

... plicanotes inter adueniens ... et ... conformitas ...
... intentionali nō ... propositio nō obiectō ... ad ...

Conclusio Prima

... reali ueritate form.ᵗᵉ supra adueritatē intentionalē form.ᵗᵉ ...
... hit talē ueritatē form.ᵗᵉ nō praedic. obiectō solum ...
... sedere Petro uerificat.ʳ nec propositio real.; Petrus sedet
... ad reale obiectum; nō sedente Petro permanere eadem pro...
nance realis conformitas cū obiecto, nō ... existens. Ig.ᵗ ē ... praedicat ...
... à parinate in casu posito repraesentatio attingens rē sedētia, siuè unio pro...
... de reali in intentionalē. Ig.ᵗ et ueritas seu conformitas

Conclusio Secunda

... posse propositio mutari de uera in falsa; Haec docet ē Smiringh trac. 3.º de
... n. 33; Comelli disp. 3.ª de Ana sec. 8, Auerse q. 24 Log. sec. 7, Arriaga
... 2.º contra Suarez, Rubius, Amicus et Madrid; Ratio: Qdo aliquis affirmat ...
... et intelligit qd sedeat pro ... aliquo determinato tempore ut pro aliqua ...
... determinati tempori indeterminatē, nā qui de praesenti dicit qd Petrus sedet ...
... modoque intelligit Petrum sedere, sed quauis modo ex illis si propositio sit ...
... posse aliquid esse falsa qualis in aeternum continuaret. ... Ratio si Propositio ...
era, ideo uera ē quia conformat.ʳ cū suo obiecto, sed semper conformat.ʳ cū suo ob...
era; Ratio conformis repraesentatio nō posse mutari ex parte cog.ⁿⁱˢ quae eadem ...
... posse mutari ex parte obiecti pro talē cog.ⁿᵉ repraesentati. Ig.ᵗ semper conformat.ʳ ...
... ... uariet. Petrus u.g.ª nō sedeat, cū Petrus nō sedens nō repraes...
... propositio, sed pro alia. Ig.ᵗ conformis repraesentatio ex parte obiecti nō muta...
... Illud obiectum repraesentat à quo ut ... quae fuit causanda. Ig.ᵗ ... obiecto ...
nō sit propositionis motiuum obiectum, nō uariabit.ʳ repraesentatio propositionis

... colliges ueritatē et falsitatē nō ee accidentia communia propositionis cū form.ᵗᵉ ...
... fundam.ᵗᵒ ē inseparabilis, nec accidentia ... nullia ...
... accidentia communia inseparabilia posse ...

[illegible] significat [illegible]
[illegible] Petrum sedere pro alio instanti et [illegible] Petrus sederet pro [illegible] et non [illegible]
[illegible] quod eadem propositio que pro primo instanti erat vera pro 2° sit falsa
[illegible] propositio que dicit Petrum sedere pro tempore presenti sit [illegible]
[illegible] representaret Petrum sedere pro tempore A et non pro alio tempore

Questio Nona

qua aliqua enodantur circa propositionem vocalem

[illegible] primo quod habet [illegible] orationis prolate [illegible] quod [illegible] qui causatur [illegible]
[illegible] habet [illegible] in utroque instanti prolationis orationis. Ratio est quando [illegible]
[illegible] orationis [illegible] instans [illegible] orationis non habet [illegible]
[illegible] simile [illegible] dictionem non habet [illegible] instans utrumque [illegible]
[illegible] dictionis quod [illegible] de oratione, et ratio similitudinis est quia sicut partes
significat [illegible] quod dictio significat, ita dictiones significant [illegible]
[illegible] quod significat tota ratio

11 0 9 0 [illegible]

[illegible] quod oratio causat [illegible] quia [illegible] prolata est oratio nihil est
[illegible] de argumento [illegible] de dictione; ideo dico quod [illegible] fiat in instanti in [illegible]
prolationem orationis ut dictionis non fit [illegible] illa, quia illa non est; sed in [illegible]
[illegible] dictionis [illegible] causatum in substantia [illegible] dum fuit [illegible]
[illegible] intellectus causat in se [illegible] aliquid dictionis; ut ad propositionem [illegible]
[illegible] in singulis dictionibus dum proferebantur intellectus in utroque instanti [illegible] collatione
[illegible] ut [illegible] Ideo autem dixi de [illegible] qui causatur [illegible] oratione
[illegible] de [illegible] significato qui non causatur [illegible]
[illegible] quod [illegible] intellectus [illegible] orationem exprimere
[illegible] quod significatum totius orationis [illegible] ex significatis partium ex partes
[illegible] significatio illa non est ratio [illegible]
[illegible] est quedam dispositio [illegible] ad quam [illegible] collationem intellectus [illegible]
[illegible] ex [illegible] partes causatis
[illegible]

... extrema intellectu ... pro aliquo ... ne ...
... incipiat oratio et pro quo, quod incipiat ... incipit oratio et incipit ...
quo extrema denotantur uniri in intellectu sive extra in re
... pro quo in istis denotantur extrema uniri et ... pro quo ...
... pro illo in istis denotantur extrema uniri quod significatur per verbum copulans ...
... aliud est in propositione quod significet ... ad quod oportet ... propositionis ...
... referri; sine verbo ... non posset significare ... ut in istis ...
... exprimi ista propositio: Celum movebatur; nec ista: Celum movetur; nec ista: Celum ...
... non posset significare ... quod est vera ista: Anima fuit creata; nec ...
... est creata nec ista: Anima creabitur.
... verbum significare instans, ut ... proprie dicendum sive ...
... sive presentis sive futuris pertinet ad multiplicandum varios modos ...
... denotata significata dicimus idem significantis
... quod in ista propositio: Illa est corpus meum ... demonstrat ... pro ...
... quod demonstravit illud, quod illo instanti est sub illis speciebus, ut sic demonstratio ...
... illud, sed illud quod demonstratur ad intellectum, et in vero non demonstratur ...
... quod unde ...
... Propositio tota debeat referri ad ultimum instans prolationis ...
... non ... determinat ... dist. ... § Sed sive illa via, quod ...
... determinare ... proferendo ... in suis responsionibus ad ...
... nunquam posset ... respondens ... contradictoria

Questio decima

... propositio sit una simplex Qualitas

... dubium quia prius apprehendamus extrema ... de altero ...
... unione ipsorum; sive apprehendamus ipsa per plures apprehensiones, ut magis ...
... facere, sive per unicam, qua apprehenderemus illa per modum unius quod ...
... fieri, et ... est ... dicimus in mente: homo albus ...
... albedinis ... intellectus ...

14-21. c. a.

COMPENDIVM

PHILOSO-PHIAE NATVRALIS,

*

SEV

De Consideratione rerum Naturalium, earúmque ad suum Creatorem reductione.

LIBRI XII.

Authore FRANCISCO TITELMANNO Hassellensi, ordinis fratrum minorum, sanctarum scripturarum apud Louanienses prælectore.

IN VIRTVTE ET FORTVNA.

LVGDVNI,
Apud Guliel. Rouillium sub scuto Veneto.
M. D. LI.

ORDO, ET MATERIA LIbrorum duodecim sequentium.

*

Liber Primus tractat de principiis rerum naturalium.
Liber Secundus, de caussis rerum naturalium.
Liber Tertius, de motu & accidentibus eius.
Liber Quartus, de infinito, loco, vacuo, & tempore.
Liber Quintus, de generatione & corruptione rerum naturalium.
Liber Sextus, de meteorologicis impressionibus.
Liber Septimus, de cœlo & mundo.
Liber Octauus, de anima in generali, & de potentiis vegetatiuis, deq́ longitudine & breuitate vitæ.
Liber Nonus, de sensibus exterioribus, & eorũ sensibilibus.
Liber Decimus, de sensibus interioribus, deq́ somno & vigilia.
Liber Vndecimus, de intellectu & præcellentibus eius officiis.
Liber Duodecimus, de appetitu sensitiuo & voluntatis præcellentia.

OPTIMAE STVDIORVM PARENTI, SEMPER VEnerandæ Artium liberaliũ Facultati, in preclara Louaniẽsi Academia creditos alumnos fidelisſimè educãti, Frater Frãciſcus Titelmãnus Haſſellenſis humilis eiuſdem diſcipulus cũ omni reuerentia humile offert obſequium.

CVM ante annos aliquot, optima ſtudiorum parens, è tuo gremio ad ſacram Minorũ Fratrũ religionẽ me contuliſſem, ac nõ multo poſt ſuperiorũ imperio (quibus reluctari nec poterã, nec debebam) cõpellerer ad eã doctrinã fratribus cõmunicandam, quã è tuis ſuxerã benigniſſimis fœcũdiſſimiſq; vberibus, id eſt, ad prælegendas Philoſophicas diſciplinas, vt mihi iniunctũ obediẽtiæ mandatũ pro fratrum ſimpliciũ vtilitate, quàm poſſem fideliſſimè perficerẽ, viſum fuit hoc mihi bonũ conſiliũ, vt ea quæ olim tuo inſidens gremio, partim à doctiſſimis præceptoribus (cuiuſmodi ſemper plurimos alis) viuæ vocis magiſterio acceperam, partim ex mutorũ magiſtrorũ ſcriptis, id eſt, eruditorũ Philoſophorũ libris, pro ingenioli mei tenuitate hauſeram, ſuccinctè breuiterq; velut in compendiũ colligerẽ, & nihilominus lucidè & ordinatè quantũ poſſem omnia diſponẽs, nihil eorũ quæ eſſent neceſſaria omitterem. Sic enim ſimplicium fratrũ conditioni iudicaui vtilius, vtpote quibus bona diei, noctiſq; pars diuinis hymnis decãtandis, ſacris peragendis myſteriis & circa proximos exercendis hierarchicis actibus foret impẽdenda, ita vt ad Philoſophiæ ſtudia minimũ temporis ſupereſſet, neq; vacaret eorum qui plenius illa tractarũt, prolixos & difficiles commentarios euoluere. Ad phyſicam autem diſciplinam in compendium contrahendam meum deſiderium peculiari etiam illud accendit, quòd hanc rem à nemine hactenus tentatam cõſpicerem. Nam in Dialecticis, vel vſq; ad nauſeam abunde multos inuenias, qui totam librorum ſeriem per ordinẽ ſint proſequuti. Hactenus autem qui Phyſicæ diſciplinæ amplitudinẽ cõpendio ſtrinxiſſet (quod ego quidẽ ſciã) extitit nemo. Ac proinde videbar mihi operæ preciũ facturus, ſi tam cõmoda oblata occaſione, quod animo inſederat, opere perficerẽ. Neq; enim minimã præſtare mihi videtur ſtudiis vtilitatem, qui ea quæ à prioribus multa prolixitate & obſcuri-

tate tractata fuere, sua industria atque diligentia in compendiosam ordinatamq; breuitatem laborant contrahere. Quos enim inuoluta prolixitas molestaq; difficultas deterrent, plerunque grata breuitas & compendiosa facilitas ad honesta studia inuitant. Super hæc vero propositum nostrum vehementer adiuuit, animumq; addidit, quòd videbam physicam disciplinam, si recte & pro sua dignitate tractaretur, ad sacram Theologiam plurimum omnino habere momenti, & ad Dei pleniorem cognitionẽ: neq; ad Dei tantum cognitionem, verumetiam ad Dei excitandum amorem, mirum in modum conducere: quæ duo (nempe Dei cognitio & amor) omnium debent esse honestorum studiorum vltimus atq; præcipuus finis. Et gestiebat animus, hac in parte aliquam tibi, optima mater, ostendere gratitudinem: videlicet demonstrando eas disciplinas, quibus tibi creditos alumnos instituis, non solum ad eruditionem absolutam esse omnino necessarias, verumetiam ad pietatem (quæ ad omnia vtilis est) plurimũ cõducentes: vt merito sanxerint venerandi Theologorũ Magistri, neminem vllo Theologiæ titulo insigniendum, itidem & medicinæ honorandi ex sacræ paginæ instructione professores, neminem ad suæ professionis vllum gradum admittendum, qui non prius in tuo gremio fotus, tuoq; saluberrimo lacte pastus fuerit, imò & ablactatus: videlicet hoc ipso suo iudicio manifestißime attestãtes, quod nulla omnino disciplina (neq; quæ ad corpus, neq; quæ ad animam spectat) absq; tuæ institutionis praiacto fundamento, solida posßit cõsistere. Nunquam enim viri prudentißimi id statutis editis cauißent, nisi prorsus solido veritatis cibo ineptos iudicaßent, quos non tu prius tuo lacte potasses. Itaq; cum hos Physicæ considerationis libros Physicæ disciplinæ hoc compendium, multorum precibus importunis diu multumq; solicitatus, tandem acquiescens amicis postulationibus in lucem edere decreuißem, post Deum omnis boni primum autorem & omnis parentem veritatis, nõ inuenire potui in terris, cui hunc laborem iustius poßem quàm tibi, mea nutrix, mea fotrix, mea opima mater, dedicare ac nũcupare. Est enim hæc Dei institutio, vt singula vnde effluũt, illuc & refluant. Ad locum (inquit sapientißimus ille rerum naturaliũ inuestigator Ecclesiastes) vnde exeunt flumina reuertũtur, vt iterũ fluant. Quæ nos ergo primum quidem à Deo omnis veritatis doctore, post hunc autẽ ex tua institutione accepimus, iustum est illi vt primario datori per gratiarum actionem accepta referri, ac deinde in te quoq; vnde nobis effluxerunt refluere. Si verò hunc nostrum laborem tibi non ingratum, ac tuis alumnis non inutilem compererimus, quod nũc in Physica disciplina egimus, forsitã & in Dialecticis aliquam

quam

quando tentabimus. Puto enim & illic laborem superesse Christiano operario, hactenus à nemine susceptum, quo mirum in modum illius quoque disciplinæ dignitas poßit exaltari. Qui te suorum puerorum nutricem instituit, ipse te quoque felici statu conseruet, & multa semper prole fœcundet, vt sis quasi vitis abundans in lateribus domus eius, sintque filij tui sicut nouellæ plantationes oliuarum, in circuitu delicatißimæ mensæ tuæ.

PSALMVS NVNCVPATORIVS OMNIVM CREATORI, TRINO ET VNO DOMINO.

IDEBAM *ego librum latum, pulchrum, & magnum, & vterum eius quasi grauidatum, & tanquã prægnantem conspiciebam in visione mea.*

Intendi mentis aciem, & vidi de vtero eius enasci libros plurimos: & contemplabar si non imminueretur partu tam multiplici grauidatus vterus.

Non potui considerare imminutionem eius: quanto plures prodibant fœtus, eo magis videbatur intumescere.

Dimicabant secum intra me cogitationes meæ: & cogitabam varia, voluebámque plurima, quoniam tenebar rei miraculo.

Mulierum partus me docuerant, fœtu egresso abscedere collem vteri: monticulus, quem gignit latens in occulto, cadere solet egresso vagiente.

Propterea tenebat me rei nouæ miraculum: & luctabar ego cum cogitationibus meis, neque inueniebam exitum.

Feci mihi scalas altas, vt introspicerem in vterum libri: erat enim excelsus & eleuatus longe supra paruitatem meam.

Datum est mihi post laborem multum introspicere à longe: contemplatus sum (sed plusquam caligantibus oculis) quid inhabitaret in vtero, aut quæ esset huius causa miraculi.

Contemplans video vterũ velut abyssum: & qui sedebat in eo, non poterat videri, neque mensura, neque erat finis magnitudinis eius.

Desij admirari postquam videram: dixi enim, quomodo minuetur vterus, qui in se habet inhabitantem infinitum & immensurabilem?

Quid enim si egrediũtur ex illo fœtus paruuli, quãdo manet intra vterum ipse de quo fœtus procedunt, maximus & implens omnia?

Parabola hæc quam assumpsi, confitetur gloriam illi qui creator

est & dominus omnium, tibi dominator domine, pater sancte rex cæli terræ, & marium.

Tuam gloriam eloquitur similitudo mirabilis libri huius: & ad te pertinet gloria inhabitantiu in eo.

Tu fecisti librum magnum & latum: vniuersam hanc mundi machinam spatiosam & speciosam valde tu creasti.

Scripsisti in eo mirabilia multa & magna, incerta quoq; & occulta sapientiæ tuæ impreßisti in eo.

Immensam potentiam tuam, & incomprahensibilem sapientiam descripsisti in eo: inæstimabilem quoque bonitatem & perfectionem tuam.

Singulæ quæ sunt in eo creaturæ, singulæ sunt paginæ libri, singuli sunt characteres, singulæ perfectiones, quæ inueniuntur in illis.

In oculis omnium legendum exposuisti librum istum: volumē hoc voluisti facis atque reuolui, ante conspectum omnium populorum.

Legunt in eo quibuscunque leuare placuerit oculos: intellectum quoque das omnibus, qui pro corde abs te poposcerint.

Veruntamen intra vterum illius tu posuisti habitationem tibi: intimus enim es & præsentißimus machinæ quam creasti, quicquid est creatum penitißime inhabitans.

Considerauerunt librum hunc plurimi, & viderunt quoniam esset fœcundus nimium: & de libro hoc ediderunt libros sine numero.

Viderunt quoniam ad intelligendum esset liber difficilis sectatoribus suis multiplicatione verborum atque librorum conati sunt explanare illum.

Magi, Sophi, atque Philosophi innumeri, operam impenderunt in considerandis paginis libri huius: te quoq; autore inuenerunt nō pauca veritatis tuæ, quam descripserat in illo.

Inuisibilia enim quæ de te cognosci poterant, per facturam tuam fecisti intellectu ab illis conspici: sempiternam potentiam, virtutem, & bonitatem tuam.

À te procedebat quicquid describebant veritatis tuæ: à te nanque pater luminum est omnis veritas, & tu manifestasti illis.

Veruntamen vanitates multas immiscebant veritati modicæ: erroribus multis ac vanis opinionibus nimium erant permixta eorum omnia.

Non enim lumen plenum erat in oculis eorum: & quasi sine lumine excæcatis oculis legentes, non potuerunt quæ descripta erant penitus cognoscere.

Excæcauit enim eos affectus non bonus: nequam oculus totum corpus

pus fecit esse tenebrosum.

Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, quia non dederunt gloriam deo cœli, qui creauit omnia.

Cum adorare debuissent, populísque adorabilem prædicare, quem in lectione libri huius cognouerant: dißimulare maluerunt: séq; glorificare magis concupierunt, quàm creatorem deum.

Quomodo paruuli in libro formulis pulchris decoro hærent in flosculis paginarum, neq; perpendunt quæ descripta est in eo, veritatem.

Ita aspiciebant isti in creaturarum pulchritudinem, suntq; oblectati in eis: veritati autem quæ continebatur, quæq; parata sese erat aperire legentibus, non intenderunt cultu debito.

Propterea non sunt inuenti digni ampliore lumine: quoniam acceptis male vsi deprehensi sunt.

At vero, vbi venit plenitudo temporis, vt sanaretur cæcitas generis nostri: misisti tu domine lucem tuam, quæ illuminat omnẽ hominem.

In hoc lumine salubriter iam legimus librum istum qui antè fuerat sterilis: docet enim nos scientia salutaris fidei, in vniuersa te venerari creatura tua.

Qui attentè in lumine spiritus tui considerauerit opera tua delectabitur suauißime deus, autor omnium, in factura tua.

Inueniet in ea materiam laudis quam recitet tibi confeßionis, amoris, & sancti desiderij.

Quis enim opificem diligit, quomodo non oblectabitur in opere eius? quomodo non refricabit operis contemplatio memoriam artificis, & confirmabit desiderium eius?

Ita pater sancte, creator omnium, hoc animo descripsimus considerationem creaturæ tuæ: in adminiculum simplicium quibus placitum erit tuorum operum attentius aliquid perspicere.

Quæ veteribus illis Philosophis qui ante lucem surrexerant manifestasti: vbi consentanea inuenimus veritati, vendicauimus in vsum nostrum.

Nihil enim immundum putamus, quod sanctificatur & purificatur in fide tua: non sunt abominandi thesauri Aegypti, cum consecrantur tabernaculo tuo.

Quæ vero supra sensum sunt hominũ, & quæ ratio monstrare non potuit ex viris quos sacer tuus illustrauit radius, desumpsimus ea.

Ita pater, collecta hæc labore nostro offerimus tibi: propter tuam gloriam descripsimus. tuæ quoque mancipamus gloriæ.

Confido enim, quod falsitas non inueniatur in opere isto, neq; mendacium. omnis autẽ veritas tibi debet cõsecrari, qui es deus veritatis.

In hoc autem potißimum tu noſti fuiſſe conatum noſtrum: vt formulam præberemus philoſophari cupientibus, qua in te diſcerent regere omnem conſiderationem ſuam.

Non enim ignoras, quanta ſit in te iſta abuſio: & quam rarus ſit qui ſic doceat contemplari creaturam tuam, vt tibi accedat gloria, tu optime habes cognitum.

Praua curioſitas in fæces abducit multos: in profundum facit immergi, vt ad te non leuent oculos.

In ſpinis & vepribus hærent plurimi, & dilacerentur in cogitationibus & adinuentionibus ingenij ſui.

Qui autem te quæſierint in horto creaturarum tuarum, inuenient fragrantiam floſculorum bonorum: & qui cognitioni tuæ maieſtatis aptauerit omnia ſtudia, ipſe paſcetur in delicijs tuis.

Suſcipiat itaque dominus meus quæ offert tibi ſeruulus tuus: ſertum de roſis horti tui ſuſcipe de manibus pueri tui.

Fac proſit olfacientibus illud, & excitatos odore creaturæ tuæ, ſubuehe in amorem ſanctum tuum.

Ego verò ſperabo in miſericordia tua: & adijciam ſemper ſuper omnem laudem tuam.

Gloria patri, & filio, & ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & ſemper, & in ſecula ſeculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

PRAEFATIO IN SEQVENTES DVODECIM LIbros de consideratione rerum naturalium.

*

D omnipotētis Dei gloriā,patris,filij,& spiritusſancti,omnium & spiritualium,& corporaliū conditoris æterni,rerū naturaliū conſiderationē pertractare cupientes,cōgruū existimauimus,eā quæ à Philoſophis naturæ inquiſitoribus longe lateq; diſputata atq; modis variis diffuſe tractata ſunt, ſuccincte breuiterq; colligere,ac veluti in cōpendiū redigere;vt qui ad creatoris meliorē pleniorémq; notitiā creaturarū conſiderationē fortè exquiſierint,noſtro hoc compendio præcauere valeāt temporis omniū precioſiſsimi damnoſa diſpendia.Neq; enim dubiū eſt,quin creaturarum viſibilium & rerum naturalium recta cognitio pluri mum omnino habeat momenti,ad omnipotentis dei pleniorem cognitionem,apud eum,qui fidei lumine illuſtratus interius,quæcunq; oculis foris contemplatur,aut naturali etiam ratione ex eiſdem venatur,in deū ſtudet creatorem regerere,atq; eius potentiā,ſapientiam, & bonitatem contemplandā omnia referre.Siquidē inuiſibilia dei (quemadmodum Apoſtolus ait Romanis ſcribens)à creatura mundi per ea quæ facta ſunt intellecta conſpiciuntur ſempiterna quoq; eius virtus atq; diuinitas:ita vt inexcuſabiles ſint,qui ex creaturarum cognitione non ſtuduerint dignas creatori gratias referre,cultúq; debito famulari. *Roma 1.* A' magnitudine enim ſpeciei & creaturæ(vt Sapiēs alius atteſtatur)cognoſcibiliter poterit creator operum mirabilium, quæ mundus iſte habet,videri. *Sapien.13.* Neq; difficile erit iis in quibus eſt ſciētia dei,cum ſpecie delectantur mirabilium quæ habet mundus, virtutemq́;,& opera eorum mirati fuerint, intelligere ex his,quanto eorum dominator eſt ſpecioſior:qui hæc omnia cōſtituit,& quāto fortior eſt illis,qui de nihilo fecit omnia.Hunc ergo noſtræ conſiderationis ſcopum habentes propoſitum,ex iis quæ à naturalium rerum tractatoribus fuſius tractantur,velut ex immenſa ſylua,præcipua quælibet colligere

curabimus:ea potissimum quæ nostro maxime deseruire queāt instituto,iis reiectis,aut certe relictis,quæ minus vi debūtur nostro proposito opportuna. Solent enim ex iis qui naturalia tractāt,nōnulli acuta quidē & subtilia multa disserere, quibus sua ingenia ostentando aliena exercitēt, ea vero in quibus pietatis est quæstus vberior,vel negligere,vel sicco pede pertrāsire. Nos verò institutū contrariū animo propositū habentes,nemo calūnietur,si quæ eiusmodi sunt nos videat vel prætermisisse,vel parcius attigisse. Ob quā etiā caussam in libris sex posterioribus, multa verborū copia, & similitudinū multipliciū adductione,conati sumus pro virili nostra,quā lucidissime plenissimeq; omnia tractare:cū in libris prioribus(maxime autē in tertio,quarto,quinto,& sexto)breui plerūq; sermone rē tātū perstringētes, potius eā indicemus,quā penitus explicemus. Videmus enim ea quę in posterioribus libris tractātur,multo magis ad dei cognitionē & scientiā veritatis esse vtilia atq; necessaria,quā ea quæ in prioribus illis enumeratis libris tradūtur. Proinde nemo nostrū calūnietur propositū,vbi præter quorundā consuetudinē (qui prioribus maxime inhęrēt,posterioribus vel in totū, vel certe magna ex parte neglectis)nos viderit egisse. Si quidē non tā ad ingenij exercitationē,quàm ad plenioré de deo cognitionē & pietatis qualemcūq; venationē,noster iste labor desudauit. In scribēdo autē hac libertate vsi sumus,vt nullius scriptoris ordine nos pateremur cōstringi:sed nostro iudicio,vbi cōmodissimus visus est locus,singula locauimus, quæ prolixius dicta videbantur plurima abbreuiantes, vt compendij scriptorem decebat,nonnulla contractius dicta,quātū vtile videbatur,latius explicātes,nonnunquā humanis diuina,tēporalibus æterna,ex fidei illuminatione cōmiscentes,vt ne purus esset Philosophiæ hic tractatus,sed Philosophiæ pariter & Theologiæ commixtio. Non est enim dignū, vt ab vllius Christiani scriptoris operibus alicubi absit deus,qui cœlum & terram sua maiestate adimplēs,sicut creauit, ita & continet omnia,qui est benedictus in secula, Amen. De rebus igitur naturalibus hac ratione tractare volentes,ab ipsis earū principiis exordiemur determinationem, si prius quid res naturalis sit,quidq; natura,breuiter explicauerimus.

LIBER PRIMVS

QVI EST DE PRINCIPIIS rerum naturalium.

Quid sit res naturalis, & de quibus sit in præsenti libro tractandum. CAP. I.

Es naturalis dicitur quæ ex naturis constat. *Hæc tractat Arist. initio.2.lib. Physicorum.*

Quæ secūdū Græcam appellationem, alio nomine corpus physicū siue res physica solet appellari. Siquidem Græcis *φύσις*, idem est quod Latinis natura. Res naturales sunt, omnia corpora quæcunq; ex materia & forma componuntur, vt cœli, elementa, & quæcunq; sub eis sunt mixta, siue animata, siue inanimata. Angeli autē res naturales non sunt, eo quod ex naturis nō componantur, sed puri actus sunt & formæ immateriales. Et de his quidem rebus quæ naturales non sunt, in his libris per se tractare non intendimus, sed de rebus tantum naturalibus, quæ sunt subiectæ sensibus. Nonnunquam tamen vbi se occasio obtulerit, si de illis quoque nonnihil dixerimus, non prorsus nostro instituto contraibimus, quandoquidem proximæ sunt deo mentes angelicæ, & córporeis omnibus illi accedunt vicinius. Atque ob hoc, cum à corporeis rebus ad deum transire contendimus, commodius nonnunquam spiritualium mentium considerationem velut mediam interiicimus, quo sic velut gradatim, ab imperfectioribus ab perfectiora, in deum qui est perfectissimus, ordinatius dirigamur. Erit ergo rerum naturalium determinatio, nostræ considerationis præcipua materia: Dei autem cognitio, considerationis ipsius primaria intentio: angelicæ verò naturę sicubi admiscebitur mentio, ad priora nonnihil præstabit adiumenti.

Quid sit natura & quotuplex. CAP. II.

NAtura est substantiale principiū, mutationū atq; accidentalium formarum rei cōuenietiū, vel effectiuum vel susceptiuū. In qua definitione posita disiūctiua cōiunctio, duplicē innuit naturā, quarū altera sit principiū effectiuū, nēpe substātialis forma: altera vero susceptiuū principiū, *Arist.2. Phys.*

cipiū nempe materia. Omnes enim mutationes & dispositiones accidētariæq; formæ rebus naturalibus cōuenientes, efficiūtur ab earū formis substātialibus, & cōseruantur ab eisdē, quēadmodū calor ignis, à forma substantiali est eius, & cū aqua violenter calefacta ad frigus redit, à forma substantiali frigus illud efficitur. similiter & cum ipsa nimiū rarefacta, ad iustam densitatē se reducit. Ignis quoq; per formā suā, se mouet sursum: lapis deorsum, itē per suā formam. Non solū autē qualitates conueniētes, & motus ad proprias perfectiones, à forma sunt, verūetiam operationes omnes & motus omnes illis naturaliter conueniētes, quibus agūt in exteriora. Vt cum ignis agit in aquā, aut in aliam quālibet materiā, calefaciēdo, incēdendo, sibi assimilando, à forma substātiali fiunt hæc omnia. Materia verò subiectū & receptaculū, in quo cōseruātur & permanent quæcunq; rei cōueniunt, ad actionē autem nō concurrit. Propter quod, passiuū tātum principiū est, non etiā actiuū. Cæterū, quod in definitione dicebatur principiū substantiale, excludit accidētia omnia, quo minus naturæ dici possint. Sunt enim quædā accidētia, quæ, videtur quarūdā mutationū rebus cōuenientiū quædā esse effectiua principia: quēadmodum (exempli gratia) ipsa ignis leuitas, causa quodāmodo est & principiū quoddam motus eius sursum: & ipsa lapidis grauitas, principium quoddā est motus eius deorsum. Sunt enim quædā principia, & quædā causæ secundariæ horū motuū, & velut instrumenta, quibus mediantibus formæ ipsæ substātiales vt principalia principia & causæ primariæ, motus eiusmodi efficiūt. Nō sunt autē naturæ, quoniā principia substātialia nō sunt. Est enim principiū substātiale, quod rē substantialiter constituit atq; cōponit, quēadmodū videlicet ex materia & forma cōponuntur res naturales, tanquā ex suis partibus essentialibus atq; substantialibus, à quibus naturis duabus, res naturales denominātur. Non autē ex leuitate, ignis cōstat, neq; ex grauitate lapis. Quare neq; naturæ rerū dicendæ sunt, sed potius entia secundum naturā, quēadmodū infrà plenius declarabitur. Cæterū Aristote. in II. libr. de Physico auditu, obscuriorē quidē verbis, sed in sentētia æquiualentē ponit definitionē, quæ ex prædictis euadet facilior. Sic itaq; naturā definit Aristot.

Natura

Natura est principium quoddam & causa, vt id moueatur atque quiescat, in quo primo per se, & non per accidens inest.

Quæ quidē definitio, conformiter ad prædicta, sic debet intelligi: Natura est principiū quodda, id est, substantiale principiū, siue effectiuū, siue susceptiuū: & causa, siue materialis, siue formalis, siue effectiua, siue conseruatiua: principium (inquam) & causa, vt id moueatur atq; quiescat, in quo ipsum tale principiū inest, hoc est, motus vel quietis rei naturalis, in qua tale principiū est: primò, id est, principaliter per se, id est, tāquā pars essentialis ipsius rei naturalis: & nō per accidēs, id est, nō sicut aliquid accidētaliter inexistens, vel essentiæ extraneū. Vbi hoc peculiariter notandum est, coniunctionē copulatiuam: Atq; loco disiunctiuæ cōiunctionis accipiendam esse, vt sit sensus, principium quoddā vt id moueatur vel quiescat, &c.

Quæ dicantur habere naturam & entia secundum naturam.

CAP. III.

NAturam autem habent, quæcunq; tale principium habent.

Hoc est, Naturā dicūtur habere, quæ formā substātialem & materiā sub nomine naturæ prius definitas habēt tāquā partes essentiales sui. Huiusmodi sunt omnes & solæ substātiæ corporales, q̄ suprà dictæ sunt res naturales. Excluditur autē ab hac definitione materia (quę formam in se videtur habere) eò ꝙ ipsam non habeat tanquā partem essentialē sui, cū sit omnino simplex & incomposita, tametsi cum forma vnum tertium constituit, cuius pars existit. Definitio autem entium secundū naturā, hæc est.

Secundum naturam sunt, & hæc ipsa, & etiam ea quæ hisce per se competunt.

Quæ definitio sic intelligitur, Entia secundū naturam dicuntur hæc ipsa, id est, res habentes naturā, & ea quoq; quæ rei secundū naturā cōueniunt, &c. quemadmodū accidētariæ dispositiones & motus rebus naturalibus cōuenietes, dicuntur esse eis secundū naturā: vt igni secūdum naturā sunt calor, siccitas, raritas, leuitas, motus sursum, calefacere, exiccare; aquę secūdū naturā sunt frigus, dēsitas,

tas,grauitas,humiditas,motus deorſum,frigefacere,atq; ita in cæteris. Quæ verò naturæ rei nō cōueniūt,nō ſunt entia ſecundū naturam,vt quæ ab extrinſeco per violentiā,rei cuilibet imprimūtur,quēadmodū in aqua calor, & in lapide motus ſurſum,ignis percuſsio ad locū deorſum.

Quid ens cōtra naturā. Et quidē ſi forma rei contranitente,per violentiā prædominātis agentis hæc fiat impreſsio,dicūtur entia cōtra naturā,quēadmodū exēplū eſt in iis q̄ ſtatim poſita ſunt. Cōtranititur enī forma aquæ,ne calorē ſuſcipiat, licet ꝑualēs ignis imprimat eū violēter:& lapidis forma,ne ipſe moueatur ſurſum cōtranititur,quærēs magis moueri deorſum.Itidē & forma ignis,motui deorſum reluctatur. *Quid ſit præter naturā.* Si vero id quod ab extrinſeco imprimitur, nō repugnat naturæ,neq; introducatur cōtranitente natura,ſed ꝑmittēte (eò ꝙ ſicut nō cōuenit, ita ei nec aduerſatur neq; officit) præter naturā id eſſe dicēdū eſt,quēadmodū impreſſus in lapidē impetus ad motū laterale in loco plano. Hic enim motus ſicut lapidi ſecūdū naturā nō cōuenit, ita ſecundum eā nec aduerſatur,vnde præter naturā dicendus eſt. Hæc vt magis clareant, ponit Ariſt. hanc diuiſionem.

Eorum quæ ſunt, quædam ſunt natura, quædam ob alias cauſas.

Cuius hic eſt ſenſus, Rerum productarum, quædam à natura naturaliter agente producuntur:aliæ aliis à cauſis, quippe ab arte, à libera voluntate, caſu aut fortuna, quorum exempla ex ſequentibus patebunt.

De rerum naturalium principiis in genere,atq; tribus eorum conditionibus. CAP. IIII.

DE numero & aſsignatiōe principiorū rerū naturaliū, varie admodū ſenſerunt veteres Philoſophi,quorum vt nō eſt admodum operæpretiū,ita neq; propoſitū ſingulas ſigillatim ſentētias adducere,aut errores impugnare. Si quem fortè oblectant eiuſmodi,is Ariſtotelē conſulat 1. Phyſic.lib.quem de principiis rerū naturaliū ſcripſit,& abunde illi (ni fallor) forſitan & vſq; ad nauſeā,erit ſatiſfactū. Nos verò Ariſtotelis ſententiā (qui cæteris certiora magiſq; cōſentanea in Philoſophicis reb⁹ deſcripta reliquit) in ſequētes atq; adeo veritatē ipſam quā fideliū doctorū omniū vnanimis firmat cōſenſus,duo tātū rerū natural

tural

turaliũ principia ponimus, nẽpe materiã & formã, q̃ substãtialiter (vti suprà dictũ est) rẽ naturalẽ cõstituũt. Priuatio eñ, tãetsi (vt pòst dicetur) principiũ trãsmutationis rerũ naturaliũ admittat, nõ tamẽ principiũ rerũ naturaliũ admitti debet, cũ res naturales ex priuatiõe nõ cõponant.

Principia igitur prima rerum naturalium sunt quæ neq; ex sese mutuo, neque ex aliis fiunt, & ex ipsis omnia esse oportet.

Ex qua descriptione tres colliguntur eorũ cõditiones: quarũ prima est, vt simplicia sint penitus, & ex aliis nõ cõposita. *Tres conditiones principiorũ positæ ab Aristot.* Quod intelligi debet de partibus alterius ratiõis, siue de partibus essentialibus. Nã materia oĩs, ex partibus cõponitur tanquã integrantibus ipsam, non autẽ ex partibus alterius rationis siue essentialibus. Quælibet eñ materię pars, eiusdẽ rationis & speciei est penitus cũ tota ipsa materia. Nõ tamẽ cõponitur ex aliis partibus essentialibus, quasi ex alia vlterius materia ipsa cõponeretur: alioq processus fieret in infinitũ. Sic & formæ substãtiales oĩm rerũ naturaliũ, præter animã rationalem, partes habẽt integrãtes ex quibus cõponuntur. Sunt tamẽ etiã ipsæ rerũ principia, neq; ex vllis partibus essentialibus cõponũtur.

Secũda cõditio est, vt non cõponãtur ex se inuicẽ. Materia enim nõ est ex vlla forma cõposita, neq; formã vllã in se habet ex qua cõponit, neq; itẽ forma, materiã habet pro parte sui. Ex quo patet, secũdũ eos q formã corporeitatis distinctã ponũt in corporibus à formis vltimis, cõpositũ illud ex materia prima & forma illa corporeitatis, nõ esse principiũ rei naturalis, tãetsi pars sit ipsam cõponẽs, qm̃ simplex nõ est, sed ex materia & forma cõpositũ. Tertia verò cõditio est, vt ex ipsis res oẽs naturales substãtialiter cõstituãtur. Quã cõditionẽ manifestũ est materię, & formæ cõuenire. Oĩs siquidẽ res naturalis, ex materia, & forma, tanquã ex partibus essentialibus, atq; substãtialibus cõstituitur. Huius autẽ cõditiõis defectu, formæ artificiales (vt forma statuę) principia nõ sunt, qm̃ ex ipsis nulla res naturalis cõponitur, sed tãtum artificialis, vt ex forma statuę cũ materia cõponitur statua, q̃ est opus artis, nõ res naturales. Hic animaduertẽdũ est, illud esse principiũ rei naturalis, ex quo videlicet ipsa res (tanq̃ pte essentiali)

intrin-

intrinſeco cõponitur:iuxta interpretationẽ conditionum poſitarũ,& principiũ tranſmutationis rei naturalis:quod videlicet ad rei naturalis generationẽ ſeu productionẽ requiritur:ſiue in generato poſtmodũ maneat,ſiue nõ. Priuatio ſiquidẽ formæ ſubſtantialis ad generationẽ requiritur:in producto tamen nequaquã manſura. Nihil enim poteſt generari ſubſtãtiale,abſq; formę prçexiſtẽtis in materia expulſione. Nã ex homine cadauer nõ fit,niſi rationali anima migrãte:nec ex aëre aqua,niſi aëris forma ſubſtantiali cedẽte. Siquidem incõpaſsibiles hæ formæ ſunt. idem in cæteris videre eſt.Sunt itaq; tria tranſmutationis rerum naturaliumprincipia. ſed non item tria rerum naturalium principia. Duo enim ſunt, & non plura.

De materia,vt eſt alterũ principiũ rerũ naturaliũ. CAP. V.

ADuertẽdum eſt autẽ hoc loco,cũ materiam dicimus rerũ naturaliũ eſſe principiũ,eamq; alteram eſſe naturã,accipi debere nõ (vt vulgo ſolet) pro qualibet materia etiã artificiali,quemadmodũ aurum,argẽtum,ſiue lignũ ſtatuæ ex aliquo ipſorũ factæ, dicitur eſſe materia. Pro quo eſt intelligẽdum duplicẽ diſtingui ſolere materiam nempè primã,& ſecũdam. Secũda materia dicitur,quæ ex alia vlterius materia tãquã ex parte eſſentiali cõponitur,neq; pura potẽtia eſt,ſed formam etiã in ſe includit,vt partẽ ſubſtantialem ſui. Quẽadmodum cum in exemplo ſuprà adducto, aurũ vel argentũ dicitur materia ſtatuę aureæ ſiue argẽteæ,quoniã ex ipſa & forma per artẽ introducta,una cõponitur res artificialis,quę ſtatua dicitur. Nõ eſt tamẽ aurũ materia prima,ſed ſecũda tantũ,quoniam priorem habet aliam,in quam vt in partẽ reſoluitur,ex qua ſimul cũ forma ſua ſubſtãtiali cõponitur.Sic itẽ cõpoſitũ ex materia prima & forma corporeitatis, materia prima nõ eſt,ſed ſecunda tantũ. Atq; hanc quidẽ materiam ſecũdam,nõ eſt difficile ne rudibus quidem intelligere. Cæterum ad intelligendũ ſecundũ veritatẽ & proprietatẽ,quid ſit prima materia,quæ hîc natura eſſe dicitur,& principiũ alterũ ſubſtantiale rerũ naturalium,ſubtiliorẽ adhiberi oportet mentis contẽplationẽ,& intelligentiæ aciẽ fixius intendere. Neq; ſatis rectè poteſt intelligi, niſi per comparationẽ ad formã, quẽadmodũ ait Ariſtoteles,materiã per analogiam ad formam eſſe

Dictũ Ariſtotelis notatu dignum.

esse cognoscibilem, id est; per comparationem & relationem ad formã, sicut & omne relatiuum per collationem cum suo correlatiuo melius atque perfectius intelligitur, neque satis vnum absque altero potest agnosci.

Quid sit materia prima, & quomodo cognosci debeat, quodq; non sit propriè ens nominanda. CAP. VI.

EST igitur materia prima, primũ vniuscuiusque subiectũ, ex quo quippiam eo fit pacto, vt non per accidens insit: & si corrumpitur, ad hoc vltimum sanè proficiscetur.

Quorũ verborũ hæc est sentẽtia, materia prima est subiectũ primũ & vltimũ omnis formæ, tam substãtialis quã accidentalis, & velut nouissimũ substerniculũ, quod in se formã substantialem recipit, formæq; substernitur, cũ ea rem naturalẽ pariter componens, ita vt si quã rem naturalem per ablationẽ omniũ formarum corrumpere contingeret, ad ipsam materiã nudã deueniẽdũ esset. verùm hoc impossibile, quemadmodũ & ipsam materiam omni forma spoliari. Vbi cũ dicitur subiectum primum & vltimũ, excluditur omnis materia secunda. Ipsa enim tametsi alterius formæ subiectũ sit, subiectũ tamẽ primũ siue vltimum nõ est, quod ex sua materia & sua forma tanquã ex partibus cõponitur, sed vlterius siue prius subiectũ habet, illud formæ habitaculũ & substerniculũ, quod in re formam nullã habet tanquã sui partem, sed tantum accidẽtaliter velut hospitem recipit formam substantialem, vt vnã cũ ea nõ seipsam, sed rem naturalem cõponat. Materiam ergo primã intelligere volens, ad illud substerniculum vltimũ debes intellectũ cõuertere, in quo nõ includatur tãquã pars eius vlla omnino forma. Donec enim formã simul intelligis vt partẽ, materiam primã nõ cõcipis.

Materia enim ex sese pura potẽtia est, & quasi nihil per se, hoc est, nullã formam sibi habens intrinsecam, ex qua cõponatur neq; ad aliquod particulare esse determinata, cũ formã nullã habeat intrinsecã, cuiꝰ est dare esse determinatũ, sed fieri ex ea potest quodlibet, secundũ aduenientium formarũ varietatem. Itaq; per se quidẽ nihil esse videtur materia, nec simpliciter ens dicenda, neq; simpliciter res, neq; bonũ, sed quasi nihil. Est enim nihilo vicinis-

Materia prima nihilo vicinißima.

ſima & inter oĩa quæ à deo creata ſunt aut facta, imperfectiſsima. Quare inter omnia, ab optimo & ſummo & veriſsimo ente Deo dño quàm longiſsimè diſtat, cũ ipſe ſit eſſe pleniſsimũ & perfectiſsimũ, actusq́; puriſsimus nihil habẽs potẽtiæ admixtũ. Illa verò eſt mera potẽtia, nullã habẽs eſſentiæ ſtabilitatẽ, nullũq́; propriũ eſſe, ſed à forma tantũ quodãmodo eſſe mutuat accidẽtale, vt quoties de forma in formã trãſit, toties ſuũ quod habet accidẽtariũ eſſe, cõmutet. Quẽadmodũ accidentiũ ſubiecta, quoties de accidẽte in accidẽs tranſeũt, prius eſſe accidẽtale, quod ſecundũ formã abeuntẽ habebãt, perdunt, & nouũ eſſe accidẽtale, ſecundũ qualitatẽ aduenientẽ, acquirunt. Veluti cũ homo qui albus erat, fit niger, perdit eſſe albũ quod habebat, & acquirit eſſe nigrũ quod nõ habebat. Ita cũ materia prima de forma aquę ſub qua fuit, mutatur vt ſit ſub forma ignis, deſinit eſſe materia aquæ, & fit ignis.

Quemadmodum materia non ſit actiua, & à Deo longißimè diſtet. CAP. VII.

ILlud verò de materia diligenter cõſiderandũ eſt, quòd mera potẽtia ſit, nihil actus in ſe eſſentialiter habẽs, ac proinde ſuſceptiua tantũ eſt atq; paſsiua, nulla autẽ ratione actiua. Forma enim eſt à qua eſt eſſe, ipſa etiã eſt à qua omnis procedit actio atq; motio, & omne quod agit, per formã agit: quemadmodũ & omne quod eſt, per formam eſt hoc ipſum quod eſt. Vnde quãto formę rerũ ſunt perfectiores, tanto res ipſæ quarũ ſunt formæ, nobiliores habẽt actiones, atq; diſpoſitiones perfectiores. Quẽadmodum anima rationalis (quæ eſt omniũ formarũ nobiliſsima) nobiliſsimas dat homini præ omnibus creaturis operationes, quẽadmodũ & cœleſtes formę, ſuis corporibus dãt potẽtiſsimas. Vnde & formæ illæ immateriales (cœleſtes dico ſpiritus) quæ ſunt formæ per ſe ſubſiſtentes, & actus puri, nõ potẽtes cũ materia cõmiſceri, potẽtia atq; virtute lõgè ſuperant cætera creata omnia, atq; adeò rationalẽ ipſam animã, quatenus cũ materia habet naturale cõmerciũ. Et ſuper omnia benedictus deus qui eſt forma perfectiſsima & actus puriſsimus, ſuper oẽs formas alias creatas, materiales & immateriales, nihil prorſus habens admixtũ potẽtię, in infinitũ potẽtia, virtute, ſapiẽtia, & omnibus perfectiõibus ſupereminet creatis omnibus quãtum

tumuis in suo genere præcellẽtibus. Qua in re meditatio sese offert nõ iniucũda, ei qui in materiã velit tanquã entium infimũ & nouissimũ ac nihilo proximũ, cũ Deo qui est entiũ primũ supremum atq; perfectissimũ, & à nihilo prorsus elongatissimũ, velut ex opposito comparare atq; contrà opponere. Quemadmodũ enim materia, pura existens potẽtia, nihil habẽs in se actus intrinseci, omniũ maximè passiua est, & tantũ passiua, nulla verò ratione actiua: sic ex aduerso deus purus actus existẽs, & forma perfectissima, nihil omnino habens admixtũ potẽtiæ, maximè actiuus est super omnia (iuxta Apostoli dictũ) in omnibus operans omnia, nulla tamẽ ratione passiuus, vt à quoquam quicquã possit suscipere. Et quemadmodũ materia cũ ab omni agente naturali passibilis sit, & ad quælibet suscipiẽda indifferens, quæcunq; à quodlibet fuerint prędominãte agente impressa, nõ põt tamẽ per se quicquam omnino agere: ita econtrario Deus cũ ad quælibet agẽda sit indifferẽs, & omnis actionis principiũ, omnia agens ac mouẽs pro suo libito, nõ potest tamẽ pati quippiã à quouis agẽte, imò nec à seipso, quemadmodũ nec in seipsam aliquid agere potest materia. Et quemadmodũ cũ multa accipiat in sese materia, nihil tamẽ ipsa cuiquã donat: ita ecõtrario omnipotẽs Deus cũ omnia donet omnibus, omnibusq; rebus suum esse instillet, & cęteras perfectiões omnes dispẽset, nihil tamẽ ipse à quoquã accipit, neq; accipere potens est. Est ergo materia, omniũ entiũ imperfectissima, à Deo quàm lõgissimè distans, & nihilo atq; non enti vicinissima, neq; vicinius quicquã nihilo potest imaginari homo, aut Deus fabricare. Imò nõ ens simpliciter dicenda est, & nõ ens in actu, sed tantũ ens in potẽtia, tali nimirum diminuente determinatione adiecta.

Transuectio in consideratione diuinæ perfectionis.

1. Corin. 12.

Quomodo Deus materiam creare potuerit, & an dignum fuerit, tam imperfectissimã rem illum creare. CAP. VIII.

CVm autẽ inter agens & effectũ oporteat esse similitudinẽ, forsitan mirũ cuiquã videri poterit, quemadmodũ Deus perfectissimus atq; purissimus actus & forma simplicissima, aut potuerit aut voluerit hãc impuram potentiã creare. Nã inter infinitam & purã formã, & finitam potentiã nihil actus habẽtem, nihil apparet similitudinis. Soluitur autẽ ista dubitatio hoc pacto, quoniã ma-

Quæstio.

Solutio quæstionis.

tertiã nõ per ſe creauit Deus,quaſi ens aliquod per ſe ſubſiſtẽs,aut quaſi hoc aliquid:ſed cõcreauit potius cũ re naturali,cuius in creatione erat materia,fecítq; eã Deus eſſe ſub forma,quã in ſe recipit,ſub qua quodammodo eſſe habet,atq; ita etiã quodammodo Deo aſsimilatur,quatenus eſt ſub forma ipſius rei naturalis,cui ipſa ſubſternitur. Neq; ſimpliciter creatura dicenda videtur,neq; ſimpliciter creata,ſed potius cõcreatura ſiue cõcreatũ aliquid cũ re naturali. Ex quo cõſequi videtur ſatis manifeſtè,quòd ab initio cõditionis rerũ Deus materiã non fecerit,neq; creauerit abſq; formis ſubſtãtialibus, ſed omnẽ materiã ſub aliqua certa forma produxit,cœleſtẽ quidẽ materiã ſub forma cœlorum,elemẽtarẽ verò ſub forma elemẽtorũ, tametſi formis vlterioribus, per ſubſequẽtes ſex dies diuinæ operationis,poſtmodũ fuerit cõpleta. Ex hoc etiã patet,materiã non poſſe ſine forma ſecundũ naturã exiſtere,neq; eſſe poſsibile,vt materia omni prorſus forma ſit nuda atq; ſpoliata,neq; vna vnquã poſſe ſpoliari,niſi adueniẽte altera,Imò neq; Deum hoc poſſe(vt materiã videlicet ſine forma creet,aut cõcreatã per ſe ſeruet abſq; omni forma)probabilis quorũdã ſentẽtia eſt. Aiũt enim, à quo omnis forma aufertur, ab eodẽ ſimiliter omne eſſe auferri,cũ forma ſit,quæ dat eſſe rebus. Aliis cõtrà ſentiẽtibus,Deo nõ eſſe impoſsibile,quod naturæ poſſibile nõ eſt,ſed potuiſſe Deũ & ab initio ſine forma creaſſe materiam,& etiã nunc eã ſine omni forma ſeruare,licet ſub forma creatã. Vtra verò ſentẽtia ſanior debeat haberi,noſtro nõ ſtat iudicio: quapropter vtrãq; in ſua probabilitate relinquimus. Nemo verò exiſtimet Deo perfectiſsimo indignũ,quòd tã vilem rẽ creare voluerit, quæ ſit nihilo viciniſsima:Imò verò hac in re admodũ magnificauit potẽtiã ſuã qui eſt omnipotẽs, dũ eã ſic demõſtrat validã,vt poſsit etiã in vltimũ illud & imperfectiſsimum quod à ſua eſſentia quàm longiſsimè diſtat,attingens à fine vſque ad finem fortiter,id eſt,à perfectione naturæ angelicæ,vſque ad imperfectionem huius propè nihili.

Diuerſa opinio.

Nulla creata virtute fieri poſſe materiam,ſed in omni actione naturali eam præſupponi. CAP. IX.

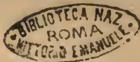
Dictum Ariſtotelis notãdum.

NVlla verò eſt tam potẽs creatura,quæ poſsit creare vel minimã quãtitatem materiæ. Infinitæ enim hoc eſt

est virtutis tantum, nempe diuinæ, facere aliquid ex nihilo, quemadmodũ innuit Aristoteles, cũ ait, ex nihilo nihil posse fieri. Nã si creatura aliqua materiã primã faceret, necesse esset illã ex nihilo fieri, sicq; creari. Nõ potest autẽ creatura creare, neq; ex nihilo quippiã efficere. Potest enim creatura cũ influxu dei cooperãte, rẽ quę aliqualis est in potẽtia, efficere vt talis sit actu, quẽadmodũ ignis ex ligni materia, quę est in potẽtia ad formã ignis, potest facere ignẽ actu, introducẽdo in eã, formã suę formę similẽ. Cæterũ quod in potẽtia nõ est, creatura facere nõ potest vt potẽtia sit. Hæc ergo causa est quare cũ agẽs naturale aliã rẽ naturalẽ posſit efficere, quẽadmodũ de igne aliũ ignẽ producẽte iã mõstrauimus: materiã tamẽ producere nõ potest, quoniã maioris potẽtiæ est hoc, quã illud. In omni itaq; actione quæ fit à re naturali, præsupponitur materia, in qua forma suscipiatur: quẽadmodũ & omnis artifex, nõ nisi ex materia quicquã efficit, neq; itẽ agẽs naturale quodcũq;. Quẽadmodũ ignis nũquã nisi ex præiacẽti materia ignẽ facit. Sicut autẽ diximus de creatione, ita & de annihilatione dicẽdũ est. Rem enim quæ actu est aliquid, potest agẽs naturale efficere, vt talis actu nõ sit: hoc est, potest formas rerũ destruere atq; expellere, nõ potest autẽ efficere, vt res potẽtia talis nõ sit. Illud enim (nẽpe formã expellere ex materia) finitæ virtutis est. Hoc verò (scilicet materiã in nihilũ redigere) infinitæ, quæ nulli cõpetit creaturæ. Quin & illud probabilior tenet sentẽtia, nõ posse talẽ aliquã creaturã à deo, licet potẽtisſimo, creari, cui virtus illa cõpetat creãdi siue annihilandi: neq; virtutẽ hanc vlli creaturę quãtũuis nobilisſimæ siue creatæ, siue creandæ, cõmunicari posse, sed eius solius omnipotẽtiæ conuenire. Solus est deus in cœlestibus sursum habitans, qui potuit vniuersam hanc mundi machinã & molem permaximam, ex nihilo & materia nusquã præiacenta creare, & eandẽ potest, cũ voluerit, etiam nũc vsq; in nihilũ redigere. Subest enim illi, cum voluerit, posse. *Sap.12.*

Ex materia ingenerabili & incorruptibili secundum sese, transitur ad diuinitatis considerationem. CAP. X.

Meditari hoc in loco possumus, quã sit stabilisſimus in sua essentia Deus, actus purisſimus & perfectisſimus, ipsũmq; suũ esse infinitũ existẽs, si sic permanet sta

bilis, quãtum ad ſe attinet,imperfectiſsima iſta materia, quæ à Deo eſt longiſsima,& nihilo viciniſsima,ſola ſic eã conſeruante diuina volũtate. Tametſi enim ſecũdum formas tam ſubſtantiales quàm accidentarias plurimũ ipſa varietur accidentaliter,in ſe tamen eſſentiali mutatione & intrinſeca manet prorſus inuariata, neq; corruptioni eſt aut generationi, vt cętera corpora naturalia inferiora, ſubiecta,adeò vt ab initio creationis rerũ,de immenſa illa mole materiæ,ſub qua creata fuerũt cœlũ & terra & quæ in eis ſunt omnia,nulla materiæ illius particula ne minima quidẽ deperierit,actione naturalis agẽtis, queadmodũ neq; minima particula adiecta eſt,eadẽ virtute. Idq; nõ ob aliud,niſi quòd ſecundũ ſuã exiſtentiã vel nõ exiſtentiã,ſoli ſubſit diuinæ voluntati: agentibus verò naturalibus,nõ niſi ſecundũ formarũ & accidentium tranſmutationes,eſt ſubiecta. Quãtũuis enim humana potẽtia ſæuiat, quantũuis ad perditionẽ omnimodã conetur,nũquã vſq; ad annihilationẽ pertinget. Poterit quidẽ efficere vt moriatur homo,& quæ materia erat hominis,iã eſſe incipiat materia cadaueris. deinde & hoc poterit,igne adhibito cadauer ipſum in cinerẽ atq; puluerẽ redigẽre. Verùm etiã ſi mille ſyluas in vnius conſumptione cadaueris adhibeat,ad hoc nequaquã pertingere valebit,vt puluerẽ annihilet. Diſpergere quidẽ poterit in aẽrẽ,aut in aquã,aut in terrã abdere: facere autẽ vt aliquid materiæ perdatur, in omni virtute ſua & cõſilio nõ poterit. Atq; hinc rurſum ratio humana cõſideret,ſi omnis creata virtus aduerſus ipſum quod eſt omnium viliſsimũ non poſsit præualere, quódq; eſt nihilo proximũ ad nihilũ nõ poteſt reducere is qui eſt actus puriſsimus,forma perfectiſsima, eſſe infinitũ atq; pleniſsimũ,quiq; eſt à nihilo in infinitũ elõgatus. Deus omnipotẽs,quã ſit prorſus creatæ omni virtuti ſubtractus, & quàm aduerſus illũ omnis creata virtus, etiãſi millecuplo augmentetur,omnino nihil præualere poſsit.

Alia contẽplatio.

Conſurrectio in viuificum Dei affectum, ex præcedentium contemplatione mirabilium. CAP XI.

Tibi ergo ſoli domine Deus,debetur creatiõis honor & gloria. Tu ſolus nõ eges quopiã, vt tibi præparet in tuo opere materiã. Nihil erat mũd⁹,& ſolo eũ verbo ſuſcitaſti,ꝓdiitq; de nihilo hęc ampliſsima creatura. Sed nec

Gen. 1.

quiſ

quisquā est, qui nobis possit auferre vel pilū de capite, vt in nihilū pereat, prçter te, qui solus es potestatē habēs creandi & annihilādi. Quare ergo piissime domine, timebim⁹ vllā huius mūdi potestatem? cū nec animā interimere, nec corp⁹ annihilare valeāt. Vnū hoc tu domine reliquisti impiis persecutorib⁹, vt possint animā te sitiētē ab inimica fedissimáq; carnis hui⁹ molestia separare. Quo qd possit homini te verè agnoscēti grati⁹ euenire? Cçterū, neq; corpus neq; animā creata vlla potestas annihilare pōt. Igit' in te domine sperantes, tuoq; validissimo fulti auxilio, nullā omnino mūdi huius pertimescimus quātūuis præcellētē potestatē, illud firmissimè sciētes, quoniā tua virtus super uincit in immensum, sed confidēter in doctrina benedicti filij tui perstamus, expectātes beatā spē, & aduētū tuū gloriosum, ô maxime deorū Deus, què ipse repromisit nobis. Luc.21. Matth.10. Tit.2.

De forma vt est alterum principium rerum naturalium & obiter de materia cælestium atque inferiorum, an eiusdem sint speciei. CAP. XII.

QVod ad materiā pertinet, res omnes cognatæ sunt, & secundū speciē aut genus penitus indistinctæ. Siquidē in omnibus naturalibus, prçcipuè inferioribus istis vna est eadēq; materia. Nā de materia cœlestiū corporū, propter ipsorū incorruptibilitatē dubitari solet, ob hoc potissimū, quod nō videatur cœlestiū corporū materia esse alienarū impressionū susceptiua, neq; videtur transire de forma in formā, sed perpetuò sub eadē forma, eisdē dispositionibus permanere: quod lōgè est à materia corporū horū inferiorū, elemētariū atq; mixtorū. Qua ratione permoti opinantur quidā, distinctionē esse ponendā specificam vel genericā, inter materiam cœlestiū ingenerabiliū & incorruptibiliū, & inter materiam elemētorū atq; cæterorū mixtorum generabiliū & corruptibiliū. Aliis ecōtrario dicentibus, nō esse ponendam distinctionē vllam talē, siue genericā, siue specificā: sed omnē materiā eiusdē esse rationis: aliis dicētib⁹, illā cœlestis materię intrāsmutabilitatē nō ex ipsa sua natura prouenire, sed ex cōditione & virtute formarū in ipsis inhabitātiū, quib⁹ tātū Deus naturę virtutē cōtulit, vt nullā extraneā impressionē patiātur materiā in qua creatę sūt, suscipere, neq; de forma in formā trāsire: quēadmodū in reb⁹ quoq; naturalibus videm⁹, quasdā ex sua *Contrariæ opiniones de materia cæli.*

natura ad annorũ centenarios perdurare secundũ formã inuariatas, dum aliæ breuissimo intereãt spatio, quod nõ dubiũ est ex formarũ prouenire varietate. Quanquã aũt his modis de materia cœlestiũ & inferiorũ diuersa sẽtẽtia est, illud tamẽ vno ore astruunt omnes, rerum inferiorum omniũ vnam eandemq; esse materiam, atq; ita quãtum ad hanc, esse secundũ speciem indistinctas. Cæterũ, ipsa rerũ abinuicẽ distinctio substantialis atq; specifica, à formis est substantialibus. Siquidem forma est, per quam res actu est, & in certã aliquã speciẽ redigitur, quæ ex materia prorsus ĩdeterminata est, & in potẽtia ad quodlibet. Forma itaq; ĩ materia suscepta & ꝓducta, cũ ea pariter rẽ vnã substãtialiter cõponit, & materię quodãmodo esse cõmunicãs accidẽtaliter, & cõposito dãs esse substãtialiter & essentialiter. Ab anima enim rationali habet homo, vt homo sit: materia verò prima, tãtũ hoc, vt materia hũana sit.

Quid forma.

Ex massa ceræ & impreßione sigilli per analogiam declaratur formæ officium. CAP. XIII.

Analogia.

VT autẽ clarior fiat formæ cognitio, analogiam quãdã & cõparationẽ assumimus ceræ & formæ sigilli, per quã vtcũq; comprehẽdi poterit formæ officium atq; natura. Sicut enim massa ceræ ex se nullã habet imaginẽ aut formã, sed iuxta sigilli variã sculpturã nata est suscipere diuersas formas, siue hominis siue leonis imaginem, siue alterius cuiuslibet animalis, dũ tñ sub vna qualibet est, pariter nequit esse sub alia nisi prior abiiciatur, vt cũ in cera impressa est leonis imago, nõ põt in eã introduci hominis imago, donec abiiciatur prior leonis, successiuè tamẽ indifferẽter quãlibet suscipere põt impreßionẽ. Ita sane materia, ex sese ad omnẽ prorsus formam indifferẽs est & indeterminata. iuxta aũt agẽtis supra ipsam dñium obtinẽtis naturã, impreßionẽ recipit formę. iuxta aũt formę varietatẽ esse variũ suscipit. Forma verò esse accidẽtariũ dat materiæ, & eius indifferentiã suo aduẽtu sic stringit, vt pariter secũ aliã suscipere nequeat. Quod quidẽ de formis vltimis debet intelligi. Nã inconueniẽs nõ est plures formas substãtiales simul eidẽ inesse cõposito, cũ ambæ nõ vltimæ fuerint, aut etiã cũ altera fuerit nõ vltima. Queãdmodũ forma corporeitatis, secũdũ eos ꝗ eã distinctã ab vltima forma in omnibus corporibus ponũt, simul est

est cũ anima rationali,& secũdũ eorũ sentẽtiã qui tres animas distinctas reponũt in hoĩe,simul sunt anima vegetatiua,sensitiua,& ratiõalis. Formas aũt vltimas,impossibile est eidẽ simul inesse,cuiusmodi sunt forma hoĩs,equi, & asini,forma ignis & aquæ. Successiuè tamẽ põt quaslibet formas quãtũuis cõtrarias æquè recipere. modo adsit agẽs qđ formã introducat,alia quæ prius inerat expulsa.

Quomodo forma esse aut nõ esse dicẽda sit. CAP. XIIII.

RVrsum & illud in proposita analogia aduertẽdũ est, quòd sicuti figura illa aut forma quæ in ceræ massa per sigilli impresionẽ relinquitur,non apparet esse in sigilli imprimẽtis sculptura:ita forma cũ det esse rei naturali,ipsa tamẽ nõ hoc esse dicitur,quod cõposito donat vt sit. queẽadmodũ (exẽpli gratia) donat homini anima rationalis,vt homo sit,ipsa tamẽ homo nõ dicitur,neq; est. Imo forma cũ det esse rebus,ipsa tamẽ nõ tã esse per se,quàm coexistere vel inesse dicẽda videtur. Nõ enim est forma, eo modo,quo hoc aliquid siue cõpositũ naturale est,aut quasi per se subsistẽs,sed tanquã inexistẽs,queẽadmodũ de accidẽte dici solet,quòd eius esse sit inesse. Accidẽs enim quodlibet esse dicitur,nõ quia ipsum per aliquid est,qũo res naturalis,per formã est:sed magis quia per ipsum,subiectũ cui inest,aliquale est. Sic etiã substãtialis forma,eatenus est,quatenus per ipsam res naturalis est,nõ quatenus ipsa per aliquid est,vt magis propriè dici debere videatur ipsa inesse rei,aut rẽ informare,quàm simpliciter esse. Loquimur de formis purè naturalibus,& quæ nullã habẽt per se subsistẽtiã. Rationalis etenim anima,quaten⁹ per se subsistẽs à corpore separatim põt permanere,eatenus per se ens nõ solũ inexistẽs,rectè noĩari põt. Et formę illæ in materiales angelicæ,per se entia,& quidẽ nobilissima entia sunt. Super omnia verò forma illa purissima,& actus perfectissimus atq; inęstimabilis,ens primũ est atq; supremũ,imò totius essentiæ plenitudo,nõ per se tãtũ felicissimè subsistẽs,sed omniũ insuper rerũ essentias,in suo esse plenissimo,benignissimè cõtinens atq; concludens.

Comparatur forma aliquatenus cum Deo secundum similitudinem & vicinitatem. CAP. XV.

QVemadmodũ verò suprà diximus de materia,quod à Deo quàm lõgissime distet,& penè nihil habeat cũ

illo similitudinis, ita econtrario de forma videtur eam nimirũ esse Deo adsimilẽ: Deóq; vicinam, cum sit etiam ipse forma quędã perfectissima, & actus purissimus. Neq; difficile fuerit ei qui recte intellexerit suprà positã materiæ ad Deum comparationẽ quę secundũ dissimilitudinẽ fiebat, formæ quoq; ad Deũ per similitudinẽ applicare. In omnibus enim iis cõparari forma secundũ similitudinẽ cũ Deo poterit, in quibus materia dissimilis fuit declarata, tametsi in immẽsum semper excellat diuina perfectio, & in infinitũ ab ea deficiat formę similitudo. Nõ fuerit autẽ inutile ad formę clariorẽ habẽdã notitiã, & potissimũ ad Dei perfectiorẽ aliquanto habẽdã cognitionẽ, adinuicẽ ista cõparare, & in quib⁹ similitudo sit atq; etiã dissimilitudo ostẽdere. Deus itaq; sicuti actus purus est & simplicissimus, ex materia nõ cõpositus: ita & forma rei naturalis actus purus est & simplex, ex materia nõ cõpositus. In hoc tamẽ à Dei perfectione deficit, quoniã cũ materia quę est potẽtia pura, cõmunicat atque societatẽ habet in ea inhabitãs, & cũ ea pariter rẽ naturalẽ cõponẽs, cũ Deus nullã omnino potentiam secũ admittat, neq; cõpositionẽ sciat. Rursum queadmodũ Deus summè actiuus est, omnia operãs in omnibus, quatenus actus purissimus & perfectissimus atq; infinitus, ita forma omnis substantialis, virtutẽ habet agẽdi, operatúrq; in corpore omnia quæ sunt rei, quam cõstituit, cõueniẽtia. Verũ in hoc deficit, quòd limitata sit eius actiuitas, vt nõ quẽlibet possit effectũ indifferenter operari, sed tantũ quæ rei cõueniũt quã componit, cùm Deus infinita & illimitata sua virtute operetur omnia in omnibus, & nulla omnino sit actio, quæ ab eius non emanat immensa virtute. Iterũ in hoc cum Deo cõuenit, quoniã principiũ actiuũ existẽs, pati nõ potest, neq; aliunde quicquã suscipere. Sic enim forma principiũ tantũ actiuũ est, nõ autẽ passiuũ, quomodo materia tantum passiua est, nõ autẽ actiua. Neq; ipsa alias nouit in se formas, potissimũ corporeas suscipere, neq; secũdũ eã res naturales patitur. A diuina tamen perfectione adeò deficit, vt etiã ad corruptionẽ, cõtrariante virtute perueniat, cũ eã prædominari cõtigerit. Amplius, queadmodũ Deus esse donãs rebus, & omnia omnibus elargiens, nihil ipse recipit, neq; recipere potens est: ita forma substantialis cùm esse donet rebus,

atque

atq; ipsi etiã materiæ, & omnia in eis quæ conueniũt ope retur, atq; elargiatur, ipsa tamẽ à materia vicissim nil recipit. In hoc tamẽ deficit, quoniam ille omnia largitur omnibus, hæc autẽ suo tantũ cõposito atq; etiã peculiariter, quantũ ad materiã, nullũ illi donat esse intrinsecum, cũ Deus rebus omnibus hoc ipsum donet, quod substantialiter sunt. Et Deus quidẽ nec recipit aliquid ab iis quibus benefacit, neq; commodum vllũ accipit. Forma verò in materia, vt in domo necessaria inhabitat, & ea vtitur vt officina, extra quam prorsus nec existere possit, neq; quicquã operari nihilò certè amplius quàm materia ipsa sine forma. Patet ergo, quẽadmodum forma Deo sit adsimilis, eiq; secundum qualemcunque similitudinem, tametsi deficientem, vicina possit demonstrari.

Quemadmodum materia dicatur appetere formam, tam absentem quàm præsentem. CAP. XV.

SVperest nunc, de mutuo amore atq; appetitu materiæ ad formã, & formę vicissim ad materiã, vt aliquid dicamus. Neq; enĩ nihil huius rei cognitio, Dei gloriã magnificabit. Aduertẽdũ ergo est, quòd sicut rationalibus creaturis Deus appetitũ dedit rationalẽ, quæ voluntas nominatur, per quã ea quæ secundũ rationem sibi cognoscunt vtilia appetũt, absentia desiderãdo, præsentia amando, ea verò quæ incõuenientia fugiũt, absentia detestãdo, & de præsentib⁹ tristãdo: brutis verò animãtibus appetitũ sensitiuũ, quo ea quæ per sensum vt cõmoda apprehendunt, prosequerentur, itidẽ & incõmoda fugerent: sic rebus naturalibus sensu atq; ratiõe carẽtibus, naturæ autor Deus naturalẽ quendã instillauit indiditq; affectum siue appetitum, atq; desiderium, quo res quælibet naturaliter suã perfectionẽ appetit, atq; id quod sibi secũdũ naturã cõueniẽs est, diligit, ita vt si adsit, in eo cõplaceat, & velut oblectetur: si verò absit, desideret, atq; ad ipsum acquirẽdum quantũ ex se est, tẽdat atq; conetur. Quemadmodũ aqua, naturaliter frig⁹ desiderat, & locũ deorsum. Et qdẽ vbi p̃sens adest frigiditas, oblectat̃ & gaudet in ea, eãq; quoad valet seruare conat̃. Si forsitã abfuerit, ab extrĩseco nimirũ agẽte expulsa, nõ qescit donec illã rursũ in sese recuperet. Sic lapis si in naturali est loco, qescit & oblectat̃ in eo sine violẽtia. Si verò extra illũ alibi detineat̃, desiderabit

Appetitus varius.

nihilo

nihilominus eundẽ,& ad eum quantũ ex se est conabitur vt tẽdat atq; perueniat:móxq; vbi fortè impedimentum ipsum detinẽs fuerit subtractũ,illuc motu festinabit,quò prius tẽdebat desiderio. Hoc modo imperfectũ omne (vt diximus) suã amat perfectionẽ, & illud appetit, atq; desiderat, à quo habet perfici. Quapropter, cũ ex supradictis euadat manifestũ, materiã accipere suã quãdã perfectionẽ à forma, per quã nimirũ eius infinitas finitur, & indifferẽtia stringitur atq; limitatur, & à qua esse accipit accidẽtariũ & accidẽtarias alias dispositiones, quib⁹ suo quodã modo perficitur, nõ est difficile intelligere, quo modo materia formã appetat ac diligat, ita vt absentẽ desideret atq; ad eã tendat: præsentẽ verò amet, ínq; ea cõplaceat, nẽpe vt id quod imperfectũ est, suã appetit perfectionẽ.

Quemadmodum forma appetat materiam. CAP. XVII.

CAeterũ, quomodo forma perfectior, materiã rem imperfectissimã ac nihilo vicinissimã appetat, mirum forsitã cuiquã id videatur. Oritur autẽ hæc admiratio ex humani cordis peruersitate. Sic enim vani sunt filij hominũ, vt nõ ament neq; desiderent nisi eos à quibus emolumẽti aliquid sperẽt. Neq; nisi vilẽ hũc nouerũt & mercenarium amorẽ, quo materia formã & inuicẽ se filij huius seculi amant. Nimirũ vilissimis rebus & infimis (materiæ, & crassis carnalibus) vilis eiusmodi & infimus cõpetit amor. Cæterũ, est præter illũ alius amor longè nobilior, quo perfectũ omne imperfectũ amat atq; desiderat, non vt ab ipso accipiat aliquid, sed in hoc magis vt ipsum perficiat. Et sic sanè forma gaudet egẽti atq; nudæ materiæ, quod ab optimo creatore accipi gratis, libenter elargiri, quasi intelligat bonum quo cõmunius, eo melius ac perfectius esse. In hoc enim diuinæ largitati multũ assimilatur, quæ nos nõ ob nostra diligit (si quidẽ bonorum nostrorũ ipsa nõ indiget) sed ob seipsam potius diffundẽdam, suámq; immensam bonitatẽ in nobis communicandam. Quanquã ex supradictis constet, materiã etiam formæ esse necessariã, & maximo omnino vsui, vt in ea habitet, & quasi in officina omnem suã operationẽ operetur atque seruet, vt hac quoq; ratione ipsam meritò debeat expetere, quemadmodum non solum fœmina appetit virum, sed econuerso vir etiam, licet perfectior, fœminam.

Psalm. 15.

Propo

Proponitur quæstio de rationali anima, an etiam ipsa materiam appetat. CAP. XVIII.

Verũ,quantũ ad hanc rẽ attinet, peculiaris quædã du bitatio de rationali anima(quæ forma substantialis est hominis) moueri rationabiliter potest,nũ etiã ipsa,vt cæteræ substãtiales formæ,à materia inseparabiles,mate riã appetat naturaliter. Videtur enim & ratione & autori tate mõstrari, quòd ipsa magis odio debeat erga corpus affici,in quo inhabitat. Ratione quidẽ sic. Omnis eñ res, naturaliter in eo magis statu esse desiderat, in quo sibi melius esse sentit,& in quo operationes sibi cõuenienter magis debite,magísq; rite possit exercere. Rationalis aũt anima,per corporis huius crassitiẽ ita obuoluitur,vt ope rationes suas nobilissimas quas habet,nẽpe intelligere & velle,minus rectè possit exercere,quã si ipsa à corpore fo ret separata. Sic enim anima rationalis corporis crassitie impeditur, qũo oculus alioqui recte dispositus, pellicula obuolutꝰ clare rẽ ipsam cernere nequit. Iuxta illud sapiẽ-tis,Caro quæ corrũpitur,aggrauat animã,& deprimit ter rena inhabitatio sensum multa cogitãtẽ. Videtur ergo aĩa naturaliter desiderare magis,vt à nube carnis huiꝰ separe tur,q̃ vt ei cõiungatur. Neq; præsens corpori videtur in eo posse oblectari,neq; absens ipsum desiderare,quod in præstantissimarum suarũ operationũ exercitio sibi nouis præbere impedimentũ. Rursum,videmus formas illas im materiales spiritus cœlestes materiã nõ appetere. Videbi-tur ergo & anima rationalis,tãetsi forsitan in materia o-blectetur,donec in ea inest,cũ tamẽ fuerit separata,iã il-lis modo quodam per se subsistẽdi assimilata,nõ vltrà ad materiã trahi desiderio: Accedit his,sanctarũ scripturarũ autoritas,sanctorũq; patrũ testimonia. Beatus eñ Paulus dissolui cupit,& corpore magis exui,vt Christo dño pos-sit cõiungi. Et idẽ ipse de corpore mortis huius alio loco quærit liberatorẽ atq; alio rursum, in hoc corpore gra-uatus ingemiscit,sciens qm̃ si terrestris ista domus corpo ralis huius habitationis per mortẽ dissoluatur,domũ ha-biturus sit à Deo nõ manu factã,id est,gloriæ æternæ ac-cepturus mãsionẽ. Sancti quoq; patres,corpus istud quod circũferimus,carcerẽ siue ergastulũ & exilij locũ, atq; a-liis huiusmodi variis nominibꝰ nominãdũ putauerũt. Ne-

Quæstio de anima ratio nali in ma-teria.

Philip. 1

Rom. 7.

2. *Cor.* 5

mo

mo verò eſt, qui nō de ergaſtulo & loco carceris libenter velit liberari, neq; liberatus quiſquam ad locū eiuſmodi q̄rit redire. Videt̃ ergo aīa q̄ in corpore eſt vt in carcere, nec in eo debere oblectari, neq; ipſum abſens deſiderare.

Ponitur differentia inter formas materiales & immateriales, quantum ad appetitum materiæ. CAP. XIX.

PRo ſolutione autē huius dubitationis ſciendū eſt diuerſitatē eſſe (quātum ad hāc rē) inter formas prorſus immateriales, & quæ prorſus cū materia cōponi non poſſunt, cuiuſmodi ſunt ſpiritus angelici, & inter animā rationalē, quæ tametſi nō ita ſit materialis vt cæteræ corporeæ, quæ extra materiā nō poſſunt ſubſiſtere, eſt tamē eatenus materialis, quatenus ex ſua natura habet, vt cum materia quid vnū (nēpe rem naturalē) poſsit conſtituere.

Differentia animæ rationalis à formis alijs immaterialibus.

Quæ enim prorſus immateriales ſunt, & cū materia cōponi non poſſunt, his procul dubio nullus ineſt ad materiā appetitus. Quorſum enim appetitus eſſet rebus à natura datus, qui nunquā poſſet impleri? Anima tamē rationalis, quoniā ex ſua natura hoc habet, vt cum materia ſimul rē poſsit cōponere, & quidē rē inter res omnes naturales nobiliſsimā, nēpe hominē, idcirco dubitādū nō eſt, quin ad materiā habeat naturalē appetitū, ita vt & abſentem deſideret, & præſentē amet. Tametſi enim videatur anima rationalis ſeparata aliquatenus cœleſtibus ſpiritibus ſimilior, dū per ſe ſubſiſtat extra corpus, eò quod tūc ſine materia ſit, atq; ita forſitan perfectior in eo ſtatu videri poſsit, ſeparata exiſtēs, quia tamē ab optimo cōditore non ſeparatim ipſa, neq; per ſe, neq; propter ſe creata eſt, ſed in corpore propter hominē ipſum totū, vt ipſa videlicet cū corpore hominē cōponeret (partes enim propter totū ſunt, & nō propter partes totū) idcirco ſuæ cōditiōis memor, ſemper corpus deſiderat & amat. Lōgè verò diuerſum eſt de formis illis cœleſtibus, quæ neq; in materia creatæ ſunt, neq; ad ſimul cū alio rem aliquā componendam, ſed vt per ſe ſubſiſterēt, conditæ ſunt ab initio.

Soluitur propoſita ſuperius obiectio, et quomodo carnis corruptionē odio habeat anima, non corpus ipſum, declaratur. CAP. XX.

AD ea verò quæ in contrariū obiecta vidētur, reſponderi debet, ea procedere cōtra corruptæ carnis miſeriā, q̄ nō ex ipſa cōditiōe primę materiæ, neq; ex corporis natur

natura,sed p accidẽs ex primi parẽtis inobediẽtia,ĩ ipsum corpus intrauit, & p propaginẽ in omniũ posterorũ corpora deriuatur. Vnde quoties cõtra carnẽ vel corpus, in scripturis aut in patrũ scriptis fit exclamatio non contra ipsam corporis naturã,neq; aduersus corpus ipsum p sese, sed aduersus corruptionẽ & puersitatẽ & multimodã miseriã in carne humana post peccatũ inhabitantẽ,intelligi debet indignatio. Vnde nõ simpliciter corp⁹,sed corpus quod corrũpitur,Sapiẽs dicit aggrauare aĩam. Neq; Paul⁹ à corpore simpliciter vult liberari, vt ipsum nũquã recipiat : sed à corpore mortis huius, id est, à corpore,vt nũc est, hoc est, ab ista miseria multimoda, q̃ in corpore adhuc inhabitet. Neq; Paulus dissolui cupit à corpore,vt corpus nunquã velit recipere : neq; sic ingemiscit in hoc corpore,vt prorsus velit expoliari,&corpore omnino priuari:sed ad hoc vult corpore exui mortali & misero,eóq; ad tẽpus pmanere priuatus, vt absorbeatur mortalitas à vita, & recipiat aliquãdo ex Dei munere gloriosum, qđ fœtidũ atq; sordidũ olim deposuerat. Sic etiã corp⁹ istud, in eo statu miseriæ quo nũc est, obscurũ,crassũ,corruptibile,& tardũ,rectè carcer nũcupatur, insuper & ergastulũ,& locus laboris atq; exilij. Quia donec in eo secundũ statũ in quo nũc est anima inhabitat,magni laboris opus habet in prauis ipsius cupiditatibus refrænãdis,atq; expugnãdis,propter corruptionẽ quæ ex prima inobediẽtia in ipso inhabitat. Verũ hæc omnia nihil aliud probãt,quàm animã merito carnis istã corruptionẽ,& omnẽ q̃ ex corruptione est miseriã,detestari. Nõ autem cõsequitur, quòd p se corp⁹ ipsum odio habere aut detestari debeat. Similiter & quod de impedimẽto dicebatur à corpore in aĩam veniẽte,ad corporis miseriã & crassitiẽ referri debet. Cũ enim resurrexerit olim virtute diuina corpus hoc nostrũ in incorruptione,in virtute,in subtilitate,in agilitate,cæterísq; perfectionib⁹, omni crassitie atq; imperfectiõe ex Dei dono deposita, nullũ erit aĩæ rationali ab ipso impedimẽtũ,quin ĩ corpore posita eíq; reunita glorificatio possit beatifica visione Deũ etiã facie ad faciẽ contẽplari, & amore inęstimabili eo dulcissimè perfrui. Et erit tũc qđẽ aĩæ plenũ gaudiũ,cũ ipsam carnem,qua dũ viueret homo velut ministra vsa fuerat, ad hãc gloriã apud Deũ bonis actio

Sapient.9
Rom.7.
Philip.1.
1.Cor.5.
1.Cor.11.
1.Cor.3.

actionibus promerendã, sibi viderit in præmij quoq; iucunditate consociatã, & gaudebit indubiè videre in consolatione sociam, quam in labore vitæ habuerat ministrã atq; adiutricẽ. Ex his ergo manifestũ relinquitur, quemadmodum rationalis anima æquè atque cæteræ substantiales formæ, materiam appetat atque desideret.

De priuatione, vt est principium quoddam transmutationis rerum naturalium. CAP. XXI.

QVoniã autẽ (sicuti iã diximus) forma perficit materiã, & ad omnẽ formã est materia indifferẽs, penit⁹ ex se indeterminata, adeò vt quælibet materia oẽs omniũ rerum formas suscipere per successionẽ nata sit, quanquã simul eas cõtinere nequeat: hinc fit, vt materia indeterminate quãlibet formã desideret & amet. Vnde & præsentẽ formã atq; hospitatã materia amat, & seruare eam absq; fastidio cupit: & tamẽ quoniã indeterminata est, eas quas nõ habet, similiter desiderat, atq; conatˢ habere, & genuino quodã natiuóq; conatu ad eas tẽdit, cupítq; de forma trãsire in formã, quasi hac ratione suæ quærens imperfectioni mederi. Atq; ita fit, vt collaboret ad ei⁹ formæ quã habet destructionẽ, dũ aliã quærit, quæ hãc est expulsura quã habet. Et licet non hoc per se intẽdat, consequens tamẽ est, vt adueniẽte forma alia, prior licet perfectior emigret, atq; abscedat: atq; ita per accidẽs, dũ eã desiderat acquirere formã quã nõ habet, se ipsam priuat ea quã habebat. Sanè materia omnes pariter formas, si id fieri posset, libẽs sustineret, optarétq; (si fieri id posset) impleri simul oĩbus: sed formæ plures se pariter nõ cõpatiũtur (de vltimis rerũ formis loquimur) sicut nec pluriũ sigillorũ impresſiones, pariter in eadẽ massa coëxistere valẽt. Atq; ita adueniente vna, necessariò pellitur altera. Atq; ex his patet, quemadmodũ priuatio formarũ absentiũ in materia, earũ videlicet quas ipsa nata sit habere, & actu nõ habet, causa quædã sit, quare res trãsmutẽtur, & materia rerum naturaliũ de forma trãseat in formã. Quã ob causam dixit Philosophus, priuationem conari ad maleficium rei. Atq; hinc est, quòd vulgo priuationẽ tertiũ principiũ po nũt transmutationis rerũ naturaliũ. Quia enim materia formis aliis substantialibus caret, quas non habet, & nata est habere, hinc est, quòd ad eas tendit desiderio, quas

Dictũ Aristotelis notandum.

non

non habet,sicq; per se ad nouæ formæ acquisitionem,ac proinde ad nouæ rei generationē tendit,per accidēs verò ad prioris formæ amissionē,atq; ex cōsequenti prioris rei maleficiū & corruptionē. Non debet tamen priuatio ista principiū dici rerum naturalium,sed tantùm principiū transmutationis rerum naturaliū. Nō enim rē ipsam substantialiter cōponit,neq; in re manet,postquàm generata est:sed quoties res aliqua generatur,priuatio illa abiicitur,quæ ad prioris maleficiū machinata fuit. Quēadmodū cū in subiectū quodlibet habitus introducitur, priuatio eiicitur,cū nequeant opposita simul inesse eidē. Vnde cū principia rerum naturalium(vt suprà patuit)res ipsas naturales debeant constituere atque substantialiter componere,manifestū est,priuationem nō esse dicendam principium rerum naturalium. Transmutationis tamen earum principium,ratione suprapolita poterit admitti.

Quomodo intelligendum,priuationē esse transmutationis principium,& ad rei maleficium conari. CAP. XXII.

CVm verò in præcedentibus diximus de priuatione, quòd ipsa ad maleficiū rei machinetur:& de materia,quòd conetur atq; laboret ad nouæ formę acquisitionem,sicq; per accidens ad veteris expulsionem,& rei perditionem:nemo ità intelligat(quemadmodū verborū facies forsitan prætendit)quasi priuationem dicamus vim aliquam habere agendi,per quam ipsa conetur & operetur rei naturalis corruptionē,aut materiā virtutem aliquam actiuam similem habere, ratione priuationis, per quam ipsa aliquid efficiat ad formæ vnius expulsionem, & acquisitionem alterius. Quo enim pacto priuatio ipsa (quæ ens verum non est,sed entis potius priuatio,& non existentia tantū formæ in subiecto apto eam habere)poterit vllam habere actiuitatis efficaciam?Sed & de materia iam suprà declaratum est,agendi virtutem ei minimè cōpetere,neque generare quicquam aut corrumpere,neq; destruere posse neque producere. Quod ergo de priuatione dictum est,eam ad rei maleficium machinari, intelligendum est,secundum occasionē. Siquidem priuatio formæ substantialis in materia ipsa est occasio,ob quā corruptioni res est obnoxia. Quod ex eius definitione facile intelligi potest.quæ est hæc:

Formæ priuatio est, non existentia eius in subiecto eam habere nato.

Quemadmodū cæcitas, carentia est & nō existentia visus in hominis oculo, qui aptus est potentiam talem in se habere. Hoc itaq; modo, quoniam materia apta & nata est habere quamlibet formā, non tamen habet nisi vnam sub qua existit, constat aliarum omniū formarū in ea esse priuationem. Et quoniam sic quamlibet aliarū æquè habere apta est & nata, atq; vnam hanc pro tēpore inexistētem, hinc fit, occasionaliter, vt quacunq; virtute agentis naturale superueniente, si ipsam prædominari contingat virtuti formæ ipsius quæ inhabitat, materia ipsa statim agentis prędominantis impressionem acceptet, nullo vtique formæ prioris odio, sed ratione inexistētis priuationis, quoniā videlicet & formā istā quæ introducitur non habebat, & habere apta erat æquè atq; eā quam tenebat. Vnde propter hanc indifferentiā, iuxta virtutem prædominantis agētis, semper ipsa materia parata est de forma trāsire in formā. Quemadmodū ciuitas, quę in medio duorū regnorum posita neutri est addicta, sed quasi media & neutra ad vtrūq; est indifferēs, propter suā hāc indifferētiā frequēter cōtrarios habet siue hospites siue dominos. Vtrūlibet enim regnorū illorū prędominari cōtigerit, nō reluctatur ciuitas illa neutra. Sed & si alter ex regibus in eā ingressus fuerit, superueniēs aūt alter virtute superauerit, victorem suscipiet, pulso altero, nō vtiq; prioris odio, sed ratione indifferētiæ, quoniā prædominatus est superueniēs. Et quomodo hac in re dici potest indifferētia illa, causa esse & occasio expulsionis regis prioris, non tamen quicquā efficit neq; egit illa indifferentia, siue (vt ita dicam) neutralitas, ita & de priuatione dicendum videtur.

Comparatio ad propositam rē accommoda.

An in materia corporum cælestium insit etiam supradicta priuatio. CAP. XXIII.

DE cœlestiū verò corporū materia dubitari potest, nū habeat etiā ipsa huiusmodi in se priuationē. Si enim similē habere dicatur, videbūtur cœlestia corpora corruptioni quoq; subiecta, cū sit ista priuatio principiū transmutationis in rebus naturalibus. Vbi autē eadē est ratio, idē videtur cōsequi effectus. Quòd verò ista priuatio in

cœlestiũ corporũ materia ponenda sit, eorũ maximè sententiã cõsequi videtur, qui materiã ponũt eandẽ specie in cœlestibus atq; in his inferioribus. Nã si vnius eiusdemq; speciei sit omnis materia, videbitur, quomodo inferiorũ istorũ materia ex sua natura est indeterminata & indifferens ad omnem formã, & quamlibet apta & nata habere, eam etiam quam nunquam habuit neq; est habitura: ita etiam cœlestiũ materiam aptam & natam habere quamlibet formam, atq; ita cum aliis omnibus careat præter eã quam habet, omnium aliarũ in ea esse priuationẽ. Quod si admittatur, quæstio deinde fiet, quur minus sint obnoxia corruptioni cœlestia corpora quàm inferiora, & quã ob rem illorum materia non ita de forma transire possit in formam, quemadmodũ materia inferiorum istorum.

Soluitur quæstio proposita, & vnde cœlestibus corporibus sua sit incorruptibilitas monstratur. CAP. XXIIII.

PRopositę verò quæstioni respõderi poterit, admittẽdo priuationẽ, qualẽ diximus etiã in cœlestiũ corporũ inueniri materia, neq; tamẽ consequi, vt materia ipsa ratione huius priuationis transire possit à forma in formã, ac proinde corpora ipsa cœlestia transmutationi, quæ est secundũ generationẽ & corruptionẽ, sint obnoxia. Formę enim substãtiales cœlestium corporũ, cum sint perfectissimę in informando suã materiam, sic eam sua perfectione implent, & (licet ex se indifferentẽ) solidissima dispositione validissimisq; qualitatibus stabiliunt, tamq; potẽtes sunt ad se seruandũ in ea sub qua ab initio creatę sunt materia, vt nullũ sit agens naturale creatũ tantæ virtutis, quod aduersus ipsarũ aliquã possit præualere. Neq; patiũtur in suam quã inhabitant materiã, vllam omnino extraneã impressionẽ vllo pacto repugnantem introduci: atq; ita propter formę perfectionẽ fit, vt de forma in formam trãsire nõ possit materia. Et quidẽ rectius videtur ac rationi magis cõsentaneũ, vt cœlorũ impassibilitatẽ & incorruptibilitatẽ assignemus ex parte formæ, quàm ex ipsa natura materię. Quod vt intelligatur clarius, suprapositã libet analogiã resumere. Ciuitas enim illa indifferens & neutra, quã capite XXII. ꝓposuimus, duorũ regnorũ velut mediã, tametsi ex se sit indifferẽs & neutra, & iuxta prędominãtis regni virtutẽ, tẽporis successu, nũc huic, nunc

illi subiicitur, transitq; de domino in dominum: potest tamen, si præpotentem admodũ regem contigerit illam occupare, ita validissimis turribus, arcibus, castris, muris, vallis & firmissimo præsidio muniri, diligentissima quoque adhibita custodia fidelissimè obseruari, tam vtiq; potenter, sapienter, & validè vt spes vltrà nõ videatur contrario domino aliquando se posse illius potentiæ præualere. Quod vbi fuerit, ciuitas illa quæ primũ erat indifferẽs & neutra, atq; etiamnũ quantum ex se talis permanet, per virtutem nimiã & fortissimã munitionem occupantis & prædominantis, facta est modo quodam eius iam regno & potestati addicta. Neq; poterit vltrà de domino trãsire in dominum, aut de regno ad regnũ, nõ vtique ratione ipsius ciuitatis, sed ratione occupantis, cuius potentiæ nimiæ non videtur spes vt aliquando potestas contraria resistat. Sic sanè & de cœlesti materia dicẽdũ, propter perfectionem & potentiam formæ potentissimæ in informando, quæ illi data est ab initio, eam de forma in formam transire non posse: quoniam agens naturale deest, quod illi possit vel aliam imprimere, vel suam auferre.

Soluitur superius obiecta ratio. CAP. XXV.

AD rationem verò quæ in oppositũ obiiciebatur, proponentem, vbi eadem est causa eundẽ etiam cõsequi effectum, respondebitur, non esse nisi occasionẽ similem in cœlestibus & inferioribus, cũ priuatio (vt suprà dictũ est) non sit vera causa per se effectiua ipsius trãsmutationis de forma in formam, sed tantũ occasio, & causa sine qua non. Nisi enim in materia esset priuatio formarũ absentiũ, & nisi eas esset apta habere quas non habet, nũquã de forma transmutaretur ad formam. Atq; eatenus dicitur priuatio occasio esse, & causa tantũ sine qua non, ac consequenter principiũ quoddam trãsmutationis huiusmodi. Cæterũ, huius transmutationis verã & efficientem causam diximus esse agens naturale, quod prædominans impressiones formę inexistenti cõtrarias, & formę quam ipsum vult introducere cõueniẽtes imprimit in materiã, sicq; eã de forma trãsire facit sua actiua virtute in formã. Quãuis ergo eadẽ admittatur occasio trãsmutationis in cœlestibus atq; inferioribus istis, nõ tamẽ est causa eadẽ. Non est autẽ necesse, quotiescunq; eadẽ ocurrit occasio,

siue

siue eadem causa sine qua non, vt idem ponatur effectus; quemadmodum securis acuties occasio quædam est, & causa sine qua non sectionis ligni. Non enim secaret securis, nisi acuta. Non est tamen necesse, vt semper fiat sectio, donec est securis acuta: sed verã causam adesse oportet, & sectionẽ efficientẽ (hoc est, ipsum secantem) priusquam fiat sectio. Vbi autem defuerit secans, quantumuis acuta iaceat securis, non fiet ligni sectio. Ita & in proposito, quia agens inueniri nullum potest, quod effectũ eiusmodi producat in cœlesti materia, nempe transmutationem in formam aliam, nihil proficit occasio sola. Nihil enim prodesse valet præsentia causæ sine qua non, vbi defuerit causa quæ effectum ipsum operetur.

Quomodo vim nullam patiantur corporum cœlestium materia, in eo quòd de forma non transeant in formã. CAP. XXVI.

SEd videri forsitã poterit vim pati cœlestiũ materia, & violenter cohiberi à formis, ne trãseat in formas alias. *Obiectio.* Cùm enim ex sua natura dicatur materia cupere transitum de forma in formam, si ab hoc cohibeatur atq; impediatur, videtur id non carere violẽtia. Apparet autem inconueniens admittere perpetuam talem in nobilissimis illis corporibus violentiam. Verùm diligentius attendentes comperiemus cœlestium corporũ materiam prorsus *Obiectionis solutio.* nullam vim à suis formis perpeti, imò quietẽ bonã & stabilitatem congruam sic eam accipere, id quod suprapositæ analogiæ consideratio, facile monstrat per similitudinẽ. Quomodo enim ciuitas illa ex se indifferens & neutra nullũ patitur violentiæ incõmodum, ex eo quòd potens ille imperator sic eã sibi firmat munitionibus validis atque diligẽti custodia, ad eũ modũ quẽ suprà expressimus, imò magis quietẽ dulcẽ & bona commoda consequitur, dum à perpetua illa instabilitate liberatur, & stabili mansione in ipsã habitantis imperatoris ornatur, ditatur, perficitúrq; plurimum: Ita per omnẽ modũ nulla fit materiæ cœlesti violẽtia, cũ per nobilissimas formas stabili mãsione in ipsa inhabitãtes, ab instabilitate eiusmodi liberatur, perfectissimis qualitatibus & nobili dispositione semper plenissima, eò quòd nobilissimarũ formarũ sit habitaculum. Ex imperfectione enim est, quòd ita instabilis existens materia, semper quærat de forma transire in formã.

Instabilitas ex imperfe-cto est.

Neque malè puerorum cupiditati, materiæ hoc desiderium potest comparari, quas videmus nonnunquam eà quæ in manibus habent, siue cibaria, siue alia quælibet, proiicere, vt alia quæ fortè porriguntur, item apprehendant. Neq; rarò panem aut carnes abiiciunt è manibus, vt lapidem aut carbonem aut aliud vile quippiam apprehendãt. Quorũ cupidę instabilitati parẽtes bene cõsulũt, neq; vim vllam eis faciunt, dum pro cibo quem tenent, aliud nihil apprehendere eos sinunt. Sic sanè & materiæ frequenter euenit, cũ sua instabilitate semper transire gestiat, pro forma nobilissima & perfectioribus qualitatibus sub quibus stabat, formam imperfectiorem & viliores dispositiones vti recipiat, cani illi Aesopico non admodũ dissimilis, qui pro carnis vmbra quę videbatur in aqua maior, carnis substantiã sibi permisit dentibus excidere. Huic verò instabilitati dum forma cœlestis sua perfectio ne medetur, non solùm vim non facit materiæ, verumetiam quiete bona eã perficit, & magno afficit beneficio.

Canis Aesopicus.

Quemadmodum corpora glorificata post resurrectionem sub suis formis sempiterna atque dulcissima quiete requiescent.

CAP. XXVII.

QVod autem nunc de materia & formis cœlestium corporum diximus, idem etiam de materia in hominibus glorificatis post factam resurrectionẽm dicendum videtur, nulla videlicet violentia eam à suo illo transitu in varias formas cohiberi, neque violenter detineri, sed quiete summa atque dulcissima ex immortalitatis dono sub suis quamq; formis ita firmari atq; stabiliri, vt nullo amplius transitu perdere valeãt quam habent, vel quam non habent acquirere. In hoc tamen est consideranda diuersitas, quòd in cœlestibus corporibus, formæ ipsæ ex sua perfectione naturaliter ita materiam, quam informant, perficiunt atq; stabiliunt, vt extraneam impressionem recipere non valeant. In hominibus autem post resurrectionem futuris gloriosis, non ipsa naturalis animæ virtus hoc præstabit, sed Dei voluntas & beneplacitum, ita vt in beatorum corporibus hoc sit præstitura gratia, & Dei bona voluntas, per immortalitatis donum gratuitum, quod cœlestibus orbibus ipse naturæ autor, secundum primam contulit institutionem. Et quidem quod ad

dam

damnatos attinet,quos etiam necesse erit(iuxta sacratissi mæ catholicæ fidei confessionē)tuba canente,in suis cor- I.Cor.15. poribus ad iudicium & vltionē exurgere, si in eis ponamus violentiam perpetuā,nullum sempiternū videbitur inconueniens,illic nimirum, vbi horror & terror, nullus Iob.10. verò ordo inhabitat,vbi diuinæ volūtatis iustitia,violenta,(quæ natura perpetuò non sustinet)suæ diuinitatis potentia ad vltionē eis in æternitate sustentabit.Cæterum, in corporibus beatorum gloriosissimo illo immortalitatis dono ex diuini conspectus cōsortio factis immortalibus,dulcissima vtique pace & quiete suauissima nihil dubium est quiescere pauperculam ex se & egenam illam materiā,cum sua hospita rationali anima,cui vt in peregrinatione laboris olim fuerat ministra,ita in patria dulcissimæ tunc beatitudinis erit socia.Si enim potest cœlestis corporis forma ab institutione naturæ,suā quā inhabitat materiam in se stabilire,eámq; in pace & quiete perpetua possidere,poterit & hoc rationalis anima in deum iam absorpta, cum plenitudinem acceperit inhabitantis in se diuinitatis, ex Dei voluntate,eam videlicet quæ illi restituetur habitationē,stabilē sibi atq; perpetuā seruare,sicq; sibi firmo fœdere & solidissima colligatione connectere,vt vltrà ab ea pelli non possit.Similiter & in impiis,ad æternā exercēdā vindictā,colligationem hanc faciet iustus ille vltor,vt perpetuis tormentis & suppliciis inæstimabilibus,vltrà à corpore anima,quantūcunq; desiderauerit,separari omnino nō possit:Illis quidem ad gloriam æternā,vt ab ea,ad quā semel admissi fuerant, beatitudine nō possint excidere.His verò ad sempiterna supplicia,vt cruciatibus diabolo & ministris eius ab initio præparatis,nūquā valeant abesse.Et hactenus quidē, quæ de rerū naturaliū principiis,ad omnipotentis Dei notitiā & gloriā cōducere videbātur, pro nostra paruitate tractauimus.Proximū est,vt ad earū causas vtcūq; explicādas,altero libro,transeamus,si prius in ipso libri huius terminó,ex iis quæ diximus,laudis qualecunque cāticum cecinerimus altissimo rerum omnium domino,qui super omnia viuit benedictus in æterna secula.Amen.

Finit ad Dei omnipotentis gloriam Liber primus considerationis Physicæ.

PSALMVS LAVDIS, AD CONCLVSIONIS terminum, primo & optimo rerum omnium principio.

Confitebor tibi domine in toto corde meo, meditabor in omnibus mirabilibus tuis.

Non est similis tui in dijs domine, & non est secundum opera tua.

Tu solus inhabitas aeternitatem cum vnigenito tuo, in sancto spiritu semper perfectus atque beatus.

Cælo tibi opus non erat, vt sederes in eo: terra verò & vniuersa quæ sunt in ea, quem tibi vsum præbere poterunt, qui rebus nullis indiges?

Quia voluisti, quando voluisti, sicut voluisti, ita verbo dixisti, & surrexit vniuersa hæc machina, magna nimis.

Ecce non est in omnibus gentibus vir industrius, aut potens artifex, vt suscitet de nihilo vel puluisculum terræ.

Tu autem ex nihilo fecisti, quæcunq; nostris sunt obiecta sensibus, molem magnam valde.

Sub materia, non ex materia constituisti hæc omnia, suum cuique pondus librans.

Materiâ quidem cognata erant, & indiuisa, formarum autem varietate separasti ea.

Quam vnico opere demonstrare nequisti infinitam pulchritudinẽ tuam, variatis sic rerum speciebus, vti manifestam faceres.

Ecce verò in hoc mirabilis dulcedo sapientiæ tuæ, dum sic diuersissima natiuo nectis amore.

Et quæ per sese inimica videntur, tuo iussu, inseparabili sunt conglutinata dilectione.

Verè magnus es tu, & faciens mirabilia, tu es Deus solus creator omnium, creator cœli & terræ.

Tibi soli laus, honor, & gloria, tu es solus adorandus, domine deus noster.

Vt quid domine permittis alienis honorem tuum, & quare eum præripiunt tibi creaturæ tuæ, quæ adorantur in terris?

Intende ad visitandas omnes gentes, & agnoscatur gloria nominis tui super omnem terram, vt non deficiat laus tua de ore nostro in sempiternum.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM SECVNDVM PHYSICAE CONSIDERATIONIS DE CAVSIS RERVM NATVRALIVM PRAEFATIO.

OMNE quod creatum est, aliquã necesse est suæ existentiæ habeat causam, etiam angelica ipsa, licet nobilissima creatura. Omnia siquidẽ quę creata sunt, manifestum est ab eo qui ipsa creauit atq; effecit, suũ esse accipere, & suum effectorem suæ existentiæ causam habere. Necesse item est, ad finem omnia ordinari, propter quẽ creata sunt, & ad suam singula existentiã perducta. Atq; ita quidem efficientem & finalẽ causas, omnia quæ sunt creata & visibilia & inuisibilia, spiritus & corpora, necessum est habere. Cæterum, res corporeæ, & naturales, præter supradicta duo causarum genera, cõspiciũtur & alia duo requirere. Materialem causam dico ex qua constent, & formalem per quam suã accipiant existentiã. Et de his quidem posterioribus, in priori libro, quatenus principia sunt rerum naturaliũ, cœptũ est determinari. propter quod non ita prolixa nobis præsenti hoc libro de eis facienda erit determinatio, nisi quantũ ipsa causalitatis ratio exposcet. De prioribus autem duobus, prolixior restat tractatus. Ad gloriã ergo eius qui est omniũ causarum prima atq; nouissima, α & ω, principium & finis omnium, ex materia cõpónens singula, & suis formis in sua existentia ligans vniuersa, rerum istarum iam aggrediamur determinationem. *Apoc. I.*

Definitio causæ, & quomodo ab occasione separanda causa.

CAP. I.

CAusa definiri solet, ad cuius esse consequitur aliud. *Causæ definitio prior.*

Qua definitione indicatur, omne illud esse alterius causam, quod ei quomodocũq; dat esse, siue vt sit, aut à quo, hoc alterũ accipit quomodocunq; vt sit. Quemadmodũ (exẽpli gratia) ad Dei esse cõsequitur omniũ esse creatu-

rarũ,id eſt,à Deo omnia accipiunt vt ſint,& Deus omnibus eſſe donat,atq; ob hoc eſt Deus omniũ cauſa.Similiter res oẽs naturales,à materia & forma accipiũt vt ſint, & materia ac forma modo quodã dant rebus naturalibus vt ſint,dũ ex illa & per hanc neceſſe habẽt ſubſiſtere,atq; ob id omniũ rerũ naturaliũ cauſę ſunt,materia & forma. Sic & finis quatenus agentẽ mouet ad operandũ effectũ, quodãmodo dat effectui vt ſit,cũ propter finẽ agens eundẽ operetur. Aduertendũ eſt autem(quemadmodum in libro priore obiter indicauimus)diſtingui ſolere duplicẽ cauſam,alteram propriè dictã,quam nũc definiuimus,& de qua principaliter loqui intendimus,cũ de cauſis rerum facimus ſermonẽ:alterã verò impropriè cauſam nominatam,quæ eſt occaſio ſiue cauſa occaſionalis,aut cauſa ſine qua nõ. Quemadmodũ in ligno,ſiccitas vehemẽs occaſio eſt accenſionis,inflãmationis,& cõbuſtionis eius:& in ſtipula leuitas, occaſio eſt facilis agitationis ſurſum:in globo rotunditas,occaſio eſt facilis motus:in cultro occaſio bonæ ſciſsionis eſt,ipſa eius acuties,atq; ita in ſimilibus.Non ſunt tamẽ hæ niſi occaſiones talium effectuũ & occaſionales cauſæ(quod cũ diminutione dicitur)atq; etiam cauſæ ſine quibus non,hoc eſt,ſine quibus effectus eiuſmodi vel non fierent,vel non ita commodè & facilè fierent:quemadmodũ non fieret,aut fieret,aut nõ facilè fieret ligni accenſio,niſi eſſet in eo ſiccitas:neque facilè globus laterali motu agitari poſsit,niſi rotũdus:neq;. rectè ſcindere culter,niſi acutus.atq; ita in aliis.Cauſæ tamen veræ nõ ſunt,ſed tantũ diſpoſitiones quædã,quas neceſſe eſt adeſſe,ſi agens ipſum & præcipua cauſa debeat effectũ operari,aut quæ vbi adfuerit,rectius ac facilius agens & præcipua cauſa ſuum effectum operetur.

Cauſa occaſionalis non eſt vera cauſa.

Quomodo in moralibus vtile ſit dignoſcere cauſam ab occaſione. CAP. II.

EST verò in moralibus diligentiſsimè attendenda iſta diſtinctio,vt non pro occaſione cauſa,aut econtrario pro cauſa exiſtimetur occaſio. Multũ enim hęc diſtinctio valet ad peccatorũ diſcretionem. Quemadmodum(exẽpli gratia)in ſcandalo dato, quod eſt vera cauſa ipſius ſcandalizationis paſsiuæ,& in ſcandalo non dato,ſed accepto,vbi opus ipſum ex quo ſcãdalizatur alter(quod ſcãdalum

Quid ſcãdalum datum & quid acceptum.

dalum acceptum nominant) non est causa scandalizationis passiuæ, sed tantũ occasio: vera autẽ causa huius passiuæ scãdalizationis est, ipsa praua voluntas eius qui ex eo scãdalizatur sua prauitate, vnde scandalizari meritò nec potuit, nec debuit. Sic & in cõsideratione finis, distinguenda frequenter venit occasio & vera causa. Quemadmodũ (exempli gratia) propter tẽporale præmiũ, actum aliquẽ sacrũ faciendo, si præmiũ istud tẽporale, tantũ occasio quædã est, & finis quidẽ occasionalis, & occasionale motiuum: sic verò Deus finis verus & vera causa finalis, non est actus ille malus vel illicitus. Sin temporale illud præmiũ vera est causa finalis, & motiuũ præcipuũ, nõ autẽ Dei honor aut gloria, indubiè illicitus iudicabitur. Quapropter huius rei proderit exacta cõsideratio. Excluditur verò causa occasionalis à definitione suprapositã, per hoc quòd non sic ad eã effectus cõsequatur, vt ipsi det aliquo modo esse. Nullo enim modo occasio dat esse effectui, sed tantũ est dispositio quædã, qua mediante causa præcipua facit effectum esse. Quemadmodum ignis agens, dispositione, & occasione siccitatis, facilè inflãmat lignũ, & manus proiicientis globum rotunditate dispositum, facilè agitat. Nemo autem dixerit siccitatem inflammare lignum, aut globum à sua rotunditate moueri.

Alia ponitur causæ generalis definitio, ex qua speciales eliciuntur definitiones quatuor generum causarum. CAP. III.

Solet etiam hoc modo causa definiri:

Causa est ex qua, aut per quam, aut à qua, aut propter quam, res quæpiam efficitur, vel est. *Causæ altera definitio.*

Quæ definitio, dum sub quadruplici datur disiunctione, quatuor indicat causarũ genera, id est, causæ diuisionem in quatuor sub se contentas species. Diuiditur enim causa, in causam materialem, causam formalem, causam efficientem, & causam finalem. Nam ex qua, respicit causam materialem, per quam, causam formalem: à qua, efficientem: propter quam, finalem. Ex quibus facilè colligi possunt singularum specierum harum definitiones.

Causa enim materialis est, id ex quo quippiam fit eo pacto vt insit. *Causa materialis.*

Id est, principiũ naturale vel artificiale ex quo res natura

lis vel artificialis fit, ita vt in ipſa maneat. Siquidē ex materia cū forma, res omnis cōponitur, res(inquam) ſiue naturæ, ſiue artis. Vt ex ligni materiā, cū forma ignis in eam introducta, fit ignis: Ex auro, per formā idoli infuſam, fit idolum. Per quam, cauſam formalem reſpicit. Per eā enim & ſecundū eam res dicitur eſſe ſubſtātialiter quod eſt, & in ſuo item peculiari eſſe per eam res conſeruatur, vt per animā rationalem homo eſt homo: & per formā idoli, aliquod opus dicitur idolū. Quod ſi forma aufertur, oportet homini & idolo eſſe ſimiliter, auferri, vt nō amplius ſit homo vel idolū, quod prius erat, donec inexiſteret forma.

Ariſtot. Propter quod, ab Ariſtotele dicitur, Forma eſt ſpecies, exēplum, & ratio quidditatis, id eſt, eſſentiæ rei naturalis. Sic enim ille ſolet eſſentiā rei exprimere. Species quidē, quia per eā res in certam ſpeciē conſtituitur, atq; arctatur, quēadmodū in priore libro latius tractauimus. Exemplū, quoniam ſecundum formā, res ſibi ſimilia efficiūt, quēadmodum ignis per ſuam formam generat ignē alium ſibi ſimilem. Ratio autē dicitur, quoniā eſſentiam rei cōſtituit, & ſecundū eam res accipit ſuæ eſſentiæ rationem, & ſecundum eam etiam res definitur, quemadmodum homo definitur eſſe animal rationale, & animal corpus animatū ſenſibile, vbi rationale & ſenſibile, animam rationalē & animam ſenſitiuā (ex quibus eſſentia hominis ac bruti eſt) reſpiciūt. Tertia autem diſiunctionis particula, nempe à qua ad cauſam efficientē ſpectat. Ab ea enim primū fit motio exterior, vt opus fiat, & in materiam ipſa habet ſuo motu & actione formam introducere: idq; tam in rebus artis, quàm naturæ, licet primus motus interior à cauſa finali procedat. Quemadmodum in domo cōſtruenda, quæ eſt opus artis, nō ſeipſos lapides componunt, ſed eſt domificans, qui manū admolitur operi, quiq; ſuo motu & actione materiam componens, & debito modo coaptans, formam domus efficit. Item nō ſeipſum ignis gignit, neq; materia ſeipſam accendit, ſed ab alio agente ſuccenditur materia ad formam ignis. Definitur autē ab Ariſt. hoc pacto:

Cauſa efficiens eſt id vnde primum principium mutationis & quietis.

Cuius eſt hic ſenſus, cauſa efficiēs principalis, eſt primū

prin

principium, à quo motus & quies exterius procedit, vel effectus positiuus aut priuatiuus producitur, quod tam ad artem quàm ad naturam applicari potest. Vltima verò particula propter quam vel cuius gratia, finē signat, qui mente quidem conceptus, tacitè intrinsecus efficientem mouet causam & veluti in exterius opus mittit, quemadmodum propter inhabitationē homines domos ædificant, propter defensionem & tutelam ab hostiū incursibus ciues muros, valla, turres, aliáq; fortalicia construunt. Mouet enim mentem finis iste conceptus, & ad opus procedere facit exterius. In naturalibus verò agentibus, in quibus non est ratio, finis ipse vt naturaliter intentus & desideratus, hoc est, quatenus res agens ad finē naturaliter inclinatur ac fertur, mouet rem ad operandum effectum tali fini congruum. Quemadmodum forma lapidis mouet ipsum deorsum, propter finē ad quem naturaliter inclinatur, id est, propter quietem in loco naturali. Definitur hoc modo:

Causa finalis est cuius gratia omnia fiunt.

Id est, finis est principium ad quod diriguntur & destinantur omnia media, eidem congruentia, veluti in scopum quendam.

Quomodo & causa efficiens & finalis vtraque dici possit causarum prima. CAP. IIII.

EX quibus patet, vtranq; causam, nempe & efficientem & finalem, rectè dici posse causarum primam. sed differēter, aliâq; & alia ratione. Finis enim est prima causa secundū intentionē, quatenus agentis virtutē effectiuā (in rationalibus, per rationem intētus, siue in naturalibus per naturalē inclinationē desideratus atq; naturaliter propositus) solicitat interius, ad operationē exteriorem cuiuslibet effectus. Quemadmodū aues, tempore coitus & procreationis, ipsa suæ speciei multiplicatio, & conseruatio (vt naturaliter intenta atq; desiderata) extimulat & mouet ad coëundum, nidos construendum, & quæcūq; sunt opportuna tali fini operandū. Cæterū, efficiens, primū est in interiori operatione, & motione materiæ. Vnde sicut finis semper est intentione prior efficiente, interius mouendo & solicitando efficiens, ita econtrario

rio efficiens secundum tempus prior est fine. Quemadmodum sanitas ipsa atque sanatio, tempore est posterior ipsa potione siue balneatione, ad sanitatem ordinatis, tanquã ad finem: & operatio bona Deo dignæ conuersationis, antecedere debet æternæ felicitatis retributionem, quæ est illius finis, cum hæc sit illa intentione prior.

De effectus definitione & diuisione per oppositum ad causam. CAP. V.

QVæ autẽ de causa dicta sunt, eadẽ effectui possunt omnia per oppositũ aptari. Sũt eñ causa & effectus relatiua queadmodũ pater & fili⁹. Vnde ex suprapositis causę definitionibus effect⁹ potest hoc modo definiri:

Quid effectus.

Effectus est, id quod sequitur ad esse alterius.

Hoc est, quod quoquo modo ab alio accipit, vt sit: hoc est, quod ex aliquo est, aut per aliquid, aut ab aliquo, aut propter aliquid. Est autem effectus nomen generale, non quidem oppositũ relatiuè causæ efficienti in particulari (queadmodũ ex nominis ratione videri poterat, eò quòd inter efficiens & effectum secundũ nominationem & terminationẽ videatur interuenire relatio) sed generaliter causæ opponitur secundũ relationem. Vnde quemadmodum superius causa quadruplex distincta fuit, sic ex opposito quadruplex item effectus venit distinguẽdus. Sed quia propria nomina non habentur, idcirco adiecta causarum distinctione, necesse est circumloqui. Est enim effectus causæ materialis, est effectus causæ formalis, est effectus causæ efficientis, & est effectus causæ finalis.

Quadruplex effectus.

Effectus causæ materialis est, quod est ex aliquo.

Vt homo hoc modo est effectus suæ materiæ, quoniã ex sua materia componitur: & idolum, effectus auri vel argenti est, tanquam materialis causæ.

Effectus causæ formalis est, quod per aliquid est.

Vt homo per formam, quapropter homo respectu suæ formæ, & idolum respectu suæ formæ artificialis, effectus dicitur causæ formalis.

Effectus autem causæ efficientis, qui fit ab aliqua.

Vt domus à domificante, ignis genitus ab igne ipsum generante, filius à suo patre. Vnde domus, ignis genitus, & filius respectu domificantis, ignis generantis, & patris gignen

gignentis, effectus dicuntur causæ efficientis.

Effectus deinde causæ finalis est, quod est aut fit propter aliquid siue alicuius gratia.

Vt ambulatio quæ fit propter sanitatem consequendã, & bona operatio quæ exercetur propter vitã æternã. Et regulariter medium ipsum quod ad finem ordinatur, & quo ad finẽ peruenitur, effectus dicitur causæ finalis, respectu eius ad quod ordinatur, & ad quod perducit, quẽadmodum bona operatio ad æternæ vitæ cõsecutionem ordinatur, & ad ipsam perducit operantem: similiter, & ambulatio, ad sanitatem. Videtur tamen difficilè hoc intelligere, quemadmodum medium causæ finalis siue ad finem, dicatur effectus illius, eò quòd plerunq;, vt pòst latius declarabitur, sit verum efficiens illius. Sed facilè vitatur difficultas, si attendatur, effectum generale esse vocabulum, & in vnoquoque causalitatis genere causæ relatiuè opponi. Vnde consequitur manifestè, si sanitas respectu ambulationis sit finalis causa, econtrario quoq; ambulationem effectum esse causæ finalis respectu sanitatis, similiter & de bona operatione, respectu felicitatis.

Quemadmodũ eiusdem rei possunt esse plures causæ. CAP. VI.

AD maiorem autem prædictorum cognitionem, tres poni solent causarum cõditiones. Quarũ prima est: Eiusdem rei plures possunt esse causæ. *Prima proprietas causarum.*

Quod si de diuersis generibus causarũ intelligatur, etiã sensui est manifestũ. Siquidem omne agens naturale causas materialem, formalẽ, efficientem, & finalẽ habet. Si verò in eodem genere causæ accipiatur, etiã sic verum est. Nam idem homo filius existens, causas efficientes habet, patrẽ, matrem, corpora cœlestia, & super omnia Deũ. Homo enim non generat hominem sine concursu causarũ vniuersaliũ, id est, corporum cœlestiũ, & causæ vniuersalissimæ quæ est Deus. Sic plures esse possunt eiusdẽ rei fines, vt corpus est propter animã, propter hominem, propter Deum. Terræ gramina & herbæ, sunt propter iumentorũ pastũ, propter ipsius terræ ornatum, & propter hominũ consolationẽ, atq; in Deum ex ornatu illo prouocationem. In genere autẽ causæ materialis istud absurdũ videtur, si de materia totali sermo fiat. Omne enĩ ens *Homo generat hominẽ & sol, vt habet Aristot. 2. Physico.*

natura

naturale non nisi ex vna materia totali componitur. Et similiter nullum opus artis vnũ, duas totales habet materias. Neq; enim simul eadẽ statua, & tota aurea, & tota argentea esse potest. Possunt tamen cõmisceri aurum & argentum, sed tunc non nisi pro vna totali materia reputabitur. Similiter & de causa formali dicendum, maximè si de forma substantiali & vltima sermo fiat. Quẽadmodum enim ex primo libro patet, nulla res naturalis plures substantiales formas habere potest. Neq; item res quæcunque artificialis, plures simul totales formas artificiales habere valet. Nequit enim statua, leonis imaginẽ habere simul & bouis. Quòd si formarum fiat commixtio, veluti cùm humano capiti ceruicem equinam pictori iungere libuerit, non plures sunt formæ artis totales, sed vnica tantum. Si tamen causam formalem largè acciperemus, vt etiam ad formas accidentarias se extenderet, sic dubium non esset, plures etiam formales causas simul posse existere. Plurimas enim accidentarias formas idem simul in se continet homo.

Horatius de arte poëtica.

Causas posse sibi esse inuicem causas. CAP. VII.

Secunda cõditio causarum.

SEcunda conditio est:
Causæ possunt sibi inuicem esse causæ.

Quod quidem in diuersis causarũ generibus est indubitatum. plerunq; enim quod in genere causæ finalis est causa, hoc ipsum in genere causæ efficientis est effectus: & quod in genere causæ efficientis est efficiens, hoc est in genere causæ finalis effectus. Veluti cum non rectè quispiam valens, propter acquirendam sanitatem deambulat, aut medicinam bibit amarã, deambulatio ista in genere causæ efficientis causa est sanitatis, quæ per ipsam & ab ipsa efficitur. Similiter & amaræ medicinæ potio causa est sanitatis quam efficit, atq; ita ex consequẽti sanitas ipsa admitti debet in hoc causalitatis genere ipsius ambulationis atq; potionis effectus. Econtrario autẽ, in genere causæ finalis causa est, sanitas vt intẽta & desiderata. Ipsa enim est, quæ nõ rectè valentẽ mouit ad ambulationẽ atq; amaram potionẽ. Atq; per consequens, in hoc causalitatis genere, ambulatio effecta, & potio illa amarioris medicinæ propter sanitatẽ, admitti

debẽt

debẽt effectus. Est autem in genere causæ finalis effectus ipsum mediũ quod est propter finẽ,& quo ad finẽ peruenitur, quemadmodũ in proposito est, de ambulatione & potione respectu sanitatis. Patet ergo, quemadmodum in diuersis causarum generibus causæ sibi inuicem possint esse causæ. Amplius verò, etiã in eodẽ genere causæ inuenire possumus causas esse sibi inuicẽ causas. Nã habitus ex actibus generantur, quẽadmodũ virtutes habituales ex actibus virtutum frequẽter iteratis, & nihilominus habitus cũ generati fuerint, actus vicissim faciũt. Faciunt enim habitus, eos quos habent secundũ ipsos operari, & delectabiliter operari. Verùm istud secundum speciem est tantũ. Nam actus qui præcedunt habitũ, eumq; efficiunt, numero diuersi sunt, ab iis qui sequuntur & efficiuntur ab eo. Profundius autẽ cõsiderando, inuenire poterimus, vbi causæ eædẽ secundũ numerũ, sibi inuicem sint causæ. Eadẽ enim caliditas, quæ in manu à calido quod tenetur manibus producitur, vicissim cõseruat in ipso, quod tenetur manibus, calorẽ. In eodẽ autẽ genere causæ efficiẽtis sunt, causa producẽs & causa cõseruans. Vtraq; enim causa & producẽs & cõseruans, dicitur efficiẽs. Similiter etiã dicendũ videtur in cõtemplatione rei iucundæ, quæ gaudiũ atq; lætitiã in animo producit, à qua vicissim conseruari ipsa rei iucundæ contemplatio videtur. Conseruat enim cõtẽplationis actũ absq; fastidio, & permanere facit in animo, lætitia interior, quæ in eo inde exoritur.

Causæ sunt sibi mutuò causæ.

Eandem posse esse causam contrariorum effectuum.
CAP. VIII.

TErtiam conditionem causarum ponunt hanc: Eadem potest esse causa cõtrariorũ effectuũ. Quod quidẽ ad oculum promptum est videre in solis actione, qui vnus & idem mediante calore, quædam facit liquescere, alia indurãs. Ceram enim, & butyrũ, glaciem, atq; similia, liquefacit. Lutum verò & lutea vasa, hisq; similia, facit indurescere. Et eadẽ potio in quibusdã efficit sanitatẽ, in aliis ægritudinẽ, imo etiã in eodem successiuè. Huius autẽ ratio est, varia dispositio subiecti in quo recipitur actio. Quemadmodũ ea quæ pro homine cõplexionis sanguineæ bona est potio, & sanitatis effectiua, fieri

Tertia proprietas causarum.

potest vt homini cõplexionis cõtrariæ(nempe melãcholicæ)sit noxia,atque ægritudinis effectiua. Et frequenter potio quæ distemperatã complexionẽ ad tẽperamentum reducit,eadem distemperamentũ facit in eo qui recta est valetudine. Sic eædẽ præmissæ in vno generant scientiã,in alio generant tantũ opinionem,iuxta quod vel circa præmissas vel circa cõsequentiæ rectitudinẽ variè fuerint affecti. Ita seculi scientia aliquo modo perficit intellectũ,quoniã omnis veritatis cognitio,quantum ex se est, intellectũ perficit. Imperficit tamen affectũ,eò quòd inflatum reddat. Et quidem in rebus naturalibus hæc contrariorũ causalitas prouenit,vt diximus,ex parte variæ dispositionis subiecti,in quod fit actio. In voluntariis autem,ex varia dispositione agentis pro sua libertate. Idem enim homo vult & nõ vult,non solùm ratione rei mutatæ,sed pro sua etiam libertate absque rei vlla mutatione.

De causæ diuisione in vniuersalem & particularem,propinquam & remotam. CAP. IX.

SOlent quoq; de causis nonnullæ asignari diuisiones. Causarũ enim quædã sunt vniuersales,quædã particulares,quædã remotæ,quædã propinquæ.

Causa vniuersalis & particularis.

Et considerantur hæ rursum,vel secundũ nominationem,vel secundũ rem. Secundum nominationẽ quidem, quando causa & effectus nomine vniuersali vel particulari asignantur,vt cũ dico,Bonũ est finis rerũ: Ex materia,fit res: Forma,facit esse rem: Res est,per formã: Artifex,efficit opus: Finis,mouit operantem. In his,& causæ & effectus vniuersaliter nominantur seu generaliter. Cũ autem dico ex auro facta est hæc statua,particularis causa & effectus exprimuntur. Itẽ cùm dico,artificem fecisse hanc domum,aut viuentem aliquẽ esse patrem huius pueri, nominatione causas remotas ab effectibus dico. Causas enim nomine vniuersali designans,effectum particularem demonstro. Cum verò huius pueri hunc hominem dico esse parentem,aut hunc artificem causam huius rei,aut domificatorem domus esse causam, & statuarium statuæ,propinquius nomino & exprimo causalitatem. Interdum verò nũcupamus causas vniuersales vel particulares secundũ rem,ob rei generalem videlicet aut

part

particularem, remotam vel propinquam causalitatem. Hoc autem pacto causa vniuersalis dicitur, vel generalis, quæ plurimos habet diuersorũ generum effectus, quẽadmodũ sol, & cœlestia corpora, & super omnia Deus bene dictus. Habent enim effectus plurimos diuersorum generum, cũ omnis creatura corporalis sine illorum cõcursu non efficiatur. Non est autem necesse ad hoc vt causæ dicantur vniuersales seu generales, vt prorsus nullus sit effectus, cuius ipsæ non sint causæ. Sic enim Sol & cœlestia corpora non dicerẽtur causæ vniuersales, cũ non sint causæ spirituum, neque spiritualium rerum: sed sufficit, quòd multos valdè habeant diuersorũ generũ & diuersarum rationũ effectus. Quanquã Deus super omnia benedictus, ob hoc vniuersalissima & generalissima causa per superlationẽ rectè dicitur, quòd prorsus nihil neq; corporale neq; spirituale eius causalitati sit subtractũ. Videtur etiã homo secundũ genus causæ finalis esse causa vniuersalis, eò quòd plurimos videatur habere diuersarũ rationũ secundum hoc genus effectus, id est, plurima ad ipsum ordinata. Cum omnia hæc inferiora, imò & cœlestia, ad hominẽ vt finẽ referãtur. Causa autẽ particularis dicitur, quæ non plurimos habet diuersorum generum effectus, vt homo, causa particularis est respectu filij quem gignit, etiam si mille genuisset numero filios. Oportet enim causam vniuersalem siue generalem, multos admodum habere effectus diuersorum generum atq; diuersarum rationum. Indiuiduorum autem quantacunq; multitudo, non sufficit ad faciẽdam causam vniuersalem. Causa verò propinqua secundum rem nominatur, illa quæ effectui prope est, & per se effectum attingit: quemadmodum pater, causa propinqua est sui filij, quem per seminis decisionem gignit. Causa verò remota est, quæ ab effectu est elongata, neq; ad effectum nisi alia causa priore mediante attingit, quomodo auus causa est remota nepotis, eò quòd ad eius causalitatem nõ attingit, nisi mediante efficientia filij sui qui est pater nepotis illius, & causa propinquior. Magis autem remotæ causæ sunt proauus, atauus, tritauus, atque ita consequenter. Similiter si ignis aliquis secundum produxerit, atq; hic rursum tertiũ, iste quartum, qui deinde quintum: primus omnium, causa est

Deus causa est vniuersalissima.

Quid causa particularis.

Causa propinqua & remota.

propinqua secundi,& secundus tertij,atq; ita consequenter,sed omnium aliorum prӕterquam secundi, est ignis primus causa mediata,& secũdus causa mediata est quarti & quinti. Sunt autem causӕ vniuersales etiã causӕ propinquӕ ӕquè atq; particulares. Sol enim & corpora cœlestia,effectibus prope sunt,& secundum causalitatẽ effectũ attingunt per sese,non tantũ mediantibus aliis particularibus agẽtibus. In omni enim effectu naturali,immediatè per se Deus cõcurrit,similiter & corpora cœlestia.

Causӕ vniuersales sunt propinquӕ.

De causa per se & per accidens secundũ nominationẽ. CAP. X.

Causa per se & per accidens.

Iterũ autẽ diuiditur causa,in causam per se,& causam per accidẽs. Idq; rursum vel secundum nominationẽ,vel secũdũ realem considerationẽ.

Quid causa per se secũdũ nominationem.

Secundum nominationẽ est causa per se,quando causa exprimitur sub ratione causalitatis,id est,sub ea ratione secundũ quã talis ei effectus competit. Quẽadmodum dicimus lucidũ per se esse causam luminis vel illuminationis,calidũ per se esse causam calefactionis,iugulationem esse per se causam interitus,summum quoq; bonũ per se finẽ esse omniũ. Atq; ita cũ dicimus lucidũ illuminare,calidũ calefacere,iugulatũ interire vel interiisse,summũ bonũ appeti vel desiderari,causa per se exprimitur secundũ nominationẽ. Lucidũ enim quatenus lucidũ,illuminat,& calidum quatenus calidũ,calefacit. atq; ita in cӕteris. Per accidens verò dicitur causa secundũ nominationẽ,quãdo causa nõ exprimitur secundũ rationem causalitatis,neq; sub ea ratione secũdũ quã ei effectus talis cõuenit,sed sub ratione aliqua extranea & impertinenti. Quemadmodũ (exempli gratia) si quis dixerit calidum causam luminis, aut lucidum causam caloris,dicátq; lucidum calefacere, & calidũ illuminare,percussum interiisse,omnia creatorẽ appetere & desiderare. In his enim ratio causalitatis non exprimitur,sed aliquid impertinẽs effectui. Nõ enim lucidũ quatenus lucidũ calefacit,sed quatenus calidũ: neq; calidũ quatenus lucidũ calefacit,sed quatenus calidum: neq; percussum quatenus percussum interiit, sed quatenus iugulatum: neq; creator quatenus creator, sed quatenus summum bonum & finis omniũ vltimus, ab omnibus appetitur ac desideratur,quasi ordinatis ad ipsum.

Quid causa per accidens ex nominatione.

De

De causa per se & per accidens secundum rem. CAP XI.

SEcundum realem verò considerationem dicitur causa per se, quæ ad effectũ aliquẽ ordinatur, siue secundum naturalem inclinationẽ, siue secundũ rationis propositũ. Per accidens verò, quæ ad certũ effectum non ordinatur, sed accidit ei effectus præter intentionem & ordinationẽ. Quemadmodũ (exempli gratia) forma lapidis aut ligni per se mouet lignũ ipsum aut lapidẽ deorsum. Ad talem enim effectũ est secundũ naturam determinata, atque ob hoc ipsa est causa per se motus talis deorsum. Cęterũ si cadens lignum in ignẽ corrũpatur, & inflammetur, per accidẽs fit talis effectus. Non enim intẽdebatur à forma deorsum mouente rei corruptio, sed accidit hoc præter inclinationẽ naturæ, itẽ si cadens lapis frangat vas terreũ, per accidens hoc euenit. Item cùm propter sanitatem recuperandam quis deambulat, hoc ipsum intendens, ipsa ambulatio causa per se est sanitatis, ad quam ordinatur, ex ratione & proposito ambulantis. Cæterum, si inter ambulandum contingat pedem offendere, aut aurũ reperire in via, aut simile aliquid præter intentionẽ effectus eiusmodi per accidens est. Sunt præterea causæ quædam potentiales, vt ædificator, creator, figulus, pistor, faber, inflammatiuum, illuminatiuũ. Et significant huiusmodi plerunque habitus, siue potentias. Aliæ actuales, vt ædificans, creans, fingens, fabricans, inflammans, illuminans, & ita in aliis, quæ actum significant vel actionem ipsius efficientis, quemadmodum priora habitus vel potentias.

Quid causa per se ex re ipsa.

Quid per accidens causa ex re.

Causa potentialis & actualis.

De causa materiali, & duplici relatione nominis, materia.

CAP. XII.

QVantum autẽ ad causam materialẽ atq; formalẽ attinet, aduertendũ est, non prorsus eodẽ modo hic accipi materiam & formam, quo in libro priore diximus significare. Latius enim hic sumitur causa materialis & formalis quã ibi forma & materia. Vnde hic etiã materia artis, quæ secũda solet nominari, eò quòd ex alia priori cõponitur, est causa materialis, vt ex toto ligno fit idolũ, & ipsa forma idoli hic formalis causa dicitur, cũ illic nec lignum admittatur materia idoli, neq; idoli species forma, queadmodũ latius fuit præcedenti libro declaratũ. Præterea quod ad nominis materię rationẽ attinet, sciẽdũ est,

Materia in qua & ex qua. materiam dupliciter posse comparari. Primò, ad formam quancunq; quam recipit, vel in se habet. Atq; ita solet vocari materia in qua, & materia subiectiua. Nam hæc est *Quid materia in qua.* materiæ conditio, formam ipsam substantialem & alias omnes accidẽtales recipere, atq; in se quodãmodo sustinere. Secundò cõparatur ad rẽ quã cõponit, vel naturalem vel artificialem. Atq; hac cõparatione nominatur materia *Quid materia ex qua.* ex qua. Similiter & de forma dicendum. Potest enim primò referri ad materiam cui inest, siue quã informat, quo modo dicitur hæc anima esse huius corporis, quasi ipsum informãs: Secundò, ad rẽ quã cõponit, quomodo dicitur hæc anima huius esse hominis, eò quòd hunc hominẽ cõstituat. Iuxta primã cõsiderationẽ, materia & forma sunt ad inuicem relatiua, & ad inuicẽ referuntur. Est enim materia, formæ materia, tanquam informantis eam: & vicissim forma, est materiæ forma, quasi ab ea informatæ. Et est relatio secundum superpositionẽ, eò quòd dignius sit formã esse quàm materiam. Iuxta verò secundam considerationem, & materia & forma referuntur ad rẽ naturalẽ, vt quæ ex ipsa & per ipsam cõponatur. Nomẽ tamen naturæ, nõ nisi cõpositũ respicit. Nunquã enim dicitur forma esse natura materię, aut ecõtrario, sed vtraq; & forma & materia, sunt naturæ compositi siue rei naturalis.

Forma substantialis, artificialis, & accidentaria.

De triplici causa formali. CAP. XIII.

SCiendum autem est, præter formas substantiales, quæ propriissimè causæ formales dicuntur, item & præter formas artificiales, quæ minus propriè, cætera etiam accidentia quæ qualecunq; esse accidentiarium donãt rei cui insunt, nonnunquam causas formales nominari, quemadmodum albedo & scientia atque virtutes, formę quædã sunt, & quædam formales causæ eorũ in quibus sunt, eò quòd esse quoddàm eis dare videantur. Dat enim homini albedo, vt sit albus, dat scientia, vt sciens sit ac doctus: virtus, vt bonus sit ac probus. Sed cũ forma, propria & vera definitione dicatur, quæ rei dat esse, videtur sola forma substantialis propriè atq; simpliciter dicẽda forma siue causa formalis, cùm ipsa sola det esse simpliciter rei quam componit. Cæterũ, neq; artificialis forma neq; alia quælibet accidentaria, vlli rei propriè & simpliciter esse donat, sed tantum aliqualiter esse, vt puta accidentarium,

nem

nempe esse album, vel nigrum, bonum aut malum. Vnde nec simpliciter formales causę, neq; propriæ dicẽdę sunt, sed tantũ impropriæ, & cũ diminutione quadã formales causæ quatenus esse quoddam (secũdũ diminutionẽ loquendo) donãt, non autẽ esse simpliciter. Relinquitur ergo, solas substantiales formas propriè atq; simpliciter causas formales nominandas: cæteras autem, non simpliciter sed cũ diminutione, adiiciendo accidentales vel artificiales. Est autẽ forma accidentalis, quæ subiecto donat esse qualecunq; accidentarium, id est, esse aliquale. Forma verò artificialis, quæ donat esse artificiale, id est, quæ esse quippiam facit opus artis. Quemadmodũ forma idoli facit, vt idolũ dicatur, & facit lecticæ forma, vt lectica fit, quod ex materia facit artifex, atq; ita in cæteris. Aut artificialis forma dicatur ab artifice, nimirum quòd artificis operatione, secundũ eius artẽ introducatur in materiam.

Quid accidentalis forma.

Quid artificialis.

De causa efficiente principali & minus principali producente, corrumpente, & conseruante. CAP. XIIII.

INter efficientes causas, sunt quædam coadiuuantes tãtum & disponẽtes sua actione siue operatione, suntque ministeriales & minus principales causæ, quædam autem sunt principales, quæ formã in materiã introducunt, etiã si minus videantur operari exterius, aut operi atq; materiæ exteriori minus insudare. Nam cõstat, multo amplius in agendo res naturales solicitari circa effectum quàm Deum, qui tamẽ principalissimus in omnia efficiendo est: non nisi quia vicinius formã in materiã inducit, & esse donat. Sic & de architecto dicendum est, qui in efficiendo rem ipsam artis præcipua est efficiens causa, tametsi plerunq; ministri inferiores, operi ipsi exteriori, atq; præparandæ materiæ & disponendæ ad formã artis, multo amplius insudet. Est quoq; & illud in proposito loco aduertendum, per efficiẽtẽ causam nõ solùm intelligi eam quæ rem aliquam producit aut esse facit. Causa enim efficiens, sub se habet causam producentẽ, conseruantem, & corrumpentem. Nam & accidentia formæ conuenientia, quæ ipsam in materia conseruant, eius quadã efficiẽtia sunt. Vt in igne, calor, siccitas, raritas, leuitas, quamuis formã non produxerint, tamẽ conseruando progenitum, quodammodo efficiunt. Agentia quoq; naturalia cũ sua

Causarum efficientium quadã principalis, quadam minus principalis.

Causa producens, conseruans, & corrumpens.

virtute aliquid corrumpunt, eatenus in proposito efficiētia sunt. Vt cum ignis corrumpit aquam ac destruit, efficiens est corruptionis illius, & aquæ destructio effectus est virtutis ignis agentis.

De causa duplici, secundum esse & secundum fieri.

CAP. XV.

OMni autem diligentia est attendenda, quæ sequitur inter efficientia siue effectus distinctio.

Quædam sunt causæ suorū effectuum secundum esse, quædam tantum secundum fieri.

Quæ sequūtur nota quàm diligentissimè. Quædā enim, rerū tantūmodo dum fiunt causæ sunt, vt domificans, causa est domus quādiu domus fit, & ignis causa est caloris quādiu calor ipse fit in subiecto. Vbi verò domus iam facta est, & calor introductus in subiectū, & in suo esse sunt effectus completi, cessant esse effectus, neq; vltrà accipiunt esse ab illis à quibus primitus eis datum est. Quare nec illæ causæ vltrà sunt nominādæ. Domus enim postquàm facta est, & semel vt domus sit accepit, non opus habet perpetua efficientia aut conseruatione domificantis. Manet enim semel extructa domus, moriente domificatore, quemadmodū & filius, patre moriēte, nō moritur. Sic est de omni effectu, qui permanet absq; causæ cōseruatione. *Quid causa secundum esse.* Quædā verò causæ rē quàm diu est efficiunt, siue producendo, siue conseruando, vt lucidum causa est luminis, non solū vt fiat, sed etiā vt conseruetur atq; vt sit. Mox enim subtracta luce, aut corpore lucē habente, lumē deficit, nec absq; sua causa habere potest esse subsistēs. Illi ergo effectus qui quādiu sunt, causam habēt sui esse, effectus secundū suum esse dicuntur, & ea à quibus fiunt, causæ eorum efficientes secundū esse, nuncupātur. Quæ verò tantū dum fiunt causam habent, effectus in fieri vel dum fiunt nominantur, & eorū causæ, causæ in fieri siue secundū fieri possunt appellari. *Quomodo Deus est omniū causa.* Et priori quidem modo causalitatis, constat Deū esse causam secundū esse creatorē omniū, & cœlestia corpora omniū corporalium. Nō enim Deus est causa rerū solū dum fiunt, vel vt fiant, quasi postquā factæ fuerint ipsius causalitate vltrà non habeant opus: sed quemadmodū dum fiunt ipsis esse primitus ab eo datur, ita vt sint, vtq; in suo quod acceperunt,

runt esse permaneat, conseruatione perpetua opus habent. Si enim vel ad momentum se subtraheret manus omnipotentis, & virtus efficientiæ eius quam rebus in conuersando impendit, in nihilum subitò conciderent vniuersa, neque nulla omnino vel nobilissima permaneret subsistens creatura, neque humana, neque angelica.

Ex causa secundum esse, ponitur manuductio, ad intelligendam æternam personarũ in diuinis processionem. CAP. XVI.

Est autem causalitas ista rerũ secundũ esse, diligenter attendẽda, & penitissimè cõtuenda. Valet enim ad intelligẽdam eam quę in diuinis est personarũ processionẽ, æternã dico verbi generationẽ, & spiritus sancti æternam spirationem seu processionẽ. Per cõparationem enim eorũ quæ in creaturis videmus à suis causis semper esse accipere, & semper effici, vtcunq; innotescere poterit diligẽter attẽdẽtibus, quemadmodũ & in diuinis credatur filius à patre semper gigni, & spiritus ab vtroq; semper procedere atq; spirari. Ad hanc autẽ declarationem, congruum videbitur solis assumere cõsiderationẽ, qui lumen, similiter & ardoris siue caloris vim semper gignit, donec existit. Priusquã tamẽ cõparationẽ hanc faciamus, expedit præmittamus quo pacto sit à sensibilibus ad ęterna trãseũdũ. Oportet enim volẽtes ascẽdere anagogicis huiusmodi excessibus, in ipso ascensu, quicquid est corporale, quicquid materiale, quicquid imperfectũ separare atque abnegare sicq; intellectus acumine & fidei limpiditate sensuũ crassitiẽ viriliter superare. Alioqui periculũ fuerit, ne crassius quid de Deo sentiamus, aut in hęreses incidamus. Id quod pluribus euenit, qui aut nescierũt aut noluerũt, spiritu mẽtis sensuum procacitatẽ captiuare. Quo ritè præmisso ad æternã quæ in diuinis est processionẽ trãseuntes dicimus. quòd sicut lux in lucido sole causa est efficiens lumẽ, semper quãdiu est ipsum cõtinuò producẽs, & rursum à solis luce & diffuso lumine vis pariter ardoris efficitur, & si semper esset solis lux, semper lumẽ efficeret, pariterq; & lux & lumen cõsequentẽ ardorẽ efficerẽt: ita pater cœlestis, æternus, lux æterna atq; fœcundissima, filium suum vnigenitum, verbum inuisibile, non causat, nõ efficit, non facit, non creat, non producit (hæc enim corporalia sunt & crassitiem secum ferunt) sed modo inæstimabili atque

Nota regulam pro anagogicis excessibus.

Manuductio ad cognitionem Trinitatis.

incomprӕhenſibili,qui eſt ſupra omnem ſenſum, quique intellectus & angelici & humani capacitatem excedit,gignit atque dicit filium ſibi coæternum & conſubſtantialem,per omnia penitus æqualem:ipſeq; filius gignitur,dicitur,atque procedit,aut eſt à patre. Et ſicut æternaliter eſt pater cum filio,ita etiam æternaliter à patre gignitur filius,& æternaliter vt ſit filius accipit à patre. Nec eſt huius proceſsionis aut initiũ aut finem inuenire. Rurſum, à patre & filio ſpiritusſanctus procedit æternaliter,à patre & à filio, ſicut lux & lumen,temporaliter producunt ardoris vim. In hoc tamen ſuperat proceſsio perſonarum proceſsionem luminis & ardoris,quoniam non vna eſt luminis,lucis,& ardoris ſubſtantia,vna eſt autem patris,filij & ſpiritusſancti ſubſtantia, vna eſſentia:ſuntq; vnum ens ſummum atque perfectiſsimum.

Conſurrectio ex præcedentibus in beatiſsimæ Trinitatis adorationem. CAP. XVII.

O Igitur lux beata Trinitas & principalis vnitas,iam nos ſol iſte igneus ſuis nos rotis ſurſum vectos corã te conſtituit in cœleſtibus. Tibi verò omnis gratiæ pater, defixis in terram genibus gratias agimus,humiliata tibi ceruice vota perſoluimus,qui nobis indignis famulis tuis ſecretiſsima ſecreta diuinitatis tuæ,per ſplendentẽ ſolem declarare dignatus es,quæ olim à filio tuo nobis ſecundum carnem aſsignato doctore,per fidẽ didicimus. Quã multis olim ſol iſte, dominator potentiſsime, fuit in laqueum,captionẽ & ſcandalum:qui nimium creaturæ ornatum attendentes,tuum illi honorem vanè impenderũt, tuæ lucis altiſsimam gloriam in hanc corpoream lucem
Matt.2. commutantes. Nobis autem magiſtrum eũ dediſti veritatis, & ſicut olim ſtella magos ad pueri tui Ieſu noui regis duxit humile præſepiũ,ita nos verè ſol iſte radians ad tui duxit magnifici throni ſempiternã gloriã. Corã te ergo, ô beata trinitas, toto corde proſtrati, ecce iacemus pauperculæ creaturæ tuę. Te adoramus:in vnitate ſubſtãtię trinũ perſonaliter,& in perſonarũ trinitate vnũ ſubſtãtialiter: Te ô lux immenſa,lux non de luce,lux fœcundiſſima,pater ingenite:te ô fili,lux de luce,lumẽ de lumine, ſplẽdor de ſplẽdore,verbũ patris æternũ,de patris ſubſtãtia æternaliter genitũ:te ô ſancte ſpiritus ardor inæſtimabilis,

bilis, ab æterno patre & filio æternus eternaliter spiratus atq; procedens. Te inquam vnū Deum, vnum dominum, vnum creatorem omniū adoramus solum: quoniam præter te non est Deus, alius, neq; fuit, neq; erit, neq; potuit esse aliquando absq; te, domine Deus noster, hæc est nobis vita dulcissime domine, te solum Deū verū agnoscere: nunc quidē per fidē dum in tenebris huius mundi subsistimus, tunc verò tunc (ô vtinam nunc) facie ad faciem te conspecturi, in æternum, & vltra. Amen. *Ioan. 17.* *1. Cor. 13.*

De finis diuisione in vltimatū & nō vltimatū. CAP. XVIII.

Duplex finis.

POstquā de tribus causarū generibus suprà determinatū est, superest nūc vt de finali causa etiam specialius determinetur. Est igitur finiū quidē vltimatus, ad quē propter se tanquā melius & perfectius, alius ordinatur minus bonū & perfectū, vt omniū quæ in hoc sensibili mūdo sunt, est homo finis vltimatus. Sūt enim cętera omnia propter hominē facta, & ad hominē quasi perfectissimū eorū quæ in hoc mūdo sunt, referūtur vniuersa. Similiter nutrimentū est, propter vitam conseruandam: generās, propter speciē multiplicādā & cōseruandā: fides propter visionē, spes propter adeptionē & possesionē. Atq; hic finis solet alio nomine vocari finis gratia cuius, vel propter quē. De hoc fine intelligitur, quod vulgò solet dici, Finis melior est iis quæ sunt ad finē. Siquidē Deus sic rerū ordinē disposuit, vt sint imperfectiora simpliciter propter perfectiora. Alius est finis nō vltimatus, quippe qui per se finis rationē nō habet, sed solū est via vel modus quo mediū ad finē suū pertingit vel tendit: propter quod etiā finis quo solet nominari. Verbi gratia, Deus est finis vltimatus rerū omniū, atq; peculiariter naturę humanæ. cognitio verò Dei, est finis quo pertingimus ad cōsecutionē finis illius. Intelligēdo enim & amādo Deū, finē hunc nostrum ita habemus atq; possidemus. Sic medicina est propter sanitatem, nutrimentum propter nutritionem, cibus propter comestionem. Et vniuersaliter omnis vsus rei est finis quidam eius, quo ad finem vltimatū cuius est vsus pertingit: vt equitatio, vsus equi est, quo pertingit equus ad finem, scilicet hominem, seruiendo ipsi. Sic enim equus ad hominem ordinatur vt illi seruiat, in ipsum ferendo, in agris arandis, in vehendis frugibus aliisq;

Quid finis vltimatus.

Quid finis non vltimatus, seu finis quo.

aliisq; huiusmodi ad hominis vtilitatem opportunis. De hoc autem fine non est intelligendum quod dici solet, finem esse nobiliorem eo quod ad finem est. Nam medicina quæ est substantia, perfectior est atq; in se nobilior sanitate, quæ est accidens: granum, perfectius actu nutritionis: pater, perfectior filio, propter quem generet, quémq; in generatione intēdit: & id cuius est vsus, vsu suo est nobilius. Ex quibus patet, aliud esse finem vltimum, & finē vltimatum. Vnicus est enim finis vltimus, Deus. Fines verò vltimati sunt plures.

Quemadmodum omnia, non solùm voluntaria, verumetiam naturalia agant propter finem. CAP. XXI.

IN voluntariis & rationalibus, nulli dubiū est quomodo hæc propter finem præscitum & præcognitū agāt, in illis potissimum actibus qui secundum rationē & deliberationem fiunt. Quomodo autem agentia naturalia agant propter finem, forsitan minus patet. Cum enim finem nullum cognoscere valeant, videntur similiter non posse ob finem aliquem agere. Certū est tamen, etiā naturalia omnia propter finem agere, quoniam in naturalibus omnia videmus similiter & ordinatissimè euenire. Quæ res argumento est, ea ordinatè propter finē agere.

Quomodo agentia naturalia agāt propter finem. Sed ad hoc intelligendum, quòd per se alioqui videtur captu difficile, valebit analogia domini ad seruum: dominus enim finem nouit, & propter hunc seruum ad opus mittit, nescientē tamen finem operis sui. Quemadmodū igitur seruus ille non temerè, sed propter finē certū agit, quē tamen nescit ipse, & nouit qui cū dirigit dominus: ita agētia naturalia nesciūt quidē neq; intelligūt finis sui rationē, & tamen propter finē agunt ordinatissimè omnia, non secus aci finē ipsa agnoscerēt. Quod patet maximè in brutis animalibus, quæ sic ordinatè quædā faciunt vt prorsus videātur finē agnoscere (vt est videre in tela araneæ, & nidis auiū) cum tamen sit certissimū ea suū finem nō cognoscere. Similiter & agentia, quæ neq; sensum vllū habent, suntq; prorsus insensibilia & inanimata, suas naturales actiones cōspiciuntur ordinatissimè semper exequi: cum tamen suæ actionis finem non agnoscant. Sed

Sapien. 8. est in cœlis prouidissimus Deus, disponens omnia suauiter, qui sic naturalia dirigit ad finē quē ipse eis præuidet,

&

& præstituit, vnicuiq; rei ad suum finem dans congruas modo mirabili inclinationes atq; propensiones, qui singula disponit, & dirigit ordinatissimè, vsq; adeò, vt etiam si singulis agentibus singuli dij essent, melius ordinatiúsq; ipsa dirigi aut gubernari nō possent. Ex quibus liquet creaturas omnes preter hominē agi potius à Deo ad suos fines, quàm agere seipsas: queādmodū sagitta à sagittāte emissa, & seruus emissus à dño agūtur ab iis à quibus emittūtur ad opus. Sola aūt creatura rationalis in actib⁹ volūtarijs seipsam agit, eò quòd suū finem habeat cognitum.

Quomodo fini cætera causæ proportionari debent, & quomodo diuersimodè quædam agunt propter finem. CAP. XX.

Est autē finis prima causarū atq; adeò causarū causa: quoniā secundum finē cætera omnia proportionari debēt. Verbi gratia, quoniā finis est domus familiæ inhabitatio, & domesticarū rerū exercitatio: templorū autem cōuentus tantum fideliū in vnū ad orandum, ad audiendum verbū Dei, non autē ad exercitationes domesticas aut opera exercēda ciuilia, idcirco aliter tēpla, aliter domus ædificātur. Quoniam alius castrorū finis alius palatiorum, idcirco alij efficientes, alia materia & alia forma adhibenda his, quā illis. Longè enim alia est forma tēpli à forma domus, & alia plerunq; materia. Similiter & alia est forma palatij triumphalis, alia castri propugnatorij, alij quoq; lapides pro triumphali gloria, alij pro fortitudine castri solent exquiri. Et frequēter diuersi ad diuersa huiusmodi opera sunt quærēdi artifices, cū plerūq; is qui in altero præualet, in altero valeat minus. Similiter & cū vestis est faciēda, perquirēdus est ante omnia finis. Et quidē si propter domesticū fiat vsum tantū, longè alia materia ac forma fiet, quàm si in honestū & publicū aut triumphalē vsum fierit. Sufficit enim materia rudior ac forma simplicior ad illā, quàm ad hanc faciendā. Simpliciter tamen à forma res habet necessitatē vt sit, & suā accipit ab ea denominationē. queādmodum vestis si formā habeat togæ militaris, indubiè militaris à forma denominari debet: si formā aliā, aliter denominabitur, iuxta quod expostulat forma. Fiūt tamē res secundū finē, & ipsa forma ab agēte secundū finis intentionē debet introduci. Est quoque & illud aduertendū, quædā agentia propter finē agere,

Finis quomodo causarum prima.

re,ad illum adipiſcendum & acquirendum, quemadmodum bene viuunt homines, vt Deum ſuum finem apprehendant aliquando, atque in poſſeſsionẽ acquirant, quædam autem propter finem agunt, diffundendo & communicando. Quemadmodũ Deus agit omnia quæ agit, non gratia vllius rei acquirendæ, neq; adipiſcẽdæ, ſed propter bonitatem ſuam diffundendam atque communicandam creaturis. Atque hoc modo ignis alium ignem producit, propter ſuæ ſpeciei propagationem & multiplicationem.

De caſu & fortuna, déq; effectibus caſualibus & fortuitis.

CAP. XXI.

Caſus & fortuna quanquã cauſę ſunt efficiẽtes & ſub efficiẽtibus partim dicta ſunt, ſpecialẽ tamen habẽt difficultatem, eò quòd cauſæ per accidens ſunt: quare & ſpecialẽ exigunt tractatũ. Subiungitur ergo hæc diuiſio:

Eorũ quæ fiunt, alia ſemper eodem modo fiunt, alia plerunque: alia fiunt præter hæc.

Cuius hic eſt ſenſus: Inter ea quæ fiunt, quædã ſemper aut vt plurimum à ſuis cauſis ſimiliter fiunt, vt plerunq; deambulatio per locum amœniorem, animi releuationem operatur, atq; ſanitatem ſiue producit, ſiue conſeruat, ſemper forma lapidis, ablato impedimento, lapidem deorſum moueri facit. Quædam verò à ſuis cauſis neque ſemper, neq; vt plurimum fiunt, ſed rarò eueniunt. quemadmodum rarò euenit, ambulantem, & conantem ad rei venereæ ſolicitationem ad virtutẽ conuerti, quod Darię legimus accidiſſe cum Criſanto: rarò item euenit, ambulantem ad aquas puerum inuenire, quod accidit filiæ Pharaonis cum Moyſe Aegyptio. Rurſum,

Exod. 2.

Eorum quæ fiunt, alia fiunt, alia non fiunt, alicuius gratia.

Cuius hic redditur ſenſus. Inter effectus, quidam ſunt intenti ab agente, quidam non intenduntur, ſed effectum ab agente intentum eos accidit concomitari, & hi dicuntur effectus per accidens, & eorũ cauſæ ſunt cauſæ per accidens. Vt conſenſum in rem veneream per ſe intendebat Daria, ſuo ad Criſantum aduentu. Ad hoc enim ornata cultu mirifico illum acceſsit, vt ſuis blanditiis in concupiſcentiam eius animum inflecteret. Et ille quidem ef-

fectus, si conatum Dariæ fuisset sequutus, effectus fuisset dicendus per se. Sed præter intentionem & ordinationem euenit, & planè ex accidenti contigit ipsius ad Deũ verum conuersio. Sic ex intentione filia Pharaonis egredi voluit, vt animum releuaret, præter intentionem verò euenit, vt Moysen reperiret Aegyptium, puerum cistellæ aquæ supernatanti inclusum.

In quibus habet locum casus & fortuna, & quomodo inter se hæc duo differant. CAP. XXII.

HIs præmissis est aduertẽdum, casum & fortunã non nisi in illis locum habere quæ rarò fiunt, & quæ per accidẽs sunt. In iis enim quę vel semper, vel vt plurimũ ordinatè fiũt, casus & fortuna esse nõ potest. Similiter neq; in iis quæ per se sunt, sed in iis quæ per accidens tantum.

Vnde effectus casualis definitur, qui ex iis est quæ rarò fiunt, & per accidens.

Quid effectus casualis.

Vt in exemplis suprapositis, Dariæ illa ad Christũ conuersio, effectus est casualis, qui ex eius ad Crisantũ accessu consequutus fuit. Similiter & Moysi inuentio à Pharaonis filia, respectu deambulationis. Casus autem dici solet, ipsa causa effectus casualis, ita vt casus & casualis effectus pro relatiuis habeantur.

Est enim casus, causa per accidens effectus rarò contingentis.

Similiter de fortuna & effectu fortuito dicendũ. Notanda tamen est differentia inter casum & fortunam, itémq; effectum casualem & effectum fortuitum: quoniã fortuna nomen specialius est, & cõmune minus est, quàm casus. Fortuna enim in solis est agentibus à proposito, casus verò etiam in agentibus naturalibus. similiter de effectu casuali & fortuito dicendum. Pro cuius notitia Aristoteles ponit hanc diuisionem.

Eorum quæ fiunt, alia per electionem fiunt, alia non per electionem.

Vnde exustio ligni in ignem cadẽtis de superiori loco per actionem formæ substantialis ipsum mouentis, dicitur effectus casualis, eò quòd præter intentionẽ & inclinationem naturalem, talis accidit effectus: non est tamen

effectus fortuitus, neque causa ipsa huius effectus per accidens fortuna, sed tantum casus dicenda est. Nō enim voluntate libera descensum intendit. Vnde fortuna ab Aristotele definitur hoc pacto:

Fortuna est causa per accidens in his quæ per electionem alicuius gratia fiunt, extrà semper, & frequenter.

Per electionem fieri nihil est aliud quàm libera voluntate, & ex proposito.

Ex dictis quædam ponuntur conclusiones.

CAP. XXIII.

Conclusiones Arist. EX prædictis patet eorum falsitas, qui omnia ponebāt fieri à casu & fortuna: similiter & eorum, qui nihil à casu vel fortuna fieri admittebant. In vtroque enim extremorum horum inest falsitas. Media autem sententia veritatem tenet, quæ neq; omnia dicit, neque nulla, à casu fieri & fortuna, iuxta declarationem suprapositam. Patet insuper, quemadmodum insipientibus & improuidis plurima contingant casualia atque fortuita: prouidis autem, pauciora. Nam improuidis plurima contingunt præter intentionem & per accidens, dum suas actiones eásq; per se consequentia non attentè considerant. Prouidis verò, diligenter & suas actiones & quæ consequuntur circunspicientibus, non ita multa prȩter intentionem siue per accidens contingunt, ac proinde non ita multi eis contingunt effectus casuales. Atque hinc rursum colligitur, prouidissimo illi, ac summo sapienti Deo (cuius ordinatissimam dispositionem & præuisionem nihil latere potest aut subterfugere) nihil accidere posse casuale vel fortuitum: cum præter illius intentionem prorsus nihil posset euenire, sine cuius ordinatione, dispositione, ac nutu neque folium arbori decidit, neque pilus deperit capiti. Et frequenter ea quæ secundum inferiores causas penitus casualia sunt aut fortuita, eadem quantū ad mentem diuinam primámq; causam maximȩ sunt intenta, & secundum ordinatissimam eius dispositionem ita ordinata. Quemadmodum (exempli gratia) generis humani redemptio, legísq; veteris cessatio, & sanctæ fidei ad gentes transitus (quæ omnia ad Christi mortem consequuta

ſequuta ſunt) velut caſualia atque fortuita effecta ſunt, quantum ad principes Iudæorũ, qui Christi mortẽ effecerant, & impiiſsimos dæmones, qui ad eam ſolicitando fuerant conati. Omnipotẽti autẽ deo nihil vnquã æquè proſpectũ fuit, intentũ, aut ordinatũ. Siquidẽ ab æterno ille hac ratione inſtaurare decreuit & quæ in cœlis & quæ in terris erant collapſa, & in filio ſuo ſuperbenedicto omnia adimplere. Et vniuerſaliter, nullus omnino cõtingit in hoc mundo effectus, quẽ non pleniſsima illa & æterna ſapientia præuiderit ab æterno, atq; etiam ſi peſsimus ſit, nouit tamen ab æterno, & diſpoſuit apud ſeſe, cur illum eſſet in ſuo tempore permiſſurus, & diſpoſitione ordinatiſsima omnia nouit in debitos vſus ſuos atque fines referre. *Col. I.*

Quæ cauſarum genera Deo vel competant vel non competant.

CAP. XXIIII.

VT autẽ ſingula cauſarũ genera ad Deũ nunc accõmodemus, ſciendum eſt, quòd prima duo cauſarum genera (nempe materialis & formalis) deo nõ conueniũt, quoniam habent imperfectionẽ annexam. Materiã enim neceſſe eſt eſſe partem conſtituentem aliquid ſiue naturale, ſiue artificiale. Similiter & de forma cõſtat, per quã oportet rem eſſe. Deus autem nullã prorſus cõpoſitionẽ nouit, neq; pars eſſe poteſt, qui eſt totũ & perfectũ eſſe omniũ rerũ. Caſus etiã & fortuna illi nõ cõueniunt, qui eſt prudentiſsima prouidentia, citra cuius ordinationẽ & intentionẽ nihil poteſt euenire. Cætera duo genera (nẽpe efficiẽs & finis) quatenus perfectionẽ nominant, illi ſunt omnibus modis attribuenda. Eſt igitur dominus Deus, omniũ rerũ finis vltimatus & vltimus, in quem omnes omniũ particulares fines reducuntur, ad quẽ tendunt toto niſu vniuerſis ſuis operationibus: omnia enim naturalia, quãquam infima & viliſsima, dum omnia ad hoc naturali tendũt conatu, vt illi aſsimilentur ſua operatione, ſicut & ipſe ſummè potẽs eſt: ſummeq; efficax in agendo, & dum omnia quærunt perfici, ſicut & ille ſummè perfectus eſt. *Omniũ finis eſt Deus.*

Duabus enim rationibus Deus omniũ finis eſt cũ ratione finiũ particulariũ, quoniã nihil bonũ eſt neq; appetibile, niſi ſecundũ quod eſt à Deo, tum ratione ſui ipſius, qui eſt etiã vt ſummum bonum immediatus finis omniũ

Quomodo omnium effectuum & rerum Deus est causa efficiens. CAP. XXV.

Deus est rerũ omnium causa efficiens.

OMniũ quoq; effectuũ Deus est causa prima efficiẽs, & producens & conseruans. Omniũ enim causa est, & ab ipso sunt omnia, non solũ in fieri, sed quàndiu sunt, continuò ipse eis esse influit. & omne efficiens particulare in ipsum Deum vt primũ reducitur. Vt enim quælibet res sit efficiens, à Deo habet. Et hac ratione Deus quasi efficiens mediatũ est eorũ effectuum, quos mediantibus aliis agentibus operatur. Quanquã enim Deus per se potẽs sit absq; medio omnia similiter, sicut nunc fiunt, efficere & disponere: tamen ad magnificentiam gloriæ suę declarandam & donandam creaturis perfectionẽ (est enim magnæ perfectionis, virtutẽ habere quippiã efficiendi) proinde ita dispensat rerũ ordinẽ, vt plurima aliis velit mediantibus efficere. Quicquid tamẽ potest mediante causa secundaria, hoc etiam per se, si velit, potest. Quid enim per se nõ poterit, qui per se cœlũ & terram, angelos & hómines potuit creare? Non tamen est intelligenda hæc mediata causalitas, ad eum modũ quo in creaturis pater causa est mediata filij, quoniam medio seminis (in quo est tota patris efficiẽtia) gignit. Nã & si Deus mediante alio quippiam efficiat, nihilominus tamen oportet ipsum esse effectui immediatũ, & influere in ipsum suũ esse æquè ac si nulla adesset secũda causa. Imò neq; fieri potest, vt talẽ quælibet creatura virtutẽ accipiat à Deo, vt possit per se solã, absq; immediato Dei concursu, aliquid efficere. Patet igitur, quomodo particularis agentis efficientia in Deũ reducitur, sicq; Deũ quodammodo mediatum agẽs constituit. Deinde, immediatus Dei concursus ad efficiẽdam rem, Deum facit esse omnium causam immediatam.

Vnde in rebus atque effectibus possit defectus, aut peccatum, aut monstrositas inueniri. CAP. XXVI.

IN illis autẽ operibus quæ absq; particulari causa mediata Deus facit, nullus potest esse defectus, neq; malũ, neq; peccatũ. Sed in his quæ per causam mediatam facit, potest malũ & defectus euenire: nõ ex ipso primo principio summè bono atq; perfecto, sed ex particularis alicuius efficientis insufficientia, vel imperfectione. Ipse enim generaliter influit & cõcurrit, ad omnem actionẽ & opus

omn

omne, tam naturalis quàm voluntarij agentis. Cæterum, causæ particulares & secundariæ, quæ ad effectũ concurrunt, efficiunt facilè, vt defectus aliquis siue peccatũ cõtingat. Vnde manifestũ est, quotiescunq; effectus aliqui monstruosi contingunt, debere defectum illum atq; mõstruositatem in aliquam reduci causarum secundarum.

Effectus autem monstruosus est, qui deformitatẽ aliquam notabilem habet, toti suæ speciei extraneam: idq; ab origine.

Quemadmodũ si quis nascatur duo habẽs capita, senos digitos in vna manu, os habens ad aurem retortum, aut rostrum caninũ. Quæ possunt vel ex parte indispositionis materiæ, vel ex defectu & superabundantia euenire, similiter & ex superabũdãtia vel defectu virtutis actiuæ, atq; etiã aliis diuersis modis, de quibus particularius determinare, ad medicum potius quàm ad Physicũ spectat.

Et quemadmodũ in naturalibus istis, defectus siue mõstruositas in Deum nequaquam reducitur, sed in causam secundam deficientẽ, ita in actibus humanis qui à voluntate fiunt, si quid inest defectus atq; monstri, si quid peccati & deformitatis (quẽadmodũ est in omnibus peccatorum actibus) nequaquam in Deũ primam causam reduci debet, aut illi quasi autori ascribi, sed in causam secundã, id est in hominis peruersam voluntatẽ: ita vt quicquid est boni in actibus nostris, Deo omnis boni autori, quatenus bonũ, adscribatur: quod verò inest defectus atq; mali, nobis ipsis, id est, nostrę volũtatis prauitati imputetur. Iuxta quod per Osee prophetã dominus loquitur dicens, Perditio tua ex te Israël, tantummodo ex me auxilium tuũ, siue saluatio tua in bonũ. Igitur domine omnẽ auferas impietatem, quã in nobis sine te nos sumus operati, & nunc accepta bonum placitumq́ue habe, quod tu in nobis es operatus: & vitulos labiorum nostrorum, laudem & gratiarum actionem, sacrificabimus tibi. *Osee 13.* *Ibidem.*

Conclusio libri in conuersione ad creatorem ex spectaculo creaturarum. CAP. XXVII.

CONfitere nunc ô anima mea domino, & cõuertere in requiem tuam. Ascende in speculam celsitudinis tuę, *Psal. 114.*

calcatísque subtus te elementorum globis, luna, sole, cun ctísq; cælorũ orbibus. Leua quoq; te supra te, & stãs pro-
Tre.3. spice eminus super vniuersam creaturã domini Dei tui. Contuere, & perspice diligẽter, quẽadmodũ à summa illa ac prima omniũ causa effluat esse omnibus, quẽadmodũ illo perpetuo influxu etiam minimis creaturis (quas hominis fastus vix dignatur aspectu) suum cuiq; propriũ esse influat, quomodo ab illo inexausto fonte, tanquam sitibunda omnis creatura suam hauriat bonitatẽ atq; perfectionẽ. Rursumq; contẽplare, quanto conatu vniuersæ creaturæ pro sua virili, certatim ad illud primũ & summum bonũ contendunt redire, à quo sunt egressæ. Videbis certè, nihil aliud omnẽ creaturã agere, quã ad Deum tẽdere, & natiuo ac genuino desiderio incessanter ad illũ anhelare, illiq; vt fiat simillima, toto nisu elaborare. O' quàm est iocundũ hoc spectaculũ animæ quærẽti Deum. Ex aduerso autẽ quàm fœdũ est & abominandũ spectaculum, & monstrũ nimis horrendũ, cũ sic videamus omnem creaturam ad Deũ conari, ad quẽ tamẽ pertingere nequaquã potest, hominẽ solũ oculos habere in terrã defixos: cũ sit ipse vnus in hoc factus, vt Deo sempiterno nexu copuletur. O' monstrũ horrendũ. O' execrabile facinus. O'
Thre.3. immane scelus, homo Deũ nõ quærens. Nos verò ad illũ quẽ omnis laudat factura spiritalis atq; corporea, corda etiã nostra leuemus cũ manibus, & ne solos nos tã glorioso deesse contingat certamini, in quo primos iure fuisse oportebat, incessanter illius vacemus laudibus, ad illum desiderio semper incessanti anhelãtes, atq; per operationem Deo dignam & nobis cõgruam properantes, qui est vnus primus atque beatissimus, creatorum omnium, peculiariter verò humani figmenti, finis & requies vltima, à quo vno sunt omnia, & in quem item tendunt vniuersa, Cui sit honor & gloria in secula seculorum. Amen.

FINIT LIBER SECVNDVS.

CANTICVM PSALMI, IN LAVDEM causæ primæ, creatricis omnium.

Coeli cœlorum & qui inhabitatis in eis accedite: terra, mare, & quæ in eis estis, omnia, festinate in chorum gaudij.

Ve

Volucres cæli celeriter aduolantes ne moram nobis facite:etiam quæ super terram serpitis ac repitis,accelerate gressus vestros.

Venite quæcunque subsistitis,collaudemus vnà dominum: ipse est enim cuius potentia surreximus de nihilo.

Non sunt absque illo angelicæ substantiæ:siquidem in principio ipse creauit eas in nobilitate naturæ suæ.

Cœlorum quoque amplissimos òrbes tu extendisti solus:tantæ molis materiam erat tibi pro nihilo condere,qui es omnipotens.

Virtutem mirificam indidisti corporibus istis,vt ad efficiendū quoque sint potentia,quomodo tu in omnibus operans omnia, te demonstrans omnipotentem.

Hunc etenim tu deputas ornatum gloriæ tuæ,sic cōstituis & creaturas tibi non in minimo similes.

In omnibus verò quæ sursum habitant, & nostro aspectui apparent eminus,solis iubar sese monstrat gloriosius.

Ipse graditur in magnificentia gloriæ suæ,per medium cæli ex omni parte luminaribus mille millibus stipatus atque circundatus.

Quasi dominator in medio seruorum graditur in comitatu stellarum,& diffundit multo ardore circunquaque flagrantes radios.

Quocunque aspexerit,illucescit lumen diei:suo abscessu atque regressu contristat & lætificat omnia.

Cum abscesserit à terris aspectus eius, marcescunt omnia:ipso redeunte in placiditate sua renouatur facies vniuersæ terræ.

Ipse vulnerat & sanat, mortificat & viuificat: & est in omnibus,ô altissime,tui monstrans miram similitudinem.

Laudet te quoq; pallida luna & lumē stellarum, quibus cœlorum moles iussisti clarescere, & illuminari per noctem obscuritatē terræ.

Laudetur in ignis natura stupenda potentia tua:cui & ipsi miram tibi placuit efficiendi communicare virtutem.

Pulcher est,iocundus,atque formosus,fortis,validus,& in pugnādo robustissimus.

Luce sua illuminat,& flagrat ardoribus.quæ bona sunt perficit, absumit mala,commixta purgat.

Nunquid non in omnibus his similitudo tua relucet creator altissime?nam & tu ignis consumens es,probans,purgans,atque perficiēs.

Sed & aquæ quæ sunt sub firmamētó, habent paratam in se laudem tibi,in quibus virtutem constituisti admirabilis fœcunditatis.

Iussisti enim paulò post creationis initium producere eas natatilia viuentia:benedictionem tuam contulisti in illas,vt implerentur inhabitatoribus natantibus.

At verò terra mater communis omnium nostrum habet & ipsa manus plenas laudibus,parata offerre eas ante conspectum tuum.

Ecce enim quæ profert tibi ad obeditionem iussionis tuæ: herbam virentem,ligna pomifera,& multum omnino decorem ad necessitatem atque delitias filiorum hominum.

Cum tibi rationale figmentum operari placuerit aut fingere: ipsa est quæ tibi præbet copiosum semper materiam in opere tuo.

Et suis ipsa fructibus quos dedisti ei,sustentat mater bona filios suos: ô Deus magne,quàm es in omnibus creator tu mirabilis.

Quo pergimus longius,eo minus pertingimus.laudent te in substantia sua,quæcunque condidit altissima omnipotentia tua.

Nos quoque donec viuimus filij hominum,benedicimus nomini gloriæ tuæ:& benedicemus amodo & vsque in secula.

Gloria patri,& filio,& spiritui sancto.

Sicut erat in principio,& nunc,& semper,& in secula seculorum.Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM III. PHYSICAE CONSIDERATIONIS DE MOTV ET EIVS ACCIDENTIBVS PRAEFATIO.

D gloriam Dei summi declarãdam, post rerum naturas,& causas, motum quoq; explicare tentabimus.Ipse nanq; vt solus penitus perfectus,actus purissimus atq; perfectissimus est, omnis expers motus atq; mutationis,ita cuncta creata mobilia fecit esse,motibusq; varijs ac multiplici mutationi subiecta.vnde est parẽtissima inter Deum & creaturas distinctio,quòd Deus in se ipso ęternaliter perfectus,nihil perfectionis neq; appositione annorũ acquirit,neq; decursu perdit,neq; secũdũ vllam omnino mutationẽ potest pertingere ad habendũ quod non habuisset,siue ad perdẽdũ quod prius habuisset. Omnes autẽ creaturæ ad suã perfectionẽ naturalibus attingunt mutationibus,acquirẽtes per motum quod non habeant,perdentes quod habeant.

Atq;

Atq; hic finis erit considerationis huius vt cognoscamus præsidentem omnibus,in se semper immotum permanentem,singulis quibusq; rebus suos motus prouidissimè dispensantem dominũ Deum nostrũ:qui moueri nescius,singula vt vult, & quando vult, mouere potens est:quiq;(vt diuinus ille ac planè theologissimus philosophus cecinit Boëtius)Immotus ipse manẽs,dat cuncta moueri.Ad huius rei notitiam nonnihil profuerit subiicere diuisiones aliquot ab ipso Aristotele positas.quarum prima est hęc:

Boetius in libro de cõsolatione philosophiæ.

Eorum quæ sunt,quædam actu tantum,quædam potentia sunt atque actu.

Cuius hic est sensus, rerum existentium, quædam est forma accidentalis,aut substantialis,aut res ex illis composita,inquantum sub tali forma existens consideratur. alia est res existens inquantum talem formam non habet & habere potest:vt homo ea ratione qua animam rationalem habet,albedinem,talem vel talem dispositionem, sub priori membro,sub consideratione verò carẽtis alia forma sub posteriori.vnde hæc membra tantum ratione differunt. Secunda diuisio est,

Horum,aliud est hoc aliquid,aliud tantum,aliud tale,& in cæteris simili modo, quæ eius quod est prædicamenta dicuntur.

Id est,entiũ aliud est substantia, aliud quantitas, aliud qualitas:& sic de cæteris prædicamẽtis. Tertia diuisio est,

Eorum quæ sunt ad aliquid,aliud excessione defectionéve dicitur,aliud actiui passiuíque atque omnino motiui ac mobilis ratione.

Cuius hic sensus, eorum quæ ad se inuicem quoquo modo referũtur,quædam significatione acquisitionis siue generationis referantur, siue actualis, siue potentialis possibilisve.alia verò deperditionis ratione,vt generans generatum,producens productum,generabile generatiuum,corrumpens,corruptum,corruptibile corruptiuum. Quarta diuisio est hæc,

Id quod mutatur,aut in substantia,aut in quantitate,aut qualitate,aut in loco semper mutatur.

Cuius hic est sensus, motuum vel eorum quæ mouentur, aliud tendit ad substantiam tanquam terminum ad quem, aliud ad quantitatem, aliud ad qualitatem, aliud ad locum. Quinta est hæc,

Motuum siue ad substantiam sit, siue ad quãtitatem, siue ad qualitatem, siue ad locum, alius est perfectus, alius imperfectus.

Ille perfectus est, qui ad formam perfectiorem tendit. Vt generatio hominis perfectior est generatione equi, & hæc generatione arboris, & hæc generatione herbæ. Imperfectus est, qui ad formam imperfectam est, aut priuatiuã, vt denigratio dealbatione, & corruptio generatione imperfectior est, & sic de cæteris.

De definitione motus. CAP. I.

Arist. 3. Physicorum. DEfinit Aristoteles motum hoc modo,

Motus est actus entis in potentia vt est tale.

Item alibi, Motus actus est mobilis vt est mobile.

Hoc est, quatenus in potẽtia est. Qua definitione significatur, motũ esse accidentariam quandã rei mobilis formam, per quã veluti viã, res quæ mouetur ad aliquid cõtinuò acquirendũ vel deperdendum tendit, quasi ad terminũ. Motus enim est, quo mobilis potentia ad actũ deducitur. Quemadmodũ cũ ex ligno generatur ignis, per motum hunc generationis, continuò forma ignis in materiam ligni introducitur, & per corruptionis motũ, continuò extra lignũ pellitur præinexistens forma. Vnde statim euidentissimè patet motum, non nisi iis conuenire quæ potentiã habent admixtam, & à Deo esse quàm longissimũ. Cæteræ verò creaturæ quo plus habent potẽtię, eo amplius sunt motibus subiectæ. Spirituales enim substantiæ sensibilibus nõ mouentur motibus, eò quòd ad formas sensibiles potentiã non habeant: intellectualibus tamẽ mutationibus subiacent, quoniã potentiã habẽt ad intellectiones & affectiones, ad esse item & nõ esse. Cœlestia verò corpora, quia ad locũ sensibilem potentia sunt, secundum suas partes diuersa loca habere apta, idcirco mouentur motu locali. Alterationes verò horum inferiorum alterationibus similes, non recipiunt: quoniam ad similes qualitates potentiam non habent.

De

De motu instantaneo, subito, & successiuo.

CAP. II.

NOtandũ verò est, quòd quidã sunt motus instantanei, qui in momento tẽporis vel in non tẽpore perficiuntur, vt aëris illuminatio, quæ tota simul vno instanti cõpletur, secundũ omnes aëris partes. Hocq; ideo, quia lumen in aëre cõtrarium nullũ habet, sed tantũ sunt in eo tenebræ. priuatio luminis, quæ nullã faciũt resistentiã soli illuminanti, atq; hic motus, nullas habet successionis partes. Alius est motus subitus, qui in instanti nõ completur, tamen in imperceptibili fit tẽpore. Vt cũ calefaciens, primũ caloris gradũ in subiectũ inducit, in instanti hoc facere non potest, ob resistentiam aliqualem contrarij: tamẽ in imperceptibili tẽpore & indeterminato hoc facit ita vt illius tẽporis nõ possit adęquatũ assignari momentum, initiãs aut finiens. Successiuus verò motus & sensibilis est, quãdo aperta est in motu successio, ita vt mõstrari possit, quę partes formę qua tẽporis parte sit per motũ introducta aut expulsa. Quẽadmodũ est in motu calefactiõis aut frigefactionis: quoniã calor totus, aut frigus totũ, nõ in instãti neq; subitò sed cũ tẽporis successiõe in subiectũ introducitur, ita vt secundũ successionem, vna pars prius, altera posterius in subiecto habeatur. Et de huiusmodi motu plerunq; intelligimus, cum de motu loquimur rerũ naturaliũ. Res quippe naturales non multũ mouẽt, neq; mouẽtur instantaneè, partim ob defectũ virtutis actiuę, partim ob cõtrariorum resistentiã, vel mobilis in dispositionem. Subitus verò motus, plerunq; perficitur successiuè, & in illũ finitur: Aqua enim licet incipiat subito calefieri secundũ primũ caloris gradũ, quantũ tamen ad totã caloris formam, successiuè debet calefieri.

Quid motus instãtaneus

Quid motus subitus.

Quid successiuus motus.

De differentia rerum successiuarum, à rebus permanentibus.

CAP. III.

PRo pleniori autẽ motus intelligẽtia aduertendũ est. quo pacto distinguantur ab inuicẽ res permanentes & successiuę. Illa nanq; permanẽtia sunt, quæ omnes suas partes simul habent, aut habere nata sunt, ita vt nulla opus sit eis successione. Alioqui & qualitates sensibiles plerunq; successione secundũ partes suas absoluũtur, sed nõ hoc requirit earũ naturalis conditio, verùm ex motus

Quæ res sint permanentes.

natura contingit eis sic per acidens successiuè fieri. Quẽadmodum (exẽpli gratia) calor, res permanens est, quia tametsi ratione motus per quem habet acquiri, successiuè fiat atque in subiectum introducatur, tamen quantum ex suæ naturæ conditione, nulla opus habet successione. Potest enim partes suas omnes simul habere, neq; in vllo fluxu consistit. Illæ autẽ res sunt propriè dicendæ successiuæ, quæ ex naturali cõditione partes suas habent in successione, ita vt simul eas habere non possint. Cuiusmodi sunt motus & tempus. Partiũ enim motus vel tẽporis adueniens altera alterã abigit: & hac abeunte, succedit iterũ alia tertia, quod in horarũ fluxibus apertissimum est. Porrò quod in permanentibus rebus positio, hoc in succedentibus est successio. Sicut enim ligni partes positionẽ certam habent adinuicẽ, vt hæc nõ possit esse simul secũdum locũ cũ illa, sed separatim hæc pars hîc est, illa illic, ista istic. ita similiter quando prima hora est, nõ est secũda: quando secunda, non est prima neq; tertia, sed successione continuantur adinuicẽ, quia nunc est prima, post eam subsequitur secunda, post quã euestigiò succedit tertia. Vnde patet, sicut certa positione quantitates permanẽtes sunt continuæ, ita tempus, huiusmodi successione esse continuum. Diuiditur enim quantitas continua in permanentem & successiuã. Permanentes sunt, linea, superficies & corpus. Tempus autẽ, quãtitas continua est successiua.

Quid res successiua.

Motum non esse quantitatem, neq; vllo stringi prædicamento.

CAP. IIII.

Quanquam autem motus succedentes habere partes secundum successionem intelligatur, non tamẽ ad quantitatis prædicamentum debet stringi, cum nihil ab ipso denominetur quantum, sed (sicut facile potuit aduerti ex dictis) à tempore quod motum sequitur, vt post dicetur. Vagatur enim motus ad omnia prædicamẽta quasi reductus, iuxta eius termini ad quem est diuersitatem. Nam generatio & corruptio, ad substantiam: augmentatio & diminutio, ad quãtitatem: alteratio, ad qualitatem: loci mutatio, ad vbi, siue esse in loco, reducuntur. Et quãquam ita per omnia secundum reductionem motus vagatur, nullo tamen prædicamentali ordine constringitur neque concluditur.

Motus vagatur per omnia prædicamenta.

Quo

Quomodo motus aliquis etiam in partes extensionis diuidatur.

CAP. V.

PRæter motus diuisionē, qua diuiditur in partes succedentes, quę copulantur per indiuisibile motus, correspondens instanti præsenti, quod solet vocari mutatum esse, est etiā quandoq; diuisibilis in partes extensionis. Sicut enim totum cœlum habet totum motum quo mouetur, ita cuilibet parti cœli respondet aliqua pars illius totius motus. Non omnem tamen motū necesse est sic diuisibilem esse. Quādoq; enim totum mouetur, & nulli parti motus conuenit: veluti cum terminus ipsius motus indiuisibiliter sic est in toto, vt in nulla tamen subiecti parte, vel secundum se, vel secundum partem inueniatur. Vnde constat hanc diuisibilitatem competere motui per accidens, ratione termini ad quem est motus secundum eius extensionem. Cæterum, nullus motus partes vllas habet, aut habere potest secundū intentionem, cum non contingat plures partes eiusdem motus esse simul in eadē parte subiecti. Vel enim sibi inuicem succedunt, vel secundum extensionem in diuersis subiecti partibus existunt.

Arist. 6. lib. Physicorū.

Motus nō potest intendi.

De quinq; ad motum requisitis, & duplicibus mutationibus.

CAP. VI.

ADuertendum autem, ad motum necessariò quinque requiri: nempe,

Mouens, mobile, terminum à quo, terminum ad quem, & tempus.

Tractat hæc Arist. 5. lib. Physicorū.

Absque his enim non fit motus, & sunt hæc in singulis motibus perquirēda. vt in alteratione à vitiis ad virtutes, est mouens & operans Deus, atq; suo exercitio liberū hominis arbitriū: ipse homo, est motū: terminus à quo receditur, vitium est: terminus ad quē acceditur, virtus est: tēpus, est visitationis dominicæ hora, siue aliud quodcunq; aduersitatis aut prosperitatis tempus, in quo se quis à vitiis auertit ad virtutē. Terminus quippe à quo, intelligitur id quod per motum abiicitur: quod aliquādo est purā negatio vel priuatio formæ quæ per motū acquiritur, aliquādo forma cōtraria. Vnde claret, quasdam mutationes esse de contrario in contrariū, vt ex calido fit frigidū, ex albo nigrū. Itē ex hęretica opinione mala, fit alteratio ad contra

Quid terminus à quo.

contrariam opinionem: ex carnali amore, conuersio ad amorẽ spiritualem: à vitio, ad virtutẽ, vt à gula ad sobrietatẽ: ex denso, rarum: ex leui graue. Sub quibus comprehendimus motus qui sunt de medio in alterũ extremorũ, vel econtrario: vt ex rubeo in album aut nigrũ, aut econtrario. Et eiusmodi motus propriè vocantur motus, eò quòd sunt (secundũ Aristotelem) de subiecto in subiectũ: id est, de affirmatione ad affirmationem, vel de forma in formã: suntq; hi motus difficiliores. Quædam sunt mutationes à priuatione tantum, vel negatione, ad oppositũ habitũ: vt ex non homine generatur homo, ex non igne ignis, ex indocto & rudi fit doctus, ex infideli priuatiuè, fidelis. quãdo nimirũ is, qui de dogmatibus fidei catholicæ neq; rectam, neq; peruersam habet opinionem, in fide docentis opera eruditur, vt rectè quẽadmodum oportet de eis sentiat: ex tenebroso lucidum, atq; ita in similibus. Quas mutationes faciliores esse constat. Et (iuxta Aristotelis sententiã) motus propriè non sunt, sed mutationes tantũ: quia sunt de non subiecto in subiectum: id est, de priuatione vel negatione (quæ per non subiecta intelligit) ad affirmationẽ: aut è contrario de subiecto ad nõ subiectum, id est, de affirmatione ad negationem vel priuationem. Huiusmodi autem sunt generatio; quæ est à non esse ad esse: & corruptio, quæ est ab esse ad non esse.

De termino ad quem, & à quo, & quomodo secundum eos motus distinguantur vel non distinguantur. CAP. VII.

Quid terminus ad quẽ. Terminus verò ad quẽ, illud dicitur ad quod mobile siue id quod mouetur tendit, siue sit affirmatio, siue negatio: vt terminus ad quem, generationis est forma rei quæ acquiritur per generationem, & esse rei quæ acquiritur per generationem, siue esse rei generatę. Ad hoc enim tendit generatio, vt forma substãtialis insit in materia, & res substãtialiter existat. Terminus corruptionis ad quẽ, est priuatio formæ præexistentis, & non esse rei præexistentis. Quippè ad hoc tendit corruptio, vt materia priuetur forma quæ inerat, & res quæ præerat, suũ esse perdat. Terminus augmẽtationis ad quem, est maior quantitas: Diminutionis, minor quantitas. Alterationis verò terminus, est qualitas secundũ quã res alteratur loci mutationis: ipsum vbi, siue (vt crassius dicamus) locus secundum

quem res variatur. Eſt autē terminus ad quē, dignior & principalior conſideratione motuum, termino à quo: quoniā & ab ipſo motuū denominatio ſumitur: vt altera tio, ad albedinē dealbatio, ad nigredinē denigratio vocatur. Quódq; amplius eſt, etiā diſtinctio generica atq; ſpecifica ex ipſo accipitur. Secūdum enim terminos ad quos ſunt, diſtinguūtur (vt ſuprà declaratū eſt) generatio, corruptio, augmētatio, diminutio, alteratio, atq; loci mutatio. Itē generationes viuentiū & inanimatorū diſtinguūtur genere propter formas diuerſorū generū. Generationes hominum & brutorū diſtinguūtur ſpecie, ob formas ad quas ſunt ſpecie differentes. Generationes diuerſorum hominū, numero diſtinguūtur, ob formarū ad quas ſunt numeralē tantū diſtinctionē. Ita ſimiliter in aliis motuū generibus eſt dicendū. Non ſolùm tamen ex diuerſitate termini ad quē, motus diſtinguūtur: ſed accipitur etiā diſtinctio motuū ex medio, quo ad terminū ad quē, neceſſariò debet perueniri, ob concatenationem cū termino ad quē. Motus enim rect⁹ & circularis genere differūt, propter diuerſum modū ſpatij quod pertrāſitur: itē mot⁹ rectus & motus curuus ad eundē locū. Itē doctrinatio eiuſdē cōcluſionis, iā per demōſtrationē, iam per veriſimile, tantum argumentū, ob medij diuerſitatē variatur. Neq; profectò minus apparet hæc diſtinctio ipſius motus per ſe eſſe, quæ fit ex medio vel ratione aut modo aut conditione motus ſumitur, quā ea etiā ipſa quæ ex termino ad quē ſumitur. Ex termino autē à quo, conſtat nunquā variari ſpeciē motus. Eiuſdē em̄ ſpeciei eſt dealbatio q̄ eſt à nigredine ad albedinē, cū ea quæ eſt à rubedine: & eiuſdē ſpeciei generatio ignis q̄ eſt ex ſtipula, & qui ex ligno. Diuerſitatem autē numeralē facit quodlibet illorū ſupra poſitorū. Qui enim motus vel aliud mouens, vel terminū à quo, vel ad quē aliū, vel aliud tēpus, vel aliud mobile habet, numero ſunt indubiè diuerſi. Facilius enim eſt numerū variare in rebus, quā ſpeciē. Quāto enim minor eſt diſtinctio, tāto acquiritur facilius. queādmodū cōtrario, maior diſtinctio (nēpe generica vel ſpecifica) eſt difficilior.

Terminus ad quē, eſt dignior termino à quo.

Vnde diſtinctio generica motus.

Terminus à quo, ſpeciem motus non variat.

An motus diſtinguatur à ſuo termino ad quē eſt. CAP. VIII.

NOn eſt verò dubitandum vlla ratione, quin motus à termino ſuo ad quē, alius ſit, ac diſtinguatur, vt minimū

nimū

nimũ secundum rationem: cum motus rationẽ habeat rei successiuæ, sitq; motus omnis quatenus motus, res successiua, non autẽ terminus ad quem: cũ sit secundũ suũ esse res permanens, etiã si successiuè fiat atq; producatur in subiecto. Verũ de reali distinctione quæstio solet agitari, an motus res aliqua diuersa sit, & realiter secundũ suum esse differẽs à termino ad quẽ est: quibusdã realem distinctionẽ ponẽtibus, quibusdã negantibus, & ratione tãtum distingui asserentibus. Iuxta quorũ sententiam dicendum est, quòd substãtialis ipsa forma quæ in generatione acquiritur in generato, vt à mouente in motum producta, quatenus per eam ens potentia, actu fit, sit ipsa generatio, forma verò quę deperditur, sit ipsa corruptio: & maior continuo acquisita quantitas, augmẽtatio: minor, diminutio. Frustra enim (vt ipsi aiunt) rerum pluralitas absq; necessitate ponitur. Neq; tamẽ admittunt, in eisdẽ prædicamentis ponendos esse motus, in quibus termini ponuntur, tametsi secundum rem sunt idem: quoniam diuersa ratio prædicamentorum ordines etiam variat.

De motu in comparatione ad actionem, & passionem: & de vocabulis motum significantibus. CAP. IX.

Similis quoq; de motu & actione & passione quæstio fieri solet, num realis sit ponẽda distinctio inter actionem, passionem, & motum, an secundum rem coincidere dicenda sint, sola variãtia ratione. Et huic quoq; quæstioni contrariæ adhibentur responsiones, alteris priorẽ, alteris posteriorẽ sententiã approbãtibus. Sunt enim qui motũ dicunt nõ nisi secundũ rationẽ differre ab actione, & passione. Verũ in his atq; similibus, vbi de reali distinctione mouetur quæstio, nõ multũ est anxiè perquirendum, cũ vtraq; pars suã plerunq; habeat probabilitatẽ, & suis rationibus ambæ sententiæ plerunq; muniãtur. Neq; ad verũ Philosophiæ finẽ (qui est Deũ in creaturis cognoscere, agnitúmq; collaudare) huiusmodi perplexæ & steriles quæstiones multũ admodũ videntur habere momenti. Illud autẽ aduertendũ est, quòd motus nõ est in mouente, tametsi efficiatur à mouente: sed est in ipso mobili, sicut & terminus ad quem, in mobili tantũ est, non in mouente. Neq; fingi debet vnus motus in mouente quo moueat, & alius in mobili quo ipsum moueatur. Sed queadmodũ

Nota attẽtè.

Motus est in mobili tãtũ.

modum (iuxta Aristotelem) eadem est via à Thebis ad Athenas, & ab Athenis ad Thebas: sic motus vnus est quo agens mouet extrinsecè, & intrinsecè mouetur mobile. Est enim motus, mediũ quoddã, & veluti quædã via inter actionẽ & passionẽ. Vbi rursum notandũ, ratione huius coniunctionis distinguendas esse iuxta significationẽ omnes voces quæ motus significant: vtpote exẽpli gratia, generare, corrũpere, generari, corrumpi, calefacere, calefieri, generatio, corruptio, calefactio, dealbatio, doctrinatio, atq; id genus alia, motũ vel actionem aut passionem significare solita. Si enim motus significant, non collocãtur sub actione vel passione. Si verò actiones & passiones cũ motu coëxistentes significãt, sub actione aut passione constituentur. Est enim generatio, corruptio, augmentatio, diminutio, dealbatio, doctrinatio quædam actiua, id est, actio: quædam passiua, id est, passio quædã neutra, id est, motus ipse, qui neq; actio, neq; passio est, sed inter vtrunq; mediat. Vocabula autẽ illa quæ motus significãt aut actiones, passionésve immanentes animæ (cuiusmodi sunt intellectio, visio, volitio, auditio, ac similia) præter supradictas tres acceptiones, accipiunt etiam quartã. Est enim visio actiua, qua obiectũ agit in sensum: est visio passiua, qua sensus ab obiecto patitur: est visio motus, id est, alteratio ipsa visus: & est visio quarta, quædã neutra qualitas (vt dici solet) tertiæ speciei qualitatis, quæ motus visionis solet assignari terminis, solétq; ad distinctionẽ, actus videndi seu visio neutra nominari. De his verò latius pertractare, non arbitror præsentis esse negotij.

Arist. 3. Physicorum.

Triplex significatio dictionũ motus designãtium.

Quadruplex significatio.

De motus continuitate, & quid ad eam requiratur. CAP. X.

HIs verò præmissis, cõsequenti ordine de quibusdam motui accidẽtibus est determinandũ. Et primũ quidem de motus ipsius continuitate, ad sciendũ, quis motus continuus sit, aut non continuus. Est ergo aduertendum, quòd ad motum continuũ requiruntur, continua formæ acquisitio, vel deperditio, mobile continuũ, & temporis continuatio, ita vt nulla sit in motu tẽporis interruptio: quòd si horũ aliquod defuerit, nõ potest esse motus continuus. Non autẽ requiritur mouentis continuitas, quia succedentibus absq; interruptione temporis diuersis mouentibus eiusdẽ rationis, continuus effectus producitur.

Tractatur ista ab Ari. 5. lib. Physi.

Neque

Neq; item requiritur continuitas termini à quo, quoniã continuo motu prius à calore, pòst à tempore, ad frigus mouetur mobile. Mediũ quoq; non oportet esse continuum. Vnus enim motus secundũ locũ est, qui per contigua tantũ fit. Non tamen sufficiunt consequẽter se habẽtia. Est enim differentia inter cõtinua, contigua, & consequenter se habentia.

Continua. Vnde continua sunt, quorũ vltima sunt vnum: ita vt quod est finis vnius, sit alterius verũ initium.

Contigua. Contigua sunt, quorum vltima non sunt quidem vnum, sunt tamen simul. Simul autem sunt, quæ se inuicẽ tangunt: vt duæ lineæ diuisæ, quæ se inuicem tangunt in finientibus punctis, sunt contiguæ & non continuæ. Similiter duo ligna diuisa, se inuicem in extremitatibus proximè tangentia, contigua sunt, non continua. Continua verò sunt, duæ partes integrales vnius lineæ, adinuicem proximæ, & vnius totius integralis ligni duæ medietates sibiinuicẽ proximæ.

Cõsequẽter se habentia. Consequenter verò se habẽt, quorũ vltima non sunt vnum, neq; etiam simul: inter quæ tamen nullum medium est aliud eiusdem rationis. Vt duæ domus inter quas est spatium intermediũ, nulla tamen alia domus, cõsequenter se habent: quas tamen manifestũ est neq; continuas esse, neq; contiguas. Continuæ autem domus essent, si vnum haberent eundémq; parietem, qui huius esset finis & illius principium. Contiguæ verò, si diuersos quidem parietes, tamen se inuicem contingentes.

De motus tarditate, velocitate, atq; frequentia, déq; causa tarditatis aut velocitatis in motibus. CAP. XI.

Motus tardus & velox. TArdus motus est, quo maiori tẽpore minus acquiritur vel deperditur: vt tardè calefit aqua, si magno tempore parum caloris acquirat: tardè augmentatur siue crescit arbor, si in prolixo tempore parum acquirat maioris quantitatis: tardè discit discipulus, si in multo tempore, scientiæ atq; doctrinæ paulum assequitur. Velox motus est, qui minori tempore multum acquirit aut perdit: quemadmodum in aqua breui tempore vehementer calefacta, & in discipulo industrio ac diligenti breui tempore multam scientiam assecuto. Vbi diligenter attendenda est differentia, quæ est inter motum velocem, & motum frequentem. Frequentia enim, interruptionem & discontinuitatem significat motus: longè verò aliud, velocitas.

locitas. Procedit autẽ hæc tarditas in motu, aliquando ex deffectu virtutis mouẽtis. Ignis enim modicus, nequit velociter calefacere: & doctor piger atq; ineptus, nequit discipulos cito ad doctrinã adducere. Nonnunquã verò, ex resistentia cõtrarij. Nequit enim etiã magnus & validus ignis, hominẽ multũ frigidũ cito calefacere, neq; præceptor industrius & diligẽs, hebetẽ & obtusum pigrúmq; discipulũ, cito in sciẽtia erudire, aut petulantẽ cito moribus probis instituere. Aliquãdo, ex resistẽtia medij. Lapis enim licet grauis, nõ potest cito per aquam moueri, sicut per aërẽ: nec pluuia potest velociter descẽdere, ob resistentiam aëris. In voluntariis autem, præter causas supradictas, voluntas etiam sua libertate causa esse potest tarditatis aut velocitatis motus. Homo enim nullum habens impedimentum velociter vel tarde mouendi siue agendi quippiam, potest tamen pro sua voluntate vel tarde vel velociter agere. Et primũ mouens, quod est super omnia mouentia Deus in secula benedictus, cum neque virtute deficiat, neque vlla resistentia aut inconuenientia impediri poßit, quædam tamẽ velocius, quædam tardius mouet, pro suo beneplacito, cui sine resistentia atq; contradictione obediunt vniuersa. *Vnde tarditas in motu.*

De vniformitate & difformitate motus. CAP. XII.

Attenditur autem etiam vniformitas vel difformitas in motu, secundũ considerationem partiũ ipsius mobilis. Illud mobile quod iuxta omnes partes suas æqualiter atq; similiter secundũ velocitatem aut tarditatẽ mouetur, vt totus homo æquè velociter in omnibus mẽbris calefactus, moueri dicitur vniformiter. Illud verò quod non secundũ omnes partes æqualiter, sed secundũ diuersas partes diuersimode mouetur, secundũ aliam velocius, secundũ aliam tardius, vt homo citius in manibus quàm in pedibus calefactus, aut in eisdem membris nõ æqualiter calefactus, difformiter moueri dicitur. Prouenit aũt hæc difformitas in motu, aliquãdo ex parte virtutis ipsius agẽtis, quæ tam vicina non est vni parti sicuti alteri. Aliquando ex parte mobilis, quia nimirũ vna pars est magis indisposita ad susceptionẽ actiuitatis, quàm alia. Notãdũ autem est, quòd secundùm locũ difformiter mouetur omne corpus circulariter motum, etiam cœlestes orbes. *Moueri vniformiter & difformiter.*

Semper enim velocius mouentur partes supremæ,quàm quæ sunt circa centrū aut mediū:quoniā illæ longius distantes magnū spatium pertranseunt,cum istæ proximiores in ęquali tempore,minimam circulationē absoluant. Id quod in rota figuli manifestè demonstrari potest:vbi partes quę axi,proximę sunt prorsus æquali tēpore suam minimā circulationē cōplent,quo partes extremæ à medio longissimè distantes,suum illum multo maiorem absoluunt ambitum. Ita quæ non æqualiter secundum omnes partes accipiunt incrementum,difformiter augeri dicuntur. Et modo quodam etiam illi qui non secundum corpus & animam æqualiter proficiunt(vtpote qui corpore crescunt:& animæ profectum nullum in virtutibus aut moribus accipiunt)dici possunt difformiter proficere atque augescere.quanquàm non est postremus iste sermo proprius,eò quòd ex partibus integrantibus mobilis,non essentialibus propriè fieri debeat consideratio vniformitatis aut difformitatis.

De motu regulari & irregulari. CAP. XIII.

Quis motus regularis & irregularis.

INsuper poni solet in motu regularitas & irregularitas,quæ nō attendūtur secundū partes mobilis,sed magis secundū tempus in quo fit motus. Si enim mobile toto tempore moueatur similiter siue æqualiter,secundum velocitatē & tarditatem in principio,medio,& fine,dicitur motus regularis. Vnde cœlū regulariter,licet difformiter,mouetur. Sic qui nunc velox est in disciplinarū aut virtutū profectu,cras tardior,irregulariter proficit,quoniā nō similiter cōtinuat. Procedit autē hæc irregularitas potissimū ex virtute mouēte,quæ augetur vel minuitur. Quod enim mouetur naturaliter,in ipso motus sui initio tardius,in medio velocius,in fine velocissimè mouetur,propter cōtinuò aduenientē impetū,qui formā substantialē adiuuat in mouendo,atq; etiā ob loci naturalis approximationē. Quēadmodū enim vnaquæq; res ad suū locū naturalē desiderat,vbicūq; extra ipsum fuerit posita,ita quo fuerit ei vicinior,magis naturaliter desiderat, atq; ad ipsum fertur,tēditq; vehemētius. In iis autē quæ mouētur violēter ab extrinseco,motus in principio præceps est & velocior,sed cōtinuò fit remissior virtute impressa cōtinuò debilitata. In motibus verò qui secundū

Aristo.8.li. Physic.

sen

ſenſum ſunt,aut etiã nõnunquã ſecũdũ ratiõnẽ,vt in motu progreſsiuo & ſimilibus,principiũ eſt quidẽ vtcunque velox,mediũ velocius,finis tardior atq; deficiens. Quod ex parte inſtrumentorũ eſt,quæ in principio nondũ ſunt ſatis diſpoſita ad expeditè motum peragendũ,ſed per cõtinuã exercitationem rectius diſponuntur:quemadmodũ de vocis prolatione euidenter docet experientia. Tandẽ tamẽ,propter debilitatẽ ſi diutius perduret cõtinuus motus,inſtrumenta motus flacceſcunt,& veluti deficiũt:quẽadmodũ in vocalibus inſtrumẽtis experimur poſt longã locutionẽ,ſiue cãtationẽ prolixiorẽ: inq; cruribus,& neruis,poſt diuturnã ambulationẽ. Notandũ verò eſt,quòd primũ agens ac mouens,tametſi totam cœlorum machinã difformiter admodũ moueat,faciẽs ſphæras difformibus atq; diuerſis motibus,aliã quidẽ citius,aliã velocius ſuũ curſum abſoluere,mouet tamen eam ab initio vſque ad finẽ,motu regulariſsimo & ordinatiſsimo,eandẽ ſemper in motu regulã ſeruans atq; cuſtodiens. Neq; enim ab initio ſeculi,citius aliquando aut tardius primũ mobile motum eſt,aut mouebitur vnquã,quàm nunc moueatur: neq; item aliorũ orbiũ quiſquã,ſiue motus proprios,ſiue raptus ipſius motũ conſideremus. Et eſt id quidẽ ſuprà modũ admirabile,in tanta difformitate motuũ corporũ cœleſtiũ,perpetuò regularitatẽ huiuſmodi ſeruari poſſe, eiusq; palàm atteſtatur gloriam,qui in ea ſapientia ſecũdum quam cõdidit vniuerſa,regit etiam,mouet,atq; gubernat,qui eſt in ſecula benedictus. Amen. *Attẽtè nota.*

De motu naturali & violento,& quomodo in ſingulis motuum generibus hæc inueniantur. CAP. XIIII.

MOtuũ inſuper quidã ſunt rebus naturales,quidam violẽti. Eſt autẽ motus ille rei naturalis,qui eſt ſecundũ naturã rei,& ei eſt conueniens: vt igni,moueri ſurſum,& rareſieri, niſi fortè cõdenſari ipſum amplius quã cõuenit cõtingat. Hi enim motus cõueniunt naturæ vel formæ ignis. Motus violentus vel cõtra naturã eſt,qui rei ſecundũ ſuã naturã nõ conuenit,neq; eſt ſecũdũ naturam rei,ſed ab extrinſeco mouente imprimitur,forma cõtranitente. Vt motus ignis deorſum,& eius condenſatio vel compreſsio: motus lapidis ſurſum,aut aquæ ſiue terræ nimia rarefactio. Repugnat ſiquidem naturæ *Quid natu ralis motus* *Quid violẽtus.*

ignis,& formæ eius,motus deorsum & nimia condensatio:quemadmodum aquæ & terræ,motus sursum aut nimia rarefactio,atq; ita in cæteris.Vbi notandum est,materiam sicut est ad omnem formam indeterminata, ita & ad omnes accidentales dispositiones esse indifferentem,si in sua generalitate cõsideretur.Verùm quatenus per formam limitatum esse participat,illa ei etiã dicuntur secundum naturam,quæ ipsi conueniunt sub forma quã habet. Et illa dicuntur ei esse contra naturam,etiam ex parte materiæ,quæ ipsam à suo esse quod habet participatum nata sunt repellere.Notandũ verò,in omnibus motuũ generibus inueniri motus aliquos naturales, alios violẽtos. Generationes enim quædam naturales sunt,vt florum in æstate,& corruptiones eorum in hyeme.Quædam violẽtæ,vt generationes florum vel foliorum in hyeme,ab aliquo accidente:& corruptiones subitæ florũ in æstate ante defectum naturalem,ob vehementem æstum solis, aut aliud quodlibet accidẽs malum superueniẽs.Ita sunt partus tempestiui,& partus abortiui.Ita quædã naturaliter fit augmentatio,quædã violenter:vt augmentatio subita vel nimia pueri:vel tritici intempestiua augmentatio,ob abundantiam pluuiæ.Ita in diminutione viriũ,ita & in alterationibus dicendum.Imo quædã sanatio est naturalis quædã violenta:vt quæ sit ab aliquo extrinseco,per violẽtiam ratione cuiuslibet accidentis.Quanquàm enim sanitas semper sit naturę cõueniẽs,tamẽ motus per quem ipsa introducitur,esse violentus,quãdo nõ per media naturæ conuenientia,sed magis per accidens introducitur, cum violentia agentis forma contranitente.Itẽ & sanatio quę fit in diebus criticis,naturalis est:quæ verò dies criticos pręuenit aut subsequitur,innatuturalis,vt ait Aristoteles.

Arist.in 5. lib. Physicorum.

Quomodo adinuicem debeant motus vel comparari,vel non comparari. CAP. XV.

Tractat, hæc Arist.7. li.Physicor.

NOn est autẽ quilibet motus cuilibet motui comparabilis,secũdum suprà determinatas proprietates vel accidentia.Motus enim rectus & circularis,secundũ velocitatem,vel tarditatem non debent comparari.Vt enim in genere quolibet recta sit comparatio,oportet eam fieri secundum speciem specialissimã.Non enim diciturvnũ alio magis coloratũ,aut quale,sed magis calidũ vel ma-

gis

gis album. Oportet item, vt fiat comparatio in aliquo, quod vtriq; comparatorū vniuocè & secundū eandem rationem conueniat. Non enim dicitur homo magis sapiēs quàm brutum, neq; brutum melius sentiens, quàm lapis, cum in vtraq; cōparatione, ea quæ comparantur, nō conueniant in eo in quo fit cōparatio. Neq; rursum medicina magis sana dicitur, aut minus, quàm homo: neq; potio ipsa magis quàm vrina aut homo. Quamuis enim quodlibet horū sanū dicitur, nēpe homo, potio, & vrina, fit tamē hoc ratione atq; cōsideratione diuersa: homo enim sanus dicitur, vt habēs in se sanitatē: vrina, vt significatiua sanitatis: potio, vt effectiua eiusdē. Vt ergo omnino recta sit cōparatio, sumēdi sunt duo motus eiusdem speciei, eiusdémq; rationis, qui secundū aliquod prædictorum accidētium cōparētur. Queadmodū (exēpli gratia) hic motus rectus illo recto est velocior aut tardior, regularior aut irregularior, vniformior aut difformior: & hic circularis, illo: hęc alteratio, illa: hic motus localis, illo. atq; ita in cęteris.

De motuum contrarietate. CAP. XVI.

Motus ex terminis contrariis, non sunt necessariò contrarij, vt patet de motu qui est ab albedine ad rubedinem, & de nigredine ad eandē rubedinem, qui sunt eiusdem speciei specialissimæ. Qui autem sunt ad terminos contrarios, sunt contrarij, etiam si nō sint ex cōtrariis terminis. Ab eodē enim medio termino motus sursum & deorsum, sunt contrarij. Et dealbatio quæ est à rubedine, contrariatur denigrationi, quæ ab eadē tendit rubedine. Illi tamen motus sunt maximè cōtrarij, qui sunt à cōtrariis terminis ad contrarios terminos. vt qui est ab albedine ad nigredinē, illi qui est à nigredine ad albedinē, maximè est contrarius: & magis quā ille qui à media tantū est qualitate. Sumitur etiā contrarietas motuum accidentaliter, secundū naturale & violentum: ita vt generatio naturalis dicatur cōtraria simili generationi in specie violēter. Sed hæc nō est specifica & essentialis contrarietas, cū naturale esse & violentū non varient speciē motus, neque etiam cætera suprà posita accidentia. Opponitur præterea motus etiam quieti, sumendo quietem semper motui oppositam. Vt motus à loco aliquo opponitur quieti in loco illo, non autem motus ad locum aliquem contraria-

Arist. 5. Physicorum.

Qui motus contrarij.

Arist. circa finem. 5. lib. Phys.

tur quieti in eodem loco,quemadmodum habet Aristoteles v.lib.Physicorum.Non est tamē hæc oppositio cōtrariorum,sed priuatiuè oppositorū.Quies enim nihil aliud est,quàm priuatio motus,atq; ab eo cessatio, in subiecto apto nato.Quemadmodum autem suprà motus quidam dicti sunt naturales,aliqui violenti,sic & de quiete possumus distinguere.Lapis enim,in suo loco naturali quiescit quiete naturali:extra verò eum,quiescit violenter.

Quid quies.

De ijs quæ mouentur,quomodo quædam per se,quædam per accidens moueantur. CAP. XVII.

SVperest nūc,posteaquàm de motus natura & proprietatibus diximus,de mouentibus etiā & motis determinationem subiungere.Ac primū quidem est aduertēdum, quemadmodum inter ea quæ mouentur, quædā tantum secundum partē mouentur, vt cū solam manū agitamus: quædam verò secūdum ipsum totum,vt cum corpus vniuersum agitatur, siue saltu, siue ambulatione, siue alio quolibet modo.Rursum,quædā per se mouētur,vt totus ipse homo ambulās de loco in locum:quædam verò per accidens mouentur,alterius gratia,nimirū quæ in eo sunt quod per se mouetur.Idq; rursum dupliciter,vel sicut partes in toto,vt manus per accidens ad totius corporis motum:& qui naui vehūtur, gratia nauis cui insunt pariter mouētur,sed per accidēs:vel sicut accidētia quæ in rebus sunt quæ mouentur,maximè corporalia,quæ per accidēs moueri dicuntur ad motum sui subiecti: quemadmodum ex Aristotele vulgò adduci solet. Motis nobis mouentur omnia quæ in nobis sunt.Complectitur autem Aristoteles hæc vnica hac diuisione,quinto Physicorum,

Arist.7.Physicorū & 5.

Dictum Aristo.1.libro Topico.

Eorum quæ mutantur,aliud per accidens mutatur,aliud ex eo quia aliquid huius mutatur, aliud ex eo quia ipsum primo mouetur.

Cuius sensus ex præcedentibus & subsequentibus satis patet.Primæ partis exempla sunt,dum musicus dicitur ambulare,sanare,&c.Est siquidem motus deambulationis musicæ extraneus & per accidens,quemadmodum & reliqui.Secundæ exēplum est,dum homo dicitur sanari, quia oculus,manus, pes,aut caput sanatur.motus enim toti homini attribuitur,qui tantum parti conuenit.Tertiæ

tiæ exemplum est, vt homo ambulat, ægrotus sanatur, dum ratione totius corporis pristinæ valetudini restituitur. hinc & similis diuisio mouentis ab Aristotele colligitur, hæc videlicet,

Aliud per accidens mouet, aliud parte, aliud per se primo.

Quæ ex præcedente facilè patent cum exemplis, si ea quæ rei mobili seu motæ attributa sunt mouenti applicentur. Similis quoque diuisio ab Aristotele de termino à quo motus procedit, & ad quem tendit, datur.

Terminorum à quo & ad quem, alius est per accidens, alius ratione partis, alius per se primo.

Vt si quis simul ambulet & sanetur, loco à quo recedit, aut ad quem tendit, impertinens & per accidens est motus ad sanitatem. similiter sanatio febris, pars est, si conferatur ad sanitatem in genere: respectu verò sanitatis febri oppositæ, habet terminum per se primo. Ad hūc enim terminum per se primo, totus motus tendit, quæ est sanatio à febri.

Quomodo aliter partes integrantes in toto moueantur quàm accidentia in subiectis. CAP. XVIII.

IN hoc tamē partes ab accidentibus sunt diuersæ, quòd corporis partes, totius motus aliquam partem in se habent, cuius cōparatione quodāmodo per se mouētur, sicut per accidens mouentur cōparatione ad motū totius. Quemadmodum enim totus motus in toto corpore est, sic pars motus in partibus sunt corporis totius: quemadmodū de aliis corporalibus accidentibus est manifestū. Accidētia verò nihil in se motus habent, sed extrinsecè prorsus ad motum subiecti moueri dicūtur. Proinde, quæ secundo hoc modo per accidens mouētur, magis per accidens & magis impropriè moueri dicuntur, quàm quæ modo priori. Nā quæ priori modo per accidens moueri dicūtur, simul etiā per se secundū aliū motū moueri possunt: quemadmodū is qui in naui ambulat, ratione ambulationis quam à naui non habet, per se mouetur: ratione verò vectionis, per accidens. Sic cum inter ambulandū quis agitat manum, eámque in sublime tollit, manus illa quatenus ambulatione vnà cum toto corpore de loco fertur

Aristot. 4. Physicorum in materia de loco.

in locũ, per accidẽs mouetur: ſecundũ verò illũ agitationis motum, per ſe rectè moueri dicuntur. Nunquam verò id in accidentibus vſu venire poteſt, quę per ſe moueri nõ poſſunt, ſed per accidens & extrinſece tantum.

Quomodo rerum eſſentiæ nullo modo dicendæ ſint moueri, neq; Deus inexiſtens omnibus. CAP. XIX.

ESſentiæ autẽ rerũ quæ mouentur, nullo modo moueri dicendæ ſunt. neq; etiam ſpiritualia accidentia, quę creaturæ rationali ſecundũ rationem inſunt. Vnde cum homo mouetur ſecundũ corpus totum, anima tamen ob hoc moueri non dicitur, neq; ipſa eius humanitas, neque vllus interior animæ actus. Ex quo patet, tametſi in omnibus rebus Deus exiſtat, nulla tamen ratione debere illũ dici moueri ad motum rerũ quibus ineſt. Cùm rebus ipſe inſit, non per modũ accidentis, neq; per modũ partis integrantis, imò, neq; per modũ partis eſſentialis (cũ ipſe nullius ſit pars compoſiti, neq; eſſe poſsit) ſed ineſt omnibus per ſuam eſſentiam, ineffabili modo, præſentiamq; & potentiã quaſi dator eſſentiæ & exiſtentię rerũ, eiusq; cuſtos & ſuſtentator, in omnibus mouentibus & motis ipſe exiſtens atq; inhabitans, prorſus immutabilis.

Regula generalis pro ijs, quæ motu Phyſico mouentur.
CAP. XX.

Hanc concluſionẽ ponit & demonſtrat Ariſtot. initio 7. libri Phyſicor.

DE rebus aũt naturalibus quæ per ſe mouẽtur phyſico & naturali motu, dari ſolet hęc generalis regula. Omne quod mouetur, ab alio neceſſe eſt moueri. Quod vt veritatem habeat, intelligendũ eſt, vel de mouente extrinſeco, vt in iis quæ mouentur violenter: vel de principio motus intrinſeco, quod eſt forma ſubſtantialis rei. Agens enim naturale, nõ poteſt ſeipſum primo mouere, id eſt, totaliter & ſecundũ vtramq; partem eſſentialẽ: neque item primo, id eſt, ſecundũ vtramq; eſſentialem partẽ moueri: ſed altera ſemper eſt per ſe mouens & agens, forma: altera per ſe mota atq; patiens, nempe materia. Dictũ eſt autẽ ſignanter de iis quæ mouentur motu phyſico, & de mouentibus rebus naturalibus: quoniã anima quæ res naturalis non eſt, ſeipſam primo mouere poteſt, quia ſeipſam in actu facit, & ad intellectionẽ atq; volitionẽ per ſe mouet. neq; hìc opus eſt diuerſitate moti atq; mouẽtis, ſed eadem anima & mouet ſeipſam, & à ſe ipſa mouetur.

De

De mouentibus subordinatis & non subordinatis.

CAP. XXI.

QVoties verò ad aliquod mobile plura cõtingit cõcurrere simul mouẽtia, talis inter ea debet esse subordinatio, quòd mouens proximũ mobili mouet in virtute mouẽtis prioris quod à re mota est elongatius, vt cũ lapis mouetur à baculo, & hic à manu, & manus à corde, baculus est mouẽs proximũ moto, & ideo est min⁹ principale in illo motu: & cor est ibi primũ in mouendo & principalius, quãuis remotius. Vnde patet deũ (eò quòd sit primus in omni motu, in cuius virtute mouẽt alia omnia secũdaria mouẽtia) esse principalissimũ in mouẽdo, eũq; omnis motus in his inferioribus causam primariã atq; pręcipuã assignari debere, quantũuis secũdaria alia agentia ad eũdẽ effectũ videãtur cõcurrere. Notandũ verò huiusmodi subordinationẽ mouentiũ esse duplicẽ. Quãdã essentialẽ, vbi scilicet agẽs proximũ nõ potest nisi per virtutẽ pariter mouẽtis prioris suũ motũ efficere, vt homo pater nõ potest sine cœlestiũ & Dei cõcursu filiũ generare. ideo hæc sunt essentialiter subordinata: homo pater, cœlestia corpora, deus. In his autẽ sic essentialiter subordinatis, non potest processus esse in infinitũ: alioqui, motus naturales essent indeterminati. Quod enim ab infinitis pẽderet, nõ haberet determinatã causalitatẽ. Sequeretur quoque positio infiniti actu secundũ multitudinẽ, cũ necesse sit causas sic essentialiter subordinatas simul existere. *Quis ordo debeat esse pluribus mouẽtibus cõcurrẽtibus.*

Quædã verò mouẽtia, sunt subordinata accidẽtaliter: vt pater, auus, attauus, tritauus, &c. quãdo scilicet mouẽs immediatũ nõ requirit coexistentiã vel cõcursum mouẽtis prioris mediati, vt efficiat vel moueat: quẽadmodũ pater, vt filiũ generet, nihil opus habet neq; coexistẽtia neq; cõcursu aui patris sui, neq; attaui, neq; tritaui. Sunt tamẽ hæc mouẽtia quodãmodo subordinata, quatenus mouẽs vltimũ (id est, pater generãs) virtutẽ accepit à suo patre, atq; hic rursum à priore, illeq; iterũ à suo patre, atq; ita cõsequẽter pcedẽdo. Verũ in his mouẽtibus, nihil phiberet ponere infinitũ, vt si mũdus poneretur fuisse æternus, & ab æterno hoĩes aliquos fuisse, hoc modo infinitæ essent rerũ naturaliũ causę, & mouẽtia infinita. Ex his enim neq; tollitur rebus determinata causalitas, eò quòd mouẽtiũ *Probat hanc cõclusionem Aristot. 7. Physico.*

huiusmodi nõ reqritur coëxistẽtia,neq; infinitũ actu sequitur,sed successione tãtũ:qđ nõ est incõueniẽs admittere.

De multiplici proportione & comparatione mouentis ad mobile. CAP. XXII.

QVoniã autem mouere aliud, perfectionẽ habet:moueri autẽ secundũ suam rationem, habet imperfectionẽ:cõstat mouens,quatenus huiusmodi,esse moto dignius, & mouens mobili supraponi secũdum relationem. Vt autẽ mouens moueat mobile, oportet ipsum fortius esse mobili,& quasi dominium habere supra resistentiam mobilis. Iuxta igitur proportionẽ virtutis mouẽtis supra mobilis resistentiã vel indispositionẽ cõtingit mobile velocius,tardius,vel vniformius,vel difformius,vel regularius moueri vel nõ moueri. Nõ enim fit actio, nisi à proportione maioris inæqualitatis. A' proportione autẽ minoris inæqualitatis nõ fit actio,quẽadmodum vulgata habet Philosophorũ sententia. Cuius dicti est hic intellectus: Agens nõ posse agere in passum,nisi virtute superet ipsius resistentiã,& potẽtia sit inæquale secundum excessum. Id verò quod est minoris virtutis & potẽtiæ nõ posse agere in id quod est maioris virtutis,& maioris resistẽtiæ. Ignis enim si sit virtute potẽtior ad calefaciendũ,quã ad resistẽdũ aqua,tũc aget ignis, & patietur aqua. Si ecõtrario dominetur aqua, patietur ignis,& iuxta ampliorẽ resistentiã passi plus aut minus mouebit agẽs. Ex quibus solẽt deduci septẽ proportionũ regulæ ab Aristotele positæ in VII. Physicorũ lib. quas hîc quoq; subnectimus.

Maxima philosophica.

Ponuntur VII. regulæ, quas vocant regulas proportionum. CAP. XXIII.

PRIMA REGVLA.

Ponũtur hæ regulæ ab Arist. in fine 7. Physi.

SI aliquod mouẽs moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto spatio, eadem virtus mouens mouebit mobilis medietatem, per duplum spatium,in æquali tempore.

Qualis enim est proportio totius virtutis motiuę ad totã resistentiã mobilis,nõ æqualis est totius virtutis illius motiuæ ad medietatẽ resistentiæ mobilis, sed dupla est proportio. Vnde cũ (iuxta principiũ suprapositũ) secundum proportionem maioris aut superantis inæqualitatis fiat actio,

actio, sequitur, eandem virtutẽ mouentem, mobilis illius medietatem duplo velocius mouere: quod facit, quando in æquali tempore per duplum spatium ipsam mouet.

SECVNDA REGVLA.

Si aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto spatio, idẽ mouens mouebit mobilis medietatem per idẽ spatium, in medio tempore.

Ratio est eadem quæ suprà posita est propter proportionem virtutis actiuæ, quæ dupla est respectu medietatis ipsius mobilis.

TERTIA REGVLA.

Si potentia aliqua mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto spatio, eadem potentia mouebit idem mobile per mediũ spatium, in medio tempore.

QVARTA REGVLA.

Si aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tẽpore & aliquanto spatio, media virtus mouens mouebit medium mobile per idẽ spatium, in æquali tempore.

Harũ duarum regularũ eadem est ratio: quoniã videlicet, qualis est proportio mouentis ad mobile, in cõparatione ad totũ tẽpus & ad totũ spatiũ, talis est mouẽtis ad mobile in comparatione ad mediũ tempus pariter & medietatem spatij: & qualis est proportio totius mouẽtis ad totũ mobile, æqualis & eadẽ est medietatis ad medietatem, in comparatione ad idem tempus & idem spatium.

QVINTA REGVLA.

Si aliqua virtus mouẽs mouet aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto spatio, nõ est necesse eandem mouere duplum mobile per medium spatium in eodem tempore, aut per idem spatium in duplo tempore.

SEXTA REGVLA.

Si aliqua virtus mouens moueat aliquod mobile,

aliq

aliquanto tempore,& aliquanto ſpatio,nō eſt neceſſe medietatem virtutis mouere idē mobile per medium ſpatium,in æquali tempore,vel per idem ſpatium,in duplo tempore.

Harum duarum regularū ratio eſt, quia à proportione minoris inæqualitatis,non fit actio. Non eſt autem neceſſe,ipſum mouens habere dominium,& ſuperioritatem,& inæqualitatem vincentem ac ſuperantem,ſuper duplum mobile.Neque medietatem virtutis mouentis neceſſe eſt maiorem inæqualitatem & ſuperioritatem habere,ſupra ipſum totum mobile.

SEPTIMA REGVLA.

Si plures virtutes motiuę moueāt aliqua mobilia, aliquanto tempore,& aliquanto ſpatio,virtus ex illis virtutibus motiuis collecta,mouebit mobile ex illis collectum per idem ſpatium, & æquali tempore.

Ratio autem eſt,ſimilitudo proportionis.

Prædictis adijciuntur aliæ duæ regulæ. CAP. XXIIII.

HIs autem regulis ab Ariſtotele ſic poſitis ſuperaddi poſſent aliæ duæ,octaua & nona.Octaua regula, Si aliquod mouens moueat aliquod mobile,aliquanto tempore, & aliquanto ſpatio,duplum mouēs mouebit duplū mobile, per idem ſpatium in æquali tempore:aut per duplum ſpatium,in duplo tempore.Nona regula,Si aliquod mouens mouet aliquod mobile,aliquanto tempore,& aliquanto ſpatio,duplum mouēs mouebit idem mobile, per duplum ſpatiū in ęquali tēpore,aut per idem ſpatium in dimidio tempore.Harum duarum regularū rationes,facilè patent ex prædictis.Et notandum quòd hæ ſuprapoſitæ regulæ,tametſi peculiariter de mouentibus & mobilibus ſecundum locū datæ videātur,poſſunt tamē ſimiliter aptari etiā ad alias ſpecies motus, ad augmentationē, diminutionem,& alterationē quemadmodum docet Ariſtoteles,in hunc modum,Si augmentans, diminuēs, aut alterans,augmentat aliquid aut minuit, aut alterat aliquanto tempore,aliquanta quantitate,aut qualitate,idē augmentat,minuit,aut alterat dimidium, dupla quātita-

te,

te,aut qualitate in eodem tempore,aut dimidia dimidio tempore,atq; ita per singulas regulas discurrendo.

Quid per mouens & mobile intelligatur in proposito.

CAP. XXV.

ADuertendum autem est, cùm in his regulis de mouente & moto duplo vel æquali loquimur,non velle nos sermonem facere de quantitate molis. Sic enim non est necesse, si homo certæ quantitatis aliquid posit, idcirco alium mole & quantitate duplo maiorem duplum posse:cum frequenter soleat in exiguo corpore virtus regnare maior.Sed de virtute sermo debet accipi ita, vt per medium mouens intelligatur virtus ipsa,atque potentia mouentis: per mobile, virtus resistendi: per medium mouens, medietas virtutis motiuæ: per medium mobile, medietas resistentiæ ipsius mobilis: per duplum mobile, dupla resistentia: per duplum mouens, dupla virtus motiua.

Exemplo monstratur in igne, omnium regularum suprapositarum veritas.

CAP. XXVI.

VOlumus autem in igne alterante atque calefaciente aquam, per singulas regulas quod dictum est exemplo declarare. Ponatur ergo virtus alteratiua siue calefactiua ignis octo graduum: & resistentia mobilis, scilicet aquæ in sex tantum gradibus. Iuxta primam regulã,si virtus motiua vt octo ipsius ignis, alteret aquam habentem resistentiam vt sex, tempore horæ vnius, ad calorem duorum graduum: ergo eadem virtus motiua ignis, medium mobile, id est, aquam habentem mediam resistẽtiam,scilicet trium graduum, alterabit ad duplam caliditatem,videlicet quatuor graduum, in æquali tempore. Et iuxta secundam regulam eadem virtus motiua ignis,dimidium mobile,aquam dimidiæ resistentiæ,alterabit ad eandem caliditatem, in dimidio tempore. Et iuxta tertiam regulam,eadem virtus motiua alterabit eandem aquam ad dimidiam caliditatem, in dimidio tempore. Et iuxta quartam,media virtus motiua ignis (quæ est vt quatuor) alterabit aquam dimidiæ resistentiæ,vt tria, ad eandem caliditatem duorum graduum in æquali tempore. Et secundum quintam regulam,non est necesse, si virtus mouens ignis vt quatuor,aquam habentem resisten

stentiam vt tria, alteret ad caliditatē quatuor, vt ob hoc eadem virtus motiua aquam duplam resistentiam habentem vt sex, alteret ad mediam caliditatem in æquali tempore, aut ad eandem caliditatem quatuor, in duplo tempore. Neq; iuxta sextam, necesse est, vt media virtus actiua vt duo, alteret aquam eandem resistentiam vt tria habentem, ad dimidiam caliditatem in æquali tempore, aut ad eandem caliditatem in duplo tempore. Deniq; iuxta septimam regulam, si tres ignes (quorum quilibet est sex graduum) sigillatim calefaciat aquam resistentiam habentem vt quatuor, ad caliditatem trium graduū in certo tempore, necesse est ignes illos tres simul iunctos, aquā illam ex tribus collectam alterare ad eandem caliditatē, in æquali tempore. Iuxta octauam quoque & nonam regulas, si ignis virtutis actiuæ trium graduum, aquam resistentiam habentem duorum certo tempore alteret ad caliditatem gradus vnius, necesse est ergo vt virtus motiua sex graduum aquam habentem resistentiam vt quatuor, alteret ad calitatem æqualem, æquali tempore, vel caliditatem duplam duplo tempore: & ignis ille vt sex, duplæ virtutis, aquam dimidiæ resistentiæ, id est, vnius gradus alterabit ad duplam caliditatem, id est, duorum graduum, in æquali tempore, aut ad caliditatem eandem, vnius gradus, in dimidio tempore. Similiter practicari potest & in aliis motibus. Nobis vno exemplo rem monstrasse sufficiat.

Mouens secundum proportionem, ad mobile mouere debet, & quemadmodum Deus in mouendo potentissimus est atque liberrimus. CAP. XXVII.

EX his ergo omnibus manifestum euadit, quemadmodum semper mouens moueat, secundum proportionem virtutis motiuę ad resistentiam eius quod mouetur. Patet etiam quandocūq; in mobili est aliqua resistentia, quæ ipsum mouens impediat aut detineat, non posse moueri tale mobile à suo mouente in instanti. Vbi verò virtus actiua nullam patitur à mobili resistentiam, potest suum effectum in instanti efficere, quemadmodum est in illuminatione Solis. Omnipotens ergo Deus, cuius infinitæ virtuti nihil potest contrauenire, cui nulla prorsus creatura potest resistere, cuius virtus in infinitū superat

omnem

omnem creatam resistētiam, quæcunq; vult potest in instanti mouere, sicuti vult,& quocunq; libuerit genere motus, siue generare, siue corrumpere, siue alterare, siue augmentare, siue diminuere, siue secundum locum mouere. Neq; ante Deum differentia est in multo vel breui tēpore, in omnibus quæcunq; voluerit. Cui insuper, quoniam nulla illi resistentia est in mouendo, nullus etiam labor fatigationem, laborem, aut molestiam adducit omnia mouenti. Non mouet tamen omnia, neque agit in instanti, neq; subitò: quoniam in mouēdo est liberrimus, in arbitrio & potestate habens sic vel sic mouere. Ipse verò à nullo moueri potest, qui prius aliquod mouens non habet. Imò neque ipse se potest mouere, qui nihil potest quod antè non habuit acquirere, neq; perdere quicquam quod antè habuisset. Huic itaq; & primo, & summo, & generalissimo, ac proinde efficacissimo mouēti, soli Deo sit laus, honor, gloria, & benedictio, ab omni mutabili creatura in æterna secula. Amen.

LIBRI III. FINIS.

PSALMVS LAVDIS ET CONFESSIONIS, omnipotenti, vniuersali ac primo rerum omnium motori immobili.

DOmine, quis similis erit tibi? ne tacete labia, confeßionem & laudem ne continete super eo.

Super cælorum altitudinem residet in arce celsitudinis atq; fortitudinis suæ: ab æterno triumphat in ea gloriosus ab initio.

Priusquàm cœlum formaretur & orbis, tu eras ante omnia: in teipso perfectus & beatißimus in plenitudine tua.

Tu semper immutabilis mouēs omnia, generas, corrumpis, augmentas, ac minuis, alteras, & rotas, mouēsq; omnia.

Tu verò ingenerabilis es, & incorruptibilis: augmentari nesciens aut minui.

Neque alterari tu potes, qui non variaris accidētarijs rebus: apud quem nulla est transmutatio, neq; vicißitudinaria obumbratio.

Loco non moueris qui imples omnia: neq; vt hominum, sunt itinera gressuum tuorum.

Incommutato loco accedis & recedis quò & vnde volueris: non est hoc datum craßitiei filiorum hominum.

Prœua

Praeuales omnibus in fortitudine tua super excelsa: proq; tuo placito rotas agitasq; omnia.

Nõ est neq; moles, neque virtus in omni creatura quae obstaculum praebere queat actioni tuae: super immensa enim virtute absque proportione excedis vniuersa.

Homines & iumenta tu perducis ad augmenta congrua: arbores quoque, & ligna, plantas, & omnia viuentia super terram.

Suis quaeque staturis tu perficis ea iuxta conditionem generis sui: mensuram tu tenes omnium descriptam in officina gloriae tuae.

Ipse autem augmentum nescis, neque immutationem pateris: nihil accrescit neque decrescit in aeternum plenissimae plenitudini tuae.

Qui pro tuo placito omnia facis altera, nequis ipse alter fieri: potẽtia, sapiẽtia, & omnis tua perfectio nõ immutabitur in seculũ seculi.

Magne Deus, princeps regum terrae, dominator omnium in virtute tua: quis te agnoscet aut collaudabit pro dignitate sic gloriosè immutabilem?

Ecce qui seruiunt tibi, astantes perpetuò conspectui tuo: non sunt stabiles omnimodis.

Corporea vero creatura vniuersa, mille est rationibus vix momẽto stabilis: mutationibus ac volutationibus in eis perturbantur omnia.

Sol & Luna cursu suo regulari volutata semper sic in instabilitate permanent miro modo stabilia.

Quae vero his subiecta esse voluisti, cum seipsis quoque sunt in suis motionibus prorsus irregularia.

Tu vero Deus in eadem semper tua stabilitate fixus permanens: cunctis mutabilibus praesides, ipse immutabilis.

À te vero cum omnis exeat motus, donesq; moueri omnibus: in te nullus tamen valet ingredi.

Immutabilis potentissime Deus, dominator omnium: tibi omnis tua factura canit gloriam.

Mirabilis tu & verè miranda opera tua: obstupescet in eis anima mea, cum intenderit in illis aciem mentis suae.

Exultabit cor meum Domine, in cunctis operibus magnificentiae tuae: lingua quoque mea laudem meditabitur gloriae tuae.

Benedictus Deus dominus vniuersae creaturae: ita fiat, ita fiat, Deus potentissime.

Gloria patri, & filio, & Spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM IIII. CONSIDERATIONIS PHYSICAE, DE INFINITO, LOCO, VACVO, ET TEMPORE, PRAEFATIO.

***

T clarificetur in agnitis creaturarũ suarum cõditionibus dominus deus noster, qui solus essentia sua infinitus, cœlumq́; & terrã & omnia sua immẽsitate implẽs, neq; loco tamẽ capitur, neq; tẽpore: atq; vt patẽter clareat quãto interuallo omnẽ naturaliũ rerũ ordinẽ post se creator ipse relinquat (quæ vniuersa loco & tẽpore, angustis nimiũ mẽsuris secũdum eius dispositionẽ sunt coarctata atq; cõstricta) in aĩo est nobis, post motus vtcũq; descriptã naturã, etiã illud deo donante explicare, quomodo in rebus finitũ vel infinitũ aut inueniatur, aut ab eis excludatur: post quę, loci, & oppositi vacui erit cõsideratio. Extremã sibi partẽ, tẽpus occupabit. Sunt enim & hęc ad plenã rerũ naturaliũ cõsiderationẽ non minus quàm motus, vt tractẽtur, necessaria. *Hier.23.*

Quomodo poßit infinitum multipliciter intelligi, & specialiter de infinito atque finito, secundum essentiam CAP. I.

PRimum quidẽ illud est aduertendũ, dupliciter dici & cõsiderari infinitũ atq; finitum: nempe vel secundum essentiã, vel secundũ quantitatem. Ac rursum, secundũ essentiam infinitum intelligi potest, vel secundũ rationem materiæ, vel secundũ rationem formæ. Est enim materia ex se & per se suo modo infinita, quatenus ex sua natura nullam habet formã intrinsecam, per quam finiatur, efficiaturq́; ens in actu. Ex parte verò formæ sub qua est, finita est, quatenus per illam eius indifferẽtia stringitur, ac veluti terminatur. Formæ quoq; materiales, consideratione quadã ad materiã, infinitę ex se dici possunt. Et quodammodo omnis forma creata ex se infinita est, quatenus nõ est ex se ad aliquã particularẽ ac singularẽ materiã determinata. Nõ tamẽ simpliciter forma est infinita dicẽda, sicut simpliciter est materia infinita: quoniã formæ etiã *Infinitũ secundũ essentiam.*

separatæ habent essentiam finitam, per esse particulare & distinctum: ac proinde simpliciter finitæ dici debent, non autem infinitæ, nisi secundum quid, aliquo modo scilicet, & consideratione prædicta ad materiã. Vnica est forma separata, actus scilicet simplicissimus, omnipotens atque æterna diuina substantia, in qua nulla est determinatio essentiæ per aliquod esse particulare adueniens: sed est Deus essentia sua infinitus & indeterminatus, plena omnino, perfecta, illimitata, infinita, & interminata essentia. Cætera verò omnia & materialia & spiritualia, sunt sua essentia finita, & particulari aliquo esse cõtracta, limitata atque terminata. Illæ tamen formæ quæ in materia sunt, magis sunt finitæ illis quæ sunt à materia separatæ.

Deus forma infinita.

Differentia inter infinitum secundum rationem materiæ, & secundum rationem formæ. CAP. II.

NOtanda verò est solerter ac diligenter inter duplicẽ hãc infinitatẽ diuersitas: quoniã prior quæ secundũ materiam est, ea nimirũ quæ in ordine ad formã in recipiendo eam consideratur, ab imperfectione est. Materia enim perficitur, eo ipso quo finitur. Infinitas verò quæ attẽditur ac sumitur secundũ formã perfectionis est. Formæ enim separatæ & per materiam infinitæ, siue nõ finitæ ac limitatæ, sunt perfectiores corporalibus formis, quæ per materiã certam sunt finitæ, terminatæ, & limitatæ. Vnde sicut summa dei perfectio est, quòd sit forma sua essentia infinita: ita summa est materiæ imperfectio, quòd ex se sit ad suscipiendũ infinita, nullã in se formam qua finiatur habens intrinsecã. Illic enim, id est, in dei infinitate, plenitudo totius esse significatur: hîc verò, id est, in infinitate materiæ, egestas omnis esse exprimitur.

De infinito secundum quantitatem duplicem, déque infinito actu & potentia. CAP. III.

Infinitum quantitate.

COnsideratur autem alio modo infinitum secundum quantitatem, aut cõtinuam, id est, secundũ longitudinem, latitudinẽ, profunditatem: quæ solent dimensiones rerũ nominari. Et quandoq; quidem secundũ harum dimensionũ aliquam tantum cõsideratur infinitum, nimirum vel longitudine sola, vel latitudine sola: quãdoq; verò secundum omnes has tres dimensiones simul sumptas, atq; id propriissimè & plenissimè infinitum dicitur.

Aut secundũ quantitatem discretam sumitur infinitũ,id est,secundũ numerum & multitudinem. Iterum infinitum aliquod potentia intelligitur,aliud actu. Potẽtia infinitum intelligimus,quando continua appositione vel diuisione secundũ proportionales partes,non peruenitur ad vltimã appositionem,aut vltimam diuisionem. Verbi gratia, Numerus est appositione & potẽtia infinitus,quia quantũlibet sit magnus,semper vnius vnitatis adiunctione potest fieri maior. Quodlibet item corpus continuũ, infinitum est diuisione atq; potentia:quia diuidendo nũquam peruenitur ad vltimam diuisionem. Omne siquidẽ continuũ,diuisibile est in semper diuisibilia:cum ex indiuisibilibus partibus nõ possit totũ aliquod cõponi, neque conflari diuisibile. Nec enim potest diuisibile,ex indiuisibilibus vt suis partibus componi. Indiuisibile enim additum indiuisibili,non facit ipsum maius. Sumenda est autẽ hæc diuisio infinita,secundũ partes proportionales. Si enim linea diuidatur in tres tantum,aut etiam in mille partes eiusdem alicuius certæ quantitatis,nõ euadet in infinitum ista diuisio,quę secundum certæ alicuius quantitatis partes sumitur. In diuidendo verò secundum partes proportionales,nunquam erit dabilis vltima quãtũlibet paruæ lineæ diuisio. Tunc autẽ dicitur fieri diuisio secundum partes proportionales,quando sicut totum lignũ in duas partes diuiditur,ita pars rursus in suas partes,& iterum illarum partium pars aliqua in suas partes, & sic in infinitum:quomodo procedendo,nunquam perueniretur ad vltimam diuisionem.

Aristo. pulchre hæc omnia de infinito tractat 3. lib. Physic.

Hanc cõclusionem pulchre demonstrat Arist. in principio 6. lib. Physi.

Ponitur definitio infiniti actu. CAP. IIII.

CAeterum,actu infinitum ab Aristotele definitur hoc pacto,

Infinitum id est,cuius semper aliquid extrà rationc quantitatis accipi potest.

Hanc definitionem ponit Arist. 3. lib. Physicorũ.

Hoc est,cuius quãtitas tota nõ capi nec assignari potest, sed quantũcunq; capias vel assignes de ipsius quantitate, adhuc semper vltrà manet,nec tota potest quantitas assignari. Illud enim corpus esset actu infinitũ magnitudine, cuius quãtitas sumpta secundũ partes certæ quantitatis, non est pertransibilis:sed quotcunque partes sumantur,

restat semper adhuc infinita sumenda quantitas. Ab infinito enim quantumlibet dematur, semper manet infinitũ, Vnde infinito nihil est maius, sicut indiuisibili nihil minus. Et queadmodũ indiuisibile nulla adiectione potest fieri maius, sic infinitũ nulla ablatione fieri potest minus, Idq; intelligendo de infinito ex omni parte, id est, secundum omnem dimensionem. Alioqui cõstat maius esse infinitum quod secundũ corpulentiam esset infinitũ, quàm quod sola longitudine vel latitudine esset infinitũ. Proportionabiliter intelligi debet, secundum numerum infinitum. Infinitum autem succesione, non est propriè infinitum in actu, sed magis in potentia: vt tempus infinitũ, vel motus infinitus. Non enim contingit infinitas partes simul accipere, sed tantum vnam actu, cæteras potentia. Vnde relinquitur, infinitum actu dupliciter dici: magnitudine videlicet & numero.

Quomodo infinitum definiri poßit, eße autem actu non poßit.

CAP. V.

QVanquam verò definitum est ab Aristotele actu infinitũ, nemo tamen existimet cõsequi, tale aliquod corpus esse in rerũ natura, aut tale aliquod requirat sibi demõstrari, vt cernat oculis. Sunt enim definitiones quædã, quibus non tam quid res aliqua sit, quàm quid nomen significet, explicatur: queadmodum cũ in consequẽtibus definiemus, vacuũ nõ rem aliquam qualis sit definientes, sed nominis tantum significationẽ explicantes. Nõ posse autem dari corpus aliquod actu infinitum, multiplex ratio probat. Omne enim corpus physicum, habet naturã finitam: formam quidẽ per materiam, & materiã finitam per formã. Formam autẽ determinatã, consequuntur accidentia determinata. Quare & finita sua quantitas cuilibet rei est, & naturali formæ disconueniens esset quãtitas infinita. Item omni corpori cõuenit secundũ locum motus. Huiusmodi autem corpus si ponatur, quod actu sit infinitum, neq; recto motu, neque circulariter agitari posset. Non quidẽ motu recto, quoniam omne quod mouetur motu recto, oportet locũ habere extra se, quem nõ impleat, ad quem per motum tendit vt acquirat. Quod verò actu infinitum esset, non haberet vllum extra se locum. Occuparet enim omnia, & nõ posset infinitum loco con

Definitio quid nominis.

Conclusionẽ hanc probat Arist. 3. lib. Physic.

concludi, ad quem vel in quo moueretur. Neque iterum motu circulari moueri poterit, quoniã in tali motu oportet partes variari loco, ita vt vbi nũc sit hæc pars, debeat venire pars alia subsequens: quod fieri non posset in infinita partium multitudine. Inter enim quaslibet partes deberet esse infinitã distantiã, protrahendo à centro illius corporis lineas duas. Illæ enim absque dubio in infinitam distantiam euaderent. Infinita enim distantiã pertransiri non potest. Præterea, species quantitatis sumuntur secundum numerum: vt bicubitum, tricubitum, & cætera. Nulla autem species numeri potest esse infinita.

Non posse esse multitudine infinitum. CAP. VI.

Porrò infinitũ esse actu secundũ multitudinẽ, itidem est impossibile. Impossibile est enim, esse speciẽ numeri infinitam. Omnes enim & finitæ sunt, & per vnitatem adiectam semper augeri possunt. Infinitũ autem nõ potest fieri maius. Quanquam igitur potẽtia sint infinitæ species numeri, nulla tamẽ earũ est infinita. Sic enim infinita essent in certo aliquo & determinato numero, quod apertã videtur includere contradictionẽ. Imò neq; infinitæ sunt numeri species actu, sed solũ potẽtia: sicut etiã infinitæ sunt species figurarũ secundũ potentiam, nulla tamen earũ est infinita: id quod eis procedit à numero, quoniam species figurarum sumuntur secũdum species numerorũ: vt triangulare, quadrangulare, quinquãgulare, &c. Cæterum de successione infinito, non videtur naturæ repugnans vt esse possit. Nam si semper fuisset motus, & esset semper futurus, esset motus hoc modo, id est, successione infinitus, & tempus infinitum: verùm huiusmodi successione infinitum, non est infinitum nisi potentia.

Inchoatur determinatio loci, & octo modi præmittuntur inexistendi. CAP. VII.

Pòst hæc verò de loco subnectamus determinationẽ. Nam variè admodũ antiqui philosophati sunt de natura & cõditione loci, quibusdam dicentibus materiã esse locum, aliis formam rei esse eius locum, vel materiæ aliis ponentibus corpus quoddam infinitũ quod in se omnia susciperet, non cedẽdo aduenientibus aliis, quod penetratiuè susciperet omnia absq; cessione vel suarum partiũ diuisione, in quo putabant omnia moueri, ipsum verò non

Aristoteles tractat ista de loco 4. Physic.

moueri. Hęc verò sigillatim nō intendimus refellere, sed simpliciter tantū rei veritatē de loco & eius natura manifestare. Ac primum quidē pręmittendū erit, quot modis aliud esse dicatur in alio. Ponit aūt Aristoteles modos inexistēdi, octo numero. Primo enim pars integrans, est in toto. Secundo, totū in cunctis partibus cōsistit, ex quibus est compositum. Tertio, species in genere cōtinetur: quoniā genus capit & ambit intra se omnes suas species. Quarto genus vt essentia est in specie. Sic etiā definitio est in definita specie. Quinto forma in materia, & accidēs in subiecto. Inter quæ tamē est distinctio, quoniā accidēs cū subiecto nihil vnū cōponit, sed forma cū materia rem naturalē atq; singularē substantiā componit. Sexto, effectus in causa, vt calor secūdū virtutē est in sole. Septimo, rex in regno, idq; per potētiā & autoritatē, vel p maiestatē pręsentię suę. Octauo, aliquid est in loco. Et hic modus est, quē (cęteris omissis) latius necesse habemus ptractare.

Octo modi essendi in alio.

De duplici superficie, concaua & conuexa, & vtra locus dicatur. CAP. VIII.

Quid locus.

Est autē locus, extremū corporis talis quo aliud cōtinetur: ipsa (inquam) superficies extrema corporis cōtinentis, proxima superficiei exteriori corporis cōtenti. Et solet vocari superficies concaua. Vt interior superficies cœli Lunæ, & cōcaua, quæ immediatè cōtinet ignē, est ignis locus: & cōcaua superficies aëris, est locus aquæ. Conuexa autē superficies, nō est locus: quoniā secundum ipsam corpus nō continet, sed potius secundū ipsam cōtinetur. Duplex est autē superficies, altera cōcaua, mediāte qua corpus ipsum alia cōtinet in se localiter, & est superficies interior. Altera cōuexa, qua corpus continetur ab alio: & ipsa exterior quæ à circūdāte alio corpore circūdatur. Prior est locus, nō secūda. Secūdū priorē corpora localiter cōtinent: secundū alterā potius continentur. Ex quibus patet, locū non esse neq; partem cōpositi, neq; accidens, neq; aliquid omnino locati, sed est locātis vel cōtinentis accidēs vltimū, terminus, & extremū. Non omne tamen extremū, sed illud quod est coniunctū locato, & mediante quo locatum continetur à locante. Est autē locans, id quod secundum locum continet aliud: & locatum, id quod secundum locum ab alio continetur.

Superficies duplex.

Desi

Definitio loci, & definitionis declaratio. CAP. IX.

LOcus, est finis cótinentis immobilis, primus. Quæ solet hisce quoque verbis eundem sensum habentibus assignari, *Definitio loci ex Arist.*

Locus est extremum continentis corporis, immobile primum.

Quarum definitionum hic est sensus, Locus est superficies concaua, corporis cótinentis locatū, proxima locato & adæquata, per se immobilis, vnde & de loco proprio dari constat tantum, siquidem is propriè locus dicitur. Vbi extremum vel finis excludit à definitione omnem superficiem præter vltimam. Infinitæ siquidem in corpore locante sunt superficies inter conuexam & concauam mediæ, quarum tamen nulla est propriè locus, sed sola cócaua vltima. Quod verò adiicitur, corporis cótinentis, prohibet ne superficies exterior vel conuexa primi cœli dicatur eius locus. Primū, id est, immediatū excludit substantialem partem extremam ipsius corporis, simul accipiēdo superficiem concauam. Huiusmodi enim pars extrema locantis corporis, tametsi aliquando locus dicatur vulgari consuetudine, quemadmodū pera locus dicitur pecuniæ eius quæ inest, propriè tamē nō dicitur locus: cū locus sit accidens & superficies. Excluditur autē huiusmodi pars corporis à definitione loci (vt dicere cœperamus) quia nō est prima, id est, immediata secundum se locato, ita vt simul sit cum superficie vltima & conuexa corporis côtenti. Semper enim locus qui est superficies concaua continētis, est simul cum superficie conuexa corporis immediatè contenti: quēadmodū superficies concaua cœli Martis, & conuexa cœli Solis: rursúmque superficies concaua cœli Solis, & conuexa cœli Veneris: atq; ita in aliis. Particula primum, quoq; dici potest idem quod suo locato vni, adæquatum, & ita soli proprio loco cōuenit. Ex quibus patet materiam nō esse locum formæ, cùm materia superficies nulla sit: imò verò formam nullum locum habere, nisi per accidens, cum per se quantitatem superficiei (secundum quā res in loco continetur) non habeat. Formę enim tam substantiales quàm accidentales, non sunt in loco nisi per accidens, ratione subiecti vel compositi cui insunt.

De loco proprio & communi, & loci proprietatibus. CAP. X.

Locus proprius & communis.

DIuiditur autem locus, in proprium, & communem. Locus proprius alicui locato dicitur, quãdo cuilibet parti loci reſpõdet aliquid ipſius locati.

Vt locus igni proprius, eſt extremum cœli lunaris: & vnicuique rei, locus eius adæquatus, proprius eſt.

Locus cõmunis eſt, quãdo aliquę partes loci ſunt, quibus ipſius certi locati nulla pars earũ reſpõdet.

Vt tota ſuperficies templi, eſt locus communis ſingulorum hominum: & concauum lunæ omnium mixtorum eſt locus communis. In comparatione tamen ad ſuperficiem extremam aëris totius, quo impletur continentia templi, dicitur locus proprius & adæquatus ſimiliter & cõcauum lunæ, in comparatione ad ſuperficiem ignis immediatè adhærentis, dicitur locus proprius ipſius ignis. Ad maiorem notitiam loci, eiuſdémque naturæ, ponit Ariſtoteles proprietates quaſdã: quæ illi veluti per ſe notæ conuenire conceduntur, quæ ſunt numero quatuor.

Prima eſt, Locus continet id cuius, & nihil eſt ipſius rei.

Quorum verborum hic eſt ſenſus: Locus continet locatum, & nihil eſt ipſi rei locatæ, intrinſecè inhærens neque vt pars neque vt accidens.

Secunda eſt, Primus locus, neq; minor eſt, neque maior.

Id eſt, locus proprius eſt æqualis ſuo locato, quantum ad ſuperficiem conuexam ipſius corporis loco contenti.

Tertia eſt, Locus non relinquitur ab vnoquoque & ſeparabilis eſt.

Id eſt, locus nũquam omni locato priuatur, ita vt ſine corpore contento maneat: & eſt à locato ſuo ſeparabilis, ita vt ſucceſsiuè alia & alia corpora contineat.

Quarta eſt, Omnis locus differentias has habet, ſuprà inquã ac infrà, & corporũ vnumquodque, proprios ad locos ſuapte natura fertur, furſum aut deorſum pergendo: & in eiſdem manet.

Id

Id eſt, omnis locus eſt ſurſum aut deorſum: & omnia corpora generabilia & corruptibilia (cœli enim non mouentur niſi circulariter) ad ſuum proprium locum naturalem ſurſum aut deorſum moueri nata ſunt, & in eiſdem quieſcere, & conſeruari.

De loco naturali & violento. CAP. XI.

Locus autem naturalis dicitur alicui, qui à natura rei eſt determinatus & aſsignatus, in quo bene eſt ei, & conſeruari natus eſt, ad quem proinde naturali deſiderio ſemper ſolicitat, ita vt quoties extra eum eſſe cõtingat, violentè quieſcat. Sic igni locus naturalis eſt, ſub cœli immediato concauo: aëri, ſub igne: aquæ, ſub aëre: terræ, ſub aqua. Naturali enim diſpoſitione atque ordinatione, id quod eſt omnium leuiſsimum, ſummum ſibi vendicat locum: quemadmodum id quod eſt grauiſsimum, locum requirit omniũ infimum. Mixtis verò corporibus, locus eſt naturalis, ſecundũ cõditionẽ eius elementi quod dominatur in eorum cõplexionibus. Locus autẽ violẽtus eſt, in quo rei nõ eſt bene, & à quo dum poteſt, recedere nititur. *Locus naturalis & violentus.*

Quare res ſuum appetant locum naturalem, & quæ ſit huius deſiderij cauſa. CAP. XII.

Volentes autem quęnã cauſa ſit motus huius rerũ naturalium ad ſua naturalia loca perquirere, de terra quæſtionem proponimus, ob quid ſiue cuius cõmodi aut vtilitatis gratia, extra locum naturalẽ poſita, deorſum feſtinet, & non impedita ſemper cadat. Et quidẽ ſi de partibus terræ loquimur, ſatis conſtat, illis eſſe melius in totius terræ globo, quàm in aëre aut ſub luna. Verùm reſpicientes totũ globũ terræ, quærimus, in quo malè erit toti terræ, ſi poni intelligatur in aëre, non ſuper neq; intra aquas. An ab aquis aliquid ſuſcipit terra quo melius ſeruetur? Quod eſt igitur hoc deſideriũ, vt deſideret tota terra aërẽ relinquere, & ad aquas pergere, cũ nihil videatur aqua illi donare vnde ſeruetur, præ aëre in quo ipſum ſuſpenſum imaginamur? Hanc autẽ quæſtionem (omiſsis diuerſis diuerſorũ ſententiis, quas ſuper hac re ſunt cõmentati) ita nos diſſoluendam putamus, dicẽtes totũ vniuerſum ab optimo ordinatiſsimóq; conditore fuiſſe conditũ ſub certo numero, põdere, & mẽſura, in quo omnia creata quaſi veſtigiũ in ſe ferũt benedictæ ſummæq; trinitatis *Quæſtio de naturali deſiderio rerũ naturalium ad ſua loca naturalia.*

atq; in his sicut creata sunt, ita in eisdẽ cõseruari atq; gu
Gene.1. bernari. Quoniam igitur dixit igni, vt sub luna acciperet primum locum: aëri secũdum dedit, tertiũ aquæ, quartum terræ: quoniã dixit piscibus vt in aquis locum sumerent, volatilia iussit eleuari altius in aëre: metallis quoniã terræ viscera deputauit, oleũ super aquam posuit: ex hoc dei mãdato formæ rerum (quæ operatrices sæpius dictæ sunt omnium operationum rebus conueniẽtiũ) incessanti conatu ad hoc tendũt, vt illic res sint, vbi à deo creatore suo locum acceperunt: nõ tam ratione sui cõmodi, quàm ratione diuini præcepti aut constituti perficiendi. Sicut enim voluntarius homo voluntariè mouet se ad dei implendũ mandatũ: ita res naturales à suis formis per deum aguntur naturaliter, ad implendam sanctissimam ipsius
Psal.118. voluntatem. Omnia siquidem ingenuo conatu seruiunt
Psal.148. & obediunt ei. Ipse præceptum eis ponit, & illa non præ-
Psal.103. tereunt. Ascendentes enim montes & descendẽtes in loca præstituta campi, terminum quem præposuit deus non transgrediuntur, neque conuertuntur operire terram cu
Psal.32. ius etiam verbo congregatæ sunt, velut in vtre aquæ maris, positæ in thesauris abyssi. Igitur non est arbitrandum res naturales locum quærere naturalem ob sua commoda, tanquam à locãte corpore quippiam recipiant, sed ob dei potissimum benedictam voluntatem adimplendam, illic sibi melius esse existimant, vbi deus ea magis vult locari. Qua in re vtinam naturalia agentia sequantur creaturę rationales, vt ea semper magis exoptẽt, quæ sui creatoris voluntati magis sunt placita.

Quomodo secundũ quantitatẽ res naturales locum occupent, & de impossibilitate penetrationis dimensionum. CAP. XIII.

AD loci aũtẽm perfectam considerationem exigitur, vt de occupatione quoq; & replentia aliquid dicamus: quoniam loco conuenit, occupari atq; repleri. Est ergo attendendũ, quòd sicut color rebus natura datur, vt per ipsum res existant coloratæ, vnde consequitur, vt sint etiam visibiles: ita data est rebus quantitas, vt secundum ipsam sint res quantæ primùm, ex quo deinde consequitur diuisibilitas. Sicut enim quæq; res quanta est, sic est diuisibilis: nempe si per se quanta, per se erit diuisibilis: si per se accidens, ratione coëxtensionis, per accidens erit diui

diuisibilis tantum:& quod longitudine vel latitudine quã tum,sic solum est diuisibile.Super hæc tamen superficies rebus conueniunt,vt contineant inuicẽ & contineantur: corporea quoq; quãtitas vel corpulentia,vt res secũdum eam occupare possint atq; replere. Nam & lineæ simul in se inuicẽ esse possunt & superficies. Quippe superficies cõcaua continentis corporis,& superficies conuexa cõtenti semper sunt simul in inuicẽ. Sola corpulentia sic suum sibi locũ occupat,vt aliam corpulentiam simul eodẽ in loco nequaquam admittat. Atq; hoc videlicet est occupare, sic implere locum,vt simul ab alia corpulẽtia impleri nõ possit,nisi dum illo cedente aliud adueniat. Hoc autem si contingeret,nẽpe duas corpulentias simul eundẽ locum adæquatè replere,penetrationem diceremus fieri dimensionum, dimensionũ (inquam) corporearũ, quam sic abhorret natura,& damnant Philosophi,æquè cõstanter atque vacui positionem. In vtroq; enim horum peccatum in naturã admittit,qui vel vacui vacuitatem,vel penetrationem dimensionũ corporearum quomodocunq; constituit. Vtrunq; siquidem extremum falsum est,& secundum naturam impossibile. Media autem veritas est, omnẽ locũ ab aliqua corpulẽtia occupari,vt nihil sit vacuum:& eadẽ cedente vel expulsa succedere aliam,vt non habeatur corporearum penetratio dimensionũ. Cæterum,de dimensionibus longitudinis & latitudinis,vti iam diximus, nullum est inconueniens,eas simul esse,aut se penetrare.

Penetratio dimẽsionũ et vacuũ æquè sunt impossibilia.

Quomodo in loco esse intelligantur,quæ quantitatem non habent. CAP. XIIII.

QVomodo igitur in loco,sunt,quæ tactui patent,clarum omnibus. Ea verò quæ nõ sunt quanta,quomodo in loco esse possint,aut debeãt,intellectu videtur difficilius: præcipuè quòd diximus in hoc datam esse rebus quantitatẽ,vt locum occupent,& cõtineãtur à loco. Qua in re est aduertendũ,tribus modis aliqua esse in loco. Primo quidẽ,vt circunscribente,ad eũ modũ quo cœlũ inferius est in superficie cõcaua superioris cæli, & quælibet res corporalis à suo loco circũscribitur,quia eius vna pars huic parti,altera alteri respondet. Secundo definitiuè, quando res loco non circunscribitur,ita vt diuersæ partes locati diuersis partibus loci respondeant, secundũ tamẽ

Tribus modis res sunt in loco.

tamen certum quendam terminũ in eo includitur, vt non sit extra ipsum. Sic anima rationalis est definitiuè in corpore, & angeli in loco. Vno tamen gradu superant Angeli animã rationalem: quoniã anima non longiorẽ habet locũ, quàm sit ipsius corporis quantitas. Angelus verò lõgiorẽ & ampliorẽ, quàm etiam corpus quod interdũ assumit. Tertio autem modo longè diuerso à prioribus, Deus est in loco, non vtiq; circunscriptus iuxta partium dimensionem correspondentiũ. Non definitus etiã neq; certis conclusus limitibus, sed superexcedenter: quia cũ omnem locũ repleat, non tamen suo loco coangustatur, sed in infinitum pertransit immensus. In primo gradu sunt primum omnia corpora, & deinde omnia accidẽtia corporalia, quæ sunt materiæ coëxtensa: imo & formæ substantiales omnes, præter rationalem animã, quæ sola non coëxtenditur materiæ. Sicut autẽ dicitur anima rationalis esse in corpore, quia ipsum viuificat (ita vt in arefacto membro non sit vt in loco, quod non viuificat) sic dicuntur substantiæ spirituales non quantitate corporea esse in loco, sed magis secundum virtutem & potestatem. Quousque enim earum virtus funditur & efficacia, eatenus locus eis est assignandus. Et quæ sic sunt in loco, potius continere quàm contineri sunt dicenda. Illa autem quæ primo modo, contineri simpliciter loco, non ipsum continere dicuntur. Atq; hinc est, quòd Deus omnipotẽs cum in omnibus existat, nullo tamẽ continetur, sed magis ipse continet omnia omnibus inexistens: vt verum sit & indubitatum quod per prophetam dicitur, Cœlum & terram ego impleo, dicit Dominus omnipotens.

De occupatione & replẽtia, & de varijs replẽdi modis. CAP. XV.

OMne autẽ quod occupat, occupando replet. At non contrà fit versio. Multa enim felicissimè replent, quæ nõ occupant. Spiritualia enim & non quanta replent sua loca, sed non occupant: quoniã alia nõ excludũt, nec ipsa quidẽ corpora. Replere enim occupãdo, imperfectissimus est replẽdi modus. Quæ res vt clarius intelligatur, ponendi sunt aliquot replentiũ modi. Primus est corporum, quæ corpulẽta sunt, & locũ quem replent, simul ab alio non permittunt repleri. Et hæc quia occupãdo quodãmodo impediunt pleniorem replentiam, dum alia non admit-

admittunt, idcirco imperfectè replent. Secũdus est gradus eorũ quæ per se quanta nõ sunt, sed per accidens sunt coëxtensa quantitati. Vt formæ corporales, & accidentia cætera corporalia. Horũ cum sint plurima simul, constat ipsa felicius quàm priora replere, quoniam se mutuo nõ impediunt, nec obstat alterum alteri. Tertius modus est, quo anima rationalis replet materiã vel corpus proprium, dũ in ipso est. Quæ profectò excellentius replet aliis formis, quoniã singulas corporis partes tota replet. Cæteræ verò, habẽt partes suas partibus corporis respondẽtes. Quartus gradus est animæ separatæ & spiritualium substantiarum, quæ positam excedunt animam in corpore, eò quòd sit quodammodo quanta, quanuis non coëxtensa corpori. Nam finitur eius vis & replentia, quãtitate corporis in quo hospitatur. Non sic est dum separata per se existit, neq; in spiritibus, qui nullos terminos secum deferunt. Quoniam tamen horum replentia alicubi finem capit, nimirum vbi desinit præsentia virtutis eorum, ideo nõ optimè replent. Supremus gradus est eius quod replet absque termino, & proprio, & alieno, cuius virtus non potest vsquam aliquando finem capere, cuius tota virtus similiter toti præsto est loco, & singulis partibus: quod proinde summè replet, & omnia replet intimè, atq; penitissimè, vt nihil non contineat in sese, imò verò vt ipsum semper contineat & cõcludat in se omnia, & à nullo concludatur. Ipsum est vnicũ ens, summum primum bonum, Deus verus & vnus, cui est honor soli & omnis gloria nunc, in æternum & vltrà. Amen.

De vacuo & eius descriptione. CAP. XVI.

POst loci autem considerationẽ congruo ordine subiungi debet vacui determinatio. Est enim vacuũ loco oppositum, & oppositorũ semper rectè iuxtà ponitur determinatio. Vacuũ ergo antiqui variis modis assignabãt. Quidam arbitrati sunt, extra cœlũ esse quoddã infinitum vacuũ. Alij dixerũt vacuũ corporibus immersum, propter augmentationem seruandã & diminutionẽ. Prima, rudis est opinio. Secunda, in iis quæ de generatione conscribemus (si sic erit volũtas domini) refelletur. Secundũ autẽ veritatẽ, omnino nullũ debet poni vacuum. Proinde definitionẽ non habet, qua rei natura explicaretur.

Tota hæc materia vacui ab Aristot. tractatur diligenter 4. libro Physicorũ.

Definitio vacui.

tur. Quod enim neq; eſt, neq; eſſe poteſt, definiri nequit, tali vtique definitione, quæ rei explicaret naturam. Cæterũ, nominis definitione vel interpretatione, ſic definitur,

Vacuum eſt locus ſi corpore careat.

Id eſt, vacuum dicitur ſuperficies concaua, nullũ corpus continens aut in ſe concludens. Vt ſi concauo Lunæ permanente, Deus deſtruat omnem ſubſtantiã elementorum, ad nihilũ redigendo, eſſet concauum Lunæ vacuum: & pera ſiue aliud quodlibet continens, ſi nõ impleret eius continentiam aër neque aliud quippiam, ſed intelligatur prorſus nihil in illa ſuperficie contineri, eſſet locus eiuſmodi vacuus. In præcedente autem definitione, cum vacuum dicitur locus corpore priuatus, aduertendum eſt, locum nõ accipi propriè. Nam ſic falſum eſſet vacuum eſſe locum, cum ſit vacui & loci propriè accepti repugnantia: ſed locus pro ſuperficie ipſa qualibet concaua accipitur, qui potens eſt per ſuam continentiam locare aliquid, etiam ſi actu nullum habeat locatum. Quomodo enim locum intelligimus ſuperficiem continentem: ita vacuum, ſuperficiem continere potentem, id eſt, concauam, ſed nihil actu continentem, intelligimus.

Vacuum iuxta naturam non poſſe exiſtere, pluribus probatur experientijs. CAP. XVII.

QVanquam autem vulgato ſermone, loca vel vaſa dicere ſoleant homines vacua, in quibus tantum aër ineſt aut ventus, nullum tamen ſecundum veritatẽ poteſt in natura vacuum inueniri. Nullus eſt enim quãtumlibet paruus locus, qui corpore careat contento. Atq; ad hoc vniuerſæ creaturæ naturaliter laborant, etiam cum ſuæ propriæ naturæ quodam diſpendio, atq; velut nocumento, vt nullo modo permittant vacuum fieri: facientes, & quæ contra naturam propriã videntur ſponte ſua, & quæ ſecundũ naturã ſunt propriã, dimittentes. Nã ad impediendũ vacuũ, leuia deorſum mouentur. Vt dum foditur puteus profundiſsimus, etiã vſq; ad terræ mediũ, ſequitur aër, vt impediat vacui poſitionẽ. Aquam inſuper cõtingit, prædicta ratione, ſurſum aſcẽdere, & deorſum nihil impeditã non deſcendere, à fluxu ceſſare, omni etiam remoto obſtaculo. Ad probandũ autẽ quòd natura abhorreat po-

ſitio

ſitionẽ vacui,plura adduci poſſunt experimenta. Primum enim, aqua in vaſe non congelabitur, etiã in frigidiſsimo loco, ſi ſit ita obſtructum, vt nullus omnino poſſet aër ingredi: quòd ſi cogatur congelari, vas dirumpetur. Si enim fieret congelatio, & nullus ingrederetur aër, oporteret eſſe vacuũ: quoniã in congelatione conſtringitur aqua, & aliquid loci prioris neceſſe eſt ipſam relinquere, quem oportet ſuppleri per aduentũ aëris. Loquimur autẽ de vaſe pleno aqua. Nã vbi aliquid aëris eſt, poterit aër propter vacui impeditionẽ ſubtilior effici atq; rareſcere, vt modica fiat aquæ cõgelatio ſine nocumento vitri. Rurſum, ſume clepſydrã qua irrigatur hortus, ſi ſupraponas pollicẽ illi foramini quod in ſummo eſt, nõ egredietur aqua, niſi fortè modiciſsimè per maiora ſubtus foramina, vt ſimul poſsit aliquid aëris introire. Iterũ ſume vas pleniſsimũ vino, aqua, oleo, obſtructum penitus deſuper, non fluit liquor etiã patefacto tranſitu, niſi deſuper aëri aditus itidẽ præbeatur. Prætereà, in fontibus idipſum perſpicuũ eſt, in quibus cõtinuo fluxu aqua ſurſum agitatur, ne vacuũ alicubi in canalibus relinquatur: quod ad oculũ clariſsimè patet, ſi duo ſtramina perpendiculariter cõiungantur. Sic enim plerunq; & ſupra domorũ faſtigia ſcandit aqua, ne vacui hiatũ aëris attractu, nõ ſubſequẽte aqua, contingat euenire. Quę etiã patẽt in attractu vini per ſtramineũ culmũ, abſq; quo nec duplo fortiore tractu quicquã conſequeretur. Poſtremò follis vndiq; concluſus nõ poterit lateribus diſtendi, quantũuis labores illũ efficere, niſi diſrũpatur, vt habeat aër ingreſſum. Igitur certiſsimum eſt experientiis, vacuũ naturaliter non poſſe exiſtere: quoniã ſic vniuerſa rerũ natura abhorret à vacuo, atq; præcauet, vt grauia ſurſum, leuia deorſum moueantur: vt non ſit vſquam vel minimus hiatus, aut diſcontinuitas vniuerſi.

Experientia quibus monſtratur, non poſſe vacuũ exiſtere.

Quòd motus iſti qui contra naturam videntur, ſint ſecundum naturam. CAP. XVIII.

IN quo cõtuendus eſt ordo vniuerſę creaturę pulcherrimus, & mira atq; benigniſsima Dei circa creaturarũ impulſus diſpenſatio. Deus ſiquidem optimus naturæ inſtitutor, & prouidiſsimus director, ſicuti rebus ſingulis inſtinctus donauit particulares, quibus ſingula creata ſuas perfectiones peculiariter ſibi conuenientibus motibus

quærunt,

quærunt, atque congruis operationibus operantur: ita vnum dedit omnibus desiderium, vt super omnia totius vniuersi quærant perfectionem,idq; (si opus erit) etiam suo detrimento,ob quam naturalem inclinationē aperte videmus & aërem naturaliter descendere,& aquam sursum scandere,eamq; nullo impedimento detentā, tamen permanere sursum. Quæ omnia à formis rerum naturalibus, secundum illam generalem inclinationem fieri naturaliter creduntur. Quanquam enim motus ille grauium sursum, & leuiū deorsum repugnet materiæ & formæ rerū, secundum suas particulares inclinationes quas habent, conueniens tamen est naturæ & formæ,propter vacui impeditionem,secundum generalē, quam habent ad perfectionem totius vniuersi inclinationem. Vnde si ab his motibus detinerentur, grauia deorsum violenter permanerent,& leuia sursum. Generalis quippe inclinatio & vniuersalis,non immerito præponderat particulari inclinationi. Quem conatum si homo velit intueri, non suam quæret voluntatem supremæ vnquam,imò nec superiori vlli voluntati anteponere: fiétque vt facile dicat (iuxta saluatoris exēplum) Non mea voluntas,sed, tua fiat:non quod ego volo,nec quod mihi bonum videtur,ac placitum, sed quod tu ordinator & legislator domine Deus noster decreueris,id super omnia volo ego quoque habere placitum & gratum.

Nota attēte.

Lucæ 22. Matth. 26.

De tempore, & eius definitione. CAP. XIX.

ABsoluta nunc motus, infiniti, loci, atque vacui determinatione: superest postremo loco, vt de tēpore suo ordine pertractemus,eiusque naturam quantum poterimus explicemus. Tempus itaque definit Aristoteles hoc modo,

Definitio Aristotelis temporis.

Tempus est numerus motus per ipsum prius posteriúsve.

Quibus verbis signatur tempus esse quantitatem continuam,& mensuram, qua motus numeratur, id est,mensuratur secūdum partes successionis. Mensuramus enim motus durationem, dum dicimus cum tot horis,vel annis,vel mēsibus,vel seculis durasse. Nam motus quantus, per se non est, neque continuus, nisi ratione temporis.

Quan

Quanquã autem motus duplices habeat partes, scilicet secũdum extensionem mobilis, & secundũ successionem: solæ tamen illę quæ sumuntur secundũ prius & posterius, mensurantur tẽpore, nõ illæ quæ secundũ extensionem subiectã accipiuntur. Nam hę potius secundũ extensionẽ permanentis quantitatis mensurantur. Atq; ideo dicitur tẽpus numerare vel mensurare motum, secundũ partes nõ quaslibet, sed eas quæ sumuntur secundũ prius atq; posterius: hoc est, secundũ successionẽ, non secundũ extensionẽ. Et notandũ, cum dicitur ab Aristotele, tempus esse numerum: nõ debere numerum accipi pro quãtitate discreta propria significatione (tẽpus enim est continua quãtitas) sed pro numero numerato. Quemadmodũ cũ numerantur duodecim tribus Israël, secundũ duodecim Patriarchas, ipsi duodecim Patriarchæ sunt quidem numerus, id est, numerus numeratus, numeratus (inquã) vero numero, qui est quantitas discreta. Numerus enim sunt, quatenus secũdũ eos numerãtur duodecim tribus ab ipsis progenitę, dicẽdo, tribus Iuda, tribus Leui, tribus Isachar, & ita deinceps. Sed numeratus numerus sunt: qa numero verè & ꝓpriè dicto (id est, duodenario) numerãtur.

Quomodo vnum est tempus, quo, mensurantur omnia temroralia. CAP. XX.

QVod autem dicitur, tempus mensurare motum secundũ partes successionis, primariò respicit motum primi mobilis: cuius solius est mensura intrinseca, & adęquata mensurato. Omnes verò reliqui motus, in tẽpore fiunt, & tẽpore mensurãtur, vt mensura extrinseca & excedente. Vnũ siquidem est tẽpus, quo mensurãtur omnia temporalia extrinsece, per applicationem eius scilicet ad motum, vel rem temporalem. Quemadmodũ (declarationis gratia) quantitas quæ in vlna est, solam ipsam vlnã intrinsece mensurat: omnia verò reliqua, per applicationem mensurat extrinsece. Ita tempus (quod consequitur motum primi mobilis, & summi & regularissimi, & vniuersalissimi) est mensura intrinseca illius motus, quoniã in ipso est, & ipsi motui æquatur: ita vt principium temporis simul fuerit cum principio motus, & finis vnius sit futurus cum fine alterius. & duratio atque continuatio motus cũ temporis continuatione atq; duratione. Cæte-

Sententia Arist. in fine 4. li. Physicorum.

ra verò omnia mensurantur per applicationem ad hunc primũ motum, non quidem realem, sed per hoc quod anima applicat motus inferiores ad illum primum motum.

An essentiale sit hoc tempori: quod mensura est primi mobilis.

CAP. XXI.

NOtandũ verò, non esse hoc tẽpori essentiale, vt huius sit primi mobilis quod nunc est primum mobile. Si enim deus faceret aliud cœlũ mobile vniuersalius atq; mensurã generaliorem, aut aliud mobile prius isto cœlo quod nunc est primum mobile, iam tempus nõ esset amplius in hoc cœlo quod nunc est primum mobile, sed numerus illius alterius primi motus esset tempus: & cuius ante erat tempus mensura intrinseca, iam fieret mensura extrinseca. Tempus enim vocamus mensuram primam & vniuersalissimam, & accipimus secundum motum primũ & vniuersalissimũ. Vnumquodq; enim mensuratur, primo sui generis. Ex quo vlterius consequi videtur si nullum aliud esset mobile nisi rota figuli, iam mensuram motus illius fore tempus, ita verè sicut nunc tempus dicitur esse primi cœli moti. Esset enim (illa facta hypothesi) primi motus numerus, quo oportet omnia mensurari.

Item quod ante motum cœli fuit tempus, in mutatione angelicarum cogitationum & volitionũ, prout secundum priuś & posterius sumuntur: non secundum eas quæ simul erant, in diuersis, vel in eodem. Concluditur præterea, quòd quemlibet motum cõsequitur aliqua mensura temporis, & quantitas succesiua eiusdem generis, cuius est tempus nunc primi cœli moti. Quæ tamen omnia non dicuntur tempora. Neq; enim nisi vnum dicimus tẽpus: propterea quòd tempus significat mensuram talem, quæ sit vniuersalis & generalis omnium motuum. Similiter quoque de æuiternis dicendum erit.

De triplici mensura, tempore, æuiternitate, & æternitate, & de earum differentia. CAP. XXII.

Æternitas.

TRiplicem verò inuenimus (partim naturali eruditione, partim diuina illuminatione) durationis mẽsuram. Illud enim esse quod transmutationi nõ subiacet, neq; etiã transmutationẽ patitur secũ (cuiusmodi est solũ esse Dei) est æternũ, imò ipsa æternitas. Illud verò esse quod est intransmutabile secundũ se, compatiens tamen

transſmutationē aliquā, ſiue ſecundum locum, vt cœleſtia corpora, ſiue ſecundum affectiones, vt angelicæ ſubſtantiæ, eſt æuiternum, id eſt, menſuratur æuo: quod eſt menſura deficiens ab æternitate, quia non eſt menſurati penitus immutabilis, ſicut ęternitas: excedens verò & ſuperās nobilitate temporis menſuram, quoniam menſurat rem ſecundū id in quo eſt intranſmutabilis: tempus verò mēſurat rem ſecundum id in quo eſt mutabilis. Vnde cœli & ſpiritus ſecundū ſuum eſſe ſunt æuiterni, & eſſe eorū mēſuratur æuo, temporaliter tamē cœli mouentur, & angeli temporaliter temporalia intelligunt. Et quia tam vicinū eſt æuum ęternitati, ideo ęuiterna dicūtur quodammodo (hoc eſt participatione) æterna, quantum ad ea ſecundum quæ ſunt intranſmutabilia. Vnde dicuntur cœli ſtare in æternū, & angeli ſecundū cognitionē diuini verbi, in qua ſunt cōfirmati, dicuntur viuere æternaliter, & ſpirituū dānatio atq; ignis dicuntur æterna. Solus tamen Deus, per ſe ac propriè dici debet æternus. Cætera autē, participatione ſolū æterna ſunt, propriéq; æuiterna nuncupanda. Inſuper attendenda eſt in tribus his menſuris etiā iſta diſtinctio, & quidē vt præcipua: quoniā tēpus nō totū ſimul eſt: ſed eſt in cōtinua partiū ſucceſsione. Aeuiternitas verò & æternitas, totæ ſimul ſunt, neſciētes ſucceſsionē. In hoc tamen æuiternitatem ſuperat æternitas, quòd nec ſucceſsionem aliquam compatitur ſecum, cum æuiternitas pariter ſucceſsionē permittat. Atq; hæc ſanè eſt menſurarū diſtinctio atq; ſeparatio. Menſurata verò ſic ab inuicem diſtinguuntur, quoniam temporalia principium habent & finem in tempore. Aeternum autē, nec principiū nec finem ſui poteſt habere. Aeuiternū autem, alterū habere poteſt, vt cœli & angeli, principiū habent, finē autē nō habebunt. Quare ſi poneretur motus fuiſſe ab æterno, totus quidem motus non eſſet temporalis, ſed quælibet circulatio aſsignata eſſet temporalis. Porrò de æternitate conſtat nō niſi vnicam eſſe, & ab ipſo Deo nō diſtingui menſuram: ſicut nec ipſum eſſe diuinum quod æternitas menſurat, à Deo diſtinguitur. Aeuum tamen diſtinguitur ab æuiterno, quoniam eſſe creaturæ omnis, ab ipſo ente diſtinguitur: quod de tempore in ordine ad rem temporalem etiam apertius eſt atque manifeſtius,

Quemadmodũ autem diximus, tempus esse numerum primi motus, & mobilis primi mensurã intrinsecã: ita verisimiliter dici potest, vnicũ esse æuum quod primũ æuiternũ mensurat intrinsece, scilicet primũ angelũ: cætera verò extrinsece, quæcunque præter ipsum æuiterna sunt.

Successionem, impedire durationem, quomodo occupatio impedit replentiam. CAP. XXIII.

Occupatio, impedit replentiam.

EX dictis liquet, successionem quæ in tempore est, & nõ in aliis mensuris, sic impedire duratione rei, sicut occupatio quãtitatis, declarata est impedire replentiam. Nã corpus, locum aliquẽ occupando impedit quo minus ab alio simul repleatur, sicq; impedit replentiã, corporeæ quantitati annexa occupatio. Vnde & illa quæ lõgius recedũt ab occupatione, magis & perfectius replẽt iis quæ magis sunt occupationi subdita. Lumẽ enim maxime replet, quoniã replendo nõ impedit id quod replet, quo minus ab alio pariter repleatur. Faciamus enim (declarationis gratia) duos esse soles ex aduerso sibi oppositos, alterũ in oriente, alterũ in occidẽte: & alterũ quidem (vt sit distinctio) luminis aurei, alterum luminis argentei æquè splendidi: nihil dubiũ, quin vtriusq; solis lumen totum sit repleturus aërem. Vnde illa quæ longius recedunt ab occupatione, vt spirituales substantiæ, quæ nec extensionẽ quidẽ admittunt, adhuc melius replẽt. Vnde possunt angeli totos illos orbes cœlestes quos mouent, replere, iuxta virtutem à domino eis datã. Et Deus qui longissimè recedit ab occupatione, maximè ac felicissimè replet, iuxta illud propheticũ: Cœlum & terrã ego impleo, dicit dominus. Ad eundem sanè modũ, illa in quibus plus est successionis, minorẽ habẽt durationẽ: quæ verò amplius recedunt à successione, vt omnia æuiterna, magis durant temporalibus. Id verò quod in infinitũ omnem successionẽ effugit atq; excludit, in infinitũ super omnia durabile est, totũ suum esse simul habẽs, & totam durationem suã in æternitate præsentem tenens ac possidens, eodẽ modo sicut temporalia suum instans præsens habent. Vnde fit, vt Deo nihil nisi esse conueniat. Fuisse autem & fore, nõ in illo sunt, quanquam balbuties nostra (quæ æternitatẽ nequit attingere) sic de Deo vt de temporalibus subinde loqui solet, quod & alibi contingit, vbicunq; de illo magnum

Successio impedit durationem.

gnum quippiā loqui volumus. Quia enim de Deo prout volumus, propter infirmitatem loqui nō possumus, eiusmodi sermonibus nos est necesse de Deo loquentes vti, quos ex nostris rebus inuenire possumus. Nihil enim cōdignum illius magnificentiæ valemus exprimere: qui est super omnia, & ante omnia inuisibilis, ineffabilis, in sua æternitate intransmutabili semper benedictus. Amen.

De temporis proprietatibus. CAP. XXIIII.

QVemadmodū loco prius sunt quædam proprietates attributæ, ita tempori quinq; subiiciuntur eius naturæ declaratiuæ: quarum prima est hæc,

Tempus quodammodo datur minimum, & quodammodo non datur.

Id est, tempora vt subiacent numero, & numerantur, dātur, minima, sicut numerus minimus, vt duo tempora: non enim est numerus binario minor secundum partes successiuas nō datur minimum tempus, quantūuis enim paruo tempore dato, secūdum partes proportionales (de quo prius dictum est) in infinitum est diuisibile, quemadmodū & linea quæuis. Secunda proprietas est,

Tempus dicitur multum ac paucum, longum & breue: velox autem aut tardum non dicitur.

Tempus enim vt numeratur, est paucum aut multum, vt vnū tempus, duo, tria, quatuor, quinq; tempora, & ita deinceps: vt verò quantitas continua est, longum est aut breue, idq; secundū successus partes, sicut quantitas continua permanens (qualia sunt linea, superficies, corpus) secundum extēsas partes. Quòd verò nec velox, nec tardum sit, probat Arist. quia nec numerus vllus, nec vlla quantitas continua talis dicitur. Sequitur tertia proprietas, hæc scilicet,

Est etiam idem tempus simul vbique.

Id est, idem tempus vniuersale, numero mensurat omnia quæ tempore mensurabilia sunt vbicunque locorū fuerint, ita vt non sit singulis suum tempus attribuendū. Quid sit tempus vniuersale, & quomodo sit mensura, prius dictum est. Sequitur quarta,

Vt motus idem ac vnus iterum atq; iterũ esse potest, sic & tempus idem vnúmque esse potest.

Hoc est, sicut semper redit motus idem nomine cum præterito ipsius cœli, ita redit tempus idem nomine cum præterito. exempli gratia, sicut cœlum nunc mouetur ex oriente in occidentem, eodem modo vt heri, ita & nunc dies est vt heri, quia nũc mouetur sol à primo puncto Cancri, vt anno pręcedente, nunc quoque ver est vt anno pręterito. Similiter dicendum est de æstate, autumno, hyeme, anno, &c. Sequitur quinta proprietas, hæc,

Non solum tempore motum, sed etiam tempus motu metimur.

Hoc est, vti duratio motus mensuratur tempore, ita & tẽpus motus duratione mensuratur atq; cognoscitur. exẽpli causa, colligimus motũ cœli tam diu durasse aut tantam cœli partem circunuolutam esse, quia vna hora transit, aut dies vnus, aut mensis, aut annus. Et ediuerso cognoscimus nos, vna, duabus, aut tribus horis studuisse, quia cœlum huc vel illuc vsq; volutum seu motum est, aut ipse sol. Sic de mense, hebdomada, anno, & quouis tẽpore dicendum est. Atque ita huic libro finem imponimus, nostro more Psalmo in ipsum creatorem tendentes.

FINIT LIBER QVARTVS.

PSALMVS INFINITO, INCIRCVNscripto, æterno, & intransmutabili domino.

DEus quis similis aßignabitur tibi: aut quis stabit contra te: vt conferatur tibi?

Veniat, vt stet contra tuam gloriosam magnitudinem, veniat è cœlo, aut desuper cœlum, de terra ascendat, aut de profundis maris.

Tu solus infinitus, incircunscriptus, indefinitus crederis: & confessionis labijs affirmaris.

Omne quod creaſti Deus, finiſti pariter: ſtringens proprias quibusque rebus essentias, atque operationum virtutes.

Multa quidem & magna fecisti potentißime Deus mirabilia tua: sed nihil infinitum essentia, aut virtute simile tibi.

Et quanquam benignißimus es creator omnium, attamen creaturarum tuarum nullam tibi parem constituisti.

Neque verò est hoc de tua impotentia, insipientia aut malitia domine Deus: qui es sapientißimus, optimus, & suauißimus.

Omnia

Omnia quaecunque voluit Deus noster, fecit in caelo & in terra & in maris nouissimis.

Gloriam tamen suam sibi seruauit: nec alteri totam eandem tradere aut volet aliquando, aut poterit.

O quàm es dilectus domine: & quàm amabilis, plenitudo vniuerse bonitatis.

Si sic pulchra sunt nobis atque suauia, quae finita sunt, si sic nos parua miramur:

Tu qui es super omnia infinita pulchritudo, infinita gloria atq; suauitas, ò quàm es super omnia mirabilis, & super cuncta desiderabilis.

Spatiosi sunt caelorum orbes, & ampli in omni dimensione sua: & quasi infinita nobis stellarum multitudo aestimatur.

Tu verò mensuras altitudinem caeli: stellarum multitudinem tu numeras.

Singulis tu nomina vocas: singulis singulas dispensasti virtutes ab initio.

Stant haec omnia & quae sub ipsis sunt: legem quam tu descripsisti eis conseruantia, in solicitudine sempiterna.

Tu autem nullo conclusus loco, nec orientis initium, nec occidentis terminum admittens in infinitum pertransis immensior.

Omnem imples locum, omnibus intimus, omnibus praesentissimus, omnibus penitissimus.

Sic neque à tempore initium vt esses sumpsisti: nec finem tibi imponet temporis finis.

Super omne tempus aeternitas tua, aeterne Deus: omne tempus includens, sicut includitur punctulum in caeli magnitudine.

Tibi praeteritum omne & futurum, praesens coram est absque vllo fluxu: sicuti nobis adsunt sola praesentia.

Nil tibi praeteritum in obliuionem veniet, fluxu durationis tuae: neque futurum aliquid est ante te absconditum.

Quae praeterita sunt atq; futura, simul omnia nuda sunt & aperta oculis tuis qui cōtueris abyssos, & intima terrae viscera illuminas.

Ergo domine Deus, quis alius sic aptus atque conueniens, qui accipiat iudicium super filios hominum, aut spirituales nequitias.

Laetentur gentes, exultent pauperes, in Deo saluatore suo adueniente in iudicium, pro mansuetis terrae.

Non iuxta erroneam visionem oculorum arguet: neque iuxta aurium fallacem auditum iudicabit iudicia.

Testis est ipse omniū quae facta sunt ab initio. quoniā in cūctis praesens omnia nouit, omnia conspicit, omnia memoria firmissima tenet.

Timete gentes Deum excelsum: & in magna humilitate semper seruite illi.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in secula seculorum, Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIB. V. CONSIDERATIONIS PHYSICAE DE GENERATIONE ET CORRVPTIONE RERVM NATVRALIUM PRAEFATIO.

DOMINVS Deus omnipotēs, pater filius, & spiritussanctus, vt multitudinē ac plenitudinē suæ maiestatis filiis hominū demonstraret, horum visibiliū quædā fecit nulli obnoxia corruptioni, itémq; generationis nescientia propagationē. Huiusmodi sunt cœlestia corpora & astra: quæ perpetuò stabilia per sese, generatione non multiplicantur, neq; posteritatem relinquunt. Alia verò corruptioni subiecit, quæ proinde si perpetuari debeant, opus habent generatione: vt quæ in se perdurare nō possunt sempiterna, multiplicatione atq; propagatione speciē suam vt minimū conseruēt. Et est sanè opus hoc Dei attentè cōsiderātibus admirabile, cùm continua sit indiuiduorum corruptio, & fuerit ab initio, nō defecisse tamen vsq; modo ex his speciebus aliquā, quæ ad totius vniuersi sunt complementū ab optimo cōditore destinatæ: neq; in posterū aliquādo defecturam, vsq; dū ipse iubeat, cuius verbo primū instituta sunt omnia. Rursum, inter hæc quædā simplicia elemēta creauit, quædā verò, imò plurima, ex his cōmiscuit. Quæ omnia si sobriè fuerint cognita, quo ordine, quibúsve fiāt rationibus, credo nō parū diuinæ magnificentiæ gloriā ex eis manifestandam. Volumus ergo sequentis libri processu, de harum rerum generationibus & corruptionibus latius aliquātulum ad omnipotētis gloriam pertractare.

Quo

Quomodo generatio & corruptio ab aliis motus speciebus distinguantur. CAP. I.

PRimùm quidem indubitatum est, generationẽ & corruptionẽ motus esse species. Vnde ad earũ plenius cognoscendã naturã, expediens fuerit ante omnia, duas has species ab aliis quę ex ęquo sub motu locãtur, distinguere: augmentatione dico, diminutione, alteratione, ac loci mutatione. Itaq; (omissis variis veterum sententiis) sic breuiter species motus veniũt separãdę. Quoniã generatio est, quæ nullo subiecto sensibili (hoc est, nulla cõpleta substantia) eodẽ permanente antè & post, rem secundum formam substantialem nouam constituit. Vt cũ ex aqua fit aër, & ex ligno ignis, nulla completa res eadem manet antè & post, sed per generationẽ noua res & noua acquiritur substantia, scilicet aër & ignis. Dicitur autẽ substantiam completã nullã permanere eandem, ob materiã, quę eadem penitus manet antè & pòst: verũ ipsa non est completa substantia, sed substãtia tantũ potẽtia est, & incompleta, substantiæq; pars altera, magis quàm ipsa substantia. Alteratio autẽ propriè dicta, subiecto sensibili (quod est substantia cõpleta) eodẽ permanẽte antè & pòst, rem tantũ secundũ qualitates variat & alterat. Nam ante & post calefactionẽ, idẽ homo permanet secundũ substantiã sed de frigore transit in calorẽ. Augmentatio verò & diminutio differunt à prædictis: primùm quidẽ ex termino ad quem sunt: quoniã hæ ad quantitatẽ, illæ verò ad substantiam tendunt, aut qualitatẽ. Secũdo etiã differunt ex modo trãsmutationis. In generatione enim & corruptione non manet eadem substantia antè & pòst. In augmentatione verò & diminutione, salua eadẽ substantia, sola variatur quantitas. In alteratione res eadem substantialiter manens, locum non necessariò mutat. In augmentatione autem & diminutione, substantia eadem manens nunc maiorem, nunc minorẽ necessariò occupat locum. De quibus omnibus sic generaliter prælibatis, per ordinem erit dicendũ latius, singula particularius tractando. Colligitur ex verbis Aristot. hæc generationis definitio,

Differentia generationis ab alteratione ex Arist. lib. 1. de generatione.

Generatio est cũ totũ mutatur, nec sensibile quicquam vt subiectũ idem permanet. Vel hæc,

Generatio est mutatio huius totius, in hoc totũ nullo sensibili subiecto permanente eodem.

Hoc est, generatio substãtialis est motus, quo mediante ex vna substantia generatur alia, ita vt nulla substãtia quæ prius erat, in ipso generato maneat, vt patuit in hoc eodem capite. Alteratio secundum Aristo. sic definitur,

Alteratio est, quando sensibile subiectum permanens, in suis mutatur affectibus, qui aut contrarij, aut inter contrarios medij sunt.

Hoc est, alteratio propriè dicta, est motus, quo mediãte substãtia acquirit aut perdit qualitates tertiæ speciei, ipsa substãtia integra permanẽte. Dicit autẽ Arist. in VII. Physicorum, alterationẽ solũ esse inter qualitates sensibiles.

De augmẽtatione & diminutione propriè dictis. CAP. II.

Tractantur ista & quæ sequuntur apud Arist. 1. libro de generat.

AVgmẽtatio larga significatione solet accipi, vt significet etiã eam quæ fit per appositionẽ solam alterius corporis, vel per subingressum intra partes alterius, etiã si id quod aduenit, non conuertatur in substantiam eius cui additur. Sic dicitur aqua augeri per terræ commixtionem, & lana per aëris intra partes ingressum. Aliquando autem magis proprie dicitur augmentatio, quando id quod apponitur est eiusdẽ speciei, vel fit eiusdem speciei cum eo cui apponitur. Vt multum vini, per modicæ aquæ appositionem augetur: & ignis adiectione lignorum: hæ tamen non sunt proprie augmentationes, de quibus hic loqui intendimus. Nam secundum physicam considerationẽ nostro proposito cõuenientẽ, proprie augmentatio & diminutio in solis viuẽtibus inuenitur, quæ alimento vtũtur: & quod sic augetur, secundũ omnes partes suas similiter augetur: & quod minuitur, secundũ partes suas similiter minuitur. Quare homo præciso pede, non dicitur diminutus aut decreuisse hoc modo, sed potius mutilatus.

Quæ sit augmentationis causa, & eius in nutritione differentia.

CAP. III.

EST autẽ anima vegetatiua in vegetantibus huius augmẽtationis vel diminutionis principiũ, vtẽs pro instrumẽto calore naturali: qui in principio tantæ est virtutis, vt possit non solũ alimẽtũ in substãtiã vertere eius quod nutri

nutritur vel alitur:& intertenere in priori quantitate,ſed etiā potens eſt vt ſingulas partes vniformiter augmētet, maiorē quantitatē inducendo. Qui tandē calor debilitatus,& quaſi lōgo labore fatigatus atq; cōfractus, ſatagit intertenere priorē quātitatē ne decidat. Poſtremo & ipſe decreſcēs,nequit vltra ſubſtantiæ ſuam quantitatē intertenere:& tunc ſubſtantia decreſcit eius defectu. Nutrire tamē non deſinit,& alimentū vertere in ſubſtantiā,donec (ob nimiā impuritatem & nimis diutinā commiſtionē cū materia aduueniente) caloris huius virtus opprimitur, & naturę virtus deficit,quando neceſſe eſt ipſam ſubſtantiā deficere. Omne ſiquidē viuens,quoad viuit,nutriri oportet:augeri nō item neq; minui. Et iuxta huius caloris atq; virtutis nutritiuæ qualitatē,res vel multū,vel diu,vel parū augetur,vel minuitur. Patet ergo ex prædictis, alimēto adueniente fieri augmentationē,ſicut & nutritionem. Differentia tamen eſt inter augmentationē & nutritionem,quoniā nutritio eſt quædā partialis generatio,nempe conuerſio nutrimenti in ſubſtantiā nutriti,atq; mutatio ſecundū formam ſubſtantialem. Augmentatio autem eſt,ſola maioris quantitatis acquiſitio. Atq; hoc ipſum voluit Ariſtoteles,cū diceret, ex eodem fieri generationem, nutritionē,& augmētationem. Caro enim vt eſt caro, nutrit:quatenus verò eſt quanta,auget. Subſtantia enim carnis,eſt nutritionis materia:ſed quantitas,augmētationis. Quatenus verò materia, nutrimēti aduenientis formam priorem perdit, & formā ſubſtantialem ſecundū ſpeciem nutriti nouam acquirit, partialis quædam eſt generatio. Dictū Ariſt.

Quemadmodū fiat augmentatio atq; diminutio. CAP. IIII.

VAna igitur patent eorū ſomnia, qui ex aliquo ſeparato putāt fieri augmētationē,aut ex incorporeo. Nā illud ſi indiuiſibile fuerit & nō quantū, non facit aliquid maius ſuo aduētu. Cum indiuiſibile additū indiuiſibili,ſiue etiā diuiſibili,non faciat maius illud cui accedit. Neq; etiā per ſolam extenſionem aut rarefactionē fieri dicēda eſt. Alioqui nullus videtur vſus, aut vt minimū nulla neceſsitas,adhibendi alimenti : quod tamen in hoc indubiè ſumitur, vt quod caloris actione deperditur, nutrimenti adhibitione reſtauretur. Fit igitur augmentatio (vt antè dictum eſt) ex alimento quanto aduenięte:quod eſt quidē

quidem ante nutritionem, illi quod ex ipso nutritur, & augetur dissimile: sed vegetans anima caloris ministerio assimilat illud sibi, vt fiat ex eo nutritio, & augmentatio. Sic enim fit nutritio & augmẽtatio ex cibo, actu quidem contrario, vt fiat actio: & potentia simili, vt fiat conuersio in nutriti substantiam. Contrariorum enim proprium est, ad inuicem agere & pati. Nec agit simile in sibi simile. Vnde fit, vt quod augetur, ex primum dissimili, & postmodum assimilato, augeatur & nutriatur.

Soluitur dubitatio, de modo augmentationis, atque diminutionis. CAP. V.

VErum de ipso hoc augmentationis, ac diminutionis modo, dubitet forsan aliquis, quonam pacto fieri possit hæc augmentatio atque diminutio, vt non admittatur neque vacui positio neque dimensionum penetratio: quorum vtrunque est naturæ prorsus repugnans, & omnino impossibile. Nam si augmentatio (vt modò diximus) fiat per aduentum alicuius quanti, quod intra partes eius quod augetur suscipitur, in plenóne recipiatur, an in vacuo? Et si quidem in pleno dicatur recipi, quomodo non est ibi dimensionum penetratio? Si verò in vacuo dicas, admitti videtur positio vacui. Similiter & de diminutione quæstio formari potest, dum aufertur quantum de partibus eius quod minuitur: partes illæ decedentes, an plenum relinquant, an vacuum? Si plenum, quomodo nõ ergo priusquàm abscederẽt, erat dimensionum penetratio? si verò vacuum relinquant, quomodo non admittitur vacui positio? Huic verò dubitationi facilè satis respondebimus, dicentes, alimentum adueniens in pleno suscipi: pleno vtique, non per aliud cum quo simul penetratiuè susciperetur, sed pleno ipso alimento quod suscipitur. In diminutione autem, partes quæ resoluuntur, è pleno decedunt: ex pleno vtique, non alio corpore, vt sic dimensionum prius fuisse dicamus penetrationẽ, sed ipso quod subtrahitur. Atq; hoc pacto, neque vacui positionẽ, neque dimensionum penetrationẽ requirit prædicto modo posita augmentatio vel diminutio. Est autem similis hæc quæstio qualis fieri solet de motu locali: quo dum corpus de loco in locum fertur, quæri similiter potest, dũ locum deserit, an plenum relinquat, an vacuum: & dum

Quæstio. *Solutio.*

in

in locum intrat, an in plenum, an in vacuum suscipiatur. Sed ex dictis facilis est solutio etiam huius quæstionis.

Et quemadmodum cum in locum corpus ingreditur, partes aëris suscipientis, ad ingressum corporis ab inuicem elongantur, & veluti scinduntur, rursúmq; egrediente corpore simul concluduntur, ne remaneat vacuum: ita in proposito, dum partes alimenti adueniunt, dicendum videtur, quòd partes corporis, cui aduenit alimentũ, ab inuicem (licet imperceptibili modo) distendantur, vt id quod aduenit intra se suscipiant. In diminutione autem dũ resoluuntur partes aliquæ, eæ quæ circumiacent, mox se concludunt, & velut conuiscantur. Cuius rei veritatem probant, infantum iuuenúmq; magis inflata, senum verò & decrepitorum contracta, & velut conuiscata corpora.

Quid sit dicendum augeri. CAP. VI.

Illud autem dicitur augeri, quod idem manet ante & post augmentationem: non id quod post augmentationem habetur. Cibus enim aduenìens, vt quãtus auget. Illud verò quod antè erat, & pòst manet. per adiectionem partium aduenientium augetur, nõ hoc totum quod post augmentationem factam habebitur, cum huic toti nulla facta sit quantitatis additio, Augetur enim, cui adiicitur maior quantitas. Cibus verò quantus, & partes cibi aduenientes corpori quod augetur, dicuntur augere: sicut in alteratione subiectum cui aduenit qualitas, dicitur alterari, & qualitas ipsa subiecto adueniens alterare: Ipsum verò aggregatum ex subiecto & qualitate, neque alterare dicitur, neque alterari. *Aristot.*

Ponuntur proprietates augmentationis, & diminutionis. CAP. VII.

Ex prædictis verò colliguntur sequentes hæ proprietates, seu conditiones augmentationis. *Conditiones augmẽtationis ex Arist.*

Prima est, Quod augetur, augetur adueniente aliquo corporeo: & quod minuitur, minuitur aliquo subtracto corporeo. Secunda, Quod augetur, manet idem ante & post augmentationem. Tertia, Eius quod augetur vel minuitur, quælibet pars augetur vel minuitur. Quarta, Augmentatio,

tatio, & diminutio fiunt absque positione vacui. Quinta, Augmentatio, & diminutio fiunt absq; penetratione dimensionum. Sexta est, Augmentatio partim fit per additionem dissimilis, & per additionem similis.

In quarum proprietatum recta intelligẽtia, tota vis est augmentationis, & diminutionis collocata. Illud tamen aduertendum est, quod in tertia proprietate dicitur, id quod augetur secundum omnes suas partes augeri, intelligi debere non de omnibus partibus, etiam minimis, & imperceptibilibus, sed de partibus notabilis alicuius quantitatis. Quemadmodum dum infans totus augmentum sumit, videmus omnia membra perceptibilia, à capite ad vngues vsque, proportionabiliter augeri, nisi fortè in aliqua vspiam parte praua sit dispositio, particularem membri illius augmentationem impediens. Hac enim ratione fieri poterit, vt nõ æqualis fiat partiũ augmentatio. Vnde fieri nonnunquã videmus, vt manus habeant aliqui nõ æqualis longitudinis, aut pedibus inæqualibus claudicent (etiam qui à natiuitate æqualia crura acceperant) eò quòd in corporis augmentatione pars altera prauè disposita non potuerit cum membris cæteris iustam accipere augmentationem.

De quatuor modis se tangentium. CAP. VIII.

Ex Ari. plures modi tãgendi.

QVoniam autem generatio & corruptio non fiunt sine actione, & passione: agens verò & patiens vt agant & patiantur se debent tangere, idcirco de his quoque nobis erit dicendum. Tangentium autem plures sunt modi. Vnus, eorum qui habent diuersas magnitudines, & diuersis locis sitas, quarum vltima simul sunt, sed non agunt, neq; patiuntur, neutrũ ab alio. Et secundum hunc modũ tangunt se cœlestia corpora, nec in se inuicẽ agentia, nec ab inuicem patiẽtia. Verùm proposito modus iste non cõuenit: cum generationi atq; corruptioni nihil conducat. Alius modus est eorum, quæ habent diuersas magnitudines contiguas, & agit quidem alterum in alterũ, sed non est actio mutua passi in agens. Atq; hoc modo se tangunt, cœlum Lunæ, & orbis ignis. Agit enim & influit

cœlum Lunæ in sphæram ignis: sed non econtrario, cum non sint cœlestia corpora vllius impreſsionis ab his inferioribus susceptiua. Tertius modus est, eorum quæ habent diuersas magnitudines contiguas, inter quæ etiam mutua est actio: vt ignis, & aër. Estq; hic modus omnium propriiſsimus, & maximè Physicus, generationi quoque, corruptioni, & alterationi accōmodatiſsimus. Quartus modus est, quādo agens & passum vel nō habent magnitudines, vel non coniunctas seu contiguas, virtus tamen agentis in passum transit. Sic Sol agit & tāgit virtuali cōtactu hæc infima in quæ agit: & corpus tangit animam: & molestia seu tristitia dicitur tangere hominem. Et hic modus sufficit ad actionem, tametsi rarius fit in huiusmodi mutua actio, Quod igitur dici solet, Omne agēs in agendo repatitur: nō habet veritatem, nisi in iis quæ tertio modo (contactu scilicet Physico) mutua actione, & contrarietate agunt & patiuntur adinuicem. Et est aduertendum, quod illa quæ in materia communicant, adinuicem agunt & patiuntur, id est, quæ materiam habent similiter susceptiuam actionis, vel impreſsionis ab agente, hæc nata sunt ab inuicem pati. Quippè materia est paſsionis principium, sicut forma actionis. Illa verò quæ materiam vel omnino non habent, vt spirituales substantiæ, vel non habent susceptiuam impreſsionum extrinsecarū, vt sunt cœlestia corpora respectu inferiorum, in his non inuenitur mutua actio & paſsio. Formæ enim cœlestium corporum, vtpote perfectiſsimæ in agendo, suam materiam in qua insūnt sic perficiunt, solidiſsimisq; qualitatibus stabiliunt, vt alienarum impreſsionum nōn sit vllo pacto susceptiua. Alienarum dicimus, hoc est, inferiorum. Nam veriſsimile est, cœlum supremū & immobile influere in omnes inferiores cœlorum orbes.

Quomodo agens aliquo modo simile debet esse passo, & aliquo modo diſsimile. CAP. IX.

ILlud autē quod ad actionē est aduertendū, omnino simile non posse agere in sibi omnino simile. Aqua enim calida, nō pōtest agere aliquid in lapidē penitus eiusdem caloris: sed si sit minus calidus quàm aqua, calefiet adhuc ab ea: sin magis, tepefiet ab ea donec aſsimilet̃ caliditati ei⁹. Rursum omnino diſsimile nō potest agere in omnino *Pulchrè hæc omnia Ari.*

sibi

ſibi diſsimile: quemadmodum in cœleſtia hæc inferiora propter omnimodam diſsimilitudinem agere nequeunt. Idcirco homo in brutum, docẽdo non poteſt agere, quia brutum non eſt, nec in potentia ſimile homini, ſecundum diſciplinam atque ſcientiam. Ad agendum enim & patiendum hanc oportet inter agens & patiens eſſe ſimilitudinem, vt tale ſit patiens in potentia, quale eſt agens in actu. Omne enim agens in agendo aſsimilat ſibi paſſum, vt tale fiat ipſum patiens, quale actu eſt ipſum quod agit. Idq; vel formaliter, vel ſecundum virtutem. Sol enim calefaciendo non ſibi calefactum in caloris forma aſsimilat, quam non habet: ſed aſsimilat ſibi calefactum, ipſi imprimendo id cuius virtutem effectiuam in ſe habet. Quãquam enim Sol in ſe formaliter calorem non habeat, id eſt, accidentariam illam qualitatem quæ dicitur calor (cum ſit vna primarum qualitatum, quarum cœleſtia nullo pacto ſunt ſuſceptibilia) eſt tamen calidus ſecundum virtutem, quatenus in ſe virtutem habet & efficaciam producendi in inferioribus calorem, quomodo etiã aromaticæ ſpecies multæ ſecundum virtutem tantum calidæ nominantur.

De quatuor elementis, & actione eorum adinuicem.

CAP. X.

Reſtat nunc, vt de mutua actione elementorum ſpecialius diſſeramus. Pro cuius intelligentia primum eſt aduertẽdum, quædam eſſe corporalia ſimplicia, quædam verò ex ſimplicibus commixta, de quibus dicetur poſterius. Nunc autem de ſimplicibus primum dicendũ.

Corpus ſimplex.

Sunt autem corpora ſimplicia, quæ non componuntur ex aliis prioribus, aut ſimplicioribus corporibus, quanquam habent materiam, & formam, partes ipſa conſtituentes.

Horum ſunt quędam ingenerabilia & incorruptibilia, eò quòd qualitatum actiuarum nõ ſint ſuſceptiua, vt cœleſtia corpora. Alia ſunt generatione, & corruptione, & alteratione tranſmutabilia. Hæc ſunt nimirum quatuor elementa, quæ cum ex nullis ſimplicioribus componantur, ex ipſis tamen componuntur omnia cætera, quæ in his inferioribus mundi partibus gignuntur, idq; per

mutuã

mutuam actionem & passionem eorũ adinuicem. Principium autem huius actionis & passionis est à quatuor qualitatibus tangibilibus, à quibus est omnis actio corporalis: quæ proinde qualitates primæ solent nominari.

Quæ sunt calor, frigus, humiditas, & siccitas.

Sunt autem aliæ tangibiles qualitates, quæ actiuæ non sunt grossum subtile, durum molle, lubricum aridum: hæ enim sunt secundæ qualitates, tangibiles quidem, sed per se non actiuæ, quanquam ad actionem aut passionẽ possint esse bonæ dispositiones. Secundæ autem qualitates rectè hæ dicentur: quia ad primas illas quatuor possunt reduci: vt subtile ad humidum, & grossum ad siccum. Idq; propterea, quòd sicut humidum est bene repletiuum, ita etiam subtile: & sicut siccum minus, ita & grossum. Similiter de lubrico & arido dici potest.

De quatuor combinationibus primarum qualitatum, & distinctione elementorum. CAP. XI.

EX his igitur qualitatibus, omnis procedit actionis, omnisq; generationis & corruptionis initiũ. Sunt enim ad inuicem cõtrariæ hæ qualitates, & continua pugna res in interitũ cogunt atq; deducunt, nouaq; generari faciũt. Et iuxta combinationes, quatuor innuuntur elementa. Caliditas siquidẽ & siccitas, igni: humiditas & calor, aëri: aquæ, frigidũ & humidũ: terrę denique, siccũ & frigidum cõueniunt. Reliquas verò duas cõbinationes (scilicet calidum & frigidũ, humidum & siccum) quoniã impossibile sunt, ob cõtrarietatem, constat non cõstituere aliud à prędictis elementum. Ex vna autẽ sola qualitate, nõ sumitur aliquod elementũ. Vnũquodq; enim elementũ, duas habet qualitatum harum primarũ & actiuarũ, atq; earundem alteram in excellentia, alteram in mediocritate temperatam. Quippe ignis, summe calidus est & tẽperate siccus, terra summe sicca & temperate frigida, aqua summe frigida & temperate humida, aër summe humidus & tẽperate calidus: quanquã id sensus nõ ita indicat, neq; experitur. Propter enim influxus certos cœlestium corporũ, & propter aptam habitationem animalium, sicut est aqua nõ suo naturali loco relicta in quo erat ab initio cõdita, ita & aër nõ est in sua naturali dispositione relictus. Non

Respondent ista libro 2. Arist. de gener.

enim cōueniret in tāta humiditate hoīs respirationi, propter quē claret facta esse & elemēta, & mixta omnia. Attamē pręter rationē, etiā experiētia fluxus aëris satis testatur, quod diximus de humiditatis in aëre pręcellētia (quātū ad naturā eius attinet) verū esse & indubitatū: quoniā multo se facilius aër diffundit & spargit, quàm aqua, & magis replet: quæ duo humiditati posterius appropriari dicemus. Relinquitur ergo, nō nisi quatuor esse elemēta.

De elemētis symbolizātibus, & nō symbolizantibus. CAP. XII.

INter hæc elementa, quædam adinuicem communicant in altera qualitatum: vt ignis, & aër in calore quē habet ignis summe, & aër moderate ignis & terra, in sicco: aër & aqua, in humido: aqua & terra, in frigido. Et hęc elementa vocantur Græca appellatione symbolizantia, id est, communicantia, seu ad inuicē conuenientia. Quædam secundum vtranque qualitatum contrariantur: vt ignis & aqua, aër, & terra. Igni enim calor & siccitas: aquæ frigidum, & humidum conueniunt. Iterum aëri, calidum & humidum: terræ, frigidum & siccum appropriata sunt: hæc sunt quæ non symbolizant, id est, in nulla qualitate communicant siue conueniunt. De his autem quæ symbolizant, dicit Aristoteles, faciliorem esse transitum ab vno in alterum, quàm in non symbolizantibus. Vt facilius est ex igne aërē fieri, quàm aquam. Solo enim humido superante fit aër. Cita etiam & facilis est generatio aquæ ex aëre, cùm solo frigido superante calidum gignatur aqua. In altera enim qualitate erat conuenientia. At verò vt ex igne fiat aqua, oportet & calidum vinci à frigido, & siccum ab humido. In vtraque enim qualitate est contrarietas.

De proportione qualitatum primarum & elementorum adinuicem. CAP. XIII.

EX his quatuor qualitatibus sunt duæ maximè actiuæ, caliditas, atque frigiditas: propter quod, ignis & aqua (in quibus hæ qualitates dominantur) elementa sunt præ cæteris magis actiua. In virtute autem resistendi, minus etiā cæteris (siccitate dico & humiditate) valēt. Vnde aër & terra, maiorē habent resistendi virtutē, quàm ignis & aqua. Quomodo enim hęc in agendo atq; pugnādo præcellunt, sic illa in resistēdo. Et est profecto admi-

rab

rabilis hęc harmonia,à naturæ cõditore Deo ordinatiſsime diſpoſita,vt quę magis ſunt actiua,minus reſiſtant,citiusq; patiantur:quæ verò minus agunt,magis reſiſtant, neq; ita facilè patiantur. Alioqui ſubito oporteret totum vniuerſum ab ignis ſphæra abſorberi,ſi ſic inferiora haberet cætera elemẽta in reſiſtẽdo,quẽadmodũ in agendo ea ſuperat & excellit. Sed & illud operæpreciũ fuerit in hac elementorũ differẽtia cõſiderare,quod ſuperius ſemper excedit quãtitate,proximũ ſibi inferius elemẽtũ,proportione de culpa:ita vt infimi elemẽti à ſupremo ſecũdũ magnitudinẽ diſtãtia ſit,ſecũdũ proportionẽ millecuplã. Ignis enim ſphęra,quę ſub lunę cõcauo à Philoſophis ponitur immediata,millies maior eſt globo terrę. Nã ex vno pugillo terræ,decẽ fiũt pugilli aquæ,ex vno verò pugillo aquæ,decẽ aëris:ex vno autẽ pugillo aëris,decẽ ignis. Ex vno ergo terræ pugillo,cõſtat per multiplicationẽ arithmeticam,fieri mille pugillos ignis centum aëris,decem aquæ:tametſi non plus materiæ habeat tantus ignis ſub millecupla quantitate, quàm tantilla terra ſub ſimpla quantitate. Horum ſimplicium corporum ſeu elementorum conditiones ponit ſex Ariſtot. Prima eſt,

Vnumquodque elementum inuenitur non ſimplex,ſed mixtum,& licet ſit quale ſimplex,non tamen eſt illi idem.

Cuius cauſa ex prius dictis patet,non enim hominis naturæ elementum omnino ſimplex cõuenit,cui omnia tamen ſunt creata. Secunda eſt,

Ignis eſt ſumme calidus,vt glacies ſũme frigida, atq; ob id ex hiſce ſic ſumptus nil generari põt.

Ratio eſt,quia generatio mixti non fit,niſi contrariis qualitatibus primis ad concordiam quandam & contemperamentum redactis. Tertia eſt,

Duorum elementorum locus eſt ſurſum,& duorum deorſum.

Aër enim & ignis ſurſum ſunt,aqua verò & terra deorſum. Quarta,

Duo elementa extrema,ſunt ſimpliciora mediis elementis. Quinta eſt,

Vti ignis iuxta vtranque qualitatē aquæ aduersatur, ita & aër terræ.

Istud qualitatum primarum combinatione patet. Sequitur sexta,

Elementorum vnumquodq; habet tantum vnam primam qualitatem in summo, & alterā citra summum.

Ignis in summo habet calorem, & citra summū siccitatē, aër humiditatem in summo, & citra, caliditatem: aqua frigiditatem in summo, & humiditatem minus, terra siccitatem excellenter, frigus verò minimè excellenter.

De mixtis corporibus & mixtione. CAP. XIIII.

EX his quatuor simplicibus elementis, diuersæ cōsurgunt rerū species, iuxta varias horum simplicium elementorum ad inuicem cōmixtiones. Quicquid enim inter corpora, nō est vel cœlum, vel elementum, est ex elementis mixtum. De mixtione igitur & his quę miscentur, id est, mixtilibus & quæ per mixtionem generātur (quæ mixta vocari solent) erit dicendum, si plena debeat haberi generationum cognitio.

Mixtio itaq; est, mixtibiliū alteratorum & contemperatorum vnio.

Hæc de mixtione tradit Arist. 2. li. de gener.

Quando enim elementa (quæ mixtibilia dicimus) alterata & cōtemperata, ad mediocritatem & certā proportionē mutua actione & passione redacta, cōcurrunt simul ad vnius alicuius corporis cōpositionem, mixtio fieri dicitur, proprie accepto vocabulo. Nō ignoramus tamen aliquando vocabulū mixtionis impropriè accipi, vt dicantur commisceri aliqua, quorū tamē vtrunq; suam speciē seruat, vt aër commiscetur terræ, vel lauæ, vel aqua pani, quando intra partes eius subintrat per poros. Aliquanto etiā magis propriè dicitur aqua vino misceri, quādo aqua infunditur vino, & vertitur vinum in aquæ speciem Neq; tamen hęc propriè mixtio est dicenda. Siquidē in mixtione, necesse est mixtibilia esse æqualis virtutis, vt redigātur ad contemperamentum mediū, nec debet vnū mixtibilium penitus dominari. Si enim in hominis mixtione totaliter ignis dominaretur, iam oporteret alia elementa in

ignem

ignem verti. Agens enim habens dominiũ ſupra paſſum, ſibi ipſum aſsimilat: ſicq; nihil aliud quàm ignis eſſet totus homo. Ad hæc oportet in mixtione, quamlibet partẽ ipſius mixti eſſe mixtam: quemadmodũ in augmẽtatione diximus, quamlibet partẽ eius quod augetur debere augeri. Ex quibus ſatis eſt manifeſtũ, non eſſe propriè dictã mixtionẽ, cùm aqua vino ſic miſcetur, vt in eius ſpeciem atque naturam tranſeat: cum hîc mixtibilia neq; ſimplicia ſint, neque virtutis æqualis, neque oporteat partem quamlibet vini cõmixti cum aqua mixtam eſſe, ſed partes tantum vicinas, quibus infunditur.

Quomodo in corporibus mixtis remaneant vel non remaneant ſimplicia & qualitates eorum. CAP. XV.

GRandis verò eſt inter philoſophos atq; medicos ſuper hac re altercatio, num in mixtis corporibus elementa ſecundũ ſuas formas permaneant, an alio aliquo modo: quibuſdã dicentibus, ea formaliter manere, ſed tamen per formã totius cohiberi, ne ſeparetur vnũquodq; in ſuum locũ. Qui ſibi experientiã aſſumunt, ex eo quòd admoto igne ad ligna, quędã ligni pars redditur igni, quędã aëri: egreditur etiam humor quidã atq; aqueus vapor, licet ob ignis voracitatem id nõ ſemper percipiatur: terræ quoq; cineres relinquuntur. Vnde ſecundũ faciẽ apparet, cõiuncta ibi & colligata fuiſſe (nõ ſecundũ virtutem ſolam, ſed etiã ſecundũ formam) elementa. Actionem verò mutuã dicũt impediri à forma totius cõpoſiti, & quoniã ad mediocritatẽ ſunt redacta. Atq; ex hac radice poſuerũt Empedocles & Anaxagoras, omnia eſſe in omnibus, & per cõgregationẽ & ſegregationẽ omnia generari atq; corrumpi. Hinc quoq; illorũ manarunt ſentẽtiæ, qui principia rerũ litem & amicitiã aſsignarũt: de quibus nõ eſt nunc dicendũ per ſingula. Illi enim abierũt viam vniuerſę carnis, & nos eueſtigio eos ſubſequimur. Si eos quiete Deus optimus dignatus eſt ſempiterna (Quis enim nouit cõſilia eius, aut quis conſpexit in libro ſignato iudicia eorum præter agnũ qui occiſus eſt?) Si, inquam, piiſsimus Deus, eorũ iuſsit vel corpora, vel mentes quieſcere, nos illos nõ impugnemus, nec ſit nobis gloria cũ eorum vmbris digladiari. Quod enim ad ſententias antiquorum iſtorũ attinet, veriſimile eſt, obſcurioribus verbis eos, nõ-

Pium iudicium de veterum Phyloſophorum ſententijs.

nulla indicare subinde voluisse, quæ si à nobis rectè intelligerentur, forsitan nõ penitus nobis viderentur improbanda, quæ tamen nunc prima facie, dum non intelliguntur, velut absurda ridentur, ac velut philosophis indigna abiiciuntur. Nos verò quæ veritati consentanea nouimus, & sacratissimę nostrę fidei non dissona, absque illorum vel inuidia vel iniuria, diligenter commemoremus. Ergo (vt illuc reuertamur vnde digressi sumus) qui sic po nunt elemẽta in mixtis remanere, etiam in suis formis, omnia violẽta faciũt: ignis enim violẽter in loco humanorũ corporũ detinetur. At verò deus naturæ, dulcis opifex
Sap.8. est: & sicut attingẽs à fine vsq; ad finẽ fortiter, ita cuncta disponẽs suauiter. Alii proinde melius posuerũt, nõ quidẽ formas elementorũ sed tantũ eorũ qualitates in mixtis remanere, ad inuicẽ temperatas: dicẽtes, ob contẽperationẽ qualitatum mutua actione & passione factam nõ extingui subito corpora. Vbi tamen aliquã eorũ cõtigerit deficere, vel excedere extra debitã proportionẽ, necessario iam rẽ corrũpi. Id quod experientia testatur, super excrescente in homine siue calore, vt in pestiferis & febricitantibus: frigido, vt in senibus: humido, vt in hydropicis: sicco, vt in pthisicis. In quibus omnibus fieri oportebit morbos varios atq; etiã corruptionẽ, nisi statim per formã substantialẽ prospiciatur, vt restituantur in suã proportionẽ naturalẽ qualitates illæ actiuæ. Ponit autẽ hęc sententia, etiã cõtrarias qualitates in eodẽ subiecto & secũdũ eandẽ partẽ subiecti, sed cõtemperatas adinuicem. Quę sanè opinio nõ est penitus improbãda, imò doctorũ orthodoxorũ sententiis satis videtur consentanea. Dicit enim beatus Gregorius, quatuor elemẽtis, tanquam quatuor baiulis, hominẽ deportari ad sepulchrũ. Alii ponũt, neq; formas, neq; qualitates elementorũ in mixtis remanere, sed tantũ vnã qualitatẽ, quæ ex illarũ proportione, & ad inuicẽ contẽperatione efficitur, per virtutẽ seminis, vel alterius quomodolibet agẽtis & generãtis, cũ cõcursu causarũ superiorũ. Quemadmodũ verò qui prioris sentẽtiæ sunt, certã illã qualitatũ primarũ proportionẽ, vocãt cõplexionẽ, vel cõpositionẽ: ita posterior hæc sententia, qualitatẽ istam vnicã ex contemperatione qualitatũ effectam, cõplexionẽ vocat. Et quidẽ inter duas has opinio-
nes

nes atq; sententias non tanta est distantia, quanta prima facie videtur. Hanc enim vnam qualitatẽ(vtcunq; se res habeat) constat, virtute illam qualitatum complexionem & proportionem, vel temperatã cõpositionem in se continere. Quapropter superfluum fuerit, hac de re sollicitius aut pertinacius digladiari. Similis ferè quæstio est, qualis de aqua tepida feruidè solet moueri, & ardenter disputari cum sit alioqui frigidior quàm vt pro ea feruentius debeat contendi. His ergo supersedentes, ad alia trãseamus.

An ad cuiuslibet mixti generationem, quatuor debeant elementa conuenire. CAP. XVI

Verisimile est, adcuiũslibet mixti compositionẽ quodlibet elementum cõcurrere, & quamlibet dictarum quatuor qualitatum aliquo modo in quolibet eorum inueniri. Neq; hoc solum secũdum diuersas mixtorum partes est accipiendum, sed etiam secundum singulas partes. Nam mixtum secundum omnes sui partes tales oportet esse. Quanquàm enim in diuersis partibus diuersa percipiantur dominari elementa: vt in cholera ignis dominatur, in phlegmate aqua, in sanguine aër, in melãcholia terra: non est tamen arbitrandum, solum illud elementum in vnoquoque membro reperiri, quod in eo dominatur. Inuenitur enim in cholera aliquid aëris, aquæ, & terræ: in melancholia, aliquid ignis, aëris, & aquæ atq; ita in cæteris proportionabiliter, dicendum. Et vniuersaliter, quamuis in quolibet mixto corpore sint omnia elementa & omnes dicta ratione qualitates actiuæ, semper tamẽ eorum aliquod excellentius dominatur. In quibusdam quidẽ ignis, vt in superioribus exhalationibus, & in flamma, & in hominibus cholericis: quorũ idcirco capilli sursum tendunt. In quibusdam aër, vt in sanguineis, & volatilibus, quę proinde aërẽ sibi vendicant. In piscibus autem & phlegmaticis, aqua: quare & aquis huiusmodi delectantur, & crines habent plerunque leniter demissos. In alijs terra vt melancholicis, & leporibus, cæterisq; terrestribus animalibus quæ proinde terram natura quærunt, & qui sic sunt homines, terram plerunq; despiciunt, ponderosos crines ad terram deiectos habentes. Plerunque etiã plura elementa in eodẽ sic videntur dominari, vt vix discerni possit vtrum vtri prævaleat. Difficile enim fuerit

Ad quodlibet mixtorũ 4. cõcurrũt elemẽta.

vniuersaliter iudicare, quod eorũ in quolibet dominetur.

Monstratur exemplo, in mixtis quodammodo esse quatuor elementa. CAP. XVII.

QVod si cui videatur non verum esse quod supra diximus, in mixto simul quatuor elementa concurrere, videat ille lignum in aquas iniectum: quod experiẽtia docet ac monstrat, non statim subsidere, etiam si magni sit ponderis, sed supernatare: quod indubie ab ignis atque aëris est leuitate, quæ virtualiter in ligno includitur, donec tandem contingat consumi, aut deuinci tẽporis lapsu vim aëris atq; ignis, per aquæ fortem actionem quo facto subsidere poterit lignum. Eadem quoq; ratione ligna putrida, quæ igni & sunt & fiunt viciniora, & aëri propinquiora (quemadmodũ ipsa frequentia & magnitudo pororum indicat) difficilius intra aquam seruantur aut immerguntur. Has autẽ porositates indicare ignis dominiũ & inualescentiã, probat Aethna mõs igneus, qui locus pumices trãsmittit multa porositate plenos. Hac eadem de causa naturalem sibi locũ oleũ supra aquam accipit quoniam oleum, aërem magis dominantem habet. Aqua autem nostra, qua vtimur, multũ etiã terræ habet admixtũ.

Quòd elementa, quibus vtimur, pura elementa non sunt CAP. XVIII.

Aristo. sententia lib. 2. de generat.

NOn est autem existimandum hanc terram quã inhabitamus, quæq; herbas & fructus generat ac nutrit, purum terræ elementũ esse: sed neq; hic aër in quo viuimus & respiramus, purũ est elementũ, sed potius ventus est quidam, & commixtus atq; impurus aër: neque aquam omnino elementarem, aut ignem habemus, terreum tamen aliquid, aqueum, aëreum igneum habemus. Terram, aquam, aërem, ignem verè non habemus Siquidem ignis, aër, aqua & terra, quæ nobis in vsu sunt, verius elemẽtaria corpora, quàm elementa dixerimus. Monstrat hoc ratio, tametsi abhorreat sensus E lemẽta enim in sua dispositione naturali, nullam harũ passionum in sensu efficerent, quas hæc elemẽtaria efficiunt. Aqua enim si in sua esset puritate, sapida non esset. Neq; aër ille vt suprà ostẽdimus, esset respirationi aptus. Neq; terra, nutrire quippiã, aut aqua potare posset. Nos enim mixta corpora simplicibus nutriri non possumus. Cuius etiam signũ dant agricol

colæ,qui irrigãtes hortos.terrã aquæ miscẽt,& fimũ rem vtiq;(vt sic loquar)mixtissimam,terræ iniiciunt,vt plantæ nutriantur,& multo melius inebriat & fœcundat terram aqua pluuialis, vtpote magis impura, quàm fontalis,quæ aliquanto est purior.Ipsi quoq; coqui & qui lautitias parãt cupediarij,sint nobis testimonio,qui ex diuersissimis commixtionibus,& maxime à natura abhorrentibus,sapidissimas conficiunt lautitias.Præterea terra purum elementum,est grauissimum omnium etiam mixtorum.Hæc autem terra nostra quã inhabitamus,multo est plumbo aut viuo argẽto leuior,& ignea ista flamma quæ pinguedine olei,aut ceræ,aut picis sustentari habet,aut lignorum atq; similiũ subministratione,multo aëre circunstante est crassior atque densior,viscoso aut crasso fumo commixta.Elementaribus ergo corporibus non elementis vtimur.Idq́; consultissmè sic disposuit prouidissimus humanarum rerum gubernator. Nihil enim profuisset creaturas valde bonas creare(plantas,animalia, cæteráq; corpora mixta loquor)si nõ simul & vbi,& quomodo,& à quibus cõseruari possent,eadem prouidentia disposuisset.Mira ergo dispensatione,in elongatioribus elementorum partibus pura reliquit elemẽta,vbi nullus est mixtorum locus, vtpote circa cẽtrum terræ,& in supremo sphęrę ignis,sicuti attestatur Aristoteles naturę philosophus. At verò superficies & exteriores elementarium globorum partes,sic voluit esse commixtas,vt mixtis locum præberent cõmodũ,pro sua cuiq; natura & vegetantibus vbi pascerentur sua fœcunditate non deesset.A' quo enim condita sunt omnia bona,& bona valde,ab eodem expectant vt escam sumant oportuno tempore.Quare & post completum cœlorum cursum, vbi cessauerint in mundo viuere & pasci,tam homines,quàm cætera viuentia, nouissimo terminato examine, igne cunctis consummatis mixtionibus,omnia suo loco & statu elementa reducturus creditur omnipotens & optimus Deus,ita demum cum suis beatissimis exercitibus regnaturus inæternum & vltra.Inter quos speramus & nos modo pauperes aliquando computari, quando plenæ erunt laudibus fauces nostræ,quæ nunc vndiquaque mendicatis canticis miserè torpent,etiam dum maxime,vt videntur,laudant.

Gene.1.
Psal.103.

Mouentur circa prædicta aliquot quæstiones, & primũ, an poßibile sit aliquid simpliciter generari aut corrũpi. CAP. XIX.

AD eorum autem quę hactenus à nobis dicta sunt maiorẽ declarationem, quæstiones aliquot circa prædicta proponẽtur, ex quarum solutionibus, plenior haberi poterit quorundam antedictorũ cognitio, & intelligentia facilior. Sit ergo hæc prima quæstio. An fieri potest vt aliquid simpliciter generetur, aut simpliciter corrumpatur. Nam si aliquid simpliciter generaretur, deberet ex non ente simpliciter generari, cũ generatio sit à non esse ad esse progressio. Ex non ente verò simpliciter, siue ex nihilo nihil potest fieri aut generari. quemadmodũ habet principium physicũ. Similiter quoq; de corruptione potest ratio fieri, quoniam si corrumperetur aliquid simpliciter, deberet in nõ ens simpliciter corrumpi siue in nihilum, cum corruptio sit processio ab esse ad non esse. Hoc autem, nempe in nihilũ corrũpi, æquè videtur physicis absurdum, atq; ex nihilo aliquid generari, eò quòd æquè sit creaturæ virtus impotens, ad creandũ, atq; ad annihilandũ. Videtur ergo iuxta hanc ratiocinationẽ, nihil simpliciter generari aut corrũpi posse, secũdum naturã. Pro huius autem quæstionis expeditione sciendũ est, quibusdam antiquorum philosophorũ tam validã & efficacẽ visam fuisse suprapositam ratiocinationẽ, vt ea permoti asseruerint, nihil simpliciter generari aut corrumpi, sed omnia alterationibus solis posuerint variari: quas alterationes vocabant generationes secundum quid, propterea quòd accidentia & qualitates secundũ quæ fiunt hæ alterationes, non simpliciter formę, sed formę secundũ quid (id est, formæ accidentariæ) nominentur, & potius entia secundum quid, quàm entia simpliciter: eò quòd ipsa nõ per se subsistentiam habeant, sed per ipsa, tantũ ea quæ subsistunt talia, aut talia denominantur. Admittebant ergo multa passim generari & corrumpi secundũ quid: verũ simpliciter aliquid generari aut corrũpi negabant. Hæc autem antiquorum sententia certã habet falsitatẽ, & omnino fateri oportet multa quotidie simpliciter generari, atq; simpliciter corrũpi. Est enim generatio simpliciter dicta, formę substãtialis in materia acquisitio, quẽadmodũ corruptio, formæ alicuius substãtialis ex materia est deperditio: genera

Quæstio prima.

Solutio ad quæstionem ex sententia Aristot. 1. de gene.

neratio verò secundũ quid,& corruptio secundum quid, formæ accidentalis in subiecto sunt acquisitio & deperditio. Vnde cũ res naturales non solùm secundũ acquisitionem,& deperditionẽ mutantur formarũ accidentaliũ, verumetiam substantialium:manifestũ est nõ solùm generationem & corruptionẽ secundum quid,verumetiam simpliciter, esse secundum naturã possibilem. Imò vniuersaliter,quandocunq; forma aliqua substantialis in materia qualibet de nouo acquiritur , compositum illud ex materia informata & forma informante simpliciter dicitur generari : & è cõtrario,quotiescũq; forma substãtialis ex materia aliqua deperditur siue expellitur, compositum ipsum simpliciter dicitur corrumpi. Quemadmodũ (excẽpli gratia) simpliciter generatur ignis,& corrumpitur lignum,cũ forma substantialis ligni per virtutem applicati ignis ex materia expellitur atq; deperditur,& forma substantialis ignis in eandẽ introducitur. Qua in re differentia tamen notanda est,inter generationem simpliciter & alteratione,quæ etiam generatio secundum quid nominari potest. In alteratione siquidem alterari dicitur ipsum subiectum, quod de qualitate transit in qualitatẽ, non ipsum totũ ex subiecto & forma aggregatũ:in generatione autẽ & corruptione, nõ ita generari aut corrumpi dicitur subiectũ generationis, aut corruptionis, quod est ipsa materia per formã informata,sed totũ ipsum cõpositũ, quod ex forma & materia informata cõstituitur. Quemadmodũ nõ ipsa hominis materia,quæ antè & pòst manet eadẽ,generari dicitur aut corrumpi,sed totus ipse homo ex anima cõstans & corpore,generari simpliciter, aut corrũpi simpliciter dicitur, cũ sua forma in materia acquiritur,aut ex ea pellitur. Ad obiectionẽ verò suprà positam facilè satis adhibetur responsio,si illud prius replicauerimus,quod in tractatu primo tetigimus, de cõditione atq; natura materiæ, quemadmodũ ipsa nõ ens simpliciter dici debeat ac nũcupari. Quia enim materia per se ad omnẽ formã indifferens,omnino simplex, nullã habet in se formam ex qua cõponatur, quæ've ipsam faciat esse in actu,sitq; ex se nihil nisi mera potentia:hinc fit,vt ex se non nisi ens in potentia possit nuncupari , non autem ens in actu,quod solùm est ens simpliciter. Ens enim

Solutio obiectionis.

in

in potentia,nō est nisi ens secundum quid. Quod autem in actu est per formam aliquam substantialem,quæ pars est sui,id simpliciter ens dici meretur ac debet. Cum ergo ita proponit obiectio, Si generaretur aliquid simpliciter, generaretur ex non ente simpliciter,admittenda est illata hæc conclusio. Non enim est inconueniens,ex non ente simpliciter aliquid fieri seu generari. Ex materia siquidē fiunt ac generantur res naturales omnes,quæ non est ens simpliciter,sed tantum potentia. Quod autē philosophicum dicit principium,ex nō ente nihil fieri aut generari:intelligendum est non de simpliciter non ente, sed de omnino nō ente,id est,quod neq; actu est,neq; potentia: quemadmodum in primo libro tradidimus manifestius.

Quæstio secunda. CAP. XX.

CVm calidi & frigidi,humidi & sicci sint officia cōtraria:quanā ratione dicta sunt hæc pariter in mixtione debere cōcurrere? Vt clarius dissoluatur quæstio, præmoneri oportet quæ sint harū qualitatū proprię differentiæ, quęve propria sint diuersa earū officia. Ad calidum enim spectat,separare partes heterogenias, id est, dissimiles & diuersorum generum ab inuicem. Ex virtute enim ignis est,quòd in homine ossa à carne,caro à neruis,cor ab epate,& cæterę partes diuersarū rationū ab inuicē separātur: id quod & in ligni adustione euadit manifestum,vbi cinis vapor,fumus,& flāma,abinuicē caloris virtute separantur. Idē patet quando igne purgātur metalla & separantur partes diuersorū metallorū quæ erant cōmistæ. Sunt enim rerū duplices partes,quædā sunt eiusdem rationis, vel speciei,vel dispositionis:quēadmodū(exempli gratia) partes diuersæ carnis,partes ossis,partes neruorum,partes aquæ omnes sunt eiusdem rationis. Hæ partes homogeniæ (id est,eiusdē rationis,speciei,vel generis) Græco vocabulo solēt nūcupari. Aliæ sunt quę sunt diuersarū rationū vel dispositionū,vt caro & os. Itē cortex & medulla in plantis,folia & radices. Et hæ partes heterogeniæ, id est diuersarum rationū,specierū,aut diuersorum generū nominātur, Nihil tamē nunc specialius perquiremus, an in carne sit aliqua forma substantialis alia à forma ossis,præter rationalem animam:an forte sola differant diuersa dispositione, secundum accidentarias qualitates.

Sunt hæc apud Arist. lib. 2. de gene. & 4. lib. Meteororū.

Est

Eſt ergo (vti iam oſtendimus) calidi officium, heterogenia in mixto ab inuicem ſeparare, homogenias autẽ partes ſimul coniungere. Vtrunq; enim facere calidũ, probat experiẽtia in igne metalla purgante. Frigidi autem eſt etiam pates heterogenias ad inuicem conglutinare, & conſeruare: vt oſſa cum neruis & carne, & eandem viciſſim cum oſsibus & neruis inuicẽ compaginare: quemadmodũ ad oculũ videmus in frigore, multa pariter in glacie conglutinari. Humidũ verò bene eſt terminabile vel formabile, ſecundũ omnem formam quã conuenit rei habere, & agẽs vult imprimere, faciléq; ſuſcipit impreſsionem ab agente, & eſt bene terminabile termino alieno. Nam propter fluxum (cuius cauſa eſt humidũ) cõtentum facilè ſe accommodat lateribus continentis: ſed malè terminatur termino proprio, propter fluxum conſequẽtem.

Cæterũ, fluiditati huic medetur ſiccum, quod termino alieno ægrè ſe accõmodat, nec niſi violẽter compactum lateribus continẽtis ſe patitur aptari, propterea quòd fluxum ignoret. Suo tamen proprio termino ſiccũ eſt bene terminabile, tenens atq; cuſtodiẽs figurã, & ſuperficiem ſuam. Harũ autem rerum experientiã docent nos figuli, qui volentes materiã luti pro ſuo libito tractare, & figuras quaſlibet inducere, vdum ac molle faciunt lutũ, & humidum aſciſcunt. Volentes verò iam inductũ terminũ & figuram ſeruare pulſo humido, igne exiccant, vel ſoli exponũt: vt quod humidi beneficio facilè eſt impreſſum, ſicci beneficio ſtabiliter ſeruetur. Quibus præmonitis, dicimus ad quæſtionẽ, agens vel generans, egere calido, ad diſtribuendũ ſingulis partibus ſibi cõuenientia, id eſt, ad ſegregandũ heterogenia, ne cõmiſceantur in homine os & caro, caro & nerui: in arbore cortex & medulla, foliũ & fructus, atq; ita in cæteris: Frigido, vt homogenia continuẽtur, & heterogenia cõglutinẽtur: Humido, vt figura & quantitas, & ſuperficies conuenientes inducãtur, ſecundũ exigentiã mixti quod generatur: Sicco, vt bene ſeruetur res in ſua figura & termino. Ex harum autem commixtione qualitatũ, quas primas vocant Phyſici, ſecundum certam proportionem, & iuxta diuerſarũ qualitatũ diuerſam dominationem, procedunt qualitates aliæ prius enumeratæ, etiã tãgibiles, & omnes aliæ ſenſibiles: *Solutio quæſtionis.*

vt sunt, color, & lux horũ inferiorum (lux enim cœlorũ, non est ex primis qualitatibus) sapores omnes, odores, atque soni. Non enim daret somnũ percussus aër purus.

Quæstio tertia. CAP. XXI.

SI oportet semper vno corrupto aliud generari, & vno genito aliud corrumpi. Solutio. Materia nequit esse nuda omni forma, quemadmodũ primo libro ostẽdimus. Atq; hac de causa, nõ potest agẽs vllũ hoc efficere, vt forma vna de materia auferatur atq; pellatur, nisi adducat aliã quam in materiam imprimat: neq; aliter materiæ natura fieri patitur. Rursum, quia plures formæ vltimæ nõ possunt simul inesse eidem materiæ, oportet etiã vt agẽs nouam formã substantialem adducens aliam pellat priorem, sicq; ex consequenti compositũ prius & substãtiam priorem corrumpat. Atq; hinc fit, vt semper ad vnius generationẽ comitetur alterius corruptio: & ecõtrario, corruptionem vnius, alterius generatio. Constat tamen non esse ob hoc necessariũ, vt quoties homo quispiam nascitur, alius intereat eiusdem speciei, id est, alius homo. Satis est, aliã aliquã substantiã periisse, cuius scilicet materiam nunc habet genitus homo: sicut genito igne, oportet non aliũ ignem corrumpi, sed aliam tantũ substantiam ex qua generatur. Cum enim materia sit finita, & non posit quicquam materiæ creari virtute naturæ: non est existimandũ, crescentibus arboribus & in altum expansis brachiis, hanc omnem materiã similiter gigni vel creari, sed oportet eandem materiã aliunde sumi. Nisi enim eadem materia sic per varias transiret formas, oporteret esse infinitam materiã: cum in infinitum pergant generationes.

Generatio vnius alterius est corruptio. Aristot. 1. de generat.

Quæstio quarta. CAP. XXII.

VNde procedat generationum & corruptionũ diuersitas, vt hæc magis hoc tẽpore aut producantur aut intereant. Solutio. Si cœli omnes immobiles starẽt, vt post iudiciũ futurũ credimus, nulla haberetur generatio, nulla corruptio: seruarentur tantum res in suo esse, & in stabilitate sua permanerent quod sunt. Motus igitur cœlorum, sunt causa generationis, & corruptionis in his inferioribus. Et quidẽ motus primi cœli mobilis, qui semper in viginti quatuor horis absoluitur, causa videtur sufficiens eius trãsmutationis, quæ fit secundũ diem & noctẽ.

Arist. 2. lib. de generat.

Cæterum

Cæterum eius transmutationis quæ fit secundū diuersas anni partes, iam producēdo, iam corrumpendo, causa est motus proprius solis ab Occidente in Orientem, per circulum zodiacum: quem motū cōplet vnius anni spatio. Eius enim aduētu omnia germinant, & senes iuuenescūt: eius autem discessu labuntur, & occidunt & veterascunt omnia. Vnde cum tempus aduentus, & tempus discessus sit æquale, vtrunq; secundum sex signa: sequitur, etiam tempora generationis, & corruptionis æqualia esse.

Quæstio quinta. CAP. XXIII.

VNde est quòd quædam sic facilè generātur, & quòd est inter quædā tam facilis transitus, aut tam facilis transmutatio: vt nubis in pluuiam, & pluuiæ iterū in nubem. In aliis verò est difficilis nimis, & longa generatio, & corruptio, & inter alia difficillima transmutatio. Solutio. Quædam sunt corpora imperfectiora, modicā dispositionem, vel proportionem qualitatum sufficientem sibi reputantia, quæ facilè generantur, vt vapor ex aqua facilè generatur, quoniam nihil requirit sibi præter modicam impressam leuitatem. In aliis verò, vt perfectioribus, oportet multo tempore perficie as quas rerum subsistentia requirit perfectiuas qualitates, & naturales vires, dispositionésq; necessarias, ac natiuas complexiones: quæ cū frequenter multæ sint, ac variæ, neq; ita facilè aut ita mox effectibiles, cōsequitur, longiorē tēporis tractum ad talium generationē requiri. Id quod Baptista Mātuanus inter poëtas Christianos facilè princeps, pulchrè admodū testatus est his versibus, Omne quod excellēs opus, & sublime futurum est, Difficiles ortus habet, incrementáque tarda. Inter quæ autem non multa est distantia, & quorū dispositiones necessariæ non multum differunt alterius ab altero, vt inter pluuiam & imbrem, aquam atq; vaporem, in his faciliorem quoq; oportet esse transitum.

Baptista Mantuanus de beata virgine in libr. Parthen.

Quæstio sexta. CAP. XXIIII.

SI idē possit semel corruptū reuerti? Solutio. Eadē secūdum speciem (etiam si totaliter species deleatur, vt esse in vermibus putredine natis videtur) quotidie redire conspicimus, sed numero idem, natura potens non est reducere, sed tantum secundum speciem, vt testatur & Aristoteles. Forma enim semel expulsa, si corruptibilis sit,

penitus

penitus corrumpitur & iam quasi annihilata reuocari nõ potest. Si verò sit incorruptibilis, cuiusmodi est sola anima rationalis, hanc certè natura vt creare non potuit, neq; dare, neq; de potẽtia materię educere: ita nec poterit post expulsionẽ siue emigrationẽ reducere. Quis enim reducat aut reuocet spiritus corporeis defunctos officiis, qui iam olim emigrantes è suis tabernaculis vias abierunt occultas, locáq; incolunt nobis prorsus incognita, vbicunq; domino visum id fuerit? Quis rex sic potẽs, quis ita sapiens Philosophus? Quis ita fuit eximius naturæ perspector aut descriptor, qui potuerit vel charorum suorũ, vel suam etiã ipsius animã reuocare, semel Dei nutu de suo tabernaculo eductã? Cuius, quæso, vel peritissimi medici ad hoc deuenire potuit experientia? Nõ est qui hoc faciat, non est qui valeat, non est (inquam) vsque ad vnum. Imò verò vnum nouimus, Christum Iesum, Dei patris vnigenitum filium, qui viã vitæ, & reditum ex mor-
Psal. 15. tuis primus ipse inuenit, eámq; (vt in Psalmo scribitur) nobis manifestauit in se credentibus: vt quemadmodum ipse posita anima, cum placuisset reassumpsit eãdem, inq; corpus reduxit: sic & nostræ aliquando animæ post longam emigrationem in sua redeant corpora, cũ eo pariter in æternitate plenitudine cœlestis gaudij fruituræ. Verũ non secundum naturã est hæc virtus, neq; sub eius limitibus hæc potestas stringitur: sed naturam omnẽ excedit & superat, secundum virtutem diuinitatis inhabitantis in eo, quæ illi cum patre & Spiritu sancto est communis, in perpetuis æternitatibus. Cui soli sit psalmus perpetuus, laus, & iubilatio sempiterna ab omni creatura angelica, & humana, nunc, in æternum, & vltra. Amen.

FINIT LIBER QVINTVS.

PSALMVS CONFESSIONIS IESV principi pacis pro assumptis in carne miseriis, ad dignam gratiarum actionem.

DIc impaßibile cœlum, tu quid es? narrate elementa quid sitis, aut quæ vestra substantia?

Vos verò homines commixta atq; mendicatim congregata corpora, generationem vestram explicate nobis.

Quid sitis, vnde decisi, ex quibus compacti: in quæ tandem putatis reuertimini?

Memento

Memento domine Deus, quòd de limo terræ fecisti nos: & compegisti in nobis quaternas inimicitias irreconciliabiles.

Has tu princeps pacis, miro connectis fœdere: donec terminatis induciys prorumpant in exitum, donec dissoluantur quæ tu continebas.

Hæc omnium nostrum æqua sors: hæc nostra miseranda conditio, omnes nos quasi aquam dilabi, & in terram volentes nolētes defluere.

Ab elementaribus pendere nos corporibus: quos tu angelicis penè coæquasti spiritibus.

Quid verò nosipsos flemus eiulantes? nónne tuam magis sortem, Iesu bone, commiserari ac deplorare nos oportuit?

Verbum patris patri coæternum de terra non eras, neque de terra sumebas tibi cibum, vt viueres.

Neque fontium aquis potabaris, in aëre non respirabas, ignis vsum nesciebas, nec tu, neque pater æternus.

Propter me verò accessisti ad me: quod ego sum, tu factus es verbum caro.

Verbum dico coangustatum, & abbreuiatum nimis, similem in te elementarem litem suscipiens mecum.

Et mortis legem voluntariè in te ipsum suscepisti, ex ea in nihilum vti computresceres, si non à dextris tibi astitisset saluator, omnipotens genitor tuus.

Iudæorum fera crudelitas accessit ad miseriam pauperis. non sunt passi suam periodum decurrere atque peragere vitam corporis tui.

In medio robore ac flore corporis tui, Iesu piissime, iniqui inuaserūt animam tuam, tollere eam tibi.

In lignum subuectum, viribus defectum, animam expirare fecerūt te, ô vita beatissima.

Et de ligno depositum, communi tradiderunt omnium matri: tanquam mortuum à corde, visceribus terræ.

Tu verò vnicus inter mortuos liber: non potuisti quia noluisti, videre corruptionem.

Nec putrefactum est tabernaculum animæ tuæ, à fortitudine diuinitatis tuæ, quæ inhabitare non desinebat in eo.

Euge & lætare quicunque diligis dominum: quoniam mortuus à morte surrexit.

Occisus est agnus, & reuixit: proiectus in terram, & surrexit.

Pro corruptibili seminato in terra corporis grano, immortale recuperauit atque glorificatum.

O felix commutatio dexteræ excelsi: pro mortali deposito. glorificatum recepit agnus Dei.

Quare tacemus, ô homines quæ ad nos hunc portio deducta est immortalitatis nostræ: vitã æternã quam reparauit & repromisit nobis.

Ibitis, ibitis corpora, ibitis dicimus in mortem: & computrefietis ab elementari inimicitia, quæ compacta est & habitat in vobis.

Sed nunquid obliuiscetur misereri Deus? aut relinquetur in stercore vita nostra?

Suscitans suscitabis nos domine, in momento, in ictu oculi: in nouissima tuba.

Et surgemus incorrupti, & nos immutabimur: quoscunq; hoc munere donaueris.

Et fiet nobis à te, ô largissime princeps, beata retributio, felix commutatio, cum sederis in solio gloriæ tuæ, quæ est sempiterna.

Benedictio, claritas, & sapientia, & gratiarum actio, honor, virtus, & fortitudo Deo nostro in secula.

Et qui occisus est agnus, dignus est his omnibus: quoniam resurgẽs à morte vitam inuenit, à progenie in progeniem omnibus quærentibus eum in humilitate.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMUS.

IN LIBRUM VI. DE MIXTORUM IMPERFECTORUM GENERATIONIBUS PRAEFATIO.

***

Psal. 48.
IDIT Psalmista, cum in spiritu psalleret Deo ex omni creatura, mirũ in reb⁹ ordinẽ: quod essent quędã ingenerabilia prorsus & incorruptibilia certas leges sibi descriptas inuiolabiliter obseruãtia, quas nõ prętergrediantur in secula seculorũ: ex quibus sunt nimirũ cœlestes spiritus, atq; virtutes, sol, luna, stellæ, atq; cœlorũ orbes. Sub quibus prospexit quædam nullã habẽtia determinatã legẽ suę generationis, sed verbo Dei stare tantũ: vt dũ ille iusserit, & quãdo iusserit, gigna

gnantur & cor rumpantur. Si enim dixerit altiſsimus, ſtatim ignis de cœlo, aut pluuia, aut grãdo, aut ros, aut pruina, aut fulgur, aut tonitru deſcendet: & cũ placuerit illi, ſtatim ceſſabunt. Nullam enim habent legẽ determinatam, vt perpetuo exiſtere debeant. Sunt ſub his viuentia omnia, quæ licet ſecundũ indiuidua non habeant determinatam ſubſiſtentiã: conſtat tamen ea ſecundum ſpeciei generationem perpetuam habere ſtabilitatem. Quæ ob hoc mixta perfectiora dicuntur, eò quòd habent generationem & ſubſiſtentiam magis determinatam prioribus, quæ facilè ſubito aut gignuntur, aut totaliter pereunt, atq; ob hoc mixta imperfectiora nuncupantur, de quibus modo præſentem inſtituimus tractatum.

De tribus aëris regionibus, earúmque diſpoſitionibus diuerſis. CAP. I.

QVoniã autem imperfectiora illa mixta corpora in aëris regione penè omnia vidẽtur generari, idcirco de ipſius aëris diſpoſitione atq; diuiſione primũ dicendũ. Aër itaq; vniuerſus, in tres regiones, ſeu partes diuerſimode qualificatas diſtinguitur: nempe ſupremã, infimã, & mediam regionẽ. Prima & ſuprema quoniã igni eſt proxima & cõtigua, circulariter cũ ipſo igne, ad motum primi mobilis & aliorũ cœlorum rapitur. Eſtq; perpetuò calida, tum propter vicinitatem cũ igne, tum propter hunc violentum raptum & motũ, qui per ſe ad calorem faciendũ eſt ſufficiens. In hac autẽ parte nubes haud quaquam generari poſſunt, neque reperiri, neq; conſeruari, tum ob nimiam ipſius à terra & mari (vnde nubiũ eleuari debet materia) diſtantiam, & nimiam altitudinẽ ad quam nubes nequeunt pertingere, detentæ & remoratæ in media regione aëris: tum propter calorẽ & motum circularem, qui impedit nubiũ congregationẽ. Leuantur tamen ad eam exhalationes calidæ & ſiccæ, quæ ob caloris & leuitatis copiã, facilius quàm nubes denſiores, aut vapores earum materia poſſunt aſcẽdere, & minus detineri: quæ exhalationes, in aëris hac ſumma regiõe varias faciũt apparẽtias, vt ſtatim dicetur diſtinctius. Infima autẽ regio terræ vicina, ob reflexionẽ radiorum ſolis à terra reuerberatorũ, vehemẽtius incaleſcit: tum etiã propter vapores & exhalationes (quæ calidę ſunt naturæ) à terra & aqua eleuata.

Iſtas tres aëris regiones diſtinguit Ariſto. 1. lib. Meteororum.

Tertia aëris regio,ea est portio,quæ inter summam & infimã interiacet media. Hanc vehementer constat frigidã esse,ex iis effectibus quos in ea percipimus generari. Ad eã enim non pertingit illa dicta radiorũ solariũ reflexio. Neq; eius ad ignem tanta est vicinitas,neq; circulari ipsa rapitur motu. Quæ in semet ipsa existẽs frigida,quia & à sphæra ignis distat,vt ab ipso calor ei non veniat,& reflexi à terra solis radii ad ipsam vsq; nõ pertingũt, sicq; inter duo calida velut media constituta,inter supremam dico & infimam regionem,suũ hac ratione frigus vehementius intẽdens,valde infrigidatur,condensatur,inspissatur,ea actione quam naturales per antiperistasim vocant,id est,per contrarii circumpositionem.

Quid actio per antiperistasim,& quomodo per talem actionem media aëris regio sit multum frigida. CAP. II.

QVæ res vt cum sequentibus impresśionibus clarius conspiciatur,præmissum atq; precognitum oportuit,quæ sit huius actionis quã diximus,virtus atq; natura. Cũ igitur contingit contrariũ à suo contrario ita circundari atque concludi,vt virtus actionis eius non posśit foras exire,ob fortem cõtrarietatem vndequaq; impediẽtem,tunc necesse est reflexam hanc virtutem in eo à quo emittitur receptam duplicari atq; fortificari. Huius est experientia,quoniã hyeme hominũ interiora multo calent amplius,coquũtur facilius,& cõsumuntur ardẽtius, quàm æstate media,quãdo ab interioribus egressus calor nõ reuerberatur à circũstante aëre. At hyeme,à vehemẽter frigido aëre circũstãte reuerberatus duplicatur in intimis. Idipsum patet in lignis,& facibus,& candelis. Multo enim est horũ flamma viuacior hyeme, quàm æstate. Eadẽ hæc ratio est,quare qui frigidiora loca habitãt,ampliori cibo sint,& maiori egeant nutrimẽto,iis qui in calidioribus,cum tamẽ calidiores ex cutis nigredine existimari possent. Sic(vt ad propositã rẽ reuertamur)cũ media regio aëris frigida,includatur inter summã & infimã calidas regiones,ipsa se fortificat:& tunc magis,quando cõtraria sunt fortiora. Nã in æstatis medio,cum ista inferior pars aëris sit propter directã radiorũ solariũ reflexionẽ calidisśima,media portio aëris ecõtrario efficitur frigidisśima. Hyeme verò,quãdo nõ est multa cõtrarietas,

Aristot. 2. Met. de grãdine.

min

minus est frigida. Hæ autē portiones aëris, nō habent terminos omnino determinatos, sicut nec elementa. Nā per motum cœlestium corporum adductis cōiunctionibus frigidis vel aqueis, elemētum aquæ crescit, & aër minuitur. Adductis verò coniunctionibus quæ pro aëris faciunt generatione, vt calidis & humidis, minuitur aquæ sphæra, & crescit aëris portio. Hyeme enim, aquæ plus quàm æstate abundant, & æstate plus quàm hyeme crescit aëris terminus. Ita contingit, regionē mediā vno tēpore esse maiorē, vt in hyeme, vere, & autumno, quā æstate, quādo directa & fortissima solariū radiorū refluxio etiā illud ad infimam partem trahit, quod aliis anni partibus, cum non ita calor præualet, ad mediam pertinet, Hæc antiperistasis duobus potest modis fieri, quippe per partium contractionem & maiorem compactionē. Et per qualitatis actiuæ à fortiori circunseptæ incrementū, reflexit speciebus.

De ijs quæ in suprema aeris regione generantur. CAP. III.

Per influxus verò astrorum, & per colorem solis eleuātur à terra & ab aqueis locis (vt ex mari, fluminibus, paludibus) subtiles & tenues quidam fumi, qui si multum subtiles fuerint, vehementer calidi & sicci, dicuntur exhalationes. Si verò densiores, calidi temperate & humidi, vapores dicuntur. Exhalationes autem hæ cum sint leuiores, facile infimam & mediam regionem penetrantes, ad supremam perueniunt: vbi cum aëre circumactæ in quo sunt, & hoc motu vehemēter calefactæ ac propter ignis vicinitatē inflāmatæ iuxta materiæ diuersas dispositiones vel vniformiter vel difformiter succensę, miras exhibent species, nūc draconū, nunc caprarum, nunc lancearum, nunc candelarum, vel facum ardentium. Sunt enim plerunque exhalationes viscosæ, & facilè propter siccitatem inflammabiles, quarū partes sæpe contingit secūdum opacitatem vel densitatem difformem nōn simul succēdi, aut simul etiā succensas nō similiter ardere atq; lucere vt cū pars anterior, crassior & dēsior nō ita velociter succēditur, aut nō ita plenè quā posterior quę est rarior. Atq; iuxta hanc dissimilitudinē, diuersas contingit rerū apparētias videri, quorū cōplures Aristoteles primo Meteororum libro enumerat. Sæpe autē conspiciūtur tanquam volitantia sydera, quę nō sunt æstimanda è firmamēto pro-

Quid vapor et exhalatio

iecta ad nos cadere:sed fiũt hæc,dũ exhalatio inflammata sursum quærẽs moueri,à nube deorsum pellitur,sicut cùm pila reuerberatur,à corpore cui obiicitur.In summa etiã regione cõtingit videri hiatus absq; inflammatione, quãdo nõ incenditur exhalatio,propter defectum viscositatis,& illuminata in partibus extrinsecis propter earũ raritatem,medio autem ob sui opacitatem nõ illuminato,velut profunditatem intermediã videre nos existimamus:quæ si magna fuerit,vorago:si nõ ita magna,hiatus nominatur.Sic autem vorago nobis aut hiatus apparet, quomodo pictorum ars eadẽ volens effingere,circũiecto lucido colore atq; aëreo p circuitũ,in medio colorẽ crassum atq; obscurũ intermiscet,vt sic vel puteus vel hiatus aliquis appareat,dũ in medio claritatis sese monstrat obscuritas:atq; huiusmodi impresiones phãtasmata dicuntur.apparẽt enim quod nõ sunt.Ex dictis igitur facilè est harũ descriptiões colligere,quippe vt stipulæ ardẽtes sint exhalatio(quã calidã & siccã diximus)mota ad supremã aëris regionẽ,& ibidẽ ignisvicinitate incensa,habẽs figurã stipularũ ardentiũ.Torris,est exhalatio ad aëris supremam regionẽ euecta,atq; in sola lõgitudine,siue latitudine ardens.Capra saltans est exhalatio in suprema aëris regione incensa,paulatim & carptim ab vna parte,ad alterã flãma discurrente,quòd si exhalatio talis veluti scintillas quasdã spuat,scintillę dicũtur. Stella errans est exhalatio in suprema aëris regione,secundũ longitudinẽ & latitudinẽ multas habens partes exiguas,diffusas & incẽsas,etiã quo ad crasitiem.Sic lancea volans,eiusmodi est exhalatio,lanceæ imaginẽ referens.Ignis perpendicularis exhalatio est perpendicularem figurã exhibens.Ignis fatuus seu candela ardens,est exhalatio ad infimam aëris regionem eleuata,& ibi per antiperistasim incensa,quæ dum quærit ascendere sursum,à frigore mediæ regionis depellitur,& apparet quasi saltans,loca decliuiora quærens,vnde & ad aquas ducit sequentem.

Quid vorago. *Quid hiatus.*

De generatione cometæ. CAP. IIII.

Arist.1.lib. Mete.

APparent autem interdũ in stellarum modũ cometæ. Est autẽ cometa non congregatio multarũ stellarũ, neque de natura cœlesti,neq; quo ad corpus,neq; quo ad caudam,sed tota est de natura elementari. Generatur autem

autem hoc modo, cum enim virtute solis & aliorum astrorũ eleuatur multa nimis materia, calida & sicca, grossa & pinguis, benéq; inflammabilis, ab his terrestribus vsq; ad summam aëris regionẽ, vbi circumgyrata ad motũ aëris inflãmatur æqualiter, & aduenientibus cõtinuo exhalationibus multũ diúq; nutritur, generatur cometa. Cuius materia si sit in medio grossior, & in circuustantibus partibus rarior, videtur tanquã crinitus, & vocatur stella comata. Si partes hę lõgius deorsum protẽdãtur, dicitur caudata. Si verò partes subtiliores fuerint inferius demissæ, dicitur stella barbata. Fit autẽ cometa potissimũ autumnali tempore, quoniã tunc & calor est materiã sufficiens eleuare, & caloris tẽperies facile permittit absque dispositione materiam bene conglobari & conuiscari: quod in æstate non sic permittitur, quando etiã nõ sic facile grossa exhalatio (propter solis ardorẽ dissipantem, & mediæ regionis summã frigiditatẽ) valet ad summam regionem transcendere. Verno autẽ tẽpore, non est plerunq; calor tantam materiam sufficiens eleuare. Hyeme verò & frigus & humidum repugnãt. Est autem cometa signum cõmotionum, bellorum, litium, traditionum, hac potissimũ de causa, quia tẽpore generationis cometæ dominatur calor, qui corpora animósq; hominũ ad huiusmodi accẽdit. Peculiariter verò principibus dicitur portẽdere mortem, quoniã aër qui tũc crassior est & viscosior ex materia cometæ, principibus delicatis & tenerioribus solet facilius nocere, quã rudibus agricolis. Spirãt præterea magna vi venti, ob ariditatem nimiam: exhalationes siquidem minus viscosas, atq; ideo non inflammabiles, in ventos abire docet Aristoteles. Vnde & narrat nocte apparente cometa, interdiu ingenti quantitate lapidem vento sublatum, cecidisse. Nicomacho quoque Athenis imperante, cometa apparẽte, magna ventorum vis circa Corinthum debaccatha est. Generatur autem aliquando in septentrione, aliquando in austro, nonnunquam ab occasu æquinoctiali. mouetur autem ad motum Aristot. exhalationem attrahentis, aut iuxta motũ supremæ regionis ab oriente videlicet in occidentẽ. Seneca tamen asserit nõnunquam ferri ex septẽtrione in occidẽtẽ per meridiẽ & ex septentrione in oriẽtem. Quod & se vidisse asseuerat, cuius cau-

ſam materiam aſsignat ipſam qua nutritur, ipſam ſiquidem flamma incendendo ſequitur, vt eſt in ſtuppa videre.

De galaxia, ſiue via lactea. CAP. V.

POëtæ mẽtiuntur, currum ſolis à Phaëthonte nouitio ductore male deductum, combuſsiſſe aliquã partẽ cœli, quam hac de re albam aſſerebant. Sed vt cætera fere poëtarum omnia, etiã hoc commentum eſt, & fabula vana. Iuxta veritatem autem ſentiendum eſt, aliquam eſſe partẽ cœli, in qua multorũ aſtrorum lumẽ receptum, per refractionem facit albi coloris apparẽtiam: & hæc eſt galaxia, ſiue via lactea: quæ tamen non ſemper apparet propter nubili aëris interſtitiũ. Ariſtoteli tamẽ viſum eſt, galaxiam videri propter receptionẽ luminis, in exhalatione calida & ſicca & rara. Verùm nihil prohibet ſic viam lacteam à nobis demonſtrari. Cæterum galaxia, Græca vox eſt, à nomine gala, quod lac ſignificat, vnde galaxia dicitur, quaſi lactea via, id eſt, alba, cuius coloris eſt lac.

Quid circulus lacteus.

Galaxia elementaris.

De ijs quæ in media & infima aëris partibus generantur, pluuia, grandine, niue pruina & nebula. CAP. IV.

CVm verò eleuatur à corporibus aqueis, per virtutem caloris ſolis & aliorum aſtrorum, vapor qui eſt calidus & humidus, tanti caloris, vt ſufficiat moueri vſq; ad mediam regionem aëris, vbi in nubem condenſetur, ratione frigoris, quod ex ſua natura condenſat, hoc pacto varia fit imperfectorum mixtorum generatio. Si enim nubes illa in aquam reſoluatur, incipiátq; guttatim decidere, generatur pluuia: cuius guttæ ſi paruæ fuerint quantitatis, imber dicitur: ſi magnæ & rariores, labrocera. Si verò etiam mediocres, pluuia ſimpliciter vocabitur: tametſi hoc ipſum nomen ſecũdum generalem acceptionem etiam imbri & labroceræ nonnunquam accommodetur. Quod autem dictum eſt pluuiam in media aëris regione ex nube generari, accipiendum eſt vt in plurimum, nonnunquã enim & infima fit (licet in ſuprema nunquam ob nimium æſtum vaporem congelari prohibentem) docet enim experientia pluuiam maximis guttis decidentem, non niſi ex infima regione deſcendere, nam quo ex altiori loco per aërem deſcendit, eo partes minutiores fiũt, vt in aqua ex eleuato aliquo loco effuſa videre non fuerit admodum difficile. Pluuia rotunda eſt, quòd ea figura ad

Quæ ſequũtur tractat Ariſt. 2. lib. Mete.

Pluuia.

ra ad resistendũ apta est,aëri,per quem transit. Pluuia quoque salsa est nonnunquam,eóq; vapores nõnunquam nimium terrestres leuantur, qui non cõcocti aquam salsam generant,aut veluti exustã,vt de salsedine maris dicetur. Descendunt quoq; ranæ cũ pluuia,imo(iuxta Albertum) vituli:nec mirum vsq; adeò hoc videri debet:cũ huiusmodi terrestribus vaporibus sursum leuatis virtute adsint quatuor eleméta,ad cuiuslibet misti generationẽ requisita,& corpora cœlestia agentia,cum primæ causæ cõcursu ad hæc sufficientia. Primũ pluuiæ signũ,sydus volans. Secundũ,rubedo matutina. Tertiũ, querela ranarũ. Quartũ,acrior morsus publicũ. Quintũ,quãdo sol solito citius mane apparet. Si verò nubes in media regione postquã fuerit versa in aquam congeletur à superueniẽte immodico frigore, & sic descẽdat,grandinẽ habemus: quæ tantæ nonnũquã quantitatis reperitur,vt lapides magni ponderis in ea inueniantur conclusi. Quos nõ est existimandum generari in media aëris regione,sed nimio calore cũ vapore simul sursum tractos fuisse. Cuius rei argumentũ videri potest,quòd lapides eiusmodi in grandineis globis repertos,cõpertũ sit plerunq; igneæ naturæ esse,& velut virtute ignẽ continentes: vnde fit,vt propter inhabitantem igneã naturã,facilius sequãtur solis per calorem trahentis impressionẽ. Grando rotunda est ferè figura,quia est pluuia cõgelata,& aliquando ingentis magnitudinis:quod fit quia ilico pluuia cõgelatur, antequã in minutas guttas dispergatur. Ratio de pluuia dicta est, quòd nõnnunquam animalis speciem referat:causa assignatur,dominium alicuius astri, tale animal producere nati:in vere & autumno potissimum cadit. Non solet autem grãdo fieri hyemis tẽpore,quia tunc media aëris regio non est multũ frigida:neq; rursum ita freqũẽter media æstate,propter calorẽ nimiũ,qui tam crassum vaporẽ non facile permittit sursum scandere. Videtur enim grãdo plus materiæ exigere, quàm pluuia, & frigus multo magis. In vere autẽ & in autumno solet frequentius accidere. Tunc enim & calor est sufficiens eleuandæ materiæ & non immodicus,vt dissipet eã:est etiam humiditas copiosior maxime in autumno,quo vapores generẽtur facilius & copiosius. Nihilominus tamẽ etiã æstate media cõ-

tingit generari impetuosam grandinem,cum contigerit materiam sufficientem sursum eleuatã esse. Nix verò fit, quando nubes antè cõgelatur quàm in aquã sit versa:quare & nix cõpacta,difficilius dissoluitur à sole, quàm glacies. At si eleuatur vapor modicus & subtilis,non habens sufficientem calorem,vt possit ad mediam regionem tendere,tunc in infima regione per frigus nocturnum ros generatur,quando nubes vertitur in aquam:qui fit maxime verno tẽpore,quando minor est calor, & frigus nocturnũ sufficiens ad conuertendum modicum & subtilem vaporem in aquam.Si verò vapor subtilis prius congeletur, quàm in aquã vertitur, habemus pruinã. Fit autẽ pruina tempore duriori,flante Borea potissimũ:Ros contrà,flante Austro. Quod si iuxta terram pendeat sterilis vapor, id est,nõ satis humidus vt ex eo possit aqua generari, neque satis calidus vt possit sursum eleuari, dicitur nebula vel caligo: quæ solis virtute dissipata præsignat serenitatem diei. Testimoniũ enim dat,quòd nõ sufficiat pro reliquis impressionibus vapor eleuatus. Ros autẽ vt natura calorificus,rorilẽtes segetes collectas putrefacit, calor enim omnis externus putrefactiuus est. Ouibus quoq; lethalem vẽtris fluxum generat,ob humorem multũ viscosum,nec satis excoctum:vnde pastores nõ prius oues educunt,quàm sol suis radiis rorem summis graminibus herbisq; hærentem,deuorauerit. Pruina plerunque fœtet,ob terrestre admistũ,& frigore impediẽte,non consumptum: quare & aqua, ex pruina dissoluta,insaluberrima est, & maxime noxia. Pruina descendens serenitatis diei indicium est:sursum verò vecta,oppositi præuncia est.

Nix. *Ros.* *Pruina.* *Caligo.* *Pruina.*

De fontium & fluuiorum generatione. CAP. VII.

DE fontibus autem & fluuiis non est credendum generari ipsos ex concauitatibus,in quibus aquæ collectæ per pluuiã hyemis tempore reseruarentur,vel fluẽtes fluuios facerent vel fontes. Sic enim non esset constãs neque stabilis cursus fontium & fluuiorum, sed aliquando possent deficere euacuato illo receptaculo. Igitur hoc pacto intelligenda est eorum vera generatio. Aër enim qui in poris terræ includitur seq; ipsum(cum maxime sit natura fluidus ac subtilis)terræ per poros immiscet, per nimium frigus(quod in terra abundat)condẽsatur facillime

Generatio fontium & fluuiorũ ex Aristot. sententia.

lime in aquæ guttulas,quæ paulatim in vnum locum deſcendentes, fonti principium præbent aut flumini. Huius ſignum eſt,quia iuxta montes & ex montibus conſpiciuntur egredi fontes & flumina:& ſicut ex magnis montibus magna flumina,& quaſi maria quædam,ita ex paruis mõtibus modici fontes egrediuntur,& modici velut riuuli. Non autẽ in locis planis videntur generari. Cuius eſt cauſa,quoniam cum ſit mons à terra eleuatus,poteſt ex omni parte aër facillime ingredi:& inſuper dubiũ non eſt montes habere poros & concauitates maiores,quanto ſunt ſoli viciniores & magis expoſiti,quàm terra in locis planis, intra quam non ſic poteſt aër ſeſe immittere neq; immiſcere. Quòd ſi quis incredulus neget tantum aquæ poſſe cõgregari,vt tanti fluuij inde generentur,videat quẽadmodũ humiditatis tẽpore circiter domorũ vitra,aër in aquæ guttulas verſus in vnum confluens, ſæpe magnam aquam circum vitra fundat,ita vt etiam in terrã defluat copioſius. Attẽdat rurſum,quomodo hyemis tempore,ex vapore adhærente vnguibus, ratione frigoris, generatur ſtatim aqua. Attendat nimiã fluxibilitatem aëris,& terræ frigus valde condenſatum: & his omnibus conſideratis, deſinat eſſe incredulus,factus fidelis. Si quis obiiciat,prius dictum eſt aërem decuplo aquã excedere, & ob id cauernas terræ & montium tantæ quãtitatis aëris capaces non eſſe,illi reſpondetur,tantum aërem non contineri ſimul, ſed vno corrupto,alterum mox ſuccedere neceſſario, ne vacui illi receſſus maneant,quod natura maxime abhorret. Adhæc in montibus multos cauos receſſus eſſe. Magnificet igitur hac in re diuinam magnificentiam, quæ ſicut pro terræ fœcunditate, pluuias,imbres, grandines, niues,rorem donat aque pruinam:ita de ſubtus facit ſcaturire aquas noſtris vſibus familiaribus aptas, vt his indeficiẽter recreati, non deficiamus coram eo(qui nos ſic abunde ſemper conſolatur)in vlla gratiarum actione.

De maris ſalſedine, eiúſq; fluxu & refluxu. CAP. VIII.

MAris ſalſedo generatur,ex permixtione exhalationũ aduſtarũ:quæ permixtæ cũ vaporibus, copioſe in mare patentiſsimũ incidentes ipſum faciunt amarum & ſalſum. Calidum enim aduſtum, humido permixtum, facit ſaporem amarum : quod patet in lixiuio & vrina. **Ariſt. in fine 2. lib. Mete.**

Aquæ

Aquæ tamen pluuiales, quæ ex mari euaporantur, non sunt amaræ: quoniã eleuantur vapores puriores, & alterantur per virtutẽ cœlestiũ. Item flumina, si quæ fluunt ex mari immediatè, per meatus terræ transeuntia, colantur vt perdant suã amaritudinẽ, & accipiant dulcedinem deputatã. Huius etiam signũ est, quòd aquæ maris quę in cereum vas vndequaq; conclusum per poros ingrediuntur, dulces fiunt: quoniam illa terrestreitas crasior, foris manet. Dicunt tamẽ quidam, mare ab initio amarũ fuisse creatum: quæ sententia priori penitus nõ repugnat: sed constat pariter, vt & secundũ naturalẽ cõditionem amaritudinẽ habeat suæ salsedinis, & nihilominus idem efficiat amplius causa quam diximus. De fluxu autẽ, & refluxu maris si causa requiratur, ex Luna eã oportet assignari, quæ dominatur humidis. Luna enim ascẽdente supra horizontem in quo est mare, ab Orientis puncto, vsq; ad punctũ meridiei, fluit mare. A' puncto autẽ meridiei ad occasum declinãte, refluit. Iterum ea ab Occidẽte ad angulũ noctis pergente, fluit: ab angulo noctis, ad Orientẽ, refluit. Quòd autẽ fluxus nunquam eadem hora incipiat, sed quotidie paulò minus vnã hora serius, Lunæ motui quo ab Occidẽte versus Orientẽ tendit, est adscribendũ. inde enim est, quòd serius quotidie exoriatur: conficit siquidẽ proprio motu quotidie tredecim gradus cũ vndecim minutis: & gradus quindecim, horam efficiũt. Quòd autem maria aliquãdo fortius fluant & refluant, quàm alio tempore, est ex vicinitate Lunæ ad maria. Quando enim Luna directè respicit mare, existens supra horizonta, multo fortius mouet, quàm quando existens sub horizonte, per reflexionem virtutis tantũ operatur eundem effectum. Virtus siquidem tantum reflexa, est minor, & directa debilior. Eodem etiã modo, aliquando mare crescit, aliquãdo decrescit: nunc cõdensatur, nunc rarefit. In nouilunio siquidẽ, vtriusq; & Solis, & Lunæ lumen impeditur, ne valeat aërem subtilem seruare: quare ingrossatus, in aquam magis tum vertitur: propter quod mare in nouilunio substantialiter crescit. In plenilunio etiam vtriusq; lumen non prohibitum rarefacit aquas maris, & crescunt per rarefactionem, non per substantiam: quæ & homines in se facilè, si aduertant, experiri poterunt.

De ventis & eorum generationibus, atq; diuersitatibus.

CAP. IX.

VEnti generantur per Solis virtutē, euaporata à terra exhalatione calida & sicca, quæ quærens sursum ascendere, & à frigido obuiante repulsa, secundū diuersos occursus, & repulsus, diuersimodè circa terrā agitatur, & mouetur lateraliter. Qui etiā à regionibus ex quibus flatū conspiciuntur habere, nomina accipiunt, & naturarū suarum conditionē diuersam. Ex regione nanq; Orientis, flat ventus Orientalis; qui est iuxta conditionem suæ regionis calidus & siccus, conueniens cū cholera, æstate, iuuētute, & igne, in qualitatibus naturalibus. Regio Occidentalis cū suis ventis est humida, & frigida conueniēs cum phlegmate, hyeme, senectute, & aqua. Regio Septētrionalis, quæ à septē stellis quæ triones nominatæ sunt à poëtis, hoc sumpsit vocabulū, habet vētos frigidos & siccos. Qua in re cōuenit cum melancholia, autumno, ætate decrepita, & vltima senectute, atq; cū terra. Ex parte meridionali, australes flant vēti, calidi & humidi, similes sanguini, veri, aëri, & adolescentiæ. Vocātur autē hi quatuor venti principales, Subsolanus, Zephyrus, Boreas, & Auster, qui & alios habēt sibi collaterales hinc & inde: quos non laboramus nunc curiosius distinguere, vt & nautis sua relinquamus, quibus nos antecellant. Hos roget, quisquis ea volet cognoscere exactius, atq; distinctius dignoscere. Generātur autem venti ex sicca exhalatione, sicut pluuia ex humida euaporatione: & à sole generantur: qui etiam eos dissipat maiore exortus ardore, resoluēs in aërem atq; disiiciens. Nonnunquam autem cum vaporibus humidis cōmixti simul, & eis coniuncti, pluuiam faciūt. In terram quoque possunt resolui, sicut vapor in aquam: verùm id & difficilius est, & rarius. Seneca quoque dicit ventum esse aërem motum: asserit & aëri quandam spirandi atque seipsum mouendi vim esse innatam, nimirum, cum putandum non sit, aërem præ cęteris elementis inertem ab ipso omnium conditore esse relictum.

Aristo. quæ sequuntur tractat 4. lib. Mete.

De terræmotu. CAP. X.

QVādo autē cōtingit intra viscera terrę plurimas generari exhalationes, in cōcauitatibus ipsi⁹ per virtutē Solis atq; astrorū ex materia ipsius terræ, & humiditatis

tatis terræ immersæ, si egredi nequeant, ob nimis compactam terram, & nimiã ventorum grossitiem, necesse est terræ fieri motum in aliqua parte. Qui si in latũ fiat, tremor dicitur: vbi verò eleuatio fit collis in altum, dicitur pulsio. Et hoc terræmotu contingit ciuitates opprimi, & montes generari, & etiam subrui. Neq; est mirandum, tantam habere vim exhalationem inclusam intra terrã, quoniã videmus ex modicis spiritibus in hominibus exitum quærentibus, magnos subinde tremores fieri. Auditur autem aliquando sonus multo ante terræmotum, ex concussione exhalationis ad latera terræ genitus. Cæterum duratione͂ habet iuxta exhalationis magnitudinem, & firmã solidámq; terrę compactionem. Signa aliquot futuri terræmotus sunt. Primum, si mare nullo vento spirante subitò intumescat. Secundũ, si aues solo pauidæ insideant. Tertium, si aquæ in imo puteo turbulentæ sunt.

De tonitruo & fulmine. CAP. XI.

Quid fulmen, & tonitruum. FIt quandoq;, vt pariter eleuetur vapor calidus, & humidus, atq; exhalatio calida & sicca, paritérq; ascendant in mediã aëris regionem: vbi quando contingit calidam & siccam exhalatione͂ nube ex dicto vapore genita velut pelle circundari, propter antiperistasim contrariorũ, vehementius exhalatio ipsa incalescit, & exitum hinc inde petens, nubem cõcutit: quam cum à parte inferiori, quæ debilior est, frangit, egreditur fulmen, hoc est, exhalatio inflammata, vel ante egressum per nimiam caloris vim, vel in ipsa cõcussione (sicut ex concussione lapidum *Nota de fulmine.* naturæ igneæ, exoriũtur scintillæ) quæ ad terras propulsa, propter suã subtilitatem, corpora rara & peruia absq; nocume͂to citius pertrãsiens, in interiora solet magis densa, magísq; resistentia plerunq; desæuire, ipsa cõfringe͂do vel adurendo. Nam intacta veste, hominem consumit, & carnibus illæsis sæpe ossa adurit, gladium quoq; frangit, *Visus anticipat auditũ.* vaginam nil lædens. Et licet secundum tempus prius se nobis corruscatio, per lumen manifestet, cõstat tamen prius tonitruum esse, & fulminis coruscationem ex nubiũ cõcussione (quæ tonitruũ dicitur) generari. Idq; hac de causa, quoniã sicut intellectus omnem sensum præuolat, ita visus cæteris sensibus spiritualior anteuertit auditũ. Cui rei argume͂to sunt, qui ligna cædũt in syluis, quos vide

videmus securim iam in altum eleuasse ad denuò feriendũ, priusquã ad aures nostras primi ictus son⁹ deuenerit.

Quemadmodũ verò in terra, ex coniunctione vaporis cũ exhalatione generãtur lapides, cæteráq; mineralia: ita cõtingit in superioribus quoq;, lapidẽ generari ex inclusione diutina exhalationis, & eius cõiunctione cum nube quę est frigida & aquosa: qui cũ fulmine deiectus, cuneus fulminis vocatur. Patet ergo quemadmodũ & ventorũ & terræmotus, & tonitrui atq; fulgurationis eadem penè sit materia, ipsa videlicet exhalatio. Super terram enim agitata, facit ventum: in terra, terræmotum: in nube autem tonitruum. Aduersus fulmẽ remedia sunt, loca subterranea: non enim profundius quinque pedibus terram intrat. Secundum est, pellis vituli marini, ex quibus ob id imperatorum tentoria fieri solent. Tertium est, laurea corona, nam laurus fulmine non læditur. *Arist. 4. lib. Mete.*

De halone, siue corona. CAP. XII.

PEr refractionem autem luminis in nubibus aquosis, contingit diuersas fieri apparẽtias. Cum enim nubes vniformis, & in omnibus partibus æquam raritatem, aut densitatẽ habens directè sub Sole, Luna, aut astro inuẽta fuerit, incidit in eã ab obiecto lucido astro luminosus radius, & nubis occursu refringitur. Prohibetur enim directè vlterius procedere, propter nubis vniformem dẽsitatem: atq; ita per extremitates nubis vbiq; diffunditur. Et per hanc refractionẽ apparet sub astro magnus circulus, lumine collustratus, in modum lucidæ coronæ, qui halon dicitur. Fit autem & sub Sole, & sub Luna, & sub Planetis aliis. Sæpius tamen circa Lunã, quàm circa Solẽ. Nam Sol feruido suo calore, materiã nubis disgregat, neq; diu eã sub se consistere permittit. Luna autẽ non tantã habet vim dispergẽdi materiã, quantam Sol: & ideo facilius potest apparere sub ea halon. Eadẽ ratione & circa astra sæpius apparet, quàm circa Solẽ. Verùm id fit cũ nubes debilis est, & sterilis, vt nec ventũ valeat nec pluuiã parere. In nubibus enim aquosis & spissioribus, nõ videretur astrũ ita suũ lumen posse spargere, propter virtutis debilitatẽ. *Halon sub Sole, Luna, & astris.*

De generatione Iridis. CAP. XIII.

IRis autem sic generatur, in nube aquosa & vt in imbrẽ soluatur parata, è regiõe opposita Soli aut Lunę refrin-

guntur

guntur radij luminosi Solis aut Lunæ, eiúsq; imaginẽ obscurè, & imperfectè exprimunt, propter nimiã distantiã, & interiectionẽ vaporũ inter Solẽ & nubẽ. Et inde apparet in ea nube arcualis figurę Iris, tribus distincta & adornata coloribus, videlicet puniceo, viridi & purpureo. Quæ colorum distinctio inde sumitur, quia radius luminosus quãto longius protẽditur, tanto debilior fit, & minus habet luminosæ claritatis, & magis ad obscuritatem atq; nigredinem tendit: propter quod, radius fortior ille qui prius puniceum habebat colorem, debilior factus cõuertitur in viridẽ. Color enim viridis magis ad nigredinẽ tendit, & obscuritatem, quàm puniceus. Ac rursum, idem radius factus debilior, tandẽ cõuertitur in purpureũ, qui amplius quàm viridis ad obscuritatẽ accedit. Differũt autem Iris & halon: quia Iris fit ex opposito Solis aut sui astri, halon autẽ directè semper sub astro. Iris etiã propter nimiã distantiã à Sole apparet nigrior: halon autẽ, albior & fulgidior, propter breuiorẽ & fortiorẽ radij refractionẽ, ratione vicinitatis ipsius ad astrũ. Rursum nõ tãtæ durationis est halon sub Sole, quãtæ Iris ex opposito Solis. Quia enim ille Soli est propinquior, idcirco citius dissipatur & disgregatur ab eo. Hæc autẽ longius distat. Vnde non ita citò dispergitur, diutiúsq; valet cõsistere. Præterea halon semper integer circulus apparet, & verè est. Iris autẽ nunquã nobis apparet integer circulus aut portio maior semicirculo: sed vel semicirculus, vna extremitate vnã nostri horizontis partẽ tãgens, & altera oppositã: aut est portio minor semicirculo. Notandũ autẽ quòd nõnunquã videre cõtingit simul duas Irides, aut interdũ (licet rarius) etiã plures. Duæ autẽ Irides cũ simul apparent, eosdẽ quidẽ colores habẽt, sed situ diuerso: ita vt altera habeat puniceũ, viridẽ & purpureũ, altera autẽ contrario ordine, purpureũ, viridẽ, & puniceũ. Et illa quæ apparet debilior, imago est alterius fortioris. Quando autẽ tres apparere cõtingit, tertia vsq; adeò debilis est, vt vix videri queat. Nã tertia cũ apparet, debet illa fieri ex refractione radiorũ secũdæ, qui valde sunt debilis virtutis. Et habet tertia debilissima semper colores similes primæ, & fortissimæ, puniceũ scilicet, viridẽ & purpureũ. Neq; enĩ cõtingit plures duabus simul apparere aut fieri in colorũ

Iris tricolor.

Quomodo simul plures Irides videri cõtingit.

positio

positione differentes, sed tertia semper primæ est similis. Sed & hoc notandū est, quòd quāto sol supra nostrū horizontē magis eleuatur, tanto minor apparet Iris. Atq; ob hoc in meridie, Iris fit quàm minima. In ortu verò vel occasu, maxima quę fieri potest, conspicitur. Eadē quoq; ratione, in medio æstatis circa solstitiū æstiuale, quādo prolixiores sunt dies, in meridie nō potest omnino apparere. Post verò æquinoctiū autumnale, quando sunt dies breuiores, potest per omnes horas diei sese manifestare.

De Parahelijs. CAP. XIIII.

CAeterū parahelii generantur ad hunc modum. Cum enim nubes bene densa & continua, regularis & vniformis, sita fuerit nō sub sole, neq; ex opposito, sed ad latus eius propinqua, vt vertatur in pluuiam, nondum tamē versa, in illa sol per suorū radiorum refractionē suā exprimit, formatq; imaginē, sicut suā imaginē effingit sol in ære polito & bene terso. Hæc autem imago solis ad eius latus cōsistens, dicitur parahelius, à para, quod Græcis iuxta significat, & helios, quod solē: vt dicatur parahelius, quasi iuxta solē. Dictū est autem nubem illā debere esse densam, vt melius refractionem faciat cōtinuam. vt integriorem solis suscipiat imaginem: regularem quoq; & omnino vt magis vniformem veriorē & perfectiorem exprimat imaginem propinquam etiam verti in pluuiam, vt commodius in ea repręsentetur solis imago, sicut in aqua pellucida, attamen nondum conuersam: quia si conuersa iam esset, partibus discontinuatis nō esset apta solis imaginem suscipere neque exprimere. *Parahelius quid.*

Differentia parahelij ab halone & Iride. CAP. XV.

DIffert autem parahelius ab halone, & Iride. primum quidem ex situ loci: quia neq; sub sole fit, vt halon: neq; ex opposito, vt Iris. Nam illic quidem sol materiam sua virtute dispergeret, hîc verò propter nimiam distantiam refractio esset nimium debilis, quæ non sufficeret ad imaginem solis effingendam. Sed medio modo ad latus constituitur parahelius, vt sol nubis materiam nimia propinquitate dissoluere nequeat, & copiosius ad nubem radij peruenire possint, quæ sufficientem faciant refractionem, ad solis imaginem efformandam. Quemadmodum autem ad latus solis in nube eiusmodi, qualis suprà

descripta est, exprimit sol suã imaginẽ, ita potest facere & luna (quãquã cætera astra, ad perfectã talẽ imaginẽ & similitudinẽ omnimodã efformandã nõ videantur sufficiẽtia) propter quod sub parahelio etiã imago lunæ comprehendi debet. Contingit autẽ non solũ vnum parahelium, verũ etiam plures simul apparere. Testatur enim Plinius, tres simul lunas Gn. Domitio & L. Annio cõsulibus, apparuisse. Non quòd secundũ veritatem tres lunæ fuerint, sed quia vna vera & duę imagines. Propter similitudinem enim cõmune habent nomẽ, quemadmodũ homines imaginem ipsius, cuius imago est nomine solemus designare. Et, in tẽpore natiuitatis saluatoris nostri Dei, ferũtur tres simul apparuisse soles, id est, sol vnus verus cum duobus paraheliis: qui tandẽ in vnũ coëuntes & cõuenientes significabant (vt rectè credimus) sanctissimæ trinitatis in vnitate mysteriũ, quod iam per Christi ortũ erat palã in toto orbe faciendũ, quodq; is qui mundo tum nascebatur sol iustitię, inhabitãtẽ in se haberet plenitudinẽ totius diuinitatis. Et quòd cũ Christo homine & pater & spiritus sanctus vna essent substãtia, & vnus Deus, vna lux, vnũ lumẽ increatũ & æternũ, quod est benedictum in secula. Amẽ.

Hæc sunt mirabilia magna admirãda atq; stupẽda, quæ solis & astrorũ virtute atq; efficiẽtia siue in cœlo sursum, siue in terra introrsum, siue super terrã deorsum fieri quotidie cõspicimus: quædã quidẽ frequentius, alia rarius, iuxta quod naturæ cursus expostulat, & iuxta quod autor naturæ Deus voluerit atq; mãdauerit. Omnia enim hęc nempe ignis, grãdo, nix, glacies, spiritus turbinis ac tẽpestatis, cæteraq; quæ suprà tractata fuere, faciunt verbum eius, eiusq; iussa obedienter perficiunt ad laudem gloriæ eius, qui in sublimibus inhabitans, etiã infima possidet, regit ac moderatur, secundũ beneplacitũ voluntatis suæ, qui in trinitate perfecte vnus, & in vnitate perfecte trinus viuit & regnat in secula seculorum. Amen.

FINIT LIBER SEXTVS.

PSALMVS ADMIRATIONIS mirabili domino.

MVlta iam diximus, & explicasse videmur nobis plurima: quæ erant occulta naturæ opera forsitan nonnulla patefecimus.

Ter

Terrores ignium qui in supernis apparent explanauimus:hiatus quoque,foueas,& puteorum voragines.

Pluuias,grandinem,niuem,rorē,pruinam,caliginem,hæc omnia descripsimus.

Fontium venas & fluuiorum origines scrutati sumus:maris salsedinem,fluxum atque refluxum considerauimus.

Ventorum qui terram perflant ortum distinximus:motus quoque & tremores in visceribus terræ.

Tonitruum & fulgurum quibus terrentur homines,exposuimus ortum:halonem & parahelium & irides signauimus in nubibus desuper.

Hæc omnia tractauimus,& explicasse nonnulla videbimur:tu enim Deus reuelasti nobis opera tua.

Veruntamen quæ adhuc occulta sunt nobis,plurima sunt:& parua nimis est portio eorum quæ nouimus,si conferatur ad ea quæ seruātur occultata à nobis.

Quæ cognoscimus sunt pauca nimiū,& ea ipsa quæ fortè cognouimus,sunt heu nimium tenuiter à nobis cognita.

Nimium tenuis est & obscura scientia nostra,neque est vel vnū ex cunctis operibus altißimi,quod sit pro dignitate sua nobis cognitum.

Mitto cætera,fontem considero qui scaturit de visceribus terræ, quem per vmbilicum suum refudando ebullit ipsa,iactu perpetuo.

Quis pro dignitate spectaculum istud vel modicum contemplari poterit?quis expendere sufficiet ortum aquarum tantarum,& fluxū perpetuum?

Surge diluculo,accede ad fontem,qui est in planitie ista,persta iuxta illum,neque abscedat vsque ad meridiem.

Et cum aduenerit meridies,non te auocet ventris cupiditas à consideratione tua:perseuera astans tuo spectaculo,vsque in vesperam & noctem profundam.

Habe intentos semper oculos ad aquam quæ ebullit de ore ipsius, attende ad dulcem sonitum,quem aquarum supra petras casus continuus immittit in aures tuas.

Dic mihi vbi sic perstiteris,si vlla vnquam hora defuit tibi spectaculum tuum:num vel breuißima morula defectum passus sis aquæ ebullientis?

Aquam quæ deprompta erat,non videbas redire iterum in ventrem fontis,vnde egressus fuerat,in riuulos atque fluuiolos deriuari conspeciebas per alueolos,super faciem terræ.

Mihi autem nimis

Vniuersam aquam istam si tibi placuisset colligere, accepisses certe vasorum plurium plenam amplitudinem, in non multo tempore.

Et quidem parum id forsitan, si diei tantum vnius spatio perduraret fluxus eiusmodi: nunc verò cursus est & impetus effluxionis perpetuus, & indeficiens in plurima secula.

Si collectæ starent aquæ quæ effluxerunt è fonticulo isto minimo, ab initio ortus eius conspiceretur vtique veluti flumen magnũ aquarum copia inundantium.

Fontes enim hi, ecce steterunt in diebus patrum nostrorũ ante secula plurima, ante annorum centenarios plurimos, vt scaturiebant, ita ebulliunt & hodie.

Vnde verò tantam tu dicis ô spectator aquarum copiam? & vbi continebantur, priusquam exirent per os fonticuli?

Quod est penu in quo seruatur tanta multitudo aquarum, vt nõ deficiat fluxus ex eo in tanta tempora?

In montibus affirmabis principium earum: aërem aßignabis mihi in materiam?

Vnde verò virtus earum tanta in visceribus terræ, vt ista sic perpetua fiat & indeficiens aquarum generatio?

Dic mihi qui habes intelligentiam & scientiam, si alium habeas quàm Deum autorem horum mirabilium?

Magne, magne Deus, contemplor, & contemplari non sufficio: in consideratione mea hebescit acies cordis mei.

Si voluero plenam eloqui veritatem super ijs quæ præconsiderata sunt: dicam tibi in confeßione laudis, quoniam tu autor es omnium simul horum mirabilium.

De tua fœcunditate scaturiunt fontes aquarum; in te sunt venæ fontium, qui vena es aquarum viuentium.

Sed & cætera omnia quæcunq; miratur homo, & nõ sufficit, abs te vno procedunt: confiteor hoc tibi ad laudem & gloriam tuam.

Multa diximus, & pauca omnino sunt atque exilia: nõ enim pro dignitate explicare sufficimus maiestatem operum tuorum, quæ sunt mirabilia.

Confitebor tibi domine, & psallam donec fuero: magnus enim tu es, & nimis nimium laudabilis.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc & semper, & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM VII. CONSIDERATIONIS PHYSICAE DE COELO ET MVNDO

PRAEFATIO.

OSTEAQVAM in libris superioribus de rerum naturaliũ principiis & causis, deq; motu & aliis quibusdã rerũ naturaliũ accidẽtibus, nẽpe infinito ac finito, loco, vacuo, & tẽpore, de rerũ quoq; naturaliũ generatiõibus, & corruptionibus, déq; meteorologicis impreßiõibus determinauimus, restat vt de totius vniuersi dispositiõe & partiũ situ, déq; cœlestibus illis orbib⁹ (quę sunt omniũ corporũ secũdũ corporis rationẽ nobilißima) specialius aliqua dicamus: de numero videlicet ordine, dispositiõe, virtute, déq; motib⁹ eorundẽ, & in hęc inferiora influxibus. Peculiariter verò de duobus illis lumininaribus quæ Deus præ cæteris insigniter in tẽporũ distinctionẽ & rerũ vicißitudinẽ in cœlis cõstituit, ad hominũ vtilitatẽ (Solem dico & Lunã) déque horũ peculiaribus motibus, quomodo dies, annos atque menses nobis distinguãt, generationes adducant atq; corruptiones, quomodo nobis plenilunia & nouilunia ab eis contingant. Vnde eclypses siue solares siue lunares, vnde solstitia atq; æquinoctia, & inuiolabilis iste procedat tẽporũ ordo. Vehementer enim ista sobrie cognita ad Dei gloriã profuerint cõtemplantibus, & ad ea quæ de generationibus & corruptionibus dicta sunt, nõ parũ præstabunt adiumenti. Primũ itaq; totius mundialis machinę dispositionem & situm figuraliter describemus, ac deinde ad cœlestiũ cõsiderationem transibimus: præmißis interim aliquot diuisionibus, & definitionibus, hisce atq; horum cognitione nonnihil lucis adferentibus.

Quędã diuisiones & definitiones sequẽtibus necessariæ. CAP. I.

EOrum quę natura sunt, alia sunt corpora magnitudinésve, alia corpora ac magnitudinem habent, alia principia habentium sunt.

Quæ verba hunc habẽt ſenſum,eorum quæ in rerũ natura exiſtunt,quædã ſunt quãtitates corporeæ,aut lineæ, aut ſuperficies:alia ſunt corpora prædicamẽti ſubſtãtiæ, quæ in ſe vti accidẽtia habẽt huiuſmodi quantitates: alia ſunt principia ſubſtantiæ corporeæ,quippe materia & forma. Ad huius diuiſionis notitiam ſubduntur definitiones continui,& ſpecierum ipſius,quarum eſt hæc continui.

Continuum eſt,quod in diuiſibilia ſemper diuiſibile eſt.

Id eſt,quantitas continua permanens eſt quantitas,quę poteſt ſecari in partes proportionales, ita vt nunquã ſit peruenire ad partem in alias non diuiſibilem, nec inconueniens eſt ſic proceſſum eſſe in infinitum, cùm hoc ſolum potentia & non actu ſit. De parte proportionali quid ſit,prius ex dictum. Dictum quoq; eſt prius quantitatem continuam ex indiuiſibilibus nõ componi, cuius oppoſitum ſequeretur, ſi ad partem indiuiſibilem deueniretur. Patet hinc excludi tempus & numerum, continuum autem cum in tres diuidatur ſpecies,rectè ſingularum definitiones ſùbduntur,quarum eſt corporis hæc,

Corpus eſt, quod eſt diuiſibile omni ex parte.

Id eſt,corporea quantitas,eſt quantitas longa,lata & profunda,ſeu quæ menſuratur longitudine, latitudine, profunditate ſeu craſsitie,quæ tres dimenſiones ſunt.

Linea eſt magnitudo quæ ad vnum eſt diuiſibilis.

Id eſt,linea eſt quantitas continua permanens, vnica dimenſione,ſcilicet longitudine,potens ſecari.

Superficies eſt ea quæ ad duo eſt diuiſibilis.

Hoc eſt ſuperficies eſt,quantitas continua permanens quæ duabus dimenſionibus tãtũ(ſcilicet longitudine & latitudine)eſt diuiſibilis. Hiſce itaque definitis, commodum de motu locali corpori quanto attributo, nonnihil dicendum videtur,qui diuiditur ſic,

Motuũ localiũ ſeu(vt dicit Ariſtot.) lationũ,alius eſt rectus alius curuus,alius ex hiſce miſtus.

Cuius membra,ex ſubiectis eorundem deſcriptionibus, euadent manifeſta.

Motus rectus eſt, quo ſurſũ itur atque deorſum.

Id

Id eſt, motus elementorum naturalis, ad locum videlicet naturalem, rectus eſt, qui per lineam quæ diameter mundi eſt, fit, ſiue ſurſum, ſiue deorſum ſit.

Motus ſurſum dicitur, quo è medio pergitur.

Id eſt motus rectus ſurſum dicitur, quo è centro terræ tenditur per rectam lineam.

Motus deorſum dicitur, quo ad mediũ proficiſcitur.

Id eſt, quo ad centrũ terræ per rectam tenditur lineam.

Motus circularis eſt, qui circa medium fit,

Hoc eſt, motus circularis eſt, qui fit circa centrum terræ ſecundum partes æqualiter diſtantes à centro. Atque horum motuum, ſoli rectus & circulares ſimplices dicuntur, eò quòd per lineam ſimplicem fiunt, videlicet rectam & circularem. Deſcribitur autem linea ſimplex ſic,

Linea ſimplex eſt, quę in omnibus ſui partibus vniformis eſt, ſecũdũ rectitudinẽ aut curuitatẽ.

Quales ſunt linea recta, & circularis. Atqui hæc quæ de motu dicta ſunt, ipſis ſimplicibus corporibus eſſe tantum applicanda (iuxta Ariſtotelis ſententiam) non vſquequaque fuerit difficile aduertere, quibus præcipue huiuſmodi motus competunt. Colligitur tamen ex dictis admodum facile, quis motus rectus, quis curuus, quis ſurſum, quiſve deorſum, atque ita deinceps iuxta vulgi accipiendi modum.

Motus miſtus eſt, qui fit ſecũdũ magnitudinem, partim rectam, & partim curuam.

Vt motus per arcum & neruum, ſic motus venti obliquus, imo propemodũ cuiuſlibet miſti motus. Quoniam corporum quædam grauia, quædã leuia, quædam neutra ſunt, pretium operæ videtur, horũ definitiones ſubiicere.

Eſt igitur leue, id quod aptum eſt è medio ferri.

Id eſt, quod è centro terræ, aptum eſt ſurſum moueri, vt aër, ignis.

Graue eſt id quod aptum eſt ad medium ferri.

Hoc eſt, quod ad centrũ terræ tendit ex naturali motu & proprio, vt aqua & terra. Porro hîc animaduertendum eſt, quædam ſimpliciter leuia eſſe, vt ignis: ſimpliciter le-

uia aut grauia, vt terra: alia tantum respectu alterius, vt aqua si conferatur terræ, leuis est, & non simpliciter: & aër collatus igni, grauis, non tamē simpliciter. Vnde &c.

Leuissimum dicitur, id quod super omnia collocatur, quæ sursum pergunt.

Qualis est solis ignis.

Grauissimum est id quod sub his omnibus collocatur, quæ deorsum feruntur.

Vt sola terra. hinc infertur cœlestes orbes, neq; graues, neque leues esse: non enim aut sursum aut deorsum ferri apti sunt, sed solum circulariter, qui motus perfectissimus est, vt & ipsa circularis figura. Quod autem dicitur leuissimum poni super omnia, &c. intelligendum est inter elementa, ne cœlo ipsi competere putetur.

De totius vniuersi dispositione, & ordine omnium quæ sunt in eo. CAP. II.

VNiuersitas mundi, atque mundus vniuersus, simplicibus constat atque mixtis corporibus.

Simplicia corpora sunt, quæ motus secundum naturam principium habent.

Id est, quibus motus simplex secundum naturam propriam non ab aliis participatam competit. Huiusmodi sunt quatuor elementa.

Composita sunt quæ mouentur ad nutum simplicis dominantis.

Qualia sunt omnia mista corpora. Simpliciū sunt quædam quæ nullā suscipiunt primarū qualitatū, nec proinde secundarū, quæ ex primarum certa proportione consurgunt. Hæc sunt cœlestia corpora, quæ nec grauia nec leuia sunt (alioqui enim sursum mouerentur aut deorsum) sed naturaliter mouētur motu circulari, qui motus cum sit perfectissimus omniū, sicut & circulus est figura perfectissima, & maxime vniformis, cōuenit corpori perfectissimo sphæricā figurā habēri. Alia sunt simplicia corpora, quæ qualitates primas sibi habēt determinatas. Ipsa sunt elemēta quatuor, ignis, aër, aqua terra. Inter quę propter repugnantiā qualitatū actiuarū, cū sit pugna atq; inimicitia perpetua, ob proportionem tamē actiuæ virtu-

Arist. 1. lib. de cælo. Idem 8. lib. Phys. & lib. 2. de cælo.

tis in superiori, & resistētiæ in inferioribus, haud dubie or dinatissimā, nullū horū cōtigit ab initio deficere. Horū, ignis vt summe leuis, rarissimus atq; purissimus, sursum habitat, suam cōuexā superficiē habens simul cum concaua superficie orbis lunæ. Post ignē sequitur aër, tribus partibus siue regionibus (vt in præcedente libro fuit declaratū) distinctus. Aëri proxima est aqua, quæ in principio quidē creationis rerum sic terrā ambiebat per circuitum, & respōdebat iuxta suam superficiē cōuexā superficiei cōcauæ aëris, quomodo nūc ignis ambit aërem, & superficiei cōcauæ cœli lunaris secūdū suā cōuexā superficiē adæquatè respondet. Verùm propter habitationē hominum, ex Genesi patet, omnipotentis iussu aquam congregatā esse in locū vnū, vt appareret arida, hoc est, terra, fieretq; apta habitationi hominū, & fructificationi gignē dorum ex ea. Mixta verò corpora, in locis elementorum suam habent mansionē. Vnūquodq; iuxta suæ naturæ cōstitutionem: quædā quidē in aëre, quædam in aqua, alia in terris. Possunt autem mixta corpora vniuersa quinq; gradibus summatim complecti. In primo gradu & infimo sunt mixta imperfecta, id est, impressiones meteorologicæ, de quibus iam in præcedenti libro determinauimus. In secundo gradu sunt lapides & mineralia quæ in terris gignuntur, & ob longiorem durationem merentur altiori gradu à prædictis reponi. Atq; hæc omnia sunt inanimata. Tertius gradus habet omnes plantas, arbores, & herbas, & quæcunque vitam habent vegetatiuam, id est, quæ nutriuntur, augentur, & generant sibi simile. Quartus, continet omnia animalia bruta. In quinto autem & perfectissimo gradu est species humana, ad quam vt finem ordinantur cæteri omnes gradus inferiores. In cuius iudicium sexto demum die, omnibus dispositis & perfectis, nouissime Deus creauit hominem.

Gene. 1. *Quinq; gradus mixtorū corporū.* *Gene. 1.*

De elemento ignis specialis determinatio. CAP. III.

QVanquam autem de elemētis in libro quinto tractatum est, quantū ad rationē elementi & qualitates elementares pertinet, hoc tamen loco aliqua sunt specialiter dicēda quę alias ipsorū conditiones respiciunt, vtputa de modo existendi, de perfectione, de situ locali, & huiusmodi, quæ huic loco magis cōpetunt. Et primū quidē

de ignis elemento, quomodo & vbi existat, & quã ob causam nõ videatur, est dicẽdũ. De hoc enim elemẽto quidã addubitant, nonnulli plane negãt, sensui magis quàm rationi credẽtes, ob hoc scilicet quòd oculis ipsum non videãt, credere rationi recusantes. Putant enim elemẽtũ tãtũ (nimirũ decupla proportione aëris sphærã excedẽs) nõ posse penitus latere oculorũ corporaliũ aspectũ, ita vt nec serenissimis noctibus videri possit, quãdo neq; à nubium obiectarũ dẽsitate, neq; à solis lumine, vllũ videtur impedimentũ. Verũ isti ex luce candelarũ, carbonũ, & facum, quæ apud nos sunt, seipsos paralogizant atq; decipiunt, somniantes vel carbonariũ, vel lignariũ aliquẽ ignem esse debere eum quẽ elementarem dicimus. Qua in re manifestat ratio crassissimè illos iudicare, non attendentes maximam dissimilitudinẽ quæ est inter ignẽ materialem (qui nobis in vsu est, ad illuminãdas tenebras, aliaq; necessaria peragenda) & illum elementarem, qui ad totius vniuersi decorem, cœlo proximus, locũ quartũ possidet. Ignis enim quo vtimur, non ignis est (vt in libro de generatione & corruptione diximus) sed igneũ aliquid. Non enim corpus simplex est, sed mixtũ: lõgissimeq; abest ab illa raritate quæ igni cõpetit elementari. Est enim ignis iste nostri vsus, admodũ cõpactus, spissus, & plane opacus in se ipso, minimeq; transparens. Quod vel ex hoc facile patere potest, quoniã candela candelæ apposita vmbrã facit, quod certe nõ faceret, si ignis cãdelæ corpus perspicuum esset siue transparens. Docet itẽ experientia, quòd directe trãs ipsum ignẽ nostri vsus, nihil videre possumus, quódque visum impediat ne suũ percipiat obiectũ. At verò ignis elementaris, in sua natura & in sua sphera decuplo rarior est, quàm sit aër etiam purus & nullo vẽto cõmixtus. Et si vllum elementũ purum est (Aristotele teste) creditur esse ignis: vtpote cœlo proximum, vbi difficilius est fieri vllam cõmixtionem. Vnde si aër decuplo densior, non potest terminare visũm nostrum, sed est transparẽs & perspicuus, quãto magis nõ poterit terminare visum, ignis decuplo rarior, sed erit trãsparẽtior & magis perspicuus aëre in proportione decupla? Quòd autem visum nostrum nõ terminet aër, manifestũ est sensus experientia. Nam nisi motu & flatu vẽti illũ experirẽtur rudes homines (quibus

Ignis elemẽtaris maxima raritas.

bus tamen æquè sunt sensus vt doctioribus) planè negaturi essent aërem,assererentq; vacuum esse vsq; ad cœlos. Sed experientiis solis,iisq; certisimis,& manifestisimis, de aëris existentia certificantur.De igne verò,quoniā nimiū est à nobis elongatus,nō possunt sic haberi experientiæ:propter quod , ad credendū eius existentiā quidā inueniūtur tardiores. Ratione tamen efficaci est demōstrabile,talē qualem iam diximus ignis sphæram esse regioni cœlesti contiguā. Præterea, nullū corpus diaphanū, id est,perspicuū,vel transparēs,per se terminat visum. propter suā transparentiā, sed solùm corpus opacum & non transparens visum terminat & penetrare non patitur. Quapropter si ignis in sua sphæra talis esset,qualis apud nos,essetq; visibilis & visus nostri terminatiuus, vt corpus opacum, necesse foret omnes stellas firmamenti, & planetas,ipsum quoq; Solē perpetuo nobis eclipsari, nec possent à nobis vnquam videri.Cum enim per circuitum vndiq; ambiat ignis totā aëris sphærā, ex omni parte lumen cœleste impediretur à luce ignis. Totū ergo decorē cœli talis ignis nobis absconderet, & penitus auferret. Quapropter voluit illū Deus disponēs omnia suauiter, in maxima raritate(vti eius naturæ cōueniebat)cōstituere. Quòd si quis interroget:ignis ille elementaris tātus, vnde habet nutrimentū? Videtur enim totus aër tāto nutriēdo igni nō sufficere.Attamen debere ignē nutriri cōtinuo aliquo cōbustibili,videtur mōstrare experiētia. Dicendū est, ignē quidē in aliena materia nō posse subsistere,neq; teneri,nisi cōtinuò nutriatur adiecto cōbustibili. In sua autē sphæra in materia propria, nō eget vllius cōbustibilis nutritione,vt in naturali loco suo seruetur,nihilo certè magis quàm aër,aqua vel terra vllo indigēt nutrimēto. Hæc propter simpliciū quorūdam sensualem dubitationē de ignis elemēto dicta voluimus, ne ob sensus nostri angustiā diuinæ maiestatis amplitudini aut magnificētiæ operū derogemus. Tā amplā enim & ex præcipuis mūdialis machinæ partib⁹ vnā abnegare creaturā,ac per hoc pulcherrimū illū ordinē & proportionē ordinatisimā,quę in quatuor elemētis cōsideratur,ꝑpter sensus crasitiē destruere,quid aliud est , quàm ob nostrā angustiā diuinæ potētiæ, & sapiētiæ amplitudinē cōstringere?

Obiectio. *Solutio.* *Attende.*

De

De situ elementi aquæ, & terræ discoopertione. CAP. IIII.

DE aquarũ etiam situ non inutiliter mouetur difficultas, ex eo quod iam antè primo capitulo dictũ est, & ad oculum manifestè cernimus, terram non esse ex omni parte aquis circundatam, sed secũdum partes aliquas esse discoopertã aquis. Tale autem aliquid in nullo omnino aliarum sphærarum accidere videmus. Nam aër ex omni parte ambit aquã, & ignis ex omni parte aërem, ac deinde in cœlestibus orbibus quilibet superior ex omni parte ambit inferiorem. Vnde apparet, hunc aquæ situm quem nunc habet, non esse prorsus illi naturalem, sed iuxta situm naturalem debere ipsum ambire & circundare ex omni parte sphæram terræ. Quærimus ergo ad cognitionem operis Dei, an sola diuina virtute absq; cooperatione naturæ ista terræ discoopertio, & aquarum separatio facta sit, an simul vlla naturalis virtus ad hanc rẽ concurrerit. Et si sola diuina virtute id factũ dicamus in principio, die tertio distinctionis rerum, an vsque nunc eodem modo, Deus miraculosè sua sola virtute eam ita contineat. De hac re quorundã Astronomorum sententia est, terram sua siccitate obsistere humori aquæ, sicq; eam velut fugare atq; à se repellere per suam actiuitatẽ, in aliquot partibus, quantum pro mixtorum cõseruatione, & specialiter viuentiũ atq; hominũ vita conseruanda est necessarium. Cur autem terra ab vna parte plus quàm ab alia aquam pellat, causam assignant ex adiutorio cœlestis corporis. Dicunt enim in parte Septentrionali, iuxta polum nostrum esse stellas quasdam de natura Saturni, frigidas, & siccas, quarum assiduis impressionibus atq; efficacibus influentiis ipsa terra vehementer adiuta, fortificata, & corroborata in sua siccitate, possit sese discooperire, & aquas propulsare. In cuius signum adducunt, quòd terra à parte Septentrionali semper manet detecta. Asserunt insuper etiam si per miraculum Deus die tertio non congregasset aquas, quòd temporis tamen successu naturaliter hoc ipsum effectum fuisset per virtutes naturales prædictas; impossibile tamen fuisset sic citò, & subitò id fieri aliter quàm virtute Dei: quoniam agentia naturalia nihil agunt in instanti, sed successiuè, in operationibus naturalibus. Alij dicunt, etiã si nõ fuisset virtus prædicta

dicta sufficiens causa, ad efficiendum in principio terræ denudationem & discoopertionem, sufficere tamen eam posse, ad sic terram in sua discoopertione conseruãdam. Minoris enim virtutis est, quippiã in statu aliquo conseruare, quàm primo in eum perducere: quemadmodũ medicinæ ars in vita hominem seruat, quæ tamen vitam minime donare potest non habenti. Verùm cùm prædicta sint omnino incerta (quis enim definire nobis poterit an virtus aliqua talis sit in terra, vel in cœlestibus constellationibus ad eã rem sufficiens) præstat vt eo quod certissimũ est contenti simus, hoc autem est, quod ex infallibili doctrina sanctæ scripturæ didicimus, nempe diuina virtute terram esse discoopertam, verbo & iussione omnipotentis Dei, dicentis (vt primo capite Geneseos scribitur) Congregentur aquæ quæ sub cælo sunt in locum vnum, & appareat arida. Cuius verbi sanè potentissimi efficacia, credimus vsque nunc permansisse aquam in eo situ & loco quem tunc accepit, & in quo nunc cernitur: ita scilicet vt terram non quomodo ab initio ex omni parte circundet, sed ex magna parte nudam velut circumlambat. Et licet forsitan veritatem habeat, quædam astra sua virtute ad hoc cooperari (Deus enim per causas secundas multa conseruat, quæ per seipsum fecit ab initio) quia tamen sancta scriptura de hac re loquens, non nisi Deo totũ tribuit, idcirco neq; nos adiicere quicquam volumus. Nam præter iam supradictam Genesis autoritatẽ, ita in prouerbiis clamat Sapientia, Quando circundabat mari terminum suum, quando legẽ ponebat aquis ne transirẽt fines suos, ego aderã cum eo cuncta cõponens. Et Prouerbiorum x x x. cap. vir cũ quo loquutus est Deus interrogat, dicens: Quis conclusit aquas quasi in vestimẽto? Et manifestum est quòd pro responsione subauditur, Dei potentia. Similiter Iob x x v i i i. de Deo dicitur, Qui fecit ventis pondus, & aquas appendit in mẽsura. Quando ponebat pluuiis legem, & viam procellis sonãtibus. Iterum Psalm. x x x i i. Congregans sicut in vtre aquas maris, ponens in thesauris abyssos. Et quomodo de montibus alicubi loquitur Psalmista dicens: Terminum posuisti eis quem non transgredientur, neque conuertentur operire terram: sic nihil dubium est, quin & de aquis nos loqui opor

Certior sententia.

Genes. 1.

Prouerb. 8.

Prouer. 30.

Iob 28.

Psalm. 32.

Psalm. 103.

oporteat. His ergo modis cùm scriptura totum hoc miraculum Deo ascribat, nobis videtur superuacaneum aliã causam quærere. Si autem roges, Num ergo continuò miraculum facit Deus, dum ita terram continet denudatam? Audi. Semel loquutus est Deus verbum virtutis, & sermonem potentem protulit in die tertio, nec opus est, vt loquatur iterũ. Voluit enim vt effectũ haberet sua illa iussio, donec super terram esset mixtorũ habitatio: quod est vsque in consummationem seculi. Miraculo quidem hæc terræ denudatio primũ facta est. iam sic manet terra absq; nouo miraculo, & se aqua vbi semel posita est continet, absq; nouo miraculo. Non enim inobedientes sunt creaturæ naturales vt homo: cui necesse est sæpius eadẽ vel præcipere, vel prohibere, propter inobediẽtiæ promptitudinẽ. Si iterum roges, num violenter aqua contineatur & cohibetur in vnum locum, vt non terram circundet, postequàm à situ & statu primo naturali priuatur? Audi iterum: Si quidem sola naturæ virtute per vim terræ, aut operationem Astrorum id factum esset, violentia vtique dicenda foret. At verò cùm verbo & iussione omnipotentis Dei (qui totius naturæ autor, rector, & gubernator est) constet omnia hæc peracta, quomodo dicere poterimus, aquam in suo situ ex hoc vllam pati violentiam, quanuis iam non vt ab initio terram circuncingat? Quomodo enim violentum & vllius creatæ naturæ poterit esse contrarium, quod ex voluntate est, & iussione Domini naturæ, dulciter gubernantis, & disponentis omnia suauiter? Quomodo in familia bene ordinata & subiecta violentum esse poterit aliquid eorum quæ paterfamiliâs sua voluntate disposuit? Non ergo nunc violenter cohibetur aqua ne circundet terram, sed suauiter & dulciter sese continet Dei imperio obsequens, vsquedũ in consummatione seculi (mixtis omnibus consummatis) eiusdem verbi iussione suum locum recipiat.

Nota firmiorẽ rerũ naturalium quàm hominis obedientiam.

Sapient. 8.

De terræ immobilitate & minima quantitate. CAP. V.

OMnium autem infima est terra, quæ medium mundi obtinens, quasi totius mundialis sphæræ centrũ, penitus immobilis perpetua firmitate consistit: circa quã vt centrum immobile voluuntur amplissimi illi cœlorũ orbes, simul & alia elementa superiora continuo motu mouen

mouentur, ignis, scilicet, aër & aqua. Soli enim terræ conuenit prorsus secundum locum immobilem cõsistere, vt secundum se totam nunquam moueri possit, neq; motu circulari, neq; motu recto. Est enim quasi mundi centrũ, ab altissimo Deo posita in medio totius mundialis machinæ. Vnde sicut in corpore sphærico quod circulariter mouetur, cunctæ ipsius partes mouentur circulariter, solo ipso centro (circa quod aliæ partes voluuntur) immoto permanente: ita & de terra intelligẽdum est, quòd sola in medio mundi stat immobilis. Quemadmodum per Sapiẽtem dicitur, Generatio præterit, generatio aduenit, terra autem in æternum stat. Quòd si quis obiiciat, fieri non posse, vt terra quæ tantæ quantitatis moles nobis videtur, centrum esse dicatur, cum cẽtrum habeat rationem puncti, sitq; indiuisibilis punctus corporis alicuius sphærici, ipsa autẽ terræ substantia nequaquam sit indiuisibilis, neque punctualis, sed in plura milliarum millia sit diuisibilis. Huic obiectioni respõdetur dicendo, quòd terra tametsi nobis pusillis, & pusilla semper cõtemplantibus magnæ admodum quantitatis esse videatur, si tamen eam conferamus ad totius mundialis machinæ, & cœlestium orbium magnitudinem, nõ posse aliter quàm punctum censeri, atq; æstimari, nõ quidem quòd realiter punctus sit indiuisibilis, sed quia per comparationẽ (propter immensum quantitatis superexcessum) non aliud quàm punctus videbitur, adeò quòd si totus globus terræ fingatur in firmamento positus lucere sicut stellæ quæ nunc sunt in firmamento, penitus non posset videri, præ nimia sua paruitate, sicut & multæ aliæ stellæ ob suã paruitatem nunquam apparẽt. Nam (vt tradũt expertissimi, probatissimiq; Astronomi) minimæ stellæ visu notabiles quæ in firmamento consistunt, quantitate sunt maiores tota terra decies & octies: quæ tamen minimæ sunt inter eas quas visu notare possumus, atq; distinguere. Ad quod plenius mente intelligendum (quandoquidem sensui videtur irrationabile) aduertendũ est, iuxta Ptolemæi Alphragani, aliorúmq; expertissimorũ Astronomorum autoritatem, stellas firmamenti in sex magnitudinum differentias distingui. Sunt enim primæ magnitudinis numero XVI. quarum quælibet maior est tota terra centies, & septies.

Terra centrũ mundi.

Nota magnitudinem stellarũ firmamenti.

ſeptics. Sunt aliæ ſecundæ magnitudinis, numero XLV. quarum quælibet maior eſt terra nonagies. In tertia magnitudine ſunt ducentæ & octo, maiores terra ſeptuagies & bis. Quartæ magnitudinis ſtellæ ſunt ducentæ ſexagintaquatuor, maiores terra quinquageſies quater. In quinta magnitudine ſunt ducentæ decem & ſeptem, quarum quælibet maior eſt terra trigeſies quinquies. Sextæ autẽ magnitudinis ſunt ſtellæ ducentæ quadraginta nouem, & quælibet earum eſt maior terra decies, & octies. Et iſtæ ſunt minimè viſibiles, quæ ab Aſtrologis ſunt notatæ: de quibus dicit Alphraganus, quòd minima ſtellarum viſu notabilium, maior eſt tota terra. Sunt verò præter has aliæ, non in determinato numero, viſu non diſtinguibiles, quarum numerum ſolus Deus cognouit: Iuxta quod in
Pſal. 146. Pſalmis dicitur, Qui numerat multitudinem ſtellarũ, & omnibus eis nomina vocat. Et ad Abraham voce domini
Geneſ.15. dicitur, Aſpice cœlum, & numera ſtellas, ſi potes. Ex quibus manifeſtiſsimè patet, quòd rectè dictum ſit totam terram in comparatione ad firmamentum nihil eſſe aliud quàm punctum quoddam & centrum. Quanto magis ergo ſi ad cœlum illud ſupremum, quod empyreum nominatur, quantitate & mole (vt ex ſequentibus patebit) longè maius conferatur? Adiuro te lector quiſquis es Chriſtiano pectore, etiam, atq; etiã perpendas ex his quæ dicta ſunt, quàm ſit miſeranda ſors eorum hominum, qui propter anguſtiſsima huius terræ prædia illam cœleſtem perdunt amplitudinem. Iterum, quàm vanè, & ſine cauſa ſeſe efferunt, qui in terrenis gloriantur poſſeſsionibus. Rurſum, quàm miſeri ſunt, & nimium malè ſibi conſulentes, qui pro terra aut iis quæ in terra ſunt poſſeſsionibus ad inuicem contendunt, mutuo ſe fraudant, ac decipiunt, non raro etiam peierantes, omni æquitatis ratione poſtpoſita: ita ſcilicet punctalem terræ anguſtiã immenſæ cœlorum amplitudini præeligentes. Nam etiam ſi terram totam quis obtineat (id tamen quod nulli adhuc hominum potuit contingere) quid ille aliud quàm punctũ rapuit? quid ille aliud quàm punctum manibus tenet? in centro dominatur, in atomo tenet imperium. Illi ergo qui pro terræ minima portiuncula, vtpote pro agello, pro anguſto prædiolo, pro domuncula ſiue caſula contendunt,

dunt,

dunt,sûntve soliciti,quid aliud moliuntur, quid agunt, quid quærunt,nisi de puncto(si id recte potest intelligi) punctum tollere?O' vanas hominũ curas, O' pectora cæca.Disce ô miser,infelix attende,pro quàm minima recula,quàm maximum perdas thesaurũ:& pro angusto formicarum nidulo,quàm amplissimum abiicias palatium: terrenam sortem dum cœlesti præeligis.

Vnde terra habeat suam immobilitatem,atque firmitatem.

CAP. VI.

QVòd si quis roget, vnde hoc habeat terra,vt immobilis in medio iaceat:cũ & sphæricam habeat figurã,quæ admodũ in se mobilis est,& fundamentũ nullũ videatur habere stabilitatis,cũ in aquis cernamus eam velut natare,quę minimè sunt stabiles,sed fluunt perpetuo?

Ad hãc rẽ nõ aliã possumus assignare causam cõueniẽtiorẽ illa quam suprà de terræ denudatiõe diximus,quòd scilicet verbo & iussione dei suã hanc habeat stabilitatẽ. Quemadmodũ enim aquarũ in vnũ collectionem suprà ostendimus in scriptura soli deo ascribi,sic & ista terræ cõfirmatio in plerisq; scripturarũ locis inuenitur deo soli attributa. Vndeilluminatissimus ille Psalmographus canit,Qui fundasti terrã super stabilitatẽ suã:nõ inclinabitur in seculũ seculi.Rursum,Initio tu domine terrã fundasti.Et iterũ,Qui firmauit terrã super aquas.Et ex persona domini in alio Psalmo,Ego cõfirmaui colũnas terræ:hoc est,sic eã stabiliui,& cõfirmaui in sua firmitate, acsi columnis subiectis fecissem immobilẽ.Idem est quod in Prouerbiis dicit Sapientia,Quãdo appendebat fundamenta terræ,& cætera.Item,Dominus sapietia fundauit terram.Et in libro Iob,Qui appendit terram super nihilũ.Ac rursum ex persona domini,Quando ponebã fundamenta terræ.Nec dubiũ,quin sicut verbo domini cœli firmati sunt,ita sit & terra verbo domini fundata.

Psal.103. Psal.101. Psal.135. Psal.75. Prou.8. Prou.3. Iob.26. Iob.38. Psal.33.

De terræ rotunditate,& montium eleuatione in terra.

CAP. VII.

EST autẽ terra rotunda ac figuræ sphæricæ,queẽadmodũ & physici & astronomi suis demõstrationibus, & rationibus probãt. Quod tamẽ si perfectã debeat habere veritatẽ,intelligendũ videtur secundũ suam naturalem cõditionem,nõ secundũ eum situm in quo nunc est,prom

pter hominũ vtilitatem. Cõgruebat namq; viuentiũ vtilitati, & precipuè hominis (propter quẽ omnia facta sunt) quasdã terræ partes esse sublimiores, alias verò depressiores & humiliores. Sic enim propter diuersas cõplexiones diuersarũ partiũ terræ, diuersitates mineralium, & terræ nascentiũ, atq; animaliũ nobis conferuntur. Nã in huiusmodi quidem locis optima sunt pascua, in eiusmodi vina optima maturescũt. In aliis verò frumẽta pinguia, & plena, in aliis fructus optimi nascuntur. In aliis aũt locis generãtur mineralia, alibi specierũ aromaticarũ multa copia, alibi ligna preciosa & salutares herbę, bestiæq; mirabiles gignũtur. In aliis locis, alię generantur diuersitates rerũ quãplurimæ. Sic igitur in qualibet terræ plaga, secundũ quod per montes, & valles, variè disposita est, varia vegetatiua atq; animalia progignũtur. Et quędã quidẽ in vallibus felicius nascũtur, quæ nõ ita feliciter aut omnino nõ in montibus progignerentur, vbi nimius esset caloris ardor: è contrario, alia in montibus felicissimè gignuntur, quæ minimè in vallibus, propter solis defectum aut aliã quãlibet causam. Voluit ergo optimus ille, & perfectissimus naturæ artifex creator & gubernator, tẽporũ atq; regionum vicissitudines alternare, vt omni ex parte sufficiẽs esset hominũ prouisio, abundãtissimãq; illi præberet diuersorũ bonorũ copiã, eorũ quæ humanis vsibus poterãt deseruire, vt illi quẽ tam magnifice cõdidit, munificẽtissimè etiã in cũctis faceret esse prouisum: pariterq; vt ex tot rerũ optimarũ diuersitatibus, ipsius infinitã sapientiã amplius demiraremur, quã in vniformi opere nõ ita perfectè neq; ita plenè potuissemus cõspicere.

Quare deus in terra mõtes, & valles cõstituit

Itaq; propter istã terræ inæqualitatẽ, manifestũ est, terrã secũdũ eum statũ in quo nunc est, nõ esse omnino rotundã, si punctualiter loquamur. Verũ tamen si crasso modo loqui volumus, clarũ est, quòd montiũ ista eleuatio, & valliũ depressio nihil obstabit, quo minus rotũda terra dicatur. Nã eleuationes eiusmodi atq; depressiões, cõparatione facta ad totã terã, quasi nullius sunt æstimationis, & insensibiles. Vnde si quis in aëre plurimũ eleuatus esset, videretq; terrã ex alto, penitus rotundã eam iudicaret, nec impediret eius iudiciũ mõtiũ eleuatio, qui in cõparatione ad totum terræ globũ quasi nihil sunt. Nã terra secundũ totũ suum

Terræ magnitudo.

ſuũ ambitũ(autoritate Ambroſij, Macrobij, Theodoſij,& Ariſtænis, Philoſophorũ)definitur cõtinere ſtadia ducẽta 252000.
milia,& quinquaginta milia,& duo milia, hoc eſt miliarũ Romanorũ vnũ,& triginta milia,& quingenta:quanquã à præcedẽtibus differt Ptolemæus, qui terræ ambitũ cõtinere dicit tantũ centum milia,& octoginta milia ſtadio 180000.
rum. Vtraq; autẽ quantitas ſecundũ ſuperficiem ſumpta, profectò magna eſt valde, vt merito montiũ quorũcunq; eleuatio quaſi pro nihilo veniat computanda. In cõſummatione autem ſeculi, vbi deſierit terra miniſterium prębere mortalibus, veriſimile eſt, eam ad perfectam æqualitatem redigendam, quando etiã (vt ſuprà diximus) creditur aquis iterum cooperienda, vti fuerat ab initio.

Vnde ordo in elementorum ſitu. CAP. VIII.

QVare autẽ ignis hunc locũ habeat: vt proximus ſit cœlo lunari,& quamobrẽ ſecundũ poſt hunc locũ habeat aër, deinde aqua & cur infima ſit terra, nõ difficulter rationẽ reddet, qui ſapientiã primarij cõditoris attẽderit. Nihil enim dubiũ eſt, quin præcipua ſit cauſa, illius voluntas, qui ea ſic condidit,& in ſuis qualitatibus ſecũdum maiorem & minorẽ nobilitatẽ diſpoſuit. Deus enim infinita ſua ſapientia & bonitate, qua elemẽta formauit, ſuiſq; perfectionibus & qualitatibus perfecit atq; diſtinxit, cognouit pariter & quis locus vnicuiq; eorũ ſecundũ meritũ perfectioris naturæ debeatur. Eiuſdẽ ſiquidẽ eſt, rebus iuxta perfectionis ſuæ meritũ,& naturæ cõgruitatem locũ dare, cuius eſt res in eſſentia conſtituere,& ſuis perfectionibus abſoluere: quẽadmodũ imperator qui diuerſos ſtatus nobiliũ inſtituit, ſimul etiam locũ eiſdẽ iuxta ſuã dignitatẽ deſignat. Poſſumus tamẽ ex elemẽtorũ qualitatibus intelligere,& cognoſcere, quòd conuenienter & ſapiẽter ita ſint elemẽta diſpoſita, quomodo diſpoſita creduntur atq; videntur: quoniã decens eſt, vt elemẽtum quod cœleſti naturæ propinquius,& ſecundũ naturę nobilitatem vicinius eſt, locũ quoq; propinquiorem accipiat: quemadmodũ in aula regia, is qui dignitate regi proximus eſt, meretur quoque proximiorẽ illi locũ accipere. Vnde cũ ignis, raritate, diaphaneitate, ſiue perſpicuitate, ſubtilitate, celeritate (quæ etiã in cœleſtibus reperiũtur) cætera omnia excellat: poſt hunc autẽ proximus ſit aër,

Nota.

deinde aqua:merito quidē obtinebit ille locū primū,iste secundū,hęc tertium.Terra verò vt penitus opaca,crassa, compacta,minimeq́; transparens,grauissima,& immobilis,ac proinde à regione cœlesti quàm maximè distans, merito longissimo interuallo à cœlesti regione dirimitur.Verùm hæc de elementis & eorū situ dictu sufficiant. Nunc ad cœlestem regionem contemplandam elementari perambulata,alacri animo transeamus.

De differentia naturæ & regionis cœlestis ab elementari.

CAP. IX.

PRimū quidē figuraliter describere nos conuenit,quo modo hæc ætherea siue cœlestis regio,à priori discrepet,& quãobrē nō in vnā possint regionē cōpingi.Omnino enim magna quædā distinctio sit necesse est,inter has duas regiones,vt nō in vnā valeant cōputari:quãdoquidē elemēta,tametsi ab inuicē admodū diuersa,imo prorsus cōtraria,in vnā tamen regionē deputantur. Attendēda est ergo cœlestis naturæ ab elementari multiplex differētia.Nã elemēta qualitates habēt adinuicē cōtrarias,quarū ratione adinuicem contrariantur,& pugnãt adinuicē, suntq́; inuicē natæ sese corrūpere,& frequenter corrumpunt in suis partibus,vbi alterū alteri præualere cōtigerit Vniuersa quoq; mixta corpora ingrediuntur ad cōpositionē,ac suis his qualitatibus ad interitum cūcta quæ ex ipsis cōponuntur perducunt,nec omnino eorū aliquid sinunt esse perpetuū.Natura autē cœlestis,ab huiusmodi qualitatibus prorsus immunis est,nullã habens qualitatē eiusmodi,secundū quã adinuicē cœlestia possint agere,& pati,neq; adinuicē pugnant,neq; vllius augmentationis aut diminutiōis sunt susceptiua,nec generationis,vel corruptionis,neq; in se,neq; in suis partibus.Ab omni siquidē motu quo aliquid abiicitur à re,itē & ab omni motu ad formã substãtialē,est absoluta,immunis,& libera substãtia cœlorū. Habet autē cœlestis natura sensibilē qualitatem vnã longe nobilissimã,videlicet,lucē mediãte qua agit in inferiora,Quæ cū nullã habeat qualitatē contrariã,nullius rei in ipsa actione suscipere potest detrimētū, Sed nec ipsa rē vllã ad corruptionē deducit,quoniã nullã in rebus habet qualitatē cōtrariam:quin potius his omnibus inferioribus esse,vitã,virtutē,& durationē instillat,

Aristo. 2. de cœlo.

Lux nobilis qualitas.

quem

quemadmodũ manifesta nos docet experientia. Solis & cœlorũ atq; astrorũ luce cuncta in terris produci, & melius habere, nullã verò ex eius actione fieri corruptionẽ. Vnde patet lucẽ esse multo meliorẽ qualitatẽ, quàm sint illæ quas habet elemẽtaris natura, nimirũ vnius nõ absq; alterius violẽta corruptione generatiuæ. Neq; cœlestis natura vllius mixti cõpositionem ingreditur, vt ex ipsius natura vllum mixtũ participet, sed tantũ suæ virtutis efficacia absens in mixtis operatur. Nõ enim potest cœlestis natura formã aliã suscipere: quemadmodũ libro primo in tractatu de materia rerũ naturaliũ latius declarauimus.

Differunt insuper, & in motu. Nã omnia elemẽta motu recto secundũ naturã, nata sunt moueri, ignis videlicet & aër sursum, terra autẽ & aqua deorsum, & cito finitur eorũ motus naturalis. Nã mox vbi locũ naturalẽ attingũt, quiescũt. Cœlum autẽ motu recto moueri nõ potest, neq; sursum neq; deorsum, neq; motu latetali dextrorsum vel sinistrorsum, sed tantũ motu circulari: quo etiã continuò & indeficienter mouetur, neq; vnquã à motu cessat, propter cõtinuas rerũ generationes & corruptiones saluandas, mouebiturque, donec perstabit huius seculi status is qui nunc est, ad hominis ministerium. Propter hanc autẽ tantam támq; euidentissimam & maximam diuersitatem inter naturam elementarem & cœlestem. Philosophi cœlum nominant quintam essentiam, hoc ipso significãtes, non de natura quatuor elementorũ esse cœlum, sed substantia ab elementis omnibus differre, tametsi antiquorum quidam olim existimauerint cœlum esse de natura aëris, astra verò de natura ignis. Quorum errorẽ, naturales Philosophi, qui illos subsequuti sunt, ratiõibus certiora edocti manifestissime confutauerunt, vt nemo iam sit qui huiusmodi positioni præbeat assensum. *Cœlũ quintam essentiã dixerunt.*

Vnde habeant cœlestia corpora motum circularem, & an naturaliter moueantur. CAP. X.

DE causa verò efficiente motus cœlorũ quæstio est, an ab aliquo principio intrinseco moueantur circulariter, quòd sit pars eorũ, vtpote à forma sua substantiali, an potius ab extrinseco aliquo mouente, quod sua virtute cœleste corpus cõtingens, ipsum secundũ circulũ voluat. Ad hanc quæstionẽ verisimilior respõsio est, motũ circu-

larem orbiũ cœlestiũ effectiue causari ab intelligẽtiis,vel mentibus beatis,quas Philosophi dixerunt orbiũ motores,diuinos,optima vita fruentes,nec tẽpore senectã aut aliã quamlibet inueteratione suscipientes. Hos autẽ angelos nos appellamus,quos si(Paulo docẽte)cognouimus administratorios spiritus esse,inq; ministeriũ mitti filiorũ Dei generis humani,nihil profecto mirum videbitur,si & horũ ministerio volui dicamus cœlestes orbes ad vtilitatem filiorum hominũ. Quod si ita credimus habere(vt Aristoteles sensit,nec refutant orthodoxi)profecto multam gratiã & venerationẽ beatis illis mẽtibus debeamus, cõsequens est,quorũ ministerio vitã hanc ducimus,& alimẽta capimus:& cuncta quæ secundũ corpus sunt,abundanter possidemus. Maximè autem primæ illi beatissime mẽti,motoribus istis præsidẽti,vni primo,ac summo enti, Deo superbenedicto,gratias agamus necesse est:qui tam magnificos ministros nobis non secundũ animam tantũ, verũ etiam secundũ vilissimam nostri partẽ(id est secũdũ corpus hoc corruptibile)assignauit. Aduertẽdũ insuper est,quòd hi motus licet ab eiusmodi motoribus extrinsecis fiant,nõ tamẽ sunt cõtra naturã cœlorũ,neq; ob mouens extrinsecum,dici possunt violenter moueri. Nulla enim in cœlestibus esse potest violentia,sed suauissimè ibi cuncta geri necesse est,vbi nulla potest esse corruptio, quoniã nullũ violentum(vt Aristoteles autor est)potest esse perpetuũ. Neq; enim vllo modo forma cœlestis huic motui cõtranititur,sed suauissimè se subdit intelligẽtiarũ mouentium actioni,neq; ad quietem conatur,donec omnipotentis Dei iussu post seculi cõsummationem,iubeatur stare tota cœlestis machina,posteaquam humanũ genus super terram,vltra vitam non deget,neq; item aliquod aliorũ mixtorum. Tunc enim superfluus foret motus cœlestium corporum,cum ad hoc potissimũ moueãtur,vt nobis suo motu ministrent,quemadmodũ sanctus Dei Moyses,populum suum à cœlestium corporum cultura dehortans,ea asserit creata in ministerium omnibus gentibus quæ sub cœlo sunt.

Heb. 1.

Deut. 4.

Cœlestia corpora an dici debeant animata. CAP. XI.

DVbitatum est autẽ ab antiquis de cœlestibus corporibus:vtrum animata sint,an inanimata. Fuerunt qui

animata ea esse senserunt, putantes ipsorum motum ab anima effectiue procedere. Sed veritas cõtrarium habet, esse videlicet corpora inanimata, neq; vegetatiuam, neq; sensitiuam, neq; rationalem virtutem habẽtia. Nam & si moueantur ab agẽtibus intellectualibus, & liberis, id est ab intelligentiis motricibus, non tamen hinc consequitur quòd corpora sint animata. Siquidem motrices illæ intelligentiæ non sic coniunguntur cœlestibus orbibus, quomodo anima cõiũgitur corpori, per formalẽ vnionem & substantialem informationem. Repugnat enim hoc angelicæ intellectuali naturæ, cum materia rem vnam componere. Est enim hæc inter animam rationalem & intelligẽtiam siue angelicam naturam differẽtia, quòd anima corpori est vnibilis, & cum eo rem vnam nata componere: quamuis etiam separatim posſit subsistere: natura autem angelica nequaquã materiæ aut corpori est vnibilis, sed solũ per se nata est subsistere. Coniungitur autem intelligentia motrix orbi moto, ipsumq́; tangit secundum virtutem tantum, vt propter hoc nequaquã dici debeant cœlestia corpora animata, nihilo certe magis quàm nauis dici posſit animata, eò quòd in se habeat rectorem nautam. *Differũt angelus et anima hominis.*

De diuisione regionis cœlestis secundum suos orbes. CAP XII.

SVperest nũc videre, an quomodo elementaris regio in plures partes diuersas ab inuicẽ secta est, ita & hęc cœlestis sit in plura corpora diuidenda, an forte non plura corpora, sed vnicũ debeat corpus censeri. Et primũ quidẽ illud experientia certisſima mõstrat, satisq́; quãtũ ad hãc partẽ inter philosophos naturales & diuinos Theologos cõuenit, debere fieri diuisionẽ cœlestis regionis in plures orbes. Verũ in numero nõ oẽs conueniũt. Fuerũt enim naturales philosophi priores, qui tãtũ octo sphæras putabãt cœlestẽ machinã cõtinere, septẽ videlicet orbes planetarũ & sphæram stellarũ fixarũ: atq; hi sphærã octauam putabant esse primum mobile, id est, primum orbem mobilẽ. Verùm qui post hos tempore subsequuti sunt, experientia simul & ratione conuicti, cœlum vnum compulsi sunt superaddere: eò quòd sphęram octauam duobus motibus comperissent moueri, ex motu stellarũ fixarum quę sunt in ea. Præter enim motum ab oriente in occidentem (de quo post dicetur) ex stellis fixis experientia certa edocti, *Prima opinio de numero cælorum.* *Secunda opinio.*

concluſerunt ipſum etiam ab occidente ad orientem tendere motu alio. Ex quo firma ratione recte concluſerunt nō poſſe hoc eſſe mobile primū, quod per ſe duobus motibus deprehēderetur moueri, ſed debere alterū eſſe prius à quo motū vnū per cōmunicationē acciperet, vt eſſet alter ſibi proprius. Itaq; hi nonā ſphærā adiiciētes, in nouē orbes diuiſerunt cœleſtem regionē, ipſamq; ſphærā nonā, primum mobile eſſe dixerunt, octauā vero, ſecūdum. Huius ſententiæ fuerūt aſtronomi celebres, Ptolemæus, Thebitius & Alphraganus. Poſt hos verò perſeuerante in fortunatis ingeniis ſtudio inquiſitionis, & ad priorū experiētiam poſterorū accedente induſtria ſimul atque diligentia compertum eſt experiētia pariter, & ratione vltra nonam ſphærā præter prædictas nouē aliā eſſe ponendam. Conſiderauerunt enim in firmamēto motū alium (quem trepidationis nominant, vel acceſſus & receſſus) præter duos prædictos. Vnde cum nec duos motus diuerſos à ſeipſo habere poſſet, neq; ſimul duos ab alio ſuperiori (alioqui & ille haberet duos ſibi proprios, quod primo mobili nequaquā conuenit, cùm vnico debeat ſimpliciſsimo motu moueri) ratiocinatione collegerunt debere ſupra firmamentum duas eſſe alias mobiles ſphæras, à quibus per participationem vi raptus duos motus acciperet, tertium verò haberet ſibi proprium. Itaque hi decimam ſphæram vocant primum mobile, nonam autem vocant mobile ſecundum. Huius ſentētiæ complures fuerunt ex recentioribus & inſignibus aſtronomis, Alphonſus rex Hiſpaniæ, Ioannes Lignerius, Georgius Purbachius, Ioannes regij mōtis & alij plures prædictorum ſententiam inſequentes & approbātes. Et hactenus quidem quæ ratio dare potuit & hominis ingenium inquirere, audiuimus. Supereſt verò, vt quod potiſsimum eſt, & fides docuit, nō taceamus.

Nonū cœlū ratione inuentum.

Tertia, & probabilior opinio.

Motus trepidationis.

De cœlo empyreo, & de cœlo cryſtallino ſiue aqueo ac primo mobili. CAP. XIII.

PRæter autē prædictas ſphæras motu locali mobiles, Fides catholica & diuini Theologi docent, alius ſuperius eſſe omnis motus localis expers, perpetuò quieſcens ab omni motu locali, quod ab initio creatū eſt plenū inæſtimabilibus millibus intelligentiarū & ſpirirituum beatorum, qui ſimul cum illo & in illo creati ſunt tāquam in

loco

loco sibi deputato, quemadmodum mixta corpora suis quæq; locis in his inferioribus solēt generari, vti in aquis pisces, in aëre aues, super terram animalia cætera & plantæ, intra terram mineralia, & huiusmodi. Hoc cœlum mole immensum, & inæstimabili luce, ac supra humanā mentem diuina claritate fulgidum (propter quod & empyreū nominatur, id est igneū, non quidem à proprietate & natura ignis, sed à splēdore nimio & gloriosissimo fulgore) sedes est destinata ante constitutionem mundi, & velut aula regalis solij præordinata ab initio, omnibus qui regnaturi sunt in conspectu dei & agni. Cuius lucem licet sic clarissimam & limpidissimam, nequeunt corporales nostri oculi conspicere, quemadmodum non est potens noctua cernere lumen solis. Neq; lumen vllum extra se, beatissima & iucundissima lux ista diffundit. Non enim sunt alij cœlorum orbes, tam præclarissimæ lucis & diuini fulgoris capaces, multominus elementa aut cætera corporalia. Attamen de actione huius cœli dubitant nonnulli, quibusdam dicentibus, quòd nullam omnino habeat actionem in inferiores sphæras, aut alia subiecta, nec esse propter rerum naturalium dispositionem aut gubernationem conditum, sed tantum in gaudium & præmium beatorum. Indecens hi arbitrantur vt tam gloriosissima dei mansio creaturis adhuc corruptibilibus deseruiat: nec putat ipsam pertinere ad ordinem mundi corporalis. Alij verò partē affirmatiuam præeligunt, dicentes ipsum sua solidissima quiete, & quietissima virtute, stabilitatē, permanentiā & fixionē rebus inferioribus infundere. Res enim inferiores, propter aliorū cœlorū citissimos motus (vt ipsi aiunt) continuo defluerent, nisi huius primi cœli quiete, aliquo modo in suo esse seruarētur stabiles. Nos verò quia certum nihil de hoc habere possumus, eò quòd fide certū est, contēti de præparato nobis tā amplissimo, tam supremo, tāmq; iucūdissimo habitaculo inæstimabili gaudio gestientes, totis potius affectibus ad illud suspirare, ad illud tēdere studeamus, quā multis inutilibus disceptationibus aut cogitationibus inanibus de eo multa disseramus. Pluris enim esse debet nobis Christianis hominibus huius vnius cœli ex fide simplex notitia, quā cæterorum omnium & cunctorū quæ in eis sunt astrorū ac

Cælum empyreum.

motuum exactissima comprehẽsio. Ad huius cœli nimis desiderabilem ornatum atq; pulchritudinem sæpe nos cõuenit, donec peregrinamur in hoc corpore, deuotis affectiouibus suspirare, & quasi violenter nostræ mentis oculos infirmos atq; tenebrosos cõuertere: in quo beata fruũtur luce angeli concíues nostri, pariter & eorum spiritus: qui in domino hinc discedẽtes priores illuc sunt ingressi. Nos quoque iuxta manum dei super nos bonam eòdem peruenire post paululum confidimus, ipsius gratia adiuti qui nobis antequam nati essemus tam gloriosum ab initio præparauit æternæ mansionis habitaculum.

Sunt igitur cœli vndecim hoc ordine siti, cœlum empyreũ, primum mobile, cœlum crystallinum, firmamentum, cœlum Saturni, Iouis, Martis, Solis, Veneris, Mercurij, & Lunæ.

Post hoc igitur primũ & nobilissimũ corpus sequitur decimũ cœlũ, primũ mobile: quod motu supra quàm cogitari potest velocissimo, lege perpetua, quotidie ab oriẽte in occidẽtẽ per meridiẽ, viginti quatuor horarũ tẽpore decurrẽs, velocissimo hoc raptu suo omnes inferiores cœlos secũ rapit, eodẽmq; tẽporis spatio perfectã circulationem cõplere facit. Nec præter huuc motũ aliũ aliquẽ habet. Sub hoc cælo est nonũ, quod nũc aqueum, nũc crystallinum à sanctis & diuinis Theologis nominatur, non quidem à proprietate vel natura aquæ, quasi illic veræ aquæ sint elemẽtares, sed ab omnimoda diaphaneitate siue perspicuitate, eò quòd nullã omnino habeat stellã. For sitã & ob hoc quòd sit in modũ aquę, siue crystalli effectu frigidissimũ & frigiditatis maximę effectiuũ, quę est aquę qualitas prædominãs. In cuius confirmationẽ facit, quod quidã supra firmamentũ veras aquas ponendas senserunt ad motus & caloris illius tẽperamentũ atq; refrigerationẽ: ne videlicet ex nimia talis motus velocitate, ignis generaretur qui omnia hæc inferiora cõsumeret. Quæ sententia licet non admodum probabilis videatur, in hoc tamen nobiscũ facit, quòd aquas istas (qualescũq; tãdẽ sint) ad contẽperationẽ nimij caloris supra firmamentũ positas dicit. Quod & nos secundũ verisimilitudinem asserimus: non sic quidem vt à cœlis prohibeatur calor, quasi cœlesti

Celũ nonũ.

lestibus corporibus sit exustionis periculum (quæ incorruptibilia sunt, & caliditatis non susceptiua, etiã si mille admouerentur ignes) sed propter nimiũ calorẽ cæterorũ Astrorũ, atq; etiã eius qui ex nimia velocitate motus oriri posset in regione elementari, in his inferioribus contẽperandũ. Aiunt enim quidã huius cœli tantã esse frigiditatẽ, vt his inferioribus prorsus esset intolerabilis, si non Solis & aliorũ astrorũ calore tẽperarẽtur. Hæ sunt aquæ, de quibus in scriptura sacra frequẽs est mẽtio, nominatim in principio Geneseos, dicẽte Domino, Fiat firmamẽtũ in medio aquarũ, & diuidat aquas ab aquis, & subditur, Factum est firmamẽtũ in medio aquarũ, & diuisit aquas quę erãt supra firmamentũ ab aquis quę erãt sub firmamẽto. Itẽ in libro Psalmorũ, Laudate eum cœli cœlorũ, & aquæ quæ super cœlos sunt, laudent nomẽ Domini. Et in libro Danielis, ad laudẽ Dei omnẽ creaturã exhortantes pueri Hebræi canũt, dicẽtes: Benedicite aquæ omnes quæ super cœlos sunt domino. Hæc autẽ sphæra cœli crystallini siue aquei, secundũ opinionẽ Ptolemæi, atq; Alphragani ponentium vnam tantum sphæram naturalem supra firmamentum, primum mobile diceretur. Veritas tamen magis credibile facit, eam esse secundum mobile.

Genes. 1. *Psalm. 148.* *Dan. 3.*

De firmamento & orbibus Planetarum. CAP. XIIII.

HVic autẽ cœlo aqueo, contiguum est cœlum ordine octauũ: quod à stellis miræ magnitudinis, & multitudinis stellatũ appropriato nomine dicitur: in scriptura autẽ firmamentũ vocatur, vel propterea ꝙ verbo Dñi in diuisionẽ positũ sit aquarũ superiorũ ab aquis inferioribus. Vel qa in eo innumerabilis est stellarũ multitudo firmata. Sũt enim in hac sphęra omnes stellæ fixæ: de quibus dicemus posterius. Hanc verò sphærã octauã sequũtur.

Septem sphæræ, septem planetarum, hoc ordine, Sphæra Saturni, Sphæra Iouis, Sphæra Martis, Sphæra Solis, Sphæra Veneris, Sphęra Mercurij, vltima Lunæ.

Orbes septẽ Planetarũ.

Istarũ autẽ sphærarum, superior quælibet ambit & orbiculariter circũdat inferiorem: suntq; aliæ aliis maiores secundum quod plus vel minus accedunt firmamento, vel ab eo recedunt. Vnde sphæra Lunæ omnium infima,

omni

omnibus etiam minor est: cōtrà, sphæra Saturni omnium est maxima vtpote firmamento proxima & cōtigua. Qua in re considerari facile potest inæstimabilis mūdialis machinæ magnitudo. Nam queadmodū diximus in elementari regione superiorē sphæram excedere inferiorem proportione decupla, ita etiā in hac regione, continuato semper augmēto, superior longe quātitate superexcedit inferiorem proximā: vnde necesse est multo maximam & immensissimam esse molem illā vltimā empyrei cœli, & magnitudine incomprehensibilem. Insuper velocissimus ille motus decimi cœli, huic empyreo proximi, quo in viginti quatuor horarū spatio tantum percurrit, imo peruolat, imo plusquam peruolat circulū, merito debet considerātibus nobis eius magnitudinem stupori esse, & miraculum multo maximum. Sciendum autē est, firmamenti nomine interdum signari totam aggregationem octo sphærarum septē videlicet planetarum & stellarū fixarū. Debere tamen poni hanc sphærarum diuisionem: & non posse in vnum corpus censeri, manifestissimis experientiis & rationibus certissimis ab Astronomis probatur.

De duplici motu orbium cœlestium, qui sunt post primum mobile. CAP. XV.

OMnes cœlestes sphæræ quæ primum mobile sequuntur, duplici motu mouētur. Priore quidem alieno, id est, ex raptu primi mobilis, quod (vt suprà diximus) velocissimo suo motu in viginti quatuor horarū spatio sese citissime circunuoluens, & totū suum cursum complens, omnes orbes intra se contentos secum circunuoluit, vt in eodem spatio tēporis totum suum cursum infallibili lege perficiant, id quod in sole manifestissima experientia ad oculum conspicimus, qui hoc motu raptus diem nobis à die distinguit. Singulæ enim eius reuolutiones secundum motum istum primi mobilis factæ, singulos nobis dies efficiunt: Et quidem si totum accipiamus tempus reuolutionis, id est, tam illud quod supra nostrum hemisphærium, quàm illud quod supra alterū oppositū voluitur, dies naturalis dicitur, constátq; viginti quatuor horis. Verùm si accipiamus tempus tantū illud quo supra nostrum hemisphęriū apparet & mouetur, dies dicitur artificialis. Et hi dies, nō æqualis sunt lōgitudinis. Nam hyeme

Quid dies naturalis.

Quid artificialis dies.

bre

breuiores sunt dies, & æstate longiores, iuxta quod supra nostrũ hemisphæriũ Sol magis eleuatur. Fit autẽ motus iste primi mobilis super duobus polis mundi directè sibi in cœlo oppositis, quorũ alter arcticus nominatur, semper nobis adparens: alter antarcticus, nunquã, sed nostris antipodibus perpetuò est præsens, quibus econtrario noster polus arcticus semper abest. A' polo enim arctico qui in summo cœli ponitur, vsq; ad polũ antarcticũ qui directè ex parte altera est oppositus, linea recta per medium mundi ducta intelligitur, quã axem mundi appellant, eò quòd circa ipsum fiat motus iste primi mobilis, & cum eo omniũ sphærarũ cœlestiũ, quemadmodum rota voluitur circa axem. Fit autẽ motus iste ab Oriente, per Meridiẽ, in Occidentẽ, atq; ita deinde per Septentrionem redit ad Orientẽ. Præter hunc verò motum primi mobilis, inferiores sphæræ omnes sibi propriũ habẽt, quo mouentur contranitẽdo ab Occidente, per Meridiẽ, in Orientẽ, atq; hinc redeunt per Septentrionem, in Occidẽtem. Hic autẽ motus non circa eundẽ axem mundi fit, nec super iisdem polis, sed super duobus polis aliis, distantibus à prædictis per viginti tres gradus, & triginta tria minuta, aut secundum alios vnũ & quinquaginta. A' quorum polorũ vno ad alterum, intelligitur transire per medium mundi linea rectissima, quæ dicitur axis huius motus, & nominatur axis zodiaci, quemadmodum prior dicitur axis mundi.

Duo poli mundi.

Quid axis mundi.

Motui raptus motus aduersus.

Quomodo intelligi debent in cœlis motus oppositi, & motus raptus. CAP. XVI.

POsset autẽ ex iam dictis secũ aliquis hæsitare, quónã pacto possint esse motus oppositi in cœlestibus, cum motui circulari (vt ait Aristoteles) nullus sit motus contrarius. Rursum quomodo fieri possit, vt rapiat primum mobile alias sphæras, cum in cœlestibus nulla possit esse violẽtia. Vt enim nõ est ibi contrarietas, ita nec violẽtia admitti potest. Ad hanc autem obiectionẽ remouendam, necesse est sanè intelligere quæ prius dicta sunt. Nõ enim motus isti propriè oppositi sunt adinuicẽ quasi contrarij (Contraria enim in eodẽ simul esse nõ possunt) sed quia diuerso modo fiunt, vnus videlicet ab Oriẽte, in Occidẽtẽ, alius ab Occidente in Orientẽ, quanuis non per eundẽ circulum, aliquo modo vidẽtur oppositi. Insuper quod

de raptu dicitur, debet absq; violentia intelligi: quemadmodũ cum inferiores sphæras dicimus cõtraniti, absque resistentia aut rebellione accipimus. Nulla enim in cœlestibus est cõtrarietas, nulla fatigatio, nulla violentia, nulla mobilium resistentia. Non enim aliud sibi vult, quòd dicimus inferiores orbes rapi, quàm quòd simul ad motũ primi mobilis per accidens moueantur, quemadmodum nauta mouetur vectus à naui, & aqua ad motum vasis in quo cõtinetur: vt sic ratione cõtinentiæ, inferiores simul cum superiore moueãtur. Et quod de contranitẽtia inferiorum dicitur, nihil aliud sibi vult, quàm eas diuerso motu proprio moueri, ab alia parte ad partem oppositam.

Quanto tempore vnusquisq; cœlestium orbium suum propriũ motum compleat, & obiter de anno bissextili. CAP. XVII.

OMnes igitur sphæræ cœlestes huic motui primi mobilis (vt iam dictũ est) contranitũtur, secundũ circulum obliquum (qui & zodiacus dicitur) cursum suũ peragentes. Verũ illud notandũ est, quòd quãto propinquiores sunt primo mobili secundũ sitũ, tanto suum motum propriũ tardius perficiunt: quanto autẽ distantiores, tanto citius suos cursus absoluunt. Vnde cœlum crystallinũ omnium tardissime moueri necesse est, cõtrà verò Lunæ orbis circũgyratur omniũ velocissime. Quod vt fiat euidentius, volumus, iuxta Astronomorum traditionem, singularum sphærarũ motibus suum tempus subiicere. Dicunt autem nonã sphæram cursum suũ propriũ perficere in quadraginta nouem millibus annorũ, & in ducẽtis annis gradum vnum zodiaci cum dimidio percurrere. Atq; hanc sphæram dicunt hoc suo motu rapere secum octauã sphæram, & omnes auges planetarũ præterquàm Lunæ, de quibus tamẽ nihil nũc particularius dicemus. Octaua autẽ sphæra proprio suo motu (scilicet trepidationis, vel accessus, & recessus) in septẽ millibus annorũ circulũ paruũ describit, pertransitq; gradum vnũ zodiaci: quandoq; quidem in centũ annis, quandoq; in sexaginta, quãdoq; verò in alio interuallo. Saturni sphæra, reuolutionẽ integrã annorũ ferè triginta spatio perficit: Iouis in duodecim: Martis, ferè in duobus: Sol reuolutionẽ integram facit in trecẽtis sexaginta quinque diebus, & ferè sex horis. Venus & Mercurius, ferè similiter. Nouissima autem Luna,

Cœlum crystallinum 49000.

Luna,in viginti ſeptẽ diebus & octo horis ſuum circulum complet. Vbi illud obiter ſeſe offert declarandũ, quid ſit quòd quartus quilibet annus vno die abũdat, vt videlicet quartus quiſq; annus iuxta noſtrã computationem habeat dies trecẽtos,ſexaginta ſex,qui & biſſextilis nuncupatur. Cũ enim ſex horæ quater ſumptæ diem faciant naturalem,hoc eſt,viginti quatuor horarũ,idcirco quolibet quadriennio ad dies conſuetos 365. (quibus conſtat annus communis) adiicitur prædictæ computationi dies vnus,vt ſeruetur temporũ ordo, & feſtiuitatũ vniformitas. Qui annus vno die (ſecundũ huiuſmodi cõputationẽ ex trium præcedentium ſenariis & ſuo reſiduo ſex horarum conflato) abundans biſſextilis nuncupatur:eò quòd contineat 366. dies:vbi bis ſenarius ponitur,à quo numero ſenario bis ita replicato , biſſextilem eũ appellauerũt.

De natura & conditionibus Aſtrorum. CAP. XVIII.

DE natura autẽ Aſtrorũ, dubitatum fuit ab antiquis, fuerúntq; ſuper hac re diuerſæ diuerſorũ ſententiæ. Quidã enim antiquorum dixerũt, ea eſſe corpora animata,propter alimentũ ſuo motu terrã perambulãtia,vt ſcilicet humidũ aqueũ ad ſe velut in potum , & ſiccũ terreſtre in cibũ attraherẽt,quẽadmodũ videmus progreſsiuo motu animalia quæ apud nos ſunt moueri ad quærendũ alimenta, cibũ atq; potũ. Sed hoc figmentum planè poëticum eſt, neq; quicquã habet veriſimilitudinis. Alij verò,de quorũ numero fuit Empedocles, aſtra dixerũt eſſe de natura ignis,orbes autẽ cœlorum de natura aquæ.Sed neq; hic veritatem aſſequutus eſt,vt ex præcedẽtibus manifeſtè patet. Quæ autẽ veritatẽ tenẽt,aſſerunt aſtra eſſe eiuſdem naturæ & ſpeciei cũ ſuis orbibus,in quibus mouentur,neque à reliquis partibus ſuorum orbium eſſentialiter differre, ſed tantum ſecundum accidentia.

Eſt enim aſtrum (vt ait Ariſtoteles) denſior pars ſui orbis. *Ariſt.1.Meteor.*

Sicut enim in ligno cõtingit aliquã partẽ eſſe admodũ denſam & cõpactã præ reliquis partibus,quã nodũ vocamus, eſt tamen eiuſdẽ naturæ cum aliis:ſic & in orbibus cœleſtibus aſtra partes ſunt denſiores , atq; cõpactiores reliquis, eiuſdem autẽ ſunt naturæ & ſpeciei. Sunt enim

cœli

cœli corpora homogenia, quorũ ſingulæ partes & cũ toto & cum ſe inuicẽ eiuſdẽ ſunt naturæ, licet ſecundũ accidentia poſsint differre. Ex hac verò denſitate conſequitur & alia differẽtia accidentalis, qua differũt aſtra à partibus reliquis ſuorũ orbium. Nã ex hac ſua denſitate, cõpactione, &, vt ita dicam, opacitate habent, vt poſsint radios ſolares ad ſe emiſſos reflectere, ſicque effuſum ad ſe ſolare lumẽ refundere: quod aliæ partes, vtpote rariores & nimiũ perſpicuæ nõ poſſunt, quoniã ob raritatẽ penetrantur à lumine, nec eſt refuſio accepti luminis. Idcirco enim ipſi cœli quantũ ad omnes partes, in ſe quidẽ luminoſi ſunt. Lumine eorũ ſubſtantiã penetrãte, nõ ſunt tamen niſi ratione aſtrorũ lucidi, ſic vt lumẽ poſsint de ſeſe refundere. Alioqui neq; nox, neq; tenebræ haberẽt locũ, tãto corpore lumen ſuũ perpetuò ſpargente. Aequè enim per diẽ atq; per noctẽ Sol orbes cœleſtes illuminat, neq; poteſt interpoſitio terræ (quæ nõ niſi punctulus eſt cœlo cõparata) eorũ illuminationẽ impedire. Ex quibus patet, quòd nomen aſtri ſiue ſtellæ duo includit, nẽpe partem cœli dẽſiorem, & lucem ſolarem ab ea repercuſſam.

Differentia inter planetas, & ſtellas fixas. CAP. XIX.

INter has autẽ ſtellas, quædã dicũtur fixæ, quædã erraticæ, quas Græco vocabulo planetas vocant. Siquidem plane Græcis ſonat errorẽ. Vnde planetes, quod ſignificat vagũ ſiue erroneũ. Fixæ dicuntur omnes quæ ſunt in octaua ſphęra, id eſt, in firmamẽto: Idq; ob hoc, quòd ſemper videãtur adinuicẽ ſeruare eundẽ ſitum, & æquali diſtantia ab inuicẽ diſtare. Et hæ in numero ſunt indeterminato, qui ſoli eſt Deo creatori cognitus, iuxta illud
Pſal. 146. Pſalmiſtæ, Qui numerat multitudinẽ ſtellarũ, & omnibus eis nomina vocat. Planetæ autẽ ſiue erraticæ ſtellę tantum ſeptẽ ſunt, quæ ob hoc dicuntur erraticæ, quòd non ſemper eundẽ ad inuicẽ conſpiciantur habere ſitum, neq; æquali diſtãtia ab inuicem diſtare: ſed nũc quidẽ ad inuicem appropinquant, nunc verò ab inuicem elongantur: nunc hæc illam antecedit, nunc ſubſequitur, nunc in eleuatione eſt ad illã, nũc in depreſsione, ſecundum quod ſuorum orbiũ varia celeritate vel tarditate variè feruntur. Dinoſcũtur autẽ ſtellæ fixæ à planetis ex ſcintillatione. Omnes eñ ſtellæ fixæ ſciutillare nobis videntur, quod alij

alij quidē propter longinquā nimis distantiā,& visus nostri debilitatem euenire putauerunt,alij propter motum cœli cōtinuò angulos irradiationis variantem,sed verior ratio ex perspectiua petēda foret. Soli aūt planetę nō scintillant,nisi fortè Saturnus interdū,quē dicunt flante Borea nōnihil scintillare. Illud autem certū est,scintillationem talem nihil esse in ipso astro scintillante,sed tantum secundum prospectū & apparentiam euenire.

Soli Planetæ non scintillant.

De ordine septem planetarum ad inuicem. CAP. XX

SEptem autē planetarū hic est ordo. Luna infima,deinde Mercurius,succedit Venus,proximus Sol,supra hūc Mars,proximus Iupiter supremus omniū Saturnus. Hūc autē planetarū ordinem sic probant,quoniā astrum illud per cuius interiectionem cōtingit alterum occultari,necesse est esse inferius eo quod occultatur. Vnde cum per obiectionē siue interpositionem Lunæ experientia nobis apertissimè mōstret Mercuriū abscōdi,cum inter nostrū aspectū & astrū ipsum media sese obiecerit,consequitur necessario Lunā esse Mercurio inferiorē. Ita & de omnibus aliis planetis,quantū ad Lunā,demōstrari potest. Nā planetas omnes abscondit & occultat,propter quod omniū infima comprobatur. Sic de Mercurio probat experiētia,quòd Venere sit inferior: & de Marte,quòd subsit Ioui:de Ioue quoq;,quòd superiorē habeat Saturnū:Itē quòd omnes stellæ fixæ omnibus his planetis sunt superiores,quia à quolibet planetarum possunt abscondi,ipsæ verò nullum planetarū occultare possunt. De Sole tamē talis experientia nulla est,quòd abscondatur,nisi à Luna: propter quā rationem quidam existimauerūt Solem esse proximum Lunæ in secundo orbe cœlesti. Quod tamen rationibus aliis manifeste probatur non habere veritatē, sed Solem esse in loco quarto.

Ordo planetarum probatur.

De planetarum distinctione. CAP. XXI.

AD cognoscendū autem hos planetas,quidā diuersorū colorū similitudinē illis tribuunt: quāquā iuxta veritatē colores non habeant,sed tantū iuxta lucis varię sese mōstrantis similitudinem,varias colorū apparentias participant. Vnde Saturnū dicūt esse coloris plūbei,Iouē stānei,Martē chalibei,Solē aurei,Venerē electri,Mercuriū argēti viui,Lunā verò argentei,atq; horū singuli pro-

ductiui dicũtur,quorũ colorem referunt. Aſsignãt quoq; varias horũ planetarum virtutes & differentias. Saturnus enim frigidus & ſiccus,planeta maſculinus,malus ſiue maleuolus atq; nociuus. Quod ſicut & in aliis ſequentibus,ſecundũ effectum debet intelligi. Ipſo dominante ſi fœtus naſcitur,aut moritur,aut debilitatus miſere viuit. Propter quod,pueros dicunt octauo mẽſe de matris vtero prodeũtes,vel nõ ſuperuiuere,vel ſecundũ corpus miſeros viuere,cũ tamen ſeptimo menſe & nono ſi prodeãt, feliciter viuãt. Dicũt enim Saturnũ in menſe octauo dominari fœtui,qui mortis eſt autor. Iouem verò in menſe nono,qui eſt principiũ & largitor vitæ. Ob hãc verò peſſimã nocendi & mortificandi conditionem,depingi ſolet Saturnus falcem manu tenens,quaſi viuẽtia,quantum in ſe eſt,dementes qualitate noxia,id eſt,mortificans. Iupiter proximus,eius malitiã cohibet,& conditiones malas temperat. Eſt enim ipſe in qualitatibus optime tẽperatus, calidus ſcilicet & humidus,id eſt caliditatẽ & humiditatẽ efficiẽs. Vnde patet,ipſum cõplexionis aëreæ ſiue ſanguineæ in hominibus eſſe effectiuũ. Eſt enim ſanguis calidus & humidus. Vnde propter ſuã naturalẽ bonitatẽ,principiũ vitę meretur vocari. Quã ob cauſam depingitur ſceptrum manu tenens,quaſi vitæ imperator atq; largitor. Quanquã autẽ ex ſe clarus eſt,& in modũ lactis candidus:attamen cũ aſcenderit in circulũ gelidi illius & ſicci Saturni,pallorem quendã contrahit,quo modo nonnunquã etiam inſigniter bonus aliquã ſuæ virtutis maculam cernitur ex mali hominis cõmercio cõtrahere. Ipſum tamen ſuæ claritatis faciens participẽ,ex ſeſe omnino pallidũ,vtcunq; facit clarũ:vt quemadmodũ effectus malitiã ſua bonitate temperat,ita & coloris obſcuritatẽ ſua claritate lætificet,quomodo etiã peſsimos videmus interdũ ex bonorũ conſortio,vt minimũ ſpeciem aliquã virtutis induere,vt ſic manifeſta ſit in naturalibus ſimilitudo,cũ iis quæ cernuntur in moralibus. Mars calidus eſt & ſiccus,& idcirco noxius:nõ æque tamen atq; Saturnus,qui neutrã habet qualitatẽ vitæ conducentẽ,& frigidus exiſtẽs,& ſiccus. Hic verò Mars licet ſiccitatẽ habeat vitę inimicã,habet tamẽ caliditatẽ nõ inutilẽ,operaturq; cõplexionẽ cholericã,id eſt calidã & ſiccã,vt Saturnus melancho

Saturni qualitas.

Iupiter.

Martis qualitas.

choliã id est siccã & frigidã. Iupiter verò inter prędictos duos medius, duas qualitates optimas, caliditatẽ & humiditatẽ temperatas, possidet. Attende autẽ, obsecro te lector, mirã dei in operibus cunctis sapientiã. Vides primũ quemadmodũ omniũ planetarũ maximè noxius & inimicus vitæ summus vel primus, longissimè sit à viuentiũ regione ablegatus & à terris (vbi viuentiũ locus est) elõgatissimus. Quomodo enim viuẽtia (si terrę proximus esset ille aduersissimus eorũ hostis) aduersus tãtæ crudelitatis impetũ sese tuerentur? quomodo nõ ante debitã periodũ cõpellerentur acutissima illius falce ante tẽpus occũbere? Nunc verò dei prouidissima sapiẽtia lõge proscriptus est, vt nõ quantũ ipsius cupit natura, propter intermedios meliores planetas, gelidus ille falcatus nocere possit. Martẽ verò, quanquã noxiũ, tamen minus noxiũ, propius ad terras eadẽ prouidissima sapiẽtia, & sapiẽtissima prouidẽtia permisit accedere. In horũ autem duorum medio Iouẽ quomodo sapiẽtissimè collocauit? videlicet totũ bonũ inter malos duos, vt vtriusq; sua bonitate vinceret malitiã. Vide quomodo omnia numero, pondere, & mensura deus sapiẽtissimus prouidissima cõsideratione disposuit. Quòd ergo Saturnus primũ & summũ locũ obtinet, non ex naturæ præstantis bonitate, neq; cõditionis dignitate procedit, sed tanquã hostis lõge proscriptus ob malitiam potius arcetur à viuentibus, estq; loco nouissimo cõstitutus. Rursum cõsidera, quòd eũ qui magis noxius est, nẽpe Saturnũ à superiori parte Iupiter habet: eum verò qui minus, ab inferiori. Superioris enim virtus, ne transeat, subiecti inferioris obstaculo facilius videtur prohiberi, quàm inferioris possit virtus desuper emissa virtute cõtineri. Nã loco superior planeta, nõ potest suum influxum in terras mittere, nisi transeat per orbem intermedij.

Attende mirã in planetis ordinem.

De Venere, Mercurio & Luna. CAP. XXII.

VEnus est planeta fœmineus, Martis malitiã & ignitũ feruorẽ sua fœminea qualitate tẽperãs: quomodo virilis ira, muliebri solet benignitate placari. Semper comitatur Solẽ: sed cũ pręcedit, dicitur lucifer: quãdo verò sequitur, hesperus siue vesper appellatur. Estq; nuncius Solis vel aduenientis, dum lucifer est: vel abeuntis, dũ hesperus: Vnde illud apud Vergilium, Ite domum saturæ, venit

Vergilius.

hesperus, ite capellæ. Habet quasi colorẽ candentẽ & refulgentẽ electro similem, estq; lux eius præ luce omnium astrorũ limpidissima atq; gratissima, & oculorũ aspectui placidissima. Vnde factũ est vt primus ille angelorũ (qui cæteris omnibus sublimitate & gloria cõditiõis præeminebat) Lucifer vocaretur, eò quòd fulgore, atq; claritate cæteros spiritus præcelleret, quomodo lucifer suæ lucis refulgentia & limpiditate, cetera antecellit sydera. Vnde

Esa.14. apud Esaiam sub figura regis Babylonis de illo dicitur, Quomodo cecidisti de cœlo lucifer, qui mane oriebaris?

2.Pet.2. Et Beatus Petrus Euangelicã doctrinã omnibus aliis doctrinis præeminentẽ, appellat luciferũ, dicẽs de sermone prophetico, Cui benefacitis attendentes, tanquã lucernæ lucẽti in loco caliginoso, donec dies illucescat, & lucifer

Mercurius. oriatur in cordibus vestris. Post Venerẽ, est Mercurius, per se quidẽ nec bonus nec malus, sed per suã naturã inclinatur ad planetã cui cõiungitur. Non enim aliorũ malitiã temperat: sed est cũ bonis bonus, & cũ malis malus. Raro à nobis cernitur propter vicinitatẽ ad Solem. Semper enim cũ Sole graditur, nunquã ab eo plus triginta gradibus distans. Hunc Mercuriũ dicunt eloquentiæ & ingenij, id est, boni sensus effectorẽ: vt quibus hic dominetur, facundi sint sermone & bonis sensibus, ac bene ingeniati. Et quidẽ, si cũ Saturno aut Marte iunctus fuerit, facundiã prauam, & astutiam malam, ad nocendũ, ad concitãdum rixas, discordias, tumultus, schismata, hæreses, dicunt significare. Eiusmodi homines præ omnibus seculis prioribus, nostra hęc ętas plurimos habet, quibus cũ summa adsit facundia & sensus clarissima perspicacitas, nihil tamẽ hisce dotibus aliud agũt quàm vt nihil relinquãt integrũ, sed vniuersa perturbẽt, erroribusq; adimpleant orbẽ. Si verò Ioui iũgatur, bonã facundiã & ingeniũ salutare significare dicũt, ad veritatis defensionẽ & virtutis promotionẽ accõmoda. Cuiusmodi ingenia hac nostra tẽpe-

Luna. state nimiũ rara merito deploramus. Infima omniũ Luna, frigida & humida est, operaturq; cõplexionẽ phlegmaticã, id est, humidã & frigidã. Super aquas & omnia humida dominiũ habet. Vnde secũdũ variũ accessum, & recessum causat fluxũ & refluxũ maris, itẽq; aquarũ augmẽtationẽ vel diminutionẽ, quẽadmodũ libro priore dictum

fuit,

fuit. Experientia quoq; mouſtrat, in plenilunio creſcere medullas,& cerebrū ac huiuſmodi humida, quēadmodū in nouilunio iſta decreſcūt & diminuūtur. Illuminatur diuerſimode,& nūc plena, nūc partim obſcura, nūc creſcēs, nūc decreſcēs apparet noſtro aſpectui, ac iuxta diuerſitates iſtas diuerſimode corpora hominū & inferiora cuncta diſponit. Eius lumē terris ſingulariter deſeruit tā in illuminādo, quā in agēdo, eò quòd terris ſit proxima: neq; vllius aliorū ſyderū tā efficax & manifeſta eſt in his inferiorib⁹ operatio, id quod in ęgrotātib⁹ manifeſtiſsime cernimus. Minimo ſpatio ſuā circulationē abſoluit: ſuo motu mēſiū diſtinctionē facit. Et cū quātitate ſit minor cæteris planetis, maior tamē ob vicinitatē apparet hominibus. In ſcripturis nonnunquā bonā habet ſignificationē, veluti in Canticis Cāticorū. Quæ eſt iſta quæ progreditur quaſi aurora cōſurgēs, pulchra vt luna,&c. Et in Pſalmis, Thronus eius ſicut ſol in cōſpectu meo,& ſicut luna perfecta in æternū. In malū verò Sapiens ab ea trahit cōparationē, cū ait, Stultum vt lunā mutari. Et in Apocalypſi, Mulier illa glorioſa ſole amicta lunam viſa eſt habere ſub pedibus. Per quod ſignificari dicunt ſacri Theologi, omnem mutabilitatem ſeculi huius & tranſeuntiū in eo. Secūdū lucis enim pleniorē ad terras infuſionem, bonā, habet cōparationē: ſecūdum inſtabilitatē autē & variationē, accipit malam. *Cant. 6.* *Pſalm. 88.* *Eccleſi. 27.* *Apoca. 12.*

De ſolis nimia præcellētia ſuper cæteros planetas. CAP. XXIII.

INter hos verò ſex iā dictos planetas mediū locū Sol obtinet, qui ſolus per ſeſe lucidus cū à nullo lucē accipiat, ipſe aſtris omnibus lumē prębet. Omnes enim ſtellas erraticas in ſuis orbibus,& fixas in firmamento, luce illuminat (ſingulíſq; lumē illud in quo cernūtur donat, hoc ipſo patēter in ſe dei patris luminum gerēs ſimilitudinē. Ipſe enim admirādi fulgoris atq; efficaciſsimæ virtutis de ſua natura exiſtēs: ſolus de ſe lucē habens, ſui luminis atq; ardoris vim, ſparſis flagrantibus radiis circūquaq; diffundit, cœleſtia & terreſtria cūcta illuminās, atq; efficaciſsime in eis operās. Omnia ſiquidē aſtra (vt autor eſt Ariſtoteles,& veritas confirmat) à ſole ſuū lumē accipiūt,& per lumen quod à ſole accipiūt, ſuos operātur effectus. Viſum eſt tamē quibuſdā præter hoc ſolis lumē, debere ea habere lucē aliquā propriā, quę cauſa eſſet vt lumē à ſole procedēs *Solis præcellentia.* *Omniū ſtellarum lumē à ſole eſſe.*

in hoc quàm in illo planeta, aliter operaretur. Non est tamen id necessariũ, ob hoc scilicet propriã lucẽ aliquã ponere. Sufficit enim ad hãc diuersitatẽ operationis, ipsa subiecti varia dispositio. Vnde lux Solis (iuxta doctrinã Astronomorũ) in Saturno infrigidat, Marte calefacit, & ita in cæteris: queãdmodũ iuxta diuersam naturã astrorũ idem Solis lumẽ diuersas colorũ apparentias facit, vt suprà declarauimus. Omnino itaque probabilior videtur illorũ

Quorundã opinio.

sententia, qui vnicũ ponũt luminis fontẽ, à quo lux omnis deriuetur, ipsum videlicet Solem, qui in planetarũ medio ordinatissimè cõsistit, tanquam rex in medio regni sui, in medio gradiẽs suorũ principũ atq; magnatũ, qui sunt proximi ipsum hincinde circũdantes planetæ, sub se habens Lunã, Mercuriũ, Venerẽ: supra se verò Martẽ, Iouem, atq; Saturnũ proximos autẽ habet, hinc quidẽ igneũ & bellicosum Martẽ, ardentibus radiis flagrantẽ, illinc verò placidã & amœnã Venerẽ, sua limpidissima ac placidissima luce suauiter resplendentẽ: illũ velut potentẽ & animosum armigerũ, hãc vt suauem cõiugẽ. Quod tamẽ ne gẽtili opinione excipiatur, præmonemus, vt ne arbitretur quis iuxta figmẽta poëtica, in cœlestibus vera nos ponere coniugia, cõcubitusq; & generationes proliũ. Sunt enim figmenta ista vanissima, neq; veritatis quicquã possidẽtia. Secundũ tamẽ similitudinẽ quandã, Venerẽ dicimus Solis

Venus est Soli quasi proconiuge.

esse coniugẽ. Est enim cõiugis officiũ, suo viro indiuidua societate adhærere, neq; ab eo sese plus iusto elongare. Ita Venus semper Solẽ comitatur, siue oriatur siue occidat, indiuidua societate comitẽ illi se adiungẽs, estq; ipsa tota fœminea, & placida lucis resplẽdẽtia blãdissima, fœminearũ qualitatũ effectiua, vt ille totus est masculus, aureo superabundãti fulgore virili maiestate resplẽdẽs, & viriliũ qualitatũ maximè effectiuus. Vnde queãdmodũ Solis calor magnos & fortes animos facit atq; constantes, sic Venus molliores, faciles, & pios, ac minus stabiles, cuiusmodi in fœminis plerũq; cõspicimus. Itẽ vt Sol vitalẽ calorẽ prębet, sic Venus vitalẽ humorẽ videtur suo cõcursu adferre: sicq; vitã pariter efficiũt, vt simul vir & mulier ad prolis generationẽ cõcurrunt. Post hos autẽ planetas (qui Soli velut propinquiores, sunt principes) infinita circũdatur multitudine astrorũ firmamẽti, quibus tanquã militũ

innu

innumerabilium è longinquo subsequentiũ exercitibus vndequaq; circũdatus atq; circunstipatus incedit,in magnificentissima gloria,singulis propriũ suũ lumẽ ex diuitiis thesauri sui velut in militiæ stipẽdiũ persoluẽs.Ob quã nimiã excellentiã, veteres Poëtę Solẽ dixerũt esse patrẽ deorũ,hominũmq;.Quod ideo dictũ videri potest quo niã in omniũ generatione ipsius actionẽ necesse est cõcurrere,vt causam vniuersalẽ,sine qua effectus nullus possit generari.Ipse pręterea omnibus astris perpetuò lumẽ cõmunicãs,simul & cũ hoc agẽdi in hæc inferiora virtutẽ, hoc modo nõ immerito omnia dicitur in astris omnibus operari,dũ quod illa agũt ab isto accipiunt,vt agant.Est autẽ causa admodũ rationabilis ex parte naturę,cur licet præcellẽtissimus Sol existat,tamẽ nẽq; supremo neq; infimo loco debuerit collocari.Cũ enim Sol principiũ sit atq; fons luminis & caloris vitalis,à quo & cætera astra lumẽ recipiũt,& viuẽtia omnia vitã,si esset Sol terrę proximus, nimio calore eã exureret,nec posset ipsa ferre eius ardorẽ,sicq; viuentiũ consumeret vitã,forsan etiã suprema astra non ita cõmodè posset illuminare.Si verò ecõtrario, Sol locũ haberet supremũ,illic,vbi agit Saturnus,terra calore sufficiente destitueretur, nec possent viuentia commodè in vita conseruari,& astra inferiora nõ sufficienter potuissent à tam distante sole illuminari.Propter quod sapientissimus naturę institutor,& conseruator Deus,Solẽ voluit in medio esse collocatũ,in tali gradu vt à superioribus atq; inferioribus mediocriter distaret,sicq; terrę neque nimiũ vicinus esset,neq; nimiũ elongatus.Illud quoque de solis proprietatibus nõ est prætereundũ,quòd sicut Mars calidus existit,ita similiter & Sol.Multa tamen inter eos est differentia, quoniã solis calor tẽperatus est efficacissimus & viuificatiuus,omniũmq; viuentium perfectiuus,quemadmodũ ipsa monstrat experientia,eius calore cuncta viuificari,& perfici,fructúsq; & omnia ipsius maximo calore maturescere,& ad perfectum peruenire. Martis autem calor est consumptiuus.Est enim Sol effectiuus caloris, cuiusmodi est calor cordis: qui est vitalis, & corpori vitam donans atque custodiens. Mars vero effectiuus est caloris, cuiusmodi est calor choleræ: quæ vbi dominari potest, consumit & depascit omnia:

Aristoteles 2.lib. Physi.

Calor Solis differt à calore Martis.

queádmodũ patet in febricitantibus. Manifesta quoq; in effectu harũ caliditatũ apparet diuersitas, quoniã illi in quibus Sol secundũ bonũ aspectũ dominatur, cordis sunt temperatè calidi, & animo vere magno, vere fortes, & magnanimi. In quibus autẽ Mars dominatur, corda habent intemperate calida, & animo sunt feroci potius quã vere magno: dicũtúrq; audaces magis quàm magnanimi. Excessus nãq; caloris excessum facit audaciæ & temeritatis nimiũ & immoderate sanguinẽ inflãmãdo. Similis penè differẽtia inter Venerẽ & Lunã posset assignari: quoniã Venus humiditatis est effectiua, quale est humidum radicale, quod est vitale & conseruationi animalis æque vt vitalis calor necessarium. Luna verò, magis humidi phlegmatici, quod vbi abundauerit, infirmitates varias gignit.

De sole in sacris literis quã honorifica fiat mẽtio CAP. XXIIII.

OB hanc quoq; Solis excellẽtiã, in literis sacris honorificẽtissimã vbiq; audimus fieri eius mẽtionẽ, vt quoties insigne aliquid, & quasi super omnia excellentissimũ
Mat.18. efferre velint, Solis decori cõferãt. Vnde Matthæus Euã-
Apoc.1. gelista, trãsfigurationis gloriã describẽs, quũ fulgorẽ vultus Christi gloriosissimũ vellet ostẽdere, nõ inueniẽs quicquam in rebus humanis altius: Trãsfiguratus est, inquit, ante discipulos, & resplenduit facies eius, sicut Sol. Sic & Ioannes in Apocalypsi, vultum filij hominis ait se vidisse
Cant.6. quasi Solẽ lucẽtẽ in virtute sua. Vnde & in Cãticis spon-
Eccl.22. sam Ecclesiam cũ admiratores dixissent pulchram vt Lu-
Eccl.26. nam, augere cupientes laudem, adiecerunt, electã eam esse vt Solem. Rursum verò oculos domini ait quidam sapiens multo esse lucidiores supra Solẽ. Idem quoque mu-
Eccl.27. lieris bonæ speciem in ornamentum domus, comparat. Soli orienti mundo in altißimis dei. Iterúmq; hominẽ sapientem & sensatum, manere ait vt Solẽ, dũ stultus vt Lu-
Matt.13. na mutatur. Ipse quoque dominus Iesus saluator hominũ, de iustorũ gloria loquens, Iusti, inquit, fulgebũt sicut Sol in regno patris eorũ. Ex quibus comparationibus manifestum est, Solis claritate nihil posse in mundo reperiri pul-
Eccl.17. chrius. Hinc per Sapientẽ dicitur, Quid lucidius Sole? Et
Eccl.42. iterum, Sol illuminans per omnia respexit, & gloria do-
Eccl.43. mini plenũ est opus eius. Sol in aspectu annũcians, in exitu, vas admirabile, opus excelsi. In meridiano exurit terram

ram

ram,& in conſpectu ardoris eius quis poterit ſuſtinere? fornacem cuſtodiens in operibus ardoris.Tripliciter Sol exurens montes,radios igneos exſufflans,& refulgens radiis ſuis obcæcat oculos. Magnus dominus qui fecit illũ,& in ſermonibus eius feſtinauit iter. Diuinus quoq; ille Pſalmographus, Solis iſtam magnificentiam & gloriam apertiſsime cecinit, aptiſsiméque, per ſingulas proprietates pinxit, Pſalmo 18.vbi pro eo quod cõmunis Græcorũ atq; Latinorũ lectio habet,In ſole poſuit tabernaculum ſuum:iuxta veritatem Hebraicam(ſacro Hieronymo interprete)ſic legimus.Soli poſuit tabernaculũ in eis(nempe cœlis)& ipſe tanquã ſponſus procedẽs de thalamo.Exultauit,vt gigas(ſiue vt fortis)ad currẽdã viam, à ſummo cœlo egreſsio eius,& occurſus eius vſq; ad ſummũ eius.In quibus verbis dũ(iuxta quod in Hebręo legitur)Soli dicit poſitũ in cœlis tabernaculũ,ſignificat ipſum in medio planetarũ quaſi in medio cœli locum poſsidere. Eundem verò ſponſum appellans,ſignificat decorẽ & formoſam pulchritudinẽ ſplendoris eius,in qua exoritur mũdo,cũ maxima gratia & gaudio atq; exultatione cunctorum viuentium:quẽadmodũ omni gloria & decore adornari ſolet ſpõſus in die ſolẽnitatis ſuæ.Procedit autẽ ſpõſus iſte de thalamo,quando ab occaſu ſurgit,& in oriẽte mundo oriri incipit.Vt gigas fortis exultat ad currẽdam viam quãdo magna alacritate quaſi gigas fortiſsimus intra 24.horarum ſpatium totũ mũdũ percurrit per omnia reſpiciens,omnia quoq; illuſtrans & viuificans.A' ſummo cœlo eſt egreſsio eius,quia ab oriẽte oritur:& occurſus ſiue reuerſio eius vſq; ad ſummũ cœli eſt,quãdo rurſum in orientẽ reuertitur.Vel etiã à meridie,quando in maxima eleuatione eſt,& quaſi in ſummo cœlo tendit ad occaſum iterúmq; ſuo ordine ad meridiẽ reuertitur.Nec eſt qui ſe abſcondat à calore Solis,quoniã circumiẽs terram,perluſtrat omnia,nihilq; relinquit quod non lumine cõtingat, virtutiſq; efficacia immutet.Quę omnia diuinus Pſaltes, penitiſsime conſideratis conditionibus Solis admodũ iucundis ſimilitudinibus expreſsit.Hinc & doctiſsimus ille idiota ſacer Frãciſcus,Solẽ cæterarũ creaturarũ dominũ doctiſsime nominauit illiteratus,eũdemq; præ cæteris omnibus patenter in ſe Dei geſtare ſimilitudinẽ ſapiẽtiſsi-

Pſalm.18.

Franciſcus quomodo ſolem magnificabat.

n 5

me cecinit indoctus,in suo cãtico quod Deo ex creaturis patria lingua decãtauit,atq; à Solis præcellentia specialiter cãticũ Solis nominauit. Ipse,inquit,Sol multo ardore ebulliẽs siue feruescens diffundit circunquaq; radios mi randa splendoris irradiatione,mirã tui gerẽs, ô altissimè, similitudinẽ. Qui insuper discipulos docuit,oriente Sole debere omnẽ creaturã magnas agere gratias Deo,ob tãti iubaris gloriosum plendorem orbi redditũ,cuius virtute cuncta lætificãtur atq; viuificãtur in terris,cuius accessu lætificãtur omnia,& quasi iuuenescũt,atq; vigorẽ resumũt,horridæ tenebræ fugiũt,grauis sopor è mẽbris pellitur,ægris dolor lenitur,& valetudo melior languẽtibus redditur,noctiũ tẽpestates sedantur & cohibẽtur,dissipãtúrq; nubes & nebulæ ante faciem aduentus eius,illusiones quoq; noctiũ,& dęmones amici tenebrarum effugiũt. Quomodo ecõtrario Solis abscessu,hęc omnia incõmoda reuertũtur,quasi absente eo quẽ metuerunt. Deniq;,tam in scripturis quàm in aliis sanctorũ patrum scriptis,& in Ecclesiastico vsu:æternũ patris sapiẽtiã Iesum Christũ dominũ nostrũ frequẽtissime Soli cõparatũ inuenimus. Vnde & illud Psalmi quod prius secũdũ literã de Sole corporali interpretati sumus,sancti Theologi piissime & verissime secundũ mysticã intelligentiã ad Christum dominũ accõmodant,quam intelligẽtiã in Elucidatione libri Psalmorum circa locũ iam adductũ plenius(Deo donãte)explicabimus, Hinc & per aliũ Prophetã dicitur, Vobis timẽtibus nomẽ meum orietur Sol iustitiæ quod est sapientia vera. Et in libro sapientiæ, Damnati impij queruntur sibi non luxisse Solem iustitię & lumen intelligentiæ. Rursum alio in loco, ex persona Dei dicitur, Solẽ nube tegã. quod recte sic intelligi potest: Diuinitatẽ humanitate vestiam,& occultabo. Sunt insuper alia in scripturis inspersa plurima,quæ secundũ mysticã intelligentiam accõmodatissime Soli ęterno possent applicari. nos tamẽ finẽ faci mus theologandi,ne nimia prolixitate cuiquã efficiamur onerosi,atque ad naturalia contemplanda reuertimur.

Malac. 4. *Sap. 5.* *Ezec. 32.*

De circulis maioribus,& primũ de Aequinoctiali. CAP. XXV.

AD cognoscendam autẽ melius in particulari planetarum motum,præcipuè verò Solis & Lunæ,describendi sunt iuxta Astronomorũ doctrinã circuli aliquot, secũ

ſecundum quos eorum motus facilius poterit cognoſci. Ad hoc enim circuli iſti ſignantur,& ſecundum imaginationem monſtrantur in cœlo,vt ex eorum deſignatione facilius poſsit motus illorum explicari.Deſcribunt autem duplices circulos,maiores videlicet & minores.

Maiores circulos vocant, qui totam ſphæram in duas partes æquales diuidunt.

Minores autem,qui diuidunt quidem ſphæram, non tamen in partes æquales,ſed vna pars diuiſionis maior eſt altera.

Sunt autẽ circuli maiores,numero ſex,nempe æquinoctialis,zodiacus,colurus,æquinoctiorum, colurus ſolſtitiorum,circulus meridianus,& horizon.De quibus nunc per ordinem eſt dicendum.Et primum de æquinoctiali.

Eſt itaq; æquinoctialis circulus quidã diuidẽs totã ſphærã in duas partes æquales, æque diſtãs ſecũdũ omnes ſuas partes ab vtroq; polo mũdi.

Eſt autẽ polus Græcũ vocabulũ ſignificans verticẽ vel ſummitatẽ rei. Vnde polos mũdi vocamus vertices mũdi, duo ſcilicet pũcta extrema & ſumma in cœlo ſibi directe ex oppoſito reſpõdẽtia,ita quòd ſi protraheretur linea rectiſsima ab altero ad alterũ oppoſitũ,illa directe trãſiret per cẽtrũ & mediũ punctũ totius mundi, haberetq; duos iſtos polos pro terminis ſuis.Eſt itaq; æquinoctialis circulus,qui totam mundi ſphærã in ſui medio in partes æquales diuidẽs,ſecundũ omnes ſuas partes ęqualiter diſtat ab vtroq;polo mũdi.Quãcunq; enim in hoc circulo partẽ aſſignaueris,inuenire nõ poteris vllã quæ vni polo ſit quã alteri propinquior.eſtq; huius circuli cẽtrũ idẽ cũ centro mũdi,& pertrãſit axis mũdi cẽtrũ æquinoctialis.Appellatur autẽ circulus iſte variis nominibus.Primũ quidẽ ęquinoctialis dicitur,eò quòd Sol cũ directè ſub ipſo inuenitur,æquinoctiũ facit.Eſt autẽ æquinoctiũ,quãdo nox diei eſt æqualis:quod nũquã cõtingit,niſi quãdo Sol ſub hoc circulo directe moueri inuenitur:quod bis cõtingit ſingulis annis:ſemel videlicet in vere in principio Arietis: & ſemel in Autumno,in principio Libræ.Ob eandẽ cauſam etiam dicitur Aequator, videlicet diei & noctis.Dicitur *Aequator.*

quo

Cingulũ primi mobilis. quoq; cingulũ primi mobilis:quoniam ſicut homo in medio corporis cingulo ſe cingit (ita vt ſi in ſupremo capitis intelligatur punctus,inuenietur cingulũ ipſum ſecundum omnẽ ſui partem æqualiter ſecundum modum aliquem ab eo diſtare) ita tota ſphæra primi mobilis intelligitur velut cingulo iſto circundata & circumcincta.Et quemadmodum quando homo cingulo circumcingitur, ipſum medium cinguli quodã modo idem cenſetur cum medio humani corporis:ita circulus iſte æquinoctialis totius ſphæræ & mundi medium habet pro ſuo centro, & medio. De duobus autẽ polis iam ſuprà diximus:quòd is qui ſemper nobis apparet , arcticus dicitur:is .verò qui nunquam nobis, ſed ſemper antipodibus ſe oſtendit, nominatur antarcticus,eò quòd arctico opponitur.

De circulo Zodiaco,& ſignis eius. CAP. XXVI.

POſt hũc verò eſt circulus zodiacus,qui & ipſe ſphærã diuidit in duas partes æquales , ſed ſecundũ obliquũ, ita vt prædictũ æquinoctialẽ obliquè pertranſeat, ſecundum vnã partem declinans ad Septentrionẽ à polo arctico,ſecundũ alteram verò ab antarctico ad meridiẽ.Interſecat autẽ zodiacus iſte æquinoctialẽ, vicißimq; interſecatur ab eodẽ,in duas partes æquales,ita vt ambòrũ idem ſit centrũ.Illud tamẽ eſt notandũ, quòd inter omnes circulos,zodiacus iſte ſolus habet latitudinẽ. Nam cæteros omnes imaginamur ſine latitudine,hic autẽ habet latitudinem. Intelligitur enim directißimè per ipſius medium pertranſire linea quædã ipſum ſecundum latitudinem diuidens in duas partes æquales, ex vtraq; parte ſex gradus relinquẽs. Siquidem XII. graduũ eſt eius tota latitudo. Atq; hæc linea ecliptica nominatur,eò quòd eclipſis fiat, cũ ſub eadẽ hac linea ſimul inueniũtur Sol & Luna, quẽadmodũ poſterius declarabitur. Secundum longitudinẽ verò totus zodiacus in duodecim partes æquales diuiditur,quæ vulgò duodecim ſigna appellantur, nempe,

Aries, Taurus, Gemini,Cancer,Leo, Virgo,Libra,Scorpius,Sagittarius,Capricornus,Aquarius, & Piſces.

Quorum ſex priora dicuntur Septentrionalia,arctica, vel borealia , eò quòd ab æquinoctiali tendãt ad Septentrio

trio

trionem, & tendunt versus polũ arcticũ. Sex autẽ posteriora, dicũtur meridionalia, vel australia, vel antarctica, eò quòd tendãt versus meridiẽ, vnde surgit auster, & tendunt versus polum antarcticũ. Appellãtur enim signa arctica, quæ polo arctico sunt viciniora, vt sex priora: signa verò antarctica, quæ polo illi sunt viciniora, vt sex posteriora. Nullum enim est signũ, quod æqualiter distet ab vtroq; polo mundi. Ex quo patet manifesta differẽtia duplex, inter zodiacũ & æquinoctialẽ, cum partes æquinoctialis æqualiter ab vtroq; polo mundi distẽt. Habẽt autẽ singula horũ signorũ, longitudinẽ graduũ xxx. Vnde patet, omnia signa zodiaci esse quadrangula, nõ quadrata. Omne enim quadratũ latera habet æqualia, quadrãgulũ verò non itẽ. Appellatur autẽ hic circulus primo quidẽ & vulgatiori nomine Zodiacus, vocabulo ex Græco idiomate accepto. Nam zoon Græcis significat viuẽs, vel animal. Vnde hic circulus, quia signa dicitur ferre animaliũ diuersorũ, Arietis, scilicet, Tauri, & Cãcri, & cæterorum, idcirco videtur zodiacus appellatus. Simili causa Latina appellatione Signifer nũcupatur, quoniã in XII. signa diuiditur, quæ varias habẽt animantiũ figuras. Nõnulli zodiacũ dictũ putãt à vita, quòd Sol sub hoc circulo gradiẽs vitã rebus præbeat, dũ per hũc motũ in zodiaco, secundũ accessum, & recessum, causa est generatiõis, & corruptionis. Grece enim zoë vita dicitur. Ab Aristotele verò in secũdo libro de generatione circulus obliquus appellatur, cuius ratio patet ex præcedẽtibus. Sub hoc autẽ circulo zodiaco & Sol, & cæteri omnes planetæ suos proprios motus perficiũt, neq; vnquã extra zodiacũ possunt inueniri. Sol verò nõ solùm sub zodiaco, verũ etiam sub linea ecliptica regia via semper incedit, nõ declinãs, neq; ad dextrã neq; ad sinistrã, nunquã à medio zodiaci vel ad latum vnguẽ deflectens. Quam ob causam, hæc linea ecliptica alio nomine via solis appellatur. Cæterorũ verò planetarum nullus sub ecliptica perpetuò currit, sed declinãt ab ea, vel hinc, vel inde, sic tamẽ vt nõ abeant extra zodiacũ.

Omnes Planetæ sub zodiaco motũ absoluunt.

Linea ecliptica.

De coluris Solstitiorũ, & æquinoctiorum. CAP. XXVII.

AD distinguendũ autem solstitia duo, æstiuũ & hyemale, aliũ imaginamur circulum transeuntẽ per polos mundi, & per principia Cancri, & Capricorni, qui est colurus

Solstitiorũ distinctio.

Aestiuũ solstitium. colurus solstitiorum. Quẽ circulũ cum Sol attingit intrans Arietẽ, fit solstitium æstiuũ, quoniã Sol altius scandere non potest, neque longius declinare, sed descendere incipit & reuerti versus mediũ zodiaci: propter quod stare dicitur. Non enim realiter stare putandus est Sol, qui nunquã quiescit, semper infatigabilis: sed quia nõ ascẽdit vltrà, neq; eleuatur altius, vt ex signis hyemalibus hactenus ascẽderat, idcirco stare reputatur, & quasi gradũ sistere, non quidẽ à profectione & cursu, sed ab ascensu & eleuatione. Est autẽ tunc solstitiũ æstiuũ, cũ Sol hunc circulũ tangit in Cancro, quoniã Cancer signũ æstiuũ est, æstatisq; principiũ, quod nostris temporibus est die xiij. Iunij, *Hyemale solstitium.* circiter festum Barnabæ apostoli. Cũ verò hunc circulum attingit Sol ex parte altera versus polũ antarcticũ in principio Capricorni, solstitiũ habetur hyemale. Solstitium quidẽ, quia desinit tum Sol à nobis recedere, nec progredi potest longius, & iterũ ad nos incipit reuerti, ad signa videlicet nostro polo & nobis viciniora. Hyemale autẽ, quoniã Capricornus hyemale signũ est, hyemísque principiũ, quod nostris tẽporibus est die xij. Decẽbris circiter festum Luciæ. Ponũt quoq; punctũ solstitij hyemalis, & æstiualis. Vnde punctus solstitij æstiualis est primus punctus Cãcri, vbi circulus iste intersecat zodiacũ. Et dicitur punctus solstitij æstiualis, quia cũ Sol in ipso existit, habetur æstiuũ solstitiũ. Primus autẽ punctus Capricorni, vbi ex parte opposita diuiditur zodiacus eodẽ hoc cir-*Aequinoctiorum distinctio.* culo, vocatur punctus solstitij hyemalis. Cõsequenter ad distinctionẽ æquinoctiorũ aliũ imaginamur circulum, similiter transeuntẽ per polos mũdi, sed per principia Arietis, & Libræ. Quẽ circulũ cũ Sol attingit in principio Arietis (quod fit x. Martij, circiter festũ beati Grægorij) ha-*Aequinoctiũ vernale.* bemus vernale æquinoctiũ. Aequinoctiũ quidẽ, quoniam dies ac noctes habẽtur æquales. Vernum autẽ, quoniam Aries signũ est veris, eiúsq; principiũ. Et punctus iste primus Arietis, vbi intersecatur zodiacus hoc circulo transeunte, vocatur punctus æquinoctij vernalis. Cũ verò ex opposito Sol attingit hunc circulum in principio Libræ *Aequinoctium Autumnale.* xiiij. Septẽbris, in festo exaltationis sanctæ Crucis, habetur æquinoctiũ autumnale, quoniã Libra autumnale signũ est, Autumniq; principiũ. Et punctus ille vbi intersecatur

catur zodiacus, punctus æquinoctij autumnalis dicitur. Habemus itaq; quatuor punctos, secundū quos fit totius sphæræ diuisio, tēporúmq; distinctio. Habemus & circulos duos in polis mundi sese ad angulos rectos sphærales intersecātes, secūdum quos fit æquinoctiorū & solstitiorum secundū quatuor partes anni ordinata varietas. hos autem duos circulos vocant Greca appellatione coluros. Cuius nominis interpretationem variè aßignant.

De Meridiano & Horizonte. CAP. XXVIII.

SVnt præter hos duos circuli alij maiores, meridianus, & horizon. Meridianus est circulus quidā qui transit per polos mundi, & per zenith capitis nostri. Est autē zenith capitis nostri, punctus directè suprapositus capiti nostro. Punctus autem diametraliter illi oppositus Nadir vocatur. Pro cuius intelligentia notandū, quòd si protrahatur secundū imaginationē linea recta ab extrema vsq; ad extremū cœli, per medium terræ, simul & per verticē capitis hominis alicuius, pūctus vnus terminatiuus illius lineæ dicitur zenith, ille scilicet directè capiti suprapositus: alter verò, qui ex opposito respondet, dicitur nadir. Circulus ergo ille qui transit ab vno polo mundi per zenith capitis nostri vsque ad aliū polum ex opposito consistētem, à quo iterum per nadir siue punctū zenith oppositū reuertitur ad primū polū, hic dicitur Meridianus illi per cuius zenith & nadir transit. Ex quo manifestum est, quòd illi quorū est idē zenith capitis, eundē habent meridianū: quorū verò diuersum, diuersos habēt meridianos. *Meridianus.* *Zenith.* *Nadir.*

Dicitur autē circulus iste meridianus, quia ostēdit punctum meridiei: & quandocunq; Sol hunc circulū tangit, meridies est illis quorū hic est meridianus: & quādo eundem circulū tāgit in hemisphærio inferiori, tunc est media nox illis, quorū est hic meridianus. In quacunq; enim regione sit homo, in quolibet die anni, quando Sol motu raptus primi mobilis tāgit istū circulum in superiori hemisphærio, est pūctus meridiei. Quando autē in inferiori hemisphærio ad eundē circulum peruenit, est punctus mediæ noctis. Per meridianos etiā longitudo cognoscitur locorum, & distantia eorū ab inuicem: cuius cōsideratio ad Geographiam spectat. Horizon verò est circulus diuidens hemisphærium inferius à superiori. Totam nanq; *Horizon.*

sphæ

ſphæram diuidit in duas partes, ſiue in duo hemiſphæria (Hemiſphærium enim ſphęræ medietas dicitur) quorum vnum à nobis videtur, alterum non videtur. Semper enim à nobis tãtum altera pars cœli videtur. Illud autem quod ſub aſpectu noſtro eſt, hemiſphæriũ ſuperius appellamus, & peculiariter noſtrũ dicimus. Illud verò quod infra nos, & noſtro ſubtractũ aſpectui, dicimus hemiſphærium inferius, neq; noſtrum illud appellamus, ſed noſtrorum potius antipodũ. Dicitur autem horizon Græca appellatione, quaſi finitor. Nam horizo ſignificat finio, ſiue definio, aut termino. Vnde Horiſmos, finitio, ſiue definitio. Dicitur ergo horizon, id eſt finitor, vel terminator: quia ſcilicet terminat & finit partẽ cœli viſam à nõ viſa, & illam partẽ viſus tranſit vbi viſus noſter terminatur, & vbi nobis apparet cœlũ terræ cõiũgi. Nã id nobis illinc cõtingere videtur, vbi eſt viſus noſtri terminus. Vocatur etiã circulus hemiſphærij, eò quòd hemiſphæriũ vnũ ab alio diuidat, & vnicuiq; ſuũ deſignet: Huius autẽ Horizontis poli ſunt zenith, & nadir, à quibus ſecundũ omnes ſuas partes æqualiter diſtat, & nos ſemper in horizontis noſtri centro ſumus. Ponunt quoq; horizontem rectũ, & obliquũ. Rectum dicunt eſſe eorum, qui ſub æquinoctiali habitant: vel quorũ zenith eſt in æquinoctiali: Obliquum autem habẽt omnes qui vltra vel citra æquinoctialem habitãt. Et hæc quidẽ de circulis maioribus figraliter ſint dicta, quibus omnibus commune eſt ſphærã totã in duas æquales partes diuidere: id quod ad oculũ de ſingulis ſigillatim poteſt facillimè in ſphæra demonſtrari.

De circulis arctico, antarctico, tropico Cancri, & tropico Capricorni. CAP. XXIX.

Circuli autem minores (qui ſphæram diuidunt quidẽ, ſed in partes inæquales) ſunt IIII. arcticus ſcilicet, antarcticus, & duo tropici, æſtiualis, & hyemalis, ſiue Cãcri, & Capricorni. Circulus arcticus, eſt circulus quidã paruus, quẽ deſcribit polus zodiaci ſuo motu raptus, circa polum arcticum. Circulus verò antarcticus, quẽ deſcribit polus alter zodiaci, circa polũ antarcticũ. Ex præcedentibus enim manifeſtũ eſt, alios eſſe polos zodiaci, ſecundũ quem Sol mouetur motu proprio, à polis æquinoctialis, ſecundũ quẽ mouetur primum mobile, item & Sol motu

Circulus arcticus, & antarcticus.

motu raptus. Cum ergo totus zodiacus simul cũ sole per singulos dies necessario semel per raptũ circumuoluitur, necesse est vt circa polos mundi ipsius zodiaci poli circũferantur. Nã poli mundi, fixi manent & immobiles, poli aũt zodiaci secũdũ propriũ solis motũ manẽt immobiles, secũdũ raptũ tamẽ primi mobilis simul cũ zodiaco circũferũtur circũ polos mũdi. Illos aũt circulos quos sic motu suo circa polos describũt, dicim⁹ arcticũ & antarcticũ. Arcticũ quidẽ circulũ, à polo arctico circa quem describitur: Antarcticũ autẽ, ab antarctico polo. Tropicus Cancri est circulus quẽ sol raptu primi mobilis describit existens in principio Cancri, in puncto solstitij æstiualis: qui circulus supremus est, quem sol potest describere versus circulũ arcticum vel polum arcticũ: quoniam tunc in maxima eleuatione est, ita vt altius ascendere nõ posit, nec proinde superiorem aliquẽ circulũ, aut arctico polo propinquiorem describere. Atq; hic tropicus etiam æstiualis nominatur, quoniam in signo æstatis, imò quod principiũ est æstatis, describitur. Tropicus autẽ capricorni est circulus quẽ sol raptu primi mobilis describit in principio Capricorni, existens in puncto solstitij hyemalis. Estque vltimus quem sol potest describere versus polum aut circulũ antarcticũ, quoniã altius nõ potest quàm supra prædictum punctum solstitij ascendere neq; à nobis longius recedere, nec proinde vlteriorem circulũ describere. Vocatur quoque hic in ratione signi, quod est hyemis principiũ, tropicus hyemalis, quoniã illũ tunc sol describit, cum nobis hyems incipit. Verũ huiusmodi appellatio, non nisi quo ad nos debet intelligi. Siquidẽ nostri antipodes suum tropicum Capricorni, æque vocant tropicũ æstiualem, vt nos nostrũ tropicũ Cancri. Vocantur autem circuli isti Græca appellatione Tropici, à versione vel conuersione. Nã Græcè tropeo, significat retrouerto. Inde trope, reuersio vel cõuersio, vel mutatio. Circulus igitur tropicus dicitur, quòd in eo fit Solis trope, id est cõuersio siue reuersio. Post hos enim descriptos circulos, cũ vlterius illi non liceat proficisci, nec tamẽ stare posit, cogitur reuerti, ita vt si à nobis longissimè abfuerit (quemadmodũ in solstitio hyemali contingit) mox redire ad nos incipiat, versus nostrum polum ascendendo, quod tamen statim percipi à

De duobus tropicis.

Cur tropici dicantur.

nobis multum sensibiliter non potest, nisi post aliquanta dierũ spatia. Si vero proximus nobis fuerit, & in summa super nos eleuatiõe (quod est in solstitio æstiuali) cogitur à nobis abscedere versus alterum polum.

De quinque Zonis siue plagis. CAP. XXX.

SEcundũ istos autẽ quatuor circulos minores, arcticũ, antarcticũ, tropicũ Cancri, & tropicum Capricorni, fit diuisio totius cœli in quinque zonas, plagas siue regiones distinctas, atq; proportionabiliter etiã ipsius terræ, secundum eosdem circulos. Vna regio est, totum hoc spatium quod est inter duos tropicos. Et hæc vocata est ab antiquis Torrida zona, propter calorẽ excessiuũ, quẽ ibi esse dixerunt, ob hoc quòd Sol perpetuo in ista regione inueniatur. Nam (vt suprà diximus) extra tropicos non potest egredi. Quã ob causam dixerunt zonam hanc esse inhabitabilem. Alij tamẽ omnino id negãt, assignantes in hac zona multas habitabiles regiones, vt Ptolemęus & cęteri omnes Geographi. Intelligi tamen potest illud antiquorũ dictũ, quòd nõ sit admodũ cõueniens habitatio pro humana natura, maximè iuxta tropicos. Homines enim locorũ illorum nigerrimi sunt, & breuis vitæ, ac paruæ staturæ, quod procedit ab excessu caloris cõsumente in eis humidũ radicale, vt nõ possint nec in iustã quantitatis mensuram excrescere, nec in cõmunem hominum durationem vitam protendere. Sub æquinoctiali autẽ experiẽtia sentire facit esse regiones temperatissimas, atq; habitationi maxime accõmodas, quod fieri dicunt propter æqualem præsentiã & absentiã solis, per quã ęqualem vicissitudinẽ fieri videtur maxima temperies regionũ illarũ, & optima loci illius dispositio. Illæ vero duæ regiones, quæ sunt à circulis arctico & antarctico vsq; ad polos mũdi, similiter dictæ sunt inhabitabiles, propter nimiũ frigus, ob nimiã solis distantiã, tametsi secundũ veritatem nõ sint prorsus inhabitabiles. Nã intra circulũ arcticũ tradit Ptolemæus esse multas hominum habitationes, sed non multũ aptas habitationi: id quod nimius pallor hominũ illic habitantium, & nimia lõgitudo suprà quàm staturæ humanę cõuenit, satis indicant. Aliæ verò duæ regiones, quarũ altera est inter circulũ arcticũ & tropicũ Cãcri, altera verò inter circulũ antarcticũ & tropicum Capricorni, propter tem

Torrida zona.

Regiones frigidissimæ.

Regiones temperatæ.

temperiẽ, sunt optime habitabiles. Neq; enim sol nimium eis propinquus est, neq; nimiũ elongatus, & quodã modo mediæ constitutæ inter torridam zonam & regiones illas frigidas supremas, illinc quidẽ calorem participãtes, hinc verò frigiditatem, ita optimam accipiunt contemperatio nem. Harum autem zonarum particularior determinatio, ad Geographum magis, quàm ad Physicum spectat. Quapropter nobis ista sic generaliter dicta sint satis.

De eclipsi Lunæ, quomodo, & quando fiat. CAP. XXXI.

SVperest, vt de cœlestiũ luminariũ eclipsibus nonnihil dicamus. Erit enim nõ inutilis huius rei consideratio. Et primũ quidẽ Lunæ eclipsim determinemus. Pro cuius notitia attẽdendũ est, quòd Luna licet moueatur semper sub circulo zodiaco, nõ tamẽ sub linea illa ecliptica, quã suprà diximus esse viã Solis: sed ab ecliptica deuiat, & suo motu lineam propriã describit (quæ linea Lunæ dicitur) intersecãtẽ prędictã eclipticã lineã in duobus punctis diametraliter oppositis, quos duos punctos vocant caput & caudã draconis. Propter quod nunquã cõtingit Solem & Lunã directe & diametraliter ad inuicem opponi, nisi cũ alter fuerit in capite draconis, & alter in cauda. Neq; itẽ perfecta fieri potest eorũ cõiunctio, nisi simul ambo vel in capite, vel in cauda draconis inueniantur. Cum enim Sol perpetuo sub linea ecliptica directe inueniatur, Luna vero nũquã nisi in duobus his punctis, manifestũ est, diametraliter coniunctionẽ nõ posse fieri, nisi ambobus in vno horũ punctorũ existẽtibus: neq; diametralẽ oppositionẽ, nisi in his punctis sibi ex opposito cõstituantur. Dicimus autẽ diametralem oppositionẽ, quando sic opponuntur, quòd eadẽ diameter intelligatur cõtingere cẽtrũ vtriusq;: ita vt linea protracta à centro Solis directe terminaretur in cẽtro Lunæ. Similiter & cõiunctionẽ diametralẽ dicimus. Deinde & hoc sciẽdũ est ex perspectiua, quòd omne corpus opacum obiectũ corpori luminoso, facit vmbrã. Et quidẽ si corpus luminosum fuerit maius corpore opaco obiecto, illuminabit plus quàm mediã partẽ corporis illius cõtra se positam, reliquã vero partem relinquit obscuram, & vmbram facit pyramidalem, quæ cõtinuo minor fit, & ad acutiem tendit. Vnde sequitur, quòd terra minor existens sole, ipsi obiecta, pro medietate sua, aut

Caput, & cauda draconis opposita.

plus quàm pro medietate illuminatur, secũdũ quã respicit aspectũ solis: reliqua verò pars obscura manet, & vmbrã facit: quę vmbra semper directè porrigitur versus nadir siue punctũ oppositum ipsius corporis luminosi: atque ita vmbra terræ directè semper protẽditur versus nadir Solis. Quibus præmissis dicendũ est, quòd cum Sol & Luna sibi inuicem diametraliter modo prædicto opponuntur sub linea ecliptica, ita vt ille sit in capite, hæc in cauda draconis, aut econtrario, ille in cauda, hæc in capite, tunc vera habetur eclipsis Lunæ. Est enim directa interpositio terræ (quæ est corpus opacũ) inter Solẽ & Lunã: propter quod terra interposita impedit, ne ad Lunã possit à Sole venire lumẽ, ac proinde (cũ nõ habeat lumẽ nisi à Sole) necesse est eã lumine deficere, quod est eclipsari. Nã eclipsis nõ aliud est quàm destitutio siue defectus. Quòd autem tunc sit directa terræ interpositio inter Solẽ & Lunã, manifeste patet, quia si protraheretur linea recta à capite draconis vsq; ad caudam, sole existente in capite, & Luna in cauda, linea illa haberet pro terminis duo centra, Solis & Lunæ, & trãsiret per cẽtrũ terræ. Ex quo etiã cõsequitur, quòd Sole existẽte in capite draconis, nadir ipsius Solis est in cauda draconis. Atq; ita (iuxta prædicta) necesse est vt vmbra illa quæ fit à Sole, per interpositionẽ terrę, directe protendatur versus corpus lunare: quoniã semper vmbra (vt diximus) versus nadir corporis luminosi protenditur.

Quo modo Lunæ fit eclipsis.

Nunquam fieri eclipsim Lunæ, nisi tempore oppositionis.

CAP. XXXII.

EX prędictis fit manifestũ, quòd nunquã potest haberi lunę eclipsis, nisi in tẽpore oppositionis, siue plenilunij. Nunquã enim aliàs cõtingit alterũ prędictorũ planetarũ esse in capite, & alterũ in cauda draconis: neq; aliàs vnquã cõtingit simul illos inueniri sub ecliptica linea diametraliter oppositos: quod tamẽ est necessariũ, vt fiat Lunę eclipsis. Nũquã itẽ cõtingit terrã interponi inter Solẽ & Lunã (cuius interpositio causat Lunæ eclipsim) nisi cũ in his punctis sibi inuicẽ fuerint opposita. Extra hos enim pũctos quotiescũq; lineã protraxeris, à cẽtro Solis ad cẽtrũ Lunæ, nũquã linea illa per cẽtrũ terrę inuenietur trãsire: quod argumentũ euidẽs est, eã diametraliter nõ interponi. Item ex prędictis causa manifesta est, quare nõ sem

Quare nõ semper fit in oppositione eclipsis.

ſemper in oppoſitione Lunę ad Solē habeatur Lunæ ecli-pſis. Oppoſitio enim ſingulis fit menſibus, raro autē ecli-pſis: nimirū quia nō in qualibet oppoſitione Luna inueni tur ſub linea ecliptica, nec in capite, nec in cauda draco-nis. Nunquā autem eclipſis Lunę fieri poteſt (vt diximus) niſi quādo Luna ſimul cum Sole ſub ecliptica inuenitur.

Quod aliquando fieri poſſit eclipſis Lunæ partialis.

CAP. XXXIII.

QVamuis autem perfecta & totalis Lunæ eclipſis nō poſsit fieri, niſi cū ſub linea ecliptica diametraliter opponitur Soli, poteſt tamē fieri eclipſis imperfecta & par tialis, cū prope caput aut caudā draconis fuerit fere dia-metraliter, quāuis nō omnino diametraliter oppoſita So-li intra metas ſiue terminos eclipſis, qui ſunt x i i gradus ante & poſt caput, vel caudā draconis ſecūdū lōgitudinē. Luna enim exiſtēs ita propinqua ad oppoſitionē diame-tralē Solis, intra tale ſpatiū, ſecūdū partem ſui eclipſatur, magis vel minus, iuxta quod vicinior eſt capiti, vel caudę draconis, aut ab eis diſtantior. Non tamē plane totaliter eclipſari poteſt, niſi cū in capite aut cauda fuerit diame-traliter Soli oppoſita. Eſt tamē aduertēda differētia in-ter eclipſim Lunæ totalē, & vniuerſalē ſiue generalē. To-talis enim eius eclipſis dicitur, quādo penitus, & totaliter ſecundū omnes partes priuata eſt Solis lumine. Generalis autē ſiue vniuerſalis eius eclipſis dicitur, quādo genera-liter omnibus apparet luminis defectus. Ex quo cōſequi-tur, omnē eclipſim Lunę, ſiue totalē, ſiue partialē, eſſe ge-neralē. Luna enim eclipſim patiens vndecunq; videatur, talis apparebit. Corpus enim quod denigratū eſt, aut ma-culā habet vel obſcuritatē, ſiue in toto, ſiue in parte, vn-decunq; aſpiciatur, talem denigrationē aut obſcuritatem habere cernitur. Ita Luna vmbra terræ perfuſa & obſcu-rata, vndecunq; videatur, iudicabitur vt priuata Solis lu-mine, ſiue ſecundū totum, ſiue ſecundū partem. Non er-go cōuertuntur eclipſis Lunæ totalis & generalis, cū etiā partialis probata ſit eſſe generalis. Secundū eā enim par-tem quā aliquibus lumine priuatur, nemini poteſt appa-rere aliter quàm luce priuata, nec ſecundū eam partem aliunde videtur illuminata: cuius cōtrarium eſt in eclipſi partiali ſolis, vt ex ſequentibus fiet manifeſtius.

De eclipsi Solis quando & quomodo fiat. CAP. XXXIIII.

Quomodo sol eclipsatur.

CVm vero Luna est in cõiunctione ad Solem, si coniũctio fiat diametraliter sub linea ecliptica, ita vt cõiũgatur Luna Soli in capite vel in cauda draconis, per interpositionẽ Lunæ inter Solẽ & nostrũ aspectũ, cõtinget nobis solẽ eclipsari. Cũ enim Luna sit corpus opacũ & non transparens, penitus illuminari à Sole non potest, sed illuminatur tantum à Sole secũdũ suam medietatẽ, vel maiorem partẽ (eò quod Sol maior sit Luna) proiiciturq; vmbra versus aspectũ nostrũ, & obũbratur nobis claritas Solis, sicq; nobis Sol eclipsatur. Quod non est ita intelligendum, quasi Sol verè possit lumine priuari, cuiuscũq; corporis obiectione. Est enim hoc plane impossibile, cũ Sol à seipso, & non ab alio suũ habeat lumẽ. Sed quãtũ ad nostrũ iudiciũ, nostrumq; aspectũ, dicitur eclipsari, quia scilicet nobis videtur eius lumen deficere, quod nobis propter interpositionem opaci lunaris corporis nõ appareat. Quomodo autem superius de Luna diximus quod perfecte & totaliter non eclipsatur, nisi cum ipsa sub linea ecliptica opponitur Soli in capite, aut cauda draconis: ita de Solis eclipsi dicẽdũ est, quòd perfecta fieri non possit, nisi quãdo est diametralis cõiunctio Lunæ & Solis sub ecliptica linea in capite aut cauda draconis, ambobus in capite, aut ambobus in cauda existẽtibus, & diametraliter sibi inuicẽ ita oppositis, vt eadẽ diameter per vtriusq; centrũ trãseat. Potest tamẽ fieri partialis solis eclipsis, etiã tũc quãdo Luna est in cõiunctione fere sub linea ecliptica, prope caput aut caudã draconis, intra metas, vel terminos eclipsis de quibus prædictũ est. Inter eclipsim autẽ solis totalẽ, & partialẽ hæc differẽtia est: quod in totali eclipsi, existẽte cõiũctione directe in capite vel in cauda draconis, totum corpus solis illis obũbratur & obtenebratur, quib⁹ est eclipsis, ita vt nihil videant de globo solis. In eclipsi autẽ partiali, quãdo cõiũctio tantũ est prope alterũ dictorũ, punctorũ nõ obtenebratur totũ corpus solis, sed solũ pars aliqua, vbi cõtingit interponi lunã nostro aspectui. Et cõtingit interdũ hãc eclipsim ita modicã esse, vt vix percipiatur, nisi macula aliqua sub solari corpore. Ex prædictis patet ratio, quare nõ semper in cõiunctione Solis & Lunæ videamus solẽ eclipsari, quoniã videlicet non in omni cõiun

iun

iunctione, Luna in aliquo prædictorum punctorum inuenitur, aut propè intra metas eclipsis, sed frequentius in alia parte zodiaci soli coniungitur, extra punctos prædictos. Manifestum est insuper omnino non posse fieri solis eclipsim, nisi tẽpore coniunctionis & nouilunij, quemadmodũ non potest fieri eclipsis Lunæ, nisi tempore oppositionis, & plenilunij: quoniã videlicet aliàs non contingit Lunam obiici inter solem & nostrum aspectum.

Multiplex differẽtia inter eclipsim Solis, & Lunæ. CAP. XXXV.

INter eclipsim autẽ Solis & Lunæ, non vnica differẽtia est. Primũ enim hoc ex dictis patet, quod eclipsis solis requirit cõiũctionẽ in eodẽ puncto, vel prope idẽ punctũ. Lunæ vero eclipsis, exigit oppositionẽ in pũctis oppositis. Prior habet fieri tẽpore nouilunij, posterior in tẽpore plenilunij. In priori, Luna interponitur inter solẽ & terram. In posteriori, terra inter Solem & Lunã obiicitur media. In priore, vmbra Lunę terram obscurat, in secũda vmbra terræ corpus Lunæ obfuscat. In priori, tantum fit luminis ab aspectu nostro subtractio: in posteriori, etiam realis luminis priuatio. Sunt præter has duæ aliæ notabiles differentiæ, quarũ prior hæc est, quòd eclipsis Lunæ (siue totalis sit, siue partialis) semper est generalis in omni terra, eclipsis autẽ Solis, nũquã est generalis. Priorẽ partẽ supra declarauimus. Posterior vero ita probatur, quoniã nõ simul omnibus Sol eclipsatur, neq; omnibus simul apparet lumẽ deficiens, sed dũ hi Solẽ eclipsari percipiũt, illi luce solis fruũtur, & dũ ad hos eclipsis peruenit, priores illi lucis fulgorẽ iã receperũt. Quia enim Sol in eclipsi suũ lumẽ non perdit, sed tãtũ eius claritas obũbratur, ex interpositione Lunę fieri potest, vt quibusdam obscuretur, quibusdam autẽ nõ. Cũ enim Luna sit multo minor tota terra & Sol multo maior luna, nõ potest vmbra lunæ totã terrã cooperire: maxime, quia (iuxta prædicta) vmbra terrę secũdũ acutiẽ pyramidalẽ cõtinuo minuitur, propter quod etiã si terra esset ęqualis tãtũ Lunę, adhuc nõ posset penitus ab ea obũbrari. Multo minus ergo nũc, vbi secũdũ veritatẽ multo est maior (cõtinens videlicet eã trigesies nonies) poterit ab ea penitus obũbrari. Vnde cõtingit fieri eclipsim in vna regione, nõ autẽ in alia, imò contingere potest vt duorũ vicinorum satis propinque cõmo-

Eclipsis Solis nũquam est vniuersa.

rantium vel consistentium, alter habeat eclipsim, alter non, vtpote si intra vnius aspectũ & Solem sit interposita Luna, nõ autẽ inter alterius aspectũ: aut ille sit in vmbra Lunæ, hic autẽ non: vtpote si illũ tãgat pyramidis acuties vmbræ lunaris, non autẽ hunc aliquantulũ distantẽ ab altero. Nequaquã ergo potest fieri Solis eclipsis generalis in vniuersa terra. Tũc enim totã terrã posset obumbrare luna, quod est impossibile. Totalis autẽ eclipsis Solis, aliquibus potest fieri. Ad hoc enim non amplius requiritur, quàm vt Sol in aliqua parte per directam interpositionẽ Lunæ penitus subtrahatur illic inhabitantiũ aspectui. Tunc enim nobis est totalis Solis eclipsis, quando nostro aspectui totaliter eius lumen subtrahitur, propter directam interpositionem corporis lunaris inter Solem, & nostrum aspectum. Verum interim dum nobis ita totaliter eclipsatur in aliis partibus terræ, nec partialiter videbitur eclipsari, eò quòd quantum ad illas partes terræ non sit interpositio Lunæ, sicque generalis esse non poterit. Altera differentia est, quòd eclipsis Solis, incipit à parte occidentali corporis ipsius, eò quod Luna per proprium motum venit ab occidente. Sed eclipsis Lunæ venit primo à parte orientali corporis eius, eò quòd ipsa proprio motu ab occidente veniẽs intrat vmbram terræ, quam primo tangit in parte sui corporis orientali: verum tamen prius partem vmbræ occidentalem ingreditur.

De nouilunio, & plenilunio. CAP. XXXVI.

OPortune quoq; hoc loco, & de nouilunio & plenilunio, & varia lunæ illuminatione dicẽdũ. Aduertendũ proinde est, quòd cũ luna ex se lumẽ nõ habeat, sed omne suũ lumẽ recipit à sole, omnis ratio mutationis, & variæ illuminationis, per respectus varios ad solẽ debet cõsiderari. Est enim luna corpus admodũ opacũ, quod nõ potest à solis lumine (quantũuis forti & valido) totaliter penetrari, sed tantũ secundũ mediã partẽ, vel amplius, ab eo potest illuminari. Illic autem illuminatur, vbi à sole respicitur. Propter quod non semper in eadẽ sua parte lumẽ habere cernitur, eò quòd non semper secundũ eandẽ partem à sole respicitur, sed nũc desuper, nunc ab infra, nũc à latere hoc aut illo. Et secundũ hanc illuminationẽ diuersam, cõtingit omnis in luna mutatio. Quãdo enim luna *Nouiluniũ.*
est

est cōiūcta soli, ita vt pariter inueniātur sub aliqua parte zodiaci, superior eius medietas, quæ est versus astra, est illuminata: inferior vero medietas versus terram, obscura est, proiicitq; vmbrā. Et tūc nouiluniū dicimus. Hebręi vero neomeniā appellabant, id est, nouū mēsem. Distinguebant enim menses per lunæ cursum, ita vt semper à nouilunio mensem inchoarent, suasq; calendas ipsum diē cōiunctionis habebant. Deinde vero, cum luna suo motu celeriori à sole incipit recedere, incipit simul & lux eius à parte superiori ad inferiorē permutari, incipitq; nobis lux aliqua apparere in nostra medietate. Et quāto luna à sole amplius declinat, tāto magis à parte superiori lumē recedit, & in parte laterali (propter lateralē solis aspectum) illuminatur: primū quidē vt cornuta modice, & appellatur bicornis, deinde pleniori lumine, & quarta crescens vocatur: quæ cū plena fuerit, quasi semicirculus apparet, quando est luna septima. Post hanc vero quartā primā incremēti lunaris, continuo ad plenitudinē circuli tēdit, secūdum ampliorem à sole declinationem, vsq; dū ad similitudinē pleni circuli venerit (quod fit luna 14.) ita vt sol & luna inueniantur in partibus zodiaci oppositis. Tuncque pars eius inferior versus nos, totaliter illuminatur superiori omnino remanēte priuata lumine, appellaturq; plenilunium, eò quòd nobis tūc plene illuminata videatur, licet secundum veritatem æquè semper sit illuminata. Atque hic finitur medietas mensis lunaris. Post hoc iterum incipit luna soli appropinquare, & per consequens ab inferiori parte lumine priuari, & versus superiorē partē lumine crescere, rursumq; vt cornuta à parte altera, & semicirculi in modū apparet, luna XXI. donec tandem iterū habeatur ex coniunctione nouiluniū. Sicq; perpetua hac instabilitate luna mouetur, velocissimo suo motu quadruplicem sibi singulis mensibus variās illuminationem.

Quid plenilunium.

De eclipsi facta tempore passionis Christi. CAP. XXXVII.

QVę autē in capitulis præcedentibus de solis eclipsi dicta sunt, opportune nimiū cōducere videntur ad cōsiderationē eclipsis solaris, quā in sacris Euāgeliis factam legimus media die, pēdente in crucis patibulo solis Lunę, astrorumq; omnium, imo cœli & terræ conditore Christo Iesu domino & deo nostro: quæ tam notabilis & supra

naturam insolita fuit, vt etiam gentilium historiis, posterorũ memoriæ sit prodita: præter quod diuinus ille Dionysius Areopagita, tũ in Aegypto apud Heliopolim philosophus, in epistola ad Policarpũ se pariter cum Apollophane summo philosopho eãdẽ se conspexisse, & cum admiratione maxima diligenter considerasse testatur. Constat enim ex prædictis, hãc eclipsi nequaquã secundum naturam potuisse fieri, sed supernaturali tãtũ virtute. Nam tempus passionis Christi minime cõueniebat tẽpori solaris eclipsis. Hæc enim (vt ostensum & probatum est) non nisi in cõiunctione solis & lunæ fieri potest. Tempore verò passionis Christi plenilunium erat, & oppositio lunæ ad solẽ. Quod pręter testimonium Dionysij, qui se asserit cum Apollophane in oppositione eã conspexisse, manifeste ex sanctorũ Euãgeliorũ autoritate monstratur, quæ describunt Christum tẽpore Paschalis solẽnitatis in sancta Parasceue passum & immolatũ. Paschalẽ autẽ solennitatem (vt ex legis præcepto habebant) Iudæi plena luna celebrare debebant, luna scilicet quintadecima: quẽad modũ legimus Exodi x i i. cap. Non solum igitur tempus non fuit secundum naturam accommodum solari eclipsi, verum etiam maxime incommodum. Nullo enim tempore impossibilius est eam fieri, quàm tempore oppositionis. Nunquam enim longius sol & luna absunt à coniunctione, quàm oppositionis tempore. Exactius autẽ cuncta quæ in hac eclipsi cõtigerũt cõsiderantibus, in vno portẽto quinq; simul concurrunt cõsiderãda miracula, quæ ad gloriã immolati in cruce agni, particulatim nos minime pigebit explicare. Primũ itaq; fuit ex parte tẽporis, quoniã (vt iam diximus) secundũ naturã erat ad eclipsis generationẽ minimè cõueniens. Secũdũ erat in cursu Lunæ, quæ naturaliter suo motu proprio ab occidẽte in oriẽtẽ progreditur. In hac autem eclipsi, visa fuit à Dionysio motu velocissimo reuertens præter naturam ab oriente versus meridiem, vsq; dũ stetit sub Sole, vbi per tres horas quieuit, & Solis lumen mortalibus occultauit. Pòst verò mortuo domino ad proprium locum versus orientem, motu celerrimo, veluti in instanti regressa est. Atque ita quidem hora sexta & nona apparuit sub Sole, vespere autem occidente Sole, in oriente apparuit opposita Soli. Tertium

Dionysius Areopagita eclipsim aduertit in passione Christi.

Quinq; miracula in vna eclipsi.

tium miraculũ fuit ex parte, à qua incœpit eclipsis: nã suprà declaratum est, eclipsim solarem debere secundũ naturalem ordinẽ incipere à parte Occidẽtali corporis Solis. Illius autem eclipsis fuit initiũ à parte Orientali Solis. Nam Luna (vt iam dictũ est) retrocessit ab Oriente versus meridiẽ, sicq; primo Solem tetigit ex parte Orientali.

Quartũ fuit miraculum ex parte in qua post peractã eclipsim primum cœpit corpus solare lucidum apparere. In eclipsi enim naturali, pars illa Solis, quæ primũ obumbratur interpositione Lunæ, prima incipit apparere lucida post eclipsis medium. In hac autẽ eclipsi, ordine cõtrario (quod mirabile est) pars illa quæ primo obscurata fuit, & quam primũ subintrauit corpus Lunæ, postremo apparuit suo lumini restituta. Vltima verò pars Solis, & quã nouissime Luna intrauit (pars videlicet Occidẽtalis) primum detecta apparuit, & ab obscuratione libera. Non enim pertrãsiuit Luna Solem, vti solet in naturali eclipsi, sed sub eo stetit triũ horarũ spatio, ac deinde nõ pertranseundo Solẽ reliquit, sed rursum ad locũ vnde venerat (id est, ad Orientẽ) redeundo. Quintũ fuit miraculũ, ex mora & duratione eclipsis. Nam eclipsis Solis secũdũ naturã diu durare nõ potest, sed ocyssime, & celerrime absoluitur propter nimiã solaris corporis ad corpus lunare superexcessum secũdũ quãtitatẽ, & velocissimũ Lunę motũ. Propter quas duas causas cõcurrẽtes, nõ diu potest corpusculum tãto minus, corpus tãto maius nostro subtrahere aspectui. Siquidẽ (propter motũ velocissimũ) Luna non diu potest nostro aspectui occultare Solem, corpus tantæ molis, quin aliqua ex parte mox emicare, & effulgere incipiat nostro aspectui. Quemadmodũ videmus ad oculum, nonnunquã magni corporis molem nostro aspectui abscondi per minimi corporis interpositionẽ: quod tamẽ si vel trãsuersum vnguẽ aut latũ culmum loco moueatur, mox sub aspectũ nostrũ sese offeret quod ante fuerat occultũ. Vt cũ (exempli gratia) ante oculos manũ tantũ tenẽtes, ita prohibemus ne cõspiciamus globum Solis, qui mox se ingeret nostro aspectui, si vel minimũ eam mouerimus. At verò eclipsis ista (de qua loquimur) tã admirabilis & horrẽda, nõ modici temporis fuit, neq; ad momentum transiens, sed perpetuo trium horarũ spatio, ab hora

sexta

sexta (vt Euangelista ait) vsque ad horam nonam. Cuncta vero hæc miracula beatus pater Dionysius Areopagita, in supradicta epistola, paucis verbis particulariter videtur attingere, quemadmodum ex ipsius epistolæ verbis Astronomicæ rei perito facilè fieri potest manifestum.

Quòd eclipsis ista tempore paßionis fuerit vniuersalis.

CAP. XXXVIII.

SVper hæc verò omnia, forsitan & aliud miraculũ sextum adiiciendũ erit, secundũ naturã, multo etiã magis quàm præcedẽtia impossibile. Videtur enim eclipsis ista de qua loquimur, fuisse penitus vniuersalis in vniuerso orbe. De quo tamẽ cõtrariæ extãt sententiæ. Nam aiunt quidã, tantũ in Iudæa fuisse hanc eclipsim: & quod Euangelistæ dicunt tenebras factas super vniuersam terrã, limitate intelligunt de terra Iudææ. Atq; hi nihil opus habẽt aliud superaddere miraculum. Altera verò probabilior, & scripturæ, rationi, atq; historicæ fidei magis consona opinio est, quæ vniuersalẽ dicit fuisse hãc eclipsim, super vniuersum orbem. Est enim hoc magis scripturæ cõsonũ, quæ simpliciter dicit super vniuersam terrã factas esse tenebras. Deinde & rationi magis cõsentaneum est, postquàm ad glorificationem pendentis in cruce, mundi cõditoris eclipsim fieri voluisset gubernator naturæ, vt miraculum istud palã omnibus in toto mũdo exhiberet: quandoquidẽ ad omniũ salutẽ, agnus ille in Iudæa immo-
Psal. 117. labatur. Et decebat apud omnes, lapidẽ hũc reprobatum cœlitus clarificari: ita vt esset etiã exteris nationibus in testimoniũ abominãdi facinoris, tam insolita conspecta
Matth. 27. eclipsis. Quod etiã rei docuit euẽtus. Nõ enim solus ille in Iudæa Centurio, visis iis quæ facta fuerant, dixit: Vere filius Dei erat iste. Verumetiã apud Heliopolin in Aegy-
Dionysii memorabile dictum. pto Dionysiũ audiuimus cõspecta re admiranda, memorabili verbo exclamasse corã sodalibus, Aut Deus naturæ patitur, aut mũdi machina dissoluitur. Et ex hoc signo
Actuum 17 apud Athenas (quod in Actis Apostolicis legitur) ignoto Deo fertur aram fuisse inscriptã. Prætereà, miraculũ illud de retrocessione vmbræ solaris in testimonium sanationis Ezechiæ regis, nõ in sola Iudæa exhibitũ neq; perceptũ fuit, verũ etiã in exteris nationibus. Vnde & regem Babyloniorũ legimus misisse ad eũ literas, & nuncios, vt

inqui

inquirerẽt de portẽto,quod acciderat ſuper terrã:quemadmodum in libris Paralip. legimus. Quanto magis ergo ſignũ iſtud,quod ad clarificationem Saluatoris mũdi fiebat,nõ in Iudæa tantũ,ſed & in exteris regionibus decuit vniuerſale fieri? Monſtrat hoc ipſum fides hiſtoriæ, quoniã (vt Euſebius Cæſariẽſis refert) Phlegon egregius Olympiadũ ſupputator, lib. x i i. de hac eclipſi ita teſtatur: Olympiade c c i i. magna & excellens inter omnes quæ antè acciderãt defectio Solis facta eſt, & dies hora ſexta ita in tenebroſam noctẽ verſus, vt ſtellæ in cœlo viſæ ſint, terræq; motus in Bithynia Nicenæ vrbis multas ædes ſubuerterit. Ex cuius verbis manifeſtè patet, nec terræmotũ peculiarẽ fuiſſe Iudææ, nec Solis deliquium. Id quod ex cõſpectione ſtellarũ probatur. Nõ enim efficere poſſet eclipſis Solis particularis, vt vllæ ſtellæ in cœlo cõſpiciantur, cũ lumen Solis non tollatur, vnde prohibetur ſtellarũ aſpectus. Maius enim lumen obfuſcat minus. Vnde licet nobis abſcõdatur globus Solis, non ob hoc lumẽ eius aufertur, quo obfuſcãtur ſtellæ, vt videri nõ poſsint. Apparet ergo nõ ſolũ fuiſſe particularem illam eclipſim. *Paral.32.* *Euſebius.* *Phlegon.*

Quod ſi roges, quomodo fieri poſsit vt fuerit vniuerſalis cũ Luna (vt ſuprà dictũ eſt) nõ poſsit ſua interpoſitione totũ corpus Solis occultare ab aſpectu noſtro ? hoc videlicet eſt quod dicimus nouũ miraculũ eſſe, vniuerſalitatẽ iſtius eclipſis, vt facta intelligatur nõ ſolũ per interpoſitionẽ Lunæ inter Solẽ & terrã, ſed ſimul & per radiorũ ſolariũ retractionẽ. Diuina ſiquidẽ virtute factũ creditur, vt Sol quaſi exhorreſcẽs impiiſsimũ ſcel᷒, quod ſuper terrã tunc gerebatur, ſuũ lumen à terra cõtinuerit (quod nunquã feciſſe legitur ab initio ſeculi) indignũ ducẽs ſuo lumine terrã lætificare, quãdo ſuũ creatorẽ conſpiciebat tã atroci & ignominioſo mortis genere ab impiis cruciari. Itaq; quẽadmodũ Lunę eclipſis vniuerſalis intelligitur per realem totius luminis ſubtractionẽ, ſic & iſtã imaginamur factã, per realẽ luminis à toto orbe ſubtractionẽ, quod nunquã ſecundũ naturã in eclipſi Solis poteſt cõtingere. Et ne cui nouum hoc cõmentũ videatur inuenimus plane huius ſententię fuiſſe beatũ Hieronymum. Deniq; quòd Dionyſius & alij cum eo Philoſophi in Heliopoli ad cõtẽplationẽ huius eclipſis animũ intẽderunt, non eſt *Quæſtio.* *Solutio.*

veri

verisimile factũ esse, nisi quod etiã ipsi experirẽtur tenebras. Cũ enim nullo modo secundũ cursum naturæ tẽpus esset eclipsis, nullã habebant causam neq; occasionem ad rem istã aduertẽdi animũ, nisi quòd easdẽ quas in Iudæa patiebantur tenebras sceleris perpetratores, sentirẽt etiã ipsi, vt fierent rei incognitæ admiratores. Vnde verisimile est propter subitas, & inopinatas tenebras quas sentiebãt, mox incœpisse illos applicare animũ ad huius rei cõsiderationẽ, quẽadmodũ ab initio (vt Philosophus testatur) ex admirari cœptũ est philosophari. Apparet ergo nõ in sola Iudæa fuisse hãc eclipsim particularẽ, sed penitus in omni terra vniuersalẽ: quemadmodũ terræmotus non solùm particularis fuit in Iudæa, sed etiã in aliis nationibus, vt retulimus ex descriptione digni fide etiã gẽtilis historici. Quæ vniuersalis eclipsis cũ fieri non potuerit per solã Lunæ interpositionem, consequitur debuisse Solem suos cõtinere radios, vt cõcordi testimonio & vna cõpassione terra mota, diruptęq; petræ in inferioribus, & luminaria obscurata superne, lugerent simul & clarificarent reprobatũ lapidem, appensum in cruce Christũ Dominũ.

Solutio cuiusdã obiectionis, & libri cõclusio. CAP. XXXIX.

Obiectio. VErum contra hanc nostrã sententiã obiiciat forsitan aliquis, Quonã modo hæc constãt, vt Solẽ dicamus continuisse lumen, stellas tamen in cœlo potuisse videri? Siquidẽ (vt iam antè dictũ est) à Sole cætera astra lumen accipiunt. Si ergo (quemadmodũ refert Phlegon) stellæ in cœlo videri poterant, certe & Solẽ oportuit luce non esse priuatũ. Alioqui & stellas suũ lumen perdidisse. ablata nãq; causa, auferri oportet etiã effectum.

Solutio. Huic obiectioni respõdebimus, dicẽtes. Solẽ quidem non secundum substãtiam priuatũ fuisse lumine, quod illi secundũ suam substantiã indeficiẽs dedit altissimus, sed tantũ suũ lumẽ cõtinuisse, & suos radios retraxisse, vt super terrã eos nõ effunderet, nec aërẽ solito lumine illustraret. In terra enim scelus erat quod exhorrescebat, & cuius indignitatẽ volebat demõstrare. In superioribus autẽ nõ erat cur lumẽ cõtineret. Proinde quòd in priori capite eclipsim istã similẽ fecimus eclipsi lunari, nõ ita intelligendũ est, quasi sic sentiamus in eclipsi ista lumẽ vere defecisse Soli, & omnino nõ fuisse lucẽ in substãtia Solis, quomodo in sua

eclipsi corpus Lunæ realiter priuatur lumine: sed tātum in hoc constat similitudo, quòd sicut Luna in sua eclipsi nullū lumē ad inferiora mittit, sic neq; Sol tūc temporis radios vllos aut vllū lumē super terrā proiiciebat. Stat ergo Solem cōtinuisse suos radios, ne inferius lucerēt super terrā: stellas tamen in cœlestibus solito lumine fuisse illustratas. Si rursum obiicias, Quorsum Lunæ interpositiōe op⁹ fuit, si Solis radij erāt cohibēdi? aut quid operabatur illa Lunæ sub solari corpore suppositio, si cōtinuerit Sol radios luminis sui? æquè enim nihil lucis super terrā fuisset effusum postcaquā iussus est Sol suos cōtinere radios, etiā si Luna nō fuisset Soli supposita. Videtur ergo ista Lunæ interpositio prorsus fuisse superuacanea. Dicimus Lunā quidē vt creatorem glorificaret, & sceleris horrorem mundo declararet, suo creatori cōpatientem Dei iussu (à quo indubie mouebat) præstitisse quod potuit, eāq; hac in re suū voluisse præstare creatori obsequiū, quoad posset Solē occultādo vt radios illius cohiberet, & morientis in cruce gloriā mundo patefaceret. Et verisimile est Lunā se directè Soli supposuisse ex ea parte, quæ respiciebat sceleris hui⁹ nefandissimi locū, id est inter Iudęā & Solē fuisse interpositā. Quod autē secundū naturā Luna sua interpositione nō potuit, id credimus diuina virtute ꝑ solariū radiorū retractionē adimpletū. Quidā verò etiā densissimarū nubiū ponunt cōcursum. Sed quæ prius dicta sunt, vidētur magis probabilia. Nā si per nubes totū negotiū gestū fuisset, minus potuissent stellæ cōspici, quæ facilius obumbrantur nubibus quàm corpus solare. Itē non potuissent ita limpide in Aegypto per Dionysium prædicta considerari, si nubiū talis interiectio perfecisset negotiū. Sed nos iam à supremo cœlorū, in id quod fuit aliquando terræ infimū delapsi, nempe in illū qui suo ipsius testimonio vermis fuit, & nō homo, opprobriū hominū, & plebis abiectio, virorū nouissimus, vir dolorū & sciens infirmitates, cuius aspectus tanquā leprosi fuit, & nō erat ei species neq; decor, cuius ꝑ humilitate iudiciū sublatū est, lapis reprobat⁹, agn⁹ occisus, hircus ꝑ peccato, caper emissarius in crucē adactus, tādē fessum calamū in eo reponamus. Siqdē bonū est nos hic figere pedē, bonū est calami cursū sistere, atq; in huius passiōibus cōqescere. Fascicul⁹ enim

Obiectio.

Solutio.

Psalm. 21.

Esaie 53

Psal. 117.

Cantic.1. enim mirrhæ dilectus noster nobis, & spõsus sanguinum ipse est nobis: qui dũ inter vbera cõmoratur, miras præbet cordis veras, soláſq; puras delitias. Et licet multa admodum iam diximus, in quibus altiſsima clareſcit patris omnipotẽtia, & magnificẽtiſsima refulget eius gloria, veluti de cœleſtiũ orbiũ incomprehenſibili & inæſtimabili magnitudine, de Aſtrorum innumerabili multitudine, de curſus primi mobilis incogitabili celeritate, de ordinatiſſimis ſingulorũ planetarũ motibus, de Solis gloria, de claritate luminarium, de mirabili ordine plenilunij, nouilunij, ac aliis huiuſmodi cõpluribus, quæ noſtrũ animũ ad canẽda in alacritate ſpiritus gaudioſa cantica merito valeãt prouocare: præeligimus tamẽ ad libri huius cõclusionẽ, in hoc terræ infimo reprobato lapide conquieſcere, & ſuper doloribus ac humilitate eius vocẽ fletus aſſumere. Vicit enim admiratio humilitatis eius omniũ cõditorum ſupernorũ gloriã. Siquidẽ in humilitate iudiciũ eius ſublatũ teſtatur Propheta. Nos proinde eiulationis vocem eleuantes, lamentationẽ canamus pendẽti in cruce agno, qui tulit peccata mũdi, cuius eſt nihilominus cũ patre & ſpiritu ſancto æterna gloria in ſecula ſeculorum. Amen.

Esaia 53. (marginal note beside "latũ teſtatur Propheta")

FINIT LIBER SEPTIMVS.

LAMENTATIO MORIENTIS IN CRVCE AGNI, propter ouem perditã appenſi: quẽ in terris reprobatum, supernè clarificarũt egregia duo luminaria, diei & noctis Domini.

QVis dabit capiti meo aquam: & planctum condignum ſuper vnigenitum?

Vtinam lacrymis inebrientur oculi mei, & fontes mihi exurgant aquarum calidarum in medio capitis mei.

Vtinam in abſynthium vertatur mihi cor meum: & digna amaritudine amaricetur in medio ventris mei.

Peccatum peccauit Hieruſalem: & contaminata eſt vniuerſa terra præuaricatione.

Virum iuſtum à Deo donatum, ſignis glorificatum plurimis, interemerunt, virum optimum, & manſuetiſsimum præceptorem.

Non ſuſtinuerunt impij in manſuetudine arguentem, tollere animam eius conciliati ſunt.

Oblatus eſt, quia voluit, & non aperuit os ſuum: ſicut ouis ad occiſionem ductus eſt, & non aperuit os ſuum.

Propter

Propter scelus populi percussus est & præ humilitate iudiciũ eius sublatum est.

Non est agnitus vultus eius: donec in patibulo appensus est.

Ibi clarificata est maiestas eius in cunctis populis, tunc & exteri coluerunt ignotum Deum, quem domestici repulerant oblatum.

Morte turpissima à filijs populi sui condemnatus est: & cum iniquis innocens agnus deputatus est.

Ah, quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus?

Quomodo abscondita fuit agnus Dei, fortitudo tua cum essent cornua & spicula in manibus tuis?

Propterea sedebo mærens & gemens: suspirabo & gemam vt colũba, sicut passer solitarius in tecto vociferabor.

Ipse rex meus & Deus meus: princeps meus, notus meus, amicus & creator meus.

Renuam consolari, & afflictus affligar: sicut mater lugens super vnigenito vteri sui.

Sol cognouit, non cognouit homo: Luna in plenitudine sua vidit exaltatum.

Cœli obstupuerunt, illudente Iudæo: & omnis ordo cœlestium conturbatus est.

Sol retraxit lumen suum, & continuit super iniquitate, quam vidit in terra, radios suos.

Luna respuens plenitudinem suam, subito se gyrans per meridiem, soli se supposuit.

Nuditatem appensi operuerunt tenebris suis densissimis: denudauerat enim Iudæus ad confusionem patrem suum.

Maledictus puer Cham, & maledicta hæc posteritas eius: erunt serui cunctarum nationum, & dispergentur in omnes populos.

Petræ scissæ sunt, terra mota est: fundamẽta mõtiũ cõturbata sunt.

Inanimes creaturæ (quibus non est intellectus neq; ratio) cognouerunt creatorẽ suum: & multa potentia gloriose clarificatus est in eis.

In terris visus nõ est agnitus, populus peculiaris repulit creatorem suum: in crucem subleuatus est, & claruit maiestas.

Qui gloriantur se habere scientiam Dei, & pollicentur cecis ducatum, quasi talpæ non agnoscunt Solem: inanimis creatura (cui non est cor neque ratio) agnoscit etiam nube obtectum.

Reuertere Luna in locũ tuum, reuertere: quoniam expirauit Deus, consummata clamans omnia.

Restituatur nobis lumen tuum, dominator Sol: vt videamus ad sepeliendum mortuum.

Ita pater, ita Deus, ita dominator dominus: quoniam sic placitum fuit ante te.

Sic sic Christum pati oportuit: & in ligno iterum clarificari.

Propter nos vniuersa ista per te scimus esse completa: omnia propter electos tuos.

Ita pater, voluisti exaltari in ligno dulcem filium tuum, vt exaltatus ad se cuncta attraheret.

Vt cognoscant quoniam ipse est quem misisti in mundum: gloriosis prodigijs illum voluisti glorificare in nationibus.

Operiat nos Iesu bone ignominia tua: & impleatur cor nostrũ ab ea.

Educ de oculis nostris lacrymas per diem: & nocte non cessent oculi nostri.

Non contineat se super te os meum, & labia nostra confitebuntur nomini tuo in seculum.

Dicant nunc quæ longè sunt nationes: quoniam regnauit à ligno Deus sempiternus.

Hierusalem Hierusalem conuertere ad dominum Deum tuum.

FINIT LAMENTATIO.

IN LIBRVM VIII. CONSIDERATIONIS PHYSICæ de anima in genere, deque potentiis vegetatiuis specialiter: item & de longitudine atque breuitate vitæ præfatio.

OMNIA quę fecit altissimus, exquisita iuxta oẽs volũtates eius summa vtiq; cõfessione sunt admiranda. At verò prę omnibus hominis origo amplius est spectãda. Quippe magnũ miraculum sunt singula hominis mẽbra, singulę vires, singula organa, singulæ operatiões. Signa quęrũt homines desuper, & prodigia stupidi spectãt. Miraculorũ oẽs cupidi sumus; cũ sint hæc oĩa intra nos verissima, spectatuq; dignissima miracula. Quę vere nõ sunt mirãda, miramur attoniti: vera miracula nõ est qui admiretur. Ecce enim ipsum caput suũ quod supra humeros collo iunxit Deus naturæ, quisquis appręhẽderit, magnũ ille & multo maximũ miraculũ tenet: quippe in quo tam mira fiunt opificia suis quæq; offi

officinis diſtincta, ſub vnius cranei oſſeo tegmine, vt hui⁹ miraculi nemo ſufficiat, nec phyſic⁹, nec medic⁹ indagare celſitudinẽ, aut digne etiã admirari. Quãobrẽ nõ fruſtra Græcorũ ſapiẽtes ſolenni præſcripſerũt apophthegmate, Gnothi ſeautõ: quod Latinis ſonat. Noſce teipſum. Intra nos enim habentes mirabiliſsima, qualia nõ ſunt in cœlo ſurſum, neq; in terra deorſum, nihil opus habemus foris quæ admiremur, aut in quib⁹ oblectemur expetere. Neq; maria nobis in hoc ſunt enauigãda, vt quæ mira prędicãtur cernamus: cũ mirabiliora multo quã vſquã locorũ inueniri poſsint, ipſi ſemper circũferamus. Atq; id quidẽ verũ eſt, & indubitatũ, etiã ſi ea tãtũ quæ corporis ſunt cõſideremus. Quod ſi ad interiora animæ fuerimus introgreſſi, quaſi in ſecretiora penetralia, rẽ prorſus diuinã cõperiemus, in creato corpore. Hac de cauſa non erit cõpletũ noſtrũ deſideriũ, donec & hęc Dei magnalia maxima quę nobis ab anima (ſiue in ſeipſa, ſiue in corporeis organis) inſunt, balbutientes, rudi ſaltem traditione pandamus. *Nota.*

Quid ſit anima ſecundum veritatem. CAP. I.

SIc eſt humana generatio miſera, vt quæ ſibi intima ſunt, nõ niſi obſcuriſsime cognoſcat. Quo fit vt animę cognitio ſit nobis eo difficilior, quo ipſa eſt intimior. Vnde & veteres philoſophi diuerſiſsimas de anima ſentẽtias, pro ſua quiſq; ſecta, reliquere. Qui tamen omnes in hoc conueniunt, quòd ipſam ponunt principiũ earũ operationum, quas deforis in animatis rebus conſpicimus. Cæterum, ſigillatim ſingulas eorũ ſententias expendere, nõ eſt noſtri propoſiti. Satis habemus, animæ quidditatem ſimplici veritate deſcribere, eiúſque vires & officia deliniare. Quorſum enim attinebit, ſopitos & diu iã extinctos errores, reſuſcitatos in lucem reuocare? Animam autem definit Ariſtoteles hunc in modum, *Hæc definitio cũ ſua declaratione apud Ariſt. ponitur. 1. c. 2. li. de ani.*

Anima eſt primus actus, perfectioq; corporis naturalis, potentia vitam habentis, & talis plane, vt eius partes ſint inſtrumenta.

Hoc eſt, anima eſt forma ſubſtãtialis, ipſam materiam ſeu totũ cõpoſitũ actu perficiẽs cui ineſt, quę potẽs eſt ſuũ actũ ſeu operationẽ vitalẽ exercere in corpore phyſico, variis organis, & partibus ad hoc diſtincta. Anima hic

capitur pro omni anima, siue vegetatiua, siue sensibili, irrationali, siue rationali. cũ autem actũ primũ dicimus, omnes habitus species, potentias, aut accidẽtarias dispositiones abiicimus: quæ animę vt sint instrumẽta, certe nũquã anima sunt dicẽda. Et quãquã actus quidã dici possint (nimirũ formæ accidentales) nõ sunt tamẽ actus primi & substãtiales, sed actus tantũ secũdi & accidẽtales. Actus enim secũdi sunt, quia à forma substantiali producuntur, & tantũ sunt animæ instrumẽta, quibus scilicet tanquam instrumẽtis in suis operationibus, vtitur anima: quẽadmodũ potentia visiua vtitur anima vt instrumẽto ad efficiendã visionẽ: sicut forma substãtialis ignis vtitur calore vt instrumento ad quippiã calefaciendũ. Sed anima actus prior est, à qua nimirũ omnia ista procedũt. Quoniã vero nullius artificialis operis anima est, idcirco corporis physici actus ponitur, hoc est, forma rei naturalis. Actum enim formam dicimus, & physicũ idẽ quod naturale. Nõ autẽ cuiuslibet corporis physici forma est anima, sed talis cuius partes sint instrumenta, vel organa, quod omnino idẽ est, hoc est organis diuersis adornatũ atq; distinctũ, ad diuersas vitæ operatiões excercẽdas. In homine enim oculus, auris, manus, os, vẽter, cor & cętera omnia sunt organa diuersa diuersimode disposita, ad diuersas vitæ operationes. Et quæ pauciores inter viuẽtia habẽt operatiões, vt plantæ, cõspiciuntur etiã pauciora habere organa, radices, medullas, neruulos, atque huiusmodi paucula. Quę verò omnino nõ viuũt (vt elemẽta, vel etiã inanimata mixta atq; metalla) nõ habẽt eiusmodi organa, quòd nullas habeãt vitæ peculiares operatiões. Et ne credatur cadauer etiã animã habere, & ne forma cadaueris anima putetur, dicitur anima esse actus eius corporis organici, quod vitã habeat in potẽtia, hoc est, quod per hæc ipsa organa possit vitę officia exercere. At in cadauere, non est vltra oculus vel auris in potẽtia, vt audiat, vel videat, nihilo certe amplius, quã trũci aut elemẽti cuiuspiã partes. Quare & cadaueris forma, per putrefactionẽ statim hęc omnia vt sibi inutilia dissipat, vt paulò post animę abscessum, cadaueris forma, digitos & nares & oculos & vniuersa prius varie disposita organa, ęquet in puluere & cinere. Repetit Arist. animæ definitionẽ fere iisdẽ verbis. Hisce videlicet,

Ani

Anima est perfectio prima, primúsq; actus corporis naturalis, cuius partes sunt instrumenta.

Quæ sic quoque redditur,

Anima est actus corporis physici organici, vitam habentis in potentia.

Nec minus congrue & ab officiis definiri potest anima, hoc modo, Anima est principium quo viuimus, sentimus, atque mouemur.

Diuisio animæ, & quæstionis cuiusdā determinatio. CAP. II.

Diuiditur aūt anima in vegetantē, sensitiuā, & rationalē, iuxta tria præcipua animę officia. *Arist. 3. c. 2. li. de anima.* Prima est in omnibus viuētibus: secūda, in sentientibus: tertia, in omnibus hominibus. In plātis est sola vegetans: quoniā hæ nec sentiūt, nec ratiocinātur. In brutis, est anima & vegetās & sensitiua. In hominibus, est anima & vegetatiua & sensitiua, & insuper rationalis: etiam in illis qui debitū ratiocinatiōis actū, ob indispositionē viriū interiorū atq; organorū habere nō possunt. *Quæstio an vnica an plures in homine sint animæ.* Verū ex his videtur oriri quęstio, debeántne in homine poni tres animę locali situ in diuersis seiūctæ partibus, an magis cōiūctæ, Rursumq; si cōiunctæ loco, an re plures ponendæ sint hæ animæ, an ratione tantū differētes, vt vna anima hæc tria sortiatur officia atq; nomina. Sic itē de duabus animabus in brutis quæstio formari poterit. *Solutio.* Sane hæc ambiguitas solet scholasticis exercitationibus, magnū campū præbere, & sunt hac de re cōtraria sentiētes Philosophorum sectæ. Nos vero nostri instituti memores, propositā breuitatē tenere cupiētes, hoc tantū (quod videtur verisimilius) citra præiudiciū eorū quibus cōtraria magis placet sentētia, asserimus, In bruto quolibet secūdū rē vnicā inesse animā, quę à sentiēdi officio, sensitiua: à vegetādi officio, vegetatiua nominatur, diuersis vtiq; (sicut per se claret) ratiōibus; & hāc aīam vegetātē pariter atq; sentiētē, per totū ꝙ informat corpus esse dilatatā, quanquā operationū quarundā certas, & determinatas habeat sedes vel officinas, in quibus ipsę aut solū aut excellētius perficiātur, quā in cęteris partibus. Sic & de hoīs aīa sentiēdū, eā videlicet vnicā esse in oībus corporis partibus, eandē & vegetatiuā

& sensitiuã & rationalẽ, à qua corpori fit, vt vegetetur, & sentiat, quæq; homini ratiocinandi ptãtẽ donet. Includit autẽ rationale sensitiuũ, & vegetatiuũ, sicut tetragonus includit trigonũ, id est, quadrangulare triangulũ, & sicut perfectũ includit imperfectũ absq; vlla cõpositiõe. Quod ita debet intelligi, quia in quocunq; inuenitur potentia ratiocinãdi, in eodẽ sunt anima vegetatiua, & sensitiua, at nõ ecõtrario: & in quocunq; est sensus, est etiã potentia vegetatiua, at nõ ecõtrario. In plantis enim est vita vegetatiua, non autem sensus vel ratio, quemadmodũ in quadrangulari includitur triangulare, sed nõ ecõtrario. Nõ enim vbi tres anguli sunt, statim adsunt quatuor. Vnus enim deest, & vno superatur triangulus à quadrangulo.

Arist. 3. ca. 2. lib. de anima.

Quod sit potentiarum animæ subiectum, & an poßint ab anima separari. CAP. III.

De subiecto potentiarũ animæ.

RVrsum & illud de potẽtiis animæ quæri solet, an sint in anima, an in cõiuncto, id ẽst corpore & anima pariter iunctis. Itémq;, si vllæ potẽtiæ posint ab anima separari, vt absq; eis perdurare posit anima. Quibus erit breuiter satisfaciendũ: dicẽdo, quasdã vires animæ in anima sola esse, eas nimirum ad quarũ exercẽda officia corporis organũ determinatũ nõ habet; vt sunt volũtas & intellectus, quarũ potẽtiarũ operationes exercet anima, nõ per vllũ corporis organũ determinatũ, etiã si corporeorũ organorũ iuuetur adminiculo. Quasdã vero esse in cõiũcto, id est corpore & anima, seu in ipso cõposito: eas nimirũ, in quarũ exercitiis anima eget organo determinato: vt sunt potẽtia visiua in oculo, memoratiua corporalis, & imaginatiua in cerebro, & ita de cæteris. Inter has igitur vires illæ quæ perficiũt suas operatiões nõ per organũ corporeũ, nõ possunt vnquã ab anima separari, nec sine eis esse anima aut permanere põt. Quę vero sunt in aliqua parte corporis, & quę vt perficiãt suas actiões, egẽt organis corporeis, hæ animã nõ cõsequũtur emigrantẽ è corpore: & potest vtiq; rationalis anima absq; huiusmodi subsistere.

Vnde anima à corpore separata nõ habet potentiã vegetandi, neque sentiendi: quanquàm ad huiusmodi actiones posibilitatẽ habet. Non enim idem existimanda est posibilitas sentiendi, & sentiendi vis naturalis, siue naturalis potentia. Omnino tamen in ipsa anima, potentiæ istæ

rad

radicaliter manent: ita vt si iterum in corpus mitteretur ad informãdum, rursum in organis determinatis eas efficeret: quia tamé à corpore separata est, nõ actu & formaliter in se habet, nisi eas potentias quę immateriales sunt.

Quod sola rationalis anima manere potest à corpore separata & quod sola non educitur de potẽtia materiæ. CAP. IIII.

COnsequitur insuper ex iisquę prędicta sunt, cũ anima vegetatiua, & sensitiua in plantis & brutis, nullã habeat vim neq; potẽtiã naturalẽ, quæ nõ sit colligata corpori, nõ posse eas extra materiã, & corpus separatim permanere, sed necessariò interire simul vt à corpore expelli eas cõtigerit. Anima verò rationalis, quoniã aliqua parte superemineat corpori, & vires aliquas operationesq; naturales habet, quę à materia nõ pẽdeãt: idcirco (quatenus rationalis est corpori nõ penitus immersa, sed aliqua ex parte corpus excedens, & modo quodam per se subsistẽs) potest separatim subsistere. Nec mori ipsam necesse est, cũ à corpore migrat. Ea verò parte qua sensitiua est, & vegetãs, non esset separabilis à corpore. Atq; hinc est, quod solet dici animas sensitiuã, & vegetatiuã educi de potẽtia materię, nõ autẽ creari. Latẽt enim in materia (ex qua viuens cõcipitur) rationes seminales eiusmodi formarũ, sicut & cæterorũ quæ animata nõ sunt, ita vt hæ animæ (sicut & omnes formę corporeæ) extrahãtur de materia, quę est in posibilitate ad omnẽ formã, per actionẽ agentis creati. Anima autẽ rationalis quia præ nobilitate viriũ à deo sibi datarũ secundũ quas imaginẽ dei in se gerit, superexcedit corporis grossitiẽ atq; ignobilitatẽ, ideo de materia virtute naturalis actionis elici non potest. Neque latent in materia generationis sed creãtur à deo sigillatim rationales animæ omnes, sicut sigillatim infunduntur in sua quęque corpora testante Psalmista quoniã Deus finxit sigillatim corda filiorum hominũ. In hoc tamen conueniunt omnes vires, tã animæ secundũ se, quàm totius coniuncti, quod fluant omnes ab essentia animæ: sicut à forma substantiali procedunt, & conseruãtur accidentia rei, quæ in materia seruantur. Propter quod in anima separata licet realiter non insint potentiæ illæ corporales, quæ in exercitiò suarum actionum indigent organo corporeo, secundum radicem tamen in ipsa adhuc latent, & propter solum

Animæ rationalis nobilitas.

Psal. 23.

defectũ subiecti,in quo reciperentur,deficiunt,non propter animæ impotẽtiã,aut naturæ eius permutationem.

De diuersis in anima potentijs. CAP. V.

QVanquã autẽ superius animam secundũ tres tãtũ potentias diuisimus,in vegetatiuã,sensitiuã,& rationalem,vel intellectiuã,sunt tamẽ potẽtiæ primo cõuenientes animæ quinq; numero,videlicet vegetatiua,sensitiua,appetitiua,motiua,& intellectiua. Quare autẽ animã trimẽbri tãtũ diuisione dissecuimus,ratio est:quia duæ illæ potẽtiæ,appetitiua & motiua,nõ inueniũtur separatim absq; aliis. In quocũq; enim est vis sentiẽdi in eodẽ est & vis appetẽdi & secũdũ locũ se mouẽdi,atq; ecõtrario:neq; in vllo viuẽtiũ hæc separata inueniri possunt,propter quod ex neutra potẽtiarũ illarũ sumpta est,animæ diuisio. Sic neq; volũtas(quę tamen ab intellectu distincta potẽtia est)speciale aliquod mẽbrũ facit in diuisione animę,quoniã non inuenitur in vllo viuẽtiũ ab intellectu separata. In quocũque enim est intellectus,etiã & volũtas,& ecõtrario. Vnde sub intellectiuo cõpræhẽditur volitiuũ,sicut sub sensitiuo appetitiuum,& motiuũ secundũ locum. Generaliter autẽ distinguũtur in anima diuersæ vires atq; potẽtię, secundũ operationũ differẽtiã. Quotquot enim in homine sunt ab inuicẽ differẽtes operationes,quæ ad vnũ nõ spectãt organũ,tot sunt potẽtiæ ab inuicẽ diuersæ. Vnicuiq; enim operationi correspõdet in anima vis aliqua naturalis ad talẽ operationẽ efficiendã. Et quidẽ si operatio corporalis fit in organo aliquo corporali,aut in vlla parte corporis singulariter apparẽs:ipsa etiã potẽtia corporalis videbitur,& ab anima quidẽ radicaliter effluẽs,illi tamẽ organo peculiariter insidens. Quẽadmodũ(exempli gratia) homini operatio quædã in oculo adesse cognoscitur,per quã colores percipit,& res coloratas,gratia coloris,dinoscit. Vnde cõsequitur esse in oculo vim quãdã atq; potẽtiã talis operationis effectiuã,quæ dicitur virtus visiua. In lingua vero operationẽ aduertimus,qua saporũ percipimus differẽtias,quod in nullo aliorũ mẽbrorum percipimus.

Vnde potentiarũ diuersitas colligatur.

Vnde oportet huic operationi,vim quandã ipsius effectiuã respõdere,quę dicitur virtus gustandi. Cũ vero operatio ipsa per totũ corpus,& singulas partes similiter extẽdi videtur,oportet & ipsam vim ita per totũ corpus expã-

di.

di. Vnde quia actus tãgẽdi singulis mẽbris cõpetit, necessario & ipse tactus per corpus totũ expanditur, ac singula occupat mẽbra. Itẽ de nutritione dicendũ & potẽtia nutritiua. Ex hoc verò intellige, quàm variis sit anima potẽtiis atq; naturalibus virtutibus adornata: vtpote à qua tam multæ, tã variæ, tam nobiles tã eximię procedere cõspiciuntur operationes, vt eis cõtẽplandis vix homo sufficiat, vt ne dicã enumerandis aut plene compræhendẽdis.

Partim esse à perfectione, partim ab imperfectione, quod homo tam varias habeat potentias. CAP. VI.

QVod verò tam varias vires habeat homo secundũ naturaliũ operationũ multipliciũ diuersitatẽ, partim quidem ab imperfectione est, quoniã omnis discessus ab vno, & simplicitate, ex imperfecto est: partim verò perfectionis est indiciũ, quòd per multas has vires ad multas ac varias operationes aptus conspiciatur homo, atq; naturali efficacia idoneus. Vnde est considerandum quasdam res esse quæ paucissimas habeant operationes, quæ proinde multas potentias non habent. Aliæ sunt quæ multæ sunt perfectionis, sed hanc nõ nisi per multa obtinent potentias, & varie separatas, vt patet in hominis visu, auditu, phantasia, memoria, intellectu, affectu, vi generatiua, digestiua, ac cæteris. Sunt præter has res aliæ simpliciores, quæ magis ad vnum, & summum bonum accedentes, multam nimis perfectionem paucissimis attingũt potẽtiis. Hi sunt spiritus illi cœlestes, qui intellectu, & affectu nullo vtentes sensu, nullisq; corporeis organis, multo possunt ampliora quàm genus humanum possit vniuersum. Super omnia est Deus seculorum, qui summã perfectionem simplicissima habet potẽtia atq; vnica virtute, quæ nec ab ipsius essentia secernitur. Quandoquidem quicquid in Deo ponitur, ab eius essentia non distinguitur. Ipsius summæ atque simplicissimæ virtuti omnes nostræ deseruiunt multiplices vires: vt magnificent gloriam nominis eius, quæ est sempiterna. Ipse est enim, qui simplicissima sua perfectione, nostra nos multiplicate facit (licet imperfecte) perfectos: cuius proinde magnificæ bonitati, nos decet in omnibus dare laudẽ & gloriam.

Deus perfectissimus actus & perfectissimæ virtutis.

Consideratio pulchra de correspondentia admirabili corporis & animæ. CAP. VII.

Illud vero attentius cōsiderātibus quantā præbet suauitatis dulcedinē, quod cū corpus res sit crassa, materialis, & ignobilis, anima verò spiritus, & res nobilissima, talis nihilominus & tāta inueniatur vnius ad alterum correspōdētia, talis harmonia, talis cōsonātia, vt maior vix possit cogitari. Sicut enim corpus hominis super omnia mūdi corpora mirabilissime est organizatū, atq; pulcherrime distinctū, artificiosissiméq; fabricatum: ita & anima quę huius corporis inhabitationi deputatur, nobilissima est atq; pulcherrima: sic corpori correspōdēs, vt iuxta suā capacitatē & dignitatē ipsum totū impleat, eiusq; omniā organa viuificet & informet, omnibus illis tā diuersis organis dādo vitā, sensum, & motū, atq; operationes peculiariter cuiq; cōuenientes. Et quéadmodū in corpore est maxima & ornatissima diuersitas organorū, quæ tamē omnia secundū pulcherrimū ordinē adinuicē cōiuncta vnū corpus efficiunt, nec obstat tanta partium diuersitas, quin in vnum possint corpus cōpingi, imò tāto pulchrius tāto ornatius & spectabilius est hominis corpus, quod ex tāta sit varietate artificiosissimè cōpositū, quā si eiusdē dispositionis essent omnia mēbra. Ita proportionabiliter animæ habet multiplicitatem nobilissimarū potētiarū, & dignissimorū officiorū, quorū quędā aperta sunt & sensibus exposita, plura verò latēt interius: certissima tamē experiētia à nobis percipiūtur & cognoscūtur. Habetq; anima diuersa ista officia, iuxta proportionē & exigētiā organorū corporaliū, ita vt quot sunt mēbra organica distincta secūdū qualitates, totidē sint etiā virtutes & officia distincta ipsius animæ. Diuersitas enim organorū & instrumētorū in corpore, arguit diuersitatē potestatū virtutū & officiorū ex parte animæ. Nec tamē tanta hæc multiplicitas scindit, sed ornat animæ vnitatē. Quéadmodū enim vnus idēq; homo diuersa potest habere officia, & artes diuersas, quas exercet per varia & dissimilia instrumenta, sic anima diuersas habet virtutes, quas exercet per dissimilia organa. Est autē hoc in magnū animę ornatū & gloriā, quod ita diuersis sit instructa præditaq; virtutibus (quæ omnes radicaliter ab ipsa in corpus effluant) vt nullum omnino sit in corpore membrum quomodocunq; dispositū, quod nō sua maiestate impleat, & cui nō pro sua natura debitā vir

Ordinata varietas est corpori ornatus.

virtutem atq; potētiam infundat:ita vt nullum mēbrum relinquat vacuū,cui non vitā, ſenſum, & motum concedat:nullum etiam ſit organū, quod non pro ſuæ naturæ exigentia debitā ſibi virtutem ab animæ plenitudine recipiat,vt oculus ſumit videndi virtutē,auris audiēdi, lingua guſtādi,manus operandi,pedes ambulādi,genua ſeſe incuruandi atq; voluēdi,& ita in ſingulis mēbris. Ecce verò mirabile iſtud inter corpus & animam matrimoniū, ecce pulcherrimā conſonantiam & admirabilem coniunctionē inter mēbra corporis organica ex vna parte, & virtutes ſeu poteſtates animæ ex parte altera. Vide,quomodò ſingula organica mēbra, ſingulis virtutibus deſponſantur ac velut nubunt & coniunguntur inuiolabili inſeparabiliq; ſocietate. Vides ex parte vna corpus velut ſubſtratū, cū multitudine diuerſiſsimorū eorundemq; pulcherrimorum organorum: ex aduerſo autē animā vides hoc corpus ſibi deſponſantē,in corpus iſtud intrantē, totam plenā nobiliſsimis potentiis,& talibus potentiis,quę ſingulis corporis membris reſpondeant. Quid hoc matrimonio pulchrius?quid hoc ſpectaculo iucūdius? Verè qui hæc iūxiſti,magnus es Domine,& mirabilia opera tua:tu es Deus ſolus,& præter te non eſt alius,tibiq; gloriam canit omnis compago corporis noſtri & vniuerſa animæ plenitudo,qui viuis benedictus in æterna ſecula. Amen.

Contemplatio pulcherrima matrimonij inter corpus & animam.

De potentijs animæ vegetatiuæ in ſpeciali. CAP. VIII.

VT autem per ordinem nunc de ſingulis determinemus,primo conſideranda eſt potentia animæ vegetatiua,quæ alio nomine nutritiua appellatur.

Ariſt. 2. lib. de anima. 4. cap.

Habet autem hæc potentia vegetatiua tria præcipua officia,alere,augere,& generare..

Vnde potentia vegetatiua diuidi poteſt in potentiā nutritiuam ſiue altricem,augmentatiuam, & generatiuam; quæ tres potentiæ reperiuntur in vitā habentibus. Prima eſt propter conſeruationem ſubſtantiæ ipſius viuentis.

Omne enim viuēs quādiu viuit, nutriri oportet.

Quia enim ſtabilia non ſunt viuentia,ſed in fluxu cōtinuo,propter virtutem igneam perpetuo conſumentē, & partes aliquas deuaſtantē, idcirco ad conſeruationē ſubſtantiæ animalis operatur anima circa alimentū,vt ex eo

conti

continuo instauret, quod per resolutionem deperditur. Nam vbi continua est absque reparatione resolutio, fieri non potest, vt durabilis sit talis rei subsistentia. Quapropter rectè dixit Aristoteles, viuens eousq; nutriente indigere, quousq; perseuerat, alimento autem priuatum non posse subsistere. Secunda vis est augmentatiua, qua nimirum anima ipsum corpus in iustam & naturæ conuenientem potest perducere quantitatē. Nullū enim viuentium ab initio habet perfectam suam quantitatem, sed perpusillum est cum vitā recipit. Anima verò cōtinua operatione sua, circa alimētum occupata, nō solum curat id, quod defluit, restaurare, verū etiā maiorē adiicere quātitatem: dum plus infulcit sua actione, quā sit cōsumptione deperditum. Est autē huius virtutis à priori differentia, quoniā nō oportet viuēs omne quādiu viuit augeri, nutriri verò & ali simpliciter omnibus viuētibus necessarium est. Est tamē, secundum rē harum duarum potentiarū idem obiectum, sed ratione tātum diuersum. Alimētū enim & nutrit & auget: sed quātum reparat quod deperditū est nutrit: in quantum verò etiā maiorem quantitatē reddit quàm prę fuit, auget. Et est quidē anima principalis harū operationum effectrix, pro instrumento tamē habet naturalē calorem per quē cōcoquit & alterat nutrimentum (quod ante nutritionē est alito cōtrarium & dissimile) vt fiat simile, & aptū quod traiiciatur in mēbra corporis alēdi. Quia enim nutrimētū dissimile est ipsi quod nutriri & augeri debet, impossibile foret ex alimēto fieri nutritionem aut augmentationem, nisi ipsum alteraretur, vt simile fieret alito. Hæc autem alteratio rectissimè attribuitur calori, quo tanquā instrumēto & causa secundaria vtitur anima: de quo plura suo loco dicemus in sequentibus capitulis.

Arist. 2. li. de anima. 4. c.

De virtute attractiua, digestiua, retētiua, & expulsiua. CAP. IX.

SVnt autem particulares quædam vires, potentiis iam dictis subseruientes, vtpote sine quibus fieri non possit nutritio, vel augmentatio.

Quatuor potentiæ. Eæ sunt, virtus attractiua, virtus retentiua, virtus digestiua, & virtus expulsiua.

Attractiua. Quia enim imperfecta nutritione singula mēbra oportet nutriri, ideo necesse est, vt in quolibet mēbro virtus sit

quæ

quædam, per quã nutrimentũ attrahat quo nutriatur, nõ secus quàm in magnete virtus est quędam & efficacia ad se attrahendi ferrũ. Verum quia nõ potest membrum ex attracto nutrimẽto ali siue nutriri, nisi ipsum quod attractum est, omnino secundũ speciem simile fiat ipsi mẽbro nutriendo: ob hoc virtute digestiua opus habet, per quã nutrimentum concoquatur & transmutetur, vt simile sit membro alẽdo, sicq; ipsi sufficiat nutritioni. Nam impossibile est nutritionẽ fieri, nisi prius ipsum alimentũ simile factum sit nutriendo. Nutritio enim (vt suprà indicauimus) fit ex alimẽto prius dissimili, facto tamen simili, antequam fieri possit nutritio. Quia verò nõ potest virtus naturalis agere in instanti, sed tẽpore eget, vt digerat alimentũ ac simile reddat alito, idcirco ne dissipetur materia attracta, retentiua virtute est opus. Nihil enim ad nutritionẽ proficeret attraxisse alimentum, si deesset virtus ipsum retinẽdi, donec secundũ qualitatẽ cõuenientẽ esset immutatũ: quemadmodũ videmus nonnullos interdum sumere cibũ vel potũ, sed ante cõcoctionẽ siue digestionem cõgruã, statim vel per os vel per posteriora eiicere. Sed quoniã in omni alimẽto impuritatũ est commixtio, quæ per digestionẽ separantur ab eo quod nutritioni est accommodum, idcirco ne illæ impuritates ad nutritionẽ perficiendam ineptæ in hominis corpore remanentes putrefactionem & morbos generent, necessariũ fuit virtutem inesse membris ad expellendum, eiiciendumq; quod nutritioni non conuenit. De his autem particularius disserere, Medicorum potius est quàm Physicorum.

Digestiua.

Retentiua.

Expulsiua.

De potentia generatiua. CAP. X.

Tertia vis animæ vegetatiuę est, potentia generandi, quia scilicet viuens potens est generare sibi simile, secundũ speciẽ. Quam potentiã Arist. dicit esse præcipuã, ita vt iustũ putet potentiã vegetatiuã à generatiua tãquã præcipua, denominari. Ait enim opus generatiõis esse aliorum finẽ, nutritionis scilicet & augmẽtationis. Nã ad hoc animal nutritur & augetur in iustam quantitatẽ, vt cum perfectũ fuerit, gignat sibi simile. Naturalissimum enim & præcipuũ opus (vt Arist. ait) est generare simile, & in quo viuẽtia maxime assimilãtur summæ illi diuinæ bonitati, quę sua virtute progignit vniuersa. Itẽ & secundum

Generatiua.

Aristot. cap. 4. 2. libr. de anima.

dum æternã durationem. Quia enim in hoc à Deo deficiunt,quòd secundũ numerũ,vt ille,ęterna permanere nõ possunt:idcirco dũ sibi simile generãdo,ita in specie permanent,quodãmodo æternitatis participes fiunt, atq; ad diuinæ durationis aliquatenus accedunt similitudinem, quantũ ipsorũ permittit,conceditq; natura. Est autẽ hæc virtus,nec in solis animalibus,neq; etiã in omnibus. Non quidẽ in Solis animalibus,quoniã quidẽ & plantæ cõplures eandẽ vim participãt. Vim enim generatiuam habent, quibuscunq; à Deo semen est datũ. In semine nempe virtus est formatiua similis secundũ speciẽ. Hinc & naturæ prouidissimus,benignissimúsq; institutor Deus,cũ de terra vellet arbores, herbasq; verbo suæ iussionis educere, iãiam de generationis vi solicitus,semen pariter in eis voluit inueniri. Sic enim ait, Germinet terra herbã virentẽ, & facientẽ semen, & lignũ pomiferũ faciẽs fructũ iuxta genus suũ,cuius semẽ in semetipso sit super terrã. Post cuius verbũ in sacra historia subditur, Et factum est ita. Et protulit terra herbã virẽtẽ, & facientẽ semẽ iuxta genus suũ,lignũq; faciẽs fructũ, & habens vnumquodq; sementẽ,secundũ speciẽ suã. Ecce quã solicita & diligẽs hic fiat seminis mentio. vide quomodo ab initio fuit de generãdi virtute solicita Dei prouidẽtia. In quibusdã verò nõ solũ ex semine fit simile secundũ speciẽ, verumetiã ex ramusculo tantum præciso absq; vllo semine arbor crescit aut herba similis illi,à qua desumpta est particula. Quòd autẽ nõ in omnibus animalibus,neq; in omnibus viuẽtibus inueniatur,per experientiã est manifestũ. Nã quædã sunt animalia spontaneã generationẽ habẽtia,quæ nõ ex seminis propagatione,sed putrefactione nascũtur:quanquam inter hæc quædã indifferẽter, vel ex putrefactione nascãtur,vel ex semine. Illa etiã quæ ex diuersarũ specierũ cõmixtione generãtur, non sunt nata generare sibi simile. Vnde mula (quæ ex cõmixtione equi & asinæ gignitur) nescit generationẽ. Est autẽ huius potentiæ à prioribus duabus differẽtia,quoniã operationis illarũ effectus completur,& manet in ipso subiecto,in quo insunt potentiæ. Effectus autẽ operationis virtutis generatiuæ extra subiectum est ipsius potentiæ. Potentia enim nutritiua & augmẽtatiua,ipsum suũ indiuiduũ in quo est,nutrit atq; augmen

Neq; solum animal,neq; omne sibi simile generat.

Genes.1.

Quæ nõ generant simile.

gmentat. Nulla autē res per potentiā generatiuā seipsam generat, sed aliud distinctū indiuiduū, simile tamē secūdū speciē. Ex quo manifestè patet, nobiliorē ac digniorē esse virtutē generatiuā duabus potentiis prioribus. Siquidē ista ad speciei cōseruationē immediatè ordinatur, illæ verò immediatè ad sustētationē & perfectionē indiuidui. Species aūt nobilior est indiuiduo, vtpote q̄ p se pars est vniuersi. nō hoc aut illud indiuiduū. Vnde (quēadmodū suprà diximus) nutritiua & augmētatiua ad generationē tāquā ad finē ordinātur. Aduertēdū insuper, ꝙ circa idē obiectū aliquo modo versatur potētia gn̄atiua, circa quod versari diximus nutritiuā & augmētatiuā. Quomodo em̄ potentia nutritiua ex alimēto nutrit, & augmētatiua ex alimento quāto auget: sic & generatiua alimēto vtitur ad suæ operationis exercitiū. Semē enim ex superfluo est alimēti.

Pulchra seminis consideratio. CAP. XI.

MErito verò consideratio seminis (quo vtitur virtus generatiua ad suæ operationis exequutionē) videri debet profundius cōtēplātibus, nimiū admirabilis. Quid enim? An non supadmirabile est, ex modico semine (quod de herba aut arbore qualibet decisum fuerit) in terrā cōiecto, pullulare virentē herbā vel arborē, eandēq; tēporis accessu, sumpto ex terræ visceribus cōgruo alimento, iustā sibi quantitatē adiicere, & partes omnes sibi iuxta naturæ suæ cōditionē adaptare varietate tā pulchra, dispositione tā spectabili, tamq; admirabili ordine, vt hominis ingeniū nec herbulæ vnius sufficiat cōprehendere artificiū? Cōsidera em̄ in arboris è semine processione, quo modo in terrā inferne radices mittit, easque ita infigit solide, ita hærere facit in intimis terræ visceribus, vt post modicū vix euelli aut dimoueri nisi vi magna nō possit, qūo sursum stipitē ac truncū mittit, quē externe quidē vestit cortice velut īdumēto, aduersus aëris inclemētiā, & frigoris æstusq; iniurias. Intime verò medulla posita est, & circūquaq; venæ maiores atq; minores p totū corpus trunci dispersæ, eæq; mirabili ordine adinuicē minores à maioribus procedētes, per quas nutrimētū singulæ partes ad se attrahunt. In superiori verò parte, quàm mirabiliter prodeūt de stipite folia, in quibus similiter venarū & arteriarū conspicimus stupendam connexionem. Et est quidem

Aduerte huc animū spectator rerum nouarum.

folio

foliorũ eadem figura, eadẽ lenitas vel aſperitas, ſimilis ferè lõgitudo, latitudo, color idem, idẽ ſapor, idem odor, & per omnia maxima eſt arborũ eiuſdẽ generis ſimilitudo. Taceo florũ pulchritudinẽ, & fructuũ dulcedinẽ, ac in vtriſq; mirabile artificiũ. Hæc videlicet omnia originaliter ex ſeminis vnius prodiere virtute. Sed & in ſemine animalis, atq; ideo in ſemine hominis (ex quo videlicet proles humana ſecũdũ corpus naſcitur) nónne illud vel maximè ſtupendũ eſt, quòd ex virtute illa, quæ in tã viliſsima atq; penitus deformi & ſordida materia ineſt, talis ornatur membrorũ tam pulchra cõpoſitio, tam conuenientiſsimus ordo, tã efficax diſpoſitio membrorũ, tã eximia ſingularũ partiũ cõiunctio? Videlicet vt in infimo pars aliqua lata fabricetur, ſuper quã ipſum corpus debeat firme cõſiſtere, & qua debeat moueri de loco in locũ: cuius partis extremũ multiplicem habeat diuiſionẽ, vt ſit velut in particulas diſſecta materia, hoc eſt, vt pes habeat ſuos digitos in extremitatibus: atq; hæ rurſum partes talẽ habeant ordinẽ, vt quæ primo loco ponitur, cæteris ſit & altitudine & craſsitie maior, atq; ita deinceps ſuo ordine, vt ſit nouiſsimus digitus omniũ tenuiſsimus, & minimus. Itẽ vt partes hæ ſic diuiſæ, in extremo pedis ſecundũ quinariũ numerũ ita regulariter & vniuerſaliter diſtinguãtur, vt monſtrũ iudicetur, ſi quãdo in vno pede ſenaria inueniatur diſtinctio. Iterũ vt harũ partiũ quælibet in ſui extremitate ex parte ſuperiori duritiẽ habeat vnguis mirabili artificio & ſubtiliſsima cõiunctione ita adglutinati carni & pelli, vt nulla poſsit excidere violẽtia quantũuis cõprimãtur pedes, aut vrgeantur multis laboribus. Itẽ vt ſingulæ hæ partes, ſuas habeant iuncturas, in quibus poſſint incuruari, & prior quidẽ maior nõ niſi vnã huiuſmodi habeat in ſui medio, cæteri verò binas. Et hęc quidẽ omnia in pedis & manus cõpoſitione manifeſtè apparent etiam extrema tantũ conſiderãti. Ex aduerſo autẽ in ſupremo loco quomodo artificio maximo pars cõponitur rotunda, quæ cranio vno in ſuperiori parte tegitur, hoc eſt oſſeo tegmine ita duriſsimo, & indiſſolubili, vt per annos plurimos in terra iacens nõ poſsit omnino cõſumi. quod quidẽ craniũ carne & cute operitur, vnde criniũ egreditur defluxus, partẽ illã vndequaq; circũueſtiẽs. Sub

hoc

hoc aũt cranio, nobilis quędã & tenerrima formatur substãtia, quã cerebrũ dicim⁹, eãq; secũdũ diuersas partes varie formata, vt diuersarũ viriũ aptũ possit esse susceptaculũ & organum diuersarũ nobiliũ operationũ, in qua insuper rotũda parte suprema ab anteriori parte cõsistunt oculi, in sua cõcauitate pulchrè firmati: sic tamẽ vt facilime mobiles, quibus sunt etiam sua cilia & supercilia. Sub his sunt nares, ad latus autẽ aures: sub naribus autẽ oris apertura ad ingressum cibi. & per circuitũ mãdibulæ dẽtibus plenæ, quorũ ij qui in ipso ingressu cõsistunt, tenues sunt & acuti, ad dissecandũ atq; scindẽdũ impositũ cibũ: posteriores verò crassiores sunt & plus quàm duplicati, qui partes cibi iã anterioribus dẽtibus cõcisas possint velut molẽdo in minutissimas particulas cõterere: propter quod etiam molares appellãtur. A' parte autẽ capitis posteriori, omnibus clausis, nulla conspicitur apertura: sed nerui fortes, & iũcturæ mirabiles illic cõsistũt, qui caput partẽ supremã cũ humeris parte inferiori cõglutinant: ita vt cum caput humeros nõ cõtingat, pulchre tamen absq; onere per colli interpositionẽ ab eisdẽ gestetur. Hinc verò ab humeris velut duo rami extẽdũtur brachia duo, ad opus quodlibet peragẽdũ, eaq; in medio curuabilia in cubito, extremitates autẽ similiter in digitos ordinate diuisas habẽtia, vt de pedibus suprà diximus. Deinde nobilissimũ mẽbrũ cordis ita mirabiliter in medio animalis positũ cõsistit habẽs ad sui caloris tẽperamentũ circũiacentẽ pulmonẽ, aërem sua respiratione cõtinuo in modũ follis attrahentẽ, sicq; suũ calorẽ temperantẽ: vicinũ etiã habẽs epar sanguinis officinã, & stomachũ velut totius corporis coquũ, alimenti totius susceptiuũ. Habet insuper splenẽ, habet renes, habet intestina omnia, mirabili cõnexione & cõuolutione disposita. Quòd hæc (inquam) omnia quæ tantũ figuraliter attingimus, & alia intus recondita multo mirabiliora, ita ordinate, ita perpetuo in corpore hominis siue etiã animalis alterius ex seminis tã vilissime substãtiæ virtute efficiãtur, quis nõ ista maximũ reputet miraculũ? Nónne recte tibi videtur domino dixisse Psalmista, Mirabilis facta est sciẽtia tua, ex me cõfortata est, & nõ potero ad eã? Nónne & nos in præfatiõe libri huius recte videbimur hoc asseruisse, quòd prodigia semper se- *Psal.133.*

cum circũferant homines, quibus ſuis miraculis magis admirabilia? Et quidẽ non ita multũ videtur admirandũ, ſi totã hanc connexionẽ diſpoſitionémq; membrorũ, quã in nobiſipſis cõſpicimus, per ſemetipſum ita ſua omnipotẽti virtute deũ aſſeramus cõdidiſſe: ſi quomodo in principio Adã creauit de terra, & de eius coſta Euam, abſque vllius virtute ſeminis, terrã ſolã pro materia accipiens, & totam virtutem per ſeſe adminiſtrãs: ita & noſtra corpora in ſua diſpoſitione atq; pulcherrima proportione per ſe idẽ ipſe ſimiliter fabricaret. Itẽ ſi vt in principio arbores & herbas creauit, abſq; virtute ſeminis, ita & nũc potentiſsima ſua iuſsiõe eas de terra faceret prodire. Scimus enim quoniã non eſt ei impoſsibile, neq; difficile omne verbũ. Nõ nouũ eſt nobis, ſi magna faciat ille, de quo ſcriptum eſt.

Pſal. 71. Qui facit mirabilia magna ſolus. Verũ quòd hęc humani corporis diſpoſitio ex operatione eſt virtutis, quæ latet in paterno ſemine (fœtidiſsima & vix nominanda ſubſtãtia, quã abſq; abominatione nemo cõſpicit) quodq́; in eo tam præclara lateat virtus, corpus tam admirabile ſic efficiẽdi atq; fabricandi, quod tota illius admirabilis diſpoſitionis efficacia in illo realiter inexiſtat, id nobis merito in immenſum aggrauat pondus cõſiderationis noſtræ, id prorſus ſtupidos & attonitos reddit, cogitq́; exclamare nos, & voce aperta confiteri, quòd nõ ſolũ ipſe magnus ſit in ſemetipſo, neq; ſolũ magnus in magnis, ſed & in abiectiſsimis, contemptibiliſsimiſq;, & minimis glorioſus.

De longitudine & breuitate vitæ: & primum de calore naturali atque humido radicali. CAP. XII.

Anima autẽ ipſa vegetatiua, per virtutẽ vegetatricẽ licet vere prima ſit, & præcipua cauſa ſupradictarũ operationũ, nutritionis & augmẽtationis, eget tamen ad hoc (vt ſuprà tetigimus) calore naturali pro inſtrumento, quo mediãte ſuas iſtas operationes perficiat. Cuius quidẽ naturalis caloris, tanta eſt neceſsitas in corpore humano, & operationibus illius ſuſtẽtationi neceſſariis, vt abſque eo nequaquã poſsit anima in corpore permanere, ipſoque deficiente, omnino neceſſarium ſit animalis vitã deficere.

Hic aũt calor naturæ igneæ eſt, & perpetuo nutriri debet atq; foueri in corpore hominis: quẽadmodũ flammã cãdelæ, & flammã quæ eſt in lychno lampadis, nutriri ad

oculũ cernimus,atq; ita necessario nutriri,vt nutrimento consumpto mox flamma euanescat. Oportet ergo donec calor iste in homine permanserit,nutrimentũ aliquod illi suppeditari,in quo foueatur atq; cõseruetur. Hoc autẽ nutrimentũ est humidũ radicale(vt appellant medici)id est humiditas naturalis,& ab initio generationis simul cũ calore naturali siue radicali cõgenita animali per principia generationis. Natura enim quæ in corporibus omnibus viuentibus per virtutẽ principiorũ generatiuorũ posuit naturalẽ calorẽ,eadẽ ad cõseruationẽ rei,& naturalẽ disposuit humiditatẽ,quę calorẽ velut cibaret,atq; foueret,ad eũ modũ quo ab oleo pascitur flãma,quæ in lãpade cernitur. Hoc autẽ radicale & naturale humidũ,cum cõtinuo debeat pascere vorantem igneum calorem,eumque in humano corpore fouere,facile minimo tempore absumeretur,si non ipsius fieret continua reparatio,quẽadmodũ statim oleum in lampade deficeret,si nõ statutis horis oleum infunderetur nouum. Atque ad hoc necessaria est sumptio alimenti cibi atque potus,ex quibus separatum humidum reparat humiditatẽ radicalem & intertenet. Ipsum verò siccum quod inde accipitur, ad reparationem est sicci,quod per actionem caloris resoluitur. Non enim solam humiditatem in corpore ignis absumit, verumetiam partes carnium,ac cæterorũ membrorum ex omnibus tam siccum quàm humidum resoluens,propter quod tam cibo quàm potu animal indiget. Humidum autem istud radicale nutrimentum radicalis caloris,non debet esse humidum omnino aqueum,sed potius aëreum pinguéque & viscosum siue vnctuosum:quomodo flamma non simplicis aquæ humido nutritur in lampade,sed humiditate pingui & vnctuosa,cuiusmodi est oleum,aut cuiusmodi est in candela seuum. Oportet ergo tale esse etiã humidũ nutrimentale,quo radicale humidum debet reparari,id est,non pure aqueum,sed pingue,dulce, viscosum. Quare etiam ad humidi radicalis reparationem nõ videtur potus ipse per se sufficere. Non enim videtur ex ipso solo sufficiens posse elici pinguedo, sed concoctio cum cibo,& ex cibi substantia solidiori facta commixtio,addit humido illi viscosam pinguedinem. Et quanto humidum illud pinguius fuerit,tanto

Humidum radicale.

ex ipſo minus calor conſumit: quemadmodum videmus flammam in candelis ex ſeuo recenti atque pinguiori factis minus in ſeuum deſæuire, diutiúſq; in illis cõſeruari.

De cauſa longitudinis aut breuitatis vitæ. CAP. XIII.

EX horũ ergo duorũ proportione, id eſt, calore naturali & humido naturali attẽditur in omnibus viuẽtibus lõgitudo vel breuitas vitæ, ſecũdũ videlicet proportionẽ calidi ad humidũ: vt illa in quibus optima ſit horũ proportio, lõgiſsimę vitæ iudicẽtur: ea verò in quibus minor proportio, vitę breuioris. Ad quod tamẽ plenius intelligẽdũ aduerte, quòd ſimpliciter ſola quãtitas materiæ alicuius rei nequaquã vitã faciat longiorẽ vel breuiorẽ. Nã ad oculũ videmus quaſdã arbores paruulas diutius perdurare aliis multo ſecundũ molẽ maioribus. Idẽ & in herbis cernimus, in brutis quoq; & hominibus. Neq; vniuerſaliter caliditate excedẽtia maioris ſunt durationis. Si enim fuerit nõ proportionatũ humidũ, citius etiã aliis deficiũt, in quibus nõ tãta eſt excellẽtia caliditatis. Facit enim immodicus calor nõ præſente humido ſufficiẽte ad pabulũ, ad rei celerẽ cõſumptionẽ, vt in hominibus multũ cholericis. Rurſum frigiditas multa vitã non facit longam. Si enim calor nõ fuerit proportionatus, vt poſsit ſufficienter dominari, abundantia frigiditatis extinguitur, & neceſſariò animal ſuffocato naturali calore perit, vt videmus in iis qui ſunt vehemẽter flegmatici, itẽ & in ſenibus in quibus dominatur frigiditas. Item neq; ſiccitas multa per ſe cauſa eſt lõgæ vitæ. Nã ſenes multæ ſunt ſiccitatis: per hanc tamẽ ad corruptionẽ vergunt. Infantes autẽ plurimos videmus per multã humiditatẽ deficere, cũ videlicet calor multo humido opprimitur: quemadmodũ ligna viridia ignẽ opprimunt & extinguũt ſubtus latẽtẽ. Hinc etiã euenit, arbores illas quæ prope aquas naſcuntur, minoris eſſe duratiõis, & animalia aquatilia plerũq; breuioris eſſe vitę, quàm greſsibilia. Abũdat enim in eis humidũ, idq; nõ pingue & firmũ, ſed magis aqueũ. Harũ ergo qualitatũ nulla per ſeſe poteſt aſsignari cauſa longitudinis & breuitatis vitæ, ſed calidũ & humidũ æquata (vt ait Ariſtoteles) pręcipua huius rei ſunt cauſa. Quod tamẽ nõ ita debet intelligi, quaſi humiditas & caliditas in æquali virtute cauſa ſint diuturnioris vitæ, ſed quia in debita & bona pro

Calidũ & humidũ vitæ durationis cauſa.

proportione disposita. Oportet enim calidũ habere dominiũ super humidũ. Alioqui non cõueniẽter ex eo posset nutriri. In nutritione enim, id quod nutritur oportet agere in id ex quo nutritur. Actio autem non fit, nisi agente super passo habente qualecunq; dominiũ. Quod ergo Aristoteles ait calidum & humidum æquata esse causam diuturnioris vitæ, intelligi debet bene proportionata: ita videlicet vt humidũ nõ excedat calidũ, ipsumq; suo excessu suffocet: neq; vicissim calidum sic excedat absque proportione humidum, vt ipsum cito excedat atq; absumat.

Quæ complexio faciat vitam diuturniorem. CAP. XIIII.

EX prędictis patet, inter complexiones hominum, diuturniorem vitã prębere eam quæ appellatur sanguinea. Est enim hæc calida & humida, estq; humidi & calidi & humidum est aëreum non aqueum: siquidem aërei respõdet ista complexio qui natura calidus & humidus est. Estq; in hac calor temperatus, quoniam nõ igneus est, sed aëreus. Aër enim nõ in summo habet caliditatem. Cum ergo in hac complexione caliditas sit satis temperata, & humiditas multa, eaq; pinguis & viscosa (quæ nutritioni calidi maxime est accommoda) nõ videtur ad vitæ prolongationem alia esse conuenientior ex quatuor complexionibus. In cholerica enim excedit calor igneus, & siccitas non præbet sufficiens pabulum excedenti calori. In flegmatica, humiditas nimia obruit calorem debilem, & dum non potest super humidũ dominari modicus calor, consequitur non posse recte digeri humidũ, sicq; multæ fiunt corruptiones, & animal perit. In melãcholica verò cõplexione, nimia siccitas est & calor modicus. Est enim in modum terræ frigida & sicca. Harum autẽ qualitatũ vtraq; vitæ obest, quæ in calido & humido consistit. Si tamẽ fiat harum complexionum commixtio, poterunt etiam aliæ bonæ cõpositiones inueniri ad vitæ conseruationẽ valde accõmodæ. Complexio enim cholerica & flegmatica, dominante cholera & proportionato flegmate, diuturnam præbet vitã. Sanguinea & melancholica nõ mala, est, vbi melancholia fuerit minor. Et forsitan talis posit fieri cõpositio, quæ ad vitã melior esset quàm pure sanguinea.

Complexiõ sanguinea diuturna.

Proportionem quatuor primarum qualitatum originalem esse causam longitudinis vitæ. CAP. XV.

Proportio quatuor qualitatum durationis origo.

LIcet autē dicamus (iuxta Aristotelem & alios medicos idē asserentes) calidū & humidū æquata & bene proportionata, ad eum modū quo prędictū est, causas esse vitæ diuturnioris: originaliter tamen non solū ex duabus his qualitatibus debet sumi ista cōsideratio, sed ex proportione quatuor primarū qualitatū. Illa enim complexio in animali est effectiua vitæ longioris, in qua calidū, frigidū, humidū & siccum bene sunt adinuicem proportionata secundū exigentiā vitæ animalis: ita videlicet vt calor obtineat dominiū super cætera, sic tamē frigiditate temperetur, vt non nimiū excedat ipsam humidi (quo habet nutriri) proportionē, ne subito absumpto nutrimēto depereat: quomodo vehemens ignis cito consumpta materia mox collabitur, iterúmq; humiditas ita sit per adiunctā siccitatem tēperata, vt nō sit nimia, neq; excedat caloris proportionē, ne videlicet nimia humiditate obrutus calor extinguatur, quomodo si igni ardenti superfundatur aqua copiosa. Et in quibuscūq; huiusmodi temperamētum inuenitur quatuor primarū qualitatū, hi in se habent principiū diuturnæ vitæ. Veruntamē quia in hoc tēperamēto calidū & humidū præcipua sunt, habéntq; dominiū, quibus alia duo frigidū & siccū solū ad contemperamentum adiiciuntur, ad illorū mediocritatē constituendā, excessúmq; vitæ discōuenientē prohibendū, idcirco duarū tantum qualitatum expressam faciens mentionē Aristoteles, dixit calidū & humidū esse principia longioris vitæ. Cum tamē addit ęquata & proportionata, indicat tacite & alias duas qualitates, quarū additione fit vt calidū & humidum proportionentur, atq; ęquentur. Si enim calori deesset tēperans frigiditas, excederet humidi proportionē. Et si nō adesset humiditati tēperans siccitas, vtrīq; excederet proportionē caliditatis. Duas autē illas qualitates, caliditatem & humiditatē, dominari oportet in cōplexione longioris vitæ, quoniā sunt qualitates vitæ, id est viuentibus necessariæ, & animalis substantiæ potissimū cōuenientes: primario tamē caliditas, ac secūdario humiditas, quæ caliditatem habet fouere. Propter quod in cōplexione vitæ lōgioris primum locum calor obtinere debet, humiditas verò secundū. Frigiditas autē & siccitas, mortis principia sunt, vbi inualuerint. Vnde senes quo amplius ad mortem ten

tendunt, eò magis siccos & frigidos effici cernimus. Et mortua statim corpora maxima occupat frigiditas atq; siccitas: omnis autẽ fugit calor & humiditas. Ex quo patet, frigidũ & siccũ esse mortis principia, & vitæ maxime cõtraria, vbi contigerit ea dominari. Propter quod complexio illa breuissimæ vitæ est, in qua ista dominantur, aut etiã eorũ alterũ, siue per se frigiditas, siue siccitas. Nam illa directe calori aduersatur, in quo est vitæ principiũ: hec verò humiditati, quæ est primæ vitalis qualitatis fomẽtũ.

Quomodo illa quæ in principio multam habent humiditatem, ad longam vitam sint bene disposita. CAP. XVI.

Notandum autẽ, quod illa corpora ad longam vitam sunt bene disposita, quæ in principio maximã habẽt sed tamẽ proportionatam, humiditatẽ, ita vt videatur calor aliquo modo latere sub tanta humiditate, vt multo tẽpore perduret calor antequã possit humiditatem cõiunctam penitus euincere, & manifestũ obtinere dominium: modo nõ tanta sit, vt omnino calorẽ obruat ac suffocãdo extinguat. Quę verò in principio sui ortus admodũ paucã habẽt humiditatẽ, vt statim calor possit euincere & quasi superior apparere, nõ sunt diuturnę vitæ. Simile enim videmus in ignibus. Plerunq; enim ignis ille qui subiicitur lignis viridibus, in quibus adhuc est multa humiditas, diutius delitescit, iacetq; abscõditus priusquam possit super materia apposita potiri dominio: & interdum quidẽ, prorsus quasi extinctus apparet atq; oppressus, quandoq; tamen vigore resumpto resistens fortiter, agensq; viriliter, tãdem adhuc gloriosè emicat, & in altũ flãmam sustollit quasi in victoriæ signũ. Et manifestũ est talẽ ignem multo esse durabiliorẽ, quàm sit ignis alius stipularũ aut straminũ aliorúmve lignorũ valde exiccatorum, qui in materiam ob humiditatis defectum statim obtinet dominium.

Atque hinc contingit non raro, vt isti qui in infantia, imò in pueritia grauissimè fuerint periclitati de vita, & perpetuo quasi in languore vexati, longissimam vitam viuant, cernanturq; in ætate prouectiori valere bellissimè, postquã humidũ illud, sub quo calor eorũ periclitabatur, & sub quo modo quodã oppressus delitescebat, iam fuerit euictũ & calor post longã patiẽtiã obtinuerit principatum. Queadmodũ ad oculũ cernimus, ignes ex carbo-

nibus sulphureis cõpositos,aqua perfusos,post paululum multo voraciorẽ flãmã dare;& calorẽ maiorẽ simul etiã durare longius. Hinc iterũ cõtingit eos interdũ qui per totam vitam languere videntur,longã tamẽ vitã ducere. Signũ est enim in eis quod nec calor tãtus sit qui omnino possit manifestè in humidum dominari,neq; tãtũ humidũ,vt possit extinguere calidũ:sicq; calor ob modicitatẽ nõ multũ potest humidi cõsumere,ac proinde humidũ minus commiscetur extraneo,remanétq; purius,& ad caloris nutritionẽ magis efficax.Attamẽ quia calor tãtus est,vt se possit aduersus humidũ defendere,& illius saltẽ aliquid (quamuis non ita multũ)ad suã nutritionẽ excedere, idcirco in vita animal permanet:lãguẽs tamẽ propter sufficiẽtis caloris defectũ,& quia nõ satis,quãtũ operationes animali conuenientes expetũt, dominatur. Patet etiã ex prædictis ratio,quare illi qui præcoci sunt ingenio,id est ante multã ætatẽ valde ingenio pollẽtes,plerũq; cõspiciãtur prematura morte occũbere,vt vix interdum virilem, rarò autẽ senilẽ attingãt ætatẽ.Est enim signũ, quòd ab initio pauca in eis fuerit humiditas & multa caliditas.Humiditas enim multa impedit ingeniũ.Vnde qui multũ habẽt sanguinẽ:nõ sunt ingeniosi,eò quod sanguis sit humidus:sed qui paucũ sanguinẽ & nõ ita humidũ habent, vtcunq; cholera mixtũ,id est satis siccũ & igneũ.Quia ergo in his ab initio pauca est humiditas,cito calor dominat̃,& acquirũt siccitatẽ ad operationes sensuũ & ingenij requisitas.Superuincẽs enim sua actiuitate caliditas,cito corpori dat cõueniẽtes operationes,quas mediãte calore corpus habet: ac proinde ante cõsuetũ tẽpus ambulãt,loquũtur, discũt,morãtur,phãtasiantur,dũ alij propter multum humidũ diutius impediũtur ab operationibus vitalibus.Vbi autẽ minus est humidi,& plus calidi:manifestũ est citi' ibi calidi nutritionẽ deficere:& vbi cito dominat̃ calidũ,citò quoq; deficere ipsum necesse est.Proinde manifesta ratione colligit̃,eos qui precoci ingenio sunt,debere etiã prematura morte occũbere.Patet insuper ratio,quare cũ cetera multa animalia cõspiciamus vel mox in sua natiuitate,vel paulò pòst,operationes suas cõueniẽter exercere,vtpote moueri,ambulare,& alia eis cõueniẽtia opera.Homo tamẽ per multũ tẽpus absq; sibi cõueniẽtibus operationibus rema

Ingeniosi citius moriũtur.

remanet. Nimia enim humiditas in causa est, propter quā etiā mēbra infantilia ligari debēt fasciis, eò quod deficiēte siccitate nō sint solida mēbra. Hoc autē in aliis animalibus nō est necesse fieri: homo enim prę omnibus aliis animalibus abūdat humiditate, propter quod etiā longioris est vitæ, omniaq; animalia vitæ diuturnitate superat, paucis admodū exceptis, vt elephanto & ceruo, & si quæ sunt similia. Hæc enim animalia tradunt lōgā admodū habere vitā. Cætera autē animalia domestica, quæ hominibus in vsu sunt, ad oculū vidētur multo breuiorē homine vitā ducere, quātūuis mole excedāt, vt equos, boues, oues, canes, aliaq; huiusmodi. Præterea habetur ex iā dictis causa quare ij qui pauciori nutriuntur cibo, diutius viuāt: qui verò maiori, breuiorē habeant durationē. Itē, quare ij qui multū indulgēt veneri, minus viuant, itē & ij qui immoderatis atterūtur laboribus. Exiccat enim multa seminis emisſio, itē & immodicus labor. Velocior autē siccitas, mortē accelerat. Illis tamē qui nimia sunt humiditate pleni labor cōducit moderatus, ad vitā protelandā. Efficit enim bonā siccitatē & temperatam, vt non obruatur calidum ab humido, & superflua digerat exiccando, ne fiat corruptio.

Quare per nutritionem res non possent perpetuo seruari.

CAP. XVII.

VErū ex his quæ prædicta sunt, posset quispiā dubitare, atq; ita nobis obiicere, Si calidū est vitę principiū, & humido radicali nutricatur, ac humidū illud per nutrimētū reparatur quî fit vt nō perpetuo posſit in aliquo viuēte, vita per nutritionē seruari? Tādiu enim animal in vita permanere natū est, quādiu calor naturalis ipsi nō deficit: adeo vt si perpetuo calor naturalis indeficiēs in corpore permaneat, simul pmaneret & anima ipsum informās. Calor autē per humidū nutritur, & humidū per alimentū reparatur. Quare ergo ad hūc modū nō potest corpus cōgruo nutrimēto per virtutē nutritiuā perpetuò conserua ri absq; corruptione? Huic quæstioni talis adhibenda est responsio, Humidū radicale quanquā nutriatur humido nutrimētali ex cibo & potu aduenięte, nūquā tamē reparatur ad tā bonā qualitatē, vt antè fuit, sed cōtinuo minuitur à principio actionis caloris in ipsum. Per cōmixtionē enim extranei (vt docet Aristoteles in libris de gene-

ratione)continuo ipsa virtus speciei minuitur,neq; humidum ita bonum reparatur,vt fuit ab initio antequam deperditur. Vnde fit vt cõtinuo defectu tādē penitus humido deficiente,cogatur ipsum animal siccitate deficere,calore nimio superante nec habente pabulum. Quemadmodum videlicet cùm aqua infunditur vino, quo plus infuderis aquæ in vinum, eò fit vinum minus forte,& minus habens virtutem suæ speciei,ad conuertendum scilicet in se extraneam substantiam. Et licet in principio per modicam admixtionē non depereat virtus vini, quoniā adhuc potens est cõuertere infusum in suā substātiā,si tamē diu pergis aquā infundere,tandē ita debilitabitur virtus speciei vini,vt prorsus ab aqua superetur & extinguātur omnis virtus vini ab aqua deuicta. Atq; hoc pacto manifestè videmus quomodo per nutritionē non posset fieri indiuidui perpetuatio:sed necesse est hoc modo animal deficere,cum eousq; res deuenerit,vt necessariū humidum radicale perdat. Quod si homini adesset per nutritionem virtus reparandi humidum æque bonum,vt est illud quod deperditur,tunc posset homo absq; corruptione seruari.

De virtute ligni vitæ in Paradiso. CAP. XVIII.

ATq; ita sanè intelligēdū est,quod in Genesi legimus de ligno vitę,quod erat in paradiso,ex cuius fructu prohibebatur sumere Adā,posteaquā peccasset,ne ipsum comedēs viueret in æternū. Sic enim ait dominus, Ecce Adā quasi vnus ex nobis factus est sciēs bonū & malum: nūc ergo ne forte mittat manū & sumat etiā de ligno vitę; & comedat,& viuat in ęternū. Et post pauca subditur, Eiecitq; Adā & collocauit ante paradisum voluptatis Cherubin,& flāmeū gladiū atq; versatilē ad custodiēdā viā ligni vitę. Nā(vt sacri Theologi tradūt)talis erat virtutis huius arboris fructus,vt per eū posit virtus speciei reparari & cõseruari absq; defectu. Queādmodū enim aliæ arbores in cibū illis erāt,ad reparationē deperditi per calorē naturalē(qui etiā in primis parentibus ante peccatū inerat,& suo modo agebat,id quod ex præbito eis Dei voce alimēto manifeste cognoscimus)ita hæc arbor in medicinā potius,quàm in cibū creata fuit,vt de eius fructu sumētibus virtus speciei cõfirmaretur,& ita præseruaretur ab omni defectu,vt per caloris actionē & humidi deperditionem,

extra

extraneiq; humidi aduentum non imminueretur bonitas ipsius humidi, neq; per consequens imminueretur calor. Fiebatq; per huius fructus virtuté, vt humidú æque bonú esset quod reparabatur, atq: id quod per actioné caloris naturalis deperit, eratq; medela aduersus hãc (ratione nutriméti) debilitationé. Atq; hinc processisset absq; corruptione hominú vita, arboris istius beneficio, donec Deo placuisset à statu illo animali in altiorem (qui nutritione non indigeret) transferre. Verum nos longe ab illo tam efficaci fructu elongati sumus: via ligni huius præclusa est Adæ, & cunctis posteris, via incognita est natis in exilio. Paradisus voluptatis ignotus est in terra laboris habitantibus. Atq; vt etiam sit via cognita, ecce ad custodiam stat Cherubin tenens flammeum gladiú atq; versatilem, vt spes nulla sit nobis de fructu ligni huius consequendo. Neque est qui vel ramusculú nobis possit adferre ligni illius, vt ipsum plantemus in terra nostra. Atque vt forte donetur, non arbitror ego tam singularis gratiæ & eminentiæ lignum ex paradiso voluptatis allatú, in terra hac miseriæ atque laboris vegetari posse, aut suas radices in arenosam istam terrã (quæ spinas & tribulos inutiles melius germinare nouit) defigere. Quapropter talis iam est nostra conditio, ita se nobiscú res habet, vt, velimus nolimus, semel nobis sit moriendú, iuxta verbum domini ad Adam omniú nostrú nomine dicẽtis, Terra es, & in terrã reuerteris. Vnde & sanctus Apostolus, Statutum est omnibus hominibus semel mori, post hoc auté, iudicium. *Gen.3.* *Hebr.9.*

Quomodo vnumquodque viuens habeat determinatam periodum. CAP. XIX.

EX prædictis facilè potest mõstrari, vnúquodq; viuens habere certú limité & definitú terminú vitę, cúq; secúdú cõplexionis varietaté diuersum lõgioréq; vel breuioré. Cú enim nõ possit humidú radicale atq; bonú reparari, necessario cõsequitur ipsum paulatim debilitari. Quidquid auté cõtinuò debilitatur & diminuitur, tádé in totú collabatur necesse est. Est enim vnicuiq; vitę & durationi prefinit⁹ terminus nouissimú illud & extremú vitalis operationis, quãdo nõ vltrà potest calor naturalis ab humido nutriri cõgiturq; viuens deficere. Quemadmodum in vino terminus quidam certus est, quãdo nõ vltrà infusam *Periodus seu terminus naturalis.*

aquã

aquã poterit in se cõuertere, imò separetur ab aqua, & vinũ esse desinit virtute speciei penitus deficiẽte. Vnde illa quæ simpliciter meliorem habent complexionẽ proportionẽq; calidi & humidi vitalis, longiorẽ habẽt suæ durationis periodũ, & quod optimã habet hãc proportionem, durationis est lõgissimæ. Ecõtrario autẽ, quod malã habet hãc cõplexionẽ siue proportionẽ, breuiorẽ habet durationẽ. Hic aũt terminus vitę naturalis dicitur, qm̃ videlicet secũdũ naturalẽ cõplexionis virtutẽ, ipsum viuẽs tãdiu persistere est potẽs, virtute cõuersiua ipsius speciei ad tãtũ vsq; tẽpus sese valẽte porrigere siue extẽdere. Vnũquodq; enim viuens tandiu naturaliter potens est viuere, quandiu calor naturalis in eo potest permanere, & quandiu humidũ radicale in ipso potest calorem nutrire. Hoc aũt est, quãdiu per nutritionẽ potest humidũ radicale sufficiẽter reparari. Manifestũ ergo est, vnũquodq; viuẽs secundũ suã naturalẽ cõplexionẽ præfixũ & determinatũ sibi terminũ habere suę durationis. Possumus autẽ in hac re facere cõparationem vel diuersorũ generũ, vel diuersarum specierũ, vel diuersorum indiuiduorũ eiusdẽ speciei. Vnde secundũ comparationẽ viuentiũ diuersi generis, dicimus quasdam arbores quibusdam animalibus esse longioris vitæ, quasdam etiã minoris. Secundum cõparationem diuersarũ specierum, dicimus homines esse plerisq; brutorũ animaliũ diuturniores, vt mulum dicimus equo diuturniorẽ, & herbas quasdam vitæ longioris præ aliis. Quædam enim tantum annuæ sunt, & singulis quibusq; annis occidũt. Aliæ verò ad annos plures secundum indiuiduũ iam permanent. Secũdum indiuiduũ autẽ eiusdem speciei fit comparatio, cum dicimus, hunc hominem esse illo diuturniorẽ, hunc equum illo equo, & ita in cæteris. Nonnũquam etiam in eadem specie fit cõparatio in cõmuni, secundũ distinctionẽ sexus vel conditionis, vt cum dicimus, in passeribus masculos minus viuere quàm fœminas (iuxta Aristotelis dictum) eò quòd masculini passeres plurimam sequantur venerem. Item cũ dicimus agricolas plerosq; moderato labore sese exercitãtes longiorem vitam ducere, quàm otiosos clericos: homines quoque sobrios & castos, plusquàm gulosos & luxuriosos.

Non semper res ad naturalem vsq; terminũ pertingere. CAP. X.

Quam

QVãuis aũt secundũ virtutẽ cõplexionis vnaqueq; res habeat sibi determinatũ vitæ terminũ, vltra quã secundũ naturã cõplexionis nõ possit vita protẽdi, rarissimè tamẽ cõtingit ipsa viuẽtia huiusmodi terminum attingere, neq; vel millesimus quisq; hominũ ad huiusmodi naturalẽ cõplexionis terminũ pertingit. Dicitur eñ termin⁹ vitæ, nõ ꝙ viuens ipsum debeat assequi, sed quia secũdum extremã naturalis cõplexiõis virtutẽ ipsum viuẽs eousq; põt ꝑtingere, & nõ põt terminũ illũ transire. Vnde in Iob de hominib⁹ dicitur, Posuisti terminos eius qui præteriri nõ poterũt. Nõ ergo termin⁹ iste talis est quẽ debeãt attingere, sed quẽ possint attingere, & quẽ nõ possint trãsire. Fit aũt mille modis vt viuẽs ad determinatũ sibi terminũ nõ ꝑtingat, maxime aũt in viuẽtibus rationalib⁹, id est, in hominib⁹: è qbus vix millesimus quisq; propositũ finẽ cõsequitur. Nã mors & corruptio nõ solũ accidit modo ꝑdicto, per naturalẽ defectũ humidi, sed freqũẽter ab extrinseco accidit cõrrũpere, quod ꝑ violẽtiã aufert à viuẽte vitã partes discõtinuãdo, aut qũocunq; noxiã & corruptiuã qualitatẽ inducendo. Quẽadmodũ ante oculos quotidie cernim⁹, multas arbores validissimas per multos annos adhuc potẽtes ĩ vigore perdurare, si ꝑmitterẽt̃ in sua radice præscindi securi, sicq; vitã ante cõplexionis terminũ finire. Ita oues & boues aliáq; omnis generis animalia per singulos dies mactãtur plurima. Quantos autẽ videmus in hominibus ante tẽpus vel gladio occũbere, vel fame perire, vel peste cõsumi, vel aquis suffocari? imo vero sola gula, quot absumit hominũ millia? adeo vt vulgata sententia merito iactetur, plures gula quã gladio absumi. Plurimos etiã quotidie videm⁹ nouis infirmitatũ generibus subito suffocari, strãgulari, aut aliàs qũolibet exhalare animã. Et (vt theologissimi illius philosophi Seuerini Boëthij verbis concludamus) homine, si corpus spectes, quid imbecillius reperire queas? quos sæpe muscularũ vel morsus, vel in secreta quæq; reptantium necat introitus.

Raro ad naturæ periodum peruenitur.

Iob 4.

De altero termino diuinæ præscientiæ. CAP. XXI.

PRopter hæc ergo necesse est aliũ ponere terminũ vnicuiq; viuẽtiũ, qui sit nõ secũdũ naturalis cõplexionis virtutẽ, sed secundũ præscientiã & cognitionẽ Dei: talem videlicet, ad quẽ indubie viuẽtia peruenient, & vltra quẽ

nequaquam transsibunt:ita vt nec vltrà progredientur, neq; citrà occũbent. Qui autẽ talem cognouit rerũ termi-

Terminus præscientiæ quẽ omnia attingunt.

nũ, solus est omniscius Deus. Vt enim mors est omnibus hominibus certissima, ita mortis hora est incertissima: neq; de die illa aut hora quisquã nouit, præter illũ cui nihil est absconditũ, qui æque futura atq; præsentia in prospectu habet, ante quẽ futurũ omne & præteritũ est præsens. Est autẽ differentia inter duplicem hunc durationis terminum: quòd primũ non possit viuens secundũ naturæ virtutẽ trãscendere, potest tamen citra illum deficere, ipsumq; nõ assequi: alter autẽ talis est, vt freqũẽter possit viuẽs, quantũ ad virtutem suæ naturæ & cõplexionis attinet, longe vltra ipsum transire. Veluti cum robustus aliquis iuuenis subitò trãsfoditur gladio, aut suspendio præfocatur. Semper autẽ viuens hunc terminũ attinget, neq; ante ipsum vnquã deficiet, tametsi simpliciter antè possit deficere. Qui enim hodie occiditur, aut quomodocunq; moritur, potuit (absolute loquẽdo) ante septẽ dies interfici & mori. Ac de hoc termino, si quis dictũ accipiat illud

Iob 14.

ex Iob suprà adductũ, Breues dies hominis sunt, numerus mensiũ eius apud te est: cõstituisti terminos eius qui præteriri non poterunt, oportebit hoc vltimũ non simpliciter intelligi, quasi absolutè termini isti non possint præteriri, sed cõditionatè, subintellecta Dei pręsciẽtia. Quod enim à Deo præscitũ est contingens, absolutè quidẽ cõtingens est, & absolutè potest ita non fieri. (Est enim contingens, ac proinde potens fieri, & potẽs nõ fieri) sed sub cõditione præscientiæ præsupposita, non potest non fieri: quoniam necessario cõsequitur, ipsum ita futurum, si ita Deus præcognouit. Nõ enim potest falli Dei præsciẽtia.

De mutatione ætatis humanæ in diuersis mũdi ætatibus. C. XXII.

CONsiderandum autẽ hoc in loco, quid causæ sit quòd in diuersis mũdi ætatibus tã diuersa fuerit humanæ vitæ duratio. Nã id manifestè ex sacris discimus historiis, Siquidem in principio mũdi duratio humanæ vitæ vltra nongẽtos extẽdebatur annos, versus millenariũ procedẽdo. Post diluuium verò dñs cõstituit tẽpus humanæ vitæ,

Genes. 6.

120. annorũ. Quod tamen nõ est accipiendũ secundũ extremã durationẽ vitæ humanæ, sed secundũ bonã valetudinẽ & fortitudinẽ bonæ cõplexionis. Nã multis tẽporibus

bus post diluuium adhuc vltra definitū illud tempus homines viuebant. Iacob enim terminū illū excesserat, antequā in Aegyptū descenderet. Erat enim annorū 130. cū ingrederetur Aegyptū. Omnes autē dies vitæ eius fuerūt 147. anni. vixerat etiā Isaac pater eius 180. annos. Et Abraham primus patriarcha 175. Hi tamē multo tēpore post diluuiū fuerunt. Siquidē ætas vna fuit intermedia à diluuio vsque ad Abraham. Tūc ergo post diluuiū 120. annis, sani & robusti viuebāt homines. Postmodū verò in Psal. numerus multū imminutus est, cum Psalmo 89. dicitur, Dies annorū nostrorū in ipsis 70. anni. Si autē in potētatibus, 80. anni, & amplius eorū labor & dolor. in quibus verbis indicatur, tēpus vitæ humanæ in bona valetudine posse protēdi vsq; ad 70. aut in melius cōplexionatis vsq; ad 80. annos, mutatūq; est prius illud tēpus 119. annorū, in tēpus 79. aut 80. annorum. Nūc verò hac nostra ætate per annos vt minimū viginti facta videtur declinatio. Iā enim vix quinquaginta anni sunt vitæ hoīs, quibus fortis ac validus potest durare. Paucissimi sunt qui nō anno sexagesimo canis perfundūtur, & viribus multū imminuuntur. Quod autē vltrà est, senectutis & defectus est tēpus: & quod vltra annū est sexagesimū, certe labor est & dolor. Manifestissime ergo ex scripturis sacris hæc vitæ humanæ tēpora ita monstrātur variata. Potest autem causa horū ex suprà declaratis elici per similitudinem. Sic enim de nutritione dicendū est respectu indiuidui, quomodo de generatione respectu speciei. Vt eīn nutritio ad indiuidui sustētationē, sic generatio ad speciei cōseruationē à natura est ordinata. Quemadmodū autē nutritio ipsum indiuiduū nō potest absq; corruptione cōseruare immortale, sed tandē deficere ipsum est necesse, ob hoc ꝙ per nutritionē humidū nō ita bonū reparatur vt erat ipsum absumptū, sicq; cōtinuo deficit caloris naturalis fomentum atq; vigor, propter quod tandē necesse est rē deuenire ad interitū, calore naturali eiusq; pabulo penitus deficiente: ita generatio quantū ad speciē, nō ita bonā ac fortē ac validā reparat speciē, vt in principio fuerat: & quo amplius per generatiōes species multiplicatur viuētis, eo cōtinuò magis ac magis debilitatur virtus primariæ cōplexionis, quæ in primis erat indiuiduis: sicq; modo paulatim debilitas

Genes. 47.
Ibidem.
Genes. 55.
Genes. 25.
Psalm. 89.

litatur virtus complexionis humanæ,ac cõsequenter durationis tẽpus efficitur breuius. Neq; id solũ in hominibus,sed indubie,& in bestiis,& in plãtis,herbis,atq; arboribus,eorumq́; fructibus veritatem habet. Nihil enim dubium est,quin arbores istæ,quæ nostra sunt ætate, longe sint dissimiles secundum virtutis efficaciã, atq; etiam secundum duratiõe, illis arboribus quæ fuerũt in prioribus seculis. Illud tamen notandũ, quòd in humana specie maior fit debilitatio , quàm in genere brutorũ animalium. Et hîc rursum magis,quàm in plãtis. Est enim in homine triplex causa defectus , in brutis duplex, in plantis simplex. Homo enim pro nutrimento habet cæterorum animaliũ carnes, & fructus terræ. Quanto autẽ cibus iste virtute deficit,tãto minus sufficiens est ad reparationẽ humani corporis. Vnde non solũ ex hoc breuior est hominũ nostræ ætatis duratio,quòd ipsa virtus speciei iam sit debilior,& complexio infirmior, vt nõ tam diu sufficiat ad reparationem deperditi & ad fouendũ in corpore naturalem calorem,verumetiã ex parte alimẽti,quod magis materiale est,& minoris virtutis nostra ętate,quàm fuerit in generationibus prioribus:sicq; necesse est vt humidũ radicale iam magis cõmisceatur extraneo , quàm in præteritis generationibus miscebatur. Quanto enim id quod ex cibo sumitur minoris fuerit virtutis, tanto à calore naturali citius absumitur , neq; ita diu potest fouere calorem:ac proinde oportet magis fieri humidi extranei commixtionẽ cum humido radicali,vnde oritur vita breuior. Omnis ergo defectus iumentorũ illorũ quibus homo in cibum vtitur,ad humanę speciei recidit detrimentũ. Item omnis defectus herbarũ,& arborum, quibus vtitur in pabulum homo,in ipsius cedit detrimentum. In animalium autem irrationaliũ(quæ ex herbis terræ viuũt) damnum etiã cedit herbarum defectus, præter eam quã à propriæ complexionis defectu in se habent debilitationẽ:habent ergo ipsi duplicem minoris durationis causam, homo vero triplicem,plantæ autem simplicem tantum,secundum hanc comparationem. Vnde secundũ rationẽ, nõ videtur esse tanta distantia durationis arborum atq; plantarum secundum diuersas mundi ætates , quanta est iumentorum:neque tanta iumentorum quanta est hominum.

Triplex causa humanã specie͂ debilitans,brutorũ duplex, plantarũ vnica.

Quod

Quòd vnaquæque species viuentium, suum habeat naturalem terminum. CAP. XXIII.

QVomodo itaq; propter hunc continuũ defectũ dixi mus singulis indiuiduis esse determinatum & præfinitum suæ cõplexionis terminũ: ita & de speciebus dice re nõ irrationabiliter possumus, esse videlicet vnicuique speciei suũ determinatũ terminũ, secundũ speciei naturalẽ virtutẽ. Aeq; enim hoc de specie & de indiuiduo, cõtinuus probat defectus. Si enim per generationẽ repararetur spe cies inæquali virtute vt antè fuerat, posset quidem rectè sentiri generationem sufficere ad perpetuandã speciem: quomodo indiuiduũ posset immortale per nutritionem seruari, si ipsa repararet indiuiduũ in tam bono statu quã antè fuerat. At verò cũ iam demonstratũ sit, & sanctę autoritas scripturæ, simul & ocularis experiẽtia hoc doceat generationẽ nõ potuisse cõseruare speciẽ absq; maximo & summe notabili ipsius defectu: manifesto infertur cõsequio, quòd tandẽ aliquando speciei virtus vsq; adeo sit debilitanda, vt non sufficiat ad vlteriorem sui cõseruatio nem, aliorúmque indiuiduorũ multiplicationẽ: sicq; prorsus collapsa cogetur deficere ad eũ modũ quo indiuiduũ (nõ obstante nutritione) tandẽ cogitur penitus in seipso deficere, neq; per nutritionẽ potest perpetuo seruari. Itaque, etiã si naturalẽ sequamur rationem, ipsa nobis monstrat omnes rerũ viuentiũ species nõ posse perpetuo stare, ac tandẽ necessario corrumpi debere. Errant ergo nõ solũ contra fidei regulã, sed & contra rationis normã, qui omnes præcipuas species vniuersi dicunt naturaliter esse incorruptibiles, & à patre posteriori æternas, licet aliquãdo accepisse eas fateãtur durationis principiũ. Quod etiã vulgo dici solet, per generationem res naturales secundũ speciẽ perpetuari, si veritatem habeat, intelligi debet nõ de perpetuatione simpliciter, sed secundum quid: quatenus videlicet longißimũ illud tempus quo species conseruantur vsq; in consummationem seculi, perpetuitas quædam ab hominibus æstimetur.

Quòd humanam speciem mirum in modum gula atque luxuria debilitant. CAP. XXIIII.

PRæter verò suprà adductã causam naturalẽ velocis humanæ defectionis, inuenimus etiã gulã & luxuriã,

humanã ſpeciẽ mirum in modũ infirmare, quę tamen inter cauſas extrinſecas veniunt cõputandæ,cũ non inſunt homini hæc vitia à natura,niſi forte quatenus aliquã habet prauã inclinationem ad eiuſmodi vitia,vt eſt homo ab infantia ſua pronus ad oẽ malũ.Inter hęc aũt duo,luxuria per ſe facit ad ſpeciei debilitationẽ.Eſt enim luxuria nimius & inordinat⁹ coẽũdo affectus coitus aũt nimiũ frequens ad vanã delectationẽ,& nõ iuxta naturæ ordinẽ ad ſpeciei cõſeruationẽ, ſobrie in vſum vocatus,facit, vt ſemẽ(per quod ſeruatur generatio)nõ ita potẽtis ſit virtutis ad ſpeciei reparationem,quã eſſet ſi ſobrie parciúſq; ac iuxta naturæ ordinẽ adminiſtraretur. Procedit itẽ ex luxuriæ vitio,quòd ante debitã maturitatẽ & perfectionem naturalẽ ad validã generationẽ ſufficientẽ, videmus homines ante tẽpus generationi intendere.Quid enim? An non ante oculos cernimus,puerulos adhuc atq; puellulas copulari coniugio,amplexibus vacare,intẽdere generationi, quorum anni ſi pariter iungantur vix ætatem attingent virilẽ?vt merito in prouerbiũ ſit tractũ,Pueros noſtra tẽpeſtate generare pueros.Ecce enim iam de teſta pullos educunt,quibus adhuc teſta,è qua iã prodiere, adhæret.Iam natulos geſtant in vlnis,qui pridie emerſerunt è cunabulis.Vix à lacte auulſi,lactant de ſe genitos:& patres matréſq; appellantur,qui necdũ ex ephœbis exceſſerunt,quibus nomẽ altius quàm puerorũ nõ cõpetit.Scilicet in brachiis prolem geſtant noui patresfamiliâs,quos adhuc cõueniebat pręceptorũ patrúmq; genibus impoſitos,ad diſciplinæ inſtitutionẽ ac morũ informationem, virgis cædi. Qui autẽ poſsit fieri, vt hoc pacto nõ plurimum debilitetur humana propago?Quemadmodũ enim granũ immaturũ aut ſemen nõ debita maturitate perfectũ,gignere nõ poteſt fructũ cõuenientem & fortẽ multæq; durationis:ita & in hominibus dicendũ videtur,eos, qui ſic antè tẽpus ſuæ propriæ perfectionis,generationi vacant,nõ poſſe efficaciter ſuæ ſpeciei cõſeruationẽ perficere.Vnicuiq; enim rei tunc cõuenit generare ſibi ſimile,cũ ſuam fuerit adepta perfectionem. Huiuſmodi ergo qui longe adhuc abſunt à ſua perfectione,quomodo feliciter ſibi ſimile generabunt?Et licet verũ ſit,hominem in anno XIIII. (quod ad maſculos attinet) in anno XI.

(quan

(quantum in fœminis)ad generationẽ vt plurimũ ſufficere, manifeſtũ eſt tamen, non poſſe illis tam perfectã ineſſe generandi virtutem, vt poſteaquã in robur virile euaſerint. Donec enim ad ipſius indiuidui augmentationẽ plurimum debet eſſe intenta vegetatrix potentia, nõ ita ſolicita eſſe poteſt de ſpecie, ad generationis ſemẽ perficiẽdum. Verũ poſteaquã augmentatione debitam indiuiduo induxit quantitatẽ, tũ liberius ad ſpeciei multiplicationem poteſt intendere, efficitq; tunc ſemẽ(quod de alimẽto ſuperfluo reſoluitur)potentius ad generandũ ſibi ſimile. Cæterũ, gula ipſa quanquã per ſe videatur magis ad indiuidui detrimentũ pertinere(eò quòd per ipſam nimia fit cõmixtio extranei cũ radicali humido, & calor minuitur, ac velut obrutus nimia infuſiõe extranei debilitatur atq; extinguitur)vergit tamen mediate ad ſpeciei detrimentum. Nam cum per indiuidua debeat generatio fieri, conſtat ad debilitationẽ ſingulariũ hominũ generantium conſequi infirmitatem generationis. Nam(cæteris paribus) eos qui fortiores ſunt & melioris cõplexionis, videmus progignere proles fortiores ac durabiliores illis qui infirmi ſunt ac debiles. Vnde non dubiũ eſt, hominẽ frugaliter viuentem & conuenienti mediocrique alimento vtentem ad generationẽ bonã eſſe magis aptum, eo, qui vorator eſt atq; ebrioſus. Quẽadmodũ enim cibo ac potu immodico impeditur bona nutritio & indiuidui diuturna cõſeruatio: ita etiã generatio & bona ſpeciei multiplicatio. Adde & hoc quòd pleriq; nimia venere ſeipſos exhauriũt. Facit enim nimia ſeminis emiſsio celeriorẽ exiccationẽ, & humidi conſumptionẽ. Vnde etiam in animalibus brutis videmus illa quæ maximè veneri incumbunt, celerius morte abſumi. Propter quod Ariſtoteles dixit, paſſerum maſculos minus viuere fœmellis: eò quòd maſculi(v[illegible]ſe ait)plurimã ſequantur venerem. Verũ illud ad ind[illegible]ũ videtur ſpectare, quantum ad ipſum venere vtentem. Quantũ vero ad prolem genitam, etiã in ſpeciẽ vergit detrimentum. Qui enim immoderatè rei venereæ indulget, & ſæpius quàm natura docet, ratioq; poſtulat, non poteſt hic niſi debilem gignere prolem, eò quòd ſemen non poſsit in eo tantæ eſſe virtutis, quantæ foret ſi hac in re eſſet moderatior. Cum enim ſemen multæ ſit

perfectionis & magnæ nimium virtutis(vt suprà ostendimus) verisimile est ipsum multo satis egere tempore, vt suæ virtutis accipiat perfectionem, & vt plenam accipiat ad suas operationes efficaciam.

Execratio detestatióque gulæ, atque luxuriæ, genus humanum infirmantium. CAP. XXV.

EST proinde nimiũ detestãda hominũ plurimorũ praua peruersitas, peruersáq; prauitas, q hisce vitiis abominãdis atq; execrandis ita sese fœdè cõmaculant. Similes facti iumentis insipientibus, equis & mulis, in quibus cũ non sit intellectus, solã insequentes sensus cõcupiscẽtiã ad quælibet sensui arridentia absq; interiori retinaculo suo motu ferũtur. Imò vero longe superant iumentorũ irrationabiliũ conditionẽ homines à deo cõditi rationales. In nulla enim iumentorũ specie ita videas mala prædicta (cibi dico ac potus, reique venereæ abusum) latißime patere, vt in specie humana, quæ ob rationis priuilegium merito debuit ab illis esse alienißima. Nam iumẽta mensurã sibi cõstituũt, sensus voluptatẽ, & cũ gratum aliquid propositũ fuerit, eatenus inde sumunt, quatenus oblectatur sensus: vbi autẽ abscesserit delectatio, caput auellunt, neq; sumunt vltrà. Propone (exẽpli gratia) equo aut asino sitienti aquã limpidißimã, propone (inquã) in abũdãtia: videbis donec sitis fuerit extincta, donec appetitus ille sensus fuerit sedatus, nõ habituros requiem: mox vero vbi impletũ fuerit sensus desideriũ, capite auerso desinunt haurire. Ita & in pascuis vberrimis videmus, posteaquã satietas facit sensum non vltrà herbis delectari, à pastu cessare animalia, & vel sopori se dare, vel obambulationi. At verò inter homines facile inuenias, imò nõ quæsitos paßim obuios videas, qui nulla sibi posita mensura, etiã sensibus omnibus reclamãtibus atq; abhorrentibus, cibũ potúmq; ingurgitant, donec crepet venter, indignũ existimantes cessare à poculis, aut à conuiuiis discedere.

Vide hominum intemperantiam.

Item in animalibus videmus, ea admodũ sobrie rarißimeq; vti venere, & id plerunq; statutis anni temporibus. Homines verò qui per rationem etiã perpetuo se refrænare poterant, irrationabilitate superantes irrationalia pecora, nullũ sciunt modũ, etiã ampliora quàm possunt fœdißime attentantes. Rursum animalia irrationalia à

natura deputatũ sibi modũ seruant, neq; nisi quantũ natura causa speciei seruandæ extimulat, re huiusmodi vtũtur. Homines vero nulla habita ratione multiplicationis speciei, nulla considerata honestate, modos indebitos, & quales natura horret cõiunctiones adinueniunt: sic in omnibus optimi creatoris, & piissimæ naturæ donis abutentes, in suã temporalem perniciẽ, multo verò magis in sempiternũ interitũ, paratũ reuelari in die nouissimo, quã do veniet iustus ille scelerũ vltor, summa districtione exquisiturus rationẽ de omnibus humano generi donis collatis, deus in æterna secula benedictus. Amen.

FINIT LIBER VIII.

PSALMVS HOMINVM GENERI commonitorius, pro donis magni dei futuris atque præsentibus.

Attendite genus hominum ad beneficia creatoris vestri: quanta contulerit vobis, tota mentis virtute considerate.

Ex his autem quæ iam præsentitis in tempore isto, transite ad cõsiderationem eorum quæ sunt quidem nunc abscondita ab oculis vestris, sed exhibenda in tempore suo.

Quod ad tempus hoc attinet, ecce corpus mirabile, & nobilẽ animã donauit nobis: calorem vitalem ad operandum in corpore mirabilia ipse inseuit corporibus nostris.

Cibos omnigenos ad abundantiam præstitit nobis, vt reficiamur ex eis ad abundantiam consolationis nostræ.

Ad sustentationem corporis escam donauit ad sufficientiam: non defuerunt ab initio quæ nostro conducerent pastui.

Per annos singulos germinat nobis terra præstantissimos fructus suos: cuncta semina è matre terra progignunt fœtus suos.

De terra prodire facit benignissimus creator deus firmamentum panis, & vino quod lætificet cor hominis, hortos implet vinearum.

Neque vero solũ necessaria præbet sustentationi nostræ, sed etiam quæ ad voluptatis proficiũt oblectationem, abunde ministrat nobis.

Poterat quidem panis sufficere ad confirmandum corda filiorum hominum, & aqua in sitis refrigerium.

Non hæc tamen ipsi pro sua munificentia videbantur sufficientia: delicias etiam voluit adijcere, & magnificas ciborum diuitias.

Præter nãque panẽ cõfirmantẽ dedit carnes iumentorũ magnorum atq; paruorũ: carnes volatiliũ, natatiliũ, & gradientiũ super terram.

Insuper & fructuum suauissimorum miram varietatem ex con-

similibus fere lignis prodire iubet: mellis quoque dulcedinem, & vini iucunditatem voluit adiicere.

Non erant autem hæc omnia humano pastui necessaria: suffecisset vtique nutrimento hominum horum minus quàm dimidium.

Attamen sic ipse voluit, qui gaudet magnifice benefacere: ita illi visum fuit diuiter enutrire filios suos.

Ita illi complacuit gustum quendam præbere superuenturæ æternæ dulcedinis: quam licet non sit contemplatus oculus, ipse tamen absconditam seruat se diligentibus.

O quam magna multitudo dulcedinis tuæ domine, quā præparasti diligentibus te, quàm erit beatus qui mādūcabit panem in regno Dei:

Si nunc ita diuiter, ita magnifice, ita delicate enutris corpora nostra, mortis corruptioni necessitatis lege succubitura: ò quanta præstabis olim resuscitatis, mortéque solutis, in præsentia vultus tui.

Quomodo satiabimur, apparente gloria tua, quomodo inebriabimur ab vbertate domus tuæ, potati voluptatis tuæ torrentibus.

Nunc quidem donec Adæ debito subiacemus, cibo tuo instauramus corpora nostra, vsque dum aduenerit terminus quem constituisti vnicuique ad persolutionem debiti.

Quod calor vitalis (quem infudisti nobis) depascit, instaurat alimentum à te subministratum nobis: donec tandem virtute deficiente mors aduenerit: quam superinduxit nobis iniquitas nostra, & iustum decretum tuum.

Illic vero absque metu mortis, & corruptionis pauore persistemus stabiles, nihil erit consumens, nihil instaurandum in locū deperditi.

Tua enim virtute longe illinc omnis profligabitur consumptio, interitus, & mors non accedent ad tabernaculum sanctum tuum.

Non patietur cibus ille tuus, quem apud te manducabimus, in perpetuum dissolui compositionem corporis nostri, in perpetua immortalitate gloriosi indissolubiles que conseruabimur.

Panis quem ibi propones conuiuis tuis, non exhibebit laborem dentibus: molis non egebit dentium vt conteratur in eis.

Illabetur per sese dulciter vt mel gutturi nostro, & penetrabit suauitas eius vsque ad intimum cordis nostri.

Implebit suauitate animas nostras: omnia ossa nostra dicent, Domine quid simile potest esse huic dulcedini?

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & semper: & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN

IN LIBRVM IX.

CONSIDERATIONIS PHYSICAE DE SENSIBVS EXTERIORIBUS, eorumque organis, & sensibilibus, praefatio.

RAETER potentias illas vegetatiuas, quibus omne viuens ab autore omnium Deo dotatũ conspicimus; vel ad suiipsius conseruationem siue perfectionem, vel ad suæ speciei sustentationem, experimur in animantibus esse alias quasdam vires exteriores, quibus rerum extra existentium mirabili modo possunt species, atque simulacra in se suscipere, absq; vlla reali susceptione corporum illorum quorum apprehendunt simulacra: sicque fit, vt cætera omnia tam animata quam inanimata, possint hisce viribus animalia variis modis appræhendere: quædam quidem longius absentia, quædam vicinius presentia, iuxta virium harum diuersitatem, secundum perfectionem maiorem atque minorem. Has autem potentias sensitiuas dicimus, & vulgata appellatione ab officio sensus appellamus. Horum quidam organum habent exterius patens, resque ipsas non nisi exterius præsentes & obiectas percipiunt, vt visus oculum habet pro organo, & non nisi præsentialiter obiectos oculo colores percipit: quos proinde sensus exteriores rectè appellamus. Ac de his nunc præsentis libri aggredimur determinationem, de illis qui interius latent absconditi, post expeditum horum qui iam propositi sunt tractatum, sermonem (Deo donante) facturi. Ita enim ordo exigit disciplinæ, vt de iis quæ nobis nunc sunt notiora, sensibusque nostris magis exposita, prius absoluatur determinatio, quam ad ignotiora & occultiora fiat progressus.

De numero sensuum exteriorum & specialiter de visu.

CAP. I.

DE potentiis, quas exteriores sensus appellamus, dicturi, commodum quot sint, & quæ ipsorum obiecta præmittemus.

Quinq; sensus exteriores. Sunt autem ſenſus exteriores quinque, viſus,auditus,odoratus,guſtus,&tactus. Obiecta quoque totidem ſunt,hæc videlicet, viſibile, audibile,guſtabile,odorabile,& tangibile. *Quinque obiecta.*

Omne enim ſenſibile,vel eſt viſibile, vt colores, lux & lumẽ:vel audibile,vt ſoni:vel odorabile,vt odores:vel guſtabile,vt ſapores:vel tangibile,vt calidum,frigidum,ſiccum,& humidum. Vnde color eſt obiectum viſus,hoc eſt, id quod per ſe à ſenſu viſus percipitur,& cuius ratione cętera colorata videntur,ſub colore intelligẽdo lucem & lumen,quæ etiam per ſe ſunt obiecta viſus. Sonus,eſt obiectum auditus:ſapor,obiectũ guſtus:odor,olfactus:qualitas tangibilis(ſub qua ſunt calor,frigiditas, humiditas, ſiccitas)obiectũ eſt tactus: ita vt nihil percipiat auditus, niſi ratione ſoni: nihil guſtus, niſi ratione ſaporis:nihil odoratus,niſi ratione odoris:nihil tactus niſi ratione tangibilis alicuius qualitatis. Ad clariorem prædictorum intellectum faciunt quædam diuiſiones Ariſtotelis, ipſum ſenſibile in aliquot membra ſecantes. Prior eſt,

Senſibilium,quædam per ſe,quædam per accidens ſentiuntur.

Id eſt,eorum quæ ſenſu percipiuntur,alia ratione ſuæ naturæ,& nõ ob aliud inexiſtẽs percipiũtur,alia ob aliud inexiſtens. Prioris exempla ſunt quinq; ſenſuum obiecta color,ſonus,&c. Poſterioris ſunt omnia horum obiectorum ſubiecta,vt homo, equus,lapis, planta, &c. Ratione coloris videntur,ſoni cauſa audiũtur, odores ab odoratu percipiuntur,& nõ ex propria natura. Altera diuiſio,

Senſibilium per ſe,alia ſunt vniuſcuiuſq; propria ſenſus,alia cõmunia cunctis. Proprium ſenſibile eſt,id quod alio ſenſu ſentiri non poteſt, & circa quod error fieri nequit.

Id eſt,quod vnico ſenſu exteriori per ſe ſeu ſpeciem percipitur,& circa propriam,quod ſenſus non erat ſeu decipitur,ita vt videat non colorem,pro colore,aut audiat non ſonum pro ſono,odoretur non odorem pro odore: & ita in cæteris,licet ignoret quid ſit habẽs colorem,&c.

Senſibilia communia ſunt quæ nullius ſunt propria ſenſus, ſed omnibus communia.

Cuius ſententia ex definitione præcedēti facilè patet. ſunt huiuſmodi, motus, quies, numerus, figura, & magnitudo ſeu quantitas continua permanens. Hæc enim à pluribus ſenſibus exterioribus percipiūtur, licet nō ab omnibus, vt motus & tactu & viſu eſt perceptibilis, ſecundum Ariſtotelem. Habent autem hi quinque ſenſus, ſuum quiſque organum & medium.

Organa ſunt hæc, oculus, aures, lingua, nares, neruus tactiuus.

Aqueus ſiue cryſtallinus, in quo recipitur ſpecies & eius virtute fit viſio in oculo. Dicunt enim in centro huius humoris perfici viſionem. Et propter hunc humorem Ariſtoteles dixit oculū eſſe aqueum: quod probat etiam ex aquæ effluxu, cum oculus fuerit cōfoſſus: & ex prouidentia naturæ, quæ circa pupillam circumpoſuit albuginem pinguem & calidam in modum adipis illis animalibus, quæ ſanguinem habent, item & palpebras: hoc ingenioſe factū dicens à natura, vt humor ille pupillæ per frigus nō aliquādo coagularetur vel congelaretur. Ab hoc autem humore vlterius tēdunt ad cerebrū, à duobus oculis duo nerui, qui in vnum conueniunt ſeſe interſecando, qui neruus opticus, id eſt viſiuus dicitur. Notandum verò quòd tam oculus, quam anima, quàm etiam potentia viſiua, videre dicitur, verū id diuerſis intelligitur modis. Oculus enim videt, quia viſionis actum in ſe habet. Anima videt tanquam efficiens præcipuum actus videndi, & viſiua potentia tanquàm efficiens inſtrumentale.

De obiecto viſus, colore, & luce. CAP. II.

SVnt autem quæ videntur (vt diximus) colores, lux, & lumen, quanquam lumē non proprie terminet viſum. Eſt enim lumen ſpecies lucis, & lux in lumine videtur, & ipſum de ſe ſpargit per mediū in organū ſicut color diffundit ſuam ſpeciem in organo, & per eā videtur. Species autē propriè non videtur, ſed per ipſam videtur id à quo diffunditur in ſenſum. Vbi notandū, quod color vt in oculo ſuā ſpeciē diffundat, requirit luminis illuſtrationem. Non enim poteſt color immutare mediū, neq; proinde,

mouere sensum, nisi cadente super ipsum aliunde lumine, extrinseco. Lux verò non eget alieno lumine, quandoquidem ipsa secum lumen affert, in quo videtur. Vnde si sic esset color, semper esset visibilis tam de die quam de nocte. Imò vero per contrarium superueniente extrinseco lumine lux impeditur, ne videri possit: si superueniat, inquam, lumen maius. Nam maius lumen obfuscat minus: quẽadmodũ manifestè patet in luna, & stellis, quę latẽt, donec solis lumẽ abscedat, post cuius abscessum videri incipiunt, si aliud nõ intersit obstaculum. Attendendũ verò quod diximus, vt color videatur requiri ad luminis alieni illustrationẽ. Nam quædã reperiũtur duabus rationibus visibilia, partim ratione coloris sui, partim ratione luciditatis, vel fulgoris. Patet hoc secundũ in lignis putridis, oculis cattorum, vermibus quibusdã, & pisciũ ossibus. Hæc enim in nocte, & si quando ab eis lumẽ extrinsecum secludatur, videntur secundum lucẽ quam habẽt. Per diẽ autem cadente super ipsa extrinseco lumine secũdum colorẽ propriũ longe alia videntur. Vnde & falli nõ raro cõtingit eos, qui sulphurata in cattorũ oculos impingunt, aut aduersus truncos putridos nocte consurgunt, ossáve huiusmodi pro re quapiã pretiosa decepti colligũt existimantes se aut carbones videre ignitos, aut homines armatos cõtrà stantes, aut pretiosa quæq; metalla reperire. Hæc ergo corpora sic duabus rationibus visibilia, ratione quidem coloris (quẽadmodũ alia corpora) non vidẽtur nisi in lumine, ratione autẽ fulgoris illius, nõ nisi in tenebris. Sunt autẽ quæ secundũ idem, & de die videntur, & de nocte, quemadmodũ videlicet flamma ignis medio die videtur in lumine etiã non proprio. De nocte verò videtur per lumẽ propriũ, quod de se diffundit. Secundum idem tamen videtur, quamuis non in eodem lumine.

Arist. c. 7. 2. lib. de anima.

Quibus rebus conueniat color. CAP. III.

Quibus cõuenit color.

NOn inuenitur autem color proprie acceptus, nisi tantum in corporibus terminatis, hoc est opacis, & quæ translucentia siue penitus diaphana non sunt. Licet autẽ solũ color ille qui in extremitate apparet corporis opaci, super quod cadit lumen à corpore lucido, moueat visum atq; ab oculo videatur, est tamẽ secũdum veritatem color etiã in partibus interioribus ipsius corporis opaci,

æque atque in extrema, quemadmodum ad oculum patet in corporis diuisione, vbi manifeste color in vtraque parte se offert, qui non per diuisionem illic generatur, sed ante diuisionem præfuit, tametsi non apparuit. Quòd autem non videatur nisi ille qui est in extremitate, inde est, quòd hic solus lumine illustretur. Nam ad colorem qui interius est, non potest luminis fulgor pertingere.

Atq; hoc est, quod Aristot. in libr. de sensu & sensato.

Colorem actu sensum vel sensationem facientem definit esse extremitatem perspicui in corpore terminato.

Quid color actu sensum mouens.

Solum enim ille color qui in extremitate est corporis opaci, visum mouet: quoniā lumen adueniens corpus tale in sua extremitate tantum facit esse perspicuum.

Perspicuum est, quod est quidem visibile, non autem per se, sed per alienum colorem.

Id est, corpora diaphana, id est, trāslucentia, vel trāsparētia, quæ visum nō terminant, sed perspicua sunt (vt aër, aqua, cœlestia corpora, & quædā alia corpora, solida) non sunt colorata, neq; per se sunt visibilia, nisi quatenus luminis sunt in se susceptiua, ratione cuius fiūt visibilia. Vnde cœlos non videmus vt coloratos, neq; aërem, neq; aquā, sed tantum vt luminosa, cum lumine fuerint illustrata.

Potentia perspicuum est, id in quo nunc idipsum inest, nunc tenebræ.

Id est, quòd aptum est suscipere lumen, actu tamē non habet: cum autem corpora huiusmodi luminis susceptiua, lumine vacant, tenebræ dicuntur.

Sunt enim tenebræ priuatio luminis in corpore susceptiuo. Est autē perspicuum omne aptum medium visus (cum fuerit lumine collustratum) per quod color posit videri.

Perspicuum versus medium.

Vnde Aristoteles definiens colorem, ait.

Color est, motiuus eius quod est perspicuū actu, & id est ipsius natura.

Id est, color est qualitas emittens sui speciem visibilem per corpus perspicuum, lumine collustratum, idq; suapte natu

natura. Non est autem actu perspicuũ vel diaphanũ, sine lumine. Perspicuum ergo actu mouetur & immutatur à colore, quatenus videlicet color in perspicuum imprimit suã similitudinem, ipsum verò perspicuum consequenter immutat visum. Atq; ita per mediũ perspicuum color immutat visum. Sic etiã lux medium perspicuũ prius immutat, lumẽ in ipsum diffundendo, ac per medium ita immutat visum. Admodũ verò aptè hoc natura disposuit, vt corpus perspicuũ, quod est visus medium, non habeat vllum in se colorẽ. Si enim colorem aliquem in se haberet proprium, color ille impedimento esset discernendis coloribus. Nam quicquid per tale mediũ videretur, consimilis coloris iudicaretur, veluti cum per vitrũ rubeũ, quod intra se habet rubedinẽ, cernimus, quicquid cõspicimus apparet rubeũ. Prouidè ergo hoc natura disposuit, vt mediũ visus ꝑ quod debeat color discerni, careat natiuo colore. Ob hoc verò & lumine proprio, siue propria luce carere videtur ne luci cuilibet percipiẽdæ præbeat impedimẽtũ. Lumen autẽ (iuxta Aristo.) est actus huiusce perspicui, ea nimirum ratione, qua perspicuũ est.

Medium visus nequaquam impedit visionem. CAP. IIII.

Opinio Democriti.

EX prædictis patet, non recte sensisse Democritũ, qui existimabat, si totũ spatiũ, quo cernimus, esset vacuũ, acutius expeditiusq; singula posse videri, adeo vt formica posit per mediũ vacuũ in cœlo videri. Sic enim ista procedit imaginatio, quasi perspicuũ intermediũ impediat visionẽ, quod veritatẽ nõ habet, cũ potius eam adiuuet, imò sine eo nõ posit fieri. Si enim esset vacuũ inter cœlum, & oculum nostrum, nihil penitus posit eorum quæ in cœlo sunt, à nobis videri. Medium enim, primũ à colore vel luce immutatur, & per ipsum mediũ perspicuum immutatũ consequẽter immutatur oculus. Illud tamen verum est, ꝙ medium si incrassatũ fuerit, impedimentũ præstare posit, vt quanto magis à perspicuitate recedit, tanto ægrius per ipsum fiat visio, velut cum aër in nubiũ dẽsitatem ingrossatur, quẽadmodũ per aquã difficilior fit visio quàm per aërem, cũ tamen vtrunq; sit medium visionis. Quòd autem mediũ actu perspicuũ esse debeat, & lumine collustratũ, vt fiat visio, quæri solet, an ex parte coloris hoc sit, an ex

an ex parte oculi. Est autem probabilius, ꝙ ex parte coloris hoc procedat, quoniã videlicet color suapte natura non potest immutare mediũ, nisi actu perspicuũ, & lumine collustratũ, neq; potest nisi lumine super ipsum cadente, suã speciẽ in aërem imprimere. Nam (quãtum ad oculum attinet) experimur, hominẽ in tenebris densissimis positum videre candelam lucentẽ à longe, quod argumentũ esse videtur pro oculo, quòd ipse ex sua natura nõ requirat sui ipsius illuminationem, sed ex parte ipsius coloris, qui nõ potest aliter nisi in perspicuũ actu suam speciẽ imprimere. Et illa, q̃ iam suprà diximꝰ, in tenebris videri ratione sui fulgoris vel luciditatis, ab oculo nõ illuminato videntur. Cum autẽ oculus per suam potentiã visiuã possit nullo lumine illuminatus percipere flammã & huiusmodi fulgorẽ, videtur ipse quantũ ex se non requirere illuminationẽ alicuius luminis extrinseci, vt videat colorẽ. Propter quod dixerunt nõnulli esse in oculo quandã lucem, qua sufficiat (etiã si extrinseco lumine non illustretur) quantũ ex sua natura, apprehẽdere visibilia. Quod tamen nõ videtur de luce proprie dicta veritatẽ habere, sed tãtũ de claritate, limpiditate, ac pspicuitate, quæ est in pupilla ad modũ crystalli resplendentis. Lux autẽ proprie dicta nõ illic ponẽda est, eadẽ ratione qua nec color. Quomodo enim si color aliquis proprius esset in pupilla, impediret colorũ distinctionẽ, atq; ob hoc denudatũ esse oportet organum visus ab omni colore, vt omniũ possit colorũ speciẽ absq; impedimento suscipere, & de omnibus iudicare: ita & de luce proportionabiliter apparet dicẽdũ.

De auditu & eius organo. CAP. V.

INter sensus exteriores secundo loco ponitur auditus, cuius est sonos oẽs atq; voces & eorũ differẽtias percipere. Quomodo autẽ de visu diximus, quòd consistit in quodã aqueo, in humore scilicet crystallino qui est intra oculũ: ita de hoc sensu dicũt: quòd sit in quodã aëreo, siue in quodam aëre connaturali circundato membranula, & intra aurẽ diligenter abdito, prouidéq; concluso, ad quẽ cum species soni per aërem extrinsecũ delata fuerit, suscepitq; intra se speciem soni: ita causatur auditio, fitq; ibi soni perceptio: sicut visio fit in pupilla oculi, suscepta in eam coloris specie. Hunc autẽ aërem natiuũ, prouida natura,

obiectus solari radio, vel admoto propius lumine candelæ, non immotus persistat, sed ocyus sese voluat, & palpebras tremulas frequenter claudat, ne nimio lumine ipse offundatur, & sensus ipsius harmonia dissoluatur. Quibus autem hoc deest: visum habent læsum. Vnde cæcos videmus admota lucente candela oculos nihil retrahere, & surdi vel surdastri manum auri apponentes, sonum illum supradictum intra aurem non percipiunt.

De sono qui est obiectum auditus. CAP. VI.

Est autem sonus proprium obiectum auditus, ita vt nihil nisi gratia soni audiri posit, & quicquid auditur, gratia soni audiatur.

Est autem sonus, motio eius, quod eo motu moueri potest, quo mouentur ea quæ resiliunt à corporibus leuibus, cum quispiam percutit.

Obiectū auditus sonus.

Hanc definitionē patet esse causalē, & hic redditur sensus: Sonus est qualitas quædā causata in medio ex collisione siue percusione duorū corporū adinuicem, qui cū totum oppleuerit mediū vsq; ad organum auditus, efficit auditionē. Ad quemlibet enim sonum causandum tria requiruntur: scilicet percutiens, percussum, & mediū. Quāquam horū aliqua secundū rem interdum cōtingit coincidere, vtpote cum vnū duorum fungitur officio, veluti cū quis virga violenter percutit aërem, idē aër quatenus violenter ictus habet rationē percusi, quatenus verò in se sonū recipiens, dicitur mediū. Vnum autem corpus per se solùm nō potest sonū efficere. Notandū verò, ꝙ sonus non in ipso est subiectiue quod percutit, neq; quod percutitur, sed in medio circunstante (aëre scilicet vel aqua) quod ipsum in se recipit. Cum enim ex ictu mallei super campanā sonus editur, nō est ille subiectiue neq; in cāpana percussa, neq; in percutiēte malleo, sed in aëre circunstāte, & per impulsum siue ictū moto circūgyrato, in quo suscipitur soni qualitas. Vnde ꝙ campana sonare dicitur vel malleus, extrinsecè intelligitur, quatenus videlicet sonū edunt sua percusione, quemadmodū Solem dicimus calidum, qui tamen vere calorem non habet, sed caloris est tantum effectiuus. Atque ita corpora sonora dicimus, quatenus soni sunt effusiua, vbi fuerint icta. Aër verò tā-

Soni definitio.

Tria ad sonum requisita.

etsi

etsi in se habeat subiectiue sonũ, non tamen ab eo secundum concretum aliquod vulgo vsitatũ denominatur. Nõ enim dicitur aër sonans, neq; etiam (iuxta cõmunem vocabuli acceptionem) dicitur sonorus, tametsi sono sit informatus. Qua in re manifesta inter sonum (qui est obiectum auditus) & inter obiecta aliorum sensuũ differentia est, quoniã color subiectiue est in re quæ per ipsum videtur, & odor in re est quæ per ipsum odorem tantũ percipitur, sapor item in re quæ gustatur, & tangibilis qualitas in re quæ tangitur. Solus autẽ sonus nõ est in re quæ auditur, sed ab ea tantum procedit, & in medio recipitur. Solus etiã sonus in ipso medio realiter existit. Cæterorũ autem obiecta sensuum tantũ sunt in medio intentionaliter, videlicet secundũ suam speciẽ. Fit autẽ sonus non absq; locali motu. Cũ enim sonus nõ fiat sine collisione, & concussione, percussio verò nõ absq; motu consequẽs est nec sonũ posse fieri absq; motu. Sic autẽ fieri dicunt sonum in collisione corporũ, quomodo in aquæ superficie fieri videmus, si iniiciatur lapillus. Videmus enim circa locũ iniectionis in aqua fieri circulos, & primũ quidẽ minores, ac deinde continuo maiores in longã distantiã, iuxta quod iniectio magis fuerit violenta, aut maior fuerit aquæ circa locũ iniectionis cõmotio. Ipse autem locus iniectionis videtur esse centrũ omniũ illarum circulationum, & circum ipsum sese gyrant per circuitũ apparẽtes illi circuli. Ita dicunt, cum facta fuerit in aëre collisio duorum corporum, ipsum aërem fortiter impulsum per circuitum se gyrare (ita vt locus collisionis sit quasi centrum huius circumgyrationis) idq; in circulationes continuo maiores, cũ quo motu pariter & sonus dispergitur à loco collisionis, donec tandẽ ad aurem vsq; perueniat.

An sonus realiter debeat ad organum vsq; diffundi. CAP. VII.

QVomodo verò sonus ad aurẽ perueniat, an secundũ seipsum, an secundũ suã speciẽ, dubiũ est. Quidã dicunt, ipsum sonũ sese realiter multiplicare vsq; ad organũ auditus, atq; ibi suã speciẽ imprimere organo, vt percipiatur ab auditu. Probabilior tamen est contraria sententia eorum, qui dicunt, in aëre quidem proximo & circundante locum percussionis, per circuitum ad aliquam distantiã realiter sonum causari, iuxta vehementiã collisionis

ſionis,quouſq; videlicet per hunc ictum aër mouetur per circuitũ huius percuſsionis:in partibus autẽ elongatioribus nõ eſſe realiter ſonũ,ſed ſpeciẽ ſoni ab ipſo ſono qui eſt in partibus vicinioribus diffuſus:quomodo calor de ſe ſpeciẽ diffundit in mediũ,per quod attingit organũ viſus. Neq; enim cauſa videtur ob quã amplius debeat ſonus per ſuã realem præſentiam immutare organũ, quàm color. Vnde videtur(iuxta hanc probabiliore ſententiã) ſic ſe habere aër proximus corpori ſonanti,eiq; cõtigu⁹, & ſonũ in ſe habẽs,quomodo corpus coloratũ. Ipſum verò aërem remotiorẽ,ad modũ aëris immutari ſpecie coloris. Vnde quòd ſuprà diximus,ſonũ tunc efficere auditionẽ,cũ vſq; ad aurem totũ oppleuerit mediũ,intelligẽdũ eſt,partim ſecundũ ſe,partim ſecundũ ſuã ſpeciem. Et id quidẽ omnino videtur rationi magis conſentaneũ. Videmus enim in corporibus duris,nonnunquã ex paruuli corporis ſuper durũ aliquod colliſione ſonũ fieri,qui locum aliquẽ valde magnũ immutat:vt ſi quis in tẽplo magno,lato,& alto ſilicem paruulũ ſuper lapideũ pauimentum deſuper cadere ſinat,abſq; aliqua ſingulari vehemẽtia,auditur ſtatim ſonus vſq; ad extremã partem templi. Nequaquã autem videtur ſonus realiter per omnes angulos eius diffundi. Cũ enim dicant per aëris motum ſonum deferri,quo pacto id videatur rationi conſonũ, vt ex tam paruuli corporis ictu totus aër,qui in tam amplo loco eſt, dicatur localiter moueri? Item cũ leui ictu in cymbalo fit tinnitus,ictus vtiq; leuiſsimus eſt: nec rationabile videtur,vt tam minimo & leuiſsimo ictu totus dicatur aër, qui in templo eſt,moueri. Auditur tamen ſonus cymbali vſq; ad extremos angulos. Vnde veriſimile videtur,quòd ſonus lapilli iſtius aut cymbali in partibus elongatioribus non niſi intentionaliter inueniatur,realiter autem tantum in partibus proximis loco colliſionis.

Non ſemper maiorem ſonum audiri remotius. CAP. VIII.

QVòd ſi quis interroget,quo pacto tam modicus ſonus tã longè poſsit immutare aërẽ,& paruuli corporis tam modica percuſsio,quo tã late poſsit ſpeciẽ ſoni ſpargere:cũ corpora multo maiora colliſa etiã fortius nõ tam longe ſpargant,neq; tam late diffundant ſuã ſpeciẽ. Vnde ſi magnum pondus plumbi deſuper caderet ſuper

pauimentũ lapideũ, vix tam longe audiretur quàm sonitus parui cymbali, aut cadẽtis desuper lympidi lapilli super duro lapideo pauimento. Huic quæstioni nõ admodũ difficulter adhibetur respõsio, facta analogia ad naturam colorũ. Nam vt in coloribus non semper ille longius immutat visum qui quantitate maior est, sed qui ex sese clarior & luci similior (quemadmodũ color albus quãtitate modicus, longius immutat visum quàm color niger quantitate maior: itẽ color rubeus & ceruleus multo lõgius, quã viridis aut fuscus) sic & de sonis dicendũ, quòd quidam ex sua natura sunt magis immutatiui medij, & speciẽ suã facilius latiúsq; diffundentes, quàm alij: vt soni acuti magis sunt motiui auditus, quàm graues. Atq; hac ratione cõtingere potest, vt corporũ sonantiũ, illud longius audiatur, quod minorẽ edit sonũ, quàm ipsum quod longe efficit realiter maiorẽ. Et fieri potest, vt duorũ corporũ sonantiũ id quod latius realiter diffundit sonũ, non ita longe audiatur, vt illud quod nõ ita longe realiter sonũ fundit. Potest enim vehemens & fortis corporũ duorũ cõcussio late sonũ spargere, quomodo & late mouet aërẽ per circuitũ: ipse tamen sonus editus non erit de sui natura speciei late diffusiuus: alter cũ sonus modicus, acutus, clarus, & limpidus, ex collisione leui generatus, late suã dispergat speciẽ, & per distans admodũ mediũ possit eam ad auditum transmittere. Nouissime de sono in generali & illud aduertẽdũ est, quòd recipi possit nõ solũ in aëre, verum etiã in aqua: tametsi in aqua minus percipi possit, fitque subobscurior, eò quòd propter eius crassitiẽ velut hebescat & supprimatur. Potest quoq; etiã homo in aqua audire (tametsi obscuri⁹) quãdiu per tortuosum & curuũ iter in aurem prohibentur aquę ingredi. Vbi veró locum hunc occupauerint aquæ, qui est intra aurẽ, & ad pelliculã qua aër connaturalis tegitur peruenerint, indisponitur organum, ne amplius percipiat sonos.

De voce, quomodo fiat, & quibus conueniat. CAP. IX.

EST autem quædã particularis species soni conueniens solis animantibus, licet nõ omnibus, quam vocẽ appellamus, definiturq; ab Aristotele hoc modo,

Vocis definitio.

Vox est ictus aëris respiratione attracti, qui quidẽ

ab

ab anima fit ea quæ in partibus collocatur, ad eam partem quæ gurgulio appellatur.

Quæ definitio hunc in modũ est intelligenda: vox est sonus causatus ab ictu aëris ab anima respiratione attracti, & percussi ad vocalẽ arteriã, cũ alicuius significationis imaginatiõe. In qua definitione sonus pro genere ponitur. Cætera verò ad exclusionẽ aliorũ sonorum quę voces nõ sunt, addũtur. Cũ enim dicitur vox est sonus aëris respirati ab anima, manifeste ostenditur. vocẽ nõ nisi rebus animatis competere: neq; illis quidẽ omnibus, sed iis tantũ quibus cõuenit respiratio. Aër enim respiratus dicitur, qui est per respirationẽ attractus, qui postquã impetu fuerit concussus ad vocalem arteriã, siue gurgulionẽ, hac cõcussione sonũ efficit. Manifestũ enim est, quod aër per respirationẽ attractus inquantum huiusmodi non efficiat vocẽ. Alioqui perpetuo homo vocẽ ederet, cum perpetuo respiret. Sed neq; per solã aëris prius attracti emissionem. Nã & silens homo emittit attractũ aërem. Verũ cũ intus contentus aër cũ impetu cõcutitur ad latera gutturis, ad vocalem arteriã ita demũ vox efficitur. Ex quo primum euidens est ratio, quare pisces in aqua vocem nõ formẽt. Sola enim respirantia possunt vocẽ edere, piscibus autem nõ est respiratio. Itẽ neq; vocalem habẽt arteriã aut gurgulionem. Quidã tamen pisces sonitum aliquem faciunt attritu branchiarũ, qui vox nõ est dicẽdus, quẽadmodum neq; sonus quẽ faciunt apes & muscæ confricatione siue impulsu alarũ. Imò neq; quilibet sonus ex partibus humani corporis factus vox dicitur, quemadmodũ manuũ cõplosio, aut pedũ concussio nõ dicitur vox, eò quòd nõ fit ex collisione aëris respirati ad vocalem arteriam. Patet etiã quòd sonus ille quẽ faciunt dormientes dũ stertunt, nõ mereatur vocis appellationẽ, tametsi fiat ex aëre per respirationẽ attracto. Nõ enim fit hic sonus per cõcussionẽ aëris ad vocalem arteriã. Quod autẽ additur in definitione, cũ imaginatione, id est, intentione aliquid significãdi, ideo additur, quia hæc est natura vocis, & ad hoc vox ordinatur, à natura tam in hominibus quàm in brutis, vt per eã aliquid significetur. In hominibus quidem, vt inuicem sibi possint indicare mentis cõceptũ & animi co-

gitatũ,inuicémq; ſibi ſecreta animi patefacere & cõmunicare,nõ neceſsitatis ſolũ ſed etiam amicitiæ gratia. In brutis aũt,vt affectus ſenſuales poſsint aperire: verbi gratia,cõcupiſcentiã cibi aut potus,iram,metũ gaudiũ. Quẽadmodũ cũ canis latrat,irã indicat aduerſus incognitum, vel cibũ expoſcit à domeſtico,quaſi patefaciens cibi defectũ,& ſui poſtulans fieri memoriam. Nonnunquam verò ad gaudiũ oſtentandũ & applauſum,exclamant,latrantq́ue blandius,vtunturq; bruta in ſingulis affectibus exprimendis accommodatis vocibus iiſque diuerſis,iuxta quod prudens ſpeciei vnicuiq; natura indidit. Vnde canes nunc latrantes,nunc gementes, nunc eiulantes,nunc velut,ſecundũ multiplicatum ſonantes,ad diuerſorũ affectuũ demonſtrationẽ percipimus. Ponit quoq; Ariſtoteles aliam breuiorem vocis definitionẽ,hanc videlicet,

Vox eſt ſonus quidam animantis.

Quæ ex præcedenti ſupplenda & intelligenda eſt.

Quomodo reſpiratio item & lingua ad plura conducit,& de vocali arteria. CAP. X.

AD exactius verò perſpiciendũ naturæ ipſiuſq́; naturæ autoris beneficiũ,attẽde nõ ſimplex eſſe reſpirationis officiũ. Nam primũ cõducit reſpiratio ad præcordiorũ calorẽ temperandũ. Nã à corde calor nimius egreditur ad præcordia,qui niſi cõtinua aëris attractione refrigeraretur,impoſsibile foret animal in vita perdurare, facileq; caloris exceſſu abſumeretur. Propter quod deus naturæ pulmonẽ circũ præcordia velut follem poſuit per circuitũ,qui aërẽ ſeſe aperiens ac dilatans cõtinuo attrahat,iterúmq; ſe cõprimẽs eiiciat,vt attrahat alium: ſicq; ꝑpetuo,donec animal viuit,hãc ſeruat viciſsitudinẽ,hac autẽ reſpiratione nõ egent animalia exanguia,neque illa etiã quę licet modicũ ſanguinẽ habeant,nõ tamen tantũ, vt præcordiorũ ab eo inflãmãtio huiuſmodi expoſcat refrigerationẽ: cuiuſmodi ſunt piſces in aquis habẽtes mãſionẽ,vbi nõ poteſt fieri reſpiratio. Et quãtũ ad hũc vſum eſt reſpiratio neceſsitatis,propter ſcilicet animalis vitam conſeruandã. Alterũ verò ad quod ordinatur reſpiratio non neceſsitas ſimpliciter eſt,ſed tantũ boni gratia, & ad vtilitatẽ ſiue cõmodũ animalis,hoc eſt ad vocẽ formãdã,

per

per quã animi aut sensus exprimat affectus atque cogitatus. Atq; ita etiã de lingua cõsideramus,quòd ad duo à natura deseruiat:quorũ prius est,ad vitæ animalis quandã necessitatẽ,ad gustandũ videlicet & discernendũ inter sapores quòd in animali est propter nutritionem,ad cibi conuenientis acceptionẽ vel disconuenientis abiectionẽ. Alterũ verò est solũ boni & cõmoditatis gratia,videlicet loqui & verba formare:quod simpliciter non est necessariũ humanæ vitæ:quandoquidẽ & muti absq; hoc officio vitã seruant. Propter quod etiã primũ officiũ in omnibus hominibus cernitur habere lingua,donec viuunt:secũdũ verò quibusdã deficit. De vocali autẽ arteria,ad quã superius dictũ est fieri debere collisionẽ aëris ad formandã vocem,notandũ est,quòd distinguitur à via cibi. Est enim alius meatus per quem cibus transit ad stomachũ,& alius per quem aër per respirationẽ attrahitur,vóxque formatur. Nam via cibi ad stomachũ tendit,via autẽ aëris siue vocalis arteria ad pulmonẽ,cui adfert aërem pro cordis refrigerio:estq; via aëris multo arctior & angustior,quã sit via cibi. Et quia nõ longe à via cibi vocalis arteria distat, idcirco prouidissimus naturę autor operimentum ei desuper posuit,quod dum animal cibũ sumit,viam vocis claudit,ne aliquid alimenti à suo tramite deuians,inque ipsam incidens,animali adferat vitæ periculũ,ipsum suffocando aut strangulando,quemadmodũ nonnunquam accidere videmus iis qui inter epulas profusius solent cachinnari:quod vbi cõtingit,non cessat pulmo tussim cõcitare,& aërem versus partem superiorem fortiter pellere, vt vel impetu eiiciatur(si fieri potest)quod aëris tramitem impedit,& nisi pellatur,animal strangulat. *Vocalis arteria quid sit.*

De vocibus articulatis & inarticulatis. CAP. XI.

QVædã autẽ voces sunt quæ certis articulis possunt distingui,& secundũ particularũ aptam distinctionẽ ita percipi,vt etiã respondentibus literarũ figuris describi possint,quẽadmodũ experientia monstrat,illa nos certis characteribus depingere,quæ ab hominibus vocibus articulatis proferũtur. Est enim inter articulos vocis & characteres huiusmodi mirabilis quædã correspõdentia,per quã fit vt vnũ horũ alteri respondeat,possitq; alterũ alterius fungi officio. Quicquid enim per vocẽ pręsen- *Quid articulata vox.*

tes facimus, id per scripturã correspõdẽtẽ absentes quoq; agimus: suntq; literæ ipsæ quædã vicariæ absentiũ voces.

Quid vox inarticulata. Illa autẽ vox quæ nullis certis distinguitur articulis, vt possit correspondẽtibus characteribus figurari, sed prorsus indistincta est, & mẽbris nõ distinguitur, dicitur vox inarticulata. Cuiusmodi sunt voces brutorũ animaliũ, vt bouis mugitus, ouis balatus, canũ latratus, equorũ hinnitus, itémq; auiũ garritus: quanquã per artem & humanã industriã harũ quasdã videmus pauculas aliquot articulatas voces formare, quod ab illis famis inedia, & importuno præcentu potissime extorquetur. Id quod de psitaco ac coruis Satyricus Persius testatur his versibus, Quis docuit psitacum suũ chære? Coruos quis docuit verba nostra conari? Magister artis ingeniq; largitor, venter. Voces item puerorũ clamantiũ, & ebriorum atq; furiosorũ vociferantiũ, hisque consimiles, articulatæ non sunt, cũ nullis figuris respondentibus possint depingi. Quis enim bouis mugitũ, quis canis latratum aut eiulatum depingat vllis characteribus? Sic & muti vocẽ quidẽ dant, quia tamen eã nõ debite articulatéq; distinguũt, vocẽ non proferũt articulatã. Vbi attendendũ est, quòd longe aliud est loqui, aliud vocẽ formare. Neq; enim quicũq; vocẽ formant, loquuntur. Loqui enim dicũtur illi tantũ, qui verba formãt. Non omnis autẽ qui vocẽ edit, verba format. Nõ format enim verba, nisi qui articulatã profert vocẽ. Nã voces inarticulatæ verba nõ dicuntur. Procedit autẽ hæc articulata eloquutio ex mentis cõceptione, neq; inuenitur nisi in humana specie. Ex ratione enim & mẽte oritur articulata eloquutio: quę dũ id quod ordinate cõcipit & apud se cogitat, suæ naturæ consorti, id est, cõuiuentibus hominibus cupit significare, vocẽ talẽ edit secundũ suos articulos & mẽbra apte distinctã, quę id quod in mẽte est possit debitè & ordinatè (iuxta quod in ea est) repræsentare.

Verũ quia vox nõ potuit nisi ad præsentes fieri, neq; sonare potest ad nimiũ distantes, frequẽter autẽ vsu venit, vt quis longe absentibus proditum velit animi sui conceptũ, hinc & scripturã adinuenit humana ratio articulatã, qua vocis defectũ suppleant. *Literæ vocũ vicariæ.* Nam literæ apud absentes vocis vice funguntur. Est autẽ & scriptura quædã inarticulata, non minus quàm vox: qualis videlicet est quam

pue

pueruli antequã characterũ formã effingere sint edocti incerto calami tractu depingunt. Aduerte tamen non esse solũ voces articulatas eas, quæ in idiomate aliquo determinatam habent significationẽ. Nam cum interdum homines ad iocum animi gratia, linguam peregrinam aut barbaram se loqui fingũt (veluti si fingens peregrinũ me idioma loqui, pleno ore dicã bufkambarbucachũ, vel alia huiusmodi) voces vtiq; sunt articulatæ, non tamen in vllo idiomate (quod equidem sciam) quicquam significãt. Attamen potest omnis vox articulata ad significandum imponi, & vox ad placitum instituentium fieri significatiua quemadmodum voces nouas quotidie videmus recipi ad significationem, quæ antehac in nullo idiomate fuerũt significatiuæ. Sciendum est etiam, quod solæ voces articulatæ ad placitum instituentium significant. Omnia enim idiomata quantuncunq; barbara, vocibus vtuntur articulatis ad sui animi conceptus exprimẽdos. Neq; vllum est idioma aut esse potest, quod in articulatis vtatur vocibus. Pleræq; tamẽ voces inarticulatæ sunt significatiuæ naturaliter, nimirũ omnes illæ quas ex naturæ instinctu videmus animalia bruta ad aliquam sensus pasiionẽ indicãdã formare. Neq; solũ in brutis, verumetiã in hominibus, vt ploratus infantiũ, gemitus infirmorũ suspirium dolentiũ. In animalibus etiã brutis, latratus canũ, mugitus boum, balatus ouium. Ad huiusmodi autẽ articulatæ vocis formationẽ, nõ sufficit pulmo & vocalis arteria, sed alia insuper instrumẽta sunt necessaria, quæ voci dãt articulationem. Nam præter illa duo (quę ad simplicẽ vocẽ formandam sufficiunt) requiruntur etiã lingua, palatum dẽtes vt minimũ quatuor, ad quos fiat velut limatio atq; colatio & duo labia, per quæ fiat expresſio. Et in quibus hæc instrumẽta deficiũt, aut fuerint impedita vocẽ hi efficiũt inarticulatã. Vnde vetulas dentibus deficientes videmus vix articulatũ vixq; distinguibilẽ sermonẽ posse edere, itẽ & eos qui linguã nõ habent integrã, vel non liberã & ligatã. Sed hæc de voce articulata & in articulata dicta sufficiãt quæ ob hoc prolixius aliquanto deduximus, quod ab aliis plerunq; videremus omissa, cum sint tamen valde digna consideratione physica. Vox enim huiusmodi articulata est qua homo manifesto & speciali Dei beneficio

Vox naturaliter significatiua.

Requisita ad vocẽ articulatam.

cætera animalia præcellit propter quod ſolus etiam peculiaria ad eam habet inſtrumenta, quæ illa non habent.

De ſono qui appellatur Echo. CAP. XII.

Echo. QVandoq; autẽ auditur ſonus quaſi rediẽs illuc vnde fuit emiſſus, & velut ſonus ſoni veſtigiũ ſubſequẽs. Quod fieri accipiendũ eſt per reflexionẽ ſoni repecuſsi ab obiecto corpore, ſicq́; reuertentis ad aurẽ: qui ſonus, cum longinquior adueniat ad aurẽ (vtpote reflexus & repercuſſus, admodũ pilæ reſilientis à loco ad quem directe fuerat proiecta) merito poſterior tẽpore auditur. Fit autẽ hæc reflexio & repercuſsio maxime circa mõtes aut ſyluas & aquas, aut in corporibus concauis, vt in templis habentibus reflectẽtes teſtudines. Et illic tardius ſubſequitur Echo primum ſonum, vbi latior eſt reuerberatio diſtatq́; lõgius id vnde fit repercuſsio. In templis verò breui & apta teſtudine coaptatis, vix Echo auditur ſubſequi, ſed ſimul cũ prima voce ſe adiungẽs, quaſi ſonũ duplicat, & mirũ cantãtibus eſt ſubſidiũ, ſi pauci ſint: quẽadmodũ cõtra onus graue, ſi nimij, eò quòd ſubſequẽs fortis reflexio prioris emiſsi ſoni, grauet & velut opprimere laboret ſonũ directũ, emiſſum poſterius. Vbi notandũ, quòd (iuxta Ariſtotelis ſententiã) ſemper fit ſoni repercuſsio & reflexio, quamuis nõ ſemper percipiatur. Interdũ enim ita debilis eſt reflexio, vt non valeat percipi: quemadmodũ lumen quidẽ ſemper reflectitur & reuerberatur, ſed plerũque tã infirma eſt verberatio, vt lumen nõ iudicetur, quẽadmodum in vmbra candelæ per noctẽ contingit, vbi in vmbra eſt quædã luminis reflexio, ſed nõ iudicatur à ſenſu propter debilitatem. Nam ſi non eſſet reflexio, luminis ſequeretur per diem loca omnia plena eſſe tenebris, ad quæ nõ pertingeret directus ſolis radius, atq; ita loca plurima deſtituta eſſent lumine. Sed quia lumen ſolis admodum potens eſt, idcirco etiam reflexum ipſius luminis facilè cernimus. Ita ergo dicunt in omni ſono fieri reflexionem, ſed non ſemper auditu percipi. Et quanquam cõmuniter Echo non niſi in terminatione ſoni auditur, fit tamen priorum partium ſoni æque reflexio, ſed non aduertitur, propter partem ſoni ſubſequentem, quæ fortius immutat auditum (cum ſit ſonus directus) quam Echo, cum ſit ſonus reflexus. Verba autem Ariſtot. ſunt hæc,

Fit

Fit Echo, cum aër factus vnus ob vas vel locum quæ terminauit ipsum atq; dissolui prohibuit, inde resilit, veluti pila repulsus.

Quorum sensus ex præcedentibus claret.

Quòd visus nobilior est auditu, & quomodo visus auditum anticipat. CAP. XIII.

QVoniã verò visus mouetur à suo obiecto, absq; motu locali, & absq; reali sui obiecti in mediũ effusione tãtum speciẽ obiecti absq; omni corporali immutatione, per mediũ deferens suscipiendo: auditus verò nõ nisi per exteriorem motũ corporalẽ, & realem obiecti proprij in mediũ effusionẽ: idcirco visus spiritualior & nobilior iudicatur, quã auditus, ac per consequens cæteris etiã sensibus auditu minus spiritualibus. Visus enim omniũ sensuũ spiritualissimus est, & per cõsequẽs maxime sui obiecti facilime perceptiuus. Atq; hinc etiã est quod dici solet, visum anticipare, siue anteuertere auditũ. Prius enim ad organũ visus peruenit obiectũ ipsius secundũ suã speciem, quàm ad auditũ perueniat ipsius obiectũ. Quia enim sonus diffunditur per motũ localem, qui successiue fieri debet, & tẽpus postulat (cum sit motus corporalis) color autẽ absq; motu corporali suã speciẽ diffundit in oculo, ad eum modũ quo lux suum diffundit lumen (id est, in momento absq; successione) idcirco nõ mirum videri debet si visus citius percipiat colorem aut lucẽ quàm auditus sonum. Hoc autem est, visum anticipare vel anteuertere auditum. Quod experientia quidem nobis ad oculum in nonnullis manifestat. Qui enim à longè spectant cædentes ligna in syluis, prius vident securim ferientem truncum, quàm sonum ex percussione sequentem aduertant. Imò prius in altũ eleuasse eos securim ad iterum feriendum cernũt, quàm prioris ictus sonitus ad aurẽ fuerit delatus. Idẽ vidẽt qui à lõgè mulierculas super aquas linteorũ immũdicias eleuato ligno excutiẽtes spectant. Idipsum quoq; & in corruscatione cõtingit, dũ prius fulminis splẽdorẽ oculus cernit, quàm ad aurẽ tonitrui sonus pertigerit, cũ tamẽ secundũ veritatẽ tonitrui cõcussio præcedat.

Visus anticipat auditũ.

Quomodo in homine visus & auditus ad singularem finem ordinantur. CAP. XIIII.

ILlud autē consideratione operū Dei & naturæ valde admirabile est, quòd in humana specie nō solū plura voluit ponere organa, & nobiliora, quā sint in speciebus inferioribus brutorū animaliū, verūetiā eadē illa quę cōmuniter dedit homini & aliis animalibus, in humana specie ad vsus quosdam peculiares, & secūdū singularem aliquā excellentiam cōstituit. Visum enim & auditum communem fecit etiā aliis animalibus, eatenus videlicet, quatenus suę cōueniret naturæ, vt scilicet à lōge possent alimētū & sibi conuenientia videre ac prosequi, aut discōueniens & inimicū fugere, itémq; per sonū vel incitari ad id quod cōueniēs est, vel absterreri ab eo quod discōueniēs. Peculiariter etiam propter hominis vtilitatē (cui à natura cætera sunt subiecta) vt per humanæ vocis sonitū possent dirigi & gubernari, quēadmodū animalia domestica videmus ad vocē hominū vel accedere, sumēdi pabuli gratia, vel effugere, & à tētato desistere, propter vocis terrorē. aut etiam moueri & gradum sistere, secūdū directoris imperiū. In homine autem peculiariter hi sensus altioris boni (vt Aristoteles ait) id est, disciplinæ & prudentiæ gratia sunt. Ostendunt enim (vt ipse ait) plurimas rerū differentias, ex quibus consurgit contemplatio, & circa agibilia humanasque actiones discretio. Hinc senes plerunq; prudentiores sunt, vtpote plures habentes diuersarū rerū experientias, quæ ex particularibus rebus sæpius visis vel auditis gignuntur in homine, per cōparationem intellectus. Est tamen differentia quædā inter visum & auditū, quòd visus ad plura per se dinoscenda secundum se melior promptiorque habetur, & quātum ad ea quæ corpori sunt necessaria, magis homini deseruit, quoniā vbiq; sese offerūt visibilia, nō item audibilia: neq; sic ad animalis bonum & vitam intertenendā est necessaria sonorū, vt colorū perceptio atq; discretio. Omnia enim corpora occurrētia colorē habēt, insuper etiā sensibilia communia magis visus discernit, quā auditus. Soni verò in paucis inueniūtur, & non ita passim occurrunt. Vox autē in paucioribus reperitur. Per accidens tamen auditus melior est, & quantum ad animam vere vtilior quoniam disciplinæ plurimū cōfert, propterea quòd ad disciplinā capiendā hic sensus optime subseruiat. Sermo enim quo docens vtitur nō nisi per audit

Nota.

Arist. in lib. de sensu & sensa. 1. cap.

ditum capitur,atq; ita rerum vtilissimarũ,& dignissimarum cognitio,auditus ministerio in nobis cõparatur. Vnde fit vt qui à natiuitate cæci fuerunt,nullũ habeant impedimentũ quin euadant doctissimi atq; sapiẽtissimi. Nati autẽ surdi non admodũ possunt esse sapientes, tametsi ex visis possint habere magnã in particularibus experientiã ad ea. Hæc tamẽ vtilitas de qua loquimur,ipsi auditui per accidẽs conuenit. Sermones enim illi pleni disciplinæ, quantũ ad ipsum corporis auditũ, nihil amplius efficiunt in homine,quàm si aliam quãlibet edas vocẽ:quomodo in brutis animalibus videmus ꝙ nihil amplius accipiant ex sermonibus plenis prudentiæ, si in aures eorũ insonẽtur, quàm ex vocibus nihil significantibus. Sed intellectus est, qui per auditus ministeriũ tantã homini confert sublimitatem. Visus ergo per se ad plura,eaq; animali secundum vitam corporis magis necessaria est melior, auditus vero per accidens ab ea quæ mentem oblectant, & intellectui conducunt vtilior habetur. Qua de re forsitan in libro de intellectu & voluntate latior fiet determinatio.

De olfactu, & eius obiecto. CAP. XV.

POst visum atq; auditũ, tertio loco ponitur olfactus, qui perceptiuus est,atq; discretiuus odorũ. Est autem hæc potẽtia sita in duabus carũculis,quæ sunt intra nares similes capitibus mamillarũ, quæ sunt organũ olfactus. Estq; hoc organũ secundum aliquã participationẽ naturæ igneæ & igneũ aliquid, quẽadmodum organũ visus supra diximus esse de natura aquæ,& auditus de natura aëris. Ad quod organũ cum odor à corpore odorifero diffusus pertingit,fit odoratio. De modo autẽ quo odor à corpore odorifero diffusus contingit ad olfactũ,notandũ sicut de sono dictũ est, ad eius diffusionẽ requiri motũ localẽ, ita ad odoris diffusionem fumalem quandã euaporationem siue exhalationẽ. Corpora enim odorifera dicuntur euaporationes quasdam & (vt dicam) effumationes aliquas efficere,per tenuis vaporis ab eis resolutionẽ. Cuius signũ est, ꝙ temporis successu minui videntur, id quod per euaporationem satis probabiliter videtur cõtingere. Vnde per diem (quãdo calor viget) flores experimur magis odorẽ diffundere,quàm per noctem. Cuius non alia videtur causa, nisi quòd calor diei educit fumositates aut vapores

Olfactus instrumẽtũ et obiectum.

Mediũ olfactus est aër & aqua.

vapores à corpore odorifero: frigus autem noctis, quodammodo condensat atq; constringit odorabilia, ne tunc ita fumositates effundāt. Manifestissime vero ad oculum cernimus, cū odorifera (vt thus & ligna boni odoris) cremantur per multam fumositatū exhalationem copiosissimum effundi odorem. Vnde licet hanc euaporationem oculus aperte non semper percipiat, est tamen omnino rationi in persuasibile ex his quæ cernimus, à rebus odoriferis virtute caloris cuiusdā, qui in odorifero est aliquā fieri euaporationem, per quam odor diffunditur ad organum olfactus: à quibusdam quidem grosſiorem, à quibusdam vero subtiliorem iuxta naturam & dispositionē corporis odorē fundentis. Ex quibus ratio claret, ob quam corpora quædam nullum de se fundunt odorem, quia scilicet nullam de se fundant euaporationem, neq; effumabilia sunt: quæ etiam temporis successu non videntur minui. Imo nec in igne posita minuuntur, quemadmodū aurum quod dicunt esse minime odorabile, quoniam ex eo nihil resoluitur, propter quod & igne nihil deperdit. Aduertendum tamen, quòd multa corpora aliquem de se odorem fundunt, & aliquam euaporationem, quem tamen non facile homo percipit, eò quòd homo sit imperfecti odoratus, neque possit nisi excellentiores odores percipere. Vnde dicit Aristoteles, ferrum habere odorem, & magis æs, aurū autem nequaquā. Nobis tamen vulgo vt non aurū, ita nec ferrū, neq; argentum videntur odorem diffundere. Quod autē homo inperfectū habeat hunc sensum odoratus, experientia satis mōstrat, quoniā quidem animalia quædā acutius exactiusq; olfaciūt, vt canes & vultures. Vnde hunc sensum præ omnibus dicunt in homine esse imperfectissimum, causam assignātes: eò quòd iuxta cerebrum eius organū sit positum. Homines autem in cerebri magnitudine & frigiditate, cætera animalia excedere, compertum est. Vnde oportet organum olfactus (quod igneæ naturæ est, calidoq; & sicco perficitur) impedimentū aliquod accipere ex vicinitate cerebri in qualitatibus cōtrariis excellentiis, vt nō ita exacte possit singula percipere, quomodo in aliis animalibus, in quibus nō est tanta cerebri frigiditas aut magnitudo, aut in quibus non est tanta vicinitas huius organi ad cerebrum.

Quomodo odoratus in hominibus secundum aliquid perfectior est, secundum aliquid imperfectior. CAP. XVI.

Videtur tamen quod hic dicitur de imperfectione odoratus in homine, secundũ debitã moderationẽ sane intelligendũ, nõ quidẽ vt simpliciter sit peior olfactus in homine, sed quantũ ad aliquid. Simpliciter enim dicendũ potius, quòd præcellat hominis odoratus. Pro cuius intelligẽtia aduertendũ est, quosdã esse odores, qui grati sunt aut ingrati olfactui, ipsiq; vel delectationẽ vel tristitiam afferunt per accidens tantũ, & propter alterũ, nempe propter saporẽ & alimentũ quemadmodum odor carnis igne cõcoctæ & ad esum aptæ ipsi olfactui gratus est, & propter saporẽ & propter cibũ, vt scilicet ex odore tali grato attrahatur ad appetendũ & quærendũ huiusmodi cibum. Nam sicut sapores cibariorũ sunt delectabiles, & grati esurienti, ita & odores. Odores tamẽ ad sapores ordinãtur. Vnde saturatis & expletis posteaquã sapor fit ingratus, non amplius gratus est odor ille, qui propter saporem expetitur, sed incipimus fastidire quod antè appetebatur. Vnde etiã fit, vt odor idẽ qui vni animali est ingratus & execrabilis, alteri sit placẽs & delectabilis, propter saporem ad quẽ ordinatur. Quẽadmodũ (exẽpli gratia) cani est odor cadaueris gratus, eò quòd & sapore oblectetur. Homini vero, quẽadmodũ sapor, ita & odor detestabilis. Sic allij odor, iis qui saporẽ & esum amãt, nõ est ingratus: cõtrà vero, illis est abominabilis odor, quibus sapor displicet. Hi ergo odores qui sic propter saporẽ appetuntur, sunt per accidẽs appetibiles. Alij verò sunt odores qui per se afferũt delectationẽ, & nõ propter alterũ: cuiusmodi est odor florũ, ita & aromatũ odoriferorũ, quæ non nisi ad olfactũ pertinẽt. Hæc enim nõ propter gustũ expetũtur, neq; gratia alimẽti, sed propter ipsam odoris in sese gratiã. Inter hos autẽ duplices odores ponit Aristoteles talẽ differentiã, ꝙ primos cõmuniter & homines & bruta percipiãt, quoniã æque scilicet vtriq; alimentũ accipiunt, quod per odorẽ cognoscũt esse naturæ cõueniẽs vel disconueniens. Secundos autẽ odores solũ dicit hominẽ odoratu percipere. Nõ enim videmus canes (quãquam acuti admodũ olfactus) vllo modo moueri ad florũ odorẽ: & si canis in gramine locũ sibi quærat cubãdi, nõ videtur magis ad

Duplex odor.

Odores non propter saporem grati.

gis ad locũ vbi flores sunt odoriferi, caput reclinare, quã ad locũ aliũ, vbi similes nõ fuerint. Si tamen florum odorẽ perciperet, videtur ꝙ magis ad locũ boni odoris naturaliter olfactus organo ferretur. Cũ ergo homo non solùm odores illos qui propter alimentũ expetuntur aut fugiũtur, olfactu percipiat, verũetiam illos qui per se & nullius alterius gratia olfactũ oblectant: manifestum apparet ꝙ simpliciter in homine quàm in aliis animalibus olfactiua potẽtia nobilior sit atq; sublimior. Quãto enim potentia quælibet latius se extẽdit, tãto videtur nobilior. Et præcipua ratio ob quã homo præter animalia cætera etiã odores per se appetibiles percipiat, videtur esse nobilitas, & præcellentia ipsius potentiæ in homine supra potentiã similem in brutis aliis: quemadmodum in homine auditus nobilior est & sublimior, quàm in aliis animalibus, eò ꝙ nõ solũ sonos discernere, sed articulatas voces distinguere possit. Quod autẽ superius diximus imperfectum esse hominis olfactũ, propter cerebri magnitudinẽ, frigiditatem, & propinquitatẽ, ita accipiendũ est, quia si fiat cõparatio olfactus humani, & olfactus canini ad vnũ aliquem odorẽ qui vtriq; sit perceptibilis, id est odorẽ comestibilis, talis odor citius & longius mouebit canis olfactum quàm hominis. Et huiusmodi odorẽ aliquẽ cõtingit canẽ percipere suo odoratu, quẽ minime percipiet hominis odoratus. Leporis nãq; qui per viam trãsit, odorẽ percipit suo acuto odoratu, quẽ nequaquã sentit hoĩs olfactus. Ac iuxta hũc modũ & de aliis sensibus intelligendũ venit, si qd aliquãdo simile dicatur, videlicet aliquẽ ex eis meliorẽ aut pfectiorẽ inueniri in bruto quolibet quàm in hoĩe.

Non oportere odorem realiter ad organum vsque diffundi.

CAP. XVII.

De euaporatione autẽ illa & effumatione per quã diximus odoriferũ immutare olfactũ, an debeat fieri vsq; ad organũ olfactus, quæstio est, similis illi quæ prius de sono & motu locali aëris facta est, an debeat vsque ad organũ sonus per motũ deferri. Quare proportionabiliter de hac fumali exhalatione dicendũ videtur, quẽadmodũ illic de soni per motũ localẽ aëris diffusione: videlicet non esse necessariũ, vsq; ad organũ olfactus realiter diffundi odore per euaporationẽ, sed sufficere, ꝙ per locum

propin

propinquũ odorabili realiter p euaporationẽ diffundatur odor, qui deinde in medio suam speciem fundit, sicq; per suã speciẽ ad organũ vsq; pertingit. Videtur autẽ hoc manifestare experiẽtia, quoniam animalia quædam ad maximam distantiã dicuntur odorari, ita vt rationi consentaneum nõ videtur, à corporibus ipsis odorabilibus in tam longũ spatium fieri euaporationẽ. Quòd autem in loco propinquo odorabili fiat realis euaporatio, similiter probat experiẽtia: quoniã si quis trãseat per agrũ valde odoriferũ, quãdo maxime odor viget, sentiet se realiter quasi impleri per euaporationẽ fumositatũ, quas intra se suscipit. Iuxta quẽ modũ illi qui iuxta cibos proximi versantur coqui & culinarii, ciborũ odore pleni dicũtur. Vt plerunq; etiam de delicatissimis ferculis vel nihil vel parum admodũ valeant mãducare: quod ideo fieri videtur, quoniam intus existens prohibet extraneum. Quo autẽ pleni sunt, nisi fumositatibus eiusmodi ciborũ, quas p olfactũ & per respirationẽ intra se suscipiũt, propter crassam euaporationẽ, quæ fit decoquente igne, ac resoluẽte abũdanter vapores, atq; exhalationes à cibo qui coquitur. Ad eũdem modũ qui in penu plenum odorifero vino ingrediuntur, mox se quasi impleri sentiunt, adeo vt nonnunquam velut ebrij appareant egrediẽtes. Qui verò à longe tantum cibi vel potus odorẽ percipiũt, eos nõ sic impleri experimur, neq; vllũ ex longo odoratu accipere fastidium, imò accenduntur magis & anhelant, vt diu odore perceptũ cõmodũ cibum tandẽ accipiant. Vnde argumentũ sumitur, ꝙ nullam in se substantiã odoriferã per euaporationem susceperint, sed specie tantum sint odoris allecti. *Culinarij quare parũ edant.*

De diuersitate olfactus, & organi eius varia dispositione.

CAP. XVIII.

NOtandũ verò, ꝙ non idem est in omnibus odorandi modus. Quædam enim sunt quæ per respirationem odorant, alia verò absq; respiratione. Homo enim & cætera animalia in quibuscunq; est respiratio, nõ odorãt nisi per respirationẽ, videlicet per attractionem aëris. Cuius causam asignãt ex parte organi olfactus, quod in animalibus respiratione vtentibus cooperculo in modum ostij est munitũ, vt nihil posit ad carũculas illas, in quibus situs est olfactus, pertingere, nisi operculũ illud leuetur, & *Duplex odorãdi modus.*

quasi

quasi ostiolum aperiatur: quod fit per attractionẽ aëris, non vtiq; per os, sed per nares. Monstrat enim hoc experientia, si tibi flos quantũlibet odoriferus ante nares teneatur, nunquam eius odorẽ percipies ab organo, donec aërem cõtinens absq; respiratione, aut donec tantum per os respiras: nisi videlicet per nares aërem trahas ad apertionem operculi: sicq; simul cũ aëre attracto odorẽ ipsum vel odoris speciẽ ad organũ olfactus adducas. Sunt autẽ alia animalia quæ olfactũ habent, & tamen nequaquã respirant, vt pisces, apes, muscę, & formicæ. De his enim experientia certissima mõstrat, ꝙ odoratũ habeant. Nã muscæ de longe ad escã veniunt odore allectæ. Apes verò flores an ad mel exugendũ conuenientes sint, an minus odoratu discernunt. Non enim videtur, quo sensu alio id faciant. Et formicas manifestissime ex hortis videmus ad apothecas rerũ dulcium cõscendere in multo numero, sola allectas odoris dulcedine. Hæc tamen omnia non respirant. Necesse est ergo aliũ esse modũ in his animalibus olfaciendi, quàm sit in respirantibus. Pro cuius notitia aduertendum est, quòd sicut animalia nõ omnia eundũ habent modũ viuendi, sic nec omnia eundem habent modũ odorãdi. Quædam enim animalia oculos habent molles. Et hæc palpebras habẽt, quibus molles oculi obuoluuntur, & operiuntur, vt claudi possint neq; semper pateant. Si enim operculũ non haberent, molles eorũ oculi facilè susciperẽt læsionẽ. Molle enim facilè suscipit læsionem, nisi aliquo munimento defendatur. Quædam verò animalia duros habent oculos, in modum cornu aut solidi vitri. Et his operimentũ palpebrarum natura non contulit, neq; aliquid quo claudi possint, sed patentes semper esse permisit. Nã propter duritiem, nõ est eis periculũ læsionis. Illis autem mollibus oculis non semper præsentes sunt neq; expositi colores, neq; percipi possunt ab eis nisi reuelato operculo, nisi palpebris disiunctis. Qui autem nullum habent operculũ, semper sibi expositos habent colores, neq; vllius egent operculi ablatione vt videant. Ita sanè & in odoratu dicendum animalia illa quæ respiratione vtuntur, olfactum habere à natura reconditũ & operculo clausum: quare non nisi huius ianuæ apertione recipiũt odores. Fit autẽ hoc aëris per nares attractione.

Quorũdam animalium oculi palpebris non operiuntur.

Cæte

Cætera verò animalia nullũ habent huiusmodi operculũ, propter quod semper præsentes sibi habẽt sempérq; expositos odores, neq; operculi reuelatione indigent. Possunt ergo absq; respiratione odorare, quod nõ possunt priora animalia respirantia. Ex quo consequitur, animalia respirantia in aqua nõ posse odorare, cũ illic nequeat fieri respiratio. Pisces tamen in aqua id possunt, eò quòd respiratione non habeant opus.

De gustu & eius organo. CAP. XIX.

GVstus inter exteriores sensus quartum locũ obtinẽs, sapores discernit, in lingua habens suũ organũ. Non tamen linguã totam, sed neruũ, qui in lingua latet abscõditus. Cæterũ, caro ipsa porosa linguæ, quæ neruũ operit & abscondit, mediũ est per quod fit gustatio. Habẽt enim gustus & tactus hoc sibi peculiare, quòd mediũ habeant cõiuuctũ, quoniã videlicet organũ ipsum & mediũ, simul sunt in vnũ corpus & in vnũ membrum composita. Sensus autẽ alij, de quibus iam antè determinauimus, mediũ habent extrinsecũ, aërem scilicet vel aquã, per quam species obiecti ad sensum defertur. Ad hoc ergo vt fiat gustatio nõ sufficit, quòd propè afferatur obiectũ, id est, sapor, vel sapidũ aliquid: sed necesse est quòd tangat carnẽ linguæ, atq; in eam suã imprimat speciem, quẽadmodũ nõ potest fieri visio coloris, nisi immutato aëre, & impressa in eum sua specie. Quemadmodũ enim se habet aër ad colorẽ in ordine ad visum, ita sapor ad carnẽ linguæ, in ordine ad gustũ. Quomodo autem color vt in mediũ aërem suã imprimat speciẽ, requirit illuminationem, sonus verò aëris motum, & odor euaporationẽ: ita sapor vt linguã immutet, suámq; speciẽ in eã imprimat, requirit humoris saliuaris coniunctionẽ. Oportet enim sapidũ cõiungi & cõmisceri saliuari humori, qui à natura semper est circa linguã, vt immutetur gustus. Vnde quando in febricitantibus nimia siccitate humor iste deficit, ægrotos ipsos nullo videmus oblectari sapore. Sunt enim eis omnia quasi insipida, propter ariditatem linguæ & humoris defectũ: nisi forte aqua aut fructus aliqui, qui secũ humiditatẽ afferunt, aliqua ex parte suppleant saliuaris humoris officiũ. Cũ verò saliuã aliqua amaritudine cõtingit esse infectam, male iudicat lingua, dulce reputans amarum, propter infectio-

Gustus instrumẽtum & medium & obiectũ.

Saliua quorsum cõferat animali.

nem saliuę. Est autem saliua ab omni sapore denudata, vt cōmodè posset omnem saporem discernere. Non est autē saliuaris iste humor proprie mediū gustus, quemadmodū neque lumen mediū est visus, neq; euaporatio mediū est odoratus. Sed est cōditio quędam obiecti, requisita vt cōuenienter sensum immutet, & tale quiddam, sine quo obiectum nequit immutare suum organum.

Quomodo gustus est quidam tactus & nihilominus secundum veritatem diuersa potentia. CAP. XX.

Gustus est quidam tactus. HVnc autē sensum gustus, dicit Aristoteles admodum certū esse in hominibus, quòd sit quidā tactus. Tactus aūt certissimus & optimus est in hominibus, quēadmodū posterius declarabitur. Verū de huius dicti intelligentia dubitare solent, an senserit Aristoteles, secundum rem vere eundem esse sensum tactus, & gustus, neq; realem esse ponendā diuersitatem, an secundū similitudinē potius id debeat intelligi. Est autem secundum hoc probabilius, vt tantū secundū assimulationem quandā dictū intelligatur, quomodo statua hominis interdū appellatur quidā homo. Vnde nō simpliciter ait, gustū esse tactū, sed quendā tactum, tali nimirum adiecta diminuente particula, quomodo statua hominis quidā homo dicitur, non simpliciter homo. Consistit autem similitudo hæc in eo quod suprà tetigimus, quòd sicut gustus habet mediū cōiunctū cum organo, sic & tactus. Item quia vtriusq; organū ponitur neruus. Secundū veritatē tamen probabilius est ponere duas distinctas potētias, quarū vna per se percipiat saporū distinctionē, altera qualitates tangibiles, caliditatē, frigiditatē, &c. Cuius est argumētū, quòd in lingua dicunt Medici posse lædi gustū absq; hoc quòd lędatur tactus. Et cū defectu saliuaris humoris lingua nō percipit sapores, tangit nihilominus, & qualitates tangibiles nihilo peius percipit. Videntur ergo secundū rem distinctæ esse potētię, quarū vna læditur vel impeditur absque altera. *Varij sapores.* Sunt autē saporū multæ species, quemadmodū & colorū. Est enim sapor dulcis & amarus, qui sunt sapores cōtrarij. Sunt præterea sapores alij, pinguis, salsus, austerus, acutus, acerbus. acidus, & alij quidā, quos Aristoteles in lib. de sensu & sensato secundū analogiā & comparationem ad colores extremos atque medios accipit.

De tactu & eius organo. CAP. XXI.

INter omnes sensus exteriores nouissimus est tactus, vt omniũ materialissimus atq; crassissimus. De cuius organo dixerunt aliqui, quòd sit iuxta cor proportionẽ habens qualitatum tangibiliũ. Sed experiẽtia docet, sensum tactus per totum corpus esse expansum, ac proinde etiã eius organum. Vbicunq; enim & in quacunq; parte inuenitur operatio alicuius sensus, illic & potentiã talẽ adesse consequitur: & vbi potentia adest, oportet ibidem esse & organũ eius: quemadmodũ si visionem expiremur in pede, oporteret & illic potentiã visiuam cõstituere, simul & oculũ, aut aliud visui organum præter oculum assigna Quia ergo tactionem fieri experimur per omnia corporis membra, idcirco & potentiã tactiuam & organũ ipsius consequens est per totum corpus fateri expensum. Est autem eius organum, non caro, vt quidã existimauerunt. Nam tangibile immediate applicatum carni immutat tactũ: quod non faceret, si tactus organum esset caro. Est enim maxima seu propositio ab omnibus vera concessa.

Sensibile positũ supra sensum nequit efficere sensationem.

Vnde si caro esset organũ tactus, non posset tangibile appræhendere absque medio sibi applicatũ. Neruus ergo qui carne vestitur, ipse est tactus organum, qui per omnia mẽbra expansus, animali dat in omnibus partibus tangẽdi potentiã. Caro autem neruo huic pro medio est, neque requirit aliud. Tangibile enim carnẽ cõtingens, per eam qualitatis tangibilis speciẽ transmittit ad neruũ tactiuũ, ibiq; fit tactio. Obiectũ autẽ tactus est qualitas tangibilis, hoc est caliditas, frigiditas, humiditas, siccitas, graue & leue, asperũ & lene, durum & molle, viscosum & frangibile, grossum & subtile. Omnia enim hęc sensu tactus percipimus, principaliter tamen quatuor primas qualitates, sub quibus aliæ compræhenduntur.

Tactum omni animali donec viuit esse necessariũ. CAP. XXII.

INueniuntur aũt in hoc sensu tactus multa singularia, quæ nõ ita sunt in aliis iam determinatis sensibus. Primũ enim tactus solus omni animali inest, & semper quãdiu viuit vt insit necesse est, neque potest esse animal

sine tactu, neq; potest aliquid habere tactum quod nõ sit animal. Vnde solus tactus ad esse animalis requiritur. Ceteri verò sensus ad bene esse, vt declarat Arist. vlt, c. 3. libri de anima. Visus enim, inquit, additus est animali, quo vitã in aëre aut aqua aut aliquo perspicuo sibi vendicet. Auditus, quo ei aliquid indicetur. Odoratus, quo odore à lõge percepto ad alimentũ se cõuertat. Gustus quo iucundũ sit ei alimentum, & triste refugiat, Hæc autẽ omnia ad esse animalis nõ faciunt, sed tantũ ad bene esse. Et verisimile est, quædã esse imperfecta animalia, in quibus nec gustus quidẽ reperiatur, vtpote terræ affixa aut in alimento suo perpetuo natantia. Nã cũ speciali nullo egeant cibo, sufficiátq; eis id in quo perpetuo natant, aut cui affixa sunt nõ eis gustu est opus, quo alimentũ secundũ saporem discernant, sed tactus eis sufficit, quo alimentũ percipiant. Gustus enim illis conuenit animalibus quæ cibũ habent disquirere atq; eligere per saporis diiudicationẽ, & aliũ quidem occurrentẽ vt noxiũ relinquere atq; respuere, alium verò vt salubrem, & conuenientẽ admittere atq; deglutire, aut nõ occurrentẽ diligenter venari. Quòd si in aliquot locis Aristoteles videatur contrariũ dicere, esse videlicet tactũ & gustũ omni animali necessarios, gustus improprie accipi debet, secundũ quod tactus ipse vt alimẽti perceptiuus, gustus quidã in eiusmodi imperfectis animalibus appellatur. Ratio autẽ quare sensus tactus sit omni animali, quàm diu est simpliciter necessarius, hęc est, quia tactus sequitur proportionẽ & harmoniam qualitatũ primarũ animali omnino necessariã: quã harmoniam statim vbi dissolui aut destrui contigerit, ipsum quoque animal mox interire necesse est, simul cũ sensu tactus proportionem illã cõsequente. Et quãdiu manet in homine harmonia illa quatuor primarũ qualitatũ sufficiens ad vitã conseruandã, tam diu neq; tactus destruitur. Pariter ergo & vita & tactus in animali ex eadem causa deficiunt. Aliorũ autem sensuum nullus proportionẽ illam primarũ qualitatum necessariã animalis subsistentiæ cõsequitur. Nam quãuis omnes sensus in quodam contemperamento, & in quadam proportione rectè dicantur cõsistere, ita vt illa dissoluta harmonia, dissipata sit potẽtia illa sensitiua, quę ex ea consequebatur (quemadmodum visus destruitur

Arist. 3. lib. de anima.

Tactus omni animali simpliciter necessarius.

con

cōtēperamēto illo quod in oculo eſt diſsipato)poteſt tamē manere illa pręcipua,& prima harmonia primarū qualitatū,quæ ad animalis vitā conſeruādā requiritur, diſſolutis aliis contemperamentis. Itaque fit, vt abſq; cæteris omnibus ſenſibus poſsit tactus ſolus in animali perſiſtere.

Quare tactum naturæ autor per totum corpus voluit expandere præ omnibus alijs ſenſibus. CAP. XXIII.

EX hoc vero ſimul oſteditur,debere neceſſario per totū corpus expādi ſenſum tactus. Quomodo enim proportio illa & harmonia qualitatū primarū vitæ animalis neceſſaria,nulli mēbro debuit abeſſe ita neq; tactu potuit vllū membrū deſtitui. Quemadmodū ſi per totum corpus idē eſſet illud cōtēperamentū,quod eſt in oculo,ad quod cōſequitur viſus, indubiè cōſequēs eſſet, p ſingula mēbra diffuſum eſſe ſenſum viſus. Eſt autē ſigularis etiā neceſſitas,ob quā debuit tactus nō in vna aliqua parte tātū(vt cæteri ſenſus ſpecialē habitationē accipere,ſed per omnia corporis mēbra diffundi. Videlicet quia excellentiæ qualitatū tāgibiliū,id eſt,ipſæ tāgibiles qualitates,vbi in excellētia fuerint,per ſe natæ ſunt corrūpere ipſam animalis vitam. Cæterorū autē ſenſuū obiecta quātumcūq; excellētia,nō ſunt per ſe corruptiua animalis,quāquā ipſum ſuū ſenſum valeant corrūpere;vt (verbi gratia) excellens lumen cadēs ſuper oculum,non poteſt animal interficere quanquàm poſsit viſum indiſponere,imperficere,aut penitus auferre. Item ſonus quantūuis vehemens nō poteſt animal interimere per ſeſe,quanquā auditum poſsit obruere,perturbare,aut perime re. Nam quod nōnulli graui ſonitu tonitrui inueniuntur ſubito deficere,non ex ſono eſt,ſed ex vehementi percuſsione,vel ex fulminis aduenientis virtute,aut conſimili modo. Neq; odor neq; ſapor in quātacunq; ſit excellentia,per ſeſe corrumpit animalis vitam. At verò excellens caliditas aut frigiditas, facillimè animalis vitam aufert propria ſua actione. Iam vero,ſi in vna tātū parte fuiſſet repoſitus ſenſus tactus,nō eſſet à natura ſufficienter prouiſum animalis vitæ:cū paſſim occurrant & in omnia membra corporis òfferant ſeſe tangibiles qualitates,quæ per ſuam excellentiam à partibus illis,vbi tactus nō eſſet, facilimè animali inducerent corruptionē. Quēadmodū(exempli gratia)ſi lumēexcel-

Quare natura tactū per corpus totum expandit.

lens imaginemur per ſeſe corruptiuũ eſſe vitæ animalis, nõ habeat autẽ homo niſi oculũ potentem percipere lumen:hoc poſito,ſi oculus tantũ in vna parte corporis habeat locũ,cõtingit animal ipſum facilimè interire,cũ videlicet à tergo vel à pedibus lumẽ tale excellens(non aduertente oculo)animal corripuerit:eritq́; iam abſumptũ animal prius quàm percipiat oculus corrũpentis qualitatis excellentiã. Rectè ergo ad animalis vitam cõſeruãdam naturæ autor ſenſum tactus per membra omnia extendit,vt nuſquã quicquam poſſet corruptiuũ occurrere, quod nõ ſtatim depræhenderetur, depræhenſumq́ue pro virili caueretur,aut fugeretur. Cæterorũ autẽ ſenſuum nullũ obiectũ per ſe actiuũ eſt,niſi in partẽ illã in qua ſenſus talis poſitus eſt,vt color & lumen quatenus viſibile, nõ agit,niſi in oculum,& ſonus nõ niſi in aurem,& ita in cæteris:propter quod ſufficit pro totius corporis cõmoditate,vnicũ eſſe mẽbrũ in quo tales ſenſus habeant ſuã ſedẽ,& ad quod obiecta omnia diiudicãda perferãtur. Qualitates autẽ tangibiles,in omnẽ partẽ corporis ęque ſunt actiuæ,neq; determinatum aliquod membrum ſpectant. Idéoq; prouiſum oportuit animali ex omni parte,& vndique vigilem adhiberi cuſtodiã,ne alicunde ſubito ab excellenti qualitate arreptũ,ante tempus occideret.

Tactum non penitus eſſe denudatum à primis qualitatibus,ſed tantum ab earum excellentijs. CAP. XXIIII.

ILlud quoq; in tactu peculiare eſt,nec vlli aliorum ſenſuũ cõueniẽs,quòd ipſius ſolius organũ à qualitatibus illis quas habet ſenſus,pro obiectis nõ eſt denudatũ.Cæterorũ enim ſenſuũ organa(vt ſuprà oſtendimus)nihil eorũ quæ ipſi percipiunt,actu habẽt:vt oculus ab omni eſt colore & lumine proprio liber:aër naturalis organũ auditus ab omni proprio ſono:organũ olfactus ab omni proprio odore:organũ quoq; guſtus ab omni proprio ſapore.Huius autẽ tactus organũ nõ videtur eſſe à primis qualitatibus denudatũ,quoniã(vt iam dictũ eſt)primarũ qualitatum contemperamentum & harmoniam conſequitur. Oportet ergo qualitates aliquo modo in ipſo organo tactus inueniri,videlicet ſecundũ temperamentũ,& mediocritatem quandã. Ab excellentiis tamẽ qualitatum tangibiliũ,ipſum denudatũ eſſe oportet.Ad hoc enim tactus

datus est animali, vt per eũ percipiat excellẽtias qualitatũ tãgibilium: quas non posset percipere, si ab eis nõ haberet suũ organũ denudatũ. Atq; in hoc non omnino ab aliis sensibus dissonat. Est enim eius organum sic denudatum à suo obiecto, quomodo ipsum perceptibile est à sensu. Nã tactus qualitatum primarum secundum suas excellentias est perceptiuus. Eas autem secundum hunc modum (id est, secundum excellentias) organum ipsius non habet, sed tantum secundum medioc ritatem & cõtemperationem.

Qui fiat vt molles carne, tactus sint melioris atque etiam melioris ingenij: econtrario autem induris. CAP. XXV.

EX hoc autem quò tactus dicitur consurgere ex proportione primarũ qualitatum, cõsequitur quanto in homine fuerit tactus melior, tanto meliorẽ debere esse illius hominis complexionẽ. Ac rursum quia iuxta corporis bonam complexionẽ, est qualitas ingenij, fit, vt ex bonitate & præcellentia tactus, rectè etiã argui possit bonitas vel præcellentia ingenii. Propterquod Aristoteles libro secundo de anima, in capitulo de odore, ex præcellentia tactus arguit hominem esse animalium prudentissimum. Quoniã enim homo (vt ipse ait, & veritas cõfirmat) certissimum habet tactũ, atq; in hoc vno superat atq; euincit cætera animalia, cũ in aliis sensibus ab animalibus quibusdã superetur: hinc fit, vt homo animaliũ prudentissimum cognoscatur. Si quidẽ ex tactu, mentis aptitudo vel ineptitudo, id est, ingenij bonitas aut prauitas deprehenditur. Duros enim carne, mente hebetes & ineptos: molles verò, bene aptos esse dicimus. Quæ quidem Aristotelis dicta ita possint intelligi: Ingenij enim aptitudo cõsequitur bonitatẽ cõplexionis & bonũ contemperamẽtum humani corporis, eò quod corpus humanum sit animæ in suis operationibus instrumentum. Vnumquodque autem operans (cæteris paribus) melius agit secundum dispositionem instrumenti quo vtitur: quemadmodum scriptor calamo apto melius pingit, quàm inepto & prauo. Vnde cum anima quantum ex sese in omnibus æque sit potens operari & appræhendere, oportet ex diuersitate corporis, vt instrumẽti, prouenire diuersitatẽ ingenij. Itaque bonã corporis dispositionẽ & proportione sequitur bonitas ingenij. Eandem quoque bonitatem complexio-

Molles carnẽ apti mente.

nis in homine cõsequitur bonitas tactus. Melioris autẽ tactus experimur esse illos qui carne molles sunt, quàm eos qui sunt duri carne. Vnde illos qui sunt molles carne experimur facilimè affligi in cõtactu vel leuis excellentiæ alicuius tãgibilis qualitatis, quã alius carne durior vix perciperet, si nõ in maiori excellentia ipsius organo admoueretur. Manifestũ ergo est, ex eadẽ radice proficisci hęc tria nẽpe bonitatẽ tactus, bonitatẽ ingenij, & carnis mollitiẽ, ex aduerso autẽ prauitatẽ tactus, ineptitudinẽ ingenij, & carnis duritiẽ. Propter quod, rectè ex eo quod oculis, & sensui patẽtissimũ est videlicet ex carnis mollitie, argumẽtari possumus quod occultũ est, nẽpe ingenij bonitatẽ: nõ quidẽ vt ex causa effectũ, sed quẽadmodũ duorũ effectuũ ex eadẽ causa prodeuntiũ is qui manifestior est, arguit eũ qui est occultior. Sic de carnis duritie ad prauitatẽ cõplexionis & ingenij. Hoc tamẽ aduertẽdũ est, quod interdũ cõtingit inueniri in quibusdã carnis aliquã mollitiẽ ex nimia humiditate & nimia abũdãtia flegmatis, quales videmus homines qui in locis frigidioribus atque humidioribus generantur, multum carneos succóq; plenos, propter quod molles carne iudicãtur. Verum hæc mollities bonitatẽ non arguit ingenij, quoniã ex mala cõplexione & nõ bona cõtẽperatione, procedit, neq; proprie & vere eiusmodi carne molles dicẽdi sunt, sed potius succosi, aut alia quauis appellatione nominãdi. Neq; de hac mollitie volebat sua dicta intelligi Aristoteles. Cæterũ ex carnis mollitie & cõplexionis bona dispositione, aut ingenij bonitate, argumẽtari non rectè possumus aliorũ sensuũ bonã dispositionẽ, neq; econtrario ex aliorũ sensuũ bona dispositione argumẽtabimur ingenij bonitatẽ, aut carnis mollitiem. Contingit enim ingeniosos esse carne molles & bonæ cõplexionis, in quibus non sit visus bonus, aut integer auditus, siue odoratus. Vicissimq; contingit optimum habentes visum, siue auditum, siue olfactum parum esse ingeniosos: nimirum quia stat in homine bonam esse complexionem secundum qualitatum proportionem animalis vitæ necessariam, vbi tamen illa quæ in organis prædictorum sensuum exigitur, non fuerit admodum bona.

Duplex mollities.

Quod Christo domino pro suæ cõplexionis nobilitate, passiones omne fuerint maximè afflictiuæ. CAP. XXVI.

Ex

EX prędictis manifestè cõsequitur, admodũ rectè ac piè sanctos patres id tradidisse de amarissima Christi filij Dei passione, quod ipsius personæ fuerit summe afflictiua, multo amplius quã si hominũ cæterorũ vlli earũdẽ pœnalitatũ fuissent inflictæ passiones. Decẽs enim & rationabile erat, vt homo ille qui simul erat verus Deus & homo verus, corpus haberet iuxta dignitatẽ dispositũ in cõplexione optima, & nobilissima harmonia primarũ qualitatũ, videlicet vt corpus illud quod sibi mirabili & ineffabili vnione voluit vnire Diuinitas verbi, & in vnitatẽ assumere suppositi, cõplexionẽ haberet maximè nobilẽ: quo sic animæ nobilissimæ omnibusq; gratiis, & donis summe plenæ, corpus respõderet iuxta suũ modũ absolutissimũ atq; perfectissimũ. Quod amplius etiã fiet credibile, si ipsum corporis huius attendamus nouũ opificẽ. Non enim cæterorũ more corporũ virilis seminis efficacia corpus istud cõtẽperauit, neq; cõposuit, sed virtus illa ex alto descendens, de qua Gabriel paranymphus Virginẽ matrẽ alloquẽs Mariã, ait, Spiritus sanct⁹ superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Et ad Ioseph in somnis angelus, Quod enim in ea natũ est de spiritu sancto est. Hic ergo potẽtissimus, sapiẽtissimus, optimusq; est artifex, qui corpus illud de quo loquimur, absq; tẽporis mora in momento perfecit, quiq; anima corpori ac pariter vtrũq; verbo in vnitatẽ suppositi mirabiliter copulauit. Quis autẽ absq; artificis huius iniuria possit asserere, opus illud, in quo ita singulari ac præcellenti modo sese præsentẽ exhibuit, imperfectũ fuisse & mala proportione distẽperatũ? Quomodo nõ magis perfectissimũ corpus iuxta suã rationẽ fuisse illud credimus, quod tali animæ omniũ præcellẽtissimæ iũgi debebat, & non animæ tãtũ creatæ in tẽpore, sed verbo genito, ante secula? Habebat ergo Christus dominus corporis dispositionẽ vtiq; optimã & præcellẽtissimam, qua lẽnec vnquã habuit quisquã, nec post est habiturus. Quod si ita piũ est credere, statim fit cõsequens (vt iam ostensum est) eũ carne fuisse tam molli, tã tenera, tactu tã bono, tã viuaci, plus quàm vllus fuerit hominum cæterorũ. Afflictiones ergo omes quas in corpore sustinebat ab initio suæ natiuitatis, ad exitũ vsq; suę fœlicis cõsummationis (præter quod plurimæ extiterũt) fuerũt illi

Passio Christi summè afflictiua.

Luca. 1.

Matth. 1.

ſingulari modo ſummè afflictiuæ. Quapropter nimium vanè iudicant qui paſsionibus his filij Dei vel omnino nihil, vel parum admodum commouentur, ea cauſa quod putent ex diuinitatis vnitæ cõmercio pœnalitatẽ & afflictionem omnẽ illi fuiſſe leuiorẽ. Facile (inquiunt ſtolidi quidam) erat illi hæc ſiue illa perpeti. Deus enim erat, non (vt nos) homo purus. Imo vero hac ex parte, ſuperdigniſsimę Diuinitatis ſocietas ſecundũ accidens modo quodam fecit cũcta grauiora & magis afflictiua reddidit quæcũq; in corpore pertulit: dum propter dignitatẽ verbi æterni corpus illi vniẽdũ in proportione nobiliſsima cõponi debuit; ad quam infallibili cõſequio in carne tenerrima & viuaciſsimo ſenſu maxima cõſequitur paſsibilitas. Ad cuius veritatis confirmationem plurimum facit, ſi cõſideremus filium Dei nõ ad hoc noſtram ſibi aſſumpſiſſe naturã, vt ſeculi huius frueretur delitiis, ac dura euaderet. Verum ad hoc potius de loco pleni gaudij in hãc deſcendiſſe lacry-
Pſal. 109. marum vallẽ, vt iuxta verbum Prophetæ, de torrente in via biberet, nimirum vt pro generis humani perſoluendo debito, amariſsimas amaritudines ad probroſiſsimam vſque mortẽ guſtaret: atq; adeo ab ipſa hora ſui partus ſemper quæ duriora fuerunt elegit, paupertatem egeſtatem, nuditatem, eſuriẽ, fatigationem, & quæcunq; ſunt huiuſmodi. Nónne (ait idem ipſe poſt mortẽ loquens diſcipu-
Luc. 24. lis) oportuit Chriſtum pati, & ita intrare in gloriã ſuam?
Matt. 20. Et alibi, Filius hominis (inquit) miniſtrari non venit, ſed miniſtrare, & dare animã ſuam in redemptionẽ pro mul-
Eſa. 53. tis. Neq; ignorabat Propheta Eſaias, quid loqueretur, cũ in ſpiritu venturum illum præuidens, virum dolorum appellaret, & ſcientem infirmitates. Eſt ergo prædicta pia patrum aſſertio rationabilis omnino, & pietati cõſona, ac præter hoc ratione etiam & autoritate haud minimum corroborata. Neque nos huius rei tractatum nacti locum tam commodũ ſilentio præterire potuimus, quin ſuauiſsimi ac planiſsime mellei noſtri Ieſu amaritudines pluſquam felleas reduceremus tibi ô lector Philochriſte, in memoriam. Tu vero quæ paucis indicata ſunt, quæſo latius apud te rumina, ac mentis pariter & affectus in ima reconde.

De conuenientia quinque ſenſuũ adinuicẽ. CAP. XXVII.

Ha

HAbent autem sensus isti quinq; iam secundum particularem determinationem expediti, quædam in quibus conueniant: habent & quædam in quibus differant.

Sensus recipit speciem absque materia.

Primum quidē omnibus hoc est commune, formas siue species rerum absq; materia suscipere.

Id est sensibilium species & similitudines, absque reali immutatione, aut vllius partis sensibilis, reali intra sese susceptione. Comparatur enim sensus hac in parte ceræ, quæ cum à sigillo impressam sibi recipiat similitudinem, nullam tamen ferri, vel auri, vel alterius vllius materiæ vnde facta est, partem in se accipit, sed absque materia tātum impressam formā siue effigiem. Patet autē hoc experientia in singulis sensibus. Cum enim per visum oculus videt parietē, neq; ipse paries, neque parietis vlla pars in oculum recipitur, imò neq; ipse color, neq; coloris vlla pars, sed tantum species vel similitudo ipsius quæ per medium intra oculum diffunditur, quæ species eius similitudo est, oculo ipsum illud repræsentans à quo est impressa, nempe parietis colorem. Sic & in aurem (cum campanam audit sonantem) neq; campanæ sonantis, neque aëris sonum habentis, neque etiam ipsius soni pars aliqua ingreditur, sed tantum species soni quæ sonum ipsum repræsentat auditui, & campanam facit audiri, à qua diffunditur sonus. Itidem & in aliis sensibus dicendum. Ex hoc autem ratio patet, quare plantæ, tametsi animam quandam habeant nempe vegetatiuam, non tamen sentiunt, quoniam videlicet nullam rem sensibilem valent absque materia suscipere. Potest enim planta in se recipere, & continuo recipit, dum nutritur & augetur, qualitates tangibiles, calidum, humidū, frigidū, & siccum. Ex his enim quomodo omnis generatio, ita & omnis nutritio est. Sed ista non recipit absque materia, sed simul cum ea suscipit: ac proinde planta vt nimis terrea & nimium crassa, non potens absque materia rerum species sucipere, sensitiua iudicatur carere potentia.

Sensum corrumpi ab excellenti sensibili. CAP. XXVIII.

Maxima.

EST etiam omni sensui commune, quòd ab excellentia sui sensibilis corrumpitur.

Vt excellens lumen corrumpit visum, & sonus excellēs audi

auditum, excellens qualitas tangibilis dissoluit tactũ. Est enim sensus velut harmonia quædam atq; in mediocritate disposita compositio. Vnde quemadmodũ harmoniam concentus dissoluit, qui fides vehementius pulsauerit, & cõcentus melodiam perturbat: ita excellens sensibile sensus proportione natũ est destruere atq; dissipare. Quemadmodũ autem concentus saluatur melodia, donec mediocriter pulsantur fides: ita saluus cõsistit sensus, donec temperatũ & mediocre contemperatur sensibile. Dicimus autem in proposito sensibile excellens, quod excedit, exuperatq; sensus proportionẽ: vt homini nimia lux aut lumen magis excessiuum quàm ferat hominis oculus, cuiusmodi est humano oculo lumen illud, quod directe in Solis rotam inspicienti offunditur. Et contingere potest, vt quod huic sit excellens sensibile, alteri non sit excellens: quemadmodum lumẽ splendentis Solis, hominum & animantum cæterorum plurimorũ oculis non est excellens: noctuæ autem oculus est excellens: quapropter ipsum vt sui visus corruptiuũ fugit, tenebrarum quærens latibula, donec Sol agit super terram, Luna autem procedente vel stellis, audet & ipsa procedere, agnoscens sibi temperatũ lumen. Quemadmodũ autem sensibile excellens sensum corrumpit, ita sensibile ex altera parte nimium deficiens, & nimis paruæ quantitatis, vel intentionis, nõ est natũ sensum cõuenienter immutare. Sẽsibile enĩ minimæ quãtitatis, non bene potest à suo sensu discerni.

Insuper commune est omnibus sensibus habere suum determinatum obiectum, à quo patiantur: suum determinatum organum, in quo operentur: ac medium, per quod ipsorum organa ab obiectis immutentur.

Ita vt nunquã sensus nisi determinatũ suum obiectum percipiat, neq; nisi in suo organo operetur suã sensationem, neq; nisi per medium. Quemadmodum videlicet visus non nisi colorẽ aut lumen apprehendit, nunquam nisi in oculo visionẽ efficit, & semper per mediũ interueniens aëris vel aquæ. Quod autẽ vniuscuiusq; sit organũ, quod obiectum, & quod medium, suprà iam determinauimus.

Item

Item nullus ſenſus poteſt proprij obiecti alterius ſpeciem, in ſe ſuſcipere, neque alienum obiectum percipere.

Vt viſus non poteſt ſonum videre, neque caliditatem, neque odorem, neque ſaporem: neq; olfactus colorem poteſt odorare, & ita in cæteris.

De alijs quibuſdam ſenſuum conuenientijs. CAP. XXIX.

PRæterea & hoc ſenſibus commune eſt, quòd congruam requirunt diſtantiam ſenſibilis ad ſenſum, vt neq; nimiũ diſtet ſenſibile à ſenſu, neq; ex altera parte nimium ſit propinquum.

Nam ſenſibile poſitũ ſupra ſenſum (iuxta Ariſtotelis dictum) non efficit ſenſationem: quemadmodũ videmus de colore proxime oculis admoto, quem abſq; medio nequaquam videre ſufficimus. Et ſi qualitas aliqua tangibilis immediate ſuper neruum tactus poneretur, non perciperetur à tactu. Atq; hinc eſt, quòd viſus (qui in humore cryſtallino ſitus eſt) neq; oculi palpebram, neq; carneam tunículam, quæ eſt circa oculos, percipit: neq; tactus carnem ſentit, qua veſtitur ipſius neruus. Si verò plus iuſto elongetur ſenſibile, vt iuxta proportionẽ ſenſus ad ipſum non poſsit in organum ſuam ſpeciem imprimere, vel non ſufficienter, tunc vel non fit, vel malè, & imperfectè fit ſenſatio. Oportet ergo eſſe mediocrem diſtantiam, iuxta proportionem ſenſus & ſenſibilis. Nam in hac re determinata menſura non poteſt conſtitui. Quod enim meo viſui nimium eſt diſtans ſenſibile, alterius viſui eſt proportionatum. Ita fit, vt quod ego vel non video, vel admodum imperfecte, id alius perfectiſsime cernat: cum tamẽ ſecundum rem in æquali conſiſtamus ab obiecto diſtantia. Ita eũdem ſonum, qui melioris eſt auditus, facile percipit, quem alius in eadem poſitus ab obiecto diſtãtia nequit percipere. Et manifeſtum eſt, quoſdã talis eſſe viſus, vt de iis quæ admodũ longe diſtãt, rectius iudicent, quàm de iis quæ minus diſtãt. Contrà verò, ſunt qui parũ diſtantia exactiſsime percipiunt, magis autẽ diſtantia minime.

Oculus quare non videat palpebram.

Eſt etiam omnis ſenſus ſui obiecti & priuationis oppoſitæ perceptiuus.

Tenebræ quomodo videntur.

Vt visus lucē percipit & tenebras. Quomodo enim visus de luce iudicat, ita & de tenebris. Sunt enim tenebræ luminis priuatio. Verū nō sic priuatio visum mouet, vt habitus. Non enim tenebræ vidētur per aliquā speciei diffusionē (quā enim speciē de se funderet pura priuatio?) sed tātū per absentiā lucis. Tenebrę enim sunt priuatio lucis in corpore perspicuo, apto nato suscipere lumen. Sic iudicatur aliquid absonū, vel insonū, id est, sine sono item inodorum & in saporū, hoc est, absq; odore & sapore, per eosdē sensus per quos odorabile & sonorū. Aduertendū quoq; est, ꝙ in singulis sensibus terminus significās priuationē dicitur tribus modis. Quēadmodum (exēpli gratia) inuisibile dicitur tripliciter. Primo, quòd omnino videri nō potest, vt Deus, Angelus, sonus, caliditas, & huiusmodi. Secūdo, ꝙ difficulter videri potest, & lumen admodū debile, quēadmodū est lumen in vmbra per reflexionē, & color admodū paruus & obscurus. Tertio, ꝙ visui nocet & aduersatur, vt excellēs lumē & improportionatum, quod nō absq; dāno cernitur. Sic inaudibile dicitur, quod vel nō potest audiri, vt color: vel difficulter, vt sonus nimiū tenuis: vel quod prauū habet sonū. Ita inodorabile, & ingustabile, quod omnino odorari vel gustari nequit, aut quod difficulter potest, aut quod prauū habet odorē, siue saporē. Sic & de intāgibili dicendū. Cæterum, ipsæ sensuū differētiæ ex præmissis & singulorū particularibus determinatiōibus sunt manifestatæ. Et hęc quidē de sensibus exterioribus & eorū sensibilibus ita declarata sufficiāt. Nunc verò ordinato progressu, exterioribus percursis, ad interiores trāseamus: vt qūo mirabilē in externis vtcunq; ostēdimus naturæ autorē, sic & in internis nō min⁹ magnū, neq; minus admirabilē (quantū dabitur) cōmōstremus: vt sic tā in iis q̄ intra sunt, quā in iis quæ extrà apparēt, glorificetur sapiētia cōditoris nostri, q & intima & extima nostra, eadē sapiētia cūcta formauit, q in trinitate, & vnitate viuit semper benedictus in secula. Amē.

Inuisibile dicitur tribus modis, vt reliqui termini priuatiui.

FINIT LIBER NONVS.

PRO CONSIDERATIONE PARVVLI in membris oculi, ad glōriam magni artificis, qui eum admirabilem condidit

Psalmus.

Venite

VEnite qui quæritis miranda, & videte quod commonstro vobis digito isto: pomulum istud paruulum attendite, quod me demonstrante, conspicitis oculis vestris.

Consistite ex aduerso mihi, & lumen oculorum vestrorum (vtiq; si libet amborum) desigite in pomulum istud: ecce claudo oculum alterum. vt vnum hunc considerare valeatis attentius.

Est'ne ex vobis aliquis, qui pomuli huius sufficiat miranda comprehendere: qui explicare ad plenum possit nobis rationem compositionis eius?

Si tu iactabundus asseris posse te omnem eius explicare rationem: age, virum te prebe, & compone nobis aliud simile.

Calidum, frigidum, humidum, siccum, ecce appono tibi in abundantia: fac, si potes pomulo huic quod tibi demõstrat in meo vertice meus digitus. fac (inquam) si potes, pomum huic simile.

Quid enim? si rationem omnem pernosti compositionis eius, & omne comprehendis artificium: prabita tibi copiosa materia, quid obstabit quo minus condas nobis opus simile?

Ecce enim calidum, frigidum, humidum, & siccum apposita sunt tibi, ex his autem est omnis membrorum compositio.

Quòd si labori operis non te putas sufficere, elige tibi artifices industrios & operarios fortes: experire in omni adiutorio, num opus simile poteris efficere?

Ergo si fateris supra omnem artis virtutem eminere opus, da gloriam autori omnium: & fatere minimum esse quod nosti, agnosce minimum esse quicquid tibi videris de opere eius cognoscere.

O pomum paruulum. O membrum pusillum, oculus, qui consistis duplicatus in excauata domo tua, in specu mirabili, in medio faciei, loco honestißimo: quàm nobilem habet in te virtutem, & quàm admirabilem seruas potentiam!

Immenso interuallo super me eleuatur Luna in orbe suo: superat enim vniuersam aëris regionem, & ignis globum transcendit permaximum.

Sol verò longe scandit altius: ac super hunc incredibili spatio eleuatæ stellæ quæ sunt in firmamento, consistunt immobiles.

Attamẽ super hæc omnia tu conscendis altius, & superas omnia: neque tamen (quod est omnium mirabilißimũ) locum deseris, in quo te posuit altißimus conditor tuus.

In specu vultus excauata, quasi in rupe tua munita manes, & nõ egrederis: transcendis tamen elementa omnia, Lunam, Solem, atque cuncta sydera.

Vere

Vere magnus, qui te fecit ita mirabilem: qui talem in te posuit virtutem, si non est ille magnus artifex, mirabor vbi inueniemus quem iustè appellabimus artificem.

Qui talem in te nouit compositionẽ efficere humidi, sicci, calidi, & frigidi, vt tali præemineres virtute: si non est in illo sapientia, clamo ego quòd nusquam inueniatur sapientia.

O magne Deus, quàm es magnus in omnibus operibus tuis: & in hisce minimis quàm gloriose te ipsum monstras maximum!

O' quam debes esse in teipso lucidißimus, qui hãc opacam creaturulam tuam tali donasti natiuo lumine: vt tanto distãtia interuallo, ita vt nullo negotiò poßit percipere.

Potentiam, sapientiam, & omnem perfectionem lux beatißima, ego ascribo tibi absq; mensura: agnoscat hoc ipsum omnis homo, in quo posuisti dona tua.

Non pergo ego longius, digitum impono ori meo: stupore me obtundis in præcellentia magnitudinis tuæ.

Hoc tantum abscedens loquor ad gloriã tibi, multos ego vidi celebres hominibus artifices: hactenus autẽ non contigit videre tui simil[illegible].

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc & semper, & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM X. CONSIDERATIONIS PHYSICAE DE POTENTIIS SENSITIuis interioribus, Præfatio.

TAMETSI magnũ videatur stupẽdumq; miraculũ in organis exteriorũ sensuum, de quibus iam in præcedenti libro tractatũ est, multo tamen iudicaret homo magis admirandas vires illas, quæ sub osseo capitis tegmine interius delitescunt, in abscondita substantia cerebri, si eas posset oculis contẽplari, si ipsam cerebri substantiã, eiusq; nobilissimã cõplexionem, & admirabilem virtutis dignitatẽ, cellularumq; pulcherrimam distinctionem, & officiorum in diuersis partibus varietatẽ, oculari posset cogni

cognitione deprehendere: quæ tamen vix ulli digna admiratione suspiciunt, propterea quòd abscondita sint ab oculis hominum & paucissimis vel tenuiter cognita. Post exactam ergo præcedenti libro exteriorum determinationẽ, volumus suo hunc ordine ad omnipotẽtis omnium exteriorum pariter atq; interiorum conditoris gloriam, de his quoq; interioribus sentiendi viribus nonnulla dicere, quantum tenuitas nostri ingenij vel ab aliis tradita capere, vel diligenti cõsideratione examinata potuerit peruestigare. Postremo loco quædã de somno & vigilia pro loci opportunitate annexuri, cum somnũ à natura in sentiẽtibus omnibus ad virium sensitiuarum reparationem à deo cernamus institutum. Nihil autem est operum domini, quod non omni sit consideratione dignissimum.

De sensu communi & eius loco atque officijs. CAP. I.

SVnt autem sensus interiores sensus communis, imaginatiua, phantasia, æstimatiua, memoria, & reminiscentia.

Inter quas potẽtias primo loco cõstituitur potẽtia quędã locũ habẽs in anteriori parte cerebri, ad quã ex omnibus sensibus exterioribus species trãsmittũtur, omniũ illorũ quæcũq; per sensus externos fuerint apprąhensa. Quã ob causam, notissimo nomine sensus cõmunis tã apud Philosophos quã apud Medicos appellatur: nimirũ quod omnibus exteriorib⁹ sensibus ęque sit cõmunis, quòd ęqualiter species omniũ exteriorũ sensuũ suscipiat. Propter ꝙ ab Aristotele cõparatur centro circuli, ad ꝙ tẽdũt omnes lineę à superficie circuli protractę. Sic enim omnes sensus exteriores à sensu cõmuni interiori tãquã à cẽtro egrediũtur, & sensatorũ suorũ simulacra singuli ad eũdẽ redu cũt, per neruos qui à singulis eorũ ad ipsum proficiscũtur. Ab oculo enim neruus dirigit᷑ ad anteriorẽ partẽ cerebri, itẽq; ab aure, à lingua, ab organo olfactus & à neruo tactiuo, qui omnes in parte cerebri anteriori (vbi sic sensus situs est) quasi ad cẽtrũ vnũ cõueniũt. Estq; sensus cõmunis iste velut fons, à quo occulto miraculo sensus exteriores profluũt atq; procedũt, recipiẽtes videlicet ab eo spiritus sensitiuos, per quos suas exerceãt in suis organis operationes. Ac rursum, quasi finis est eorũdẽ sensuũ exter-

Sensus communis.

norum: vtpote ad quem velut ad cõmune consistoriũ sua quisq; sensata ineffabiliter statim deferunt atq; trãsmittunt. Ad hunc sensum spectat, primũ quidem sensibilia prius diuisim exterioribus sensibus percepta, pariter velut vnitè appræhendere, sicq; diuersorum sensuũ obiecta adinuicẽ cõparare, vel cõponendo, vel diuidendo: vtpote iudicando hoc esse colorem, istud sonũ, illud odorem: vel hoc esse coloratum, vel albũ, vel nigrũ, illud odoriferum, istud calidũ, &c. Item de eadẽ re potest hic sensus iudicare quòd sit alba, dulcis, calida, humida, odorifera & sapida. Cum enim in lacte visus inuenerit albedinẽ, gustus dulcedinem, tactus caliditatem, odoratus bonum odorẽ, sensus cõmunis acceptis singulorũ sensuũ particularibus iudiciis, iisque in vno simul cõpertis & adinuicẽ collatis, iudicat lac istud esse albũ, calidũ, dulce, & odoriferum. Deinde per eundem hunc sensum iudicat homo se videre, audire, gustare, tãgere, odorare, & sic de omnibus actibus omnium sensuũ exteriorũ. Hæc enim sunt duo sensus huius communis officia, videlicet sensibilia exteriora sensibus exterioribus diuisim percepta, vna appræhẽsione cognoscere, & de actibus sensuum ipsorum iudicare.

Sensus communis officia.

Necessitas ponendi sensum communem distinctum à sensibus exterioribus. CAP. II.

NEutrum autem prędictorũ officiorum per vllũ sensuũ exteriorũ potest fieri. Impossibile nanque est, vt sensus aliquis exterior sensibilia diuersorũ sensuum diiudicet cõparando adinuicẽ. Nõ enim potest sensus aliquis diiudicare, distinguere, & cõparare aliqua ad inuicẽ, nisi vtrunq; cognoscat: quemadmodum non possum inter res duas discernere, nisi vtrãq; cognoscam. Cum ergo sit impossibile, sensum aliquẽ exteriorẽ diuersorũ sensuũ obiecta apprehendere (nam quisq; suum tantũ obiectũ apprehendit) cõsequitur, fieri nequaquam posse vt sensuũ exteriorum aliquis inter obiecta diuersorum sensuũ discernat. Et tamen id animali erat, necessariũ, posse inter sensibilia diuersa discernere. Oportebat ergo talem aliquem cõmunem sensum poni, qui sensibus exterioribus excellentior, de eorũ sensatis ferret iudiciũ. Alioqui quid opus fuisset diuersis sensibus ad distincte percipiendũ sensibilia, si non esset qui potuisset inter ea discernere? Quod si

Sensus communis necessitas.

quis

quis dicat, pluribus sensibus posse hanc fieri sensibiliũ distinctionẽ, vno sensu vnũ obiectũ, altero alterũ cognoscẽte: an nõ id videbitur ad distinctionẽ posse sufficere? Minime. Quẽadmodũ enim impossibile est duos hoĩes ferre de rebus diuersis iudiciũ, nisi vtriq; tota sit causa cognita, nisi adinuicem cõmunicantes in cõmune cõferant vterq; suam cognitionẽ, neq; sufficit, quod hic illius, iste alterius causam probissime norit ad recte discernendũ atq; diiudicandũ: ita nequaquam sufficere potest sensuum diuersitas, ad sensibiliũ diiudicationem, nisi vnus sit superior iudex, ad cuius consistoriũ & cognitionẽ pariter omnes sua sensata adducant. Iterum, officiũ illud iudicandi de operatione sensus: vt cũ homo apprehendit se videre, audire, &c. nequaquã sensui exteriori potest cõpetere. Nõ enim potest visus cognoscere se videre, neq; auditus cognoscit se audire. Cum enim obiectũ visus sit color vel lux, consequitur nihil posse videri aut visu percipi, nisi quod color est vel coloratum, aut lux vel lucidum. At verò visio (quæ est operatio visus) neque color est, neque colorata, neq; lux est, neq; lucida. Quo pacto ergo sensu visus percipietur? quomodo fiet vt possit videri? Ita & de aliis sensuum operationibus in analogia ad suos sensus, proportionabiliter est dicendum.

Vnde communis est regula, quòd nullus exteriorum sensuum super suum actum reflectitur. *Regula cõmunis de sensibus.*

Reflecteretur autẽ super suum proprium actũ, si visus possit percipere se videre, vel auditus se audire, &c. Sensus ergo cõmunis pònẽdus est, qui de operationibus singulorũ exteriorũ sensuũ possit iudicare. Percipimus enim per sensum cõmunem nos videre, dum ab oculo simulachrũ rei visæ ad ipsum transit. Ponitur autem hęc virtus in anteriore parte cerebri, cellulam habẽs satis amplam, in loco vbi cõcurrunt nerui sensitiui quinq; exteriorum sensuũ, qui locus admodũ medullosus & humidus est. Nã humido perficitur, eò quòd humidũ facilè fit perceptiuũ. Hoc est autẽ potentię huius officiũ, omnium sensibilium formas mox, vt exterioribus sensibus fuerit sensata, suscipere. Quamobrem iuxta huius partis bonã dispositionem, iudicamus homines esse facilis capacitatis & bonæ

apprǽhensionis, boniq; iudicij. Vnde physionomi tradũt, & monstrat experientia, facilis apprǽhensionis esse, qui frontem habẽt cornutam: quod nõ dubiũ est ratione bonę dispositionis cerebri in hac anteriori parte prouenire. Contrà verò qui fronte sunt obtusa & nimium rotunda, malæ iudicantur apprǽhensionis, quòd cerebrum in hac cellula non habeant sufficienter dispositũ. Denique & in vulgato prouerbio receptum est, vt homines rudes & iudicio carentes, dicamus carere sensu communi.

Frons cornuta quale signum.

De virtute imaginatiua, eiusq; officio, & loco. CAP. III.

POst hunc sensum cõmunem proxima est alia quædã potentia, ordinata ad cõseruandas species in sensu cõmuni à sensibus exterioribus receptas. Sensus enim cõmunis in præsentia obiecti exterius sensati, speciẽ illius recipit, simul vt exteriori sensu percipitur. Sed nõ est eius officij, species istas abscedẽte obiecto, & exteriori sensu à sua operatiõe desistẽte, in sese cõseruare: sed ad alterã spectat potentiã sibi proximã, quam imaginatiuã appellamus. Est enim hæc imaginatiua velut cellarium, specierũ à sensu communi præsente obiecto susceptarũ contentiuũ atq; conseruatiuum: propter quod, vulgo thesaurum formarũ eum appellant. Quemadmodũ autẽ sensus cõmunis (cuius est recipere) perficitur humido ita hęc potentia perficitur siccitate quadam & duritie ad bene conseruandum. Nam sicut humidũ bene recipit, ita siccũ bene cõseruat. Et vbi cũ humiditate moderata fuerit siccitas, nõ omnino male recipiet, neq; male seruabit. Consistit autem hæc virtus simul quidẽ cũ sensu cõmuni, in anteriori parte cerebri, ac velut in prora capitis: estq; locus ille cerebri in quo cõsistit imaginatiua, minus medullosus, minusq; humidus, & aliquatenus magis siccus, quàm sit pars illa, cuius sedes est sensus cõmunis. Nõ enim talis intelligi debet hęc siccitas, quasi in parte ista cerebri, omnino debeat dominari. Est enim id cõtra rationẽ cerebri, quod de se frigidũ & humidũ est: sed hoc tantũ volumus, partem illã esse minus humidã & medullosam, atq; ita aliquo modo magis siccã & magis durã quàm sit altera pars anterior. Ex prædictis ergo patet differẽtia inter sensum cõmunem & inter hanc imaginatiuã potentiã. Sensus enim communis pręsente exterius obiecto, suscipit suã speciẽ ab exterioribus

Imaginatiua.

Imaginatiua, cellariũ sensus cõminus.

bus ſenſibus ad ſe trãſmiſſam:ſed nõ conſeruat in obiecti abſentia. Vnde in hoc cũ exterioribus ſenſibus aliqua ex parte cõmunicat, quòd egeat præſentia obiecti. Imaginatiua autẽ, ſpecies & ſimulacra rerũ ſenſatarum retinet & cõſeruat. Vnde cũ in abſentia rem ipſam ſtatim apprehẽdimus, nõ ſenſus cõmunis, ſed huius imaginatiuæ eſt operatio. Quæſtio tamẽ moueri ſolet, an ſenſus communis ad nullã moram poſsit ſpecies ſuſceptas in abſentia obiecti in ſe retinere: quibuſdã dicentibus, quòd omnino non poſsit nec ad tempus modicũ, quemadmodũ neque ſenſus exterior. Aliis cõtrariũ ſentiẽtibus, quòd ad tẽpus aliquãtũ poſsit ſpeciẽ ſuſceptã retinere, & circa ipſam operari, per eã de re ſenſata etiã abſente iudicãdo: maxime donec alia nõ adueniat, quæ ipſam expellat, ſibiq; cedere cogat. *Quæſtio.*

De potentia æſtimatiua. CAP. IIII.

POſt imaginatiuã iſtã (de qua iã dictũ eſt) ponitur virtus alia, cuius eſt officiũ ex ſpeciebus in imaginatiua ſeruatis elicere intẽtiones nõ ſenſatas, id eſt, nullo ſenſu alio perceptas, videlicet neq; exterioribus ſenſibus, neque ſenſu cõmuni. Quemadmodum (exempli gratia) ouis per ſenſum exteriorẽ viſus apprehenſa formã lupi, eaq; ad ſenſum cõmunẽ tranſmiſſa, & ad imaginatiuã deducta, non ibi ſiſtit, ſed ex ſpecie formę lupi intra imaginatiuã ſuſceptã elicit intentionẽ & exiſtimationẽ inimicitiæ. propter quod etiã mouetur ad fugiendũ à cõſpectu eius. Hęc autẽ intentio ſiue exiſtimatio inimicitiæ à ſenſu alio percepta nõ fuit. Nã viſus nõ videt amicitiã, aut inimicitiã, neque etiã ſenſus cõmunis, cũ ſenſus cõmunis nõ niſi ea, quę per ſenſus exteriores ſunt ſenſata cõprehendat. Imaginatiua verò noui nihil fabricat, neq; nouas elicit intentiones, ſed ea tantũ quæ ſibi à cõmuni ſenſu tranſmittuntur, ſeruãda cuſtodit. Oportet ergo, præter hactenus enumeratas potentias, aliã eſſe poſteriorẽ prædicta imaginatiua, quæ ex ſpeciebus in ea ſeruatis nõ ſenſatas intẽtiones (iuxta ſpecierũ naturã & conditionẽ) poſsit elicere. Per eandẽ hãc potentiã ouis audiẽs vocẽ nati ſui miſerabiliter balantis, ex ſpecie vocis intra imaginatiuã ſuſcepta, elicit intentionem & exiſtimationẽ defectus pabuli: atque ita mouetur ad præbendum vbera: qui quidem pabuli defectus, nullo ſenſu fuit ab oue perceptus. Sic pulli gallinę audiẽtes ma- *Aeſtimatiua.* *Quomodo æſtimatiua intentiones elicit nõ ſenſatas.*

tris vocem,eliciunt intentionem cōgregationis sub alas, ad quas proinde confugiunt. Ita canis videns præbentem sibi alimenta aut blande colludentem, elicit intentionē amicitiæ,& cauda applaudit. Vides autem subsannantem aut sentiens percutientem,elicit intentionē inimicitiæ, contractisq; naribus hostiliter aduersus illum latrat,aut etiā si potens est,ferociter insurgit. Ita odore percipiens cibum bonū,ex ipsa odoris specie elicit intentionem cōuenientiæ,aut disconuenientiæ: iudicans scilicet hunc cibū sibi esse cōuenientem aut disconuenientē. Harū autē intentionū aut existimationū nulla sensu est perceptibilis. Est autē hæc potentia secundū quam animalia bruta ad conuenientes sibi actiones mouentur,mouendo videlicet se secundū locum,aut alia quælibet operando,secūdum suæ naturæ conditionem. Per hanc enim prosequūtur quæ sibi cōuenientia sunt,& ad ea secundū locum se mouent: detestantur verò & fugiunt ea quæ sibi sunt disconuenientia: agunt quoq; ea quæ per hāc potentiam ex speciebus perceptis eliciunt agenda. Quemadmodum in exemplis suprà positis,ouis lupum(quē inimicū iudicat) fugit: nato verò(quem dilectum & indigentem iudicat) vbera præbet: ad cibum(quē cōuenientē visu vel olfactu percipit) sese mouet canis,amico applaudit,verbera minantem fugit,domino suo & benefacienti applaudit cauda,& amice sequitur: alienum verò,& quem inimicū reputat iracundo latratu hostiliter insequitur: atque ita in cæteris. Quapropter hæc virtus æstimatiua non solū apprehensiua,sed etiam motiua.

Aestimatiua in animalibus, principium motus.

Duplex est modus aestimatiuæ potentiæ in operando vel mouendo. CAP. V.

SVnt autē quædam animaliū operationes,in quibus secundū istam potentiā mouentur quidē,sed aliter quàm prædicto modo. In exemplis enim suprapositis,per intentiones elicitas à rebus sensatis diximus animalia moueri ad tales vel tales operationes siue motiones. In quibusdā verò tanquā secundū naturæ instinctū,& impresśionē naturalem æstimatiuæ inditam operātur atque mouentur: quemadmodū aues secundū naturalē impresśionē certo anni tempore ad generationē à natura statuto nidos sibi construunt,formicæ congregant per æstatem,quod per-

Per aestimatiuam aues nidificant.

hye

hyemem comedant, apes mellificant & structuras mirabiles extruunt, aranea texit telam, animalia perfectiora certis temporibus coëunt generationis gratia, atq; ita in aliis huiusmodi. Hæc autẽ non videntur ex vllis sensatis per æstimatiuã in animalibus elicita. Quod enim auis ista æstimat, siue iudicat, nunc esse ædificandum nidum & ex tali materia taliq; forma & ordine, id ex nullius rei sensatæ specie elicit. Neq; enim dici potest, ita hoc eã agere aut iudicare ex eo quod aliàs vidit suæ speciei aues similia similiter agere. Manifestũ nãq; est, quòd ex naturę instinctu id faceret auis, etiam si nũquam id ab aliis suæ speciei antè cõspexisset. Et manifestũ est nõ tam disciplinabilia esse volatilia, vt tã artificiosam structurã ad vnũ cõspectũ possint addiscere, quã nec artifex industrius multa cõsideratione posset assequi. Nequaquã ergo ex rei prius sensatæ specie istas eliciũt intentiones. Attamen per æstimatiuã hãc potentiã in hisce agendis mouentur, sed alio modo. Est enim in eis naturalis impressio, quæ ęstimatiuã naturaliter mouet ad eã sic certo tempore, certo modo, & ex certa materia peragẽda. Propter quod videmus omnia animalia eiusdẽ speciei cõsimiliter operari, eodẽ tẽpore, eodẽ modo, & ex eadẽ materia. Natura enim in omnibus vna est. In iis verò in quibus mouẽtur secũdũ proprias intentiones, iuxta primũ supra positũ modũ elicitas, nõ vno eodemq; modo, neq; omni tẽpore similiter agũt. Videmus enim canẽ, qui dum esurit ad alimẽtũ odore tractus accurrit postquã saturatus fuerit, nihil cibi odore amplius permoueri, nec vltrà accurrere: nimirũ quia id quod prius iudicabat conueneniens & prosequendum, iam non vltrà tale æstimat. Ob hunc autẽ supradictũ duplicem modum mouendi secundum æstimatiuã potentiam, quidam eam diuidũt in æstimatiuã, naturalẽ & animalẽ. Ex prædictis patet manifesta differẽtia inter æstimatiuam & imaginatiuã. Ad imaginatiuam enim solàm nõ sequitur prosequutio, aut fuga licet possit sequi delectatio vel tristitia: vt cũ homo tantum imaginatur aliquid, videlicet magnificas epulas, amplos honores, multas diuitias, potest in eorum sola imaginatione delectari, quemadmodum econtrario ex sola imaginatione terribilium rerum vt mortis suspensionis, combustionis, potest contristari. Nunquam autem

Differẽtia inter æstimatiuã & imaginatiuam.

ex sola imaginatione oritur in animali prosequutio, aut fuga, nisi accedat æstimatiuæ potentiæ iudicium. Sic enim est imaginatio nuda, quomodo inspectio alicuius picturę: quæ quidē si fuerit pulchra, & delectabilis rei repręsentatio, poterit efficere delectationē: sin autem horribilis fuerit, poterit efficere horrorem. Nemo vero ex hoc mouetur. Veluti si picta in lance poma aspiciā, non oritur prosequutio, neq; mitto manum ad ea accipienda. Et si conspiciam inferni caminū magno hiatu flammas emittētem depictum in tabula, non fugio, neq; manū retraho. Nō est enim illic æstimatio cōuenientis, neq; hic disconuentētis: propter quod prosequutio nō oritur nec fuga. Pueros verò cernimus subinde paruulas manus ad poma in lāce depicta extēdere, quòd secūdum æstimationē iudicēt poma

Nota. esse manducabilia, quæ admodum prosequuntur. Secundum eūdem modū, meticulosi homines cū in tenebris existētes de rebus horribilibus cogitāt, frequēter aut exclamāt, aut fugiūt, quòd quasi præsens aliquid terribile sibi existimēt, vtpote speciē defuncti alicui⁹, aut cacodęmonē.

De virtute phātastica cōponente & diuidēte species. CAP. VI.

Est autē huius æstimatiuæ potentiæ, non solum elicere intentiones nō sensatas, verumetiam species in imaginatiua seruatas ad inuicē cōponere, diuidere: vt cū ex cōpositione specierū montis & auri aliquādo per se diuisim sensatorum fingimus nobis mōtes aureos: & ex specie Indię vel Arabię, de qua aliquādo loquētes audiuimus, simul cū prædictis cōposita, fingimus mōtes aureos in India vel Arabia. Ita agit in sensu exteriori pictor, cū exterius in tabula quā pingit, humano capiti (iuxta illud Horatianū) ceruicē iūgit equinā. & varias rerum tētat cōiūgere formas. Ita phātasiamur hominē sine capite, domū sine tecto, equū sine vētre, & huiusmodi. Et in prædictis quidē comparat species diuersas adiuuicē. Cōponit etiā hæc virtus res sensatas vel species earū, cū intentionibus elicitis, & nō sensatis. Vt cum ouis iudicat lupū esse inimicū. Lupi enim habet speciem quē vidit, inimicitiam autē elicuit ex figura. Interdū vero intētiones cū intentionibus coniungit, vt cū iudicat inimicum hunc fugiēdū, cum iudicat hunc beneficum sibi pastorem esse assequendū, alienum verò non sequendum, sed fugiēdum. Quidam autem hoc officium di

uidendi & componendi attribuũt alteri potentiæ,quã ab æſtimatiua putant eſſe diſtinctam,appellantes eam peculiari nomine phantaſiam. Nobis tamen in propoſito magis placet, vt phantaſiam cũ æſtimatiua eandem potentiam reputemus,quam nihil refert æſtimatiuam an phantaſiam appellemus. Neq; enim ratio ſufficiens videtur,ob quam neceſſario ponẽda ſit harũ virtutũ diſtinctio. Nihil enim prohibet vnã eſſe eandémq; potentiã,quæ & nõ ſenſatas intentiones ex ſpeciebus rerum ſenſatarum eliciat, & ſpecies vel intẽtiones adinuicem componat atq; diuidat. Imò admodũ conuenienter hæc videntur vni conuenire potentiæ. Ouis enim componendo intentionem amicitiæ cum forma lupi, ſic iudicat lupum eſſe inimicum & fugiendũ. Et ſciendum quòd hæ interiores potentiæ admodum diuerſis appellationibus à diuerſis nuncupantur. Quidam enim, ſecundam potentiam ſuprapoſitam vocant phantaſiam,& hanc virtutem tertiam componentem & diuidentem appellãt imaginatiuam. Vnde vulgo dicere ſolent Medici,quod imaginatio faciat caſum:quod de phantaſia intelligunt. Alij vero malunt ſecundam illam vocare imaginatiuam,& meo ſanè iudicio rectius ab imaginibus videlicet & ſimulacris quæ conſeruat, hoc eſt,à ſpeciebus rerum ſenſatarum. Hanc autem tertiam,rectius vocant æſtimatiuam,ab eſtimando ſiue iudicãdo. Per hanc enim iudicant animalia & eſtimant quid fugiendum, quid proſequendum,ad quid accedendum,à quo recedendum, quid amicum, qnídve inimicum,vt per huius iudiciũ omnino ſe regunt atq; gubernãt animalia. Ariſtoteles verò plerũq; imaginatiuam & phantaſiam pro eodem videtur computare,& nunc quidẽ ſecundam potentiã intelligere,interdum tertiã. Ait enim,animalia per phãtaſiam vel imaginationẽ moueri. Manifeſtũ eſt autẽ ad æſtimatiuam hoc pertinere. Alibi autem dicit.æſtimatiuã ab imaginatione differre. Et quoniã tã diuerſa in his appellatio eſt,vt facile poſsit cõfuſionẽ gignere,certius poſſunt hæ vires à ſuis officiis denominari, & ſecũdum officiorũ expreſsionem diſtingui,quam ſecundũ alias appellationes.

Phantaſia.

Diuerſæ harum potentiarum appellationes.

Quod æſtimatiua eſt in homine aliquãto nobilior. CAP. VII.

Conſiderandum eſt autẽ,quod quãtum ad formas atque ſpecies ſenſibiles,nõ eſt differẽtia inter homines

& alia animalia, cũ similiter ab exterioribus sensibilibus immutētur, primũ videlicet in sensum exterioré impressa specie, ac deinde ad sensum cõmuné trãsmissa, & in imaginatiua seruata. Sed quãtũ ad intétiones prędictas, inter hominé & cętera animalia est differétia: quòd animalia cętera percipiãt huiusmodi intétiones ex quodã naturali instinctu, queadmodũ ouis ex specie lupi naturaliter fugam elicit, iudicatq́; sibi fugiẽdũ tali forma apprahẽsa. Homo verò tales intétiones elicit per quãdã collationẽ. Et ideo illa q̃ in aliis animalibus dicitur æstimatiua solũ, in hominibus aliquãto altiori denominatione cogitatiua recte appellatur, quòd per collationẽ quãdã huiusmodi intétiones adinueniat. Vnde etiã interdũ ratio particularis appellatur. Est enim collatiua intétionũ indiuidualiũ, sicut ratio intellectiua vniuersaliũ. Vnde homo ex appręhẽsione formæ lupi, non naturaliter mouetur ad fugã. Nam si videat eũ ligatũ catena forti, aut alio modo cõstrictum, vt non timeat nocumẽtũ, non solũ non fugiet ab eo, sed etiã accedet ad vidẽdũ & contẽplandũ propius, tãquam dignũ curiosa inspectione spectaculum. Verum per quãdam collationẽ, dũ videt eum ad se hostiliter accurrere, & conspicit forté impetuose accurrẽtem, apprahenditq́; vt se fortioré & à quo timet superari, ita fugam eligit aut resistẽtiam, iuxta quod (facta collatione) magis videtur eligendum. Subseruit quoq; hæc potentia rationi, cum illi fuerit coniuncta, vt in hominibus. Per eam etiam ratio & intellectus dirigit hominem in omnibus actionibus particularibus, quæ ad corpus spectant. Quomodo etiam intellectui ad intelligẽdũ subseruit, dicetur posterius suo loco.

De loco & dispositione huius æstimatiuæ. CAP. VIII.

Aestimatiua cur posita in medio cerebri.

HAbet auté potétia ista phãtastica & æstimatiua locũ in medio vẽtriculo cerebri, sita in medio, inter memoratiuã à parte posteriori, & imaginatiuã ex parte anteriori tanquã indifferenter ad vtranq; sese potẽs conuertere. Nã circa species quę in imaginatiua seruantur, manifestũ est eam operari, dum ex eis (vt iã diximus) elicit intentiones nõ sensatas, dum (species illas cõponendo & diuidẽdo) format sibi quas vult imagines & intentiones. Ad memoriã verò se conuertit, quãdo in ea (vt posterius dicemus) suas intentiones reponit, & quando vult, rursum eas inde

acci

accipit, vt circa eas phantasietur. Medius aũt cerebri ventriculus in quo hanc potentiã sitam dicimus, locus est admodũ calidus, ad quem multi spiritus cõtinuo ascẽdunt: propter quod in continuo motu est, plusquam aliæ vires prædictæ. Atq; hinc experimur mirabilẽ huius potẽtiæ in phãtasiando, componendo, & diiudicando celeritatem & instabilitatem, & facilem de vna ad aliam trãsitum. Maxime verò febricitantes id experiuntur, propter spirituum inflammatorũ continuam sursum agitationẽ, qui in phãtasia operantur mirabiles cõpositiones & diuisiones. De virtute autẽ huius potentiæ, miranda tradunt Medici, ꝙ frequens in humanis corporibus ex ea fit realis immutatio, quemadmodũ etiam quotidiana nos docet experiẽtia. Illi verò qui hanc potentiam (quã vt vnam tractauimus) in duas malunt diuidere, priorem vocant phantasiam, quæ componit & diuidit species in imaginatiua seruatas: posteriorem verò dicunt æstimatiuam, quæ (vt dictũ est) intentiones elicit ex speciebus in imaginatiua seruatis. *Phãtasiæ et æstimatiuæ officium.*

De memoria sensitiua. CAP. IX.

Quomodo autẽ sensum cõmunẽ diximus habere proximũ sibi repositoriũ suarũ specierum à sensibus exterioribus susceptarũ: ita & hæc vis æstimatiua proximũ sibi habet à posteriori parte cellariũ, atq; repositoriũ suarũ intentionũ à speciebus imaginatiue per cõpositionem & diuisionẽ elicitarũ. Quemadmodũ enim necesse fuit sensum cõmunem habere tale repositoriũ, eò ꝙ ipse species in absentia diu seruare nõ posset, propter cõtinuo noua occurrentia sensibilia, atq; etiã propter cõplexionẽ organi sui, quod ad suscipiendũ, non ad conseruandũ est à natura dispositũ: ita virtuti æstimatiuæ necessariũ fuit habere cellariũ, in quo suas intẽtiones reconderet, eò ꝙ nõ posset in se eas diu conseruare, propter cõtinuã aliarũ aduentantiũ susceptionem atq; efformationem: propter quod adiunctũ debuit habere tale cellarium, in quo iam elicitas intentiones absconderet, ac veluti in thesaurario reponeret, ad quod opportuno tempore posset recurrere, quoties sibi placitũ esset huiusmodi intẽtiones resumere. Hæc autẽ virtus intentionũ eiusmodi sic cõseruatiua appellatur memoria siue vis memoratiua, q̃ ob causam prædictã rectè thesaurus intẽtionũ potest appellari, sicut imaginati *Memoria.*

ginatiuã nuncupare solet thesaurũ formarũ. Quẽadmodũ enim imaginatiua conseruat species rerũ, sic memoria cõseruat intẽtiones specierum. Licet autem vtrumq; hoc cellariũ (imaginatiuæ scilicet & memoriæ) deseruiat æstimatiuæ siue phantasiæ, memoria tamen præcipuus ipsius est thesaurus. Et (vt manifesta id cõparatione ex sensibilibus declaremus) imaginatiua cõparata ad æstimatiuã velut fouea est, vnde effodit homo argentũ vel aurũ, & tanquã ager in quo metitur frumentũ: memoria verò est tãquã arca in quã effossum infertur atq; recõditur aurum vel argẽtũ, & tanquã horreũ in quod cõgregatur frumẽtũ ab agro. Quomodo enim ex terræ venis effoditur aurũ, sic ex speciebus in imaginatiua seruatis æstimatiua elicit intẽtiões. Et quomodo aurũ effossum infert homo in areã, sic erutas elicitasq; intẽtiones recõdit in memoriã.

Cõparatio pulchra.

Virtutis memoratiuæ locus quis, & quomodo dispositus. CAP. X.

Triplex memoriæ acceptio.

Accipitur autẽ nomen Memoria tripliciter. Primum pro ipso actu memorandi, cũ videlicet ad intentionem seruatã in memoria phantasia excitata, actu rei prçteritæ recordatur. Secundo, pro habituali memoria, quomodo rẽ illam dicimur vulgo habere in memoria, cuius intentionẽ sic seruatã apud nos habemus, vt cùm voluerimus, possumus actualiter de ea meditari, vel phantasiari, etiã si actu nihil de illa cogitemus. Tertio (vt in præsenti loco principaliter oportet accipi) pro ipsa virtute & potentia, quæ intentiones ab æstimatiua accipit & retinet. Quæ quidẽ virtus locũ habet in posteriori parte cerebri, & est nouissima potẽtiarum interiorũ. Vnde ex occipite, physionomi rectè coniiciunt memoriã. Qui enim bonũ occiput habent, & quasi tumorẽ quẽdã magnũ in occipite, hi plerunq; bonã habent vim memoratiuã, quẽadmodũ experiẽtia ad oculũ monstrabit animũ aduertenti. Et quoniã sicci est bene conseruare, oportet hãc partẽ cerebri magis siccã esse, & aliquantulũ durã, minusq; humidam, & mollẽ quàm sint partes aliæ cerebri priores. Neq; sufficit siccitas talis & durities, qualis est in parte imaginatiuæ, sed est subiectum memoratiuæ maioris siccitatis quàm imaginatiuæ. Nã imaginatiuæ non incũbit tã diu seruare susceptas à sensu cõmuni species, quàm retinere debet memoratiua suas ab æstimatione vel phantasia acceptas

ceptas intentiones. Imaginatiua enim maxime propter phantasiā siue æstimatiuā est, vt tandiu teneat species rerū, donec conueniēter phantasia intentiones elicuerit, & velut negotiata operataq; fuerit circa eas. Nō autē propter sensum cōmunem, vt ipse rursum inde accipiat in rei absentia sensationē. Memoratiua verò ordinatur ad firmā retentionē intentionū susceptarū, quas in ea recondidit æstimatiua, vt post longum etiā tempus (cū opportunum fuerit) possit hæc ad illā habere recursum, & velut depositū reposcere, cum iterū vti placuerit. Vnde hæc virtus memoratiua, dici debet præcipua virtus cōseruatiua.

De memoratiuæ virtutis diuersitate ex organi dispositiōe. CAP. XI.

EX prædictis de perfectione memoriæ in siccitate patet ratio, quare ii qui excellēter sunt bonæ apprehensionis plerūq; nō admodum valeant memoria, quoniā videlicet in eorū cerebro nimia est humiditas, à qua bonā illā & celerē habent apprehensionē. Illi verò qui mediocris, & vtcunq; tardæ sunt apprehensionis, plerunq; magis pollent memoria. Nā tarditas illa apprehensionis, argumentū est maioris siccitatis: quæ tarditatē illam efficit in apprehendendo. in conseruādo autem apprehensa, confert. Illi verò qui omnino sunt non dico tardæ, sed malæ apprehensionis, vt sunt nimium hebetes, quibus vix quicquam potest imprimi, nequeūt esse bonæ memoriæ propter nimiā duritiem, quæ difficillime recipit impressionē. Possumus autē memoriæ differentias, secundū diuersitatem sigillaris impressionis distinguere, hoc modo. Sigillum enim si imprimatur in materiam valde mollem, suscipiet quidē facile impressionē, & figuram accipiet à sigillo impressam, sed nimium leuiter ab ea deperibit, neq; est impressio stabilis. Ita sunt quidā quibus ob nimiā humiditatē substātia cerebri est nimiū mollis. Et hi facile quidem recipiunt impressionē, intentionemq; transmissam à phantasia cito suscipiunt (queādmodū facile est in luto imprimere vestigium) sed non diu retinent quod impressum est, moxq; eius obliuiscuntur, & euanescit quod fuerat memoriæ commendatū. Si verò materia sigillāda sit, nimium dura (vtpote cornea) adeo vt vix possit qualemcunq; suscipere impressionē, ne sic quidem bona erit conseruatio, eò quòd sufficienter non potuerit imprimi ima-

Celeriter apprehēdentes, malæ sunt memoriæ.

Comparatione sigilli multiplex ostenditur memoria.

go. Atq; huiusmodi sunt, quibus est cerebrũ nimis durũ, vt vix suscipiat à phantasia impreßionẽ, aut nimis tenuiter suscipiat. Quæ impreßio quoniã nimium superficiacialis est, facile obruitur: queẽadmodum in tenaci & compacta terra modice impressum vestigiũ, quanquã magna violentia impressum, facile tamen oppletur puluere, nec perdurat ad vllum tẽpus. Si verò in materiã satis mollẽ, nõ tamen nimis mollem, sed vtcunq; duram, fiat impreßio, apta ac bona erit sigillatio. Efficiet enim mediocris mollities (quæ ex temperata est humiditate) vt ad suscipiendum sit materia idonea. Mediocris autẽ durities (quę ex mediocri est siccitate) hoc præstabit, vt firmũ permaneat quod est impressum huiusmodi sunt, quibus subiectũ memoratiuæ bene temperatũ est, vt neq; nimis durũ sit, neque nimis molle. Hi enim non difficulter recipiunt impreßionem, & difficulter deleri, auferriq; permittunt quod fuerit impressum. Quorundã verò memoria, secundum aliquid bona, & secundũ aliquid mala dicitur. Qui enim ita durũ habent cerebrũ, vt difficulter satis impreßionẽ accipiant, non tamen ita durã, quin forti impreßione (id est, magno labore, & longa frequentiq; meditatione) bene poßint & perfecte tandem imprimere, nõ minus etiam quàm alij qui videntur facile receptiui, hi secundũ aliquid mala dicuntur esse memoria, quatenus nimia exigitur difficultas in imprimendo. Non tamen omnino mala, sed secundũ aliquid bona, quatenus videlicet id quod ita magno labore & diligentia (bene tamen & perfecte) acquisierũt, felicißime retinent, vt per omnẽ vitã vix poßint obliuisci. Atque huiusmodi videmus nonnullos, ea quæ antè multos annos improbo valde labore memoriæ insculpserunt, potius quàm impresserũt, in longam ætatem ea ipsa optime tenere: adeo vt iam senes poßint grãmaticorũ rudimentorũ canones quasi ex recẽti deprome re memoria. Est autẽ hoc signũ magni laboris, quẽ in huiusmodi ediscendis impenderunt adolescentes. Nam quæ paruo negotio ediscuntur, memoriæq; imprimũtur labore modico, hæc vt plurimum facile excidunt: iuxta quod vulgo dici solet, cito deperire, quod cito acquiritur: cõtrà verò, fixius hærere quæ cum difficultate acquisierimus.

Quod labore multo acquiritur, stabile est.

Senes & pueri quare non bene memorentur. CAP. XII.

Ex

EX his patet ratio, ob quā senes plerūq; videmus esse obliuiosos, ac malæ memoriæ. Facit enim in eis continuus defectus humiditatis, & nimia exiccatio cerebri, pariter & frigiditas calore naturali deficiēte nimiū excrescens, vt cerebrū plus iusto exiccatū & induratū, nō bene posśit impresśiōes suscipere. Propter quod (vix tenui relicto vestigio intētionis impressæ) facile ipsum obliteratur, quēadmodum suprà diximus, de iis qui sunt suprà modū hebetes. Intelligimus autē hāc malā memoriā in multū senibus, quātū ad ea quæ in senectutis tēpore cōmendāt memoriæ. Nā ea quæ in adolescētia siue in iuuentute ætateq; virili (cū adhuc valerēt vigore corporis) memoriæ impressa vsq; in senectutē seruauerūt, ea tenacisśime retinēt, neq; obliuiscūtur facilè. Quod enim cerebro (donec molle esset ac bene dispositū) bene perfecteq; semel fuit impressum, in senectute quanquā durescat atq; exiccetur, nihil p hoc impresśioni nocetur, imo magis ipsa videtur hac ratione firmari. Quēadmodū (exēpli gratia) si in cerā iam mollē imprimatur sigillū, apteq; ac plene ipsa suscipiat imaginē, impressa autē cōueniēter imagine fingamus cerā illā in modū cornu indurescere, manifestum est, per hoc susceptæ figuræ nullū fieri detrimentum. Imò verò fit tāto ipsa firmior atq; solidior, quāto magis indurerit materia. Cæterū, quod ad nouas impresśiones attinet suscipiēdas, nihil dubiū est duritiē istā superuenientē magnū præstare impedimentū. Atq; ita profecto se habet senū memoria. Pueri verò, propter rationē contrariā, memoriā in principio nullā habēt, vel admodū modicā, propter nimiū humiditatis excessum, quæ in eis maxime abūdat in annis prioribus. Impedit enim ista ne impresśionē posśint retinere, qm̄ humidū male retinet. Imò verò cum nimia fuerit, impedit etiā susceptionē. Quemadmodū videlicet si in aquā aut lutū nimia cōmixtum aqua sigillum imprimas, nulla relinqtur impresśio. Tametsi enim verū sit humidū esse bene susceptiuum, id tamē intelligi debet de mediocriter humido. Oportet enim tantā esse siccitatē, vt sufficiat ad suscipiēdū. Arist. verò in lib. de memoria & reminisc. aliā asśignat in senibus & infantibus causam vtrisq; communē, videlicet ꝙ in continuo sint motu: illi quidē, propter decrementū; hi verò, propter augmentū.

De memoria senū, notatu digna.

De puerorū memoria.

Videbi

Videbitur tamen diligentius rei veritatē contemplanti, causa alia superi⁹ assignata esse potior, magisq; pręcipua.

Quare quædam memoriæ diutius inhæreant, quædam citius abeant. CAP. XIII.

NOn solum autē inter homines diuersos secundū organi diuersam dispositionē consideramus memoriæ diuersitatē, verūetiam in eadē memoria quædam attendimus fixius hærentia, quædā citius euanescentia. Nā id vnūquēq; in sese docet experiētia, quædā eorum quæ cogitauimus, aut cognouimus hærere diutius, alia ocyus effugere. Huius autē potissima causa esse videtur bona & fortis in memoriam impressio. Quanto enim fortius aliquid in memoriā impresseris, tanto minus potest effugere. Contingit autē id dupliciter. Primū quidē vnica vehemēti impressione, cū intētio ipsa multo vehemētiq; spiritu à phantasia in memoriā defertur, illiq; à phantasia seu æstimatiua diligētissime cōmendatur; & velut in profundo collocatur, fortiterq; ex phantasiæ vehemēti ad ipsam cōuersione memoriæ infigitur. Ac tūc quidā ita se habet phantasia, tāta diligentia & vehemētia memorię hāc rem sic cōmendans, quomodo solent homines rē quā nequaquā perditā vellent, custodibus magna attentionē & multa vehemētia fideliter commendare. Et quomodo ea quæ bene seruata volumus, & nequaquā perdi sustinemus, in profundo & in intimis penetralib⁹ reponimus (quę enim in propatulo aut in ipso statim vestibuli ingressu exposita sunt, facilè auferūtur) ita ea quæ nolumus nobis excidere, & de quibus aliàs aliquādo phātasiari volumus atq; cogitare quasi in profundo reponimus memoriæ. Huiusmodi autē sunt vel ea quæ nos vehemēter offendunt, de quibus vltionē opportuno tempore intēdimus meditari, quēadmodū de Iunone apud Vergil. dicitur, Manet alta mēte repostū Iudiciū Paridis. Sic & canes eorū à quibus grauiter affecti sunt plagis, agnitionē profundissima retinēt memoria. Itē beneficia singularia solēt grati in ꝑfundo collocare memoriæ, si quādo opportunā possent referre gratiā. Cuius egregiū etiā in bruto animali exēplū describit Aulus Gel. in libr. Noctiū Atticarū, de leone quodā, dānatū ad bestias seruū, propter veteris amicitiæ beneficiū, memori sua gratitudine à morte præseruāte. Secundo

Vergilius.

Aulus Gel.

cũdo modo infigitur aliquid memoriæ, nõ quidẽ propter vnã aliquã vehemẽtẽ impreſsionẽ, ſed per frequentẽ ipſius quod in memoria repoſitũ volumus reuolutionẽ, & ſępius iteratã talis rei cogitationẽ: quomodo facere ſolemus in diſciplinis, vbi aliquid didicimus quod ſeruatũ volumus. Frequẽter enim illius cogitationẽ reuoluimus, vt ſingulis cogitationibus aliquo in memoriã relicto phantaſiati veſtigio tandẽ firma ſolidaq; quaſi p habitũ relinquatur impreſsio. Et hic modus eſt diſciplinæ maxime accõmodus. Nõ enim poteſt memoria melius feliciusq; ſtabiliri in re apprehẽſa ſemel & cogitata, quàm per frequẽtẽ eius meditationem & imaginis crebram reuolutionẽ. Nam prima illa per vehementiã fortis impreſsio maxime ex rebus inſolitis fit, accedẽte aliqua perturbatione inſolita in homine: vt cũ homo ex nimia ſibi facta iniuria vehementiſſime iraſcitur, aut ex magno accepto beneficio plurimũ lætatur, potiſsimũ cũ præter opinionẽ & ſpem iſta euenerint, vt cũ ab eo quis accipit iniuriã, à quo minime credebat: aut ab eo beneficiũ, à quo minime ſperabat. Item cũ de præſenti malo aliquo graui grauiter triſtatur, aut cum ex re aliqua admodũ inſolita magna cõſurgit in homine admiratio: in huiuſmodi enim abſq; frequẽti meditatione facilè fit impreſsio tantũ per vnã rei cognitionẽ. In iis aũt quę ad diſciplina ſpectãt, plerũq; nõ ita euenit, ſed frequẽti meditatione eſt opus. Neq; difficile fuerit iſta in corporalibus per analogia declarari. Poteſt enim tã fortis fieri vnica ſigilli impreſsio in materiã, vt alterã adiicere nõ ſit opus. Quòd ſi vnica impreſsione non ſit perfecte expreſſa imago, frequẽs expreſsio, repetita perficiet, quod fortitudini prioris impreſsionis deerat. Atque hoc eſt quod in libro de memoria & reminiſcentia ait Ariſtoteles meditationes (id eſt, crebras imaginum repetitiones) tueri memoriam atque confirmare. *Ariſtoteles, de memoria, & reminiſcentia.*

De memoria anguſta, & ampla, & prouida dei diſpenſatione. CAP. XIIII.

INueniũtur autem quidã memoriã quidẽ habẽtes bonam, ſed anguſtã & modicã, neq; niſi paucorum ſuſceptiuã. Alij verò amplam habẽt & plurimorũ cõſeruatiuã. Primi plerũq; ex hoc cognoſcũtur, quòd tumorẽ in occipitio habeant nõ magnũ, ſed tamen apte diſpoſitũ. Atque

huiusmodi frequẽter sunt, qui magno pollent ingenio, & frontẽ habent cornutã, magnũq; sinciput. Posteriores verò magnũ habẽt tumorẽ, & in altum vtcunq; ascendentẽ, vel à posteriori parte protensum. Et hi plerũq; nõ ita magno sunt ingenio. Nõ debet autẽ vtrisq; horũ eadem esse ratio studij, neq; idẽ in memoriæ cõmendãdo conatus. Nõ enim omnibus omnia cõueniũt, sed vnicuiq; iuxta sui ingenij qualitatẽ, suæq; cõplexionis dispositionẽ sunt instituẽda sua studia. Primis expedit, pauca, eaque optima in memoria reponere, maximeq; necessaria; & cauendũ illis est, ne in angustũ hospitiolũ nimis multa velint per vim intrudere, atq; simul cogitare, amplius quàm posit angustia ferre memorialis horrei. Nõ enim hoc illis cedet prospere, si tẽtauerint. Eligãt proinde optima, & scitu dignissima, maximeq; necessaria, quæ in memoria recondant, maximè autẽ generales veritates & vniuersaliores notitias, ex quibus alia posint plurima elicere. Qui verò alterius sunt cõditionis, his magis licitũ est per multa vagari, & plura sibi in memoriã recondere. Habent enim horrea ampliora, & in quæ plura posint inferre. Id tamẽ prouideant, vt hæc multa secũdũ cõgruũ disponãt ordinẽ, alioqui paruũ ex multis possessionibus fructũ relaturi, quod huiusmodi hominibus sæpenumero solet accidere. Vbi enim nõ est ordo, adest mox cõfusio. Attẽde, autẽ, quàm prouidè, quàm sapiẽter, sua dona bonorũ omniũ largitor distribuit, vnicuiq; prout opus habẽt ad mensurã dispensans, nulli verò Deus omnia dedit. Illi enim qui bono sunt ingenio, quibus bona est apprehensio, bona imaginatio, bona æstimatiua siue phãtasia, hi plerũq; memoriã cernũtur habere angustã. Qui aũt in prioribus vtcũq; deficiũt, in posteriori frequẽter supplemẽtũ accipiũt. Nimirũ, quia bene ingeniati (id est, bene apprehẽdẽtes & æstimãtes) nõ ita multis egẽt in memoria cõseruãdis. Ex pauculis enim quæ in sua angusta memoria tenẽt, absq; magno negotio possunt plurima per suũ ingenium & inuẽtionẽ efficere. Nõ est aũt opus multorũ iam perfectorũ cõseruatione, si absq; negotio prõptè posis ea ex tẽpore prout necessariũ fuerit fabricare. Neq; necesse est multa secũ deferat præparata antequã egeat, qui omnia quibus eget, mox vbi indiguerit, ex sese poterit adinuenire. Atque ita qui magno sunt

Diligenter attende.

Vide prouidã Dei dispensationẽ.

ſunt ingenio,& æſtimatiua præcellunt,cũ ex ſeipſis plurima poſsint adinuenire,atque vt fuerit oportunũ de nouo fabricare,nihil opus habent, vt multa ſecũ iã fabricata,iã adinuẽta ſemper circũferãt. Illi verò qui ingenio ſunt tardiores,qui per ſeſe ad inueniendũ vel fabricãdũ nõ multũ ſunt idonei,his opus eſt, vt ea quæ operata ſunt,diligẽter cuſtodiant,& quæ adinuenerint(vel per ſeipſos,vel per alios)diligẽter cõſeruẽt. Quemadmodũ(verbi gratia)ſi quis artẽ habeat,vbilibet locorũ fuerit,ex terra aut lapidibus paſsim obuiis facili labore(modici pulueris,quẽ ipſe nouit admixtiõe)fabricãdi aurũ huic quorſum opus erit, ſi peregrinari velit multo ſe auro onerare,quòd per omnẽ viã ſecũ circũferat? Nõnne huic ſufficiet,quòd ſecũ ferat puluerẽ aut ſubſtantiã illã modicam,per quã poſsit vbilibet locorũ ex materia obuia facere ſibi aurũ,quantũ indiguerit? Illi verò qui hanc artem neſciũt,neceſſe habẽt pro totius itineris neceſsitate copiam auri ſecum deferre. Ita ſanè prudens omnium bonorum largitor Deus mirabili ſapientia cuncta diſtribuit,vt in omnibus ipſe laudetur & glorificetur benedictus in ſecula. Amen.

Quomodo reminiſcentia differat à memoria. CAP. XV.

NOn eſt autẽ idẽ reminiſcẽtia & memoria,neq; reminiſci & memorari,cũ hoc etiã brutis conueniat,illud ſolis hominibus. Reminiſcimur enim alicuius rei,quando ipſam prius cognitã,ſed obliuioni datã,& elapſam è memoria,per alterũ in memoria cõſeruatũ,iterũ reducimus ad memoriã. Hoc eſt,cùm rei alicuius habuimus notitiã, quã rem nõ poſſumus memorari cùm volumus,atq; ita ex aliquo quod adhuc in memoria nobis remanet,procedimus ad illius rei oblitę cognitionẽ. Si enim(exempli gratia)heſterno die librũ aliquo in loco repoſui,cuius loci hodie nequeo memorari,& quantũcunq; de hoc cogitẽ, nõ mihi occurrit locus,exciditq; memoria;ita vt nõ poſſim illius pro meo placito memorari,ſi deinde(ad rẽ illã obliuioni datã reuocãdã in memoriã)reuoluã apud meipſum loca omnia in quibus pridie fui,& eos cum quibus habui colloquiũ,& negotiorũ quæ in vnoquoq; locorum egerim,ſicq; ex memoria alicuius horũ deuenio in cognitionem loci illius vbi librũ repoſui,iam dicor huius loci reminiſci,cuius tamen ſimpliciter non potui memorari. *Quomodo reminiſcimur.*

Ex quo patet, quòd ad reminiſcendũ plura requiruntur, quàm ad memorandũ. Nã ad memorãdũ ſufficit, quòd de re prius cognita iterũ cogitemus, vt præterita eſt & antè cognita. Id enim adiici oportet, quoniã nõ dicitur ſimpliciter memorari, quiſquis de re antè cognita iterũ cogitat. Nã ſi quis rẽ aliquã antè cognitã penitus obliuiſcatur, eãdẽq; poſt annos vel dies aliquot denuo addiſcat, ita quaſi nunquã antè cognouiſſet, neq; aliquãdo ſe cognouiſſe in præterito attẽdit, hic nõ memorari rẽ illã dicetur, ſed denuo addiſcere. Qui enim memoratur, is ex ſpecie cõſeruata apud ſeſe mouetur ad cognitionẽ rei antè cognitę. Qui aũt nõ ex cõſeruatione ſpeciei apud ſe mouetur ad cognitionẽ, ſaltẽ ſecundũ partem aliquã, is nõ memorari dicẽdus eſt. Aliquando verò hęc cõmixta ſunt, vt rem aliquã partim memoremur, partim de nouo addiſcamus. Veluti cũ mihi alicuius hominis notitia penè exciderat memoria, nondũ tamẽ penitus. Seruatur enim adhuc aliquo modo in memoria eius ſpecies, ſed tam debilis, vt per ſe ſolã vix ſufficeret ad talis recognitionẽ reducẽdã, niſi ſimul aliquid extrinſecũ accederet, quod ſecundũ partẽ aliquã denuo docendo memoriã adiuuaret. Ad memorandũ ergo requiritur & ſufficit, rem antè cognitã vt talẽ iterũ cogitare. Reminiſcentia autem plura exigit. Requiritur enim præcedẽs obliuio, & velut diſcontinuata, ſiue interrupta memoria. Quorũ enim nõ pręcedit obliuio, eorũ non reminiſcimur, ſed memoramur. Nõ tamẽ quęlibet rei oblitæ reſumpta cognitio, reminiſcẽtia dicitur (alioqui iterũ diſcere eſſet reminiſci) ſed cùm fit illa notitiæ reſumptio ex aliquo memorato & nõ oblito, ex quo procedimus ad vlteriorem notitiã eius, cuius memoria exciderat. Neq; ſatis eſt, quòd aliquantum tẽpus intercẽſſerit, quo illius rei nõ habuimus actualẽ memoriã, ſed neceſſe eſt ita fuiſſe rẽ extra memoriã, vt volẽtes ipſiũs memorari, non potuerimus per propriã ſpeciẽ. Vnde quod antè diximus (iuxta Ariſtotelis ſententiã) reminiſcentiã eſſe memoriæ diſcontinuatæ & velut interruptæ, id nõ eſt intelligendum ſecundũ actum, ſed ſecundũ habitũ. Tunc autẽ dicitur ſecundũ habitum memoria diſcontinuata, quãdo etiã volẽtes memorari, nõ poſſumus. Patet inſuper, poſſe nos reminiſci eius rei, cuius ſpecies adhuc ſeruatur in memoria.

Fre

Frequẽter enim id cõtingit, vt species in memoria seruata tunc nõ occurrat, neq; se offerat phantasię, quãdo maximè quæritur. Nã id sæpe numero nobis accidit, cũ rem aliquã maximè cogitare volumus, tũc eã velut effugere, & quãtumuis requiramus nõ occurrere, ita vt sæpius hac ex causa nobis ipsi grauiter in patientia cõturbemur. In tali ergo statu positi, si propter rem illã cuius propria species nõ occurrit, & quæ vltrò sese nõ offert iterũ cognoscendã, ad aliud aliquid quod actu memoriæ occurrit cõuersi, ex tali aliquo redeamus ad cognitionẽ rei quã quęrimus, vtiq; reminiscimur rei illius, eò quòd ex altero memorato nõ per speciẽ propriã, illius notitiã in nobis recuperauimus, mansit tamẽ verè in nobis species talis rei, licet nõ tum occurreret, cũ quæreretur. Id enim frequẽter nobis vsu venit, vt quòd hac hora volenti memorari nequaquã occurrit, hora sequenti etiã vltrò nõ requisitum sese offerat: quòd vtique non fieret, si penitus species ipsa emigrasset. Quomodo enim in ampla supellectili contingit interdũ, vt illud quod penè ante oculos est, nõ inueniamus, etiã tunc cũ maximè quærimus, quod postmodũ vbi quærere desinimus, vltrò sese offert cõspectui, ita & in speciebus, intentionibúsq; seruatis in memoriæ cellario (sunt enim illæ supellex memoriæ) contingit sæpenumero, tunc minimè occurrere ipsa etiam quæ verè secundum speciem suam præsentia sunt, quãdo diligentissimè sollicitisimeq; quæruntur, quæ postmodũ abeunte solicitudine sese non requisita produnt.

Interdũ res dũ maximè quæritur, minimè inuenitur.

Quare bruta non possint reminisci, & quid sit virtus reminiscendi. CAP. XVI.

COlligimus ex prædictis, verũ esse quod ait Aristoteles, memoriã quidẽ & in irrationalibus animantibus inueniri, reminiscentiã nõ itẽ: Experiẽtiã enim certã discimus, animalia memorari, quemadmodũ canis vidẽs eum à quo aliquando cęsus est, recordatur verberũ & inimicitię, propter quod latrans in fugã se cõiicit. Reminisci aũt nõ possunt. Qui enim reminiscitur, rẽ illã de qua vult cogitare nõ offerentẽ seipsam cogitationi, proponit p aliud velle inuestigare, & ad hoc faciẽdũ mediũ quærit ordinatũ, per quod posit in illius deuenire notitiã. Tanta autẽ facultas nõ est irrationabilibus animantibus, vt ita ordi-

Arist. in lib. de mem. & remi.

natè à proposito posint ab vno procedere ad aliud. Quãquã enim ex vno posint venire in aliud per sensus cognitioné & ęstimationẽ, nõ tamẽ nisi quantũ naturaliter vnũ ex altero consequitur, quẽadmodũ ex appræhensa forma lupi, ouis ad inimicitię æstimationẽ trãsit, & ex voce prolis apprehẽsa transit ad amicitiæ ęstimationẽ. Verũ id nõ, nisi ex naturæ est ordine, quoniã videlicet secũdũ naturalem inclinationẽ ex vno illorũ, in eis alterius cõsequitur æstimatio. Non possunt autẽ bruta id quód vltrò nõ sese offert proponere sibi inquirendũ atq; inuestigandũ, atque propter hoc mediũ quærere, eligereq; ad illud rememorandũ quod quęritur oportunũ. Hoc autẽ ad reminiscẽtiã requiritur. Quantũ ergo ad actus reminiscẽdi atq; memorãdi, videtur manifestũ quód nõ vnũ memoriæ, & reminiscẽtiæ actus diuersi sint. Quód si de ipsis potẽtiis interrogetur, qualis sit ipsa reminiscendi virtus, an sit ipsa potẽtia memoratiua in homine nobilior quàm in aliis animalibus, vnde hoc habeat vt sic posit discurrere, an alia aliqua sit potẽtia distincta, verisimilior videbitur respõsio quód non vna aliqua potentia singularis debeat poni ab aliis prædictis distincta, vnde habeat homo vt posit reminisci. Neq; tamen cũ memoria videtur esse eadẽ potẽtia. Memoria enim ad hoc nõ sufficit, vt ita ordinatè proponat inquirere quod nõ occurrit, neq; eius est medium sibi proponere ex quo ordinate procedat alterũ. Hæc tamẽ ad reminiscentiã diximus spectare. Non videtur ergo virtus reminiscitiua eadẽ esse potẽtia cũ memoratiua. Virtus aũt æstimatiua secundũ eã nobilitatẽ quã in homine obtinet (vti suprà diximus) sufficere videtur ad reminiscẽdi actũ. Potest enim in homine discurrere in particularibus, eaq; ad inuicẽ cõferendo, ex vno ad aliud ordinatè procedere, atq; ex alio aliud peruestigare, quemadmodũ ratio in vniuersalibus. Neque solũ, in seipsa potest ex vna intentione elicere aliã, verumetiã in memoria (quod ipsius est cellariũ) ex vna offerente se specie ducatũ accipere potest perueniendi ad alteram latẽre volentem.

Memoriæ & reminiscẽtiæ actus diuersi.

Qui bene reminiscatur, & quomodo debeat fieri bona reminiscentia. CAP. XVII.

ET quoniã reminiscentia nõ ad memoriã spectat, fieri potest, vt is qui bonã habeat reminiscentiã (id est, qui bene

bene faciléq; reminiſcitur) mala ſit memoria: is verò qui malè reminiſcitur, bona ſit memoria præditus. Imò plerunque ingenioſi (in quibus eſt bona æſtimatiua & bona imaginatio) nō ita bonæ ſunt memoriȩ, attamē bene admodū reminiſcūtur, quoniā bene & ordinatè ſciunt procedere ad eius quod quȩrūt inueſtigationē. Cōtrà vero cōtingit, admodū bona eſſe memoria eos qui malæ ſunt reminiſcētiæ: vt homines malè ingeniati memoria pollētes optime memorātur, malè tamen reminiſci poſſunt, ſi quid nō occurrat, eò quòd æſtimatiuȩ defectu nō poſsint ordinatè procedere, & per media cōgrua quod intēdūt puestigare. Sciēdū autē eſt, quòd ad reminiſcēdū oportet accipere mediū cōueniēs ſecundū aliquē modū ad id cuius volumus reminiſci. Oportet enim id quod accipitur ad inueſtigandū aliud, habere cū illo aliquā habitudinē vel ſimilitudinis vel coëxiſtētiȩ, vel ordinis, vel diſsimilitudinis vel cōtrarietatis, vel cuiuſlibet cōiūctiōis. Solemus enim rerū geſtarū, quarū nos cœpit obliuio, ex iis, q̄ ſimul tēpore geſta ſunt recordari. Et cū quid eorū q̄ memoriter tenemus forte nos fugerit, vt nō ad volūtatē vox ſuccurrat, ad ea quæ antecedūt cōuertimus memoriā ſicq; ex iis, quȩ prȩcedunt ea quæ ſecundū ordinem ſubſequūtur reuocamus ad memoriam. Item ex vno contrario in recordationē alterius obliti cōtingit deuenire: ex ſimilitudine quoq; reminiſcimur ſimiliū itē ex vicinia, & ex ordine quolibet vnius ad alterū. Et quia vna eademq; res habitudinem habet ad plura, ſuntq; ex vno plura nata cōſequi ſecūdū diuerſum ordinē, hinc eſt, quòd etiā cōuenienti aſſumpto medio ad reminiſcendum nō ſemper cōtingit reminiſci, eius, quod quæritur. Sæpe enim mediū quod aſſumitur, ducit nos ad id quod non quærimus, & impeditur quæſiti recordatio.

Bene ingeniati bene rēminiſcūtur, ſed nō ſemper bene memorantur.

De ſomno, & vigilia. CAP. XVIII.

PRius autem quàm ſenſitiuarum virium claudamus determinationē, ſupereſt, vt de ſomno & vigilia vel pauca dicamus. Sunt enim hæc, ſenſus paſsiones (vt ait Ariſtoteles) & circa ſenſum habēt fieri. Neq; enim in vlla ſpecie inueniūtur ſomnus & vigilia, niſi vbi inuenitur ſenſus. Nā plātas nemo dicit vigilare aliquādo, aut dormire, quoniā ſenſum non habent. Cætera autem animalia ſenſum habentia, interdum vigilare, interdū dormire percipimus.

Aristo. libr. de somno, & vigilantia.

Quod tametsi non de omnibus compertum sit experientia, ob quorundã sensuũ imperfectionẽ: putat tamen Aristoteles rationi cõsentaneũ, omne quod sensum habet vel vnicũ (vtpote solũ factum) aliquando dormire, aliquando vigilare. Sunt autẽ somnus & vigilia contrarię passiones, ac proinde circa idẽ habẽt fieri, adeò vt cuicũq; cõueniat vigilare, eidem & dormire, atq; ecõtrario. Cõtraria enim circa idẽ habẽt fieri subiectũ. Vnde nullũ animal vel semper dormire, potest vel semp vigilare. Sed aliquãdo quidẽ dormire aliquãdo vigilare debet. Est autẽ vigilia, sensuũ libertas atq; solutio, cũ sensus animalis liberi sunt ad operandũ suas operationes, obiecto oblato, & impedimẽto secluso. Somnus verò, sensuũ vinculũ est, atq; ligamen, quo ligãtur sensus, vt nõ possint suas exercere operationes etiã si obiectũ offeratur, & impedimẽtũ omne extrinsecũ remoueatur. Nã id manifestè in dormientibus cernimus, nullo sensu eos, donec somni passione premuntur, quicquam percipere. Neq; enim vidẽt coram astãtes, neque audiũt, neq; tactu aliquid percipiũt, donec expergiscãtur. Nõ sufficit autẽ vnũ aliquẽ sensum animalis legatum esse, cæteris solutis: sed necesse est omnes sensus quos animal ipsum habet, esse pariter ligatos. Nõ quælibet tamen sensuũ ligatio, somnus dicendus est. Sunt enim morbi quidam priuantes hominẽ sensu atq; motu, & dicunt esse venas quasdã in collo, quas si quis appræhẽdat atq; constringat, ipsum animal mox sensu ac motu priuatũ collabitur. Manifestũ quoq; id est in morbo apoplexiæ, quæ penitus hominem motu & sensu priuat. Non appellatur tamẽ huiusmodi sensuum ligatio, somnus. Somnus enim quies est sensuum à natura illis deputata ad recuperationem virium. In morbis autem huiusmodi nulla est sensuum quies aut reparatio, sed potius destructio atque debilitatio.

Quid somnus, & vigilia.

Duplex somni vtilitas in animalibus. CAP. XIX.

VT autẽ cognoscatur, quòd non temere neq; frustra Deus naturæ in animãtibus somnũ posuerit, aduertẽdum est duplicẽ ipsius somni in animalibus esse vtilitatem, imò necessitatẽ. Primũ enim ad animaliũ viriũ facit reparationẽ. Omnis enim virtus naturalis, quę nõ absq; fatigatione perpetuo potest exerceri, aliquãdo indiget quietis intermissione, vt possit instaurari quiete, quæ nimia

fatigatione deficeret. Id manifestè videmus in motu progresiuo animaliũ. Quia enim in perpetua cõtinuitate ambulare non valent, necesse est subinde quiescãt, ac demũ resumptis viribus progrediãtur. Ita & organa sensuũ, quoniã nimia vigilia fatigatur indigẽt intermisione quietis, vt resumptis reparatisq; viribus, iterũ ad suorũ officiorũ posint aptã functionẽ redire. Sunt autem vires istæ: tam exteriores sensus, quàm interiores, maximè tamen videtur propter interiores sensus somnus esse necessarius. Secundo est somnus vtilis atq; etiã necessarius, propter virtutes vegetatiuas. In animalibus enim virtutes vegetatiuę (nutritiua scilicet, augmẽtatiua, & generatiua) impediũtur per exercitium virtutũ animaliũ. Quantò enim vires animalis, id est sensitiuæ & motiuæ, magis intẽduntur, tãtò naturales, id est vegetatiuæ, magis remittũtur. Propter quod in hominibus studiosis, & in re qualibet multũ sensu occupatis, peior fit nutritio atq; augmẽtatio in hominibus autẽ ignauis quíq; animalibus viribus minus vtũtur, melior fit nutritio atq; augmẽtatio maior. Et multũ vigilãtes macrescere videmus atq; pallescere, somniculosos autẽ vehementer impinguari. Quoniã ergo virtutes naturales per exercitiũ virtutũ animaliũ impediũtur, ideo propter salutẽ animalis, ipsiusq; valetudinẽ firmãdã prouidè naturę autor tẽpus somni instituit: vt animalibus virib⁹ ligatis, naturales virtutes (sine quarũ operatione nõ diu potest animal subsistere) tũ posint liberi⁹ pleniusq; suis actibus vacare, atq; ea quæ ad animalis vitã intertenẽdã sunt necessaria, conuenietius operari. Atq; hinc est, quod vulgo dici solet, somnũ nõ minus quã cibũ ad bonã valetudinẽ cõducere, somnoq; moderato nõ minus quàm cibo hominem nutriri: econtrariò autẽ, nimia vigilia non minus quàm immoderato ieiunio corpus exiccari, atq; tabefieri. Nõ quidẽ ob hoc, quod ipse somnus sit hominis nutrimentũ, sed quia efficit, vt naturales potentiæ suas conuenienter operationes exerceãt, & quia eius defectus impedit alimenti debitam conuersionem in substãtiã rei, propter impedimẽtũ virtutũ naturalium, per immoderatum & nimis diuturnum animalium virium exercitium. Hinc aptè per Sapiẽtẽ dicitur. Vigilia honestatis, tabefaciet carnes. Et prudẽter viri sancti, quibus crura est edomãdę car

Quorsum Deus somnium indidit animalibus.

Secunda somni vtilitas.

Nota attente.

Eccl. 31.

lis, neq; etiã (si diligentius quis aduertat) lingua ita exactè gustãtes, & omnino in omnibus quæ ad vires animales spectant operationibus inueniuntur inhabiles. Cùm ecõtrariò qui moderati sunt somni, cõspiciãtur ad omnia prompti & alacres, viuacitate quoq; sensuum gaudentes.

Quomodo generatur in animalibus somnus. CAP. XXI.

Sõnus quomodo fiat.

Fit autẽ somnus ex euaporatione, cũ videlicet à corde eleuãtur vapores sursum versus cerebrũ, q illic in frigidati à cerebri frigiditate & condẽsati opplẽt meat⁹ spirituũ sensitiuorum, ne possint à cerebro in organa sensuũ diffundi. Cùm enim vapores isti sic incrassati meat⁹ illos occupauerint, p quos cerebrũ diffundit spirit⁹ sensitiuos ad organa sensuũ, itẽq; à posteriori parte illos meat⁹ per quos spiritus motiuos diffundit ad organa motus, tũc cõtingit sensus omnes ligari, sicq; animalia cõtingit & motu & sensu priuari p spirituũ sensitiuorũ & motiuorũ defectũ. Nõ em̃ potest in oculo fieri visio, nisi mediãte spiritu sensitiuo, q illi à cerebro per neruos ad hoc à natura dispositos (quẽadmodũ apertè in anatomia est videre) diffunditur: sic & de oĩbus sensibus aliis dicendũ. Hoc ergo visionis instrumento absente nequit in oculo visio fieri. Ita nõ possunt se mẽbra mouere secundũ locũ, nisi per spiritus motiuos, qui similiter à cerebro transmittuntur ad mẽbra. Oẽs em̃ spiritus animales (id est, tã sensitiui quàm motiui) in cerebro gignũtur, & à cerebro in cætera organa atq; mẽbra deriuãtur. Sensitiui tamẽ, suos meatus habent maximè in parte anteriori, ortũ habẽtes à sensu cõmuni, à quo nerui oriuntur, ad organa singulorũ sensuũ. Motiui verò suos habẽt meatus à parte posteriori, à ventriculo memoriæ, à quo in nucam subiacentẽ diffunditur spiritus motiuus: atq; ita per nucã cõsequenter diffunditur ad omnia corporis mẽbra. Fit autẽ somnus fortior, aut debilior, iuxta quòd vapores isti plenius occupant meatus spirituũ sensitiuorũ. Cùm enim vapores multum fuerint grossi, & ita multi vt totos meatus sufficiẽter oppleant, grauis est somnus, neq; leuis est excitatio: quẽadmodũ in illis est, qui multo potu sunt obruti. Cùm verò vapores fuerint subtiles neq; multũ ingrossati, aut cũ nõ ita multi fuerint, vt meat⁹ ipsos sufficiãt penit⁹ opplere, somn⁹ est debilior, & est facilior excitatio: quẽadmodũ in

Motu cur priuentur dormientia.

Somnus fortis aut debilis, vnde.

illis qui frugaliter sunt refecti. Vnde etiam fit, vt ij qui venas habẽt valde amplas, non admodũ fortis sint somni facilimeq́; excitẽtur: eò quòd vapores nõ sufficiãt meatus spirituũ opplere, sed propter latitudinẽ aliqua ex parte facile transeunt spiritus, velut cedentibus vaporibus in via latiori. Qui autẽ angustiores habent spirituum meatus, somno grauiori premuntur, & excitantur difficilius eo quòd obsistẽs vapor facilius impediat transitũ spirituum quemadmodũ ad oculũ videmus, in via angustiori consistentem facilius prohibere occurentis cuiuspiam ingressum ac transitũ quã in via latiori. In lata enim via facilè est transire volentem (si celer agilisq́; extiterit) ad partẽ aliquã sese iniicere, & ocyus transire. Ita sane, qui amplos habent meatus, frequenter expergiscuntur etiã vltro, & leuissimo excitãtur strepitu. Frequẽter enim, propter amplitudinẽ viarũ, spiritus animales sua celeritate illabũtur in organa sensitiua atq; motiua, & facilẽ aliquẽ sibi parãt celerẽ trãsitũ, sicq́; frequenter & facilè cõtingit animalia eiusmodi expergisci. Expergiscitur enim animal, mox vt spiritus ipsi animales, trãsitum acquirunt ad sua organa. Tũc enim fit sensuũ solutio, in quo cõsistit vigilia. Fit etiã somnus maxime post sumptum cibum, quod tũ eleuentur copiosius vapores somnũ generantes: & maximè cũ talia fuerint alimenta (cibi atq; potus) quæ multas de se fundãt fumositates, aut admodũ crassas, ac pingues. Nõ quilibet tamen vapores causant somnũ. Quidã enim potius somnum impediunt, vt vapores acuti & salsi. Itẽ cum fuerint cum cholera multa commixti. Tunc enim somnus impeditur, quemadmodum docet experientia, cum vinum nimium acutum biberimus, aut nimium calidum, & cùm choleram in nobis moueri sentimus. Oportet enim vapores somnum inducentes esse dulces, facile in cerebro ingrossabiles pinguesq́; & velut mulcebres. Alioqui nõ patiũtur se ligari spiritus, qui sunt in cerebro, magis timẽtes destructionis nocumentum, quàm reparationis profectũ.

Post cibum maximè fit somnus.

Somni pars aliqua pro nutritione, aliqua pro generatione aliqua pro sensuum reparatione. CAP. XXII.

QVanquam autem supra diximus somnũ naturaliter ad duo ordinari, videlicet ad subsidium auxiliumq́; vegetatiuarũ potentiarũ, quæ in animalibus per virtutũ ani

animalium vſum & exercitiũ impediuntur, & ad reparationẽ virtutũ animaliũ quæ in ſuis exercitiis fatigantur cõtinuo labore: videtur tamẽ ipſa vegetatio (tanq̃ animalis ſubſiſtẽtiæ magis neceſſaria) priorẽ locũ ſecundũ temporis ordinẽ obtinere, & tẽpus etiã amplius quàm animaliũ viriũ reparatio ſibi vendicare. Nãquod ad animalium viriũ reparationem attinet, videtur illi modicum tempus poſſe ſufficere: quẽadmodũ experiũtur interdũ ſtudioſi, cerebro vtcũq; defatigato, facile illi poſſet ſubueniri, ſi vel ſedentes in ſella ſtudij capite aliquãtulũ reclinato in manu paululũ ceſſent ab exercitio, & mirã præſentiũt in tantilla requie ſubleuationẽ. Quòd autẽ pluriũ horarũ tẽpus ad ſomnũ exigatur, magis videtur propter vegetatiuas eſſe potẽtias. Et planè hoc experiẽtia docet, in principio ſomni maxime nutritionẽ adiuuari, minimè autem ſenſuũ fieri reparationẽ. Experimur enim eos qui in principio aut paulo poſt principiũ ſomni excitãtur ante ſomni mediũ, animalibus virib⁹ eſſe multò magis deſtitutos, quàm ſi omnino nõ dormiuiſſent: neq; id ſolũ momentũ, verũetiã per multũ tempus, imò per totũ nõnunquã ſubſequentis diei ſpatiũ. Et vidẽtur qui ſic poſt ſomni principiũ excitãtur, quaſi ebrij, nullo ſenſu, nullo etiã motu rectè vtẽtes, quaſi animalibus viribus omnino perturbatis, neq; vlla ſentitur reparatio. Cæterùm, ipſa ſenſuũ reparatio maximè videtur circa finem ſomni poſt medium eius fieri. Pri⁹ enim ſibi natura animalis proſpicit de eo quod ad eſſe ipſius eſt neceſſariũ, quàm de eo quod ad bene eſſe. Nutritio enim, ad eſſe animalis requiritur. Senſuũ autẽ vſus, nõ ad eſſe ipſius, ſed ad bene eſſe exigitur. Pueros enim & moriões videmus abſq; ſenſuũ bono vſu, validos corpore perſiſtere. Si tamẽ plus iuſto ſomno extẽditur, rurſum deinde cerebrũ indiſponitur. Propter quod multum ingenio conducit, ſummo mane è ſuaui ſtrato exurgere, dulceſq; relinquere plumas, videlicet vt ſenſibus reparatis antequã iterũ indiſponãtur, ſomnus abrũpatur. Maximè verò iis qui caſtitatẽ mentis atq; corporis ſeruare volũt incõtaminatã, & nec illuſionibus fœdarũ imaginum, nec ſpurcitiis pollui nocturnarũ immunditiarũ, prolixus ille ſomnus matutinus diligẽter eſt cauẽdus. In fine nãq; ſomni experientia monſtrat, huius rei maximũ eſſe periculum.

Principium ſomni maximè pro nutritione facit.

Matutinus ſomnus caſtitati periculoſus.

culũ. Quòd ideo esse videtur, quoniã in principio somni & per tẽpus maximũ ipsius, nutritiua & augmẽtatiua suas potissimũ operationes exercent: perfecta autẽ sufficiẽter nutritione, circa somni finẽ, videtur potentia generatiua secundũ ordinẽ suo officio succedere. Quia enim secũdũ ordinẽ temporis prior esse debet nutritio & augmẽtatio generatione (propter quod in pueris nõ prius generatiuæ potentiæ operationem experimur, quàm nutritiua, & augmentatiua ad iustam perfectionẽ eos perduxerint) ideo prius nutritioni insistitur, postmodum verò generationi. Quod etiã inde est, quia semẽ ex superfluo est alimenti, atq; ob hoc nutritione perfecta in illud quod superfuerit alimẽti se conuertẽs vegetatrix potẽtia, agit in ipsum, & efficit vt in seminis naturã cõuertatur, & circa seminis dispositionẽ atq; perfectionẽ tum maximè agit, efficiturq; ad generationẽ homo paratior atq; pronior nutritiõe pfecta. Atq; hinc fiunt in phãtasia illusiones fœdarũ imaginũ, generatiua potentia suũ actum quæritãte: & non rarò fiunt coinquinationes inordinatæ corporũ, quas euadere possunt qui tẽpus illud præueniẽdo, somnũ antequam eò pertingat, abrumpũt. Et licet in aurora sit somnus carnalibus maximè suauis, iis videlicet qui Venerẽ amãt & corporis delicias: veris tamen Dei amatoribus, castitatisq; & oĩs virtutis zelatoribus somnus ille maximè est fugiẽd⁹.

Somnus aurora nõ probandus.

Quomodo in homine contingant insomnia. CAP. XXIII.

Contingit aũt in somno sensus interiores interdũ solui, exterioribus sensibus in suo vinculo permanentibus: apparentq; tũc phãtasmata & variæ imagines in phãtasia atq; in æstimatiua: quas apparitiones, imaginationesq; & phãtasiatiões vocãt somnia, vel insomnia (vt videtur) à somno, q̃m videlicet in somno fiãt. Fiuntq; hæc somnia maximè post mediũ somni, cùm iam vapores incipiũt minui ac subtiliari, & ita primũ sensus interni soluũtur, incipiuntq; operari exterioribus sensibus in suo ligamẽto nihilominus permanẽtibus: eò quòd vapores adhuc meatus occupent, quibus à cerebro ad ipsorũ organa trãsmitti debẽt spiritus animales. Causa autẽ quare somniantes omnia iudicẽt ita se habere vt somniãt, videtur esse ex defectu operationis sensus cõmunis. Quòd enim dũ vigilantes multa phãtasiamur, cõponẽtes & diuidẽtes, non ea

Sõnia quomodo fiant.

sic

sic habere putemus, quomodo nobis in phantasia occurrũt, inde videtur esse, quia sensus cõmunis iudicat & cognoscit per sensuũ exteriorũ obiecta, nihil tale esse præsens. Quòd enim nec à visu, nec ab auditu, nec ab aliquo aliorũ sensuũ vt actualiter sensatã percipit, id ipse iudicat nõ adesse. Atq; ita quanquã vigilãtes multa phãtasiamur, nõ tamẽ illa vt præsentia iudicamus, quoniã sensus cõmunis nobis cõtrariũ iudicat. In somniãtibus verò quia sensus exteriores ligantur, neq; sensus cõmunis, nisi q̃ ab ipsis recipit, iudicat, ita tũ deest, quæ phãtasiæ atq; æstimatiuę falsas cõpositiones, & diuisiones iudiciaq; refutet, & conuincat esse falsa mẽdacia. Itaq; fit, vt videãtur verè præsentia, & sic se vt apparẽt habere, nemine pręsente q euincat falsitatẽ. Atq; hæc est etiam causa, quare in tenebris phãtasiãtes terribile aliquid hoĩes terreãtur, & exclamãt ac fugiũt: præsente aũt lumine, eadem imaginãtes, nõ ita terreãtur: q̃m videlicet absente lumine, nõ potest id quod æstimatiuè præsens est, argui ꝙ nõ ita sit. Nã lumine absente, nequit iudicari quid corã sit. Lumine aũt allato manifestè iudicat sensus cõmunis p visum, nõ adesse quod habet imaginatio phãtasiæ. Quẽadmodũ videlicet cũ vanus atq; mẽdax homo mirãda proponit, si nemo adsit qui falsitatẽ redarguat, credũtur vera esse quæ narrãtur. Si verò adsit qui arguat falsa eiusmodi proponentẽ, manifesteq; comprobet nihil taliũ sic esse vt dicit, nemo credet talia proponenti, neq; se quisquã propter mẽdacis hominis cõfutati verba loco mouebit, quicquid tandem ille dixerit.

Somniantes quare omnia sic esse putãt vt somniant.

De somnijs supernaturalibus, & naturalibus.

CAP. XXIIII.

DIstinguũtur autẽ multipliciter somnia. Quædã enim desup à Deo legimus immitti, quẽadmodũ in diuersis scripturarũ passib⁹ inuenit: de somniis videlicet Iacob & Ioseph, de somniis Pharaõis: itẽq; pincernę & principis pistorũ regis Pharaonis, de somnio Nabugodonosor, & plerisq; aliis. Hæc eñ omnia à Deo benedicto videbãtur ad futurorũ pręsignationẽ immissa. Vnde Ioseph cũ expositurus esset somniũ Pharaoni, dicebat: Quæ facturus est Deus, ostẽdit Pharaoni. Et iterũ: Absq; me Deus respõdebit prospera Pharaoni. tacitè sic indicãs, quòd & somniorum illorum immissio foret à Deo. Idipsum apertissimè

Somniorũ distinctio.

Sõnia supernaturalia.

Genes. 41.

&

Danie.2. & Daniel corã rege Nabugodonosor: Est Deus (inquit) in cœlo, reuelãs mysteria, qui indicauit tibi rex Nabugodonosor, quæ vẽtura sunt nouissimis temporibus. At rursum: Qui reuelat mysteria, ostendit tibi quæ vẽtura sunt. Sed & in nouo testamẽto multa solet per somnia immissa sanctis hominibus Deus futura demonstrare. Vnde Ioseph legimus ab Angelo Domini in somnis admonitum, *Mat.1.& 2* de virgine Maria accipiẽda, de filio in Aegyptũ adducendo, & reducendo. Quur autẽ Deus ita in somnis velit futura indicare, causa videtur, quia tũc sensus hominis magis sunt quieti, exterioribus omnibus ligatis, interiorib' etiã circa paucissima vel omnino circa nulla occupatis, ac proinde diuinæ impressionis & internæ cõmonitionis facilius susceptiui. Huiusmodi autẽ somnia non passim vulgaribus solent accidere, sed illis qui sunt præeminentes, vel sanctitate, vt in quibus magnum & singulare aliquid Deus operari disponit, vel dignitate, aut autoritate, vt in iis qui sunt in administratione regnorũ. Quòd enim Abrahæ, Iacob, Ioseph, Danielis, Iudæ Machabæo, & huiusmodi somnia fuerint à Deo immissa, propter ipsorũ fuit præcellentiã. Quòd autẽ Pharaoni & Nabugodonosor, propter ipsorũ dignitatẽ, vel certè ad diuini nominis gloriã & amicorũ Dei glorificationẽ fuit. Quòd etiã magistris pistorũ atq; pincernarũ Pharaonis fuit somniũ præsagiũ futurorũ immissum à Deo, propter Ioseph exaltationẽ factũ fuisse creditur. Nihilominus Deo liberũ est, cuicũq; voluerit, etiã pessimis somnia immittere. Alia *Somnia animalia.* verò sunt somnia, quæ appellãtur animalia: illa nimirum quæ cõtingunt ex prius in vigilia sensatis, & maximè ex iis circa quæ fuimus in vigilia soliciti, siue anxiè diligenterq; occupati. Hinc fit, vt auarus somniet de pecuniis, de negotiationibus, emptionibus atq; venditionibus: gulosus, de epulis & cõuiuiis: luxuriosus, de mulierũ conuictu & colloquiis, aliisq; huiusmodi. Homo aũt misericors somniat de pauperũ necessitatib', de miserorũ patrocinio. Qui zelat pro iustitia, somniat iniustitiæ punitionẽ, oppressorũ suspensionẽ, atq; huiusmodi. Nauta de ventorũ prosperitate, & de nauigãdo somniat, & literis studens de suo studio. Et vniuersaliter, circa qualia occupatur homo in vigilia, circa talia versatur in somnio. Offerũt enim

sese

ſeſe ſpecies illę dormiēti quæ ſolēt vigilāti. Ex huiuſmodi autē ſomniis poteſt vtcūq; cōiectare homo,quid potiſſimū ipſius effectui inhęreat.Vt ſi quis frequenter de honoribus & laudibus humanis ſomniet,merito ſibi metuere poteſt,ne fortè ſit ipſe homo ambitioſus:itē ſi de epulis ac lautitiis,ne fortè ſit homo delicatus & guloſus,atq; ita in cæteris. Sunt alia ſomnia naturalia,quę ſecūdū cōplexionis humanę cōditionē cauſantur ,in phantaſia,ipſo videlicet quod in cōplexione hominis dominatur immutante cerebrū,atq; ſpeciē ſibi cōformē imprimēte in phātaſiā,aut ſpeciē ſeruatā in ea mouēte.Sic homines ſanguinei,in qbus dominatur ſanguis,de rebus rubeis,pulchris, & lætis ſomniāt,& frequēter exiſtimāt ſe volare,eò quòd ſanguis cōueniat cū aëre:eſtq; hęc cōplexio læta & aërea, propter quod læta & amœna ſomniāt naturaliter.Illi aūt in quibus cholera dominatur,multū ſomniant de igne,cū quo cōuenit cholera,itē de bellis,iurgiis,& cōtētionibus, ad quę cholera extimulat.Flegmatici(in quibus dominatur aqua)ſolent de aqua ſomniare,vtpote iuxta aquas ſe ambulare,aut in aquas ſe incidiſſe aut ſubmergi,híſq; ſimilia,quę plurimū ſolēt pueris(in quibus adhuc humidū dominatur)accidere:ſomniant etiā de glacie,niue,& huiuſmodi,vt quòd per niuē ambulāt,aut ſuper glaciem labāt.Melancholici verò(in quibus dominatur terra)frequēter ſomniant ſe in terra defoſſos,aut terra oppreſſos, aut de ſepulchris mortuorū,deq; aliis huiuſmodi,potiſsimū quæ ad oppreſsionē pertinent:maxime autē de rebus grauibus & triſtibus,vtpote de inferno,de morte,de perſequutione ab aliis illata,aliiſq; ſimilibus,quoniā maximè grauis eſt & triſtis illa cōplexio.Naturaliter etiā ſomniat homo de illo quod ſibi deeſt,& quod appetit,vt eſuriens ſomniat de cibo,ſitiēs de potu,micturiēs de pariete aut loco aliquo ſeparato,vbi liceat ſecūdū honeſtatē mingere: cacaturiens verò de cloaca.Vnde etiā interdū huiuſmodi ſomniis cōtingit homines decipi,vt lectū impleant pro fimario,& cōdormientiū latera humectēt pro pariete. Ad eundē modū cū natura ſe oneratam ſenſerit alimenti ſuperfluo,quod ad generationē pertinet,dum ſe exonerare atq; liberare cupit,per ſomniū in ęſtimatiua imagines apparere facit taliū rerū ad quarū pręſentiam ſolet fieri ſu-

Nota diligēter.

Quomodo naturaliter diuerſæ in hominibus cōplexiones diuerſa faciūt ſomnia.

De exoneratione naturali notatu digna.

perflui talis eiectio, eò quòd nō aliter (nisi fortè ex defectu virtutis retentiuæ) cōtingat eiusmodi emisio. Natura ergo de salute viuentis solicita, id ita procurat, & æstimatiuā sic mouet: ne si nō fiat superflui illius exoneratio, variis morbis & miseriis misere cōsumat, id quod frequēter solet accidere. Atq; ita cōtingit etiā castissimos viros, nocturnis illusionibus solicitari atq; vexari, illos maxime in quibus valida est vis generatiua. Quòd si quis interroget, quonā pacto fieri id posit in imaginatiua, vt talis fiat imaginū effictio, cū præuiæ nō antecesserint cogitationes, ex quibus videantur posse oriri? Dicimus, sicut in animalibus irrationabilibus ęstimatiua potentia naturaliter mouetur, quantum ad ea quæ sunt naturæ opera, vt ad nidum struendū tali materia, tali forma, tali tempore, ad coëundū cū animāte sui generis diuersi sexus, &c. ita æstimatiuā hominis in hac parte moueri naturaliter, & imprimi in eam quandā impreßionē, per quā excitetur ad tales efformandas imagines, ad quarū in æstimatiua præsentiam solet tale naturæ opus fieri. Neq; verò mirum, si dicamus naturaliter aliqua ex parte hanc æstimatiuam moueri, quandoquidē opus istud quod quæritur (nempe superflui corruptiui animalis expulsio) omnino naturale est, ad viuentis salutem conseruandam.

Quod boni & studiosi virtutum possent subinde mala perpeti somnia.

CAP. XXV.

Totum hoc caput diligenter expende.

EX qua somniorū distinctione nō modica sumi potest cōsolationis materia aduersus quorundā nimiū pauidorū inordinatū & scrupulosum timorē, qui grauiter tristantur, si quando per somniū aliquid eis cōtigerit, quod virtuti videatur contrarium, atq; ita se affligunt, quasi talibus sint vitiis apud Deū coinquinati: cū tamen secūdū rationē viuant, & pro virili secūdū spiritū aduersum talia vitia vigiles decertent, neq; ex eo quod per somniū ita cōtigit, vllā apud Deū habeāt culpā. Omnino enim cōtingere potest, & cōtingit nō rarò, eum qui secundū rationē & volūtatē vere castus est, somniis rerū venerearū illudi, & eū qui secūdū rationē vere sobrius est ac tēperans, gulositatis somnia perpeti. Iterumq; qui secūdū rationē mitis, ac placidus est, atq; lōganimus somniis iracūdiæ & ferocitatis

tis vexari. Sit enim quis(exēpli gratia)à naturali cōplexione ad rem veneream vehementer inclinatus,propter virtutis generatiuę in ipso fortitudinē:hic quantūuis secūdū firmū castitatis propositū viriliter resistat,& nequaquā cōsentiat,ita vt propositi firmitate & cōtinua resistētia,maxime autem desuper veniente Dei gratia(sine qua iuxta Sapientis sententiā,nemo castus fieri potest)habitū castitatis sit adeptus,cōtinget nihilominus hunc interdū somniis malæ cōcupiscentiæ illudi. Et qui vigilans præsente ratione,neq; pro vita,neque pro morte in muliere consentiret appetitum,nec vllum ferret familiare colloquium aut commercium,dormiens subinde etiam amplexus & oscula acceptat & quæritat. Ad eundem modum qui à naturali est cōplexione vehementer pronus ad iracundiam,plenus flauente cholera,hic quantumuis multo labore & multa Dei gratia sit adeptus mansuetudinis patientiam,adeo vt vigilans,neq; in pilo,neq; in obulo velit nocere quantumuis in ipsum delinquenti,hunc tamen cōtingit per somnium pugnare,interficere,dilaniare,discerpere hostem,eius domum ac segetem succendere,& cuncta eius bona diripere. Ita melancholicum qui Dei gratia multa labore secundū rationem atq; voluntatem pusillanimitatis vitium debellauit,& timorem pepulit inordinatum,contingit per somnia graui cōcuti timore. Et qui in vigilia de Dei misericordia optime confidit se consequuturum æterna gaudia,per somnium pati sibi videtur inferni tormenta:quique per vigiliam confidit se circundatum lætantium angelorū caterua,per somnium interdum sibi videtur in medio terribilium dæmonū iacere oppressus. Ita pure sanguineus aliquis,quāuis vere secūdum rationem & voluntatis affectū ex Dei gratia omnes auersetur mundi voluptates,subinde tamē per somnium videtur sibi in medio deliciarum iucundari. Imò verò si diligentius aduertamus,comperiemus ista omnia etiam in vigilia ita accidere. Hinc enim tentationes sunt quæ à carne exurgunt etiā in bonis & sanctis viris,videlicet vel gulæ,vel luxuriæ,vel iracundiæ,& cæterorum malorum: quomodo de seipso narrat beatus Hieronymus,quòd cū in vasta eremi solitudine exeso esset corpore,& arctissima seipsum stringeret inedia,Romanis tamen se putabat

Sapient. 8.

Hieronymus ad Eustochium.

interesse delitiis. Qui ergo huiusmodi se sentit somniis rerũ nõ bonarũ tangi, aut etiã in vigilia eiusmodi vexari motibus nõ statim deiiciatur animo, nõ se mox dei existimet inimicũ, Verũtamen examinet seipsum diligẽter, an nõ ex præuiis in vigilia volũtariis, cogitatibus, aut effectibus, ista sic exurgãt, an non exorta fuerint à causa aliqua volũtariç subministrata, vnde eiusmodi somnia per se nata sunt sequi. Et quidẽ si post diligens examẽ nullius huiusmodi mali sibi est cõscius, nihil est quod metuat, nõ est quur multũ anxietur animo: hoc tamẽ discat & cõsideret, in sua carne adhuc viuere cõcupiscentiã, discat nõ debere se esse securũ, discat nondũ perfectè deuictũ esse siue subactũ domesticũ hostẽ, discat sibi adhuc standũ super custodiã: & humilitatis ac prouidẽtiæ sibi sumat occasionẽ, ne mox vbi aliquẽ virtutis habitum aut donũ aliquod acceperit, omnia in tuto putet, seq; in portu nauigare securũ. Agat quoq; gratias Deo, cuius gratia ita sibi aduersissimũ hũc hostẽ subiugauit, subiectũq; fecit (carnẽ dico & sanguinẽ) vt nõ nisi in somno absente ratiõe, vel in vigilia per surreptionẽ, velut à tergo aut à longe audeat accedere, & nõ in vigilia aperte prodire in aciem. Est enim hoc signum euidẽs infirmati hostis, cũ iam nõ palam, sed velut per surreptionẽ tantũ ex abdito, audet aduersarium impetere. Cęterũ, de somnis quatenus ex eis pronosticari aliquid liceat aut nõ, itẽ quomodo ea obseruare & non obseruare, præsentis nõ est negotij. Ad moralẽ enim spectat doctrinã, tametsi nõ minima ex parte ex præcedẽtiũ hæreant cognitione. Nos ergo de plurimis paucula quędã dixisse cõtenti (quoniã profecto etiã si velimus multa, nõ valemus, ob ignorantiã rerũ intus latentiũ) fessum nũc calamũ abditarũ rerũ curiosa inspectione atq; perscrutatiõe, ad quietẽ reponimus, quo deinde ad id, quod toti⁹ cõsiderationis nostrę erit supremũ, reparatis viribus alacriores redeamus: si tamen prius (iuxta hactenus in libris omnibus seruatam cõsuetudinẽ) magni Dei gloriã cantico celebrauerimus, cuius sunt omnia hæc mirabilia, hisq́ue infinito maiora, quæ nostri sterilitas calami minime valet explicare, qui in trinitate & vnitate perpetuo beatus viuit, regnat, & gloriatur in secula seculorum. Amen.

Examinanda somnia vnde proficiscantur.

FINIT LIBER X.

PSA

PSALMVS MAGNO ARTIFICI qui est fabricator humani cerebri.

VIdebam ego nuper anatomiam, incisionemq́; humani corporis: aderat qui secabat chirurgus aderat, qui demonstrabat omnia medicus.

Ille quidē diuidebat subtilißime, & vsq; ad venulas minimas tenuißimósque neruulos incidebat omnia: hic verò digitis solicitißime cuncta monstrabat, verbísque declarabat quantum poterat.

Super membris singulis quantumuis paruulis, faciebat sermones prolixißimos, & post finita verba omnia adijciebat, nondum se membri naturam explicuisse vel vsque ad dimidium.

Tantū (inquit) quæ magis sunt cognitu vtilia, quæ magis exposita proferimus: & tamen protrahebat dies multos prolixis sermonibus.

Admiratus sum vehementer in pluribus sagacis naturæ operibus dum ita mirandum conspicerem in cunctis ordinem, ita stupendam in singulis virtutem, & vsum necessarium.

Nihil erat superfluum, inordinatum nihil, nihil indecorum, nullum erat membrum, à cuius contemplatione post inspecta auditáque omnia cum stupore non abscederem.

At vero posteaquam ad verticem peruentum est, ad anatomiam cerebri, ibi videlicet quæ prius videram, iudicabam nihil esse omnia.

Secabat ille summa solicitudine, incisionibus subtilißimis: iste de rebus minimis nescio quæ declarabat maxima.

Pape, quàm stupenda, quam admiranda, quàm spectatu dignißima illic erant demonstranda! vix tota oculorum intenta acie sufficiebam intueri, de quibus iste tractabat mirabilia.

Ibi cranium & pericraniū, ibi pia mater & dura mater, miringa maior & miringa minor: ibi nescio quæ nimium mirandæ cōnexiones & immissuræ, quibus ista nectebantur adherebántque inuicem.

Ibi ventriculorum distinctiones variæ, & cellulæ distinctæ distinctione visibili: ibi rete mirabile, verè mirabile, de cuius inuolutionibus narrabat ille miranda, cum vix præ tenuitate ipsum posset conspicere acies oculorum meorum.

Ibi neruorum à cerebro exeuntium spectatu dignißima colligatio: ab anteriori parte molliorum, duriorum à posterioribus.

Naturæ prouidentiam miris efferebat præconijs, singulorum adinuicem prouidam dispositionem ostendens, ad salutem & commoditatem animalium.

Pergebat ille his commonstratis plura ostendere, ego verò longius nō valebam progredi, neque præeuntem valebam insequi, quoniā me

stupor inuaserat.

Et nunc, artifex magne, nulli arte secundus, præcellentior omnibus, quid dicam ego? quid loquar de operibus artis tuæ?

O vtinam contingerent tibi spectatores, artifices periti operis: ab his enim posset tibi dari gloria.

Qui inter homines, magnæ artis fabricauerint opus, nihil æque optant ac peritos artis ad spectandum illud.

Si magnæ artis opus in possessionem venerit hominibus rudibus qui artis sunt ignari: perdit artifex gloriam artis suæ quantumuis sit præcellens artificium.

Ita profecto nobiscum res habet, quantum ad præstantissima opera tua: fabalibus stipulis grossiores sumus, quantumlibet nobis videamur subtilissimi.

Sapientia & artificium operis tui nequaquam contemplari sufficimus, neque millesimam partem artis quam ostendisti in capite nostro, vel doctissimus pernouit medicus.

Attamen etiam si nemo miretur, si nemo laudet, semper manet in opere ipso gloria artificis: ita & tibi magne Deus semper tua manet gloria in cunctis operibus tuis.

Sis benedictus in æterna maiestate tua: sis benedictus, sis laudatus & gloriosus in secula, pro inæstimabili sapientia, & bonitate tua.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc & semper, & in secula seculo. Amē.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM XI.

CONSIDERATIONIS PHYSICAE DE INTELLECTV ET EIVS OFFIICIIS PRAEFATIO.

***

VAE hactenus à nobis libris pręcedētib⁹ determinata sunt, nō homini sunt peculiaria, sed vel reb⁹ naturalibus oībus generaliter cōueniūt, cuiusmodi sunt, quæ in primo libro de principiis diximus, & in secundo de causis, in tertio de motu, in quarto de loco & tempore, in quinto de generatione atq;

atq; corruptione: vel homini sunt cum cæteris viuẽtibus (vtpote plantis & animalibus brutis) communia, nempe ea quæ in prioribus tribus libris de potẽtiis vegetantibus, & sensibus tam exterioribus, quàm interioribus diximus. Neq; hactenus vllo librorum præcedentiũ de iis quæ homini peculiariter competunt, quicquam egimus. At vero hominis egregia præcellentia, qua cæteris omnibus præstat naturalibus rebus, & admirabiles illæ virtutes quas in nobis peculiariter aduertimus, merito specialem exigunt tractatũ. Si enim cœlestia corpora, propter suã quam in hæc habent inferiora potentem actionẽ, specialem meruerunt determinationẽ, si deniq; etiam meteorologicæ impressiones (quæ & mixta imperfecta dicimus) propter suam tantum incertam & subitam generationem singularem nobis extorserunt tractatũ: humanæ naturæ præcellentia, an nõ multo iustius id ipsum exposcit ac exigit? Videlicet vt illas speciali opere discutiamus, declaremusque nobilissimas virtutes & operationes, quæ homini sic proprie peculiariterq; cõueniũt, vt in nullis rebus naturalibus possint eædẽ vel similes reperiri? Quæ enim hæc foret inordinatio disciplinæ, post exactã de rebus naturalibus omnibus determinationem, ipsum quod est, omnium præcipuũ negligere, & ad quod cætera omnia tãquam ad finem ordinantur, intactũ pertransire. Iustum est ergo semel nobis in manum susceptus calamus tãtisper nobis inseruiat. donec pro nostra virili secundũ bonum Dei auxiliũ, & hæc vere maxima vel balbutiẽtes explicauerimus.

De hominis præcellentia & quomodo intellectus per sensum cognoscitur. CAP. I.

HOminis super alias res naturales præcellẽtia in intellectu atq; volũtate cõsistit, potentiis duabus vtique nobilissimis, quibus Dei in nobis imaginẽ & similitudinẽ gerimus & secundũ quas Deiformes Deiq; capaces soli homines sumus, secundũ quas immortales sumus incorruptibiles, & impassibiles (passione quacũq; violenta vel ad corruptionem deducente) ab vlla rerum naturalium quantumuis potentissimæ fuerit actionis: secundũ quas item soli homini cõuenit in suis actionibus libertas, meritum vel demeritum, præmiũ atq; pœna, saluatio atq; dãnatio æterna, fœlicitas æterna, vel æterna miseria. Nulla enim

Intellectus, & volũtas quãta homini præstent.

irrationalis creatura intellectu & volūtate carens immortalis esse potest, nulla Dei imaginem in se gerit, nulla Deiformis vel Dei capax dicitur, nulla meretur vel demeretur, nulla præmio æterno remunerabitur, vel æterna pœna punietur. Hæc enim omnia solius sunt hominis, quēadmodū in posterioribus latius declarabimus. Quoniā vero secundū rectum ordinē prius est, rē intellectu percipere, posterius autē velle vel nolle: intellectus enim est præsentale voluntatis acceptare vel refutare: iccirco prius de intellectu quàm de voluntate est dicēdum. Est autē in disciplinis ordo valde conueniens, incognita per nota, & minus nota per notiora (quantū fieri potest) declarare. quēadmodū ex principiis per se cognitis venitur ad scientiā cōclusionis, & ex corporalibus exēplis manu ducimur ad intelligēda spiritualia. Erit ergo modus cōueniētissimus naturā intellectus declarandi per cōparationem ad sensum (qui iā ex suprà determinatis præsupponitur cognitus) partim quidē secundū similitudinē, partim vero secūdum dissimilitudinem. In quibusdam enim cōueniunt, & in quibusdam differunt. Primum itaque omnium aduertendum est, quod sicut sensus est potentia quædam appræhensiua rerum foris existentium absq; reali susceptione ipsarum per solam receptionem specierum: ita & intellectus talis quædā est potentia, per quam homo ea etiam quæ extra ipsum sunt intus appræhendit, non rem ipsam, vel eius partem, vel vllam corporalem eius qualitatem, sed tantum rei quam appræhendit speciem intrà suscipiēdo. Non enim in anima (vt Aristoteles ait) lapis, sed lapidis est species. Est tamen manifesta eius in hoc differentia à sensibus exterioribus, quod singuli solum sui proprij sensibilis suscipiunt speciem, vt visus solam speciem coloris. Intellectus autem indifferenter omnium simul est susceptiuus, & omnium appræhensiuus. Transcendit etiam potētiam primam interiorem, quam suprà nominauimus sensum communem: quoniam ille licet communiter species suscipiat ab omnibus exterioribus sensibus, non tamē potest nisi illas suscipere quæ ei ab exterioribus transmittuntur. Nulla enim species est in sensu communi, præter eas quæ à sensibus exterioribus ad ipsum transmittuntur. Amplius vero etiam à vi æstimatiua siue phātastica differt

Arist. 3. lib. de anim.

intel

intellectus(tametsi quibusdã antiquorũ ita visum nõ fuit) quoniã intellectus, est potẽtia vlterior, & multo superior ipsa æstimatiua, sicut ęstimatiua superior est in sensu communi aut imaginatiua. Cuius rei habita declaratione, magna ex parte quid intellectus sit, & quomodo homo cæteris præstet hac in parte animantibus, erit manifestum.

Quomodo intellectus sit potentia superior, quam æstimatiua. CAP. II.

PRo cuius intellectu notandũ est, quod illa potẽtia merito superior dicitur, cui altera subseruit & subministrat, & quã illa trãscẽdit ac superat virtute actionis, quẽadmodũ videlicet sensus communis singulis exterioribus sensibus est superior, eò quod singuli subministrẽt illi, transmittentes ad ipsum suorum sensibilium species. Hic autem operationis nobilitate excedit exteriores sensus, quoniam diuersorum sensuũ sensibilia simul cõferre potest, atq; inter ea diiudicare, itẽ & actus sensuũ exteriorum percipere, quę duo nullus potest sensuũ exteriorum, Rursum æstimatiua iccirco superior reputatur, & est sensu cõmuni, quoniã hic illi subministrat, species susceptas ab exterioribus mox ad imaginatiuã trãsmittẽs, & ibi recõdens: nõ vtiq; pro semetipso (quoniã ipse illis speciebus in absentia sensibilium nõ vtitur) sed pro æstimatiua, siue phantastica, nimirum vt ex speciebus huiusmodi ipsa eliciat intentiones non sensatas, componatque & diuidat, & excitata his speciebus suum exerceat officiũ. Ipsa autem æstimatiua operationes habet excellentiores, quàm sensus communis, vel imaginatio, eò quòd species illas possit adinuicem componere & diuidere, atq; ita cogitationem tali compositioni, vel diuisioni specierum respondentem in se ipsa efficere, ac talis intẽtionis speciem nunquam à sensu communi habitam in memoria reponere. Item potest non sensatas intẽtiones elicere eásque similiter reponere, quæ neq; sensus, cõmunis neq; imaginatiua possunt. Iccirco iure superior dicitur. Eadẽ quoq; ratione ęstimatiua etiã memoria superior est, quoniã ipsius vtitur seruitio, quomodo arca & horreũ deseruit possessori, & habet æstimatiua multo nobiliores operationes. Ad eundẽ sane modũ cõperimus intellectũ in homine ipsa ęstimatiua vi, siue phãtastica multo superiorẽ, videlicet qui æstimatiua

Quomodo potẽtia vna est altera superior.

Intellectus æstimatiua nobilior.

intellectui deseruit, phantasmata (id est intētiones in phā tasia opertas) pręsentādo, ipsi intellectui ad fabricādū ex eis species rerū solo intellectu perceptibiliū, & omnē sensum trāscēdētiū, quę nullus sensus, neq; interior neq; exterior potest cōpræhēdere. Atq; hęc est operatio, illa, qua intellectus superat ęstimatiuā. Sic enim se habet intellectus ad phātasmata (id est, ad species vel intētiones quæ sunt in phātasia siue ęstimatiua) quomodo se habet ęstimatiua ipsa ad species à sensu cōmuni transmissas, & in imaginatiua seruatas. Quomodo enim per ęstimatiuā appręhēdit & percipit animal brutum, quod per sensum communem non potest, videlicet amicitiā, vel inimicitiā, voluptatem, & dolorem conueniēs & disconueniens secundū sensum: ita per intellectū homo plurima intelligit, quæ per ęstimatiuā solā impossibile foret percipere. Tametsi enim æstimatiua possit elicere intētiōes nō sensatas à speciebus seruatis in imaginatiua. sunt tamē illæ perpaucę, & huiusmodi, quæ conducūt ad animalis vitæ cōseruationē atq; directionem, secūdū quod animal est, vtpote amicitiæ vel inimicitiæ conuenientis vel disconueniētis secundū sensum: quam æstimatiuę operationē in pueris videmus nondū ratione vtētibus, itē & in amētibus atq; morionibus grādioris ætatis. in quibus perparū cernitur differētię ab irrationalibus, nisi quod propter excellētiā ęstimatiuę in hominibus videātur in quibusdā eminere. At vero intellectus cōuertendo sese ad eas quæ in phātasia siue æstimatiua sunt intētiones, plurimarū rerū elicit cognitionē, quas sensitiua potētia nulla siue exterior, si ue interior, potest percipere. intellectus enim virtute mirabili intelligit formas separatas, naturas vniuersales, angelicas mētes, imò & ipsum Deū: quę nequaquā ab ęstimatiua possunt cognosci. Itē & alias habet intellectus operationes mirabiles, affirmando & negando, tam in vniuersalibus quàm in particularibus, tam in abstracto quàm in concreto, & multipliciter ratiocinando: de quibus omnibus suo loco dicetur posterius. Nunc vero (priusquam extra propositum abducamur) illud tota virtute qua possumus declaremus, quomodo intellectui in sua operatione æstimatiua subministrat, id est, quomodo ex phantasmatibus intellectus rerum cognitionem in se possit acquirere, quæ non in æstimatiua

præfuerunt. Sic enim & mirabilis ordo potentiarum ad inuicem ita in homine ab optimo Deo pulchre dispositarum clarescet, & nihilominus (quod quærimus) ipsius intellectus natura fiet manifesta.

De Platonis opinione existimantis omniũ intelligibilium species esse intellectui concreatas. CAP. III.

AD prædictorum autem determinationẽ, ante omnia hic pertractãda videtur Platonis quondam celebris opinio: qui existmauit rerũ omniũ intelligibilium species fuisse intellectui à principio cõcreatas, & animã rationalẽ à principio suæ cõditionis omniũ rerum habuisse cognitionẽ per species proprias sibi cõcreatas: quã cognitionẽ dicebat per immersionẽ in hoc corpus animã perdere, species tamẽ manere: quomodo homo multo obrutus potu aut somno pressus nihil eorum actu intelligit, quæ tamẽ secundum habitũ & species tenet. Atq; ita (iuxta positionis huius consequentiam) asserebat, hominis scire vel addiscere, non aliud esse quã reminisci. Dicebat, enim, cum quis de nouo quippiam videretur addiscere, speciẽ in anima existentem (vtpote ipsi cõcretam) solum excitari, sicque tantum recordationem fieri quasi oblitæ rei per crassi corporis immersionem, non autem speciem vllam de nouo in intellectu fieri. Atq; ita nihil dicebat hominem iam addiscere, quod non prius aliquando cognouerit. Iuxta quã positionẽ dicendum foret, intellectum nõ posse vti ministerio æstimatiuæ ad aliquam speciem de nouo in se acquirendam, sed tantũ ad exercitationem specierum: ita videlicet vt per phãtasmata excitarẽtur species, quæ in intellectu præexistunt, ad efficiendã in intellectu rei cuius sunt species cognitionẽ. Verùm hæc positio primũ quidẽ Christianę fidei non consonat, quę tenet animas hominũ non simul fuisse creatas, neq; etiã præfuisse ante corporis informationẽ, sed vna cũ infusione corporis sigillatim singulas à Deo creari & eo ipso momẽto quo in corpus infundũtur simul & creari. Deinde etiã philosophis meliora sentiẽtibus, eadẽ positio displicet. Reprobat enim eã Aristoteles tertio libro quẽ de anima scripsit, pulchre docẽs, intellectũ nullã habere sibi cõnaturalẽ & cognatã speciẽ, sed esse velut tabulam nudam, in qua nihil actu sit descriptũ: esse tamen intellectũ ex sua natura ad species omniũ rerum

Platonis opinio.

Aristoteles à Platone dissentit.

rerũ in ſeipſo ſuſcipiendas idoneũ, quomodo tabula nuda, in qua nihil eſt deſcriptũ, ſuſceptiua eſt cuiuſlibet ſcripturæ. Cuius ſententiã (vt magis veram, magiſq; fidei, rationi, & experientiæ conſentaneã) in ſequentibus latius volumus declarare, illa altera minus probabili omiſſa.

De diſtinctione intellectus agentis, & patientis. CAP. IIII.

Intellectus agẽs, & patiens.

AD cognoſcendũ ergo quomodo intellectus in ſuã operatione phãtaſiæ vtitur miniſterio, nota, ꝙ (iuxta Ariſtotelis, cæterorumq; eius in hac parte ſequaciũ traditionẽ) intellectus diuiditur in agentẽ & patientem. Intellectus agens dicitur, cuius eſt ſpecies rerũ intelligibilium efformare, atq; efficere, quibus mediantibus fieri poſsint rerũ intellectiones. Intellectus autẽ patiens vel paſsibilis dicitur, cuius eſt ſpecies virtute intellectus agentis efformatas in ſe ſuſcipere. Quomodo enim in rebus naturalibus cõpoſitionẽ ponimus ex forma ſubſtãtiali omnium accidentiũ atq; diſpoſitionũ effectiua, & materia omniũ ſuſceptiua: ita intellectus totã ſubſtantiã ex duabus hiſce potentiis velut partibus duabus dicũt cõſtare: quarũ altera ſe habet ſecundũ rationẽ materię, videlicet intellectus paſsibilis, nullo modo actiuus, ſed tantũ paſsiuus atq; ſuſceptiuus ſpecierũ: altera verò habet rationẽ formæ, ſolũ actiuus, & nullo modo paſsiuus. Intellectus agens (vt inquit Ariſtoteles) eſt, in omnia facere, hoc eſt, omniũ intelligibiliũ ſpecies poteſt in intellectu paſsibili efformare, cõparaturq; lumini in ordine ad colores: quoniã ſicut lumen cadens ſuper colorẽ facit ipſum ſuã ſpeciem organo viſus imprimere, ſicq; ipſum cuius eſt color, à ſenſu facit cognoſci: ita per hũc agentẽ intellectũ ſuã virtutẽ cõuertentẽ ſuper phantaſmata efformatur in intellectu ſpecies intelligibilis, per quam fit in intellectu eius rei cuius eſt ſpecies intellectio, ſiue intellectiua cognitio. Neq; vllum eſt ens quantumlibet à ſenſu remotũ, quantumlibet vniuerſale, quantũlibet abſtractũ, cuius nõ poſsit intellectus agens ex aliquo ſibi oblato phãtaſmate (id eſt, ex aliqua intẽtione phantaſtica) in intellectu paſsibili ſpeciẽ efformare. Quid enim magis à ſenſu elõgatũ quàm Deus? Attamen intellectus agens in homine tantæ eſt virtutis, vt aliquam ſpeciem poſsit in intellectu efformare mediãte, qua Deũ vtcunq; cognoſcat, quamuis nõdum ſecundum

eſſen

essentiã sicuti est. Est ergo intellectus agentis (iuxta Aristotelis sententiã) in omnia agere, id est, specierũ omniũ intelligibilium rerum effectiuũ. Qui enim potest in id, quod remotissimũ est, multo facilius poterit in illud quoque, quod est minus elongatũ. Intellectus autem passiuus est in omnia fieri, id est, omniũ rerũ potest in se suscipere speciẽ, potestq; rerũ omnium similitudine formari. Vnde fit, vt nõnunquã etiã possibilis à potẽtia suscipiẽdi nominetur. Quod quidẽ manifeste ex præcedẽti cõsequitur. Si enim intellectus agẽs potens est omniũ species efformare, & in seipso non possit quicquã recipere, sed quæcunq; ipse operatur suscipit intellectus passibilis, manifesto ergo consequio infertur, ꝙ passibilis intellectus sit omnium specierũ intelligibilium rerum susceptiuus. Quemadmodum si forma substãtialis lapidis esse omnium operationum effectiua, materia lapidis vtiq; omnium esset susceptiua. Est enim intellectus agens (vt suprà diximus) tanquã forma, patiens vero vt materia. Atq; hoc modo intellectus passibilis quodãmodo dicitur esse omnia, id est, omniformis; quatenus omniũ similitudine potest formari, indui & ornari, quemadmodum pulchre beatus Hieronymus in epistola ad Paulam de omnibus sacræ scripturæ libris de cera ait, his verbis: Mollis cera, & ad formandum, facilis, etiam si artificis & plastæ cessent manus, tamen virtute totum est, quicquid esse potest.

Arist. 5. lib. de anima.

Hieronym.

Per qualitatẽ luminis, declaratur virtus intellectus agẽtis. CAP. V.

QVemadmodũ autẽ in corporalibus nullus est color qui nõ per lumen possit illustrari, vt suam speciẽ organu infundat, sicq; visionẽ in ipso efficiat: ita nulla res est, cuius nõ possit (per huius intellectus agẽtis ad se conuersionẽ) intelligibilis species imprimi in intellectũ possibilẽ, & cuius nõ possit in eo notitia efformari per virtutẽ agẽtis intellectus. Quemadmodũ enim color est obiectũ visus, & ideo quicquid sub colore comprehẽditur, luminis illustratione æque potest in visum imprimere suã speciẽ: ita ens siue verum (quæ ad inuicẽ cõuertũtur) obiectũ est adæquatũ intellectus: atq; ob hoc, per lumen intellectus agẽtis potest in intellectũ passibilẽ imprimi species omni eius, quod sub ente continetur. Rursum quẽadmodũ nullus color quantũuis lucidus, quantumuis nobilis,

bilis, poteſt à viſu percipi, ſi defuerit lumen, quod ſuper ipſum cadat, ipſumq; illuſtret: ita nullum ens eſt intelligibile, niſi ratione huius intellectus agẽtis, videlicet niſi hic ſuo fulgore ad rem illam ſeſe conuertat. Et quemadmodum iuxta virtutẽ luminis fit color melius viſu perceptibilis, ita vt lumine ſplendidus ſuper colorẽ cadente, ipſe fit melius viſu diſtinguibilis, quàm ſi lumine tenui & obſcuro illuſtraretur, eò ꝙ in organũ ſpecies perfectius imprimatur: ſic etiam iuxta huius agentis intellectus virtutẽ res eadẽ ab vno melius perfectiuſq; intelligitur, quàm ab altero, iuxta quod intellectus agens perfectius, vel imperfectius rei ſupra quam cadit, & ad quam ſe conuertit ſpeciẽ intellectui imprimit paſsibili. Patet ergo, quemadmodũ huius intellectus agentis natura, mirũ in modũ ex luminis naturalis cognitione oſtenditur. Eſt enim & ipſe verũ lumen ſpirituale, & vtiq; verius illo quod à Sole diffunditur in aërem. Hoc enim lumẽ eſt de quo Pſalmiſta loquitur, dicens: Signatum eſt ſuper nos lumẽ vultus tui domine, dediſti lætitiã in corde meo. Sicq; enim plerique ſanctorũ patrũ locũ iſtũ interpretãtur de naturali lumine intellectus, quod in nobis Deus ab initio velut ſignauit, dũ nobis in apice ſupremoq; vertice animæ ſpeciali prærogatiua dignitatis impreſsit. Et eſt plane intellectus hic agẽs in homine quoddã diuinitatis veſtigiũ, ac participiũ aliquod infinitæ immẽſæq; lucis, quæ eſt ipſe Deus. Quomodo enim ab igne permaximo ſcintillulæ multæ exeũt, aliquid claritatis illius & luciditatis ignis primarij referẽtes, ita ab illa immenſa ineffabiliq; diuina luce (de qua ſcriptũ eſt: Erat lux vera quæ illuminat omnẽ hominẽ venientẽ in hunc mundũ) in animas ſingulorũ hominũ velut ſcintillula quædã deriuatur, eiſq; inſidet inextinguibilis: ſi tamẽ iuſtũ eſt, modicũ iſtud in nobis lumen reſpectu diuinæ lucis cõparare ſcintillulæ, reſpectu ignis magni: quandoquidẽ aliàs in ſcriptura ſancta legimus ipſos quoq; in gloria pleniſsime refulgẽtes beatos, nõ niſi ſcintillis fulgẽtibus cõparari. Sic eñ quodã loco legimus. Fulgebunt iuſti, & tanquã ſcintillæ in arũdineto diſcurrent. Nos tamẽ ſcintillulę cõparare cogimur hoc diuinæ lucis in nobis participiũ: quandoquidẽ minus aliquid igneum, aut lucidũ in humana appellatione nequimus inuenire.

Ens ſeu verum intellectus obiectum.

Intellectus agens verũ eſt lumen.

Pſalm. 4.

Ioan. 1.

Sapien. 1.

Ex

Ex differentia intellectus & sensus, ostenditur necessario ponendum intellectum agentem. CAP. VI.

EST autē notanda differētia inter sensum & eius obiectū ex parte vna,& inter intellectū,& eius obiectū ex parte altera. Nā sensibile obiectū (si adsit requisita conditio) sua actione imprimit suam speciē in organum sensus,vt color præsente lumine agit in organū visus, agendoq; imprimit in ipsum suam speciē. Lumen enim non est causa effectiua speciei,neq; in oculum agit per hoc quod colorē illustrat, sed est tantum quædā conditio requisita ad hoc vt color possit agere in visum. Quantum verò ad intellectū,cōtrario modo se res habet. Cum enim rem aliquam quæ est extra nos intelligimus, ipsa res non agit in intellectum per se imprimendo suā speciem. Nulla enim res corporalis potest agere in intellectum, cum sit potentia spiritualis, & nullum habens organū corporeū. Neq; imaginandū est, sic ab æstimatiua transmitti ad intellectū species corporales, quomodo ab exterioribus sensibus transmittūtur ad sensum cōmunem. Cū enim intellectus nullum habeat corporeū organū in quo inhabitet, nullus potest esse transitus per quē species talis sensibilis possit transmitti ad intellectū. Sed neq; intellectus ipse (propter suam nobilitatem) capax foret vllius speciei sensibilis. *Intellectus in sensu differentia.*

Atq; hinc patet ratio, quare magis oporteat duplicem ponere intellectū, quàm duplicem sensum. Non enim solet sensus diuidi in agentē & patientē: sed sensum dicunt simpliciter esse potentiā passiuā, quantū ad speciē, eò quod speciē in sese non debeat neq; possit efformare vllus sensus, sed ipsius obiecti actione in ipsum imprimatur, & in speciem acquirendo se habeat pure passiue, tametsi in ordine ad actum suum proprium, quodammodo sit pōtētia actiua vel proprie operatiua. Operationem enim suam, sensus in se ipso efficit: speciem autem (mediante qua vt instrumento suam operatur sensationem) nequaquā. Atque hac ratione, quantum ex parte obiecti tota substātia sensus passiua dicitur: neq; in agentē & patientem secundum suas partes secatur. Contrà verò quia obiectū intellectus per se nō sufficit sua actione imprimere suā speciē, omnino tamē eget specie, si debeat intelligere: necesse est intellectū ponere non merè passiuū, respectu suæ speciei, *Quare duplex intellectus ponitur & non duplex sensus.*

sed

ſed partim effectiuũ. Alioqui impoſsibile eſſet ſpeciem in intellectu formari, & per cõſequens neq; vlla poſſet fieri intellectio, cũ ſine ſpecie ipſa nequeat fieri viſio in oculo, ſi nec potentia ipſa viſiua haberet virtutem efformãdi in ſpeciem coloris, nec etiã ipſi colori talis cõpeteret actio. Vnde enim acciperet viſus ſpeciẽ coloris, ſi neq; à ſe ipſo, neq; ab obiecto acciperet? Hæc ergo neceſsitas eſt ponẽdi intellectũ agentem, ad cuius poſitionẽ neceſſario conſequitur intellectus paſsibilis poſitio. niſi enim ſpecies intelligibilis in intellectu ſuſciperetur, nõ poſſet intellectus intelligere. Cæterũ, an intellectus hi duo, ponendæ ſint potentiæ realiter diſtinctæ, an ſolũ ſecundum rationem diuerſam diſtinguantur (videlicet vt idem numero intellectus dicatur agens, quatenus hoc illi competit officium, efformare & efficere ſpeciem intelligibilẽ, idemq; patiens quatenus non in alio aliquo, ſed in ſeipſo hanc ſpeciem per ſe effectam recipit) nolumus impræſentiarũ curioſius peruestigare. Perparum enim refert, an re, an ratione ſola dicatur diſtingui: ſi hoc modo rectè intelligatur, duplex hoc officium intellectui competere.

Quomodo omnis cognitio intellectiua oriatur ex ſenſu.

CAP. VII.

AD cognoſcendum autem modum, quo intellectus agens efficit ſpecies in intellectu, notandum eſt, quòd pro ſtatu iſto mortalis vitæ talis eſt colligatio animæ in corpore iſto craſſo & miſero, vt nullius rei cognitio poſſit venire in intellectum, quæ non primordialiter ex aliquo ſenſuum exteriorum ſumpſerit initium: neque vlla poſsit ſpecies intelligibilis ab intellectu agente formari in intellectu paſsibili, quam non originaliter ex aliqua ſpecie ſenſibili quinque exteriorum ſenſuum emendicauerit. Propter quod dixit Ariſtoteles,

Ariſt. 1. lib. Poſter. Omnem noſtram cognitionem debere à ſenſu habere exordium.

Quod tamen nõ ita eſt intelligendũ, quaſi intellectus agens immediate à ſenſibilibus exteriorũ ſenſuũ accipiat ſuas ſpecies intelligibiles: ſed mediate, ratione videlicet phantaſmatũ, id eſt, intentionũ in phantaſia ſiue æſtimatiua exiſtentiũ, quę omnia à ſenſuũ exteriorũ cognitione prim

primordialiter oriuntur. Est enim talis habitudo intellectus agentis ad phantasmata in phantasia, qualis est sensus exterioris ad obiectũ existens in re sensibili. Nã sicut sensus non potest accipere suã speciem nisi conuertendo se ad sensibile, vel nisi ipsi præsentetur offeratúrq; præsens sensibile, ita intellectus agens ad comparandũ sibi intelligibiles species, cõuertere se debet ad phãtasmata, id est, ad aliquas imagines vel intentiones in æstimatiua sibi præsentatas. Et queadmodũ sensibile ipsum cũ sit corporea qualitas, acquiritur tamen & formatur in sensu, quæ est potentia vtcunq; spiritualis secundũ suam similitudinẽ, modo quodam spirituali: ita phantasma quanquam res sit materialis & imago crassior, quàm vt secundũ talem cõditionem possit recipi in intellectu, abstrahitur tamẽ ab ipso species intelligibilis multo spiritualior & intellectui bene proportionata: idq; per virtutẽ agentis intellectus: sese super phantasma cõuertentis, cuius est tanta virtus, vt à phantasmatibus impuris & materialibus possit sua nobilissima inexplicabiliq; virtutis efficacia speciẽ immaterialem educere atq; abstrahere, ac velut efformare, quæ intellectui cõueniat pro sua operatione exercenda: quẽadmodũ corporalis luminis est tanta excellẽtia, vt super colorẽ ipso cadente in visu gignatur species, quæ absque ipso nõ potuisset in oculo produci. Non sunt tamẽ prædicta sic intelligenda, quasi asserere velimus, omnẽ intellectus cognitionẽ debere immediate ex sensu etiã phantasiæ accipi. Nã intellectus vna habita notitia ex ea format aliã, atq; ita cõsequẽter, queadmodũ ex notitia præmissarum efficit in se notitiam conclusionis, & ex notitia intellectuali singularium efficit cognitionẽ vniuersaliũ. Atq; in his nõ immediate sumitur cognitio intellectus à sensu. Mediate tamen omnis intellectiua notitia à sensu est, quoniam prima intellectiua cognitio (ex qua aliæ gignuntur) à sensu debet accipi. Cum enim intellectus de se nihil habeat, omnia deforis acquirat necesse est. Attamẽ cum vel modicum aliquid habuerit, plurima ex illis paucis potest mirabili suæ fœcunditatis virtute progignere.

De modo quo intellectus agẽs cõuertit se sup phãtasmata. CA. VIII.

MOdus autẽ quo intellectus agens se cõuertit super phantasmata ad formandũ sibi species intelligibi-

les, est ipsa phantasmata illustrando, eáq; à conditionibus materialibus depurando. Phantasmata enim in phantasia rem nō nisi crasso modo & sensibiliter (vt videlicet sensu perceptibilis est) repræsentat, sub cōditionibus materialibus & indiuiduantibus, videlicet sub loco determinato & tēpore determinato, & cæteris cōditionibus indiuidualibus determinatis, quomodo à sensu exteriori cognoscitur. Intellectus autē sua nobilitate omnes has materiales & singulares cōditiones separat, & speciem talē in intellectu pasibili format, quæ rē absq; eiusmodi imperfectionibus repræsentet. Vnde hoc modo intellectus hominis ex phantasmatibus materialibus, & cognitione rei materialis, quā intellectui exhibet phantasia, pertingere potest ad cognitionē rerum immaterialiū & prorsus absq; materia separatarū. Verbi gratia, ex his q̄ sensibus exterioribus percipimus, rebus istis visibilibus & materialibus, quę vt habētia actum cū potentia (id est formam cum materia) in phantasia cognoscimus, intellectus agens super phantasmata huiusmodi se conuertens, separat, & abstrahit id quod materiale est & imperfectum, formatq; sibi speciē quæ solum actum nudámq; formam absq; potentia materiæ per se subsistentem repręsentat, per quam angelicas substantias appræhendit, quæ sunt formæ separatæ absq; materia. Sic ex cogitatione creaturæ, quam phantasia appræhendit, sub determinatis conditionibus (vtpote substantia, qualitate, sub tali materia, sub talibus dispositionibus accidentalibus, sub tali colore, in tali tempore, in tali loco, &c.) intellectus agens ab omnibus his conditionibus materialibus abstrahens, format sibi speciem quandam atq; similitudinem in intellectu pasibili repræsentantem ens immateriale, absque magnitudine, absque omni accidente, absq; omni mutatione & motu, absq; omni generatione, corruptiōe, & pasibilitate, absq; initio & fine durationis, absq; omni tēpore & loco, absq; omni cōpositione & permixtione, absq; vllo ente simpliciter priori, & ita in cæteris, sic abstrahendo ab omnibus imperfectionibus quæ inuoluuntur in phantasmatibus: sicq; in nobis Dei speciem formamus ex vilissimis creaturis, quas in phantasia cognoscimus, & quarum cognitionem primam hausimus ex sensibus.

Intellectus immaterialia intelligit ex sensibilibus.

Que

Quomodo Dei cognitionem duobus modis potest intellectus agẽs in nobis efformare. CAP. IX.

Facit autẽ intellectus agẽs duobus modis in nobis Dei, eorũmq; quæ ad Deũ spectant cognitionẽ. Primo quidem, per abnegationem, ad eũ modũ quo suprà dictũ est: cũ videlicet omnes materiales cõditiones & imperfectiones quas cernimus in creaturis (circa quas phantasiamur) abnegamus atq; abiicimus. ita vt ex ipso quod in phãtasmate est solũ entis conceptum seruantes, reliquum omne, quicquid adiunctũ est imperfectionis, quicquid crassum, quicquid imperfectũ per abnegationem abiiciamus, imaginantes videlicet nõ generabile, nõ corruptibile, nõ cõpræhensum loco, non accidentibus varium, non mobile secundũ locum, nõ vlla ratione mutabile, non cõpositum vlla cõpositione, non habens initium durationis neq; terminum, nõ visibile, non vllo sensu sensibile, atq; ita in cęteris omne quod imperfectũ est abnegando. Dicimus signanter abnegando omne quod imperfectũ est. Nõ enim omnia debent à Deo abnegari, quæcũq; possunt in rebus corporalibus inueniri, sed ea quæ aliquã includũt imperfectionẽ. Non enim dicimus Deum non ens, neq; non intelligibilem, neq; non amabilem, cum hæc nullã includãt imperfectionẽ. Perfectionis nãmq; est, esse intelligibile & esse amabile: quoniam quod non est intelligibile, non est ens: & quod non est amabile, non est bonum. Sed per abnegationẽ Deo attribuimus, quòd sit non sensibilis: quoniam sensibile esse includit imperfectionem. Non enim sunt sensibilia per se nisi accidentia, neq; per accidens nisi quæ accidentia in se suscipiũt. Atq; hic modus, per omnis imperfectionis abnegationem sic Deum cognoscẽdi, pro hoc statu nobis est facilimus & familiarissimus: quemadmodũ pulchre id declarat diuinus ille Theologorum facilè princeps Dionysius Areopagita, in iis quę super Diuinis nominationibus descripsit. Alius est modus, quo Deum cognoscimus secundum superexcellentiam, vt cũ ex re quam conspicimus oculis, & vt pulchram atq; amabilem æstimamus per virtutem intellectus agentis, se super huiusmodi phantasma & æstimationem cõuertentis, efformamus in nobis speciem talis cuiusdam rei quæ sit summe pulchra, summe iucũdà, summe amabilis, summe

Deus cognoscitur per abnegationem.

Dionysius Areopagita.

desiderabilis, ita vt nō possit res cogitari pulchrior, neq; iucundior, &c. Ita cum videntes ignem fortiter agere, & Solem potenter in his inferioribus & mirabiliter operari ex phantasmate huiusmodi per virtutē agētis intellectus efformamus in nobis speciem alicuius rei maximè actiuę; ita quòd nulla res possit esse æque actiua, & ipsa sit omnibus magis actiua. Sic ex re modicæ durationis intelligimus ens maximæ & longissimæ durationis, ex re modicæ perfectionis rem maximę perfectionis, cui nulla dari possit res æque perfecta, & quæ omnibus aliis est perfectior: sicq; in omnibus aliis conditionibus, quas in creaturis cognoscimus aliquid perfectionis habentibus. Et horū ferè modorum altero cōparatur in nobis omnis quæ de Deo naturaliter contingere potest cognitio.

Cognitio Dei per excellentiam.

Quomodo Deus cum secundū se maximè sit intelligibilis, à nobis tamen difficillime cognoscatur.

NOtandū tamē quòd huiusmodi cognitiones nō sunt intellectui humano secundū suam excellentiā simpliciter naturales, sed tantū propter colligationē cū hoc corpore, pro statu isto, in quo nihil potest intelligere nisi ex sensibilibus & phantasmatibus. Alioqui ipse Deus per semetipsum est maxime ab intellectu perceptibilis, & post Deū Angelicæ creaturæ magis sunt quàm corporeæ intellectu perceptibiles. Cū enim ens siue verū (quę adinuicē cōuertuntur) obiectū sit intellectus, quēadmodū color visus cōsequitur, quo vnū quodq; habet perfectiorem entis naturā & perfectiorē entitatē, eo magis esse ipsum perceptibile intellectu, quēadmodū id quod maxime habet coloris naturā (id est, perfectissimus color) per se est maxime visu perceptibile: itē & maxima perfectissimaq; lux, quantū est ex parte sui, maxime est visibilis. Verū sicut in his sensibilibus nō semper id quod ex se maxime visibile est, potest maxime à sensū videri, propter imperfectionē organi, vel debilitatē sensuū, vt maxima & fulgidissima lux Solis minime potest ab homine videri, nō quidē ex parte ipsius huius lucis, qua nihil est magis per se visibile, sed ex imperfectione visus nostri, qui tam excellēs sensibile non potest ferre. Ita profecto nobiscū quantū ad intellectū res habet, donec sumus in corpore mortis huius. Corpus enim hoc quod corrūpitur (iuxta Sapiētis verbum

Deus per se maxime cognoscibilis est ab intellectu.

bũ)aggrauat animã,& deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantẽ. Tametsi enim Deus ipse per se maxime sit intelligibilis à nobis corporeæ autẽ creaturæ per se minime: nos tamen econtrario, quod maxime per se est intelligibile, ęgerrime, difficilimeq; intelligim⁹, quę verò minime; multo facilius. Similes enim sumus noctuis & vespertiliõibus, quę lumẽ pręclarũ diei ægerrime cõspiciũt, noctis autẽ tenuissimo lumine gaudẽt. Et quemadmodũ humanus visus melius faciliúsq; Solis imaginẽ contuetur in aqua relucẽtẽ, quã Solẽ ipsũm in sua substãtia, eò quòd tam lucidos radios directe in se reflexos nõ ferat oculus: ita lucẽ illã beatissimã primo ex se intelligibilẽ, melius in speculo & in sua imagine (id est, in creaturis) aliquo modo repræsentatã quàm in se ipsa cognoscimus. Hoc enim est, quod de sapientibus quibusdã Romanis scribens ait Apostolus: Quod notum est (inquiens) Dei, id est, de Deo manifestũ est in illis. Deus enim illis manifestauit. Volens autem explicare quomodo illis Deus sui manifestasset cognitionem, subiungit. Inuisibilia enim Dei, à creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta cõspiciuntur: sempiterna quoq; eius virtus & diuinitas. Hæc enim sensu ne quaquã perceptibilia, per creaturas & in creaturis velut in quibusdã speculis, intellectus eorũ perspicax & admodũ exercitatus in depurandis phãtasmatibus & abstrahendis materialibus cõditionibus, quantũ opus erat cognouerat vt nõ esset eis relictus excusationis locus. Cũ verò huic lumini naturali intellectus agentis, additum fuerit lumẽ aliud spiritualis gratiæ, missum desuper, tum verè mirabilis efficitur intellectus ipsius agẽtis perspicacitas, ita vt iã non solũ in speculo creaturarũ, verũ etiam aliqua ex parte incipiat in semetipso Deus ab homine cognosci. Est enim sancti spiritus gratia intellectui agẽti in adiutoriũ, propter nimiã ipsius solius debilitatẽ, quemadmodũ si in oculũ aliquem infirmũ aquam infundas rosaceam, vel aliã magnæ virtutis, quæ oculũ prius Solis lumen nõ ferentẽ nisi in imagine (vt in aqua vel speculo) ita cõfortet, vt eũ iam possit in sua rota contueri. Cũ autem tali lumine superno adiutus fuerit intellectus agens, poterit in intellectu passibili efformare Dei similitudinem, absque conuersione ad phantasmata: conuertendo scilicet sese ad

Roma.1.

Quantũ intellectui proficiat adueniẽs gratia spiritus sancti.

ipsum Deum: quod alioqui tali non adiutus lumine, minime valeret: quemadmodum oculus sic aliquo auxilio confortatus, non per conuersionem ad Solis imaginem vltrà acciperet speciẽ eius. sed per conuersionem ad ipsummet solem in sua substantia & fulgore. Et in futuro, quãdo olim perficietur in nobis lumen istud supernaturale, quod nunc per spiritum diffunditur in electorum cordibus, fidei ænigmatica obscuritate conuersa in claritatem apertæ visionis, perfectissime tunc deum absq; mentis reuerberatione contuebimur, facie ad faciem sicuti est: tanquam si vsque adeò hominis confirmetur oculus, vt directissime possit aciem visus in rotam Solis, in tota sua virtute per meridiei tempus relucentis intendere absque vlla reuerberatione. Et commutabitur tunc quidem in nobis ordo intellectus modo mirabili, vt quomodo nunc primum intelligibile. Solem æternum & incorporeum, in corporeis imaginibus tenuiter cognoscimus, ita tunc ecòntrario corporea omnia in illa corporea luce contueamur. Omnia nanque in eo vt in speculo perfectissimo videbimus, & multo perfectius videbimus, quàm ea in semetipsis valeamus cognoscere, quemadmodum etiam omnia in deo perfectius existunt, quàm in semetipsis. Sed nos iam ab hac profundissima Theologia pedem retrahentes, ad reliqua intellectus agentis describenda officia stylum reducamus,

Quomodo intellectus aliquando singulariter, aliquando vniuersaliter intelligit. CAP. XI.

HAbet autem intellectus varias in sese operationes. Intelligit enim singulariter aliquando, aliquando vniuersaliter, aliquando concretè, aliquando abstractè. Et secundum hæc,

Diuiditur cognitio intellectiua in singularem & vniuersalem, cõcretam & abstractam. Et si mẽbra ista adinuicem voluerimus cõmiscere, quędam est cognitio abstracta singularis, quædam abstracta vniuersalis, quædam concreta singularis, quædam concreta vniuersalis.

Cognoscit intellectus singulariter, quando notitiã format

mat in ſeipſo, vnius alicuius rei ſingularis tantum repræſentatiuam, & nõ alicuius rei cõmunis neq; plurium ſingularium ſimul: vt eſt notitia qua hunc hominẽ ſingulariter intelligo quæ in voce reſpõdet huic dictioni, hic homo, vel Ioannes. Vno enim conceptu, vnáq; notitia ſingulari non poteſt niſi vna res ſingularis repræſentari. Videntur autẽ dicere nõnulli, quod intellectus talem operationem in ſe nõ habeat ſingularẽ, exiſtimãtes hoc ad ſenſum tantũ pertinere, cognoſcere ſingularia ſingulariter, intellectum autẽ nõ cognoſcere ſingularia ſingulariter, id eſt, cognitione ſingulari, ſed vniuerſaliter tantũ, id eſt, in cognitione vniuerſali. Probabilius tamen eſt & veriſimilius intellectũ etiam ſingulariter (vt diximus) poſſe ſingularia intelligere, & primã intellectus cognitionem eſſe ſingularem. Differentia autẽ inter ſenſum & intellectum hæc eſt, quod ſenſus ſolũ ſingulariter appræhẽdit. Intellectus verò non dico non ſingulariter, ſed non ſolũ ſingulariter verum etiã vniuerſaliter cognoſcit. Tamen hoc notandũ eſt, quod licet notitia ſingularis pro ſtatu huius vitæ ſit in intellectu prior tempore, ſecundum tamen intellectus naturam, infima eſt. Multo enim digniori fungitur officio intellectus, quando efficit in ſeipſo operationem quã ſuperat ſenſum, quam tunc cum efficit eã in qua cũ inferiori potentia ſenſitiua cõmunicat. Vnicuiq; enim rei illa actio magis ſecundũ ſuam naturã cõpetit, quæ ei eſt peculiaris, & per quam diſtinguitur ab aliis. Quapropter magis propriè dicitur operatio intellectus cognitio vniuerſalis, in qua ſenſum excedit, quam ſingularis, in qua cum eodem communicat. Et ſecundũ hunc modum rectè ſalua veritate intelligi poſſit prædicta poſitio, dicentium intellectum non cognoſcere ſingulariter, intelligendo intellectum ſecundum ſuam naturam & propriam conditionem non ſingulariter cognoſcere. Veluti ſi dicamus hominem non ſentire, aut ſentire non eſſe humanã operationem, intelligendo de operatione hominis ſecundũ quòd homo eſt, & cætera animalia ſuperat. Hanc autẽ notitiam ſingularem facillimè intellectus in ſe efformat, propter ſimilitudinẽ maximã phantaſmatis & talis notitiæ. Cognoſcit autẽ intellectus vniuerſaliter, quando in ſe ipſe efformat notitiam nõ vnius alicuius indiuidui, ſed plurium ſimul re-

Cognitio intellectiua ſingularis.

Diſcrimẽ inter ſenſum & intellectum.

Cognitio intellectiua vniuerſalis.

præsentatiuam, vel vnius alicuius rei communis, in qua plura singularia conueniūt. Talem autem cognitionē intellectus agens format in intellectu passibili, per abstractionem à conditionibus materialibus, depurando videlicet speciem, qua fit notitia singularis, à conditionibus huiusmodi indiuiduantibus; quæ species sic depurata & abstracta repræsentat intellectui non rem vnam singularem, sed rem aliquam communem, in qua multa conueniunt singularia, & simul omnia singularia quæ in communi illo conueniunt. Quod vt fiat clarius, subiiciemus manifestum exemplum. Cum enim hunc hominem (vtpote Ioannem) singulariter intelligo, non simpliciter in eo naturam humanam considero, sed tale indiuiduum sub conditionibus singularibus indiuiduātibus, quod hic est, & nūc, & talis coloris, ac tali dispositione dispositum, intelligo: & in quocunque hæ eædem conditiones indiuiduantes non reperiuntur, id non simul eadem notitia intelligo. Et cum conditiones indiuiduantes non nisi in isto singulari inueniantur, ideo hoc solum indiuiduum tali notitia singulari intelligo. At verò cū intellectus agēs super hāc notitiā eiusq; speciē se conuertens, incipit speciem illam atque notitiam depurare ab eiusmodi conditionibus particularibus, adiiciens quicquid est singulare, & solum ipsam spectans quæ est in indiuiduo, naturam humanam, ita efformat speciem intelligibilem cognitionis vniuersalis effectiuam, quæ ipsam humanam naturam repræsentat, & generaliter omnia quæ in hac natura cōueniunt. Experimur autem hoc manifeste in nobis, frequenter ex singulari notitia formari cogitatum vniuersalem, singulari omissa: quemadmodum si ambulantibus nobis per plateam contingat videre in fenestra sedentem simium, primum quidem indubie notitiam singularem huius simiæ quam videmus accipimus: mox verò abstrahentes à conditionibus indiuiduantibus, de simia generaliter cogitare & loqui incipimus, mirabile animal esse simiam, & simiam esse imitatricem humanorum operum, simiam vultum habere vultui humano persimilem, & in multis gestibus admodum videri rationi propinquā, atq; alia huiusmodi cogitamus ac dicimus, nihil tamen vltrà in particulari huius conspectæ simiæ mentionē facientes.

De

De notitia concretiua & abstractiua. CAP. XII.

INterdum vero intellectus in seipso format notitiam concretiuam, cum videlicet simul & subiectum & formam vel indiuiduum, & naturam, vna notitia apprehendit.

Notitia cõcretiua.

Vt cum intelligimus hoc album, hoc dulce, hũc hominem, hanc simiam, &c. In his enim non aliqua forma, vel natura sola, sed pariter subiectũ cum forma, & indiuiduũ cũ natura, vna notitia appræhenditur. Nam hoc album si explicetur, tantum valet, quantum hæc res habẽs albedinem, vel hanc albedinem: & hoc dulce, hæc res habens dulcedinem, vel hanc dulcedinem: hic homo, hæc res habens naturam humanam: atq; huiusmodi sunt notitiæ cõcretiuæ singulares. Talis autem est, omnis appræhensio sensus. Non enim visus hunc colorem separatim appræhendit, absq; subiecto in quo est: sed ipsum subiectũ vt album intelligit, id est, hoc albũ. Visus enim rẽ habentem colorem appræhendit, non separatim colorem: tametsi non nisi ratione coloris ipsum videat: sicq; color id quod per se & suiipsius gratia percipitur. Quod autem sensus ita singulariter cõcretiuè cognoscat, argumentum est, quoniã animalia de coloratis rebus iudicant: nõ de coloribus. Neque de sono, sed de rebus sonantibus. Vnde pleriq; hominũ nesciũt omnino, an sit color, vel sonus, vel odor. Et si quæras ab homine solo sensu vtente, quid videat, respõsione prõptissima mox respõdebit, se hanc rem, aut illam videre, vtpote arborẽ, aut domum, aut similẽ aliquã substantiam, nõ autẽ ipsum assignabit colorẽ. Nisi forte subtiliores aliqui, nõ ex sensu, sed ex intellectu colorẽ à subiecto abstrahentes, respondeant se colorẽ huius aut illius rei videre. Verũ hæc respõsio manifeste ex intellectu procedit, non ex sensus iudicio. Ex quo patet, quòd cognitio singularis concretiua, omniũ infima est intellectus operatio, quoniã in ea (vt suprà diximus) cum sensu cõmunicat.

Sensus notitia est concretiua.

Cognitio autem abstractiua est, qua intellectus separatim ipsam formã intelligit absq; materia, vel sine subiecto in quo secundũ rẽ existit, aut naturam absque indiuiduo in quo est.

Cognitio abstractiua. Habet enim hãc vim intellectus ẫgẽs, vt ex cognitione concretiua repręsentãte subiectum simul & formã possit formare speciẽ solius formæ repręsentatiuam, per quã distincte ac separatim formã possit intelligere absq; subiecto. Talis est cognitio qua cognosco hanc albedinẽ, hunc sonũ, hũc odorẽ. Et in hac notitia exceditur sensus ab intellectu, quoniã sensus nequit à materia abstrahere; sed solius est intellectus hoc officiũ. Et licet superius dictũ sit phãtasticæ virtuti cõuenire compositionẽ & diuisionem; nõ tamẽ diximus illi omnẽ diuisionẽ cõuenire. Potest enim (vt diximus) species in imaginatiua seruatas rerũ in exterioribus sensibus perceptarũ simul cõponere adinuicem & diuidere, vt humano capiti ceruicẽ equinã iũgere, & varias coniungere formas, item hominẽ sine collo, & sine ventre effingere. Non potest tamẽ formã à materia, aut accidẽs à suo subiecto diuidere; quoniã vna eademq; specie subiectum & accidens, simul vna sensatione percipiũtur. Sicut autem exemplis iam declarauimus cognitiones intellectiuas singulares, quasdam esse concretiuas, quasdam abstractas: ita & de vniuersalibus est intellectionibus dicendũ.

Cognitio cõcreta vniuersalis. Interdum enim vniuersaliter & cõcrete intelligimus, quando videlicet nõ ipsam communem naturam seorsum & diuisim, sed pariter cum illis in quibus inexistit, intelligimus.

Vt cum intellectus in se ipso generalem hominis facit notitiam, cogitando non de aliquo particulari homine singulariter, neq; etiã de ipsa in se humana natura, sed generaliter de eo quod in se habet humanam naturam. Homo enim si resoluatur, valet habẽs humanã naturam, vel indiuiduum humanæ naturæ. Item cum generaliter albi formamus notitiam, non huius albi particulariter, neque albedinis ipsius abstractæ, sed generaliter albi huiusmodi notitiæ vniuersales sunt & concretiuæ.

Cognitio vniuersalis abstracta. Vniuersaliter verò & abstracte intelligimus, cum ipsum illud cõmune, in quo multa particularia cõueniũt cognoscimus, absq; cointellectione eorum in quibus cõmunis talis natura existit.

Vt

Vt cum absolute humanā naturā cogitamus, de nullo homine cogitātes, sed tantū ipsam naturā illam omnibus hominibus communē (in qua omnes particulares homines conueniunt) in semetipsā cōsideramus, huiusmodi cognitio vtiq; abstracta est. Similiter cū in generali albedinem intelligo, non facta cōparatione ad aliquid cui insit; abstracta quodāmodo cognitio est, quātum ad subiectū: quoniā videlicet nullum subiectū cointelligitur. Signanter dicimus talem cognitionē esse quodammodo abstractā, videlicet quantū ad subiectū. Nam albedinis conceptus generalis non penitus abstractus est, sed est partim concretus, comparatione videlicet ad sua indiuidua, id est, ad particulares albedines. Quomodo enim omnes particulares homines in vna natura conueniunt, quæ dicitur natura hominis vel humana, sic omnes particulares albedines conueniunt in vna communi natura specifica, quam appellamus naturā albedinis. Quapropter, sicut se habet homo ad sua indiuidua, ita se habet albedo ad particulares albedines. Sicut ergo vniuersalis notitia hominis est cōcreta, eò ꝙ simul naturam & ea in quibus natura illa inuenitur particularia indiuidua repræsentet: ita & notitia cōmunis albedinis simpliciter cōcreta est quantum ad indiuidua, id est, hanc & illam albedinem, non autem quantū ad subiectū. Illas enim simul cū natura cōmuni albedinis repræsentat, à subiecto autem abstrahit.

Quare dicantur abstracta concreta, & de duplicibus abstractis. CAP. XIII.

QVare autem huiusmodi notitiæ dicuntur abstractæ seu concretæ, aut abstractiuæ, vel concretiuæ, nō admodum obscura ratio est: quoniam videlicet notitia illa quæ abstracta dicitur vel abstractiua, abstrahitur, & auellitur à subiecto, ita vt formam repræsentans non simul repræsentet subiectum: vel naturam communem repræsentans, non simul repræsentet singularia, quæ in ea communicant. Concreta autem notitia dicitur, à concernendo: quòd simul respiciat siue concernat subiectum & formam, vel indiuiduum & naturam.

Abstractū vltima abstractione.

Cum autē sit omnimoda abstractio, tam scilicet ab indiuiduis quàm à subiecto, talem notitiā appel

appellant abſtractam vltima abſtractione.

Cuiuſmodi eſt notitia humanitatis, quæ magis nō poteſt abſtrahi, & poſt quam notitiam non poteſt fieri vlterior abſtractio. Aliam dicunt notitiam abſtractā abſtractione non vltima, cuiuſmodi eſt notitia communis albedinis, quæ licet à ſubiecto ſit abſtracta, nondum tamen à ſingularibus: & ideo poteſt fieri vlterior abſtractio, dicendo, natura albedinis: quā proprio nomine effićto non male appellant (ad rei ſignificationē commodius exprimendā) albedineitatem. Hæc autem abſtractio eſt vltima, poſt quam nequit fieri vlterior. Secūdū prædictā verò conſiderationē etiam dialectici abſtracta aut cōcreta appellāt ſua vocabula, iuxta quod abſtractiuam vel concretiuā habent ſignificationē: vt nomen albus concretū appellant, albedinē verò abſtractū, ſed abſtractione non vltima: humanitatē autem vel albedineitatē, abſtractione vltima. Quo verò modo & qua ratione id fieri poſsit, vt intellectus agens circa idem phantaſma operans, & ad idem penitus phantaſma ſe cōuertens, poſsit in ſe formare ita diuerſas notitias (videlicet modo abſtractiuam, modo concretiuā, modo vniuerſalem, modo particularem) tametſi difficile captu videatur, per exemplum tamē ſenſibile luminis ſuper colorem cadētis, vtcunq; poterit fieri manifeſtum. Quemadmodum enim in ſplendidis columbæ pennis, diuerſas contingit apparere colorum differentias, iuxta quod lumen ſuper ipſas diuerſimode cadit, & iuxta quod oculi ad ipſum reſpectus ſiue cōuerſio variatur: ita exiſtente in phantaſia eodem phantaſmate, intellectus poteſt vario modo ſe ad ipſum conuertere, & velut modis variis ipſum illuſtrare, iuxta quod intelligere vult, vniuerſaliter vel particulariter, abſtracte vel cōcrete: atque ita ſecundū variā hanc conuerſionē, varias producit ſpecies in intellectu paſsibili, variaſq; notitias efformat.

Quid nō vltima.

De memoria intellectiua. CAP. XIIII.

QVemadmodū autē in rebus naturalibus videmus, id quod à forma in materia efficitur, à materia & in ea conſeruari: itemq; in ſenſibus iam ſuprà oſtendimus, ſpecies ſenſibiliū exterioribus ſenſibus perceptorū, in imaginatiua ſeruari, & intentiones phantaſticæ virtutis in memoria

moria sensitiua:ita de intellectu passibili dicẽdum est, ꝙ non solum specierũ sit ab intellectu agente productarũ susceptiuus, verum etiam susceptarum conseruatiuus:ita vt possit species intelligibiles (etiam cum actu non sit intellectio) in se reseruare, ad quas cum intellectus agens se voluerit conuertere, fit intellectus in actu, per eiusmodi species non de nouo formatas, sed in ipso seruatas, tãtum per nouam conuersionem intellectus agentis super ipsas, ad eum modum quo phantasia cũ se cõuertit super species vel intẽtiones seruatas in memoria, efficitur in ipsa phantasiatio atq; æstimatio, absq; nouæ speciei vel intentionis productione, tantũ per veteris resumptionẽ & nouam sui conuersionẽ. Et hæc est intellectiua memoria, quæ in homine ponitur. Omnino enim necessitas cogit fateri nos, quòd sit in homine præter memoriã illam sensitiuam (de qua supradictũ est priori libro quæ suã sedẽ habet in organo corporeo, videlicet in posteriori vẽtriculo cerebri) alia memoria, tãto superior quãto intellectus superior est phãtasia, pro cõseruatione videlicet specierũ intelligibiliũ ab agente in intellectu efformatarũ; sicut illa est conseruatiua intentionũ phantasticarũ, & sensibilium ab æstimatiua siue phantastica virtute elicitarũ. Impossibile enim foret, species intelligibiles (quibus mediãtibus fiũt intellectus operationes) seruari in organo corporeo, sicut foret impossibile, species sensibiles siue intẽtiones cõseruari in intellectu. Sunt enim hæ crassiores, quàm vt altissimã intellectus potentiã possint ingredi: & illæ nobiliores sunt, quàm vt in corporea crassa & materiali possint seruari. Et quoniã hæc memoria secunda nobilior intellectui seruit, intelligibiles species & intentiones cõseruando, idcirco ad differẽtiã alterius memoratiuæ virtutis appellari solet memoria intellectiua, vt illa à sensu (cui seruit, & cui species intentionesq; retinet) dicitur memoria sensitiua, vel corporea. Estq; inter has duas memorias differentia tãta, vt possit altera à corpore separari, altera nõ possit. Quæ enim corporeum habet organũ, & sensitiua memoria dicitur, deficiente corpore, & ipsa deficit, quẽadmodũ cæteræ illæ omnes potentiæ quæ organa habẽt corporea, simul cũ corpore creduntur interire. Intellectiua autẽ memoria corpore moriẽte, in anima permanet, & ca

Memoria intellectiua.

ea quæ seruat nõ perdit, sed retinet:eò quòd immaterialis sit potentia, & nulli corporeo organo alligata. Neutra autem harũ duarũ memoratiuarum viriũ sola homini sufficeret, pro statu huius vitæ, propter duplicẽ in homine cognoscitiuam virtutẽ, sensitiuam scilicet & intellectiuã. Propter quod, duplici etiã memoratiua opus erat. Neq; enim memoria sensitiua posset intelligibiles species cõseruare, neq; intellectiua species intẽtiõesq; sensibiles.

Dubitatio de memoria intellectiua.

An memoria intellectiua distinguatur ab intellectu. CAP. XV.

CAeterũ, an hęc potẽtia, de qua nũc loquimur: intellectiua videlicet memoria, verè realiter, distinguatur ab intellectu paßibili, id profectò difficultate non caret. Sũt enim in vtranq; partẽ probabiles rationes. Pro distinctione enim reali facere videtur, ꝙ cõseruare & suscipere in sensibus nusquã videtur ad eandẽ potentiã pertinere. Sensus enim exteriores recipiunt primo, & ab illis sensus cõmunis, nõ autẽ conseruãt: sed habẽt imaginatiuã cõseruantem. Itẽ æstimatiua (quæ recipit in se ipsa intẽtiones, quas elicit ex speciebus imaginatiuæ) adiunctã habet cõseruatiuã memoriã. Et certũ est in sensitiuis potẽtiis, memoriã cõseruantẽ realiter distingui ab æstimatiua. Videtur ergo (nisi ratio poßit dißimilitudinis debita aßignari) etiã ita de intellectu & intellectiua memoria dicendũ. Præterea, si species intelligibiles cõseruarentur in ipsomet intellectu, non indistincta potentia: quæ esset causa, quur nõ semper intellectus intelligeret actu omnia quorũ haberet species? Tunc enim fit sensus in actu, quando habet in se speciẽ sensibilem. Itẽ, quomodo nõ impediretur intellectus à recipiẽdis nouis speciebus & cõparandis notitiis nouis rerũ nõ antè cognitarũ, cũ plenus esset speciebus apud se cõtentis? Nã intus existẽs prohibet extraneũ. Item, quomodo saluabitur in homine ratio imaginis, quæ secũdũ tres istas potẽtias, memoriã, & intellectũ, & voluntatẽ, solet in homine ab orthodoxis patribus aßignari, si eadẽ est memoria cũ intellectu? Hęc fere sunt quæ pro diuersitate solẽt adduci. In cõtrariã autẽ partẽ,

Opinio contraria.

pro idẽtitate reali multũ cõsiderationẽ nostrã mouet nobilitas intellect⁹ humani, qui p se videtur sufficiẽs ex sua natura ad fungẽdũ officio illo, cuius gratia alij volũt nouã ponere potẽtiam. Et quia nõ est absq; neceßitate vel

vtilitate euidẽti constituẽda pluralitas, si omnia cõmode saluari possint absq; reali distinctiõe, videbitur id magis ad nobilitatẽ humani intellectus pertinere, quod talis interimatur distinctio. Suprà enim ostendimus quãto paucioribus potentiis, & formis res quælibet attingit maiorẽ perfectionẽ, tanto eam esse nobiliorẽ. Vnde si eadẽ omnino & tota perfectio dicatur homini conuenire per duas has tantũ potentias, quã alij per tres illas realiter distinctas dicũt cõuenire, aliquo gradu eleuatur dignitas animæ rationalis. Illa verò quæ pro reali diuersitate obiecta sunt, facile videtur congruis respõsionibus dissolubilia. Facile enim qui pro idẽtitate loqui voluerit, respõdebit intellectum ob suã perfectionẽ id habere peculiare (quomodo multa alia habet etiã maiora) vt simul & suscipere in sese & cõseruare in semetipso possit, tãetsi id in sensitiuis viribus minime inueniatur. Itẽq; pfectioni adscribi poterit intellectus, quod species priores conseruare possit absq; prohibitione aduenientiũ. Nã intus existẽs prohibere extraneũ, manifestũ est de corporeis intelligi. In spiritualibus nanq;, mille angeli in loco aliquo existẽtes, nõ impediunt quin & alij mille adueniãt in eodẽ penitus loco. Itẽ quod obiiciũt, intellectũ semp fore in actu p illas species quod semp eas haberet præsentes, respõdebũt alii, malo inferri cõsequio. Nõ enim sufficit speciei inexistẽtia, nisi fiat intellectus ad ipsam speciẽ conuersio. Imò & in sensu exteriori contingere potest, vt specie in oculo recepta, nõ fiat actu visio. Ratio quoq; imaginis per distinctionẽ rationis satis potest saluari, vt illa rationis diuersitas q̃ est inter memoriã & intellectum absq; differẽtia reali, similitudo quædã sit diuersitatis personalis, quæ est inter patrẽ & filiũ absq; distinctiõe essentiali. Vel assignabitur trinitatis imago in memoria, intelligẽtia (id est, actu intellect⁹ qui ex memoria gignitur) & amore ad intelligẽtiã ex memoria consequente. Nos verò impræsentiarũ nihil super hac re firma asseueratione definire volumus, cõtẽti, dubiũ & dubij causas proposuisse: tãetsi ex præcedenti capite nos idẽtitati magis fauere indicauerimus. Hoc tantũ certum relinquimus, intellectiuam memoriam esse ponendam. *Solutio obiectionũ prioris opiniõis.*

De multis, in quibus, ratione intellectus, homo cætera excellit animalia. CAP. XVI.

QVan quã ex prædictis liqueant quædã præcellentiæ, quibus superat homo ratione intellectus cætera animalia, vtpote ꝙ intellectus in seipso possit efficere species omniũ rerũ intelligibiliũ, cum nõ possit sensus efficere in se species rerum sensibiliũ, item ꝙ possit vniuersales & abstractiuas notitias in seipso formare, quod nõ potest sensus, & alia quædã huiusmodi: ad pleniorẽ tamẽ intellectualis naturæ cognitionẽ, volumus & alias quasdã hominis excellẽtias super animalia cætera distinctius aperire, quæ illi ratione intellectus cõueniũt. Inter quas vna nõ minima est, ꝙ homo nõ solũ voces audire potest, sed vocũ etiam significationẽ percipere, resq; significatas per ipsas voces apprehẽdere. Id enim nulli aliorũ animaliũ præterquã homini datũ est. Bruta nanq; animalia voces quidem audire possunt, vt sunt quidã soni (nimirum quomodo alios sonos rerũ audiunt inanimatarũ) significationes aũt vocũ nõ percipiunt, vocũ dico ad placitũ significantiũ. Et licet vocũ quarundã videantur significationẽ percipere, vt gallinæ, cũ certa acclamatione ad pastũ vocãtur, equi, cũ in curru certis aurigæ vocibus, vel procedũt, vel sistũt gradũ, item canes, cũ suis nominibus, quibus appellari solent, à suis domesticis vocati accurrũt, nõ est quod significationẽ intellectu percipiant, sed quia per consuetudinẽ hoc ita est illorũ phantasiæ impressum, vt cũ talia audiant nomina, debeãt vel accurrere, vel fugere, vel procedere, vel sigere pedẽ. Quòd autẽ nõ percipiãt hæc animalia significationẽ vocũ huiusmodi, manifesto probatur indicio in canibus illis quos sic edoctos videmus, vt nihil accipiant cibi, nisi quod nomine certæ personæ, aut certarũ personarũ eis porrigitur: quẽadmodũ sub nomine Cæsaris, aut Regis, aut alterius alicuius, cuius nomẽ fuerit ipsorũ impressum phãtasiæ. Cũ enim cibũ oblatũ (audito nomine Cæsaris, vel Regis illius in cuius nomine institutus est) acceptat, ac mãducat caniculus, nõ hoc inde est, ꝙ intelligat quid nomine Cæsaris aut Regis significetur. Neq; enim quid Cæsar sit, neq; quid Rex, nouit, neq; minus sub trunci aut vespertilionis nomine faceret, si sic esset institutus. Sed propter consuetudinẽ multis verberibus & multa ieiunij maceratione acquisitã in æstimatiua ita naturaliter mouetur ad certas actiones ad quas fuerit edoct

Solus homo, vocũ significationes percipit.

Nota de canibus edoctis.

edoctus, siue verius assuefactus: non autem, quod vllam vocis significationem percipiat. Et quomodo per assuefactionem fieri potest, vt irrationalia quædã certas voces pronunciare discant, nequaquã autem vt quod proferunt intelligant, aut significationẽ vocis percipiant: ita in proposito licet per assuefactionẽ instituantur ad certarũ vocum auditum hoc vel illud agere, non tamen possunt ita edoceri, vt significationẽ vocis intelligant. Hæc ergo est hominis præcellentia (ratione intellectus) vt solus possit vocum ad placitum significantium percipere significationẽ. Quod autem de voce dicitur, idẽ & de scriptura intelligitur. Imò & de nutibus certis ad placitum significantibus, quibus homines mutos, vel linguã ad verbera laxare nolentes videmus sui animi conceptũ exprimere, eisdem loco vocum aut scripturarum vtentes. Hęc enim omnia, scilicet voces, scripturæ, nutus, ad placitum significantes, nõ nisi illis cõueniunt in vsu quæ intellectu sunt prædita. Quæ autem sensum tantum habent, non nisi illarum vocum significationes percipiunt, quæ naturaliter sunt significatiuæ, aut quæ ex consuetudine (quæ altera est natura) aliquo modo eis significant.

Quod solus homo docere vel doceri possit, déque duplici magisterio. CAP. XVII.

Quomodo homo hominem doceat.

EX quo deinde alia cõsequitur hominis præcellentia, solũ videlicet hominem esse capacem disciplinæ, solúmque hominem inter omnia animalia posse docere, vel doceri. Omnis enim instructio fieri debet per signa aliqua ad placitum significantia, quæ dum ex parte vna docens proponit discipulo, & ex parte altera discipulus accipit à docente, percipitq; significationes signorũ quæ ille proponit, ita in intellectu cõparat sibi rei quam docetur notitiam. Vnde nisi signa aliqua communia habeant doctor & discipulus, quæ ab vtroq; intelligantur, impossibile est fieri doctrinationem. Veluti si doctor vtatur sermone Indico, aut Arabica scriptura, cum docẽdus nõ nisi Latinè nouerit, impossibile erit sic doceri discipulum.

De modo tamen docendi notandũ est, quòd cum homo vnus alterum docet, ipse docens non format in discipulo speciẽ intelligibilẽ rei quã ipsum docet. Est enim id homini pro hoc statu impossibile, vt per suã actionẽ imprimat

A

ſpeciem,vel cognitionē in intellectu alterius. Sed docens tantum miniſtrat diſcipulo, vnde ſibi formet ſpeciem rei quam ipſum docet,& vnde intellectus ipſe agens in paſsibili efformet notitiā eius rei quā docet doctor. Volumus autem hęc intelligi de inſtructione illa, qua homo hominem docet, nimirum quòd homo docens non poſsit in intellectu diſcipuli ſpeciem imprimere, neq; notitiā efficere, ſigníſq; egeat quibuſdā, vt per illorum miniſteriū docere poſsit (velut mediate) diſcipulum. Deus enim benedictus cū intellectui noſtro inſederit, per fidē (iuxta Apoſtoli vocem) in corde noſtro inhabitans, verè efficere poteſt in nobis cognitionē omnium eorum quę ipſe nos docere voluerit, abſq; vllis ſignis vocum aut ſcripturarum. Qua in re patentiſsima eſt hominis foris verbo vel ſcripto docentis diuerſitas, ab eo qui menti inſidens hominē docet interius. Ille enim tantū vt miniſter laborat, intellectui ſubminiſtrādo vnde ſua virtute poſsit in ſe formare rerū cognitionē. Hic verò non vt miniſter, ſed vt principalis effector, operatur in nobis rerū cognitionē. Vnde de eo ſcriptū eſt, Qui docet hominē ſcientiam. Et iterū, Vnctio eius docebit vos de omnibus. Ac rurſus ex ore veritatis, Cum venerit paracletus, quem ego mittam vobis, docebit vos omnem veritatem, docebítq; vos omnia quęcunq; dixero vobis. Nam (iuxta beati Gregorij ſententiā) mox vt tetigerit mentē ſpiritus, docet: ſolumq; tetigiſſe, docuiſſe eſt. Neq; vllis eget doctor iſte ſignis, quibus hominē doceat: cū homo hominē docens egeat vocibus, vel ſcripturis, vel vt minimū nutibus. Cuius quidem diuerſitatis cauſa oritur ex prædictis. Quia enim Deus interius docens, per ſemetipſum efficit cognitionē veritatis, idcirco ſignis non eget miniſterialibus. Homo verò qui per ſe nō poteſt agere in intellectū alterius, ſignis eiuſmodi indiget, quibus velut miniſterialiter in altero cognitionē alicuius veritatis inducat. Propter quod, verius dixerimus diſcipulum ſeipſum docere, quàm doceri ab alio, veriúſq; ſeipſum efficere ſcientem quàm ab alio ſcientem fieri, cū ipſemet intellectus principalis ſit effector talis cognitionis quę in ipſo acquiritur, doctor autē exterior tantū miniſterialiter cooperetur. Cuius etiā eſt euidens indicium, quòd illos qui boni ſunt ingenij & viuacis intellectus, ex

Deus quomodo docet. *Ephe.3.* *Pſal.93.* *1.Ioan.2.* *Ioan.16. & 14.* *Gregorius.*

pau

paucifsima magiftri inftructione videamus multo maiorẽ cognitionẽ rei de qua erudiuntur acquirere,quàm alios minus ingenio pollentes ex inftructione multo copiofiori. Et in quibufdã fruftra omnis impenditur labor,peritq; omnis pręceptorũ opera,cũ videlicet tam eft hebes difcipulorũ intellectus,vt nõ pofsint ex vllis vel vocibus,vel fcripturis ad fcientiã in fefe gignendam pertingere. Atq; hinc rurfum inter docentem extrinfecus hominẽ,& interius docentẽ Deũ,alia differẽtia eft,quòd illi docenti obftat difcipuli hebetudo: huic aũt nõ obftat. Tam enim facile eft fancto Spiritui,rudifsimũ maximeq; hebetẽ hominẽ docere fciẽtiã fua vnctione,fuoq; interno magifterio, quàm hominẽ ex naturali dono felicifsimo ingenio præcellentẽ: id quod in pifcatoribus & teloneariis Apoftolis apertifsime ille omniũ artifex demonftrauit. Videlicet in prõptu diuerfitatis ratio eft,quia docens homo principalem gignẽdę fciẽtiæ operationẽ,intellectui difcipuli cõmittit. propter quod fi ille impotẽs fuerit ad formandũ in fe fciẽtiã ex oblatis per inftructionẽ,nihil vltrà valet pręceptor,impediturq; fructus inftructionis eius. Deus autẽ per fe intellectui hominis cognitionem imprimit,& in eo efficit p̃ feipfum,cui nihil eft difficile,& cui nulla res põt effe impedimẽto in fua actione,cũ fit eius infinita virtus. Per accidẽs tamẽ peccata dicũtur impedire hãc interiorẽ hominis à Deo inftructionẽ,quatenus videlicet nõ dignatur Deus in illis operari qui funt peccatis fubiecti,iuxta illud Sapiẽtię, In maleuolam animã nõ introibit fapiẽtia, neq; habitabit in corpore fubdito peccatis. Quapropter huius internũ magifteriũ fuper omnia nobis femper optãdũ eft defiderandũ,& votis omnibus inceffanter poftulãdũ. Et multo melius fibi cõfulunt,qui per vitã Deo dignã & precem afsiduã internũ iftud fibi ftudent cõparare magifteriũ,quàm ij qui maria enauigant & terras perambulãt,ad audiẽdos doctifsimos præceptores,vel qui noctes atq; dies legẽdis libris quantũuis eruditifsimorũ hominũ infiftunt. Tametfi enim (Hieronymo tefte) aliquid habeat latentis energiæ viua vox,& de præceptoris ore in difcipuli aures tranffufa fortius fonet,quamuis etiã plurima doceant attentum lectorẽ fcripta doctorum hominũ (quibus velut mutis quibufdã pręceptoribus in fubfidium vel *Sapientiæ.*

defectum viuentiũ doctorum vtimur)attamen tam illis viuis quantumuis eloquentissimis,quàm his mutis quantumuis doctissimis longe fortius,longe efficacius,longe celerius,longe facilius,lõge planius ille doctor internus operatur in intellectu hominis,cui infuderit cognitionẽ omnis veritatis:id quod in pluribus tã veteris quàm noui Testamẽti patribus euidentissime monstratum est,atque etiã nũc quotidie ante oculos cernimus,dum homines nõ paucos idiotas & simplices,humanæ literaturæ nihil habẽtes,multo limpidiorẽ,multo solidiorem,multoq; perfectiorẽ experimur habere veritatis cognitionem,ex internæ vnctionis magisterio,quã habeãt ij,qui inter homines doctrina habentur celeberrimi. Merito proinde cũ paruulo illo ouicularũ pastore cantantes dicamus,Bonitatẽ,& disciplinã & scientiã doce me,quia mandatis tuis

Psal.118. credidi.Et iterũ,Reuela oculos meos,& cõsiderabo mira

Psal.24. bilia de lege tua. Dirige me in veritate tua,& doce me. Vias tuas dñe demonstra mihi,& semitas tuas edoce me.

Quòd solus homo componat & diuidat,secundum affirmationẽ & negationem. CAP. XVIII.

Est præterea homini ex intellectu hæc precellentia super animalia cætera,quòd solus ipse componat ac diuidat secundũ affirmationem atq; negationẽ,vnã videlicet notitiã alteri vniendo per verbalem copulam,cognoscendo hoc aut illud esse tale vel tale,vt hominẽ esse animal,animal esse substantiã,Deum esse diligẽdum,hominem non esse equum.Neq; hoc tantum,verumetiam huiusmodi affirmationes plures aut negationes potestatem habet pariter cõiungendi per signa aliqua ad coniungendum apta,variis modis,iuxta quod ille plures affirmationes,aut negationes natæ sunt adinuicem cõnecti atq; cõiũgi,& iuxta quod certã cõnexionẽ ille voluerit significare.Cognosco enim per intellectũ,quòd homo sit animal, & nõ sit lapis:cognosco Deum esse summe bonũ & summe honorandũ atq; diligendũ.Item cognosco quòd homo sit mortalis,vel quòd nõ sit mortalis,cognosco quòd si homo sit animal,sit etiã substantia:& quòd si nõ sit substantia,nõ sit animal.Itẽ cogitãdo plures huiusmodi affirmationes vel negationes,eam quæ consequitur infero ex illis ad quas consequitur,formoq; talem apud me cogitatio

tionem. Omnis homo disciplinæ capax est: hic homo certe homo est: ergo est & disciplinæ capax. Et hæc omnia quæcũq; homo sic cogitat, potest similiter per intellectũ apte exprimere, vocibus ad ea significanda apte effictis, item & scriptura correspondente. Neque vllus potest esse in intellectu cogitandi modus, qualiscũq; cõnexionis, vel copulationis, quem non valeat voce ad hoc aptata aut respõdente scriptura exprimere. Si enim cogitet indicãdo, habet verba modi indicatiui, quibus exprimat quod intẽdit verũ aut falsum manifestare: si imperãdo cogitet: velitq; fieri aliquid ab altero, habet modũ imperãdi: si optãdo cogitet, habet modũ optandi. Si de tempore præsenti aliquid facere aut fieri cogitet, habet præsentis temporis verba, quibus cogitatum exprimat. Si tempus præteritum cogitet, habet verba tẽporis præteriti: si de futuro, futuri. Si de pluribus cogitet, exprimet per numerũ pluralem: si de vnico, per numerũ singularem. Sic in personis verborum, in casibus nominum, in significationibus aduerbiorum, potestatibus coniunctionum, & in cæteris omnibus vocibus quomodocunq; significantibus, est dicendum. *Nota.*

Quomodo intellectui ratione compositionis & diuisionis inest veritas & falsitas. CAP. XIX.

PEr hanc autẽ cõpositionem, inest intellectui veritas & falsitas, quæ nulli inest alteri inferiori potentiæ. Cum enim intellectus format sibi affirmationem vel negationem veram, est in intellectu veritas: cum falsam, falsitas.

Est autem affirmatio vel negatio vera, quando ita in intellectu repræsentatur, sicut est in rebus.

Quod tunc quidem est, cũ ea secundũ affirmationem cõiunguntur in intellectu, quæ secundũ rerum naturam cõueniunt, & eo modo quo conueniunt. Vt cũ cogito hominem esse animal, vera est intellectus hæc affirmatio, quoniã ita cogito vt res habet. Coniungo enim per intellectũ ea quæ secundum rei naturam conueniunt. Genus enim iungo speciei, quæ secundũ naturam ad idẽ spectãt. Signanter verò adiectũ est, & eo modo quo conueniunt. Cum enim cogito, omne animal esse hominem, non est in cogitatione ista veritas, quoniam ea quæ conueniunt non eo modo compono quo cõueniunt. Non enim secundum

totam suppositorũ vniuersitatẽ genus cũ specie cõuenit, atq; ideo ita species nõ debet componi cũ ipso secundum vniuersalem denotationem, cũ signo vniuersali, sed tantũ particulari. Vera tamen est cogitatio, omnẽ hominẽ esse animal: quoniã hîc eo modo componuntur, quo secundũ rem iuncta sunt, genus & species. Genus enim speciei cõuenit, secundum totam vniuersitatem suppositorum siue singularium. Per oppositũ facile liquet, quando sit falsitas in intellectus affirmatione.

Est si quidem cum non ita est in re, quomodo in intellectus operatione esse repræsentatur.

Vt cum hominem esse asinũ intelligo, falsitas inest intellectui, eò quòd cogitatio, rei non respondet. Non enim ita se res habet. Item cũ cogito, omne animal esse hominem. Aliter enim se res habet. Fit autem hoc, cũ illa iunguntur per affirmationem in intellectu, quæ secundum rem non conueniunt: vel cum ea quæ cõueniunt, non secundum eum modum iunguntur quo conueniunt, vt est videre in exemplis mox adductis.

Secundũ negationẽ intellectui inest veritas, quando negãdo ab inuicem disiungit, diuidit ac separat, quæ secundũ rem ab inuicem sunt disiuncta, & eo modo quo disiuncta sunt.

Vt cum intelligo hominem nõ esse asinũ, veritas inest intellectui: quoniã diuido, per intellectum, quæ abinuicẽ secundũ rem sunt distiucta, & eo modo quo sunt diuisa. Item, cum intelligo quædam animalia non esse homines. Sic enim diuido speciem à genere, quomodo secundũ rem diuisa est, videlicet secundũ aliquam partem suppositorũ generis quæ à prædicata specie omnino sunt separata.

Cum verò diuido intellectu, quæ secundũ rem nõ sunt diuisa, aut aliter diuido quàm sint secundum rem diuisa, falsitas inest intellectui.

Veluti cum cogitauero hominẽ non esse substantiam, aut nullum animal esse hominem. Ex prædictis patet, ꝙ veritas & falsitas per se nõ sunt nisi in intellectu. Quòd autem affirmationes vel negationes vocales aut scriptas dic

dicimus veras aut falsas, non nisi per accidens, est quoniã videlicet expresiuæ sunt vel significatiuæ intellectionis veræ aut falsę: dicũturq; propositiones vocales aut scriptę veræ aut falsæ, tantũ extrinsece. Ipsa autẽ affirmatio atq; negatio intellectus intrinsece est vera aut falsa. Quod verò nec vocali propositioni, nec scriptę realiter insit veritas vel falsitas, manifeste patet quoniam pôtest vocalis ista affirmatiua, qua affirmo hominem esse asinum, ex falsa fieri vera, absq; vlla reali mutatione circa ipsam facta, si tantum mutetur significatio, & impositio alia fiat, qua asinus idẽ iubeatur significare quod animal. Nã talis noua impositio fieri potest, per voluntatẽ hominis, absq; vlla mutatione reali vocis vel scripturę illius, homo est asinus.

Quod bruta non componant vel diuidant, nec ratiocinentur. CAP. XX.

QVod autem nonnulli putant æstimatiuã potẽtiam posse in particularibus aliquã affirmationẽ vel negationẽ facere, aut etiã aliquo modo ratiocinari, id ex ignorantia venit philosophiæ. Quod etiam vulgo dicimus, canem iudicare hunc cibum esse sibi conuenientem aut disconuenientem, non ita debet intelligi, quasi talem in se faciat compositionem, in qua rationem appetibilis & conuenientis componat per verbalem, compositionem cum ratione huius cibi. Est enim hoc planè excedens facultatem sensus. Sed hoc significare volumus, quod cibũ illum appræhendat sub ratione conuenientis. Neq; enim aliud est quod dicimus, Canis iudicat hũc cibũ conuenientẽ & prosequendum: quàm si dicamus, Canis hunc cibũ appræhendit secundum rationem vel æstimationẽ conuenientis, vel prosequendi. Ita cum in biuio canem quidam iudicant ratiocinari: ex mera est ignorãtia Philosophiæ, quod naturam sensus ignorent. Non enim ratiocinatur canis, quasi plures affirmationes ad inuicem componat per cõiunctionem inferentem, hoc modo. Hic odor est relictus à lepore, transiit ergo hac lepus qui odorem reliquit. Item, hic vestigium est impressum leporis ergo huc lepus fugit. Est ènim id existimare, planè ridiculũ. Dicitur tamen interdũ canis id argumentari vel colligere ex odore seu vestigio, loquutione nimis impropria: quatenus videlicet odoris vel vestigij imaginatio phãtasiã mouet ad

prosequēdū leporē,& quia admodū hominis ratiocinãtis se habere videtur. Relinquitur ergo, in solo homine esse cōpositionē & diuisionē secundū affirmationē vel negatioñē, itē secūdū quãcunq; cōiunctionalē vnionē. Et quãdoq; quidem cōponit homo ac diuidit de iis quæ tantum ad speculationem faciunt, nō autē ad actionē: & secundū hoc dicitur intellectus speculatiuus, vt cū intelligo hominē esse animal, scientiam esse habitū, Deum esse primum ens, & similia. Quãdoq; vero intellectus cōponit, & diuidit in his quæ ad actionem pertinent, & dicitur intellectus, practicus, à Græco vocabulo praxis, quod significat actionem vel operationem. Vt cum intelligo Deum esse super omnia diligendum, proximis faciendum quod nobis velimus fieri, iustitiam in omnibus esse tenendam vel singulariter, nunc dandam esse eleemosynam, hunc hominem debere cōsilio iuuari, hoc opus nunc faciendum esse, &c.

Intellectus practicus et speculatiuus.

Solum hominē per intellectū cognoscere propriam excellentiam & quomodo intellectus seipsum intelligat. CAP. XXI.

HAbet præterea ratione intellectus homo, vt omnem suã excellentiã quæ in ipso ab optimo creatore posita est, suãq; nobilitatē & dignitatē in qua magnifice admodū exaltatus est, valeat agnoscere, & pro dignitate estimare atq; ponderare. In quo manifeste ab aliis rebus naturalibus omnibus distinguitur. Cœlum enim quanquam sit admodum nobile, habeatq; incorruptibilitatem & impassibilitatē & summã actiuitatē, non tamen horū quicquã cognoscit se habere. Itē Sol quanquã ita est formosus in stola sua, ita gloriosus in splēdore suo, ita efficacissimus in virtute sua, nihil tamē horum se habere cognoscit. Sed neq; bruta animalia, perfectionē viriū in ipsis positarū intelligūt. Et quia solus homo potest cognoscere bona quę habet, soli etiã homini cōuenit gaudere & lætari pro iis quæ habet: cæterarū autē creaturarū naturaliū omnino nulla de sua perfectione & nobilitate potest lætari vel gaudere. Gaudiũ enim & lætitia consurgit, cū quis cognoscit se habere aliquod bonū. Si autē habeat & nō cognoscat tamē, nequaquã inde gaudebit. Vnde cū nulla alia res naturalis præter hominem sua bona cognoscat, gaudere inde nō poterit, nisi homo solus, quãtūuis magna sint bona quãtūlibet admirandæ perfectiones, quæ in aliis inuenium

Solus homo de suo bono gaudet.

niuntur. Quod enim gaudiũ esse potest Soli (qui tamẽ est pulcherrima, formosissima, virtuteq; efficacissima creatura) de omni sua pulchritudine, virtute & præcellentia super astra cætera, cũ nihil horũ ipse cognoscat? Quale gaudiũ est herbis & plãtis, quòd secũdũ suã naturã dignio res sunt & altioris gradus quã lapides & cætera mineralia? Quale gaudiũ est bestiis irrationalibus, quod præcellãt nobilitate sensus arbores atq; plãtas? Nõ enim suã excellẽtiã cognoscũt. Atq; idcirco omnes creaturæ quasi in tenebris sunt. Quale vero gaudiũ habere possunt, quę in tenebris sunt, & lumẽ cœli non habẽt? Solus homo in lumine est, per lumẽ naturale intellectus omnia discernens, omnia diiudicãs, suã excellẽtiã super omnia alia per intellectũ cognoscẽs. Neq; omnino aliquid est in homine quod nõ ipse per intellectũ possit cognoscere, adeo vt etiam seipsum intelligat, ac super se ipsum reflectatur & super actũ propriũ: quod nulla alia inferior potẽtia facere potest. Visus enim nõ potest se videre, neq; sensus cõmunis, neq; ęstimatiua, neq; phãtasia seipsam cogitare potest. Itẽ visus nõ cognoscit se videre, neq; sensus cõmunis se sentire, neque phãtasia potest se phãtasiari. Vnde nullũ brutũ potest cognoscere se phãtasiari aut æstimare, quoniã deest illi potẽtia superior per quã id posset. Solus est intellectus, qui seipsum potest cognoscere & cognoscit, quiq; solus super suum actum reflectitur, dũ intelligit se intelligere, Imò amplius adhuc, intelligit intellectus intelligere se, quod intelligat se intelligere. Deniq; quotiescunq; reflectit intellectum super suũ actũ, poterit semper à seipso appræhendi. Ipse nanq; intellectus agens, cũ sit potẽs omnia efficere (vt suprà diximus) id est, omnium rerum speciem in intellectu passibili producere sua virtute, etiam substantiarum immaterialium, etiam entis primi & felicissimi, quod est Deus, potest & sui ipsius speciẽ in intellectu possibili efformare, vt sic & ipse cognoscatur secundum propriam suam speciem. Et cum (vt suprà diximus) ens vel verum sit obiectum intellectus, quicquid sub hoc obiecto cõpræhenditur, illius potest in intellectu species efformari: quemadmodũ omnis eius quod sub colore (qui est obiectum visus) compræhẽditur, potest in oculo species produci: sicq; necesse est omne quod sub ente compræhen-

ditur,posse ab intellectu apprehendi atq; intelligi. Ac proinde ipsemet intellectus,cũ sit res aliqua,potest ab intellectu intelligi,id est:à semetipso. Ipse quoq; actus eius,simili ratione, ab ipso est intelligibilis. Omnis quoq; bonitas & perfectio rerum(cum sit ens quoddam)sub intellectus cadit iudicio, & ita cũ omnia quæ sub ente cõpræhẽduntur cognoscat, potest ipse diiudicare quid excellentius,conferendo bonitates illas & perfectiones adinuicem,quemadmodũ visus inter colores discernit,& sensus cõmunis inter omnia exteriora sensibilia. Vbi dũ nihil inuenit homo seipso pręcellentius,nullam perfectionẽ tantã in vlla creatura quàm in seipso,ita cognoscit homo seipsum(intellectus ratione)cæteris animantibus præstare, atq; cæteras omnes res naturales lõgo interuallo post sese relinquere.

Quomodo intellectus ex semeipso deum potest cognoscere.

CAP. XXII.

NOn solum autẽ intellectus potest quę sunt inferiora se creata cognoscere,verũetiã,quę supra se sunt angelicas substantias, atq; ipsis etiã præsidentẽ deũ(vt suprà declarauimus)per duos modos,scilicet per abnegationẽ, & per excellentiã. Quibus tamen nunc etiã tertiũ adiicimus modũ,dicẽtes,quod intellectus agẽs per semetipsum & ex semetipso potest sibi formare aliquam speciem per quam deum intelligat. Cum enim intellectus se cognoscẽs discernit suam perfectionem(quæ in hoc consistit quod omnia quodammodo potest in se efficere & omnibus assimilari,sicq; omnia potest cognoscere)à sua imperfectione(quę in hoc est,quód sit in potẽtia omnia,nõ autẽ omnia actu)ac deinde similitudinem aliquam in semetipso efformare cœperit superioris alicuius intellectus,qui actu semper est omnia,omnium in se rationes & similitudines semper actu habens,& ab æterno sic habens,vt non insit in potentia,neque esse posit in potentia ad alicuius speciei de nouo susceptionem,sicq; ab æterno semper actu intelligentis omnia,quęcunque intelligibilia sunt,vt non posit aliquando intellectionem alicuius rei acquirere vel perdere,neq; crescere neq; minui in intelligendo talem profecto similitudinem talis intellectus admirabilis,in seipso efformans noster intellectus agens,proculdubio speciẽ habet & similitudinẽ,in qua intelligat deũ. Nimirum eius

Vide quomodo intellectus ex se ipso potest deum cognoscere

eiusmodi intellectus perfectissimus & nobilissimus est Deus, qui purus actus est, & nõ in eo quicquã potentię, actuq; omnẽ in se habet similitudinẽ, & ab ęterno habuit: neq; quicquã nõ dico erit, nõ dico fuit, nõ dico est, sed esse potest, cuius nõ ipse ab æterno præsentem habeat cognitionẽ, ita exactã, ita distinctam, vt meus modo intellectus illud intelligit, cuius actu specie tãgitur. Propter quod etiam omnia nuda sunt, & aperta oculis eius, iuxta Apostoli sancti testimoniũ: neq; quicquam potest esse illi perfectissimo intellectui occultum, neq; præteritũ potest obliuisci, neq; futura potest nõ cognoscere, tanquã si oculum aliquẽ fingamus esse qui in se cõgenitas habeat omnium rerũ species & similitudines, multo perfectius quàm possint ab obiecto in ipsum imprimi, & has species à seipso sic habeat vt nõ egeat obiectorũ præsentia corporali, hic ocul⁹ indubie omnia cerneret, etiã absentia: imò etiã res præteritas & futuras p species in ipso seruatas videret, insuper etiã abditissima cõtueret. Ita sane ex semetipso ĩtellectus agẽs formare põt speciẽ & cognitionẽ summi dei: ita vestigiũ põt aliquo modo in semetipso primariũ fontẽ agnoscere, ita scĩtillula lucẽ immẽsi aliquaten⁹ cõtẽplari. Hebr. 4.

Quomodo ratione intellectus homo de perfectione omnium aliarum creaturarum lætari potest. CAP. XXIII.

HAbet quoq; per intellectũ homo, vt nõ solum (quẽadmodum suprà declaratũ est) possit de ipso propria perfectione, & de iis quæ sunt in bonis gaudere, verumetiam de perfectione & bonitate omniũ aliarum rerum. Gaudiũ enim non solum consurgit ex hoc quod in nobis ipsis bonũ cernimus, sed etiam cum aliquã perfectionem in alio aduertimus, maxime si ad nos spectet ille in quo cernimus, si nobis sit aliqua ratione cõiunctus, videlicet amicitia, familiaritate, cõsanguinitate, affinitate, ordine, gradu, vel alio quolibet cõsimili modo. Gaudemus enim in amicorum fratrũ, vicinorum, consanguineorũ ciuiũq; prosperitatibus. Cũ ergo omnis creatura corporalis non minimo vinculo sit homini coniuncta, neq; vna ratione ad humanam speciem attineat, meritò debet homo in omni perfectione quã cognoscit in creatura, oblectari. Est enim omnis corporalis creatura, homini multis modis coniunctissima. Primum quidẽ, ratione eiusdem opificis,

qui

qui ipsam & hominem idem ipse condidit & creauit quo- niam ab autore Deo,tãquam ab eodem patre,cuncta pro cedunt. Qua consideratione,sancti dei homines etiã crea turas vilissimas dignabantur fratres atq; sorores appel- lare:primarij videlicet fontis,vnde effluxerant, spectãtes originem. Inferiores quoq; istæ,creaturæ viuentes,ex ea- dem terra(tanquam ex eadem communi omnium matre) procedunt. Quod si consideremus cætera omnia corpo- ralia propter nos esse facta,& propter nostrum seruitium: nostrámq; vtilitatem & omnem illarum perfectionem at tendamus ad nostrum cõmodũ,nostrúmq; ministeriũ esse ab optimo & nimium nobis benefico Deo ordinatam: quomodo non maximè in illorum perfectionibus gau- dere debemus? Quis enim paterfamiliàs non gaudet de suæ familiæ bono? Quis dominus non lætatur in seruorũ prosperitate? Est autem homo velut paterfamiliàs & do- minus in magna domo mundi huius quam ædificauit illi Deus,vt ipse ex omnibus seruitiũ capiat,iucũditatẽ,& vti litatem tam corporis quàm spiritus. Quod enim Sol tan- tum habet decorem,tam gloriosum ornatũ, mihi habet non sibi. Mihi habet,vt me sua claritate lætificet,vt mihi lumen gratissimũ per dies singulos adducat. Mihi habet, vt terram faciat germinare ac de se producere abũdanter omnia,quibus ego ad corporis egeo sustẽtationẽ. Deniq; mihi habet omnem suam gloriam,vt me moneat pulchri tudinis creatoris mei:qui cum meo aspectui sese monstrat tam mirabiliter pulchrũ & fortem,vtiq; hoc me docet lu ce clarius,habere se creatorẽ incõparabiliter pulchriorẽ, & magis validum,ac robustissimũ. Quod etiam arbores fructus producunt,nõ sibi,sed mihi producũt:herbæ odo riferæ odorem fundunt,non sibi,sed mihi: flores pulcher rimos producunt,non sibi,sed mihi. Et(vt insignis ille poë ta ait)Sic vos nõ vobis vellera fertis oues. Sic vos non vo bis mellificatis apes. Sic vos non vobis, fertis aratra bo- ues. Sic vos non vobis nidificatis aues. Scilicet ego ille sum,cui hæc omnia ex dei præcepto inseruiũt, vt mihi in omnibus(tam quæ ad necessitatem,quam quæ ad castam voluptatem)abunde sit prospectum. Vnde Propheta,non pauisti solum,inquit,sed delectasti me domine in factura tua. Hæc ergo omnia cũ per intellectũ homo cognoscat

pro

propter se ita in suis perfectionibus disposita, vnūquodque in genere suo iustum est, vt diligenter naturales eorum perfectiones consideret, inq; eis seipsum oblectet, ad gloriam eius qui omnia mirabilia condidit.

Quod ratione intellectus solus homo possit & debeat agere gratias Deo, pro se & omnibus creaturis. CAP. XXIIII.

COnsequitur ex prædictis, quòd solus homo ratione intellectus Deo potest & debet agere gratias, & non vlla creatura alia corporalis: quodq; nō pro se solo & bonis quæ in seipso sunt, verumetiam pro omnibus bonis quæ in aliis creaturis inueniuntur, possit homo & debeat agere gratias omnium creatori omnipotenti Deo. Gratiarum actio nanq; requirit primo susceptionē beneficij, deinde beneficij accepti cognitionem eius quoq; cognitionē qui beneficiū præstat, ac postremo gratitudinis declarationē pro accepto & agnito beneficio. Beneficij susceptio cōmunis est homini cum omni creatura. Omnis nanq; creatura particeps est beneficiorū creatoris sui. Cætera vero non nisi solius hominis sunt. Solus enim homo beneficia cognoscit (vt declarauimus) tā ea quæ in seipso accipit, quàm quæ in aliis creaturis. Solus etiam homo per intellectum cognoscit bona ista quæ in se habet, atq; etiam quæ in aliis creaturis conspicit, nō ab ipso esse: neq; creaturas à seipsis habere, sed ab vno omnium benefactore Deo. Deniq; solus homo potest pro suscepto beneficio bonum & gratum animum declarare, & signis congruis ad benefactoris gloriam id protestari. Potest enim homo voce testari & eloqui magnalia Dei sui, eiusq; beneficia (quæ tam ipse quàm aliæ creaturæ accipiunt) ad Dei gloriam prædicare. Potest etiam alia quædam exteriora opera exhibere, ad hoc ipsum demonstrandum, videlicet cantare, laudare, sacrificia offerre, vota facere, in instrumentis musicis personare: quæ omnia ad gratiarum actionem spectant, & soli conueniunt homini. Potest ergo solus homo gratias agere. & cum possit, vtique & debet. Nam id ratio naturalis dictat, etiam homini benefico pro minimo aliquo beneficiolo, vt minimum, gratias agere, vt ne dicam gratiam referre: quanto magis illi cuius beneficium est quicquid sumus? Et cum omnibus creaturis homo accipiat beneficium (eò quòd propter ipsum

Solus homo potest agere gratias.

facta sunt omnia) vtiq; pro omnibus ipse debet gratias agere Deo. Cũ enim seruo aliquid impenditur beneficij in vtilitatẽ domini, indubiè dominus magis quàm seruus tenetur gratias agere benefacienti. Et cum puero adhuc infanti & ratione carẽti impenditur beneficiũ, vtiq; parẽtũ est benefaciẽti gratias agere pueri loco per ætatẽ fari adhuc & gratias dicere impotentis. Debet ergo homo gratias agere Deo, nõ modo pro se, verũetiam pro omni creatura, maxime corporali, duplici consideratione: tum quia solus potest, & præ omnibus potest: tum quia in omnibus ipse accepit beneficiũ. Vnde gratias agere debet homo Deo suo, ꝙ soli tantã dederit claritatẽ, tantã virtutis efficaciã & nobilitatẽ. Item ꝙ terræ & aquis talẽ dederit fœcunditatẽ, quòd aërem repleuerit volatilibus, quòd aues ita plurimum ornatu decorauerit, quòd arbores, ac herbas ita fructiferas odoriferasq; fecerit, & ita in singulis. Illæ enim creaturæ excusabiles sunt, si gratias non agant, tũ quia minime id possunt, tũ quia quicquid acceperunt, potius homo in ipsis accepit, quàm ipsemet in seipsis, vel pro seipsis, quemadmodũ id quod seruo impenditur in vtilitatẽ domini, domino potius quàm seruo impenditur. Hinc considera ô homo, quãta tibi incumbit seruiendi domino Deo tuo necessitas. Attende, quanta tenearis erga Deũ obligatione: qui non pro vno teipso, verumetiam pro omnibus creaturis Deo tuo seruire ad gratiarũ actionem obligaris. Vide quanto vinculo te sibi colligauit, dũ te super omnia constituit. Magnũ (fateor) te creauit, & sublimi admodũ loco posuit altissimus conditor tuus, dum te paulominus ab Angelis minorem fecit, gloria & honore coronauit super omnẽ corporalẽ creaturam, constituitq; super cuncta manuum suarũ opera,
Psal. 8. omnia subiiciens sub pedibus tuis, non solum oues & boues, pecora campi, volucres cœli, & pisces maris, qui perambulãt semitas maris, verũetiam Solem, Lunã, & stellas nobilissima illa perpetuæ incorruptionis corpora, quę do
Deuter. 4. minus Deus tuus creauit in ministeriũ cunctis gentibus. Ita quidẽ magnũ & excelsum nimis altissimus te cõditor tuus cõstituit, pro omnibus. Verũ quanto tu altior es Dei speciali beneficio & supereminens omnibus, tãto magis te agnosce Deo tuo obnoxiũ, qui sic te magnificauit & eleuauit

uauit super omnia. Agnosce (quod verum est) nullã creaturam aliam æquè Deo esse obnoxiã, æque forti vinculo Deo esse colligatam, agnoscensq; obligationẽ, modis omnibus satage iustum iuste persoluere debitũ, vt quibus possis modis Deo tuo studeas vel gratias agere, quandoquidẽ referendi neq; necessitas est, neq; possibilitas. Bonorũ enim nostrorum ille nõ indiget, in quo omnes diuitiarum thesauri sunt absconditi. Grati tamen animi declarationem, & protestationem per signa congrua vtiq; à nobis exposcit, gratiarum seuere exigit actionem non vtiq; propter suam voluntatem, sed ob nostrã vtilitatem, vt cum pro acceptis beneficiis temporalibus nos sibi gratos comprobauerit, maioribus aliquando afficiat in conspectu vultus sui, cuius in nobis impressit similitudinem Deus ipse Trinus & vnus, in secula benedictus. Amen. *Psalm. 15.* *Collos. 2.*

FINIT LIBER XI.

PSALMVS PATRI SPIRITVVM vniuersæ carnis, in iubilatione mentis, & alacritate animi.

Paratum cor meum Deus, & iterum paratum cor meum: paratum corpus meum, paratæ vires omnes ad laudem tuã, quæcunq; siue corpus, siue animam inhabitant.

Exurgam diluculo, & psallam magno nomini tuo, mediis noctibus consurgam de lectulo quietis meæ, vt personem cantica ante thronum amœnissimum tui amabilis thalami.

Date mihi tympana, lyram, citharam, nablum, & cymbala bene tinnientia: edent in illis articuli manuum mearum melodiam bene resonantem in auribus Domini sabaoth.

Tubas afferte huc mihi: & clangam in eis: os meum late aperiam, attrahámq; spiritum flatus, vt buccis valeam concrepare plenissimis.

Non cessabit oblectari in Deo meo animus quem creauit, quem possedit ab initio, in quem impressit admirabilem similitudinem, imaginémq; nobilitatis suæ.

Videbo ego cœlos opera manuum ac digitorũ tuorũ quæ fundasti in fortitudine tua: insuper Solem, Lunam & stellas cũcta limpidissima.

Contẽplans video totũ iucundissimum decorem, potentissimum vigorem, & ordinem verè admirabilem non sufficio pro dignitate contemplari vel totis conatibus, quæ tu nullo perfecisti negotio.

At

At verò vbi ad memetipsum in intima reflecto oculos meos, cessant videri mirabilia, quaecunque foris conspicio.

Domine, domine, domine quid est homo, quia sic magnificasti eum? homo quid est vt tanti illum feceris?

Verè paululum est ac modicum quo minuisti genus nostrum ab angelicis principibus tuis: omnis corporalis creaturae regem & dominum (dato in manibus eius sceptro potentiae, & in capite corona gloriae) constituisti hominem.

Propter hunc enim creasti omnia, & cuncta subiecisti pedibus eius, praecellentissima coelestium corporum creasti in ministerium cunctis gentibus.

Sol accede huc nobis magna moles. & lata substantia: vide an possis in tota tua virtute atque pulchritudine nobiscum contendere.

Esto sis gloriosus in fortitudine tua, formosus sis in fulgidissima stola tua comas tui splendoris de tanta spargens altitudine in ima terrae viscera.

Sed nũquid vides ipse, aut intelligis decorẽ pulchritudinis tuae? nũquid cognoscis perfectionẽ virtutis tuae, qua antecellis subiecta omnia?

Dic, si nosti illum, qui cuncta in te posuit quae habet mirabilia: responde muta substantia. si quicquam horum intelligis.

Magne Deus non illi contulisti splendidissimo corpori, quod mihi donasti stercorulentae & feculentae creaturulae: verè multa mihi, & magna nimis contulisti in re vnica.

Etiã si in millecuplũ augmentetur tibi Soli rationalis pulchritudo decoris, & fortitudo roboris tui: quantũuis pauper & humilis ego semper immenso te superabo interuallo, hoc solũ tenẽs quod nunc possideo.

Intellectu & ratione tu dotasti dominator genus nostrum: à te processit nobis haec tanta praecellentia.

O vtinam pro dignitate gratiarum actiones tibi valeamus persoluere: nimis magna enim sunt quae nos accepimus, & nimis pauca, imò nimis nulla sunt quae valeamus reddere.

Tu nos scientiarum Domine iustas tibi fac reddere gratiarum actiones, doce nos doctor optimè in spiritu & veritate famulatum tibi exhibere decentem.

Tu das velle, tu das perficere pro tuo beneplacito: magne Deus semper nos tantis fac gratos esse beneficijs.

Gloria patri & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM XII.

CONSIDERATIONIS PHYSICÆ, de appetitu ſenſitiuo, & voluntatis præcellentia, Præfatio.

OMNIVM creator perfectiſsimus Deus, cuius(iuxta prophetæ confeſsionē)perfecta ſunt opera,cùm animalium genus ſenſitiuę virtutis nobilitate cęteris omnibus inſenſibilibus creaturis vellet præferre,voluit & appetitiuā virtutē adiungere,qua valerēt per ſenſitiuā appræhenſa amare vel odire,proſequi aut fugere,itémq; de pręſentibus gaudere vel triſtari. Quorſum enim cōduceret res obiectas appræhēſione mirabili percipere,ſi non talis eſſet adiunctavirtus, qua erga res perceptas poſſent iuxta rationē obiecti apprǽhēſi moueri & affici. Ad eundē planè modū,humanū genus cùm benigniſsimus cōditor voluiſſet ſuper naturā brutorū animaliū cōſtituere: vt non ſolum craſſa iſta & corporalia ſenſibus ſubiecta, verùmetiam ſpiritualia & inſenſibilia poſſet appræhenſione intellectiua cognoſcere,voluit item & huic nobiliori potentiæ cognoſcitiuæ correſpondentem nobilitate adiicere vim appetitiuam,id eſt intellectui voluntatē:per quam ad ea poſſet inclinari amanda,odienda,proſequēdà,& fugienda,ad quæ nequaquam ſufficeret appetitus brutalis ille ſenſitiuus nimium ad ſpiritualia ignobilis. Quomodo autem in homine nō ſolus eſt intellectus,ſed eſt ſimul cùm ſenſu & ſuper ſenſum intellectus,ſic & hic appetitus ſuperior in eo non ſolus nō eſt,ſed cū inferiore ſimul exiſtit. Duorū autem horum appetituū cōſideratio,maximā homini ad cognitionem ſuiipſius adfert vtilitatem. In his ergo duabus appetitiuis potentiis finem accipiat hæc phyſica cōſideratio. Poſt eam nanq; abſolùtam non erit in rebus naturalibus quo longius proficiſcamur,niſi naturam penitus relinquentes in ſupernaturalia toti tranſeamus: quòd impræſentiarum noſtro inſtituto minime conuenit,qui non niſi cōſiderationem rerum naturaliū,earúmq; ad creatorem reductionem,præſenti determinatione intendimus.

Ostenditur, quid sit in homine voluntas, per comparationem ad appetitum sensitiuum. CAP. I.

EST ergo in homine altera quædam potentia ab intellectu distincta, solis etiam hominibus peculiariter conueniens, potentia admodum nobilis & excedens: vnde plurima singularia habet homo, quæ cum nulla altera specie habet cõmunia. Ad perfectã ergo hominis considerationẽ, necesse erit post intellectũ hanc etiã virtutem diligẽter cõsiderare, & quomodo in brutis inueniri non possit, quóve indicio peculiariter speciei humanæ cognoscatur inesse, & quomodo ad appetitũ sensitiuum se habeat, & quæ homini donet eximia distincte determinare. Vocatur autem voluntas nomine composito, potẽtia volitiua, siue appetitus intellectiuus. Est enim potẽtia talis per quã homo appetit, vult, & nõ vult, ea quæ secundũ intellectũ iudicat bona vel mala. Id autem in se homo quilibet experitur, talẽ aliquã vim sibi inesse, per quã possit ea quę per intellectus iudiciũ vt bona vel mala cognoscit aut velle aut nolle. Quemadmodũ autem rectè nõ potest cognosci natura intellectiuæ potentię, nisi per comparationem ad sensum secundũ similitudinem & dissimilitudinẽ, videlicet nisi ostendatur in quo sensus cùm intellectu cõueniat, & in quibus differant abinuicẽ: ita nõ potest exactæ cognosci natura potentiæ volitiuæ, nisi secundũ cõparationem ad appetitum sensitiuũ. Sicut enim in homine duplex est potentia appræhensiua rerũ extrà existentiũ, ita est & duplex vis appetitiua, altera videlicet quæ sensui cõiuncta est, & ad sensus iudiciũ mouetur, ea quæ sensus iudicat cõuenientia amando & prosequendo, quæ discõuenientia odiendo & fugiendo. Atq; hęc vocatur appetitus sensitiuus. Et cõuenit hac in parte homo cùm cæteris animalibus brutis, quemadmodũ & in sensu. Altera verò superior est coniuncta intellectui, & corpori nullo modo (sicut neq; intellectus) immersa, per quã homo id quod intellectus iudicat bonũ, amat & prosequitur, quod malũ, odit & fugit. Et hęc quia sic intellectui cõiungitur, vocatur appetitus intellectiuus. Cognoscitur autem huius duplicis appetitus differẽtia ad eũ modũ quo deprehenditur differẽtia sensus & intellectus, videlicet quoniã experimur hominẽ ea posse velle aut nolle, ea amare vel odire, quæ

quæ nequaquã sensus apprehendit,& quæ ad iudiciũ sensus nullo modo videntur sic amari vel odio haberi. Quẽadmodũ(exẽpli gratia) virtutes amamus,& probitatem amatam prosequimur: vitia autẽ odimus & fugimus atq; auersamur,quæ tamen manifestissimum est sensu nõ apprehẽdi,ac proinde sensitiuo appetitu sic nõ appeti: cùm ille tantum prosequatur quæ sensus iudicat cõuenientia. Oportet ergo esse in homine aliũ quendã superiorẽ appetitum,per quẽ homo ad illa quæ sensus iudiciũ excedunt, & que sensus nec cõuenientia nec discõuenientia iudicare potest, inclinetur & propellatur,ea vel prosequẽdo vel fugiendo. Ad cuius intellectiui appetitus meliorẽ cognitionem obtinendã,pauca quędã de sensitiuo appetitu volumus præmittere,quoniam sine cognitione sensitiui appetitus plenè intellectiuus cognosci non potest.

De appetitu sensitiuo quomodo mouetur ab obiecto secundum phantasiam proposito. CAP. II.

INuenitur autem appetitus sensitiuus generaliter in omnibus animantibus,neq; potest nõ esse,vbicũq; fuerit sensus vel vnicus. Nam & imperfectissima animalia, etiã quę(iuxta probabiliorem sententiam)solum tactum possident,appetitu isto non carent. Inest nanq; eis appetitus quidã conuenientis nutrimenti,quem etiã indicant, dũ se huius gratia dilatant,vel cõstringunt. Omnis enim motus animalis quantũcunq; imperfectus iudiciũ est inexistentis appetitus sensitiui. Ad hoc enim se mouent,vt quod appetunt cõsequãtur. Vnde Aristoteles,de animalibus imperfectis(vt vermibus & muscis)ait,ea habere vagam imaginationẽ & appetitũ,id est,phantasiam vagam siue imperfectã & consimilẽ appetitũ. Perfectã tamẽ phãtasiã negat illis adesse,atq; ita & appetitũ perfectũ cõsequitur ab eis abnegandũ. Ex quo patet quòd æstimatiuę siue phantasiæ adiũcta est vis appetitiua,eò quòd hæc ita se inuicẽ consequantur secundũ naturã. Non enim statim vbi sensus exterior perceperit aliquod sensibile,mouetur appetitus ad prosequendũ vel fugiendũ,neq; itẽ mox vbi sensus communis apprehenderit,sed neq; cùm imaginatiua nuda illud imaginata fuerit. Verùm cùm ad æstimatiuam vsque fuerit peruentum,vt per eam iudicetur tale obiectũ amicum vel inimicum,conueniens vel disconue-

Arist. 3. lib. de anima, cap. 8.

niens,tum demum animal ipſum per appetitum mouetur ad concupiſcendũ vel odiendũ,ad proſequendum vel fugiendum,ad lætandũ vel contriſtandũ. Nam id manifeſtè monſtrat experientia. Cum enim appetitus moueatur ſecundũ rationem cõuenientiæ vel diſconuenientiæ,nullus autem exterior ſenſus conuenientiã vel diſconuenientiã appræhendat,neq; vllus interior præter æſtimatiuã(quæ intentiones conuenientiæ vel diſconuenientiæ elicit ex rebus ſenſatis)conſequitur ad ſolã æſtimatiuæ operationem ipſiúſq; iudicium,appetitũ moueri. Et notandum, quòd appetit⁹ iſte mouet & mouetur. Mouet enim ipſum animal,& immediatè vim motiuã quæ eſt in membris,ad quęrendũ id quod proſequitur. Mouetur verò ipſe à phãtaſia,quatenus ipſum obiectũ præſentat & offert appetitiui,ſub ea ratione ſub qua appetitus moueri poteſt ad odium vel ad amorem, ad proſequutionem vel ad fugam. Obiectum enim præſentatum & oblatum virtuti appetitiuæ ſub ratione cõuenientiæ,mouet ad ſui proſequutionem:ſub ratione autem diſcõuenientiæ,mouet ad fugam. Vt cum canis videt cibum,eumq́; ſibi conuenientem iudicat,mouetur ad proſequendũ ipſius appetitus,ab æſtimatiua:quatenus videlicet ipſa obiectũ illud pręſentat ſub ratione cõuenientis,& cũ baculum videt eleuatũ ad verbera,mouetur ad fugiendum appetitus,ab obiecto ſub ratione diſconuenientis propoſito,per æſtimatiuam.

Appetitus mouet & mouetur.

Mouetur autem appetitus ab obiecto ſic ſub ratione cõuenientis aut diſconuenientis præſentato naturaliter, abſq; vlla libertate vel deliberatione. Canis enim cibum conuenientem videns eúmq; æſtimans ſibi cõuenientem, naturaliter amat atq; proſequitur & accurrit ad illum,& videns baculum eleuatum ad verbera,ęſtimando ſibi hoc diſcõueniens,& inde male ſibi futurum,ita naturaliter fugam petit, qua malum euadat,quòd ſibi ęſtimat imminere. Cũ verò plura ſimul fuerint obiecta propoſita,quod fortius mouet ſecundũ ſuam rationẽ,id naturaliter præualet & mouet appetitum. Vt cùm duplex cani cibus eſt propoſitus,ille qui magis cõueniens ab æſtimatiua iudicatur,appetitum naturaliter mouet. Ita cùm ex vna parte delectabile proponitur,& ex altera contriſtabile(vt ex hac parte cibus conueniens cani, & ſimul baculus eleua-

tus

tus ad verbera(solet plerūq; verberum terror prævalere, vt cibo relicto fugiat. Est enim hæc appetitus natura, vt magis vehemēter magisq́; citò ad fugiendū à terribilibus moueatur, quàm à delectabilibus ad prosequendum. Facilius enim & vehementius contristabilia, siue terribilia operantur in appetitu sensitiuo fugam, quàm delectabilia siue cōcupiscibilia, efficiant, in ipso prosequutionē. Vnde ad oculum videmus moueri homines multo amplius timore mortis, quàm amore vitæ, & multo vehemētius dolere de infirmitate, quàm gaudere de sanitate. Nota.

Quomodo appetitus sensitiuus semper naturaliter moueatur absque libertate. CAP. III.

Contingit vero interdum duobus appetitui propositis obiectis, ambobus delectabilibus, ad neutrū statim moueri, sed interdum ad tempus gradum sistere, eò quòd ex vtraq; parte æque fortis sit motio & operatio obiecti, & æstimatiua ad vtramq; partē æque sit propēsa, neq; plus ad hoc quàm ad illud ferat suum iudicium. Atque ita nunc accidit, vt quasi deliberare videatur irrationale animal: cum tamen reuera nulla in eo sit deliberatio, quæ est solius rationis, sitq; vt postquā tandem alterū acceptauerit, quasi eligere videatur, cùm tamen electio nequaquam competat brutis, sitq; solius hominis. Vnde hoc sciendum est, quod canis ille sic quasi dubitabūdus consistens, dum & huc & illuc vocatur, nequaquam consulit, neq; vllo deliberat: sed habet se appetitus ille ad modum linguæ siue examinis in libra, siue bilance, cū lanx vtraq; pondus penitus æquale in se habuerit. Quēadmodū enim ista neq; in hanc partē deorsum trahitur, cùm tamē sit pō dussufficiens ad eā pertrahendā, neq; in partē alterā, cùm sit & ibi pondus sufficiens, sed(propter pōderis æqualitatem vtrinq; æquali fortitudine trahentem) cōsistit in medio: sic & appetitus irrationalis animalis existēte ab vtraq; parte pōdere æquali & obiecto æque ad mouēdū valido fixus cōsistit, & neq; huc neq; illuc mouetur, cùm vtroq; tamen trahatur. Fitq; illa immobilitas penitus naturaliter, nec vllius est deliberationis indiciū. Alioqui, cur nō & linguā in trutina dixeris deliberare, cùm ita hæret in medio? Et cū tandē contingit in alterā partē rapi animalis appetitū, nequaquā electionis est iudiciū, nō amplius quàm lin-

gua illa modico flatu adiuta in vnam partem tandē vergens,dici debet elegisse hāc partē ad quā flectitur. Quòd si interroges,quî ergo fieri potest,vt tandem ad vnā partem moueatur appetitus, si nō per electionē id fiat,& ex libertate eligendi? Dicimus quòd ad eum modū animalis appetitus tandem in alteram partem trahitur,quomodo lingua illa modico vento adiuta in partē alteram mouetur,etiā si pondus maneat vt antè. Si enim cōtigerit æstimatiuam aliquantò magis vni obiecto & fixius intendere quàm alteri(etiā si nō æstimet illud magis cōueniens) solū ex hoc quod fixius intendat iudicio vnius cōuenientis quàm alterius,& ad illud fortius se conuertat,ipse appetitus rapietur adueniente impetuoso flatu in illā partē in quā æstimatiuam contigerit fixius intēdere. Ac tūc quidē ita se habebit illa defixio fortior æstimatiuę in alterū obiectū,ad faciendū vnius illius prosequutionem,quomodo se habet adueniens in vnā lancem flatus venti,ad mouēdum linguā in partē alteram. Vnde nō videtur aliqua ratiōe verisimile,quod vulgo per iocū solet iactari de asino quēvocāt Buridani,habēte pabulū vtrinq;,æque cōueniēs, ęque multū in eadē distātia sibi appositū,quòd fame esset moriturus in medio pabuli. Profectò qui id asserunt,naturam appetitus,& æstimatiuę virtutis nō rectè cognoscūt. Et qui hoc ita asserunt,ne cogantur in animali deliberationem ponere aut electionē,aut facultatem liberi arbitrij,ij sanè timore timent,vbi timor nō est. Sola enim(vt diximus)conuersio maior atque attentio,defixioq; phantasiæ in alterum obiectum propositum efficere potest,vt altero relicto in hoc moueatur. Relinquitur ergo appetitum naturaliter moueri ab ipso obiecto appetibili,ita secundum rationem appetibilis propositi,per æstimatiuam. Neque quicquam refert,siue dicas appetitum moueri ab obiecto appetibili sub ea ratione sub qua appetibile est, siue ipsam æstimatiuam proponentem appetibile,sub ratione appetibilis. Non enim ipsum obiectum per se mouet appetitum eo modo quo obiectum sensus exterioris agit in sensum(vt videlicet per se aliquid imprimat obiectum exterius in appetitum) sed tantum quatenus per æstimatiuam proponitur: ad cuius iudiciū ipsius appetitus passio consequitur. Vocantur enim

omn

omnes ipsius appetitus inclinationes siue motus vulgato nomine passiones, eo quòd appetitus ab obiecto pertrahitur ad concupiscendum vel odiendum, &c. propter quod ab obiecto quodammodo pati dicitur.

De varijs paßionibus in appetitu sensitiuo. CAP. IIII.

ET quia (vt diximus) appetitus mouetur ab obiecto per æstimatiuam secundum rationem appetibilis proposito, hinc fit vt multiplex passio & varius appetendi modus possit in appetitu sensitiuo inueniri secundũ quod obiectum sub diuersis rationibus potest per æstimatiuam proponi. Cum enim proponit obiectum æstimatiua sub ratione conuenientis, appetitus statim mouetur, inclinatur ad illud, efficiturq; in ipso passio quæ appellatur amor vel concupiscentia talis rei: per quam videlicet inclinatur ad talem rem sub ratione conuenientis propositam. Et hæc est prima passio, quæ in appetitu exoritur. Si verò præsentetur hoc idem obiectum tanquam conueniens & tanquam potens acquiri, ac tanquam propinquum ad habendum, ita vt nullum iudicetur obstaculum, quin possit illud consequi, ita fit progressus appetitus ab amore nudo ad prosequutionem. Incipit enim prosequi & iam tendere ad illud quod prius amabat. Nam amor est quasi prima inclinatio ad rem propositam, prosequutio autem velut tendentia in rẽ amatã. Vnde manifestum est, prosequutionem istam nasci ex amore, quasi ex radice. Nihil enim prosequitur appetitus, nisi quod amat & concupiscit. Cum verò obiectum iam æstimatur vt præsens & consequutum, fit in appetitu passio lætitiæ, vel gaudij siue voluptatis: per quam in re primum amata, & per prosequutionem postmodum consequuta tandem conquiescit. Et non refert ad passionem gaudij in appetitu faciendam, vtrum iam actu sit præsens obiectum, vel propinquum, & certum quod iam iam habebitur. Quod enim propè est (iuxta Aristotelis vulgatam sententiam) nihil distare videtur. Vnde gaudium etiam est de eis quæ propinqua sunt, & iam iam ventura, quasi pro præsentibus existimantur. Et hæc passio manifeste à prioribus distinguitur, tanquam quies ab inclinatione & tendentia, & ad priores duas consequitur, amorémque & prosequutioné præsupponit. Prius enim est rem amare postmodũ

Amor.

Prosequutio.

Voluptas.

prosequi, postmodũ lætari. Vt (verbi gratia brutũ animal vidẽs pabulũ cõueniẽs, afficitur illi, & inclinatur ad illud pabulũ, ipsumq; amat: & si assequi potest, prosequitur, ac tendit ad ipsum consequendũ. Vbi autẽ fuerit assequutũ, quod amauit & prosequutũ est, tum demũ oblectatur & conquiescit in eo. At vero amor solus esse potest absque posterioribus. Cùm enim obiectum conueniens proponitur aspectui, sed non vt possibili adipisci, non fit adhuc prosequutio. Veluti cũ cani cibus cõueniens proponitur, sed astat iuxta cibũ qui baculum ad verbera eleuatũ tenet illic sane amor est ad cibũ quẽ tã cõueniẽtẽ æstimat, sed quoniã non proponitur, vt acquisibilis, neq; vt propinquus haberi, propter astans malum, amorem non sequitur prosequutio. Nonnunquam vero prosequutio est, & non subsequitur lætitia: quoniam videlicet non cõtingit assequi rem amatam & prosequutã. Nonnũquã etiam res iam acquisita nõ talis inuenitur, qualis ante iudicabatur secũdũ æstimatiuã atq; ideo nõ consequitur gaudium in ea iam habita & adepta. Frequenter enim æstimatiua decipitur iudicans esse conueniens, quod vere nõ est cõueniẽs.

Nihil autẽ refert ad passionum harum effectionem in appetitu, an res vere talis sit an non. Non enim obiectum appetibile secundum seipsum, vel secũdum quod in se est mouet appetitum sed secundum quod in phantasia proponitur, siue ita sit in re, siue aliter res habeat. Vnde cum æstimatiua decepta iudicat hanc rem esse cõuenientem, quæ secundũ veritatẽ non est cõueniens, nihilominus fit in appetitu amor & prosequutio, quam si secundum veritatẽ talis esset. Cum vero iã habita præsens fuerit etiã gaudiũ de re pręsenti habetur, donec deceptio ęstimatiuę nõ fuerit deprahensa. At vero mox vbi per sensum exteriorẽ æstimatiua perceperit se errore delusam in iudicando de re absente, cessat passio gaudij, cessante nimirum æstimatione conueniẽtis. Deponit enim errorẽ quo se comperit fuisse illusam. Itaq; tres istæ passiones, amor vel concupiscentia, prosequutio vel desiderium, voluptas siue lætitia sunt, quibus afficitur circa obiectum conueniens.

CAPVT V.

HIs vero tribus passionibus prędictis correspõdẽt tres aliæ, quæ sunt circa obiectum cõtrariũ, id est, circa

obiectum discõueniens: odium videlicet, fuga, & tristitia vel dolor. Cum enim primũ appetitui præsentatur obiectũ discõueniens, mouetur appetitus displicentia, & quadam velut auersione opposita cõuersioni cõcupiscentiæ vel amoris. Nam sicut obiectũ appetibile efficit in appetitu primo conuersionem quandã & inclinationẽ ad ipsum, sic obiectum disconueniens auersionẽ quãdam & retractionẽ. Et hæc passio odium nominatur estq; amori opposita. Et sunt duæ istæ radices omniũ aliarum passionũ. Cum vero disconueniens illud malum æstimatiua proponit vt iam imminens animali, & tanquam propinquũ vt veniat, alia passio gignitur in appetitu, per quã quærit elongari ab illo malo ipsumq; euadere & effugere. Et hæc passio appellatur fuga & est quasi recessio quædam ab obiecto malo imminẽti vel propinquo, per quã animal mouetur ad fugiendũ, quod est disconueniẽs, sicut prosequutio (cui opponitur) tendẽtia quædam est ad conueniens. Sed cũ obiectum discõueniens iã præsens & habitũ fuerit, efficitur in appetitu passio doloris vel tristitiæ, qua afdigitur in pręsentia adepti mali, sicut per voluptatẽ (cui opponitur) quiescit in præsenti bono. Ita enim canis vidẽs tenẽtẽ flagellum ad verbera eleuatũ, primo aspectu odit & auertitur, & si vt sibi imminẽtia hęc verbera cõsiderat, fuga mouetur, ad effugiendũ imminens & propinquũ malũ. Cum autẽ in ipsius corpus flagellũ fuerit incussum & verbera iã suscipit, dolore & tristitia affligitur: propter quod etiã exclamat, eiulando lamentans. Contingit autem interdum (quomodo de amore per cõtrariũ diximus) ad odiũ non sequi fugam. Cum enim videt canis tenentẽ flagellum, odit quidẽ & auertitur, sed nisi videat sibi imminere aut sibi propinquũ esse malũ, nõ sequitur fuga vt cũ multũ distat ab eo, qui flagellũ tenet. Neq; itẽ semper ad odiũ & fugam sequitur tristitia, vel quia malũ illud nõ si præsens vel quia cum pręsens fuerit, sensus nonnunquam mõstrat non esse disconueniens, quod secundũ æstimatiuã errantẽ prius discõueniens iudicabatur. Nihil enim refert ad audiendum, fugiendũ, vel tristandũ, an res discõueniens existat, modo ab æstimatiua talis iudicetur. Vnde videmus homines quosdam morosos tristari pro rebus quæ secundum veritatẽ eis non disconueniunt, neq; in aliquo mala

Odium. *Fuga.* *Dolor.*

ſunt,tãtum propter firmam æſtimationem,quod æſtimēt, ſibi diſconueniens,quod tale nõ eſt, quam æſtimationem vel nolunt vel non poſſunt deponere.Atq; ad hunc modum triſtatur canis aliquo modo,dum iraſcitur ex hoc ſolum,quòd domum quis ingreditur,aut fimarium, in quo iacet,nõ ad mali aliquid faciendũ, aut quod per plateam aliquis tranſeat,cum id ei nullo modo ſit diſconueniens.

De appetitu concupiſcibili, & iraſcibili, & de paßionibus iraſcibilis. CAP. VI.

INueniũtur autem & aliæ paſsiones in appetitu ſenſitiuo diuerſæ à prædictis,originē tamen ex eis habentes. Pro cuius intellectu ſciēdũ eſt, quod appetitus ſenſitiuus apud Philoſophos(tam phyſicosquàm morales)diuiditur in duas partes,videlicet in cõcupiſcibilem,& iraſcibilem.

Quid appetitus concupiſcibilis. Appetitus cõcupiſcibilis dicitur,quo res erga obiectũ conueniēs,vel diſconueniēs,erga bonum vel malum ſimpliciter afficitur, ſecundum rationem ſub qua proponitur ab æſtimatiua.

Atq; hanc partem ſpectãt paſsiones illæ omnes,quas ſupra iam diſtinximus videlicet amor, proſequutio & gaudiũ circa obiectum conueniens:odiũ autē,fuga & triſtitia circa obiectum diſconueniēs & malum.Conſiderãt enim hæ paſsiones ſimpliciter bonum aut malum ſecundũ ſimplicem aliquam rationem,vt timor & odium conueniens vel diſconueniens,vnde propoſitum:proſequutio & fuga bonum vel malum imminens gaudiũ & triſtitia,iam præſens.Denominatur autem hæc pars concupiſcibilis à primo & præcipuo ſuo actu,qui eſt amare vel concupiſcere.

Iraſcibilis appetitus. Iraſcibilis vero appetitus dicitur, qui mouetur,à bono vel malo ꝓpoſito,nõ ſimpliciter,ſed ſub cõditione alicuius arduitatis vel difficultatis.

In hac parte ſunt ſpes & deſperatio,audacia & timor & ira:à qua(vt magis manifeſta)pars iſta iraſcibilis nominatur.Hæ enim paſsiones omnes pro obiecto habent arduum.Vnde Spes eſt quaſi amor boni ardui.Audacia eſt, quaſi proſequutio boni ardui.Deſperatio eſt quaſi odium & auerſio ardui,propter arduitatē.Timor eſt,quaſi fuga ardui mali.& Ira,quaſi triſtitia mali ardui cũ iam præſens

fue

fuerit. Quarũ paſsionũ ab inuicem diſtinctio, non parum ad cognitionẽ appetitus ſenſitiui cõducet. Paſsio nanq; ſpei in appetitu oritur, quãdo ab æſtimatiua proponitur obiectũ aliquod cõueniens, tamẽ ſub ratione ardui: quatenus videlicet difficultatẽ habet ipſum obiectũ in acquirendo. Vt cũ proponitur cani cibus cõueniẽs, ſed aſtat, qui flagellum tenet atq; ita arduitas & difficultas ſimul opponitur, illo tamẽ arduo nõ obſtãte, adhuc inclinatur canis, & mouetur amore ad ipſum cibum cõuenientẽ æſtimãs arduitatem illam ſe poſſe ſuperare, & propter arduitatẽ non deſinit ad rem illã inclinari tãquã ſibi poſsibilẽ adipiſci, hic ſperare dicitur. Spes enim eſt de rebus arduis & difficilibus. Quæ enim arduitatẽ & difficultatem non habẽt, ſperare non dicimur. Econtrariò autẽ deſperatio eſt, cum ratione ardui propoſiti, aut præſentatæ difficultatis, appetitus auertitur ac deſiſtit ab obiecto aliàs appetibili & conuenienti, vt amplius ad ipſum nõ moueatur, neq; inclinetur, vtpote nõ poſsibile adipiſci. Veluti cũ canis cibum appetit vehemẽter: ſed videt flagellum tã terribile, & tam terribiliter vibrantẽ flagellum, qui aſtat cibo, vt non æſtimet ſe poſſe arduitatẽ ſuperare, & verbera talia euadere poſſe vel perferre, hic certe deſperat, quia ab eiuſmodi appetitu deſinit obiecti cõuenientis propter arduitatẽ & difficultatem, quam æſtimat inſuperabilem. Reſpondẽt autem ſpes & deſperatio in iraſcibili, amori & odio in concupiſcibili: eſtq; ſpes velut amor quidã boni ardui, ſecundũ rationem ardui. Nã quatenus bonũ obiectum amatur quatenus vero arduũ ſperatur. Deſperatio autem eſt, quaſi odiũ ardui: ſecundũ rationem ardui: id eſt, auerſio ab arduo vt arduum eſt. Videntur autem ſpes & deſperatio nõ ſolum reſpicere bonũ, ſed etiã malũ. Spes enim eſt de bono arduo conſequendo, vel de malo arduo ſuperando. Vnde ſperare dicitur, qui bonum aliquod, quod amat non deſinit, ſed pergit appetere, nihil obſtante conſideratione ardui. Sperat etiã qui amat mali alicuius, quod odit, euaſionem, & ſuperationem, tametſi arduitatem habeat adiunctã, malũ illud euadere vel ſuperare. Itẽ deſperat de bono arduo cõſequẽdo, propter arduitatẽ, vel de malo euadendo, aut ſuperando propter arduitatem. Vt (verbi gratia) brutum animal ſperat cõſequi pabulũ, quod videt, etiã ſi

Spes.

Deſperatio

ali

aliquid difficultatis sit adiunctum, & sperat effugere periculum sibi imminens, etiā si sit arduum ad effugiendū. Aut econtrario desperat de cōsequendo pabulo propter nimiam arduitatem, aut de superando euadendoq; periculo, propter nimiam arduitatem quam sibi putat insuperabilem. Itaq; tam boni consequutionem, quàm mali superationem, atq; euasionem respiciunt spes & desperatio. Atq; ita in sequentibus passionibus est dicendū. Audacia verò & timor differre videntur, sicut prosequutio & fuga. Audacia enim est quasi prosequutio quædam boni ardui, vt arduum est, nihil videlicet obstante arduitate. Timor vero fuga est ardui propter arduitatem, cum scilicet arduitas retrahit & fugā facit in appetitu. Et oritur audacia ex spe, quemadmodū ex amore oritur prosequutio, & ex desperatione timor, quemadmodū ex odio fuga. Cum enim proposito bono arduo, appetitus propter arduitatē nō auertitur, vt desperet, sed manet conuersus vt speret, neq; spem abiicit illius boni consequendi, quanquā sit arduum ad consequendū, tum deinde mouetur, ad ardui illius prosequutionē, non obstante arduitate: atq; hæc est passio audaciæ. Item, cū per desperationem quis à malo superando auertitur, spe superationis abiecta, propter arduitatem quam æstimat insuperabilem, ex hoc consequenter mouetur ad fugiendum hoc ipsum propter suā arduitatem, & est timor oppositus audaciæ. Est enim timor fuga à malo arduo, propter ipsius arduitatem, vel à consequutione boni ardui, item propter arduitatē. Quēadmodum enim spem & desperationem diximus esse de bono arduo assequēdo aut non assequendo, nihil obstante arduitate, aut malo similiter superādo: ita audacia prosequitur bonum arduum consequendum, vel malum arduū ad superandum. Timor vero deiectio & fuga quædā est, vel à bono arduo consequendo, vel à malo superādo.

Quòd ira nullam habet passionem contrariam. CAP. VII.

DE ira verò hoc singulare est, ꝙ nullam habeat passionem sibi contrariam, vt in prædictis apparuit, sed est penitus absq; cōtrario. Cuius ratio est, quoniā ira respondet tristitiæ, estq; tristitia quædam de malo arduo præsenti, quatenus arduum est ad ferēdum, vel de boni ablatione, quatenus arduum est, & difficile tali bono carere: quæ

trist

tristitia, propter arduitatem, cōsurgit ad ipsum malū superandū per vindictam. Vnde ira est, quando propter malum arduum illatū, appetitus vehemēter mouetur ad malum illud superandū, per illationem vindictæ. Existimat enim hoc modo malū proprium superare, cum ęquale vel maius illi intulerit, à quo accepit malum. Huic autem tristitiæ de malo arduo præsenti, nō potest in bono aliquod inueniri, contrariū. Contrariū enim tristitiæ est gaudiū, quod est de bono præsenti: bonū autē præsens nō potest sub ratione ardui considerari. Omne enim bonū, quantūcunq; ad acquirendū sit arduū, quātumlibet habeat in sui prosequutione & acquisitione difficultatē, cum iam habitum fuerit, nullā omnino habet difficultatē. Quapropter bonum præsens nō potest nisi passionem simplicis gaudij in appetitu efficere. Nā tantū vt præsens bonum mouet appetitū, non iam vltrà vt arduum bonum, cum nullum præsens bonum sit arduū bonum. Et licet hoc experientia doceat, quanto bonū aliquod in prosequutione magis arduū fuit, tanto gaudiū vehementius (cum iam adeptū fuerit) in affectu causari, quēadmodum ea quæ cū periculo vitæ adepti sumus vehementius diligimus, & gaudio maiori afficimur de illorum possesione, nō tamen aliud quàm gaudiū inde enascitur, ex adeptione videlicet talis boni, cū iam pręsens ardui rationē perdit. Quòd enim maius gaudiū sit ex huius cōsequutione nō est, quia vt præsens arduū est, sed quia in prosequutione arduum fuit, & ad cōsequendum difficile. Atq; hac de causa fit, vt ira in appetitu irascibili nō possit habere contrariū: quoniā videlicet obiectū iræ (quod est malum arduū præsens) non potest habere contrariū. Nā bonum arduū præsens & habitum, appetitus nequaquā respicit: neq; vllum obiectum sub tali cōsideratione ipsum mouere est potens. Includit enim repugnantiā: quia si bonū præsens est, arduū nō est: & si bonū arduum est, præsens nō est. Præsentia enim excludit in bono arduitatem. Secus est de malo, quod simul præsens & arduū esse potest. Secus etiā de bono absente. Nam bonū absens potest esse arduū, priusquā habeatur, secundū quod in acquirendo habet difficultatē. Omnes ergo pasiones quæ in appetitu sensitiuo inueniuntur, in sex iuga possunt reduci: quorū tria prima perfecta in paritate *Sex paßiones concupiscibilis.*

ritate sua, sunt ipsius concupiscibilis, concupiscentia & odiũ, prosequutio & fuga, voluptas & dolor. Tria autem posteriora iuga, quorũ nouissimum imperfectũ est in imparitate (quod vnum deficiat) sunt ipsius irascibilis appetitus: videlicet spes & desperatio, audacia & timor, & ira non habens contrariũ. Opponitur tamẽ ei priuatiue ipsa iræ carentia, quam in irascentiam possimus appellare. Et ad harũ passionum aliquam necesse est reduci omnẽ passionem sensitiui appetitus, siue irascibilis siue concupiscibilis. Quòd autẽ omnes istæ passiones sint appetitus sensitiui, manifestissimum est, ex eo quòd singulas videamus etiã in irrationabilibus animãtibus, in quibus nullus est intellectiuus appetitus. An verò appetitus irascibilis, & concupiscibilis, duæ sint potentiæ realiter distinctæ, an tantum vna secundũ rem potentia, sed diuersa habẽs officia, nolumus impræsentiarum inuestigare profundius.

Sex quoque irascibilis.

Quomodo passiones irascibilis oriantur ex passionibus concupiscibilis. CAP. VIII.

ILlud autem notandũ est, quòd passiones irascibilis oriuntur ex passionibus concupiscibilis, & terminantur in easdẽ. Nam ex amore alicuius rei conuenietis quæ est in concupiscibili, exoriẽte aliquo quod arduitatẽ adducit illi rei amatæ, consurgit in appetitu irascibili spes ad illã arduitatẽ superãdam, & audacia qua prosequitur superationẽ talis arduitatis. Et cùm per audaciam cõtigerit arduũ superari terminatur spes illa & prosequutio in gaudio, quod inde nascitur: atq; ita in passionem concupiscibilis terminantur passiones illæ irascibilis. Ita timor de malo imminenti & arduo, cùm iam malũ ipsum aduenerit & vicerit, ita vt superari non possit, in purã tristitiam terminatur. Non enim est ira, donec mali pręsentis arduitas æstimatur per vindictam superabilis, quemadmodum audacia prosequutio est superandi mali ardui imminẽtis, cuius mali arduitas æstimatur superabilis. At verò, cùm æstimatio talis (videlicet superandi præsentis mali) defecerit, iam non amplius ira, sed tristitia mera est, quæ ex malo arduo præsenti procedit, quemadmodum in iis qui rebus desperatis, post timorem, tandem in illud incidunt quod antè timuerãt, nec æstimant mali arduitatẽ se vlla vindicta posse superare. In his enim ira vertitur in puram

trist

tristitiã. Talis ergo qui iam præsente malo sic premitur, desinit desperare, desinit & timere: & post desperationem ac timorem, finem occupat dolor. Terminantur ergo (vt diximus) passiones irascibilis in passiones concupiscibilis. Et licet terminentur nunc in gaudium, nunc in tristitiam, simpliciter tamen amor in cõcupiscibili est prima radix omnium aliarum passionum: nec potest vlla passio in concupiscibili, vel in irascibili oriri, nisi ex radice amoris, siue concupiscentiæ. Non enim est aliquod odium, quod non oriatur ex aliquo primo amore. Quicquid enim odit appetitus, ideo odit, quia contrarium est alicui, quod vt bonum & conueniens amat. Vt si amat canis cibum, odit quicquid ab huius consequutione prohibet vel impedit, & quicquid hoc, quod vt conueniens appetit expellit ac fugat: sic qui amat vitam ac sanitatem, odit quæcunque appræhenduntur, vt sanitati aut vitę contraria. Nihil enim odit appetitus, nisi sub ratione disconuenientis. Disconueniens autem dicitur disconueniens in ordine ad aliquid. Indicatur ergo in odio disconuenientis, præuius amor alterius rei, illius cui hoc est disconueniens, nempe vitæ & boni ipsius animalis, cuius est appetitus. Est enim appetitui naturaliter insitus quidã amor vitæ & boni ipsius animalis cuius est: ex quo amore procedit odium generale disconuenientis, ac deinde particularia odia omniũ earũ rerum, quæ estimantur vt contrariæ aut repugnãtes vitæ ac bono ipsius animalis. Sicut econtrariò ex vno illo amore, oriuntur particulares amores omnium earum rerum quæcunque æstimantur, vt conuenientes vitæ vel bono animalis.

Amor est prima radix passionũ aliarum.

Gaudiũ siue voluptatẽ esse aliarũ passionũ finem. CAP. IX.

PRofundius autẽ considerantes, inuenimus gaudium siue voluptatem, omnium passionum aliarum esse finem, quẽ appetitus finaliter quærit, & ad quẽ naturaliter omnes aliæ passiones ordinãtur: ita vt quẽadmodũ ex amore omnia proficiscũtur, sic ad gaudiũ & voluptatem omnia ordinẽtur. Ad hoc enim appetit⁹ cõcupiscit & prosequitur, quod cõueniẽs est vt cũ assequutũ fuerit gaudeat in illo estq; gaudium velut fructus, ad quẽ appetitus concupiscendo & prosequendo tẽdit. Et sicut omne odium, & omnis fuga ex amore proficiscitur, ita omne odium. omnis

omnisq; fuga finaliter tandē ad gaudiū ordinatur. Ad hoc enim id, quod animali disconueniens est, odit & fugit appetitus, vt non per aduentum disconuenientis animali veniat tristitia, sed malo depulso gaudium acquirat, vel in habito gaudio conquiescat. Vnde sicut perturbatio belli ordinatur ad trāquillitatē pacis, sic odiū & fuga ordinantur ad quietē gaudij. Et prouidè admodū Deus animalibus dedit nō solum amare & prosequi, sed odire etiam & fugere. Nā si nō aliud nosset appetitus quā amare, quàm prosequi, non esset quò se à cōtrariis & discōuenientibus præseruaret. Nā ad præseruationē huiusmodi à discōuenienti, requiritur odiū & fuga, quibus à disconueniēti appetitus, ipsum animal potest se elōgare & abstrahere. Ex prædictis patet, ꝙ gaudiū per se est secundum naturā animalis, tristitia verò contra naturā. Nam gaudiū est per se finis ipsius appetitus, quē finaliter quærit. Vnde oportet tristitiā contrariā esse cōtra naturā. Atq; hinc est, ꝙ naturaliter omne animal quærit delectationē, voluptatem, & gaudiū: abhorret autē à tristitia & dolore conatur item modis omnibus se in gaudio cōseruare, & in delectatione cōtinere, à tristitia autē & dolore diligentissime & quàm ocyssimè potest, se conatur liberare. Hinc etiā est, ꝙ tristitia (vtpote naturæ animalis cōtraria) cōsumit & corrumpit ipsum animal, atq; ad mortē deducit. Vnde per Sapientē dicitur: Spūs tristis exiccat ossa. Et Iacob ad filios suos volētes secū Bēiamin adducere in Aegyptū: Si qd ei aduersitatis (inquit) acciderit in terra ad quā pgitis deducetis canos meos cùm dolore ad inferos. Cōtrà verò gaudiū: & lætitia sanitatis est effectiua, & vitæ conseruatiua.

Gaudiū est secundū naturam.

Prouer. 17.

Genes. 42.

Quare Deus irascibilem addidit concupiscibili, & quòd etiam timor & desperatio animali fuerint necessaria. CAP. X.

OMnes etiam passiones quæ sunt in irascibili, sicut ab amore radicaliter oriūtur, ita ad gaudiū naturaliter pergūt, & ad ipsum vt suum finē ordinātur. Spes enim & audacia ad hoc ordinātur, vt tandē bono arduo, nō obstāte arduitate, cōsequuto vel malo arduo superato, appetitus per gaudiū, quiescat in bono acquisito. Imò desperatio & timor ad gaudium ordinātur. Desperādo enim animal mouetur vt timeat ac fugiat, sicq; euadat tristitiam quę imminet, & gaudiū habeat malo per fugā declinato.

Vbi notandũ, quòd appetitus iraſcibilis datus eſt animali propter cõcupiſcibilẽ,& eſt velut propugnator appetitus cõcupiſcibilis. Sine appetitu nanq; iraſcibili, concupiſcibilis eſſet velut inermis,& abſq; defenſione. Neque ſufficiebat appetitus cõcupiſcibilis ad bene eſſe animalis, niſi fuiſſet adiunctus etiã iraſcibilis. Frequenter enim cõtingit circa id quod animali eſt cõueniens, occurrere arduitatem & difficultatẽ, per quam affectus cõcupiſcibilis ſtatim retraheretur, vel remoraretur, niſi eſſet adiunctus appetitus iraſcibilis, qui confirmaret concupiſcibilem & velut animaret in ſuo amore & proſequutione, ne ſtatim concupiſcibilis occurrente arduitate ſe retrahat, atque à proſequutione deſiſtat. Quomodo enim armatus aliquis per viam ambulans, cùm inermi, facit ipſum inermẽ non deſiſtere ab itinere, etiã ſi videatur aliquid occurrere aduerſi, qui alioqui ſolus & inermis exiſtens ſtatim ab itinere ſuo ceſſaret, vel deflecteret: ſic appetitus concupiſcibilis ſtatim à cõuenientis proſequutione ceſſaret, arduitate occurrente deterritus, niſi haberet iraſcibilem velut propugnatorẽ, qui illũ teneret in proſecutione ſui appetibilis. Ita ergo iraſcibilem appetitum Deus animali cùm cõcupiſcibili dedit, vt etiã occurrente arduo à proſequutione cõuenientis nõ ceſſaret, neq; ſtatim malo ſuccumberet, ſed cõtra ipſum ſeſe erigere poſſet,& ad arduitatẽ ſuperandã conari. Item, cùm forte à diſconuenienti malo teneretur, vt nõ perpetuo ſub illo permaneret, ſed ad euadendũ malũ ſeſe poſsit erigere,& velut ad ſuperandũ animare. Ita enim per ſpẽ & audaciã animal nõ obſtante arduitate pergit proſequi quod amat,& vnde quærit gaudiũ. Per iram verò, etiã cùm præſens fuerit malũ, ſuperare conatur & euincere malitiam, atque ex ea ſeſe extricare.

Appetitus iraſcibilis, propugnator eſt cõcupiſcibilis.

Per deſperationẽ quoq; & timorem ſibi cõſulit animal, cùm ipſum malum arduũ imminens tantũ videt, vt ſuperare ſe nõ poſſe exiſtimet. Cõducit enim animali ad euaſionẽ mali, deſperatio & timor: cùm tam arduũ fuerit malum, vt exiſtimet ſe nõ poſſe ſuperare. Nã tunc per deſperationẽ & timorẽ fugit animal, ſicq; ſuæ ſaluti cõſulit. Si enim oblato arduo quod animal ipſum ſuperare non poteſt, adhuc pergat ſperare & audere, periculum eſt vitæ ipſius, dũ ſe opponere tẽtat malo excedẽti ſuas vires,& ſe

fortius oppugnare: vnde cùm deuictũ fuerit, malè habebit. Et frequentissimè hoc modo animal in perditionẽ venit. Itaq; etiam desperatio & timor in animali vtiliter posita sunt ad salutem animalis, occurrente malo quod existimatur nõ posse superari: sicut econtrario spes & audacia ibi cõducunt ad esse animalis, vbi existimatur malum posse superari. Atq; hoc pacto manifestè patet, quomodo (vt suprà diximus) etiã desperatio & timor ad gaudiũ ordinantur, sicut ex amore proficiscuntur. Amor autẽ ille primus, ex quo oriuntur omnes istæ passiones tam cõcupiscibilis quàm irascibilis (vt iam ostensum est) & gaudiũ istud ad quod passiones omnes ordinantur vt ad finẽ, de eadẽ re sunt. Est enim primus amor appetitus, quo appetit & amat salutẽ ipsius animalis cuius est appetitus. Et gaudium vltimũ ad quod ordinantur omnes passiones aliæ, est similiter de salute & bono ipsius animalis, ad quod ordinantur quæcunq; in ipso sunt omnia. His autẽ de appetitu sensitiuo determinatis, rursus ad intellectiui appetitus considerationem (vnde digressi sumus) reuertamur.

Prædicta omnia etiam in intellectiuo appetitu inueniri. CAP. XI.

HAs autẽ passiones omnes quas iã explicauimus, manifestũ est sic in homine, sicut & in aliis irrationabilibus inueniri. Nã & homo quæ secundũ sensum percipit corpori cõuenientia, amat, atq; prosequitur, & cùm adeptus fuerit, voluptate in eis afficitur: cùm percipit discõuenientia corpori, hæc odit, fugit, & de his tristatur, si ea aduenire sibi contingat. Sperat itẽ, & audet, & occurrenti difficultati se opponit, vt euincat. Desperat quoq; interdũ, & timet cùm arduitatẽ æstimat suas vires superare. Insuper & irascitur cùm præsens malum fuerit quod putat per vindictã posse se superare. Et in his omnibus (quãtũ ad corpus attinet) manifestè homo cũ cæteris animalibus irrationalibus cõuenit, ita in appetitu sensitiuo sicut in sensu. Verùm quantũ ad appetitũ intellectiuũ cõsiderãdũ est, quòd licet nulla talis passio corporalis posset in eo inueniri, ipse tamẽ dicitur amare, odire, prosequi, fugere, delectari, tristari, sperare, desperare, audere, timere, & irasci. Et hæc omnia quæ iam prius appetitui sensitiuo diximus cõuenire, nõ sunt omnino ab intellectiuo appetitu aliena.

Quo

Quomodo enim in appetitu sensitiuo sunt amor corporalis,gaudiũ corporale,odium corporale,tristitia corporalis,ira corporalis,& ita in cæteris:sic in appetitu intellectiuo est amor spiritualis,quo voluntas id quod secundum rationẽ bonũ iudicatur,amat: est desideriũ spirituale,quo ad acquirendũ id quod secundũ rationẽ bonũ iudicatur,tendit:& est gaudiũ spirituale,quo in eo iã adepto oblectatur. Vt cùm intellectus iudicat virtutẽ esse bonã, & rem vtilẽ homini,appetitus intellectiuus amore afficitur erga illã,& incipit eã prosequi,siue ad eã tendere desiderio:atq; vbi adeptus fuerit,in ea gaudet. Et cùm intellectus æternã vitã(quæ Deus est) vt bonã & summè bonã cognoscit,volũtas amore afficitur,& desiderio tendit ad illam consequendã. Atq; vbi desideriũ hoc suũ adimpleri cõtigerit,summo gaudebit gaudio. Est quoq; odiũ spirituale,eius quod secundũ intellectum iudicatur disconueniens & malũ,& fuga eiusdẽ,atq; vbi præsens adesse contigerit,tristitia. Vt cùm intellectus iudicat vitia esse hominis nobilitati contraria,& naturã deformantia,afficitur voluntas auersione & odio contra illa,fugitq;,& abominatur ea:ac si quando in ea per fragilitatem cõtigerit incidere,tristatur de talis mali præsentia. De quali odio per Psalmistã dicitur: Nónne qui oderunt te domine oderã,& super inimicos tuos tabescebã? Perfecto odio oderã illos,inimici facti sunt mihi. *Psal.138.* Item spes & audacia in appetitu intellectiuo inueniũtur. Cùm enim intellectus virtutem vt arduã & difficilem considerat(quippe virtus & ars,iuxta Aristotelis sententiã versantur circa difficile) *Aristoteles.* voluntas nihilominus firma & stabilis non deterrita arduitate,eámq; putãs posse euinci & superari,pergit amare virtutem,pergit etiã desiderare & ad eam tendere,hîc certè sperat & audet. Sin econtrario arduitate victus humanus appetitus resiliat deiiciatúrque ac fugiat à virtutis proposito(quemadmodum proh dolor cernere est in maxima parte hominum)hic desperatio & timor est. Irã quoque in intellectiuo appetitu spiritualem experimur, cùm illud quod secundum intellectum malum & disconueniens iudicamus,adesse contigerit: voluntas tamen aduersus ipsum consurgit,& quærit ipsum malum superare atque euincere. Vt cùm homo in peccatum se aduertit

cecidisse, grauiter irascitur aduersus illud, si non sibi cõplacet in eo, neq; perseuerare eligit in eo, consurgitq; ad ipsum expellendũ, ac se ab illo emundandũ. Ita cùm quis in se vel in proximis videt contemptum diuini honoris, ira spirituali aduersus malum hoc secundũ intellectiuum appetitum consurgit, ad superandũ & destruendum con-
Psal. 68. temptum honoris Dei. Ac de huiusmodi ira intelligendũ
Ioan. 2. est, quòd in Psalmis scribitur, & apud Euangelistã Ioannẽ
2. Cor. 7. adducitur de Christo domino: Zelus domus tuæ comedit me. Et Paulus Apostolus gaudet per suam epistolã se cõmouisse discipulos ad iram & indignationẽ, cõtra peccatum, ad pœnitentiam. Ita ergo manifestum est, omnia ista quæ in appetitu sensitiuo inesse suprà diximus, etiã intellectiuo appetitui inexistere. Est tamen hoc aduertendũ, quòd ista vt sunt in sensitiuo appetitu, dicũtur passiones, non autẽ vt sunt in appetitu intellectiuo. Vnde & angelicæ mentes amant salutem hominum, amant Deũ, prose-
Luc. 15. quuntur & desiderant electorum salutem, gaudent super peccatoribus pœnitentiam agentibus, & super iustis proficientibus, tristantur super cõuersis, reuertentibus ad pristina vitia, aut iustis suam iustitiã relinquentibus, irascũtur aduersus eos qui scandalizant pusillos, qui Dei nomẽ blasphemant, sperant de peccatoris cõuersione donec in mundo est, desperant de eorũ reditu ad bonũ qui in peccato mortali iam condẽnationem acceperunt, & ita in aliis. Nequaquã tamen in angelis sunt ponendę passiones, amoris, gaudij, odij, tristitiæ, & huiusmodi: atq; ita nec in homine secundũ appetitum intellectiuũ, secundum quem similis est angelis. Hæc enim omnia intellectiuus appetitus absq; passione in se habet, quæ sensitiuus habet cùm passione, & affectiones tantum, nõ passiones appellantur. Passio enim corporalem aliquam immutationẽ designat, & imperfectionem includit. Vnde plerũq; inualescentibus passionibus corporalibus istis, cernimus hominis corpus secundum eas disponi. Vt qui vehementer irascuntur, cernuntur oculos habere scintillantes, & faciem velut fumantem atque ardentem, propter quod in scripturis nonnunquam ira per fumum faciei designatur. Veluti cùm de Deo dicitur: Ascendit fumus in ira eius, & ignis
Psal. 17. à facie eius exarsit, Et alibi: Domine Deus quousque irasce

sceris super orationem serui tui?vbi in Hebræo habetur, *Psal.79.*
fumabis,pro irasceris. Qui vehementer timent, pallidi
fiunt:itē qui desperant,vultu fiunt deiecto. Vnde ad Cain
desperantem ob non acceptata munera,dominus. Quare *Gene.4.*
(inquit)concidit facies tua?Ita qui gaudent,multum rubescunt,& grato colore perfunduntur in vultu:qui verò tristantur,vultum habent tetricum & toruum. At verò affectiones istæ vt sunt in appetitu intellectiuo,non sunt cum tali immutatione corporali,neque per se eiusmodi paſsionē in corpore efficiunt,nisi simul & in appetitu sensitiuo paſsio exiſtat affectioni voluntatis correspondens. Ita enim solet ex redundantia affectionis,quæ in appetitu intellectiuo est,etiam in sensitiuo paſsio correſpōdens generari. Quemadmodū videlicet ad oculum cernimus, eos qui interno lętantur gaudio,ex bonæ cōſcientiæ testimonio,ex redundantia gaudij spiritualis gaudere etiam corporaliter,& serenitate ac placiditate quadā vultus illud internum gaudiū demonſtrare. Et cum quis secundū Deum irascitur,secundum voluntatem simul etiam corporis ira accenditur,quæ velut miniſtret vltionem.

Differentia inter paſsiones appetitus sensitiui,& affectiones appetitus intellectiui. CAP. XII.

EST etiam hæc differentia inter paſsiones appetitus sensitiui,& affectiones voluntatis,quòd appetitus sensitiuus secundū eas merè patitur,quia naturaliter ab obiecto ei imprimuntur,ita vt non poſsit non recipere,quēadmodum sensus merè paſsiua potentia eſt. Vnde pręsentato per sensum obiecto conuenienti,& per ęſtimatiuam vt tali iudicato,appetitus sensitiuus neceſſariò & naturaliter afficitur & amat illud,& cùm obiectum aliquod vt conueniens & præsens per sensum præsentatur,naturaliter patitur appetitus sensitiuus,& afficitur gaudio ex ratione talis obiecti,habétque se merè paſsiuè,quemadmodum sensus cùm à sensibili oblato speciem recipit. Atque hinc fit,vt brutum animal propoſito cibo quem secundū ęſtimatiuā iudicat conuenientem,naturaliter erga ipsum amore afficiatur,ipsumq; prosequatur,neque poteſt non amare,aut non prosequi,nisi adſit impedimentum aliunde quod prævalendo naturaliter operetur fugā vel odiū, vt suprà declarauimus. At verò in appetitu intellectiuo *Appetitus*

Intellectiuus differt à sensitiuo.

multò aliter se res habet. Est enim voluntas, potẽtia multò nobilior. nõ vtiq; merè naturaliter patiens ab obiecto, etiã sub ratione sua proposito, sed mouẽs seipsam ad obiecti propositionem potius, quàm ab obiecto moueatur. Nã si naturaliter ab obiecto moueretur, semper obiecto proposito deberet secundũ rationẽ obiecti moueri, cum nullum esset ab extra impedimentũ. Atqui experientia aliud manifestat, videlicet hominis voluntatẽ nulla necessitate ab obiecto proposito moueri: sed propria libertate ipsam sese mouere. Potest enim cõtingere, & cõtingit per singula momenta in plurimis, vt intellectus & ratio iudicet hoc esse bonũ, aut conueniens, cùm tamen ipsa voluntas illud non prosequatur, nec amet: item vt intellectus iudicet hoc esse malum, cùm tamen voluntas non odiat illud, nec fugiat. Vnde in incontinentibus manifestè hoc cernimus: iudicant enim secundum intellectum, malum esse adulterio coinquinare vxorem alienam, malum esse in tali statu permanere: attamen secundum voluntatem non tristantur de tali malo præsenti, neq; odiunt, neque fugiunt. Item omnes secundum intellectum iudicant peccatum esse malum, & deformans humanam naturam: attamen secundum voluntatem non omnes odiunt peccatum, neq; fugiunt. Est ergo voluntas potentia non merè passiua naturaliter patiens ab obiecto, ita vt non possit non pati ab eo quemadmodũ est appetitus sensitiuus: sed libera est, & actus sui in seipsa liberè effectiua, ad propositionem tamen obiecti. Intellectus enim & rationis est voluntati obiectum proponere, vtpote sub ratione boni aut mali: & voluntas non trahitur ad obiecti prosequutionem, neque vlla necessitate in ea fit affectio secundum rationem obiecti, sed libertate sua se mouet cùm voluerit, secundum affectionem tali obiecto conuenientem: ita vt etiam cùm mouetur, liberè possit non moueri. Vt cùm intellectus virtutem vt bonam & conuenientem humanæ nobilitati proponit, voluntas non trahitur naturaliter ad eius amorem & eius prosequutionem, sed liberè se mouet. Nam obiecto eodem similiter oblato, & nullo existente alio impedimento, potest nunc moueri ad amorem virtutis, aliâs non moueri: potest nunc prosequi, aliâs non prosequi.

De libertate voluntatis super affectiones proprias & passiones appetitur sensitiui. CAP. XIII.

EX prædictis videtur manifesta libertas ipsius appetitus intellectiui, quo ad proprios actus, & affectiones. Vnde etiã fit vt propriè nominentur voluntatis actus vel operationes, nequaquã autem passiones, tametsi vt in appetitu sensitiuo, passiones verius quàm actus vel operationes appellentur: videlicet quod in appetitu sensitiuo fiant ab obiecto potius quàm efficiantur ab ipso appetitu: in intellectiuo autẽ contrariò, nõ ob obiecto in ipsum imprimãtur, sed ab ipsiusmet libertate efficiãtur. Nõ solũ tamẽ hanc libertatẽ habet voluntas super actus proprios, verũ etiam super passiones, quæ sunt in appetitu sensitiuo, magnũ habet dominiũ, & magnã libertatẽ. Quia enim appetitus sensitiuus, secundũ naturã subiectus est voluntati vt inferior superiori: & quia voluntas potẽtia libera est, hinc fit, vt nõ solum imperiũ & libertatem habeat supra proprios suos actus, verùm etiã supra passiones appetitus sensitiui. Imò verò ex Dei ordinatione, hoc ipso quod voluntatẽ liberã homini dedit, inferiorem appetitũ nõ liberum voluit huic superiori libero esse subiectum, voluitq; huius passiones naturales & nõ liberas ab huius libertate regi & moderari. Vnde ex ore domini ad Cain exardescentem mala iracundia (propterea quod non quæ ipsius mala munera, igne cœli absumpta essent, vt bona sacrificia fratris) ita dictum legimus, Subter te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius. Quasi dicat, Tu quidẽ nunc subita exardescis iracundia, quasi grandi malo tibi illato ex eo quod tibi frater prælatus est signo diuino. Attamen scito, inordinatũ hũc iracũdiæ furorẽ qui in tuo sensitiuo appetitu exoritur, debere te comprimere & moderari, per superiorẽ quæ in te est liberã voluntatem, ne propter hunc iræ furorem, impium aliquid operę committas quod in proximo futurum est, si insurgentem appetitũ primum nõ cõprimas. Si autem verùm est quod ait dominus, sub homine esse ipsius appetitum, & ipsum dominari debere suo appetitui, manifestè consequitur supra hũc appetitum debere poni aliam aliquã potentiam superiorẽ cui subdatur, & cuius imperio atq; dominio subiiciatur. Quod autẽ dominatur alteri, & sub se habet subiectũ

Voluntatis libertas.

Genes.4.

Genes.4.

vt poſsit reprimere, moderari, ac regere, libertatem habere debet qua id poſsit. Hæc autem potentia superior voluntas eſt & appetitus intellectiuus. Patet ergo ex verbis illis domini, appetitum ſenſitiuum ſubiectum eſſe intellectiuo, item & voluntatẽ habere libertatẽ, & imperiũ, nõ ſolũ ſuper actus proprios, ſed etiã ſuper paſsiones ſenſitiui appetitus. Quomodo enim ſub ipſo eſſet appetitus ſenſitiuus, & quomodo ipſe huius dominaretur, ſi ſuper ſuos tantũ proprios actus diceretur habere libertatem? Quomodo enim regẽ dicemus imperare populo, ſi ipſum fateamur ſolũ habere libertatẽ in propriis rebus agẽdi quod voluerit, & nõ etiã in negotiis populi? Sed & ſi ea quæ antecedũt prædicta domini verba, diligẽtius conſiderauerimus inueniemus libertatẽ volũtatis cauſam eſſe, ob quã il li ſubiicitur ſenſitiuus appetitus. Sic enim dominus præmittit, Quare iratus es, & quare cõcidit facies tua? Nónne ſi bene egeris, recipies: ſin autẽ malè, ſtatim in foribus peccatũ tuũ aderit? Ac demum ſubiũgit quòd iã diximus: Sed ſub te erit appetitus, tuus & tu dominaberis illius. Vbi dum propriæ actionis libertatem præmittit, mox ſubiungens ſeruitutẽ & ſubiectionẽ appetitus, indicat appetitum homini ſubiectum eſſe ratione eius quod eſt in eo liberum, & à quo ſuam habet libertatem. Et hæc eſt ſola potentia voluntatis. Per voluntatẽ enim homo habet libertatẽ. Eſt ergo volũtas in homine, quæ ex diuina ordinatione habet libertatem & imperiũ ſuper appetitũ ſenſitiuũ.

Gene. 4.

De dominio voluntatis ſupra appetitum ſenſitiuum.

CAP. XIIII.

Duplex dominium.

AD cognoſcendũ autẽ quomodo volũtas dominatur ſuper appetitũ ſenſitiuũ, notandũ eſt (iuxta Ariſtotelis diſtinctionẽ) duplex eſſe dominiũ: alterũ quo dominus dominatur in ſeruũ, ita vt nihil poſsit facere à ſeipſo ſeruus, niſi quod dominus imperauerit, cuiuſmodi dominiũ Grçca appellatione vocat deſpóticũ, quod nos Latinè dicere poſſumus herile, id eſt, quo herus dominatur ſeruo. Siquidem deſpotes, herus, vel dominus interpretatur. Alterũ eſt dominiũ liberũ, quo rex dominatur ſuis ſubditis liberis: qui licet ſubiecti ſint ſuo domino, non ſic tamẽ (quẽadmodũ priores) vt nõ poſsint niſi quæ ille iubet facere, ſed ita vt pareant quidẽ illi in iis quæ imperauerit, poſsint

nihilominus etiã illo nõ requisito agere quæ sibi videntur cõmoda. Manifestũ est autẽ, appetitũ sensitiuũ pro hoc statu potius posteriori hoc modo quã priori, esse voluntati subiectũ. Non enim sic ei subiicitur, vt nihil possit nisi quod ille iusserit. Nam potest per se absq; volũtatis imperio sensitiuus appetitus, mouere ipsum hominẽ ad obiectũ, ad quod fuerit pertractus, etiã nõ requisita volũtate, neq; accepto à volũtate imperio. Quanquam enim in homine appetitus sensitiuus subiectus est voluntati, non tamẽ ob hoc est ignobilior neq; impotẽtior in homine quã sit in animali bruto, vbi alium nõ habet superiorẽ. Vnde sicut in bruto appetitus motus ab obiecto, per se sufficiẽs est animal mouere ad obiectum à quo ipse prior mouetur prosequendũ vel fugiẽdũ, ita potest & in homine moueri per semetipsum. Secundo autẽ modo subiectus est volũtati, & voluntas ei dominatur, quoniã videlicet vbi voluntas iusserit, potest appetitũ inferiorẽ cõpescere, eiusq; passiones mitigare, vel cõprimere, vel prorsus supprimere, potestq; eũ cohibere, ne animal moueat ad obiectum à quo ipse mouetur. Ad eandem rem tertio libro de anima adducit Aristoteles cõparationẽ sphæræ superioris & inferioris, quarũ superior mouet inferiorẽ suo raptu, eã secũ circũgyrando: inferior nihilominus proprio motu contramouetur. Sic enim volũtas (vt sphæra superior) suæ iussionis imperio sibi parere facit appetitũ sensitiuum, & vi quadã cogit suũ sequi imperiũ. Attamen habet etiã sensitiuus appetitus potestatem motu proprio mouendi, quam non accepit à potentia superiori. Quod si quis huius rei requirat experientiam, mirabor ego an lapis sit absq; sensu qui id requisierit. Quis enim non experitur in sese per singulos dies, imo per singulas horas (ah quid horas dico? potius per singula momenta dicere debueram) multis se inordinatis passionibus & motibus mirum in modum molestari, quæ absque volũtatis imperio ex parte inferiori à sensitiuo appetitu exoriuntur? Quis non statim visa re pulchra percipit intra se amorem rei illius, & quandam prosequutionem antequã voluntas adsit, quæ compescat sensualem passionem? Quis non circa res sensibiles sentit frequentissimè sese brutorum more statim affici, subitis passionibus in sensitiuo appetitu nascentibus, con-

Comparatio Aristotelis.

cupiſcentiæ,proſequutionis, deſiderij,odij,fugæ,timoris, ſpei,audaciæ,iræ,& ſimilium ante omne voluntatis imperium? Hanc ergo non perfectam ſubiectionem ſenſitiui appetitus ad volutatem,euidentiſsimè ſic in nobis probat experientia.

Quomodo ſenſitiuus appetitus voluntati contrariatur.

CAP. XV.

NEq; verò hanc ſolã habet facultatẽ appetitus ſenſitiuus,vt poſsit abſq; voluntatis imperio moueri à ſuo obiecto, ac deinde ipſum animal etiã mouere: ſed(quod magis dolendũ atq; deflendũ eſt)ſecundũ eã cõditionem in qua nũc eſt,plerũq; etiã ad ea quæ volũtati ſunt cõtraria,inclinat & mouet. Appetitus nãq; intellectiuus ſecundum ſuam naturam ea amat ac proſequitur,& de illis gaudet,quæ ſecundũ intellectum atq; rationẽ bona ſunt:ea verò quæ ratio mala indicat,odit,ac fugit,& de illis triſtatur. De huiuſmodi etiã bonis ſperat,mala cõtraria timet, & aduerſum mala huiuſmodi iraſcitur. Appetitus autem ſenſitiuus amat & proſequitur ea quæ ſenſus bona iudicat,& de his gaudet:ea verò quę ſenſus diſcõueniẽtia iudicat,odit ac fugit,& de his triſtatur. Atqui nõ eadem ſunt quę ſenſus bona ęſtimat,& quę ratio vel intellectus;itẽ quę ſenſus mala,& quæ intellectus. Aeſtimatio nãq; ſenſus illa iudicat bona,quæ carni ſunt grata,bona videlicet corporalia, & tẽporalia,delitias,diuitias,amplã ſupellectilẽ, põpas magnificas,& glorioſos titulos,amplũ famulitium, abundãtiã ciborũ,ferculorũ,potuũ,muſicorũ inſtrumẽtorũ cõcentũ, & cætera huiuſmodi, quæcũq; ſenſui carnis ſunt grata,& quæcũq; ſenſum oblectã:& hæc omnia inordinatè & ſecũdum exceſſum cõſiderata,ſenſus ęſtimationi bona vidẽtur,& ſic ea ſenſualis appetitus proſequitur. Ratio verò ſiue intellectus vera bona iudicat illa,quæ incorruptibilia ſunt atq; æterna, & ea quibus ad æternitatẽ pertingitur,cuiuſmodi ſunt bona cœleſtia,itẽ virtutes, & virtutũ opera,virtutũ etiã occaſiones,& quicquid nouit ad vera atq; æterna bona cõſequẽda idoneũ. Quæ autẽ ſenſus vt ſibi grata & conuenientia iudicat,ſecundũ eũ vſum.nẽpe ſuperfluũ & exceſsiuũ,nequaquã intellectus vt vere bona iudicat,ſed potius vt mala & noxia ad ea bona conſequenda quæ ipſe verè bona iudicat. Non enim hæc

Contrarietas appetitus ſenſitiui & intellectiui.

hæc temporalia iudicat vtilia, nisi quatenus ad vera spiritualia & æterna bona conducunt, quod est secundum vsum moderatũ & sufficientem. Propter quod, appetitus sensitiuus contrarius est voluntati, nõ simpliciter in hoc, quòd ipse temporalia & corporalia appetat, voluntas autẽ supernaturalia & æterna: sed quia ille corporalia secũdum excessum & inordinationem appetit, ista vera non nisi secundum debitam moderationem: nec ea quidẽ per se, sed vt ad aliud cõducentia. Atq; hoc est quod sanctus Apostolus ait, carnẽ concupiscere aduersus spiritũ, & spiritum aduersus carnem, & adinuicem hæc sibi aduersari, vt non quæcunq; velint homines faciãt. Carnẽ nanq; intelligit partem infimã appetitus sensitiui, & spiritum appellat superiorẽ partem in anima hominis, ratione voluntatis: significans videlicet, appetitum sensitiuũ & intellectiuum adinuicẽ pugnare, vt caro, id est, carnis appetitus, cõcupiscat cõtraria appetitui intellectiuo. Hinc & in alio loco multa verborũ replicatione cõqueritur, non habitare in carne sua bonũ, sed malũ sibi adiacere, ita vt legem Dei facere volẽs, & secundũ spiritum quæ verè bona sunt diligere, inueniat in carne sua aliam legẽ, legi mentis repugnantem, seq; captiuantẽ in lege peccati, & alia huiusmodi multa dicit, quæ non nisi sensualitatis peruersitatẽ indicant voluntati repugnantis: quæ illi vsque adeo est molesta repugnando, vt in vocem tandem exclamationis miserabiliter eiulans terminet querimoniã, dicẽs: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? *Galat. 5.* *Rom. 7.* *Ibidem.*

Vnde procedat rebellio appetitus sensitiui contra voluntatem.

CAP. XVI.

SCiendum tamen est, ꝙ appetitus sensitiuus licet ex sua natura appetat bonũ corporis vt corporis, nõ tamẽ ex sua natura habet sic appetere bona corporis extra modũ & ordinẽ, etiã cõtra rationis dictamen, & suprà quàm ratio dictet, quomodo nũc manifestissimè experimur in nobisipsis. Verũ id ex corruptione prouenit humanæ naturæ, quã sacræ scripturæ autoritas, & sanctorũ patrũ testimonia nobis astruũt, ex primi peccati inobediẽtia euenisse. Nã (vt Sapiẽs attestatur) fecerat Deus hominẽ rectũ ab initio, & absq; vlla cõtentione: princeps pacis, osor dissensiõis, duos hos appetit⁹ in hoĩe sine vlla cõtrarietate cõ iunxe *Eccles. 7.*

iunxerat, sicq; appetitum inferiorem subiecerat superiori, vt nihil posset cõtra eius imperiũ & cõtra regulę ipsius directionem (id est contra dictamen rationis) appetere, vt non posset amare aut prosequi cibũ, vel potũ, vel aliud quodcunq; sensui gratũ, contra voluntatis imperiũ, neq; cõtra rectæ rationis dictamẽ. Nã ante primi peccati inobedientiã, nunquã appetitus sensitiuus appetisset cibum, nisi quantũ & quomodo & quãdo corpori fuisset bonum pro sua sustentatione, & sicut voluntas voluisset appeti, ipsaq; rationis regula dictasset appetendũ, neq; vnquã fuisset imperiũ voluntatis egressus appetitus inferior, neque limites excessisset rationis. Mox enim vt volũtas iussisset cessare inferiorẽ appetitum à sui obiecti prosequutione, dicto statim fuisset obediens, nec progressus fuisset vlterius. Atq; ita dulcissima omnino fuit ab initio duorũ horum appetituũ harmonia, & iucũdissima concordia, inferiore in nullo superioris prætergrediẽte imperiũ, eratq; tũ ab homine in eo statu procul omne dissidiũ. Et perdurabat quidẽ hæc suauissima pacis cõcordia, donec diuinæ voluntati paruit voluntas humana, & donec præcepti diuini regulam voluntas hominis non fuit trãsgressa. At verò posteaquã suam volũtatẽ homo per inobedientiam subduxit, imo verius suffuratus est diuinæ voluntati, eiq; cœpit per suã voluntatẽ velle cõtrariari, diuiniq; præcepti regulã trãsgredi (heu sortẽ nostrã miserandam) iusto Dei iudicio, harmonia illa & pax suauissima in homine dissoluta est, ex tũc sunt in homine cõfusa atq; perturbata omnia: ita vt obedientiã iam negare inciperet appetitus inferior superiori (cui vsq; tunc optimè fuerat subiectus) mox vt hic superiori voluntati diuinę multò magis debitam denegasset obedientiã. Qui enim superiori suo iustæ negat subiectionis obedientiã, hunc non potest iustior vltio subsequi, quàm vt sui quoque subditi patiatur rebellionem. Et qui initũ cum superiori domino fœdus violat, dignus est cui nec alij fidẽ seruent. Ita ergo per primi peccati inobedientiã, dum se volũtas humana à diuina seiunxit, atq; separauit, eligẽs & appetens, quod illa nolebat, factum est, vt mox in carne inferior appetitus similẽ nobis ludũ ludere inchoaret, inciperetq; statim appetere superiori appetitui cõtraria, vt ille iã amauerat quod diuinæ

Vnde profecta carnis rebellio.

uinæ omniũ supremæ volũtati repugnabat. Atq; hoc malum in posteros omnes propagatũ, ex vno homine, nemo non sentit grauissimè in se desæuire, nisi quẽ fortè Deus speciali dignationis priuilegio ad pristinũ illum innocentiæ dulcissimũ statum reduxerit, per gratiæ suæ superabundantis præuentionẽ restituens, quod per primi parẽtis inobedientiã semel perditũ amplius natura non potest restituere. Id quod iuxta consonã catholicorũ doctorum sententiã, de beatissima Dei genitrice virgine Maria est confitendũ: in qua nõ est verisimile fuisse vnquã inordinatũ aliquẽ in appetitu sensitiuo motũ, qui in vllo voluntatis repugnasset imperio, aut à rectæ rationis regula dissonasset. Nã de benedicto filio eius domino nostro Iesu Christo, hac in re (vbi de inordinatione loquimur) opus non est verba facere, quem vt verum Deum ordinatissimum omniũ ordinatorẽ, firmissimè credimus nulla prorsus inordinatione posse, vel potuisse coinquinari. Patet ergo, quomodo sensitiuus appetitus non secundũ primariam suæ naturæ conditionẽ id habet, vt contra voluntatem cõcupiscat, sed secundũ corruptionem illã quæ in humanã naturam ex primi peccati inobediẽtia processit, & hanc contrarietatẽ quæ in homine cernitur, non debere Deo creatori imputari (nõ est enim Deus dissensionis, sed pacis, vt sanctus ait Apostol.) sed homini præuaricatori, qui seipsum à Deo voluntarie separãdo, sui inferioris appetitus perdidit perfectũ dominiũ. Hic autem appetitus inferior, secundũ hãc corruptionẽ, appropriato vocabulo sensualitas solet nominari. Nam quoties sensualitatẽ nominamus, inordinationẽ istã in tali nominatione intelligimus. Nominatio autẽ appetitus sensitiui corruptionẽ nõ includit, sed ipsam tantũ potentiam inferiorẽ appetendi.

Virgo Maria à carnis rebelliõe immunis.

Quanta miseria homini oriatur ex rebellione appetitus sensitiui contra voluntatem. CAP. XVII.

EX hac autẽ humani generis corruptione ex illius pulcherrimæ harmoniæ miserabili dissolutione multiplex in hominibus procedit incommodũ. Inter quæ illud non minimũ est, ꝙ homo ad omne bonũ admodũ est difficilis ac tardus, & quòd nõ nisi cũ difficultate multa operatur bonũ: ad malũ verò promptus est & facilis, ipsumq́; sine multa difficultate operatur: quemadmodũ in Genesi

scribi

Genes. 8. scribitur, sensum & cogitationem humani cordis prona esse ad malum ab adolescẽtia sua. Ex eo enim, quòd sensualitas semper transire quærit rationis limites (quæ est regula voluntatis) semper homo in se habere cognoscitur, quod virtuti studentibus reluctetur. Nã virtus & bonũ intra limites rectæ rationis consistit, quos sensualitas exire semper appetit, sicq; virtuti studentibus sua importunitate facessit negotiũ, & non modicã ingerit difficultatẽ, suis passionibus cõtinuò pulsans, & velut impetũ faciens in voluntatẽ ad meliora conantem. Atq; hinc est, ꝙ *Arist. 2. lib. Ethicorum.* Arist. in libris Ethicorum asserit, virtutẽ (sicut & artem) versari circa difficile. Profectò enim difficile nõ foret homini operari bonũ, si non hanc in se haberet corruptã sensualitatẽ, sic semper ad mala sòlicitantẽ, & bono semper repugnantẽ. Impossibile est autẽ non fieri difficultatẽ in rẽ quãtumuis facili, vbi sit qui retrahat, & qui impediat. Quemadmodũ in se quidẽ est facilimũ in altum de terra hũc eleuare baculũ. Si tamẽ sit qui toto põdere calcet super eius extremũ, at si sit qui mihi sursum trahere volenti quomodocũq; contranitatur, difficultas mihi erit in eleuãdo: non quidem ex re ipsa, sed ex parte retrahentis atq; contranitẽtis. Atq; ita sanè, virtus non circa ipsum quod in se est difficile versatur, neq; per se difficile est volũtati appetere & mouere ad bonũ: sed propter hãc sensualitatem, retrahẽtem semper à bono, & ad malum solicitantẽ, *Luc.* 13. prouenit difficultas. Neq; aliud quàm sensualitatẽ istam rebellem respicit Saluator, cùm in Euangelio viam vitæ facit angustam, & angustam portam dicit per quã intratur ad vitam. Videlicet significare volens, plerosq; mortalium sensitiuũ appetitum insequẽtes per vias malas ad mortẽ pergere, paucissimos verò appetitui huic resistentes per vias bonas ad vitã proficisci. Qua in re illud maximè deflendũ est, quòd non solum reluctari in nobis potest sensualitas voluntati, & in bono prosequẽdo ei facere negotium, verumetiã penitus eam possit ad se allicere, imò sibi subiicere, & pertrahere quò ipsa voluerit: sicut pertrahere solet ancillam conductitiam domina quò voluerit. Nam si tantum difficultatem posset inferre voluntati in operando bonum, foret id quidem tolerandum. Nunc verò tantam habet potestatem, vt etiam supra volunta

lunta

luntatem posſit fœdiſsimè conſcendere, eamq; ſibi ſeruiliter ſubiicere. Quod ſanè ſpectaculum tam fœdum eſt, tam ſordidum, tam inamœnum, tam Deo & ſanctis Angelis, atq; ſpirituali animæ abominandum, vt verbis explicare non queat: tolerabiliuſq; foret totam mundi machinam perturbari, ſurſum ac deorſum commixtis omnibus infimis ad ſuprema, & ſupremis ad infima commutatis, quàm ita inferiorem illum appetitum ſuperiori tanto nobiliori dominari. Narrat apud Eſdrã ſecundus ille nobilium adoleſcentum, qui de mulierum fortitudine diſſerebat, rem fœdiſsimam, de muliere meretricula, concubina magnifici regis: quæ ſedens ad regis dexteram, auferebat diadema regni eius, imponenſq; ſibi, palmis Regem cedebat cum ſiniſtra manu: cùm ille ſuper hæc omnia aperto ore intueretur meretriculam & arrideret ridenti, indignanti verò blandiretur donec reconciliaretur in gratia. Atq; hoc tam fœdum ſpectaculum referens ille adoleſcens purpuratorum omnium præ narrationis nouitate in ſe conuertit oculos, & principum animos commouit in vehementem admirationem. At verò iis qui inter nos habent oculos, qui fœditatem internam valent conſpicere, multò fœdius, multò ſordidius, longè magis execrabile videbitur, ſenſualitatem viliſsimam & ſordidam de terra prodeuntem, & ſemper in luto volutari quærentem dominari voluntati de cœlo progenita, ac de clariſsimo Diuino ſtemmate prognatæ nobiliſsimæ vtiq; ac liberrimæ imperatrici, & regni diadema (quod huic donauit altiſsimus) ab ea auferre, ſibiq; imponere. O' viliſsimam meretriculam, ô ſcortum putidiſsimum, prauam ſenſualitatem, quæ tam multorum hominum voluntates tibi viliſsimè ſubiicit, quæ hominum voluntates facis quæ bona ſunt relinquere, & tuis peſsimis deſideriis acquieſcere.

Nota.
3. Eſdr.

Quod voluntas ob ſuam libertatem non poſsit cogi ab appetitu ſenſitiuo. CAP. XVIII.

HOc tamen ſciendum eſt, quod nulla voluntas à ſenſualitate ſuperatur mere violenter, ſed tantum ſua permiſsione & libertate. Propter quod, nequaquam voluntas excuſatur à grauiſsimo ſcelere. Deumque in infini

infinitum offendit, cum se ita permittit à vilissimo scorto superari. Quanquã enim sensualitas rupto fœdere potest suis passionibus facere negociũ & molestiã exhibere voluntati rationis rectæ regulã insequi cupienti, si tamẽ voluntas obsistere voluerit, & nisi vltro consenserit solicitanti. nisi cedat insultanti sensualitati, impossibile erit ipsam ab hac superari: ita vt impossibile sit volũtatẽ subiici violẽter à sensualitate, neq; possit vnquã ab ea expugnari quantũuis oppugnetur, nisi ipsa se dedat in manus meretriculæ. Quapropter omni excusatione caret voluntas quantũuis grauibus impulsibus passionũ solicitata, si sceptrum & diadema regni à Deo optimo sibi datũ permiserit à se tolli, & in manus meretriculæ fiuerit deuenire. Non enim potest à voluntate tolli sceptrũ, nisi ipsa dederit, & verius ipsa se subiicit sensualitati, quã à sensualitate subiiciatur. Qui enim omnẽ oppugnãtis apparatum & insultũ sua virtute potest repellere, hic si se superari ab hoste permittat, manifestum est quod seipsum dederit in manu victoris. Atq; ita cũ volũtas in homine possit sua libertate depellere omnes passionum impulsus, quibus ab appetitu sensitiuo potest impugnari, siue blandiendo, siue quancũq; molestiã exhibendo, manifestum est, non posse ipsam manu violẽta expugnari, sed à semetipsa sponte dedi in manus expugnantis. Atq; hinc estimet homo, quam grauiter illa à iusto iudice rege regũ & domino dominãtiũ puniẽda sit voluntas, quæ ita præter necessitatẽ, absq; omni periculo cõmissum sibi regnũ & imperiũ, ad modicã oppugnationẽ vel molestiã resignet & tradit alteri inferiori, cui Deus nequaquã regnũ vult esse in homine: id est infimæ & corruptæ sensualitati quã ipse voluit omnimodis esse subiectã. Proinde omni diligẽtia quisq; debet sibi attẽdere, ne ipsam in naturalẽ dominationẽ, ministræ super dominã, seruæ super liberã, ancillę super heram, muliercula super virũ, in semetipso admittat. Attendat volũtas nobilitatẽ suæ originis, quoniã de excelso cœlo est, nõ de terra progenita & quãtũuis importunã se exhibuerit cõiũcta eadẽ in carne meretricula quãtumlibet sibi facessat negotiũ, caueat tamen ne vnquam tam vilissimo scorto ipsa tẽ nobilis Dei propago se subiiciat: maxime cum nulla sit illi necessitas, atq; hoc certissimo sciat non posse se

Nota diligẽter.

se se

se se nisi volentem ab illa superari, imò verò suo conatu & suæ libertatis virtute illã quantũcunq; repugnantem posse nihilominus quò voluerit pertrahere. Tanta enim est voluntatis humanæ pro hoc etiã statu libertas, vt non posit ab vllis pasionibus appetitus sensitiui pertrahi violenter ab eo quòd ipsa elegit, ipsa vero posit sensualitatẽ violenter pertrahere quo voluerit, quantumlibet reclamet, quantumlibet recalcitret ac reluctetur. Et licet volũtas hominis impedire nõ posit quin à sensualitate oppugnetur, quin illa recalcitret, remurmuret, repugnet, quia prauæ in illa pasiones exurgant, à quibus magnam difficultatẽ ipsa patiatur, & multã sustineat perpetuámq; molestiã, potest tamen si diligenter aduigilauerit & viriliter se gesserit, omnes illius pasiones edomare atq; cõpescere, ita omnem difficultatem euincere, vt non posit vnquam expugnari, neque in subiectionem venire oppugnantis, vt manifestum sit, quoties voluntatem deuinci contigerit, non ex impotentia esse, sed ex socordia atque segnitie: quandoquidem viriliter decertando, omnem potuisset oppugnationem superare.

Quatenus paßiones sensitiui appetitus in homine dentur vitio. CAP. XIX.

ET quoniã impedire nõ potest nec prohibere voluntas pro statu huius miseræ dissensionis, quin sensualitas suis motibus & pasionibus insurgat, vt autẽ nõ dominetur & non preualeat omnino, potest sua vigilantia prohibere: hinc est quòd ad culpã à iusto iudice imputatur voluntati, & districta ab ea requiritur vltio, si se ab illa permittat superari, & sub pedes cõculcari. Non aũt imputatur ei, quòd pasionũ in sensualitate exorientiũ patiatur insultus, nisi quantũ ipsa per negligentiam illas permittit exurgere & inualescere. Quæ verò suæ rebellionis impetu sensualis affectus voluntatẽ præueniendo agit, pro his culpa nõ ascribitur voluntati. Non enim exigitur ab ea quod supra facultatem ipsius est, & quod prohibere ipsa haudquaquã potest, quomodo ergo ei iustè imputabitur? Quapropter nõ illi tantũ laudãdi sunt, neq; boni viri censendi, qui nullis pasionibus molestantur, in quibus nullæ sensualitatis malæ affectiões exurgũt (hoc enim vix paucissimis datur, & nõ nisi singulari cõtingit Dei beneficio:

Caput istud pariter & proxime sub sequens dili genter expende.

& vix interdum post multos labores, post luctam annorũ multorũ à Deo hoc obtinetur) sed ille laudandus est, qui mox vbi persenserit in se malas oriri pasiones, occurrit ex aduerso, per imperium voluntatis, vt eas antequã crescant, succidat, & antequam inualescant, supprimat. Quẽadmodum non ille solum agricola laudandus est, in cuius agro nullum crescit lolium, nulla vnquam exurgunt zizania: sed qui diligẽter prospicit, ne ita exurgant zizania vt triticum supprimant, quiq; mox vt enasci viderit, diligenti solicitudine euellit ac succidit, antequam in altum exurgant. Neque ille tantum equi sessor laudatur, cuius equus non reluctatur, nõ calcitrat, non in altum proiicit posteriora, non exercet vllam petulantiam: sed qui petulantem atque saltantem equum ita nouit fræno gubernare, calcaribúsque comprimere, vt nõ ipse pessundetur, & equum cogat eam quam ipse voluerit viam, quantumuis reluctantem incedere.

Per similitudinem petulantis equi, ostenditur quomodo debeat appetitus sensitiuus subiugari voluntati. CAP. XX.

QVam similitudinẽ equi petulantis & sessoris eius si diligẽtius cõsiderauerimus, inueniemus, quomodo voluntas in domanda sensualitate sese habere debeat, vt non solum nõ pessundetur, verumetiam ad quæcunq; voluerit, eam cogat sibi subseruire. Videmus autẽ equorum sessores ad equorum petulantium gubernationẽ duplicibus vti adminiculis: videlicet frænorũ gubernaculis, & stimulis calcarium: quibus equũ quantũcunq; petulantem diligens sessor, & equitandi gnarus sub se retinet, & quocunque voluerit, potest agitare. Ita ergo & sensitiuus appetitus frænis eget & calcaribus, quibus cõstringatur, vt sub obedientia debita permaneat. Sunt autem fræni isti habitus boni & bonę assuefactiones: quibus illũ volũtas quodammodo induit, dum frequenter illius pasiones frangendo, & secundũ rationẽ moderando, ita quandam assuefactionem bonam in eo generat, per quam facilius ipsum regat ac sub se teneat. habitus enim morales, id est, bonæ assuefactiones per multũ laborem pasionibus malis resistẽdo, eásq; moderando in appetitũ sensitiuũ introductę, hoc ei sunt, quod fræna equis. Quemadmodum enim fræna equis affixá & firmiter copulata, sessori dant

Fræno indiget appetitus sensitiuus.

quo

quo se teneat,& quò equū subiectū moderetur:ita habitus illi atq; assuefactiones in appetitu sensitiuo ex multis actibus relictę,sunt aliquid ei inexistens,quo potest teneri & moderari. Generantur autē huiusmodi habitus vel assuefactiones in appetitu sensitiuo,ex cōtinuo exercitio. Cùm enim frequenter volūtas suo imperio resistit passionibus sensualitatis,& eas cohibet intra limites rectæ rationis,facitq; nō rē aliter appetere quàm oportet,ex hoc relinquuntur in ea habitus quidā & quędam assuefactiones,& quantò amplius & frequentius id factū fuerit,tanto firmiores habitus & maiora frena iniiciuntur in appetitum. Atq; hinc fit,vt rebellio ista appetitus sensitiui ad voluntatem in studiosis & diligentibus hominibus continuo mitigetur,fiátq; in dies mitior ille bestialis appetitus,& facilius se gubernari permittat. Fit etiā,vt illis qui primum à vitiis ad virtutes se conuertunt, difficilimum sit continere appetitū,ne currat in pristina obiecta. Sunt enim hi sessoribus imperitis similes,equo indomito absq; frænis insidentibus. Vbi verò paulatim assueuerint,fit eis studium virtutum multo facilius. Calcariū autem stimuli quibus equi fiunt subiecti,afflictiones sunt & pœnalitates,quibus affectus sensitiuus afficitur à viris spiritualibus,quo facilius illum sibi subiectum reddant,& minus rebellantem,faciliúsque dicto faciant audientem. Huiusmodi sunt ieiunia,vigiliæ,lacrymæ,labores manuum nuditas,frigus,fames,sitis,egestas,vilitas,cōtemptus,& huiusmodi:quibus omnibus velut quibusdam stimulis calcarium pungitur affectus sensitiuus,afficitúrq; dolore & affligitur,vt minus sit voluntati bona molienti molestus, & facilius sequatur quocunq; illa duxerit. Atq; hæc ratio est,quare sancti viri quibus omnis cura est tota volūtate domino suo deseruire,sedulo huiusmodi afflictionibus insistant,ieiunantes,vigilantes,laborantes manibus,verberibus seipsos afficientes,siti & algore seipsos torquentes,atq; ita de aliis huiusmodi afflictiōib⁹. Hinc illa Pauli Apostoli vox est:Castigo corpus meum,& in seruitutem redigo,ne fortè cum aliis prędicauero,ipse reprobus efficiar. Et alibi in infirmitatibus gloriatur,in ieiuniis,plagis,fame, siti, nuditate, frigore, & huiusmodi : asserens quòd virtus in infirmitate perficitur,& quòd tunc fortior

Calcaribus indiget sensitiuus appetitus.

1. Cor. 9.

2. Cor. 11.

sit, cùm infirmatur. Videlicet hęc omnia ad effectus sensitiui edomationẽ ille referebat, nõ audens super indomitũ equum absq; calcaribus insidere. Et quanto quisq; magis lasciuientem & magis rebellem hunc subiectũ equũ persentit, tanto magis illum stimulis huiusmodi pungere debet atq; vrgere, nec cessare, donec præ dolore subsilientẽ & clamitantem cogat cessare à petulantia. Atq; ob hoc, in principio conuersionis (cùm maximè ferocire videtur appetitus contradictionem à voluntate pręter cõsuetudinem patiẽs) illis maximè exercitiis corporis afflictiuis insistendũ est, iis qui facilè volunt ac breuem reportare victoriæ triumphũ. Postea verò quàm subiici cœperit, iam vtcũq; didicit pristinis stimulis humiliatus minus lasciuire, mitius quoq; tractari potest & stimulis calcarium prędictorum minus vrgeri, sic tamẽ, vt nõ nimia remissione rursum redeat ad lasciuiam. Nulla enim re melius quàm afflictione contumax seruorũ genus in subiectionem redigitur, & in subiectione retinetur: quemadmodum Agar ancillam præ lasciuia dominam suam spernentẽ, prudens Sara dura afflictione sibi subiicere curauit: quod consiliũ à Deo non est improbatum, vt fugientem eam etiam angelus domini reduxerit, & consiliũ Saræ probarit, dicens: Reuertere ad dominam tuam, & humiliare sub manu illius. Quomodo verò habitibus moralibus appetitus frænetur, & an in ipso tales sint habitus, & quot sint, & qui, aliaq; huiusmodi particularia, ad præsentem tractatũ non pertinent. Ad moralem nanque doctrinam, atque ad Theologorum determinationem spectant. Nobis sufficiat duos istos appetitus secundum naturalem considerationem distinxisse, & quemadmodum se adinuicem habeant indicasse. Nunc verò ad considerandum ipsam in se voluntatem pergamus, & quæ per illam homini prouenant eximia contemplemur.

Gene. 11.

De libertate voluntatis in omnibus operationibus. CAP. XXI.

Voluntati cetere vires subijciũtur.

A Voluntate habet homo hoc sibi peculiare, vt solus omniũ suorũ actuũ sit dominus, hoc est, vt quęcunq; homo operatur, liberè operetur, posśitq; pro sua libertate quod operatur, nõ operari. Subiecit enim Deus voluntati omnes alias vires quę sunt siue in corpore, siue in anima, ita vt ad voluntatis imperiũ omnes posśint moueri,

poss

posſitq; eis voluntas imperare ſui actus exequutionē,& ipſę ei obedient. Loquimur autē nō ſimpliciter de omnibus operationibus,neq; de omnibus viribus quæ ſunt in homine,ſed de viribus animalibus, & de operationibus animalibus,quę videlicet homini,ſecundum quod eſt animal,cōueniunt. Nam potentiæ vegetatiuæ nō ſubiiciuntur imperio voluntatis. Non enim ad imperiū voluntatis nutritur homo,vel augetur. Alioqui non verū eſſet quod ait Saluator,non poſſe nos ad ſtaturam noſtram adiicere cubitum vnū. Si enim augmentatiua potentia eſſet ſubiecta hominis volūtati,indubiè plurimi ſtatura puſilli(qui ob hoc contemnuntur ab hominibus)etiam vltrà cubitū ſibi adiicerent. Illæ autē vires omnes quæ homini cōueniunt,vt animal eſt,ſubiacent voluntatis imperio:nō ita vt abſq; voluntatis imperio non poſsint moueri,ſed quia ad imperium voluntatis ſic nata ſunt moueri. Viſus enim naturaliter ab obiecto mouetur,cùm fuerit præſentatū: ſed volūtas ipſi poteſt imperare,vt ad hoc vel illud vidēdum ſe conuertat,& poteſt auribus præcipere,vt ad ſonū illum attendant,quāquam oblatum ſonum abſq; omni voluntatis imperio poſsint audire. Ita potentiæ motiuæ imperat volūtas,vt corpus moueat huc aut illuc, quò ſcilicet voluerit. Sed & intellectus à voluntate moueri natus eſt. Poteſt enim imperare intellectui,vt ad hoc aut illud intelligibile contemplandum ſe conuertat. Et omnes hæ potentię ſecundum quod voluntati ſunt ſubiectæ,aliquo modo per participationem liberæ dicuntur,eò quòd à voluntate liberè moueantur. Sola tamen voluntas per ſeipſam libera eſt,& veram habet libertatē. Omnes enim aliæ tametſi à voluntate liberè poſsint moueri:propoſito nihilominus obiecto naturaliter ab illo mouentur,quemadmodum de ſenſitiuis potentiis ſuprà declarauimus,& de appetitu ſenſitiuo. Voluntas verò omnino libera eſt, quia propoſito ſibi bono & appetibili,nulla cogitur neceſsitate illud amare,ſed poteſt liberè non amare,& non proſequi:& propoſito malo,liberè poteſt non odire & nō fugere. Neque poſsibile eſt,vt quis voluntatem cogat ad aliquid amandum, vel proſequendum,odiendum vel fugiendum,ad gaudendum de aliquo aut triſtandum:atque ita in cęteris actibus voluntatis. Neque ſolum in propriis

Luc.12.

Voluntas liberrima.

actibus ipsius voluntatis id verũ est,sed in omnibus actibus potentiarum sibi subiectarũ. Nemo enim potest cogere voluntatẽ,vt imperet alicui inferiorum viriũ exercitium actus sui:videlicet vt imperet potentiæ motiuæ vllum motum,vt vllum membrum moueat,aut vt per vllam potentiam animalem quicquam fieri debeat. Sed neque ipsa corpora cœlestia,neque omnes quæ sunt in superioribus constellationes,ad aliquid possunt voluntatem liberrimam compellere,quantumuis sint constellationũ vehementes operationes,quamlibet efficax sit virtus astrorum. Quanquàm non est negandum astrorum & constellationum influxus posse agere in corpus,sicque appetitum sensitiuum vt corpori immersum posse immutari ab effectu astrorum impresso in corpus,& inclinari ad aliquid appetendum vel fugiendum secundum qualitatem impresi effectus. Verum vltra appetitum sensitiuũ non potest protendi virtus astrorum. Non enim possunt nisi in corpora vel corporalia suos effectus producere. Voluntas ergo neq; corpus neque corporale aliquid existens,sed potentia superior,nec immersa corpori,nullius est effectus ab astrorum virtute susceptiua. Et licet ferè cõtingat(propter insipientiam)bonam partem hominum astrorum inclinationem etiam secundũ voluntatem sequi,id tamẽ argumentum nullum est,quòd astrorum influxus cogat voluntatem,aut quòd astrorum virtus per se immutet & inclinet voluntatem:sed inde hoc procedit, quia maxima pars hominum,per damnandam socordiã permittunt voluntatem à sensualitate superari:& quia paucisimi sunt,qui non secundũ carnem viuunt,& carnis cõcupiscentiam spiritu contempto insequuntur. Propter quod rectè sapiens ille dixit Ecclesiastes,stultorum esse infinitum numerum. At verò sapiens si quis inuenitur è milibus vnus,hic per volũtatis libertatem,omnem superabit astrorum operationem,omnia sensualis appetitus blandimenta pro nihilo pendet,atq; ex alto despiciet. Vnde illa Ptolemæi vulgo iactata sententia,syllabarum quidem numero modica,sed veritatis pondere grauisima:Sapiens dominabitur astris. Qui enim astris non dominatur,profectò stultus & insipiens,vtpote qui absq; necesitate in perditionem abduci sese permiserit. Nemo

Corpora cœlestia nõ possunt voluntatẽ cogere.

Iacob. 1.

mo ergo cum tentatur dicat, quoniam à Deo tentatur, aut ab aſtrorum influxibus(quæ ſunt creaturæ Dei)ad malum vrgeatur:nõn creaturam Dei bonam, & bonam valde incuſet(ſed ſuam potius ſtultitiam & inſipientiam condemnet. Vnuſquiſque enim(vt ait Iacobus Apoſtolus) tentatur à propria concupiſcentia abſtractus & illectus cuius meretriciis blandimentis dum voluntate conſentit,ipſe ſe propria culpa filium mortis gehennæ conſtituit,ac propria ſponte damnabilem facit. *Ibidem.*

Quòd ratione voluntatis homo mercatur vel demereatur.

CAP. XXII.

EX hac autem libertate quam iam oſtendemus ineſſe hominis voluntati, conſequitur hominē ratione volũtatis poſſe mereri vel demereri,dignumq; fieri præmio bono ſiue malo, iuxta quod per voluntatē bona vel mala facere elegerit. Cæterorum verò animalium nullum mereri poteſt aut demereri,aut retributione bona vel mala dignum fieri. Meritum enim & demeritum, præmium & punitio illic locum habent,vbi eſt actuum liberum dominium,vbi quod fit,liberè fit ita vt poſsit qui facit hoc ipſum,ſi velit,non facere:item vbi quod non fit ſiue omittitur,liberè non fit, liberéque omittitur,vt potuiſſet ſi voluiſſet, non omittere. Vbi verò libertas non eſt, ita vt non poſsit agens non agere quod agit, vel vt non poſsit agere quod non agit, ibi conſtat nullam eſſe meriti vel demeriti,præmij vel retributionis rationem. Propter quod ignis ſi hominem innocentem comburat,nullam meretur punitionem. Quod enim egit, liberè non egit,ſed naturali neceſsitate. Similiter lapis,cùm hominem deſuper cadens interficit. Imo & lupus cùm hominem fame excitatus vorat,vel etiam cùm ſola phātaſia ductus id facit. In his enim omnibus ſicut nulla libertas, ita nullum eſt demeritum. Sic infantuli dum parentes manu cædūt,dū per noctis tēpus moleſti ſunt parētibus & multum illis faciunt laborem,vociferantes & clamantes cõtra illorum voluntatem,in nullo demerentur,neq; punitione ſunt digni, ob defectum libertatis. Necdum enim vſum habent ſuæ libertatis,ſicut necdū habēt vſum rationis. Ita quoq; moriones,qui penitus velut pueri aut bruta abſq; libero vſu ſunt ipſius volūtatis & rectæ rationis.

Meritū, & demeritum præſupponūt libertatem.

Bruta cur secundũ leges puniantur. Et licet secundum ciuiles leges puniri decernantur animalia bruta: vbi homicidium fecerint, nõ hoc arguit, illa punitionem huiusmodi meruisse suo actu. Nam talis punitio potius ad dominorum ipsorum dãnum ad quos attinent spectat, quam ad ipsa animalia bruta. vt fit cum bos interfector hominis securi cæditur, capite rotæ supraposito: videlicet vt discant possessores illorũ diligentius sua iumẽta obseruare. Vel fiũt huiusmodi punitiones ad hominũ cõmonitionẽ, vt magis ab huiusmodi ipsi absterreantur animalia rationalia, cùm & in irrationalibus bestiis talem vident capitalis sententiæ seuerã exerceri vindictam. Interdum etiã in sceleris detestationẽ, veluti cùm is qui cum iumẽto coiit, simul cũ ipso iumẽto exuritur, si possit cõprehẽdi. Cõsequitur ex prædictis, quod non in omnibus suis actibus homo meretur vel demeretur, sed in iis tantũ, quæ voluntariè operatur. Primùm quidẽ in iis actibus quæ propriè sunt ipsius voluntatis, & deinde in omnibus quæcunq; à voluntate imperantur, non autem in illis quæ nec propriè ipsius sunt voluntatis, nec ipsius subsunt imperio. Idq; intelligendum est tam de ipsis actibus, quàm de actuum omissionibus. Potest enim homo mereri, & bono præmio dignus fieri, non solum tale aliquid faciendo quod bonum est fieri, sed etiam omittendo quod bonum est non fieri, & malum est fieri. Sed demereri potest, non solum faciendo quod malum est fieri, sed etiam omittendo quod bonum est fieri, & non malum est non fieri.

Quomodo actus humani, de voluntatis libertate participant. CAP XXIII.

Participatio volũtariæ libertatis. Est etiam circa præsentem locũ aduertendũ, non requiri ad hoc vt in actu aliquo mereatur homo vel demereatur, quod sit actualiter & formaliter imperatus à volũtate, sed sufficit quod volũtas super ipsum habuerit dominium & imperium: ita vt impedire potuisset, si tantũ voluisset. Quod enim voluntate permittẽte fit, volũtariũ est, & vt libertatem voluntatis participãs meritũ vel demeritum facit. Non enim solũ peccat volũtas, dũ ipsamet eligit actũ malũ, sed etiã quando appetitus sensitiuus malam passionẽ excitat: quã voluntas nõ supprimens dũ potest, ita acceptat atq; permittit. Hac enim acceptatione vel permissione, actus ille de voluntatis libertate partici-

pat.

pat. Ex quo patet causa, ob quã in illis actibus homo non mereatur vel demereatur, quos habet à potentiis non subiectis volũtati, videlicet nutritione & augmentatione, itẽ in illis quæ ei vt corpori naturali conueniunt. vt cum subitò cadens homo alium opprimit, vel interficit. Hic enim non aliter homo se habet, quàm truncus, aut lapis, neque vt homo agit. Item in iis quæ homo dormiens per phantasiam agit, ratione ligata. Item in iis quæ homo in furia existens agit, nõ compos mentis, nec suæ voluntatis vtens libertate. Consequitur etiam, non demereri hominem ex solo aspectu rei illicitæ oblatæ, ad quam nõ se per voluntatem cõuertit, neq; in auditu rerũ obscœnarum subitò, cùm non aduertit voluntariè auditũ ad huiusmodi, & ita in cæteris. Non enim in potestate voluntatis erat talem actum compescere, neq; aliquid de libertate voluntatis participat. Qui autẽ voluntariè conuertit oculos suos ad aspiciendũ vana, aures accommodat ad mala audiendum, & ita in aliis: aut etiam nõ auertit oculos, non obturat aures, cùm possit & debeat, hic in operationibus sensuũ peccat ex libertate volũtatis, cuius ibi fit participatio. Consequitur insuper (quod suprà diximus) primos illos passionũ motus, qui ab appetitu sensitiuo exurgũt in homine, præueniendo voluntatis imperium, non imputari homini ad demeritũ, si nulla sit acceptatio voluntatis, si volũtas mox vt senserit, sese opponens incipiat eosdẽ compescere. Hóc tamen sciendũ est, quãto magis diu tales motus sustinet, postquàm aduertit & repellere potuit, tantò magis ipsi imputari ad demeritum: quoniam continuò magis de libertate participat, quãtò magis volũtas in eis cõquiescit. Et vniuersaliter ita in omnibus iudicandum est, quanto vnusquisq; actus, vel vnaquæque omissio magis est voluntaria, & quantò magis de voluntatis libertate participat, tãto maioris esse meriti vel demeriti. Circa quod etiã *Nota.* notandum est, posse in aliquo actu esse participationem voluntariæ libertatis, etiam tunc cum voluntas omnino nihil operatur & prorsus est ligata, videlicet cùm aliquid prius voluntariè homo eligit, & libere operatur vel admittit, ad quod alterum illud per se consequi est natũ. Vt qui per tempus vigiliæ illicita varia cogitat, neq; antequã somno se dat, agit pœnitentiam suæ vanitatis, huic si per

noctem de præteritis vanæ occurrant imagines, inordinationes huiusmodi & illusiones nocturnæ non prorsus culpa vacant. Voluntariæ namq; libertatis aliquid habēt, quatenus vigilans illa admisit in sese, vnde in somno plerunq; solent consequi. Sic qui se volūtariè inebriat si postea ebrietate obrutus delinquat, vel cōmittendo quæ committere non debet, vel omittendo quæ facere debuit, hunc certè à peccato non excuset ebrietas. Atq; hac in re quantum ad ea quæ in somno fiunt, multùm confert illa somniorum naturalium ab animalibus distinctio, quam in libro præcedenti posuimus. Naturalia enim somnia absque volūtatis participatione sunt, eò quòd causam habeant naturalem. Animalia verò aliquid de voluntaria libertate participant. Quid autem sit voluntarium, & quot modis dicatur, & alia plura quæ de voluntario subtilius solent disseri, ad moralem doctrinam pertinent. Nobis sufficit generaliter hominis istam prærogatiuam in merendo vel demerendo descripsisse.

Homini quomodo ratione voluntatis præcepta fiunt & promissiones. CAP. XXIIII.

Præcepta solis rationalibus dantur.

HAbet quoq; à voluntate homo, vt solus ipse inter cætera omnia naturalia creata possit accipere præcepta & prohibitiones, promissiones itē & cōminationes. Hæc enim illic locū habent, vbi est actionum libertas. Frustra namq; præceptum fieret illi à quo nō posset fieri quod nō præcipitur, vel à quo non posset non fieri, vtpote illi quod naturaliter quippiam facit vt non possit in oppositum. Quemadmodum vanè præciperet, qui igni præciperet calefacere, aut materiam appositam inflammare. Neq; illic est præmia proponere, vbi non est libertas ad faciendum vel omittendum. Ad hoc enim præmia proponuntur (siue bona promittēdo, siue mala comminando) vt ad ea quæ bona sunt agēda extimulentur, vel ab iis quæ mala sunt amoueantur, ij qui libertatem habent siue bonum siue malum faciēdi, aut omittendi, pro sua libertate. Est autem promissio & comminatio de re nō præsente sensibus, sed quæ tanquam futura proponitur. Sunt enim promissiones de futuris, item & comminationes. Vnde cùm solus homo propositione futurorum moueatur, cætera verò omnia tantum ad præsentiam obiecti sensibilis per

ſenſitiuum appetitum mouentur naturaliter, hinc fit vt non poſsint niſi homini promiſsiones fieri & comminationes. Et licet aliquando appellemus oſtentationē ipſius appetibilis promiſsionem, & oſtentationem rei terribilis, nonnunquam vocemus comminationem (velut cùm cani baculum oſtendimus, eundem vibrantes tanquam indicantes accepturum illum verbera, ſi ad carnē hanc accedat) id tamē manifeſtū eſt potius allicere vel abſterrere eſſe, quàm promittere vel comminari. Quod etiam in ſcripturis legitur, Deus præceptū poſuiſſe irrationabilibus creaturis: quēadmodū de cœleſtibus corporibus non ſolum irrationabilibus, ſed etiā inanimatis dicitur Pſal. 148. quòd illis Deus poſuerit præceptum quod nunquam præteribit: hoc certum eſt dici metaphoricè, videlicet ad ſignificandum diuinam inſtitutionem, qua illis motum ſuū ab initio inſtituit & definiuit, quē ipſa inuiolabili lege obſeruant. Propriè ergo ſolis hominibus præcepta, & prohibitiones, promiſsiones, & cōminationes conſtituuntur. Maximè autem illæ promiſsiones ſecundum dignitatem hominis ſunt, quibus bona æterna promittuntur.

Quòd homo ratione voluntatis capax ſit infiniti boni.

CAP. XXV.

Volūt. a nullo creato ſatiabilis.

HAbet inſuper homo à volūtate, vt ſolus ſit capax infiniti boni, nulloq; poſsit bono creato repleri, nullo poſsit tēporali bono ſatiari. Eſt enim ipſa capacitatis infinitæ, & durationis æternæ: cum ſit potentia nō immerſa materiæ, & à corpore ſeparabilis, atq; in æternū permanſura. Omnia autem alia creata præter Deum ſolum, finita bona ſunt. Solus Deus eſt bonum infinitum & incomprehenſibile. Ac proinde non poteſt hominis voluntas vllo bono creato quantumlibet præcellenti ſatiari, niſi ſolo Deo. Nā finiti ad infinitum nulla eſt proportio. Vnde ſicut ſi vas aliquod imaginaremur infinitæ capacitatis corporalis, nullo poſſet creato liquore impleri, etiā ſi omnia flumina in illud infunderētur, omneſq; aquarum fontes, & putei: ita ſanè voluntas hominis infinitæ capacitatis exiſtens, nullis poteſt bonis creatis, etiam ſi vniuerſa ſimul influant, ſatiari. Quantūcunq; enim boni finiti in voluntatē immiſeris, nihil aliud agis, quàm ſi in immenſum vas, aquæ guttulam infuderis. Verum infinitum aliquod

flumen

flumen infinitum vas posset replere, minus autem infinito non posit replere infinitum. Infinita enim capacitas requirit infinitũ replẽs, si debeat repleri. Vnde impoßibile est voluntatẽ vllo creato satiari. Appetitus autem sensitiuus nõ est capacitatis infinitæ, sed admodũ modicæ: propter quod facilè impletur, & impletus cessat concupiscere, donec rursum illo, quo plenus fuerit, euacuetur. Atq; hinc manifesta est differẽtia inter animalia bruta & homines brutaliter siue bestialiter viuentes. Animalia enim bruta quoniam non nisi appetitum sensitiuũ habent, citò satiãtur & replentur, modò cibo vel potu. Homines autẽ eiusmodi, verè nõ homines, equis & mulis minus rationabiles, qui voluntatem habent sensualitati subseruientem & similiter vt appetitus sensitiuus inordinate absq; regula rationis sensibilia appetentem, nunquã possunt temporalibus rebus satiari, quãtũ ad affectũ, vt gulosi cibos atq; potus absq; termino cõcupiscũt, nec ingurgitare desistũt, donec vsq; ad guttur ab imo pleni prohibeãtur vlterius ingurgitare, non defectu desiderij, sed defectu corporis, quod omnino nequit amplius recipere, propter nimiã impletionem. Ea verò sensibilia bona quæ nõ intra nos suscipimus (vt sunt pecuniæ & possesßiones, & huiusmodi) absque vllo termino & fine semper appetũtur. Videlicet hoc ipso cognoscere potest & debet homo, per illud quo supereminet cæteris animãtibus, se esse capacitatis infinitę, & nullo finito bono satiabilem. Propter quod vanè laborat ac frustra seipsum diuexat homo, dũ temporalibus, ac finitis huiusmodi bonis quæ in hoc mundo sunt, suum cupit infinitum desyderium adimplere: non minus quàm si vas infinitum (vt diximus) modico aquæ cyatho quis laboret implere. Illud autẽ bonũ requirere debeat, & toto conatu inuestigare, quod solũ est suo infinito appetitui proportionatũ, quod solum potest hominis desyderium penitus implere & satiare perfectißimè. Bonũ autem hoc vnicum est, non temporale, sed æternum, non creatum, sed creator dominus deus super omnia benedictus, qui ad hoc nos sic creauit capacitate infinitos, vt ipsum qui solus in infinitũ potest adimplere, requireremus, & ad eũ omne nostrũ dirigeremus desideriũ. Cũ enim nihil ipse frustra fecerit, qui est sapientißimus omnium conditor, nũquam

Appetitus sensitiuus facilè impletur.

Christiane lector attende.

vti-

vtiq; hominis voluntatẽ infinitę fecisset esse capacitatis, nisi aliquo modo voluisset bono infinito eã adimplere. Vnde cum solus ipse tale bonum infinitum sit, constat ad hoc illum fecisse nos capacitatis infinitæ, vt ab eo plenissime impleremur. Hanc philosophiam non ignorabat ille qui de post fœtãtes assumptus fuit ad regnũ, cũ diceret, Satiabor cũ apparuerit gloria tua. Sic & in alio loco exclamans, Quid enim mihi (inquit) est in cœlo, & à te quid volui super terram? Quasi dicat, Omnino nihil est, quod meam infinitam capacitatem valeat implere. Et subiungẽs quid sit quo credat posse se adimpleri, ita prosequitur, Defecit cor meũ, & caro mea, Deus cordis mei, pars mea, Deus meus in æternum. Et rursum alio loco, Credo videre bona Domini in terra viuentium. Manifestè videlicet significans, non hic in terra exilij & morientium esse vlla bona quibus posit satiari. Sic enim loquitur, quasi nulla hic bona viderit. Hinc & Saluator in Euangelio, toties monet thesaurizare nõ thesauros in terra, sed thesauros in cœlo deficientes.

Psalm. 16. *Psalm. 72.* *Psalm. 26.* *Luc. 12. & 18.*

Quomodo per voluntatem Deum amare, Deoq; vniri potest homo. CAP. XXV.

HAbet insuper homo ex voluntate, vt inter omnes creaturas solus posit Deum diligere, eiq; per voluntatem adhærere perpetua adhæsione. Nam animalia bruta per sensitiuum appetitum non possunt nisi quæ sensibilia bona sunt, & quæ sensus iudicat conuenientia diligere. Deus autem nullo sensu sentiri potest, homo verò sicut per intellectum sensui supereminentem, potest Deũ cognoscere, ita per voluntatem Deum potest amare. Amor vero facit rem amantem adhærere rei amatæ. Hæc enim est natura amoris, vt vniat amantem cum re amata: faciatq; vnum ex duobus. Est enim vinculum & quasi viscus siue glutinum, quo conuiscantur coniungtur, & conglutinantur ad inuicem amans & amatum: ita vt etiam vulgo qui se multum amant, vnam animam in diuersis corporibus dicantur habere. Et sicut Paulus de meretricio amore ait quòd duos coniungat in vnum corpus: (Qui adhæret, inquit, meretrici, vnum corpus efficitur) ita de amore spirituali voluntatis dicendum est, quòd

1. Cor. 6.

vnum

vnum ſpiritum efficiat. Vnde & ſubſequẽter de amore diuino loquens adiecit, Qui autem adhæret domino, vnus ſpiritus eſt. Hęc enim adhæſio de qua loquitur nõ niſi per amorẽ eſt. Poteſt ergo homo per voluntatem Deum infinitum amare, & ſic cum illo vnum fieri. Per voluntatem quoq; poteſt homo donec abeſt à Deo ipſum proſequi & deſiderare, infinito & infatigabili deſiderio, & in eo iam habito, poteſt gaudere: & quanto perfectius habuerit, tanto perfectius gaudere: & cum perfectiſsime ipſum habuerit, in futura ſcilicet patria, tunc perfectiſsime gaudebit, eritq; ibi vnio perfectiſsima, ſuprà quàm humani ingenij valeat caligo nunc apprehendere. Ecce quanta, quàm admiranda ſunt, quàm eximia, quàm præcellentia, quæ humana ſoboles vere cœlo demiſſa ab alto, præ cæteris omnibus creaturis poſsidet, quibus creatis omnibus præſtat & præfertur in immenſum. Vide ô homo & attende, quàm nobilem te nobiliſsimus creauit conditor tuus. Ecce qui cunctas res naturales creauit finitas, te ſolum infinitum creauit: & talẽ te creauit, vt ab ipſo poſſes inhabitari, & ab ipſo infinite bono, infinite beatificari.

Concluſio libri.

Sed nos iam ab infimis rerum naturalium elementis atq; principiis, ad id quod in creaturarum ordine digniſſimum eſt atq; omnium ſupremum Dei adiutoris (qui noſtrum ſic direxit calamũ) ſubuecti, quò iam auolabimus longius? quò proficiſcemur vlterius? Per materiam & formam rerum naturalium, per earum cauſas, per motus & accidentia cætera, per generationes & corruptiones iam peruolauimus, ſupernas impreſsiones ſub nobis reliquimus, viuentium naturam & ſentientium dignitatem (tam quò ad externos ſenſus, quàm quò ad internos) propoſuimus ante oculos omnium. Inſuper & hominis intima introgreſsi, nobiliſsimas illas vires (intellectum & voluntatem) quantum dedit altiſsimus, vtcunq; lallantes puerorum more & balborum inſtar magna fari geſtiẽtium, expreſsimus. Quò verò ſuper hæc conſcendamus altius, in ordine rerum naturalium nequaquam poterimus inuenire. Ipſe igitur qui noſtræ fuit conſiderationis initium, qui ad ſui gloriam noſtrum hactenus calamum direxit atque prouexit, nunc quoque noſtri laboris finem accipiat: & cuius gloriam in cunctis præcedentibus ſpectauimus,

mus, tandem in operis conclusione canticum laudis idem ipse accipiat: qui in Trinitate & vnitate viuit & regnat in æterna secula benedictus. Amen.

FINIT LIBER XII.

PSALMVS ILLI, QVI SOLVS IMPLERE POTENS EST HUMANUM DESIDERIUM.

QVemadmodum desiderat fatigata ceruа ad fontes aquarum, vt refocilletur in eis: ita desiderant ad te Deus animæ nostræ, arefactæ præ inopia, & fatigatæ carnis molestia.

Apud te nanq; solum est fons vitæ, & torrentes voluptatis apud te sunt: vena tu es aquarum viuentium, quibus solis satiari possunt, & inebriari rationales animæ nostræ.

Quæcunque in hoc creato mundo sensibus subiecta percipimus, nequaquam implere possunt, vel secundum partem minimam, desideria nostra: etiam si agglomerentur quæcunq; orbis iste continet superna, & infima, non valebunt nec vnius hominis implere desiderium.

Talem enim tu Deus piissime creasti rationalem creaturam tuam: ita magne Deus & mirabilis, magnum & mirabilē creasti hominē.

Vt tui capax esset, nec vllo posset satiari bono nisi te, vt solo vnóq; te possit impleri, suæq; capacitatis teipsum accipere plenitudinem.

Irrationalium cæterorum animantium appetitus, rebus impletur permodicis: pro nihilo est eorum satiare desideria.

Lupus fame insaniens oue vna satiatur aut altera: Leo rugiens prædam adeptus modicam, cessat à venatione sua.

At verò hominis voluntatem nimia donasti amplitudine: latitudo capacitatis eius atque profunditas non habent terminum.

Quantumcunque fuerit iniectum creati boni, non implebitur immensitas eius: nihilo amplius quàm si in ollam mensura infinitam iniiciatur paruula aquæ guttula.

Infinitatem tamen istam non ad afflictionem contulisti homini, vt semper egenus torqueretur atque famelicus: multo magis, vt veræ beatitudinis & supernæ felicitatis solus ipse capax foret, talem creasti eum.

Ita magne Deus nos voluisti capaces facere amplitudinis tuæ: talem enim tibi complacuit creaturam condere, in qua posses inhabitare ipse secundum plenitudinem gloriæ atq; felicitatis tuæ.

Quomodo autem te caperemus infinitum, immensum & immensurabilem, nisi & nos tu creasses capacitate infinitos? nequit enim, ratione monstrante, infinitum à finito concludi.

Magnum

Magnum mare magnum requirit alueum: nec posset mare infinitum finito contineri alueo.

Nequaquam ergo ad malum nobis est infinita capacitas ista: quoniam quidem ad infiniti boni possessionem felicissime nobis proficit.

O quam dulcis est Domine spiritus tuus: & quàm bene illis erit qui dignas nunc tibi faciunt suas animas, vt ad eam tandem aliquando pertingant beatitudinem.

Bonum est homini cum portauerit iugum tuum Domine *ab adolescentia sua: quia in vijs mandatorum tuorum ambulans, perfectam custodierit animam suam.*

Et quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, *quam præparasti filijs hominum: quam non vidit oculus, non audiuit auris, lingua non gustauit, imò neque cor hominis valuit comprehendere.*

Ibi conglutinabitur spiritus Domini *cum spiritibus seruorum suorum: indissolubili glutino charitatis perpetuæ erunt conglutinati absq; dissolutione, in æternitate perpetua.*

Eia Domine, *quando veniet dies illa vt impleatur nobis beata vnio ista: vt tu nobiscum, nos tecum, tu in nobis & nos in te simus vnum suauiter?*

Ibi erit absq; defectu satietas plena. ibi erit absq; siti perfecta, & dulcis ebrietas: cum sese nobis manifestauerit reuelata facie fulgidissima illa gloria tua.

In beata vnione implebitur voluntas bonis omnibus quæcunq; desiderauerit: infiniti nanq; boni talis possessio statum reddet totius boni accumulatione perfectissimum.

Expectabo te Domine, *stabo super speculam & custodiam meam, vt vigilem: donec tu mihi aduenias, plenitudo omnis desiderij mei.*

Absque hæsitatione tibi fidens, credo videre bona omnia in terra viuentium, ad vitæ fontes aquarum, in te sperans non confundar in perpetuum.

Gloria patri & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

DEO LAVS, ET GLORIA.

INDEX ALPHABETICVS EORVM, QVAE HOC OPERE TRACTANTVR.

*

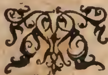
*

terræ

Infi

FINIS.

Lugduni,
EXCVDEBAT
PHILIBERTVS
ROLLETIVS.

calefactis cum supponit; potiatur pro calefactibili, eodem modo ex parte ita
ny intra ut e terminy huius actualis inherentie et cum hec actualis inherentia
ponit pro alij, nisi praeter hab actualem inherentiam terminare possit
atis e possibile, sic considerare quod actualis inherentia a predicato incipit et
et quia possibile e considerare terminum sub ratione alicuius quod remanet ad quod
acciperet, et ideo sub termino sic supponente non inuenit accipere aliquid
possit terminus actualiter predicari

Questio quinta

nomen infinitum aliquid ponat

due sunt opiniones, prima divi Thomae de nomine infinito, substantiuo et
quit quod nomen infinitum substantiuum nihil ponit, adiectiuum vero aliquid po
e quia particula negativa adiuncta termino per se priuat qualitate; sed in termino
nata qualitate priuatur, et illud quod fit e per illam quae tres quia ratio e quia
accidentali non oportet illud priuari quod e per illam quae tres quia illa non e
simpliciter oppositum sic dicendo formes e non albus ponitur aliquid
sunt interno accidenti e compositio quaedam accidentis cum subiecto, sic in termino
forme cum materia; si igitur priuata potest subiectum manere sub quae infinita
accidentalis aliquid ponit, sic priuata forma substantiali a materia potest manere
non neque forme determinatae cum igitur materia sit aliquid videtur quod terminy
aliquid ponit
questione quaestionis suppono quod querere an terminy infinitus aliquid ponat, e
ratione conceptui termini infiniti sit quod exigat aliquid sibi subiici, ut proprie
aliquid dupliciter possit sumi, et pro re siue natura quae existit, et pro
ponitur per vocem significatiuam

Conclusio

nomen infinitum ponit aliquid indeterminatum ad ens naturae et ens intelligibile
quod non intelligi non neque rationis potest dici non ens. Videtur Boetius quod
[illegible]

bet uni · inuenit qualiter ad id ens stare, ut ens intelligitur pro ut intelligitur
c. finite formaliter hoc nomen est quo sequitur
res et aliquid non possunt infinitari quia nomen infinitum aliquid ponit, et non priuat
quod ponit. adde idem est dicendum de istis terminis apprehensibile, volibile, memora

res nū Verbum infinitū maneat infinitū in oratione

verbum infinitum in oratione positum non differt a verbo pure negato. Ratio
nomen non currit, ut affirmat de nomine; sed magis ab nomine aliquid tollit
nomen negatur sicut non inficiatur

Questio Sexta

verbū est sit tm copula prędicati cū sub. ut sit pręd. tale

quod hoc verbum, est, quod predicat tertium proprie non est subiectum, nec pars eius, nec
pars eius sed tantum denotat predicatum et idem subiecto actualiter et tertium actum ad
intellectum intelligit per modum actus qua quilibet est intelligibile est hoc quod h
eius actu unicuique est idem tertium quod predicatur propria ratio eius et hoc modo ens
esse in actu; Talis alia est ratio propria potentie tertium quod distinguitur a non potentia sicut
o. est in actu

ro quo est aduertendum quod sicut in compositio naturali habet aliquid tamquam rationem potentie
aliquid tamquam rationem actus ut forma, sic est in compositio artis quod est proprie substa
ntia predicatum ut forma, et sicut in naturali compositio est unio tertium quam forma
actus actui informat materiam, ita in artificiali verbum est ratio in quam pre
non est in subiecto; et sicut unio ex parte forme non facit compositionem cum forma
ratio qua forma unitur cum materia; Ita verbum non facit compositionem cum
est ratio qua predicatum componitur cum subiecto; Unde tria concurrunt in propositione
concurrit predicari: intentio predicandi: res ut informatur tali intentione et
ordinis non est pars predicati sic verum tertio modo, non ut quid, sed ut quo.

Questio Septima

valeat conseq. a prop. negatiua de terminis finitis ad aff. de term

tertio exiftentibus proprie de eodem subiecto predicati variatis tertium finitum et infinit

[illegible] pronunciatio ē una simplex qualitas et comun[illegible] [illegible]

[illegible]io predicatū in ēe [illegible] simplex qlitas; 3.º Atq, quo iudico predicam[illegible]

[illegible] actq quo cognosco unionē [illegible] inter [illegible] actq quo [illegible] unionē [illegible]

[illegible] directè tendit ad unionē et indirectè ad extrema [illegible] una simplex qlitas

[illegible] directè tendit ad simplex obiectū [illegible] simplex actq et simplex qlitas [illegible]

[illegible] tendit ad simplex obm. [illegible] ad unionē [illegible] ē simplex qlitas, nec pluralitas ea[illegible]

[illegible] iudiciū [illegible] ad [illegible] ad iudiciū [illegible] directè et indirectè, sed [illegible]

[illegible] pro maiori explicatione et argumentor solutione [illegible] unio inter predicatum e[illegible]

[illegible] simpliciter [illegible] et ut unio inter extrema, et ut unio inter extrema [illegible]

[illegible] d.º p.º modo pot unio cognosci p simplicē apprehensionē, 2.º uero modo p iud[illegible]

Questio Ultima

[Pr]opositionibus contradictorijs de futuro contingenti altera sit determinatè uera altera falsa

[illegible] futuro contingenti ē que affirmat uel negat aliqd futurum, qd contingen[illegible]

[illegible] potest ēe et nō ēe, u.g.ª Petrus sedebit cras, Petrus nō sedebit cras; quær[illegible]

[illegible] huiusmodi propositionibus contradictorijs, una sit determinatè uera et altera fa[illegible]

[illegible] aliqd ēe determinate futurum posse multis [illegible] modis, p.º intelligi pot[illegible]

[illegible] futurum, ut sit aliquid tam determinatū et necessitatū ad sui productionē [illegible]

[illegible] talis causa nō possit oppositum producere pro illo instanti ut [illegible]

[illegible] et sic d.º qd calor ab igne ē determinatè futurus, [illegible] modo n[illegible]

[illegible] quærit determinationē in contingenti. 2.º modo pot dici aliqd fu[illegible]

[illegible] qd eius oppositum nō erit, licet possit nō ēe, et hoc modo dubitatur si [illegible]

[illegible] sit determinatio

[illegible] manifestè p.º aliud ēe determinationē in propositione, [illegible] et [illegible]

[illegible] futuro [illegible] in ē determinatio [illegible] oppositum [illegible] in [illegible]

[illegible] determinatio [illegible] indeterminatione posset stare?

[illegible] determinatio et indeterminatio eodē modo oppositū [illegible] modo se com[illegible]

